491.99-3
Հ-42

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆՑ

ԲԱՅՏԱՐԱԿԱՆ ԲԱՌԳԻՐՔ

Գ. Ա.

10.06.2013

4540

491.39-3
Հ-42

2304-10

Սպր.

ՄԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆՑ – ի յուրեան
գաղտնիքով սէր սիրեմ Ես։

493
128-3Ա

ԲԱՅՑԱՏՐԱԿԱՆ 29.V.1913.
Երեան

Բ Ա Ռ Գ Ի Ր Ք

Հ.Ս.Խ.Հ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
U.S.S.R. Публичная Библиотека
7/11-1922
им. А. Мясникяна
Ա. ՅՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

Օտարազգի բառերի եւ օտարազիր բառերի ու դարձուածքների, որոնք գործածական են հայոց գրականութեան մէջ։

Լեռ
22488

Համեմատաբար բնիարձակ բացատրութեամբ փիլիսոփայական, տնտեսագիտական, հասարակագիտական, իրաւաբանական եւ կենսախօսական բառերի։

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼ
ՏՊԱՐԱՆ Յ. ՍԱՆՈՅԵԱՆՑԻ
1912

ՆԻԷՐ ԱՆԹԱՆՕԹ ՏԻԿՆՈՋԸ

բոնող բացատրութիւններ են ասացել, զուտ հանրապետական բառարանների եղանակով. օրինակ, աշխարհագրութիւն, ապահովագրութիւն, աւետարան, բանաւոր, դպիր, գործադուլ, գործարարական օրէնսգրութիւն, համալսարան, հեղինակութիւն, հոգաբարձութիւն, մանկահասակների աշխատանք և շատ ուրիշները: Եւ երբոր նա ձգտել է իր բառգրքին հատարակապետական ոգղութիւն տալ, այդ իսկ պատճառով կան թէ օտար և թէ հայերէն բառեր, որոնք 2, 4 մինչև անգամ 8 երես բացատրութիւն ունին: Ուրեմն զուտ մաքով օտարազգի բառգիրք չէ սա: Ես ընդհակառակը ցանկացայ տալ միայն օտար բառերի բացատրութիւն, թէև դրանցից ոմանք էլ, ինչպես յիշած է դրքից երեսին, համեմատարար ընդարձակ բացատրութիւն են ասացել, բայց ոչ հանրապետարանի ընոյթով:

Բայց լինչ է օտար բառը. մանաւանդ հայերէնում:

Հայ լեզուն վաղուց է կորցրել իր կատարեալ ձևը. և կասկածելի է, թէ նա երբևիցէ ունեցել է: Ով մի անգամ իր ձեռն է առել Hübschmann-ի Armənische Grammatik աշխատութիւնը, որն նա ըստ ծագման դասակարգում է հայերէն բառերը, առկայծած կլինի, թէ ինչպիսի բառեր, որոնց անաղարտ հայկականութիւնը շատերի համար անվիճելի է, օտար ծագում ունին, օրինակ պարսկերէնից են առնւած՝ ազատ, աշակերտ, աշխարհ, բամբակ, բարակ, բժիշկ, գաւազան, գոմէշ, դաշտ, դմակ, երկատարդ, գանգատ, թշնամի, թուխ. հազար, ճաշակ, մոմ, պահապան, պատկառ, վաճառ, տախտակ և այլն. տաթերէնից են առնւած՝ արհեստ, գայլ, գաղութ, թարգման, խմոր, խնձոր, ծրար, կառուց, կապին, կեղև, հաշիւ, ձէթ, մանգաղ, մանիշակ, շաբիթ, սառնայ, քահանայ, քարոզ և այլն. արաբերէնից են առնւած՝ գունդ, դահլիճ, փազար, շալակ, մնդուկ և այլն: Բայց այս բառերը այնքան են արդէն մերում մեր լեզուի հետ, այնպէս են արդէն իւրացել, որ չհնաշած հնախոյզ լեզուաբաններից ոչ ոքի մտքով չի անցնիլ նրանց օտար ծագումը, հետևաբար և տեղ չեն կարող ունենալ մի օտարազգի բառագրքում: Բայց կան մի շարք բառեր, որոնց օտար լինելը նկատելի է լինում նաև ոչ մասնագէտ լեզուաբանին. այսպէս են՝ ամբար, բիւրեղ, կիթառ, գինեբուռ, գմբէթ, թատրոն, վիճակ, կանոն, կարկին, կինոարան, կոկորդիլոս, հիւպատոս, հանուար, մեհեան, մեհենական, մզկիթ, նօտար, ոսոխ, պառնիկ, ռեհան, տապար, տաճար, տոկոս, տօմար, պալատ, կրկէս, թէյ, կայսր, փոստ, դափնի, փայտ, սապոն, լապտեր, քարէկոք, ամբիոն, կլիմա, շաբաթ, հետք, գերծ և այլն և այլն և բազմաթիւ ուրիշները, որոնց շարքը կարելի էր շատ երկարացնել. այս բառերն էլ վաղուց կորցրել են

իրենց օտարութեան բնոյթն և նրանց գործածութիւնը թէ խոսակցութեան և թէ գրականութեան մէջ խորթութիւն չի առաջ բերում նոյնիսկ ամենաուժեղ գաւառների համար: Անշուշտ սրանք էլ տեղ չունին մի օտարազգի բառգրքի մէջ: Սրանց շարքին են պատկանում նաև մի շարք եկեղեցական բառեր, օրինակ՝ եկեղեցի, կաթուղիկոս, եպիսկոպոս, սինոդ. կոնդակ, մեղեդի, մեռոն, սաղմոս, արքեպիսկոպոս, կանթեղ, հեթանոս, պատրիարք, վեզար, փիլոն, և այլն, որոնց ակներև յունական ծագումը չի խանգարում, որ նրանք արդէն լիովին հայացած ճանաչուին: Բայց սրանցից զատ կան հազարներով բառեր, որոնք գործ են ածւում մեր գրականութեան մէջ, որոնք սակայն դեռ չեն կորցրել իրենց օտարութեան բնոյթը, որոնց նշանակութիւնը յաճախ մի բառով չենք կարող բացատրել. այդպիսիներն են անա, որ տեղ են բռնում բառգրքիս մէջ, ինչպէս՝ աբէբացիա, ալիանս, ալպարի, ալուան. աղնամ, անթրոպոլոգիա, աստէրոիդ և հազարաւոր ուրիշները: Անշուշտ բառարանիս մէջ կըգտնւին բառեր, որոնց մասին ես չկարողանամ ասել, թէ մեր որ հեղինակը իր որ գրւածքում է գործ ածել, կամ գուցէ դեռևս հայ տառերով այդ բառը տպւած չլինի, բայց այդ հանգամանքը ինձ չարգիլից դրանք էլ մէջ մըտցնել. օրինակ, գուցէ դեռևս մեզանում ոչ մի տեղ չկայ գործածւած աբակնատէզմ, անէսթեզիա, բիմէտալիզմ, կոլերտիզմ ապէրցեպցիա և այլն, բայց ես համոզւած եմ, որ դրանք այսօր կամ վաղը անխուսափելիօրէն պիտի գործածւին, եթէ մեկը ուզենայ մի բան գրել, գիտութեան այն ճիւղերից, որոնց դրանք պատկանում են: Ուստի այդ բառերն էլ տեղ են գտել բառգրքումս: Ինձ մնում էր բառերի ընտրութեան ժամանակ երբեմն չափ ընտրել իմ գիտութիւնս, զուրս թողնելով միայն խիստ մասնագիտական արհեստագիտական բառեր:

Գործս համեմատաբար հեշտ էր, երբ բանը վերաբերում էր այն բառերին, որոնք գործածական են ընդհանրապէս եւրոպական լեզուների մէջ. ռուսերէն և գերմաներէն հարուստ բառարաններ ինձ մեծ ծառայութիւն արին այդ խնդրում: Բայց դրանցից զատ կան բազմաթիւ բառեր, որոնք յատուկ են միայն հայ գրականութեան և առնւած են գլխաւորապէս ասիական լեզուներից: Դրանք արդէն ես հարկադրւած էի մանրակրկիտ աշխատանքով հատաքել մեր հեղինակների գործերից. Աբովեանի, Պռօշեանի, Դ. Ազայեանի, Գամառ Քաթիպայի, Յովհաննէս Թումանեանի, Աւ. Իսահակեանի, Յովհաննէս Յովհաննիսեանի, Ե. Սունդուկեանի գործածած օտար բառերը ամբողջապէս մտել են բառգրքիս մէջ. բացի դրանից ջանացել եմ նաև բաւականին ժողովել և Րաֆֆու, Շիրվանզա-

դէի, Ահարոնեանի, Փափազեանի, Շահազիզի գործածած օտար բառերը, որը ինձ յաջողուել է մասամբ միայն։ Որքան հնարաւոր է եղել տեղ եմ տուել նաև թիւքահայերի գործածած օտար բառերին։ Հայ գրողների գործածած բառերից դուրս եմ թողել միայն զուտ տեղական և գաւառաբարբառային բառերը, որոնք գործածութիւն են գտել համարեա միայն այդ հեղինակի մի որևէ գործում, այն էլ ծանօթութեան կամ փակագծի մէջ բացատրած են։

Չընայած այս ջանքերին չեմ համարձակւում բառգրքիս լիակատարութեան մասին ծպտուն անգամ հանել։ Լիակատար բառգիրք առհասարակ աշխարհիս մէջ գոյութիւն չունի. մանաւանդ մի կենդանի լեզուի համար, որի մէջ ամեն րոպէ նոր բառեր են շինւում։ Դուրկ միայն մեռած լեզուները կարողանան ունենալ լիակատար բառգիրք, այն էլ եթէ նրանք սահմանափակ թիւով գրուածքներում են ամփոփուած։ Յայտնի է, որ չնայած լատիներէնը մեռած լեզու է, բայց գիտութեան շատ ճիւղեր կարիք են զգացել լատինական արմատներից նոր բառեր սարքել, որ անուանում են նոր լատիներէն և այսպիսով ճանապարհ են բացում անվերջ նոր լատինական բառերի։ Ասել լիակատար օտարազգի բառգրքի մասին հայերէնի համար միամտութիւն կըլինէր, քանի որ հայերէնը բոլորիս աչքի առաջ զարմանալի արագութեամբ ճոխանում է և հարստանում նոր բառերով, մանաւանդ այնպիսի խոշոր քաղաքական շարժումներից յետոյ, որ տեղի ունեցան վերջին 10-ամեակի ընթացքում Ռուսաստանում, Թիւրքիայում և Պարսկաստանում։ Մեզանում պ. Դաղրաշեանն է սիրում իր բառարանների ճակատին դնել «լիակատար» բառը. բայց հէնց իր նոր լոյս ընծայած հայերէն-ռուսերէն բառգրքի յառաջարանի վերջում խոստանում յաւուկ յաւելուածով տալ մոռացած բառերը, չընայած, որ այս գրքի ճակատն էլ զարդարում է «լիակատար» բառը։ Ես համոզուած եմ. որ այդ յաւելուածի ապագրութիւնը դեռ բոլորովին չվերջացրած, պ. Դաղրաշեանը իր թղթապանակում արդէն հաւաքած կունենայ բառեր, որ ինքը յետոյ է նկատել։—Ուրեմն ես ուել եմ այն, ինչ որ հնարաւորութիւն եմ ունեցել այս երեք տարուայ աշխատանքով։ Եթէ յաջողութիւն եղաւ, նոր հրատարակութիւնը կըսրբագրեմ և կըլրացնեմ։

Տպարանական պայմանները միայն արգելք եղան, որ դնէի օտար բառերի արմատները և քերականական գարգացումը, անշուշտ մասամբ հեղինակաւոր անձանց գործերից առնելով։ Ուստի բաւականացայ միայն փակագծում դնել կրճատ այն լեզուն, որից առնուած է բառը։ Ուրեմն բառգիրքս լեզուարանական արժէքից

զուրկ է, եթէ չընդունենք այն մի շարք բառերը, որոնք նոր լինելով այստեղ, կարող են ուսումնասիրողին իրրև նիւթ ծառայել։

Ուղղագրութիւնը ամենածանր խնդիրներից մէկն է, որ կանգնեց իմ առջև այս գործում։ Մի հեղինակաւոր մարմնի բացակայութիւնը մեզանում, որը սրբագործութիւն տար այս կամ այն թէկուզ սխալ, ուղղագրութեան և նրան առժամանակ գոնէ պարտաւորիչ դարձնէր բոլոր գրուածքների համար, մի դուռ է բացել մեզանում ուղղագրական անասնական կամայականութիւնների նոյնիսկ մեր լեզուի արմատական բառերի նկատմամբ, ուր ինաց թէ օտար բառերի։ Ինձ մնում էր ուրեմն ուղղագրութեան մէջ դեկավարուել իմ հայեացքներով, որը իմ կարծիքով ամենից ուղիղն է, և որի հիմքերը այստեղ բերում եմ մանաւանդ հետագայների համար։

Ամենից առաջ հարց ծագեց առատադարձութեան. արդեօք արևելեան թէ արևմտեան հայոց առատադարձութիւնը ընդունել։ Ինձ համար ոչ մի կասկած չկար, որ այլանդակութիւն է արևմտեան հայոց առատադարձութիւնը, որը հակառակ լեզուարանական և պատմական հիմքերի յամառօրէն յառաջ են քշում պօլսահայ «նորերը». եթէ դեռ հինգերորդ դարում եղնիկ Կողբացին գրում էր պիլծագօրհանք, եպիկուրեանք, պղատոնեանք և այլն, ինչ սոսկալի հակասութեան մէջ են ընկնելու մեր պօլսահայերը եթէ նրանք հետևեն այս ուղղագրութեան. այն ժամանակ ինչ իրաւունքով նրանք կըգրեն եպիկուրեան և ապա միևնոյն ժամանակ պղատոն, քանի որ երկու բառերի մէջ էլ նոյն հնչիւններն են, որոնք մի դէպքում փոխարինում են պ և կ, իսկ միւս դէպքում բ և ք կամ զ տառերով։ Կամ թէ՝ անկասկածելիօրէն գրում են Պետրոս, բայց երբ տեղը եկաւ գրել Պէտրօլէում կամ Պետերբուրգ, անմիջապէս կերպարանափոխութիւն է առաջ գալիս և ասացւում է բէդրօլ և բէդրսբուրգ. ոչ մի հիմք չկայ, բացի յամառութիւնից. մանաւանդ որ թիւրքիայում էլ բուն ժողովուրդը արտասանում է արևելեան հայոց նման և գիտական հաստատութիւնները, ինչպէս Միխիթարեանները, նոյնպէս գրում են մեր դասական շրջանի տառադարձութեամբ, ինչպէս և ամբողջ արևելահայ գրականութիւնը։

Բացի տառադարձութիւնից հարկաւոր էր որևէ եղանակով լուծել նաև նոյնանշիւն տառերի գործածութեան խնդիրը։

1) Ո. թէ Ր. օտար բառերի թէ սկզբում և թէ վերջում անխտիր գործ է ածւում թէ մէկը և թէ միւսը։ Եթէ ընդունելի

երկուսի էլ գործածութիւնը իւրաքանչիւրը իր տեղում, այն ժամանակ համարեա միշտ առիւծած կլինէի նոյն բառը կրկնել երկու տառերի տակ էլ, օրինակ գրել Ռայխստագ Ո-ի տակ, ապա նաև Բ-ի տակ՝ բայխստագ տես Ռայխստագ։ Իսկ եթէ ընդունէի դրանցից մէկն ու մէկը, շատ յաճախ մեղանչած կլինէի ճիշտ արտասանութեան դէմ։ Այդ պատճառով որոշեցի երկուսն էլ անխտիր գործածել նայած բառի արտասանութեան, բայց չ տառից չեմոյ գնել փոխանակ միայն ո-ով սկսուղները, նաև ր-ով սկսող խօսքերը այբուբենական կարգով խառնւ։

2) վ, ու, թէ ւ. ինքս համոզմունքով ւ-ական լինելով բացարձակապէս մերժեցի թէ վ, պահպանելով իմարկէ միայն բառերի սկզբում, և թէ մանաւանդ ու-ն իրրև բաղաձայն։ Եթէ որևէ տեղ ու-ն պահպանւած է, դա նրա համար, որ հէնց ու էլ կարդացւի, և ոչ թէ բաղաձայն, ինչպէս օրինակ հզուիտ, լուիզոր, սկսուէլ և այլն։ Բայց չկարողացայ ւ-ի գործածութեան մէջ անշեղ արմատական լինել և հարկադրւեցի ընդունել վ տառը բացի բառերի սկզբից նաև ի և օ հնչիւններից յետոյ։ Ո-ից յետոյ հարկաւոր է նա չշփոթելու համար իւ երկբարբառի հետ։ Օրինակ՝ մենիւ, ինտերիւ, կօնսատիտիւանտ, էտիւի, էկիւ, ան սիւիտ բառերում իւն երկբարբառ է և արտասանւում է ռուսերէն ю կամ գերմաներէն ju հնչիւնի նման. այնինչ չէր կարելի նոյն կերպ գրել նաև ինտէնզիվ, դիվա, կիվի, ցիվիլիզացիա, նիվօ, որովհետև ընթերցողը կարող էր այս բառերի մէջ էլ իւ իրրև երկբարբառ արտասանել և մոլորութեան մէջ ընկնել։ Իսկ օ-ից յետոյ ւ-ը միամիտ ընթերցողին կարող էր անվարժութեան հետևանքով սխալ արտասանութեան ճանապարհը տանել։

3) օ թէ ո. օտար բառերի համար ևս անպայման ընդունում եմ օ փոխական ո. և սա մանաւանդ անհրաժեշտութիւն է դառնում, երբ այդ հնչիւնից յետոյ կայ յ հնչիւնը, հայը դեռ առաջին տարւայ ուսմունքից գիտէ որ ոյ իրրև երկբարբառ ույ հնչիւնն ունի. Թոյլ ծոյլ, բոյթ և այլն։ Ինչպէ՞ս անի նա երբ մի օտար բառի մէջ հանդիպում է ոյ. նա անշուշտ պիտի կարդայ ույ, որինակ՝ բօյախանա բառը եթէ նրան ծանօթ չէ արտասանութեամբ և նա տեսնում է բոյախանա դրւած նա անպատճառ պիտի բույախանա կարդայ և մոլորութեան մէջ ընկնի. այնինչ եթէ նա գրւած տեսնի բօյաշի և բուլնուզ չի շփոթի դրանց արտասանութիւնը։ Պ. Դաղրաչեանը իր հայերէն-ռուսերէն բառարանի մէջ իրար յետևից դնում է՝ բոյ, բոյթ, բոյլ, բոյկոտ. այս բառերքը նշանակւած է գլխաւորապէս նաև այն ռուսների համար, կամ ռուսահօսների համար, որոնք ուզում են հայերէն բա-

ների նշանակութիւնը հասկանալ. գիտենալով, որ հայերէնում ոյ արտասանւում է իրրև ույ ինչու պէտք է նրանք չբմտածեն, որ բօյ և բօյկօտ բառերն էլ հայերէնում արտասանւում են իրրև բույ և բույկօտ։

4) է թէ և. ինձ թւում է, թէ է հնչիւնը աւելի համապատասխան է օտար լեզուների մէջ նոյն հնչիւնի արտասանութեան, այդ իսկ պատճառով օտար բառերում ևս ընդունեցի ամէն տեղ է և ոչ թէ և։ Բացառութիւն արեցի միայն ռուսերէնից առնւած բառերում, ինչպէս գիմնազիօ, որտեղ մեր և-ն աւելի մօտ է ռուսական արտասանութեան. Օտար լեզուներից ռուսերէնն ունի э = է և е, ѣ = մօտաւորապէս մեր և-ին. թէև ռուսները օտար բառերում գրում են մեծ մասամբ е, բայց յաճախ նկատում էք գիտակից ձգտում, անշուշտ արտասանութիւնը մօտեցնելու նպատակով, նաև э, օրինակ леди և лэди, лендлорд և лэндлорд, аэроплан և այլն։ Եթէ մենք ունենք մեր է հնչիւնը, որ աւելի մօտ է եւրոպական լեզուների е-ին, ինչու չգործածենք։

Մեզանում կարծես թէ ազգասիրութեան մի արտայայտութիւն է դարձել գերազանցութիւն տալ ո-ին օ-ից, և-ին է-ից, ու-ին ւ-ից և այլն. մի նոյնանման աւանդամոլութիւն է նաև նոյնիսկ օտար բառերի վերջում ա-ից յետոյ յ դնելը. դրօշկայ և այլն։ Կարիք չկայ ապացուցելու, որ դա ևս մի էժան ազգասիրութիւն է և աւելորդ բեռ, նոյնիսկ մոլորեցնող. որովհետև եթէ այդ վերջին յ-ն չըպիտի կարդացւի, ապա ինչ անի ընթերցողը, երբ հանդիպում է շայ, նարայ և այլ նման բառերի, ուր վերջին յ-ն անհրաժեշտ է արտասանել։

Կրկնակի բաղաձայները. եւրոպական շատ բառեր, մանաւանդ լատինական, նախդրով կազմւածները, ունին կրկնակի բաղաձայններ. բայց այդ զոյգ բաղաձայնը արտասանւում է իրրև մէկ. օրինակ aggregat accumulation, affaire և այլն։ Արդեօք անհրաժեշտ էր հայերէնում նոյն զոյգ բաղաձայնի տեղ զոյգ հայերէնը դնել։ Եթէ այդպէս անենք, այն ժամանակ հայ ընթերցողը կարող է այդ բաղաձայնների իւրաքանչիւրը առանձին շեշտել, ինչպէս նա սովոր է անել նոյնանման դէպքում հայերէն բառերի մէջ, ինչպէս կծծի, ծծել, կտտանք, զննել, ֆռռալ, բզզալ և այլն բառերում. կամ աւելի վատը, հայի կոկորդը զբաղւածութեամբ է արտասանում իրար կողքի դրւած մի քանի բաղաձայնը և անպատճառ դրանց արանքը դնում է մի կամ երկու տեղ ը հնչիւնը ինչպէս Մկրտիչ, զլխատել, մկմկալ և այլ բառերում դրան արտասանելով Մըկըրտիչ, զըլխատել, մըկմըկալ և այլն։ Նկատի ունենալով արտասանութեան այս հնարաւոր

աղաւաղումը և այն, որ զոյգ բաղաձայները եւրոպական լեզուներում արտասանւում են իբրև մէկ, ես յարմար համարեցի այդպիսի դէպքերում զոյգը հայկական մի բաղաձայնով փոխարինել և գրեցի՝ ազրէզատ, ակումուլացիա, ագէր և այլն. բացառութիւն անելով շատ քիչ տեղերում, գլխաւորապար երբ զոյգ լ էր, որովհետև ինձ թւում էր, թէ արտասանութիւնն էլ զոյգ է և ոչ թէ մէկ: Այս կերպ վերաբերմունքը նոյնանման դէպքերում նորութիւն չէ մեր գրականութեան մէջ. դեռ VII դարում Անանիա Շիրակացին գրում էր՝ assarion = ասարիոն, grammarion = գրամար, milliarius = միղիարիա և նոյն բանը կրկնւել է յետագայ ժամանակներում և մեր օրերում: *) Նոյն բանը տեսնում ենք յաճախ և այլ լեզուներում. այսպէս իտալական lazzaroni բառը գերմաներէնում առաջել է lazaroni ձևը (Heise) ռուսերէնում ладзарони (Больш. енц.). գերմաներէն գրում են Mafia և Maffia (Heise) ռուսերէն мафія (Павленков) և маффія (Больш. энц.). каллиграфія (Павленков) և калиграфія (Больш. энц.) և շատ ուրիշները:

Ներկայացնելով աշխատութիւնս հայ հասարակութեան, ինձ է թւում է ինձ սպասել նրա դատաստանին: Ես խնդրում եմ թէ մամուլին և թէ մասնաւոր անձանց խիստ, բայց արդար քննադատութիւնը չըզլանալ. սրանից մի նկատողութիւն, շատում, մատնանշում ուրախութեամբ կընդունեմ և նկատի կառնեմ:

Մարտ. Յարութիւնեանց

1912. ապրիլ 26
Երևան.

*) Անանիա Շիրակունւոյ մնացորդք բանից. ի լոյս ած Բ. Պ. Պետերբուրգ 1877. եր. 27-8: Որ սա թիւրիմացութիւն չէ, պիտի յիշել հրատարակիչի խօսքերը յառաջաբանից. «Չեն եղաք անփոփոխ պահել զուղղագրութիւնս»

ԱՅՍ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ.

Գերմաներէն

1) J. Conrad, Handwoerterbuch d. Staatswissenschaften. Bde I—IV. 1909. IV—VII 1900—1.

2) L. Elster, Woerterbuch d. Volksw. 1906—7.

3) J. Bachem, Staatslexikon. Bde I—III, 1908—10. IV—V, 1903—4

4) Bluntschli, Staatswoerterbuch Bole i—III, 1875—6.

5) F. v. Holtzendorff, Rechtslexikon. Bde I—III, 1880—1.

6) K. Birkmeyer, Encyklopaedie der Rechtswissenschaft 1904

7) J. Kohler, Encykl. d. Réchtsw. Bd I, II. 1904.

8) F. v. Liszt, Das Voelkerrecht. 1910.

9) J. C. Bluntschli, Das moderne Voelkerrecht der civilisierten Staaten. 1878.

10) R. Eisler. Woerterbuch der philosophischen Begriffe. Bde I—III. 1911.

11) Kirchner, Woerterbuch der philoscophischen Grundbegriffe. 1907.

12) R. Odebrecht, Kleines philosophisches Woerterbuch. 1909

13) Heyse, Fremdwoerterbuch. 1903.

14) O. Sarrazin, Verdeutschungs—Woerterbuch. 1906.

15) W. Liebknecht, Volks-Fremdwoerterbuch. 1907.

16) O. Groth und H. Bayer, Politisch-wirtschaftliches Konversations-Lexikon. 1911.

17) H. Nordheim, Vademecum fuer Zeitungsleser. 1902.

18) A. Braun, Zeitungs-Fremdwoerterbuch und politische Schlagworte. 1908.

19) H. Hüebschmann, Armenische Qrammatik. I. 1895 II, 1897.

Բացի դրանից յաճախ կարիք է զգացել դիմելու Ernst Haeckel-*ի* Die Weltraethsel *և* Die Lebenswunder *գրքերին. վապ-տէրի, Շմօլլէրի, կօնրադի, Թիլիպօվիչի, Ագլէրի, Ենչի և ուրիշ-ների քաղաքական անտեսութեան ձեռնարկներին։*

Ֆրանսերէն

20) Maurice Block Dictionaire général de la politique. T. I, II. 1873—4

21) L. Say et J. Chailley, Nouveau dictionaire d' économie politique T. I, II. 1891.

22) A. Neymarck, Vocabulaire manuel d' Economie politique 1898.

23) Th. Bachelet, Dictionaire général des lettres, des Beaux-arts et des sciences morales et politique 1862.

24) Petit Larousse ilustré. 1909.

Ռուսերէն

25) Ред. С. Южаковъ, Большая Энциклопедія, 20 томовъ 1902—4.

26) Ф. Павленковъ, Энциклопедическій словарь 1899.

27) Словарь для всѣхъ 1907.

28) Ред. Э. Л. Радловъ, Философскій словарь *1904.*

29) А. Н. Чудиновъ, словарь иностранныхъ словъ *1908.*

30) Ф. Павленковъ, словарь иностранныхъ словъ *1907.*

31) Бурдонъ и Михельсонъ, полный словарь иностранныхъ словъ. *1907.*

Հայերէն

32) Տէր-Դաւթեան. Հանրամատչելի բառարան օտարազգի բառերի և գործածութեան մէջ մտած ժաքերի ու դարձուածքների 1908

33) Հր. Աճառեան. Թուրքերէնէ փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ. 1902.

34) Հ. Մ. Վ. Քաջունի. բառգիրք արուեստից, վիւռեթեանց և գեղեցիկ գրութեանց, հատոր I, II, 1892.

35) Տ. Նաւասարդեան. բառգիրք արարատեան բարբառի։ 1903.

36) Յ. Դաղբաշեան. լիակատար բառարան հայերէնից ռուսերէն 1911

Բացի այդ, նաև բառացուցակները կցած Աբովեանի և Ռ. Պատկանեանի երկերի ժողովածուներին և «Հայ գրողներ»-ի երկու հատորին։

Հայերէն բառերի ընտրութեան համար.

37) Գուրեան Լուսինեան. Նոր բառգիրք պատկերազարդ ֆրանսահայ. 1909—10.

38) Հ. Ա. Վ. Կոյլաւ. բառգիրք գերմաներէն-հայերէն։ 1889.

39) Յ. Դաղբաշեան. լիակատար բառարան ռուսերէնից հայերէն։ 1903.

40) Ա. Յովհաննէսեանց. բառգիրք ռուսերէնից-հայերէն։ 1888.

41) Վ. Ա. բառգիրք լատիներէն և օտարազգի դարձուածքների։ 1911.

Կրճատումների նշանակութիւնը։

Անգ., անգլիերէն։	*Յուն. յունարէն։*
Արաբ.. արաբերէն,	*Շէդ., շէդերէն։*
Դան., դանիերէն։	*Շօտլ., շօտլանդերէն։*
Եպ., եպօներէն։	*Ունգ. տես հունգ.։*
Երբ., երբայերէն. հին հրէական լեզուն։	*Չէխ., չէխերէն.*
	Չէրք., չէրքեզերէն։
Թաթ., թաթարերէն։	*Չին., չինարէն։*
Թուրք., թուրքերէն։	*Ռուս., ռուսերէն։*
Իսպ., իսպաներէն։	*Սանսկ., սանսկրիտ։*
Իտալ. իտալերէն։	*Սերբ., սերբերէն։*
Լատ., լատիներէն։	*Սլաւ., Պլաւօներէն։*
Լեհ. լեհերէն։	*Վրաց., վրացերէն։*
Հայ, հայերէն։	*Տաճկ., տաճկերէն։*
Հնդ հնդկերէն։	*Փոքթ., փորթուգալերէն։*
Հունգ. հունգարերէն։	*Քաղդ., քաղդիերէն։*
Հոլ., հոլանդերէն։	*Քրդ., քրդերէն։*
Մօնղ., մօնղօլերէն։	*Ֆր., ֆրանսերէն։*

ՄԻՏՔԸ ԱՂՃԱՏՈՂ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

որոնք, խնդրում եմ, զործածելուց առաջ սրբագրել։

Երես.	Որ խօսքի բացատրութեան մէջ։	Տող	Տպւած է.	Պիտի լինի։
7	Ալէմդար	4—5	ձի-Ակատաբ...	ձիակատաբ...։
8	Ալէգրօ	3	ալլէգրէտտո	ալլէգրէտտո
8	Ալլօդ	4—5	Ալէօդը	ֆէօդը
10	Ակտիվ	8	և բրնա	երբ նա
12	Ինքը բառը		Աղզ Լի	աղգօմի
13	Ամֆիտռիա	2	յանցաւորնեըի	յանցանքնեըի
»	»	3	յանցանքնեըի	յանցաւորնեըի
15	Ինքը բառը		Ամնաթէմա	Անաթէմա
23	Ապրիօրի	2	ի յառաջագունէ	ի յառաջագունէ
27	Արբիտրաժ	20-21	տարբերութիւն	տարբերութեան
31	Ինքը բառը		Աւգեանախոռ	Աւգէեան ախոռ
35	» »		բաւամ	բաղամ
36	» »		բալտախին	բալդախին
37	» »		բաշխել	բախշիշ
»	Բահտէօրօզ	3	պարացող	պարապող
38	Ինքը բառը		բանդդա	բանդուրա
42	» »		բէնեֆիկաեան	բէնեֆ...
44	Բիժուտրի	3	Ջարդեղէն	Զարդ...
46	բլամաժ	1	նպիրանք	նպերանք
47	բուգուաբ	3	ոբ	ուբ
49	Բուբժուական	5	քաղքինիական	քաղքենիական
»	Բուբկա	1	տատատով	տատատոկ
»	Բրակ Բրանդմայո Բրաունինգ			Պիտի լինեն 50 հրեսուն բրաունինգ յատոյ
51	Ինքը բառը		Բրոշ	Բրօշ
54	Գաժ	1	վարժ	վարձ
56	Ինքը բառը		գէտան զիալ...	գէղան...
58	Գիգանտ	2	վիշապ, տաերով	վիշապ-ոտերով
»	Ինքը բառը		Գիլտիա, գիլտի	Գիլդիա, գիլդի
60	Գլօբուս	3	Երկրագնտի	Երկրի
63	Ինքը բառը		զօնոզ	զօնդօլ
64	Դաղ	1	զատատատան	Դատատատան
67	Դեսեատինա	4	10,925	109,25
70	Դէկամէրօն	5	բ.	Բ. (Բօկկաչիօն)
70-71	Դէմօնստրացիա	26	Ակընդէմների	ունկընդիրների
79	Դիկտանտ	3	դրւում է	գրւում է

Ա.

Աբա (արաբ.), բրդէ կտորից լայն վերարկու, որ արևելքում են գործածում։

Աբաժուր (ֆր.), լուսամփոփ. լամպի վրայ հագցրած գունաւոր թղթից կամ կտորից մի գոձիք, որը նպատակ ունի լոյսը ամփոփել յատկի տակ։

Աբասանոց = 20 կոպէկանոց պատկեր։

Աբասի (պարսկ.), պարսկական դրամ 4 շահի = 10 սանտիմ = մօտաւորապէս 3 կոպէկ։ Անդրկովկասում ռուսաց 20 կոպէկէ։

Աբբա (իտալ.), աբբահայր. կաթոլիկ վանքի վանահայր։

Աբդալ (արաբ.), մահմեդական շրջիկ կուսակրօն հոգևորական Պարսկաստանում և Հնդկաստանում։

Աբդաստ, աբդէստ, աստաստ (պարս.), մահմեդականների կրօնական լուացումը պէտք, ձեռքերի և դէմքերի աղօթքից առաջ։

Աբդոմիգիա (լատ.), հրաժարումն գահից։

Աբդուղ (պարսկ.), մաճնաչուբ։

Աբէրացիա (լատ.), խոտորումն, լոյսի շեղումը. ճառագայթների անորոշութիւն։ Աստղաբաշխութեան մէջ ա. կոչւում է աստղի առևելոյթ և իսկական տեղի մէջ եղած զանազանութիւնը, որ առաջ է գալիս այն հանգամանքից, որ որոշ ժամանակ է անցնում, մինչև որ լոյսի ճառագայթը իր աղբիւրից մեզ է հասնում։

Արիտուրիէնտ (լատ.), ընթացաւարտ. միջնակարգ դպրոց (գիմնազիա) աւարտած, հասունութեան վկայական ստացած։

Աբիօգենէգիս (յուն.), գործառնաւոր էակի ծագումը անդործարանաւոր նիւթից, անկենսածնութիւն։

Աբլա (արաբ.), մեծ քոյր։ Մայրիկ։

Աբլակատ, աքւօկատ բառի աղաւաղումն է. արհամարհական մտքով փաստաբան,

Աբլօմօվ, ռուս վիպասան Գանչարովի վէպի հերոսի անունը. թոյլ, անեռանդ մարդ, որը իր կեանքի ձևերը փոխելու անկարող է։ *Աբլօմովշչինա*, անվճռականութիւն. թոյլ, անշարժ բնաւորութիւն։

Աբնօրմ (լատ.), հակականոն, անկանոն. շեղած։ Հիւանդոտ. հակառնական։ *Աբնօրմալիթիւնհակառնականութիւն, գարտուղութիւն։*

Աբուտ, ամօթ։ Պատիւ, յարգ։

Աբսէնթ (յուն.), խիստ զօրաւոր օղի է։ Օշինդրի ոգի։

Աբսէնտէիզմ (լատ.), խոշոր կալւածքների կառավարութեան և մշակութեան այն ձևը, երբ կալւածատէրը բացակայ է։ Մասնաւորապէս ա. կոչւում է Իռլանդիայի կալւածատէրերի բացակայութիւնը. սրանք ապրում են Իռլանդիայից դուրս և իրենց հակառակները ծախսում են այլ

երկրներում, յանձնելով իրենց կալւածները կառավարիչների և կալալառուների։

Աբսուրդ (լատ.), անհեթեթ, անպատեհ։ Տխմար, անմիտ, անիմաստ։ Ծիծաղելի։ — Անմիտ եղրակացութիւն։

Աբստինենտ (լատ.), ժուժկալ, չափաւոր։

Աբստրակտ (լատ.), վերացական. այնպիսի հասկացողութիւն կամ մտածողութիւն, երբ առարկայի պատահական, անհատական յատկութիւնները մի կողմ թողած, նրա ընդհանուր, էական գծերի միացումով է գաղափար կազմւում։—*Աբստրակցիա*, աբստրակտ եղանակով գաղափար կազմելը։

Աբսօլուտ (լատ.), բացարձակ, կատարեալ, անպայման, անհրաժեշտ, անկախ, ազատ ամեն մի կապակցութիւնից և կախումից։ —Պայմանաւորութիւնից և սահմանափակումներից ազատ։—Անշրջափելի։ — Տարածութիւնից և ժամանակից անկախ։—*Աստուած*, իբրև յատկենական, անսահման, տիեզերքի հիմնական պատճառ։ —Հակառակը՝ *ըէլատիվ*, *հիպոթէտիկ*։

Աբսօլուտիզմ (լատ.), բացարձակ, անսահմանափակ, միահեծան իշխանութիւն. ինքնակալութիւն, որտեղ միապետի կամքը օրէնք է։—կամայականութեան իշխանութիւն։—Ինքնակալ իշխանութեան ուսմունք։

Աբսօլուտիստ, միահեծան իշխանութեան վերա հիմնւած պետական կազմի կողմնակից։

Աբսօլուտիստական, միահեծան, ինքնակալական, անսահմանափակ իշխանութեան համապատասխան. նրան վերաբերեալ, հակւած, յարած։

Աբրակադաբրա, կախարդական գրութիւն մի կտոր թղթի վրա առանկիւնաձև, որի իւրաքանչիւր կողմի վրա նոյն բառն է կարդացւում. համարւում էր միջոց ջերմախտի դէմ։ —*Անիմաստ*, անմիտ խօսք. դատարկաբանութիւն։

Աբրէժէ (ֆր.), կարճ, սեղմ բովանդակութիւն մի պիտութեան կամ արւեստի։

Աբրէկ (չէչք.), կեանքի բարիքներից հրաժարւած, վրէժի ոգով արած կովկասեան լեռնցի վախճական։

Աբրէշում, *աբրշում*, մեռաքս։

Աբրիկոտին, ծիրանից պատրաստած քաղցրահամ ոգելից ըմպելի։

Աբրօկ, *օբրօկ* (ռուս.) կամ *աբրօշնայա ատատնա*, հողային տուրքը, որ Պետրոս Մեծի ժամանակից սկսած վճարում է պետական գիւղացիութիւնը։—Պետական, ուղևի և այլ հողերից, հանքատեղերից պետական գանձարանի եկամուտը։

Աբօլիցիօն (լատ.), վերացումն, բարձումն որոշ օրէնքի։ Մասնաւորապէս՝ Ամերիկայում ըստրկութեան վերացումը։

Աբօլիցիօնիզմ, ստրուկների ազատագրման նպատակով շարժում։

Աբօլիցիօնիստ, ստրուկների ազատագրութեան կողմնակից Ամերիկայում։ — Ներկայումս իրենց ա. են անւանում հասարակաց տների և «սպիտակ գերեվաճառութեան» դէմ պայքարողները։

Աբօնէնտ (ֆր.), բաժանորդ լրագրի, գրքի և այլն։—Մշտական կամ տեւական առմամբ տեր թատրոնի, ձիաքարշի, երկաթուղու և այլն։—Մի ձեռնարկութեան գրամով մասնակցելու պարտականութիւն յանձն առած մարդ։

Աբօնիմէնտ (ֆր.), բաժանորդագրութիւն լրագրի, գրքի, թատրոնի և այլն։

Աբօրդաժ (ֆր.), նաւերի կըցումը միմեանց։

Աբօրիգէն (լատ.), բնիկ, բնաշխարհիկ. որևէ երկրում հնուց ապրող ժողովուրդը։ Հակառակը՝ *կօլօնիստ*, գաղթական։

Աբօրտ (լատ.), վիժւածք, թերածնունդ։

Աբօրտ (գերմ.), արտաքնոց։

Ազարացիները ապրում են յաճախ արաբները, որոնք իրը թէ սերում են Աբրահամի կնոջ Ագարի-որդի Իսմայէլից. կրում են նաև *Իսմայէլացի* անունը։

Ագենտ (լատ.), գործակալ, ներկայացուցիչ, միջնորդ։—Մի պետութեան ներկայացուցիչը այլ պետութեան կառավարութեան մօտ։

Ագենտ, ածան պրօվակատէօր (ֆր.), գաղտնի ոստիկանութեան գործակալ, որ առիթ է ստեղծում օրէնքի արգելած քաղաքական գործողութիւն անել տալ, ոստիկանութեան գործը դիւրացնելու համար։

Ագիտատօր (լատ.), քարոզիչ մի գաղափարի. գրգռիչ, դէպի մի նպատակ մղող։ *Ագիտատօրական*, քարոզչական, գրգռողական։

Ագիտացիա (լատ.), քարոզ յօգուտ մի գաղափարի. բորբոքումն։ Ուժեղ գրգռումն և մղումն դէպի մի նպատակ։ Բանաւոր և գրաւոր պայքար։

Ագլօմէրատ (լատ.), շիղջ, կոյտ. մի հաւաքածու, որ արտաքուստ ամբողջութիւն է ներկայացնում սակայն առանց օրգանական կապի։

Ագնօզի (յուն.), էջգիտութիւն։ Սոկրատէսի խօսքը. «Ես միայն մի բան գիտեմ, այն է՝ ոչինչ չէգիտեմ»։

Ագնօստիկ, *ագնօստ* կոչւում են ըստ անգլիական բնախուզական դպրոցի (Հուքսլէյ, Սպենսէր, Դարւին) նրանք, որոնք էութեան վերջնական պատճառների մասին ոչինչ չեն կամենում գիտենալ և ոչինչ չեն պնդում, մերժում են ամեն մի գերզգայական հասկացողութիւն։

Ագրար, ագրարային (լատ.), հողային, հողատիրական, կալւածատիրական, երկրագործական։ Ա. հարց, հողատիրական յարաբերութիւնների, գիւղատնտեսութեան վիճակի և ապագայի, մանր և հողազուրկ գիւղացիութեան վերաբերող հարց։ Ա. *շարժում*, հողատիրական յարաբերութիւնները կանոնաւորելու, հողային սեփականութիւն ձեռք բերելու կամ ընդարձակելու ուղղութեամբ եղած խմբական շարժումները. գիւղացիական շարժումներ։ Արևմտեան Եւրոպայում՝ ձգտումն միացնել երկրագործական և գիւղացիական ընկերութիւնները երկրագործութեան ընկած վիճակը բարձրացնելու նպատակով. այդ նոյն նպատակով քաղաքական գործունէութիւն։ Ա. օրէնքներ են, որոնք նպատակ ունեն հողատիրական անհաւասարութիւնը վերացնել սակաւահող և հողազուրկ գիւղացիներին հող բաշխելով։ Աւելի լայն մտքով՝ բոլոր այն օրէնքները, որոնք նպատակ ունեն կանոնաւորել հողատիրական յարաբերութիւնները և պահպանել հողային սեփականութիւնը։

Ագրարիէրներ, Գերմանիայում մի կուսակցութիւն է, որ նպատակ ունի պաշտպանել խոշոր կալւածատիրութեան շահերը. պահանջում է մաքսային հովանաւորութիւն գիւղատնտեսական արդիւնքների, արգելք անասունների ներմուծութեան. երկմետաղեան դրամական սիս-

տէմ (տես բիմէտալիզմ). որոշ միջոցներ մրցակից երկրներ՝ Ամերիկայի, Աստրալիայի և Ռուսաստանի դէմ և այլն։

Ազրարսօցիալիզմ, որ երբեմն նաև *ագրարկօմունիզմ* է ասւում, այն վարդապետութիւնը, որ ժամանակակից անարդարութիւնները և թշառութիւնները համարում է հետևանք միայն այն բանի, որ հողը մասնաւոր սեփականութիւն է։ Ուստի նա պահանջում է հողի կատարեալ պետականացումը, վերացնելով հողի սեփականատիրութեան իրաւունքը. կամ մի այնպիսի հարկ հողատէրերի վրայ, որը հաւասար լինէր հողի ամբողջ հասոյթին-ռէնտային։ *Ա.* դանագանւում է *սօցիալիզմից* նրանով, որ նա չի պահանջում մասնաւոր սեփականատիրական իրաւունքի վերացումը արդիւնաբերութեան բոլոր միջոցների վրայից, այլ միայն հողի, այն էլ ոչ թէ ընկերվարական կարգերում, այլ հէնց այժմ։ Գլխաւոր ներկայացուցիչն է Հէնրի Ջորջ ամերիկացին (1839—97)։

Ազրէգատ (լատ.), մի ամբողջութիւն, որ կազմւել է իր միակերպ մասնիկների լոկ կուտակումից, ինչպէս ցորենի շեղջը, աւազակոյտը։ — *Քիմիկայի* մէջ մարմինները բաժանւում են երեք ագրէգատ վիճակի՝ կարծր հեղուկ և գազային։

Ազրէսիվ (լատ.). յարձակողական, յառաջխաղաց։ Կուսխնդիր։

Ազրիկուլտուր (լատ.), երկրագործութիւն, գիւղատնտեսութիւն։ — *Ազրիկուլտուրային սիստէմ* տես *Քիմիօկրատիզմ*։

Ազրնօմ (յուն.), գիւտական գարգացումով գիւղատնտես։

Ազրնօմիա (յուն.), գիւտական հողամշակութիւն, երկրագործութիւն։

Ազօնի, ազօնիա (յուն.), հոգևարք. մահւան տագնապ. կռիւ մահւան դէմ։

Ադաթ (արաբ.), սովորութիւն, ծէս. կարգ, բարք։ Լեռնցիների այն սովորութիւնները, որոնք օրէնքի բնաւորութիւն են առացել. սովորութեան իրաւունք։

Ադալեմ, արդարադատ։

Ադամադորլմազ (թուրք.), մարդկանցից խուսափող, մարդավախ։

Ադամանդ (յուն.), թափանցիկ, խիտ կարծր թանկագին քար. ալմաստ։

Ադաշ (թուրք.), անւանակիից։

Ադաֆիօ (իտալ.), երաժշտութեան մէջ՝ մեղմ, չափաւոր, կամաց։

Ադեկւատ (լատ.), համապատասխան, կատարելապէս համաձայն, նման։

Ադեպտ (լատ.), մի արհեստի կամ գիտութեան քաջատեղեակ։ — Գիտակ գաղտնաբեռանների. հրաշագործ. ոսկի շինող։

Ադեփսզ (թուրք.), անամօթ։

Ադըմ, ադում (թուրք.), քայլ։ — Երկարութեան չափ թիւրքիայում = $75^3/_4$ սանտիմէտր։

Ադիլօխմա, շաքարահացի մի տեսակը։

Ադիտանտ (լատ.), օգնական, բազկակից սպայ, զօրքի հրամանատարին իբր օգնական տրւում է նրա դիւանական գործերը հոգալու և ծառայական պարտականութիւններին ջոկացելու։

Ադիո (ֆր.), ճիաս բարև, հրաժարական ողջոյն (*Աստծու մօտ, Աստւած օգնէ*)։

Ադ հօկ (լատ.), միայն այս դէպքի համար, այս նպատակով։

Ադմինիստրացիա (լատ.), վարչութիւն, վարչական պաշտօնէութիւն։

Ադմինիստրատիվ արատ, վարչական կարգով, առանց նախնական դատարանական քննութեան։

Ադմինիստրատօր, վարչական անձն. կառավարիչ։

Ադմիրալ (արաբ).. ծովակալ. ծովային զօրքերի կամ նաւատորմիղի հրամանատար։

Ադրբէջան, *Ատրպատական*։

Ադրէս (ֆր.), հասցէ։ — *Ուղերձ*։ — *Ժողովրդական ներկայացուցչութեան — պառլամէնտի դիմումը միապետին*։

Ադրէսատ (ֆր.)., հասցէատէր. որի անունով նամակ կամ մի բան է ուղարկւում։ — Այն անձը, որի անունով փոխանակագիր կամ մուրհակ է տրւած։

Ադրէսանտ (ֆր.), հասցէն գրողը, նամակագիրը։—Մուրհակ տւող անձը, որը երբեմն նաև մուրհակում նշանակում է, թէ ում պիտի դիմել վճարման անկարողութեան դէպքում։

Ադրէտ (ֆր.), ճարտար. ձեռնավարժ։

Ադօկատ (լատ.), փաստաբան։

Ադօնիս, յունաց դիցաբանութեան մէջ՝ մի գեղեցիկ պատանի, որին սիրում էր Վենուսը։ Առհասարակ գեղեցիկ տղամարդ։

Ադօպտացիա (լատ)., որդեգրութիւն։

Ադօրացիա (լատ.), պաշտօղութիւն, չափազանց մեծ յարգանք. աստւածացումն։—Հռովմայ պապի ոտքը համբուրելու ծէսը։

Ազա (արաբ.), ժողովի անդամ։

Ազաղամա (թուրք.), ազատագրւածը։—*Արտօնագիր*։

Ազան, Էզան (արաբ.), մզկիթի աշտարակից մուէզզինի հրդը, որով հաւատացեալներին աղօթքի է կանչում։

Ազապ (թուրք.), կոյս, ամուրի, չամուսնացած։

Ազապբաշի (թուրք.), ամուրացած. հարեմների ժամանակ ամուրիներից աւագագոյնը, որը խնջոյքում յատուկ պատիւներ է վայելում։

Ազար, ցաւ, հիւանդութիւն։— *Անասունների համաճարակ*։ — *Ընկնաւորութիւն*։

Ազարտ, Հազարտ (ֆր.), դէպք, բաղդ։—*Բորբոքւած վիճակ*։—*Ա. խաղեր*, թղթախաղի այն տեսակը, որտեղ շահելը կախւած է բերմունքից և ոչ խաղացողի հմտութիւնից։

Ազիատ, ասիացի։ — *Կոպիտ, բռնակալ մարդ*։

Ազիզ (արաբ.), սուրբ։ Թանկագին, հազւագիւտ։ Ինքդոյզ։

Ազիլի (յուն.), իրաւունք, միջազգային իրաւունքի մէջ՝ յանցագործին, գլխաւորաբար քաղաքական, ապաստան տալու իրաւունքը։

Ազիմուտ (արաբ.), հորիզոնի կամարը, որը ամփոփւած է մի աստղի ուղղահայեաց շրջանի և դիտողութեան կէտի միջօրէականի մէջ։

Ազոտ (Թուրք.), կատաղի։

Ազնաւուր (վրաց.), ազնւական. (հայերէն ազնւաւոր բառից)։

Ազրայիլ (արաբ.), մահմեդականների հաւատալիքով՝ մահւան հրեշտակը, որ մարդի վերջին շունչն առնում է։—*Կարիճ*։

Ազօթ (յուն.), բորակածին։

Ա՛էր, աէր (յուն.), օդ. եթեր։

Աէրօլիտ (յուն.), երկնքից ընկնող մետաղայ գանկւած. ընկած աստղ։ Տես նաև *մ՛էտէօրիտ*։

Աէրօնաւտ, օդագնաց։

Ա.էրօնաւտիկա (յուն), օդագնացութիւն. թռիչք օդապարիկով, օդից թեթև, գազով լցած գործիքների միջոցով:—Գիտութիւն օդագնացութեան մասին: Տես նաև աւիատիկա:

Ա.էրօպլան (յուն. լատ.), էրօպլան, առանց գազի, լոկ իր կազմուածքի և արագ շարժման շնորհիւ թռչող մեքենայ. օդաչու մեքենայ: Սրանցից նա, որը մի հարթութիւն ունի, կոչւում է մօնօպլան, որը երկու՝ բիպլան:

Ա.էրօստատ (յուն.), օդապարիկ:

Ա.թա-բաբա (թուրք), պապեր, նախնիք: Ա.թաղան-բաբաղան, հնուց, նախնի ժամանակներից, աւանդաբար:

Ա.թարէգ (արաբ.), սիլջուկեան տէրութիւնը կազմող մանր պետութեան իշխան:

Ա.թաման տես ատաման:

Ա.թար, քակոր. անասունների աղբից պատրաստած վառելիք:

Ա.թար (արաբ.), փերեզակ. մանրավաճառ:

Ա.թէիզմ (յուն), անաստուածութիւն, ապաստուածութիւն. աստուածութեան գոյութիւնը ժխտող վարդապետութիւն, որի ուսմունքով աշխարհը գոյութիւն ունի անկախ աստուածութեան սկզբունքից, ինքն իրեն և իրենից:

Ա.թէիստ, անաստուած. աթէիզմի դաւանող:—Աթէիստական անաստուածային, աստուածամերժ:

Ա.թէնաս կամ Ա.թէնաս Պալլաս, հռովմայեցոց Մինէրւան, յունաց աստուածուհին, Զեւսի դուստրը, որ կուռ վհնավառւած դուրս էր թռել նրա գլխից. իմաստութեան, գեղեցիկ արուեստների, պատերազմական քաջութեան և խելօքութեան աստուածուհին. Ա.թէնքի հովանաւորը և պաշտպանը:

Ա.թլէտ (յուն.), ըմբիշ, ըմբշամարտիկ. ուժեղ մարդ, որ դժւարին մարմնամարզական խաղեր է անում:

Ա.թլազ (արաբ.), ողորկ, փայլուն մետաքսէ կտոր:

Ա.թուրմա, խաղ իրար վրայից ցատկելով:

Ա.ժան (փր.), ոսոխական, քաղաքապահ: Տես ազէնտ:

Ա.ժդահա, աժդահար (պարսկ.) վիշապ:—Ահռելի, մեծ:

Ա.ժիտացիա (փր.), յուզմունք, սաստիկ բորբոքուիլ:

Ա.ժիո (իտալ.), վոզի այն քանակութիւնը, որ վճարւում է իբրև զանազանութիւն մի տոկոսաբեր արժէթղթի կամ դրամատեսակի իրական և անւանական արժէքների մէջ:

Ա.ժիոտաժ (փր.), արժէթղթերի առևտուր, որի նպատակն է օգուտ ստանալ ժիոից, իրական և անւանական արժէքի տարբերութիւնից: Ա. կատարւում է սովորաբար անմաքուր ճանապարհով, սուտ լուրերով և գների արհեստական բարձրացումով և գցելով:

Ա.ժուր գործւածք (փր.), ծակոտկէն գործւածք, ձեռագործ:

Ա.լ (թուրք.), վարդագոյն կարմիր:

Ա. լա, ալա (փր.), բառերի սկզբում դրւելով նշանակում է նմանողութիւն, հետևողութիւն:

Ա.լաբաղդ, ալաբաղդի (թուրք.), կարմրախէտ ձուկ:

Ա.լաբաստր (յուն.), նուրբ սեռակի գաճ, կարծր, որ յղկւում է. նրանից պատրաստում են արձանիկներ և այլ զարդեր:

Ա.լազիօր (փր.), երկու գնդակով բիլիարդախաղ:

Ա.լաթուրքա, թուրքական տարազով:—Թիւրքական ժամը:

Ա.լամ, ալէմ (արաբ.), բոլոր. ամբողջ:

Ա.լայ (թուրք.), զօրք, բանակ:—Բազմութիւն:

Ա.լայլի, թիւրքիայում կոչւում են այն սպանները, որոնք առանց զրոյցական կրթութիւն առնելու, զինուորութիւնից են բարձրացել իրենց աստիճանին:

Ա.լայ-մնդալայ, բոլորովին, ամբողջապէս. ընդամենը:

Ա.լան-թալան, յափշտակութիւն, կողոպտուիլ:

Ա.լա տարտար, թաթարների ձևով, միսը կէս հում, կամ բոլորովին հում կերարուը:

Ա.լաչուխա, հարուստ վրան թափառական ցեղերի:

Ա.լաջա, մետաքսի կտոր գոյնզգոյն շերտերով:

Ա.լարմ (փր.) կոչ, ազմուկ, հաւար:—Անսպասելի յանկարծական դիմակոչ:

Ա.լարմինա, ազմկարար:

Ա.լաֆ (պարսկ.), բոց:—Անասունների կերակուր:

Ա.լաֆրանգա (իտալ.), եւրոպական. եւրոպական հագուստով:

Ա.լբիոն, հռովմայեցիների արեւած անունը Մեծ Բրիտանիային. այժմ իբրև բանաստեղծական կոչւում:—Խորամանկ Ալբիոն սեւում է անպիսական քաղաքականութեան մասին:

Ա.լբինիզմ (լատ.), հիւանդութիւն է, որի հետևանքն է լինում մազերի և մորթի գունազրկութիւնը, սպիտակելը, իսկ ծիածանի թաղանթի կարմրութիւնը. լոնամորթութիւն:

Ա.լբինօս (իսպ.), ալբինիզմով բռնւած մարդ, սպիտակամազ և սպիտակամորթ. լոնամորթ:

Ա.լբոմին (լատ.), սպիտակուցային նիւթ կենդանական և բուսական արտադրութիւնների մէջ:

Ա.լբօմ, ալբում (լատ.), տետրակ՝ չըգրւած թղթից յիշողութիւններ, տարբագրութիւններ հաւաքելու համար: Կամ հատ թղթից յատուկ պատրաստած նկարներ և լուսանկարներ մէջը հագցնելու համար:

Ա.լգեբրա, ալջեբրա (արաբ.), հանրահաշիւ, գրահաշիւ. մաթեմատիկական առարկայ է, որ գործ ունի ընդհանուր մեծութիւնների հետ, որոնք նշանակւում են տառերով:

Ա.լդօշ (գեր.), աշխարհիս բոլոր գերմանացիների շահերը պաշտպանող մի միութիւն, որ հիմնւել է Գերմանիայում 1891 թւին. ձգտում է բոլոր գերմանացիների մէջ առաջ բերել ցեղական և կուլտուրական ընդհանրութեան գիտակցութիւն. հովանաւորում և պաշտպանում է գերմանական տարրերը Ունգարիայում, Աւստրիայում և այլն. աշխատում է ձեռք բերել գաղութներ գերման գաղթականների համար և մեծացնել գերմանական նաւատորմիղը:

Ա.լէմ տես ալամ:

Ա.լէմանիստներ կոչւում էր «Սօցեալ յեղափոխական բանւորական կուսակցութիւնը» Փրանսիայում իր պարագլուխ Ալէմանի անունով, հիմնւած 1890 թւին, որը այժմ միացել է ընդհանուր ս. կուսակցութեան: Ա.-ը անջատւեցին մարքսիստներից և կազմեցին զուտ բանւորական կուսակցութիւն առանց մտաւորականութեան. գործելակերպն էր ընդհանուր գործադուլը:

Ա.լէմդար (արաբ.), տիտղոս այն քառասուն արանց, որոնք կրում են Մահմէդի սուրբ դրօշակը Սուլթանի պալատում ծիսակատարութեան ժամանակ:

Ա.լէմ դունիա, արար աշխարհ:

Ա.լէյ, ալէյա (փր.), ծառուղի:

Ա.լէյքում սալամ (արաբ.),

մահմեդական ողջոյնի պատասխանը։

Ալէքսանդրեան տես աղէքս...

Ալիանդր տես օլիանդր։

Ալիանս (ֆր.), դաշն, դաշինք, նիզակակցութիւն պետութիւնների մէջ։

Ալիանս իզրաէլիտ (ֆր.), հրէական դաշն. 1860 թուին Պարիզում հիմնած մի ընկերութիւն է, որ տարածւած է ամբողջ աշխարհում և նպատակ ունի պաշտպանել հրէութիւնը, բացում է դպրոցներ արևելքում, տարածում է արհեստ և երկրագործութիւն հրէաների մէջ, օգնում է նրանց կարիքի դէպքում և հալածանքների ժամանակ։

Ալիբի (լատ), այլուր. իրաւաբանական և դատարանական լեզուով՝ մեղադրեալը ապացուցում է իր ալիբին, երբ պարզւում է, որ յանցանքի կատարման րոպէին նա մի այլ տեղ էր գտնւում։

Ալիզատօր (իսպ.), ամերիկական կոկորդիլոս։

Ալիզարին (իսպ.), տորոնի արմատից պատրաստած կարմիր ներկ։ Նաև նոյն նիւթից թանաք։

Ալիշ-վերիշ (թուրք.), առուտուր

Ալլահ (արաբ.), Աստուած. ճշմարիտ Աստուած։

Ալլեգրի (իտալ.), վիճակախաղ պարահանդէսի կամ դիմակահանդէսի ժամանակ։

Ալլեգրո (իտալ.), յորդոր, զւարթ երգ կամ նւագ—*Ալլեգրո, ալլեգրետտո, ալլեգրետտինօ*, իրարից աստիճանաբար աւելի դանդաղ չափ։

Ալլեգորիա (յուն.), այլաբանութիւն. այլաւսցութիւն, մի պատմւածք, նկար կամ քանդակ, որի էութիւնը ոչ թէ նրա արտաքուստ երևացող կերպարանքի մէջ է, այլ նրանում փոխաբերաբար արտայայտած ներքին իմաստի։

Ալպիտէրացիա (լատ,), նոյնանհնչիւնութիւն սկզբնական բազաձայնների. յանգի մի ձևը, որը հնում տարածւած էր գերմանական ժողովրդների մէջ։ Օր. «Mann und Maus, Land und Leute, Wind und Wetter, Kind und Kegel. *ռուսերէն՝* Бога браней благодатью. «*Սաբի սինձը սրտով սիրածին կըտամ*»։

Ալկօհօլ, ալկօլ (արաբ.), գինու ոգի, սպիրտ։

Ալկօհօլիզմ, ալկօլականութիւն, ոգելից խմիչքների չափազանց գործածութիւնից առաջ եկած հիւանդոտ վիճակ։

Ալկօհօլիկ ալկօլամոլ, արբեցող, գինեմոլ. ոգելից ըմպելիների անչափ գործածութիւնից քայքայւած առողջութիւն ունեցող։

Ալկօվ (արաբ.), անկողնասրճի։ Սենեակի ներս ընկած մի մասը, ուր անկողինն է դրւում։

Ալկօրան տես կօրան։

Ալհամբրա (արաբ.)։ Արաբական (մաւր) թագաւորների պալատը Գրանադայում (Իսպանիա)։

Ալհինա կամ հինա (արաբ.), մի տեսակ արմատից պատրաստած կարմիր ներկ, որով արևելքում ներկում են մազերը և ձեռքերը։

Ալլումինիում, ալլումինիյ (լատ.), արծաթագոյն թեթև մետաղ է. չի ժանգոտում և գործ է ածւում այլ և այլ նպատակների համար։

Ալլօդ (լատ.), միջնադարեան հողային սեփականութիւն, որ ժառանգաբար անցնում էր սերնդից սերունդ. այն ինչ *Ֆէօդը* տրւում էր միայն օգտւելու համար որոշ ծառայութեան փոխարէն։

Ալմա մատէր (լատ.), սնուցանող մայր. պատւանուն համալսարանի։

Ալմանախ (արաբ.), ժամանակացոյց, տարեգիրք, օրացոյց։ —*Տարեկան մի անգամ պարբերաբար հրատարակւող շատ ժողովածուներ կրում են այդ անունը։*

Ալմաստ, ալմազ, էլմաս (պարսկ.), աղամանդ (տես.)։ —*Ապակի կտրելու գործիք, որի ծայրը ալմաստ է հագցրած։*

Ալմ էնդէ (գերմ.) գերմանական երկրներում համայնական անառան, արօտ։

Ալուչա, ալչա, սալորի մի տեսակը։

Ալչաք, ստորաքարշ։

Ալչու, վէգի մի կողմը, երբ նա կանգնած է, ալչու կողմը վերևն է լինում։ «Ճանս ալչու է»—գործս յաջող է։

Ալպարի (իտալ.), նոյնագին. երբ օտար դրամի կամ արժեթղթի անւանական արժէքը նոյնն է, ինչ որ նրա ընթացիկ գինը, առանց աժիո։ Աւելում է նաև պարի։ Տես կուրս։

Ալտ, ալտօ (իտալ.), երաժշտութեան մէջ՝ երկրորդ ձայն։ Կանացի կամ մանկան ձայն միջակ բարձր տօնով։

Ալտէր էգօ (լատ.), երկրորդ ես, միւս ես։—*Տեղապահ, փոխարինող։*

Ալտերնատիվ (լատ.), կամ այս, կամ այն. մի այնպիսի վիճակ, երբ մարդ երկու հնարաւորութիւնից միայն հարկադրւած է ընտրել։—*Այնպիսի երկու դատողութիւն, որոնցից մէկը կարող է միւսի տեղ դրւել, առանց որ դրանից միտքը փոխւի։*

Ալտրուիզմ (լատ.), այլասիրութիւն. մարդասիրութիւն. անշահախնդիր ինքնամոռացութիւն Ըստ Օգիւստ Կոնտի՝ դէպի այլ մարդիկ ունեցած սիրուց բղխած մտածողութեան և վարւեցողութեան եղանակ։ Հակառակը՝ *էգօիզմ*—*եսականութիւն։*

Ալտրուիստական. այլասիրական։

Ալւալա, գոյնզգոյն, նախշուն։

Ալան, պատւական. ազնիւ. աւում է խաղողի գոյնզգոյն, լաւ տեսակների մասին։

Ալք (արաբ.), յաւերժահարս, ջրային ոգի։—*կախարդ։*

Ալքիմիա (արաբ. յուն). կարծեցեալ արհեստ՝ հասարակ մետաղները ոսկի դարձնելու իմաստութեան քարի միջոցով։ Քիմիայի խորհրդաւոր սկիզբը միջին դարերում։ Գաղտնալի բնագիտութիւն։ Ոսկեփոխութիւն։

Ալքիմիկոս, ոսկեփոխ, ոսկի շինող։

Ալէ տես հալէ։

Ալֆաբէտ (յուն.), այբուբէն։

Ալֆա և օմէգա (յուն.), յունական այբուբէնի առաջին և վերջին տառերի անուններն են. նշանակում է՝ սկիզբը և վերջը, ինչ կայ չկայ. ամբողջապէս։

Ալֆաւիտ տես ալֆաբէտ։

Ալֆօնս անարգաբար կոչում են այն տղամարդկանց, որոնք ապրում են կանանց հաշւով իբրև նրանց սիրեկան։

Ախատ (յուն.), ակատ. դանազան որձաքարերի խառնուրդից կազմւած մի քար է, որ գործ է ածւում իբրև զարդարանք։

Ախար, ախըր (արաբ.), վերջ։ —*Ոչ ապաքէն։*

Ախմախ (արաբ,), տխմար. յիմար։

Ախտուն, մահմեդական աւազ հոգևորական։

Ախտա, նեղքինացրած (ձի)։

Ախտարր (պարսկ.), տոպրակ։ —Ա. անել, մեկի տաղը գըտնել աստեղագիտական հաշիւներով։

Ախտանա, ախբանակա (ռուս), Ռուսաստանում այսպէս կոչւած պահպանական բաժանմունքը. ոստիկանութեան այն մասը, որ յատուկ պարտաւորութիւն ունի հետամուտ լինելու քաղաքական յանցանքներին և մանաւանդ կայսրի անձնական ապահովութիւնը պահպանելու։

Ախտո (պարսկ.), գոմ, մսուր։

Ակադեմիա (յուն.), ճեմարան, բարձրագոյն դպրոց, գիտական կաճառ։ Գիտնականների կամ արուեստագէտների միութիւն։

Ակադեմ իական, ճեմարանական, համալսարանական։

Ակադեմիկոս, ակադեմիկամ ակադեմիատ. ճեմարանական. գիտական կաճառի կամ միութեան պատկանող. ակադեմիայի անդամ։ Կաճառորդ։

Ակացիա (յուն.), 20—25 մետրը բարձրութեամբ ծառ, սպիտակ հոտաւէտ ծաղիկներով. կակիա։—Աբարական խէժ արտադրող մի բոյս։

Ակեֆալիա (յուն.), անգլխութիւն։—Անղեկավարութիւն։

Ակլիմատիզացիա (լատ.), կլիմային վարժեցնելը, նոր պայմաններին սովորեցնելը։

Ակուլիատ տես օկուլիատ։

Ակումուլատոր (լատ.), էլէքտրական զօրութիւն կուտակող մեքենայ։

Ակումուլացիա (լատ.), կուտակումն։

Ակուշերկա (ֆր. ռուս.), մանկաբարձուհի, տատմէր։

Ակուշէօր (ֆր), բժիշկ մասնագէտ կանանց հիւանդութիւնների, մանաւանդ ծննդաբերութեան։ մանկաբարձ։

Ակվէլլանդ (գերմ.), սպիտակ կամ կարմիր երիվից հիւս, որ որոշ պաշտօնի զինուորականներ և ժանդարմներ կրում են մի ուսից կախած։

Ակվեատար (ֆր.), գլխաւոր նիւթի լրացուցիչ զարդարանքներ։

Ակսիօմա տես աքսիօմա։

Ակսիոն դիրէկտ (ֆր.), անմիջական կոիւ, ուղղակի ներգործութիւն. ֆրանսիական յեղափոխական սինդիկալիզմի գործելակերպն է դասակարգային պայքարում՝ գործադուլներ, ամբոխարար ցոյցեր և այլն։

Ակուստիկա (յուն.), ձայնաբանութիւն, ձայնագիտութիւն. գիտութիւն ձայնի և լսողութեան մասին։

Ակուտ (լատ.), սուր, կտրող, սաստիկ, ծակող։—Ա. հիւանդութիւն, արագութեամբ վճռական բնաւորութիւն ստացող հիւանդութիւն։

Ակտան տես ակտէնա։

Ակտ (լատ.), գործ, գործողութիւն. գործունէութեան արտայայտութիւն։ — Թատրոնական գրւածքի գործողութիւն, արարած։—Նկարչութեան մէջ՝ կենդանի մօդելի բռնած դիրքը և այդպիսի նկարներ։—Պաշտօնական գործերի վերաբերեալ գրութիւն։ — Հրապարակային գործողութիւն. հանդէս։

Ակտեաբրիատ տես հոկտեմբերեան։

Ակտէօր (լատ.), դերասան։

Ակտիվ (լատ.), գործօն, ներգործական. գործունեայ։—Ծառայութեան մէջ։—Ա. ընտրողական իրաւունք, կընտրակից ընտրելու իրաւունք, այն ինչ պասիվը՝ ընտրելունն է։—Ա. առևտուր կոչւում է մի երկրի առևտրական վիճակը, ե րբ նա աւելի մեծ դումարի ապրանք է արտահանում, քան ներմուծում է, այն ինչ պասիվը հակառակն է։ Տես պասիվ։

Ակտիվա, կարողութիւնը դրամով կամ կանխիկ դրամով արտայայտած։ Ա. եւ պասիվա, ել և մուտքի կշիռ։

Ակտիվիտէտ (ֆր.), ներգործելու ընդունակութիւն. գործօնութիւն. գործօն վիճակ։ Հակառակը՝ պասիվիտէտ, կրաւորականութիւն։

Ակտուէլ (ֆր.), այժմէական, ընթացիկ. ներկայումս գործող, ժամանակակից։

Ակր, էկր (անգլ.), հողի չափ Անգլիայում, և հիւսիսային Ամերիկայում, որ հաւասար է 4047,6 քառակուսի մէտր.

Ակրօբատ, ակռաբատ (յուն.), լարախաղաց. օդի մէջ թռիչքներ և պարոյներ գործող արուեստագէտ։

Ակրօպօլիս (յուն.), միջնաբերդ, մանաւանդ Աթէնքինը։

Ակրօստիխոն, ակրօստիխ (յուն.), այնպիսի ոտանաւոր, որի տողերի սկզբնատառերից կամ վերջատառերից բառեր, անուններ կամ նախադասութիւններ են կազմւում։

Ակցէնտ (լատ.), շեշտ, արտասանութիւն. բարբառի առանձնայատուկ շեշտ։

Ակցէպտացիա (լատ.), յանձնառութիւն. մուրհակի արժէքը վճարելու պարտականութիւն։

Ակցիա (ֆր.), բաժնեթուղթ. որևէ անտեսական ձեռնարկութեան դրամագլխի որոշ բաժինը, որը միևնոյն ժամանակ այդ ձեռնարկութեան մէջ անդամ լինելու իրաւունք է տալիս. նաև այդ բաժնի վճարումը հաւաստող թուղթը։

Ակցիոներ, ակցիոներնցիա (լատ.), մի իրի արտաքին, անկարևոր, պատահական յատկութիւնը։ Հակառակը՝ էսէնց, էսէնցիա։ Ըստ ոմանց՝ առբատանցի տարբեր երևոյթը։

Ակցիզ (լատ.), անուղղակի հարկերի այն տեսակն է, որ մեծագոյն մասամբ դրւում է երկրի ներսում արդիւնաբերւած ապրանքների վրա, ինչպէս լուցկու, աղի, ոգելից ըմպելիների, ծխախոտի և այլն։ Երբեմն այս անունով կոչւում են բոլոր անուղղակի հարկերը։

Ակցիոն (լատ), գործողութիւն, գործունէութիւն, ներգործութիւն։

Ակցիոներ, որևէ անտեսական ձեռնարկութեան ակցիայի սեփականատէր. բաժնետէր։

Ակցիոներական ընկերութիւն, բաժնետիրական ընկերութիւն. ակցիաներով կազմւած հիմնական դրամագլխի վրա կառուցւած մի անտեսական միութիւն, որի անդամները հաւասարաչափ բաժնեվճարներով մասնակցում են հիմնական դրամագլխի մէջ, վաստակից բաժին են ստանում. ձեռնարկներին աւելի չեն մասնակցում, քան իրենց բաժնեվճարն է. և ընկերութեան պարտատէրերի առաջ անձամբ, իրենց ունեցւածքով պատասխանատու չեն։

Ակւարէլ, (ֆր.) ջրանկարչութիւն, ջրաներկով նկարած պատկեր. ջրանկար։

Ակւարէլիստ, ջրաներկերով նկարող նկարիչ. ջրանկարիչ։

Ակւարիում (լատ.), մի ապակեայ աւազան, որի մէջ պահւում են ջրային բոյսեր և կենդանիներ գիտական կամ զարձական նպատակով։ — Ջրային կենդանիների և բոյսերի թանգարան։

Ակոմպանիմէնտ (ֆր.), ձայնակցութիւն, նւագակցութիւն.

երգակցութիւն. երաժշտական գործիքով ձայնակցութիւն մի առանձին երգի նւագածութեան։

Ակօմօդացիա (լատ.), յարմարուն, միջավայրին համակերպուն։

Ակօրդ (ֆր.), ներդաշնակութիւն. մի քանի ձայների ներդաշնակ համահնչիւն։ Փոխաբերաբար՝ համերաշխութիւն, համաձայնութիւն։—*Ակօրդով աշխատանք*, կատրոյ և ոչ օրավարձով։

Ահասէր (երբ.), թափառական հրէայի անունը։ Յաւիտենական թափառող շրջիկ։

Ահէլ, ծեր, տարիքաւոր։

Ահուրամազդա տես Որմիզդ։

Ահրիմ կոչւում էր մի կուսակցութիւն Թիւրքիայի պառլամէնտում, կազմած ոչ միայն Թիւրքերից, այլև ուրիշ ազգերի ներկայացուցիչներից, դիմադրելու համար Միութեան և Յառաջադիմութեան կոմիտէին։ Նրա ծրագրում կար բոլոր ազգերի հաւասարութիւն, ապակենտրոնացում, ազգերի համեմատական ներկայացուցչութիւն թէ պառլամէնտում և թէ պաշտօնէութեան մէջ։ Այս կուսակցութիւնը չախչախւեց շնորհիւ իր մի սխալ քայլի մարտի մէկի յայտնի հակաիթթիհատական շարժման մէջ, որովհետև նա միամտաբար միացել էլ հակասահմանադրական տարրերի հետ։

Ահրիման, Ահրիման զրադաշտական կրօնի չարի, խաւարի աստուածը, որ շարունակ պայքարում է *Որմզդի* հետ։

Ահաւ, որպիսութիւն, առողջութիւն։

Աղա (Թուրք.), տէր, պարոն։ —*Գիւղատէր, կալւածատէր։*

Աղազաղէ, ազատանի, ազնւական։

Աղալար, Թուրք ազնւական (ռուս.), պատերազմական հակումներով կին, հերոսուհի։ Ա. կոչւում էին Ասիայի մի առասպելական ժողովրդի պատերազմասէր կանայք, որոնց աջ ստինքը վերացրած էր, որպէսզի աղեղը լարելուն չըխանգարէ.—*Հեծեալ կին։*

Ամալգամա (արաբ.), մնդիկի և մետաղի խառնուրդ, որով ծածկում են էլէքտրական մեքենայի շփուող մասերը էլ. ստանալու համար։

Ամա՛ն (արաբ.), այլ և այլ զգացմունքի բացականչութիւն։ *Աման կանչել*, յաղթողի ողորմածութեան ապաւինել։

Ամանաթ, էմանաթ (արաբ.)։ աւանդ, գրաւ։ Պատանդ։

Ամանդման (ֆր.), սրբագրութիւն, օրէնագիծը շտկող փոփոխութիւն։ Փոփոխութեան առաջարկ։

Ամատէօր (ֆր.), սիրող, ոչ մասնագէտ։

Ամարաթ տես *իմարէթ*։

Ամբար (պարսկ.), պահեստ, շտեմարան։

Ամբարդար (պարսկ.), շտեմարանապահ, պահեստապետ։

Ամբիցիա (լատ.), պատուասիրութիւն, պատուախնդրութիւն, ինքնասիրութիւն։

Ամբուլատօրիա (լատ.), հիւանդանոցի այն մասը, ուր ընդունում են երթևեկ հիւանդներին։

Ամբրոսիա (յուն.), աստուածների կերակուրը, անմահութեան կերակուրը յունաց դիցաբանութեան մէջ.—Անուշահոտ բալասան, օծանելիք։

Ամէթիստ (յուն.), որձաքարի մի տեսակը բաց մանիշակագոյն, գործ է ածւում իբրև զարդ, հնում ծառայում էր իբրև կախարդական միջոց արբեցութեան դէմ։

Ամէլիէ (տաճկ.), խճուղիների տուրք Տաճկաստանում, որ առնւում է չափահաս ազգաբնակութիւնից կամ փոխարինւում է անձնական աշխատանքով ճանապարհների շինութեան համար։

Ամէլիօրացիա տես մէլիորացիա։

Ամէն (երբ.), եղիցի, Թող կատարւի։

Ամէրիկանիզմ, ամերիկեան անգլիերէնի առանձնայատկութիւն։

Ամէրիկանկա (ռուս.), տպագրական փոքրիկ ձեռքի մամուլ։

Ամէօբա (յուն.). ամենապարզ գործարանաւոր կենդանիների մի տեսակը, բաղկացած անկազմ մի կտոր լորձունքից, ունի անհաստատ փոփոխուող ձև։

Ամի, հօրեղբայր, քեռի։

Ամիրա, հայ պաշտօնեաների դասը Թիւրքիայում։

Ամիր-նիզամ (արաբ.), զօրքերի հրամանատար. Պարսկաստանում սովորաբար ծառայում է իբրև լոկ տիտղոս մի բարձր պաշտօնեայի։

Ամիւզանտ (ֆր.), զւարճալի։

Ամնիստիա (յուն.), անյիշութիւն յանցաւորների, ընդհանուր ներում. յանցանքների մեծ քանակ խմբական ներում, երբ նրանց յանցանքները իբրև չեզած են նկատւում. ա. լինում է գլխաւորապէս քաղաքական յեղաշրջումներից յետոյ կամ կայսերական որևէ մեծ ոտնի առիթով։

Ամոնիցիա (լատ.), պատերազմական պիտոյքների պաշար։

Ամպլուա (ֆր.), գերատեան կատարած գերի բնաւորութիւնը. ասում են՝ նրա *ա.* է երիտասարդ սիրահար, այսինքն

նա խաղում է այդ բնաւորութեամբ դեր։

Ամպուտացիա (լատ.), անդամահատութիւն. մարմնի որևէ վնասած անդամը կամ վնասակար մասը կտրել հեռացնելը։ (Ոչ՝ անդամահատութիւն, որ *անատոմիան* է)։

Ամոն, ամօր (լատ.). սէր, սիրաբանութիւն։ — Հոմմայիացոց սիրոյ, ուրախութեան և կատակի աստուածը։

Ամօնիակ, ուժեղ հոտով գազ, կազմուած մի մաս բորակածնից և երեք մաս ջրածնից (NH3). նաշատիրի գազ անուշադր, աւշակ, օշակ։

Ամօրտիզացիա (լատ.), պետական արժեթղթերի անարժէք հրատարակումը, երբ պետութիւնը նրանց յետ է գնում շրջանառութիւնից։ — Պարտքը մարելը։ պարտքի վճարումը, երբ նա մաս-մաս է կատարւում իւրաքանչիւր մասավճարի վրա աւելացնելով նաև խնայած տոկոսը, և արագութեամբ է պատահում։—Ա. է կոչւում նաև երբ մի կտոր հող «մեռած ձեռքի» է վաճառւում, այսինքն՝ այնուհետև նրա կրկնավաճառումը անհնարին է դառնում՝ վանքերին, որևէ հոգևոր հաստատութեան, համայնքի, պետական հաստատութեան և այլն։—Պաշտօնական այն յայտարարութիւնը, որով մի կորած պարտամուրհակ, արժեթուղթ և նման բան անզօր է հրատարակւում, որպէսզի ապօրինի տիրապետողը այն չկարողանայ հնարաւորութիւնից ղրկւի։

Ամօրֆիզմ (յուն.), ձևազրկութիւն, անձևութիւն։ Հակառակը՝ բիւրեղացած։

Ամֆիբիա (յուն.), երկակենցաղ. միաժամանակ ջրում և ցամաքի վրա ապրել կարողացող կենդանի, ինչպէս գորտը, կրիան։

Ամֆիբրախիա (յուն.), տաղաչափութիւն եռավանկ ոտերով, որի մէջին վանկը շեշտած է. քողազօտ

Ամֆիթէատր, ամֆիթատրոն (յուն.), շրջանաձև կամ կիսաշրջանաձև հրապարակ, խաղատեղ իրար չհեռից աստիճանարար բարձրացող նստարաններով.

Ամֆիտրիտա (յուն.), ծովային աստուածուհին, Նէպտունի կինը յոյն դիցաբանութեան մէջ. նրան պատկերացնում են խխունջի մէջ նստած, որին ձգում են ծովային ձիեր և ղէլֆիններ։

Ամյամ (թուրք.), ոստիկանութիւն։—Ժամանակներ։

Ամյան, վերին ժողով.—*Մէջլիսը ամյան*, թիւրքիայի պառլամէնտի վերին ժողովը։

Ամյան (թուրք.), յայտնի

Ամյէնախանները Գերմանիայի բանաւորութեան այն մասը, որը ամենից առաջ ընդունեց կարլ Մարքսի վարդապետութիւնը և կազմակերպեց իրրև «Սօցիալ դէմօկրատ բանւորական կուսակցութիւն» 1869 թ.ին Այզէնախ քաղաքում։ Սրանք պայքարում էին բանւորութեան միւս հատւածի դէմ, որ կոչւում էին *Լասսալականները*։ Ձգտում էին միայն բանւորութեան միջոցով և քաղաքական կազմի ոտկատարացումով ազատագրել և ունէին աւելի միջազգային բնոյթ։ Երկու հատւածները միացան Գոթայում 1875 թ.ին։

Ամիլ-մայիլ, զմայլած։

Ամին-ամին (թուրք.), անպէտք, ոչ լուրջ։

Ամյոր (թուրք.), չըկռատած ձի։

Ամն, աշալի—տասանորդի—տուրքը ոչ դրամով, այլ բերքով թիւրքիայում։

Ամնալու (թուրք), մարտինի հրացան։

Ամնաչի (թուրք.), ատաքօս, յորինող։—Հայկազարդ։

Ամյազ, էյյազ, սպասաւոր։

Ամյան, վերնայարկի սենեակ։

Ամնա, մայր։

Ամնաբագիս (յուն.), այս անունով յայտնի են երկու դերեզման՝ 1) Բէկնոֆօնինը 10,000 յոյների մասին, որոնք արշաւեցին ի պաշտպանութիւն Կիւրոս կրտսերի նրա եղբօր դէմ. և 2) Աբրիանինը՝ Ալէքսանդր Մակեդոնացու մասին։

Ամնաբապտիսա, ամնաբապտիստ (յուն.), կրկնակնունք (աղանդաւոր)։

Ամնագրամմ. (յուն.), գրաշրջութիւն. մի խօսքի տառերի կամ վանկերի տեղափոխութիւնից այլ խօսք կազմելը։ Օր. պէտ—տէպ, կաթսայ—սայթակ. ռուսերէն՝ сила —лиса (*ոյժ—աղէս*) пила—липа (*սղոց—լորի*). գերմաներէն՝ Gras—Sarg (*կանաչ խոտ—դագաղ*), Dame—Made (*տիկին—որդ*). ֆրանսերէն՝ Révolution francaise—Un corse la finira—La France veut son roi (*ֆրանսիական յեղափոխութիւն — մի կորսիկացի նրան վերջ կտայ։ Ֆրանսիան ցանկանում է իր թագաւորին*)։

Ամնանթէմա (յուն.) եկեղեցական անէծք, նզովք, բանադրանք։

Ամնափրօնիզմ (յուն.), ժամանակաշրջութիւն, անժամանակութիւն, ապաժամութիւն, ժամանակավրիպութիւն։ Ժամանակագրական սխալ, ժամանակին անհամապատասխան մի երևոյթ։

Ամնեզիզ (յուն.), վերլուծութիւն։ Մի գաղափարի բաժանումը իր յատկանիշների. մի առարկայի կոտորակումը իր բաղկացուցիչ մասերի. նրանի վերլուծութիւնը իր բաղկացուցիչ տարրերի։ Հակադիրը՝ *սինթէզ*—համադրութիւն։

Ամնալիտիկ, ամնալիտիքական, վերլուծական, վերլուծութեան եղանակով կատարուող։

Ամնալօգ, ամնալօգիական (յուն.), նման, համապատասխան, նոյնօրինակ։

Ամնալօգիական եղրակացութիւն աւելում է տրամաբանութեան մէջ այնպիսին, երբ երկու առարկայի մի քանի էական համապատասխանութիւնից եղրակացւում է, որ նրանք միւս կետերում էլ կըհամապատասխանեն, հետևաբար և նրանք հաւասար են կամ նման։

Ամնալօգիզմ, անալօգիական եղրակացութեան ոգանակի գործադրութիւն ճանաչողութեան մէջ։

Ամնակլէօնական. վայելուչ, շնորհալի, քնքուշ, թեթև։ Յոյն բանաստեղծ Ամնակրէօնի (530 թ. Քրիստ. առաջ) անունից։

Ամնամա, արքայախնձոր. հարաւ-ամերիկեան մի բոյսի համեղ և հիւթալի պտուղ։

Ամնիզմ տես օնանիզմ։

Ամոզ (թուրք.), մեծ. խոշոր։

Ամոպէստ (յուն.), հոսավանկ ոտքերով տաղաչափութիւն; երկու կարճ և մի երկար վանկից, վերջաւորդ։

Ամոպլաստիկա (յուն.), բժշկականութեան մէջ՝ կոտրւած ոսկրների վերականգնման արուեստ. առհասարակ մարմնի մի պակաս մասը միւսների միջոցով վերականգնումն։

Ամոտոլիա (յուն.), *Ամոտոլս*, արևածագ արևելք։

Ամոտոմ, ամոտոմիա, աննատոմիայի մասնագէտ. մարմնահատ։

Անատոմիա (յուն.), մարմնահատուածութիւն, անդամահատութիւն, (ոչ անդամահատութիւն-ամպուտացիա). գիտութիւն կենդանական և բուսական մարմնի զանազան մասերի, ձևի և փոխադարձ յարաբերութեան մասին։

Անատոմիական թատրոն, այն շէնքը, ուր անդամահատութեամբ են զբաղւում, կամ ցուցադրած են մոմից շինած մարդկային մարմնամասեր։

Անարխիզմ (յուն.). անիշխանականութիւն. այն հասարակագիտական վարդապետութիւնը, որը ամենակատարեալ հասարակակարգը համարում է այն, որ անհատը ունի ամենալայն ինքնօրէնութիւն, որովհետև միայն կատարեալ ազատութեան մէջ է հնարաւոր անհատի կատարեալ զարգացումը. ուր գոյութիւն չունի որևէ ըստիպմունք, որևէ օրէնք, որովհետև օրէնքը իր մէջ պարունակում է ստիպմունք, հետևաբար և սահմանափակում անհատի ազատութիւնը. ուր բացակայում է ամեն մի հեղինակութիւն, ամեն տեսակ իշխանութիւն։ Հասարակական կազմակերպութեան հիմքը պիտի դրուած լինի ոչ թէ իրաւական ստիպմունքի, այլ ազատ անհատների ազատ դաշնագրութեան վրա, որ ամեն րոպէ կարող է լուծուել, եթէ ընկերութիւնը այդ հարկաւոր գտնէ։

Անարխի, անարխիա, անարշի, անիշխանութիւն. 1840 թուին Պրուդհոնի գործածած անունն է անարխիզմի դաւանած հասարակակարգի համար. Ա.-բառը յաճախ գործ է ածուել նաև իբրև իշխանազրկութիւն, անկարգութիւն, քաոսայնութիւն։

Անարխիսա, անարշիսա, անիշխանական, անարխիզմի վարդապետութեան հետևող։

Անարխոսօցիալիստներ կոչւում են 1905 թուին Ժօքսօր Ֆերիդէբերգի պարագլխութեամբ գերմանական սօցիալ-դեմօկրատիայից անջատած մի խմբակ։ Ա.-ը աննպատակ և անօգուտ են համարում պառլամէնտական գործունէութիւնը և սօցիալիստական կարգերի հաստատման միակ ճանապարհը ընդհանուր գործադուլն են ճանաչում։

Անաֆրօդիտ (յուն.), պաղատուրկ. անընդունակ ծնողութեան։

Ան բլօկ (ֆր.), ամբողջապէս, առանց մասերի քննութեան մէջ մտնելու։

Անգաժըման (ֆր.), հրաւէր։—Դերասանի և առհասարակ արուեստագէտի վարձումը որոշ քանակութեամբ ներկայացումների կամ որոշ պարտականութեան համար։

Անգեալ (թուրք.), արգելք, խոչնդոտ։

Անգլիական հիւանդութիւն տես *բախխոիզմ*։

Անգլիկանական կամ եպիսկոպական եկեղեցի. Մեծ Բրիտանիայի պետական եկեղեցին, որ կառավարւում է երկու արքեպիսկոպոսով և 24 եպիսկոպոսով։

Անգլիցիզմ, անգլիերէնի առանձնայատկութիւն։

Անգլօմանիա. անգլիամոլութիւն. չափազանցրած սէր և ձգտումն ամեն մի բանի, ինչ որ անգլիական է։—*Անգլօման*, այդպիսի ձգտում ունեցող։

Անգլօսաքսներ կոչւում են այժմեան անգլիացիք, որոնք կազմել են Անգլիայի հին բնակիչ կելտերի և եկած սաքսների ու այլ ցեղերի խառնուրդը։

Անգլօֆիլ, անգլիասէր։

Անգլօֆօբ, անգլիատեաց։ *Անգլօֆօբիա*, անգլիատեացութիւն. տեսլութիւն դէպի ամեն բան, ինչ որ անգլիական է։

Անգաման, անհետ։

Անգրո (ֆր.), մեծաքանակ։

Անգրօսիատ, տես *գրօսիատ*։

Անգօրայի բուրդ. Փոքր Ասիայում գտնուած Անգօրա քաղաքի անունով կոչւող այծերի երկար և փափուկ մետաքսակերպ բուրդը, որից պատրաստում են անգօրայի շալը։

Անդազա (թուրք.), էնդէզ, երկարութեան չափ, ոտատաց արշինից մի քիչ պակաս։—Թղթից կտրած ձև հագուստի։—Առակ, օրինակ։

Անդընդում (հայ. պատկ.), անհանգիստ, շարժուն։

Անդրօզին (յուն.) տես *հէլիոթերոպիա*։

Անդրօմանիա, այրամոլութիւն. կնոջ ծայրահեղ սեռական պահանջը։

Անդրօֆօբիա (յուն.), այրավախութիւն. կնոջ զգւանքը արական սեռից։

Անէկդօտ (ֆր.), կարճ, բնորոշ, սրամիտ պատմուածք. յաճախ յայտնի անձնաւորութիւնների կեանքից։—Մանրավէպ։

Անէմիա, անիէմիա (յուն.), սակաւարիւնութիւն, արեան պակասութիւն։

Անէմօլօգիա (յուն.), հոգմատիութիւն։

Անէսթէզիա (յուն.), զգայազրկութիւն. բթութիւն, անզգայութիւն։

Անթարի, էնթէրի (թուրք.), երկար և լայն զգեստ արեւելքում։

Անթիքա (իտալ. *անտիկա*.), անգիւս, հազուագիւտ իր։

Անթրացիտ (յուն.), քարածուխի մի տեսակը, որ այրուելիս

Անթրոպոգենեզիս (յուն.), է առանց ծխի։

Անթրոպոգէնի (յուն.), գիտութիւն մարդի և մարդկային ցեղի զարգացման մասին։

Անթրոպոմէտրիա (յունար.), մարդաստուածագիտութիւն. մարդկային աստուածաբորումը, մարդի աստուածացումը։

Անթրոպոմորֆներ (յուն.), մարդակերպներ. մարդանման կապիկները՝ շիմպանզէ, օրանգուտանգ և գորիլլա։

Անթրոպոլիթ (յուն.), մարդաքար, մարդաքարացում. մարդկային մարմնի կամ նրա մասերի քարացումներ։

Անթրոպոլոգ (յուն.), մարդաբան. մարդաբանական գիտութեամբ պարապող։

Անթրոպոլոգիա (յուն.), մարդաբանութիւն. գիտութիւն մարդի մասին։ Ա. բովանդակութիւնը հասկացւում է լայն կամ նեղ նայած գիտական դպրոցին։ Նրա մասերն են 1) ֆիզիքական ա., որ ուսումնասիրում է մարդին մարմնական կողմից, նրա ծագումը, զարգացման պատմութիւնը, կազմուածքի համեմատութիւնը այլ կենդանիների հետ. 2) հոգեկան ա., որը մարդին ուսումնասիրում է իբրև հոգևոր էակ բնապատմական տեսակէտից. 3) սօցիալական կամ հասարակական ա., որ ուսումնասիրում է մարդի հասարակական կեանքը, երբեմն ա. ըզբաղւում է և ուսումնասիրելով մարդկային կուլտուրան նախապատմական ժամանակում. մարդկային այլևայլ ցեղերի ծագմանխնդիրը։ Կայ նաև ռՕրազիտական կամ բրէական ա., որ ընդունում է, որ յանձագործութեան մարդկային բնութեան [illegible]

ՀԱՅ. Խ. Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Մ. ՄԵՍՐՈՊԻ ԱՆՎԱՆ
1922

մարդաչափութիւն. գիտութիւն մարդի մարմնի զանազան մասերի համեմատական մեծութեան մասին այլևայլ հասակի, ցեղերի, սեռի մէջ և այլն.—ֆիզիքական անթրոպոլոգիայի մի մասը:

Անթրոպոմորֆ, մարդաձև. մարդի մարմնին կամ մարմնի մասերին նման գարեր, կենդանիներ:—Մարդակերպ կապիկ:

Անթրոպոմորֆիզմ (յուն.), մարդայնացումն, մարդակերպաւորումն. մարդկային յատկութիւնների ներմուծումը բնութեան երևոյթների մէջ:—Աստուածութեան պատկերացումը մարդկային յատկութիւններով օժտուած և մարդկային կերպարանքով:

Անթրոպոմորֆոլոգիա (յուն.), գիտութիւն մարդկային մարմնի ձևերի մասին. մարդաձևաբանութիւն:

Անթրոպոպսալմիզմ (յուն.), մի հայեացք, որ մարդկային յոգերով օժտուած աստուածութիւն է ընդունում, որ կարող է բարկանալ, նախանձել, ուրախանալ և այլն:

Անթրոպոս (յուն.), մարդ:

Անթրոպոցէնտրիկ աշխարհայեացք, մարդակենտրոն ա., որը մարդին համարում է տիեզերքի կենտրոն և նրա զարգացման նպատակ. ամէն բան ծառայում մարդին:

Անթրոպոֆագ, մարդակեր:

Անթրոպոֆագիա, մարդակերութիւն:

Անթրոպոֆոբիա (յուն.), մարդավախութիւն. հոգեկան հիւանդութիւն է, որի արդիւնքն է խուսափումն մարդկային հասարակութիւնից:

Ան ժէնէբալ (ֆր.), ընդհանրապէս:

Անիմալ (լատ.), անասուն, կենդանի:—Անասնական, կենդանական. գազանային, կենդանուն կամ կենդանական մարմնին յատուկ: Հակառակը՝ վեգետատիվ, բուսական:

Անիմիզմ (լատ.), Շտահլի (1660—1734) փիլիսոփայական և բնախօսական ուսմունքը, որով հոգին սկզբունք է կեանքի և կենդանութեան:—Ըստ Տայլօրի՝ նախնական կրօնը, որը հաւատում էր, թէ ոչիներ և գեներ կան բնութեան բոլոր առարկաների մէջ:

Անիմիստ, անիմիզմի հետևող:

Անիմիստ, անխիղճ:

Անիկէտ (ֆր.), մեծաքանակ հարց ու փորձ. բանաւոր կամ գրաւոր ուղղած հարցումներով զանազան հաստատութիւնների և անձնաւորութիւնների ժողոված նիւթը, որ նպատակ ունի տնտեսական կամ մի երևոյթ փաստացի կերպով հաստատել, կամ որևէ վիճակ որոշել: Հարցումները ուղղում են նախապէս միակերպ պատրաստած հարցաթերթերով, որոնց պատասխաններից դուրս են բերւում եզրակացութիւններ:

Անհէսաը, անհաշիւ, անթիւ:

Ան մասս (ֆր.), ամբողջ զանգւածով, մեծ քանակութեամբ:

Աննալներ (լատ.), տարեգիրք. պատմագրքեր. տարեգրութիւններ:

Աննէքսիա (լատ.), մի գաւառի կամ երկրի միացումը մի պետութեան:

Աննոնա (լատ.), տարեկան բերք:—Հին Հռոմում հացահատիկների պետական պաշարը:—Հռոմէացոց պատարերութեան աստւածուհին:

Աննօրմալ տես անօրմալ:

Ան շէֆ (ֆր.), իրրև գլխաւոր:

Անջաղ (թուրք.), հագիւ, միայն:

Անջիզեար (հայ. թուրք.), անգործ:

Անջոման, էնջոմէն (պարս.), ժողով, հաւաքոյթ. յեղափոխական շարժման ընթացքում գաւառական և նահանգական ընտրովի մարմիններ էին Պարսկաստանի քաղաքներում. սրանք հսկում էին կառավարութեան պաշտօնեաների գործողութեանց վրա, խորհրդակցում էին, առաջարկներ էին անում. ճանաչւած էին մէջլիսի կողմից: Ա.-ը վիլայէթի, գաւառական ա., ա-ը այլայէթի, նահանգական ա.:

Անսամբլ (ֆր.), ամբողջութեան մասերի կամ անդամների համապատասխանութիւն:

Անսաս, անձայն, անշշուկ, լուռ:

Անսարի (արաբ.), պաշտպան:—Մահմեդի բարեկամները Մէդինայում, որոնք խոստացել էին նրան պաշտպանել:

Անսիէն ռէժիմ (ֆր.), հին կարգ-կանոնը. ֆրանսիայի պետական և հասարակական կարգը մեծ յեղափոխութիւնից առաջ:

Ան սիւիտ (ֆր.), հերթով. հետևողութեամբ:

Անտագոնիզմ (յուն.), հակամարտութիւն. հակառակութիւն:

Անտագոնիստ, ընդդիմամարտ, հակառակորդ:

Անտակտ տես տակտ.

Անտանդ կօրդիալ (ֆրանս.), սրտագին համաձայնութիւն. ասւում է Ֆրանսիայի և Անգլիայի բարեկամութեան մասին:

Անտարկտիկ (յուն.), հարաւային. հարաւաբևեռային:

Անտի, անտ, խօսքերի սկիզբը դրւած նշանակում է հակառակ, ընդդէմ:

Անտիաթօլիցիսնիստ, հակաազատագրական. տորուկների ազատութեան հակառակորդ:

Անտիարիստոկրատ, հակաարիստոկրատ, ազնւականութեան իշխանութեան հակառակորդ:

Անտիլէմօկրատական (յուն.), հակաղէմօկրատական, հակաժողովրդապետական:

Անտիէտատիզմ, հակապետականութիւն:

Անտիթէզ, անտիթէզիս (յուն.), հակադրութիւն. մի դրութեան հակառակը: Տես դիալէկտիկա և թէզ:

Անտիլօպ (յուն.), յամոյր, պախրայծ. եղջերուների ընտանիքից մի գեղաչէայ կենդանի է:

Անտիսէպտիկա (յուն.), հակաթօլէրային միջոցներ:

Անտիկ, անթիք, (անթիքա), հնադարեան:—Հնութիւն. գեղարուեստի հին արտադրութիւն, մանաւանդ յունական և հռովմէական: Հազւագիւտ իր:

Անտիկրիտիկա (յուն.), քննադատութիւն քննադատութեանց, հակաքննադատութիւն:

Անտիկւար (լատ.), հնադրաւաճառ:

Անտիկւարիատ (լատ.), հնադրավաճառանոց:

Անտի-կօրնլաու-լիգա (անգլ.), Anti-corn-law-leage), հացահատիկների ներքին հակառակ միութիւն. անգլիական գործարանատէրերի մի ընկերութիւն, որ հիմնուեց 1839 թւին Մանչեստր քաղաքում և տարածւեց ամբողջ երկրում. որպէսզի բանւորութեան մտտեսական վիճակը լաւանայ և նա կարողանայ հանդէս գալ իբրև սպառող արդիւնագործական ապրանքների, գլխաւորաբար բամբակեղէն գործւածքների, այդ ընկերութիւնը պահանջում էր վերացնել

այն օրէնքը, որը արգելում էր առանց մաքսի պատասխանատուի հացահատիկներ ներմուծել. նրա կարծիքով մեծ երկրներն էլ իրենց հերթին կը վերացնէին մաքսերը Անգլիայի գործարանական ապրանքների վրայից, և երկուսդէք կը շահէր ազատ առևտուրը: Բանաւորութիւնը արձագանք չունեց այս քարոզին նկատելով, որ հացի էժանանալու հետևանքով գործատէրերը կը պակասեցնեն աշխատավարձը:

Անտիմակքիաւէլ կոչւում է Պրուսիայի թագաւոր Ֆրիդրիխ Մեծի մի գրուածքը ուղղած Մաքիաւէլիի «իշխանը» գրուածքի դէմ: Տես *Մակքիաւէլիզմ*:

Անտիմիլիտարիզմ, հակամիլիտարիզմ, հակառազմականութիւն. մշտական զօրքը միլիցիայով փոխարինելու ուղղութեամբ շարժում: Տես *Միլիտարիզմ*:

Անտիմօրալիզմ (յուն. լատ.), հակաբարոյականութիւն. մի ուսմունք, որ պնդում է, թէ մարդկային գործողութիւնները կարիք չունեն բարոյական պահանջների, բարու և չարի հասկացողութիւնները ի հաշիւ առնել:

Անտինացիոնալ (յուն. լատ.), հակազգային. ազգի, ժողովրդի շահերին հակադիր. հակաժողովրդական, ազգազրկիչ.

Անտինոմիա, անտինոմի, (յուն.), հակօրինութիւն. օրինաճարտ: Հակաժարտութիւն երկու օրէնքի կամ երկու եզրակացութեան, որոնք սակայն երկուսն էլ ճշմարտութիւն ունին իրենց մէջ: Ըստ Կանտի, օրինակ, անտինոմիա է 1) աշխարհը ակիզբն ունի ժամանակի մէջ և սահմանափակւած է ըստ տարածութեան և 2) աշխարհը ոչ ակիզբ ունի և ոչ սահման տարածութեան մէջ, այլ թէ ըստ ժամանակի և թէ ըստ տարածութեան անսահման է:

Անտիպաթի, անտիպատիա (յուն.), հակակրութիւն. խորշանք, անհամակրանք: Մի անորոշ խորշանք զէպի մարդիկ և առարկաներ, որ առաջ է գալիս բնախօսական կամ հոգեբանական պատճառներից:

Անտիպատրիօտիկ (յուն.), հակահայրենասիրական:

Անտիպարլամէնտարիզմ, հակապարլամէնտականութիւն: Տես *պառլամէնտարիզմ*:

Անտիպիրին (յուն.), հակատենդ. ջերմուտնդի դէմ գործող դեղ:

Անտիպլատօնական (յուն.), հակապլատօնական. հ. սէր, մարմնական, զգայական սէր: (Տես *պլատօնական սէր*:)

Անտիպօդ (յուն.), հակոտնեայ. կատարելապէս ուրիշ, ամեն բանում հակադիր. հակառակորդ:—Երկրագնդի ճիշտ հակառակ կողմի բնակիչ:

Անտիսէմիտ, հակահրէական. հրէութեան և հրէական ազդեցութեան դէմ կռւող:—*Ա. կռւսակցութիւնը* մաքառում է հրէութեան դէմ. Գերմանիայում կոչւում է *քրիստոնեայ-սօցիալ կռւսակցութիւն*: Գերմանիայում և Աւստրիայում ունին ազգայնական գոյն:

Անտիսէպտիկա (յուն.), հականեխական միջոցներ. նեխելուց և վէրքերը թարախոտելուց պաշտպանող միջոցներ:

Անտիսօցիալ (յուն. լատ.), հակընկերական, հակահասարակական. ընկերական, հասարակական կարգերի հակառակորդ:

Անտիրէւօլիւցիա (յուն. լատ.), հակայեղափոխութիւն:—*Անտիրէւօլիւցիոնէր կռւսակցութիւն*, Հոլլանդիայում պահպանողական կ.—ը, որ ձգտում է կալւածատիրութեան նախայեղափոխական կարգերին:

Անտիցիպացիա (լատ.), կանխակալութիւն. նախապաշարութիւն. իրրև ճշմարտութիւն ընդունւած անապացոյց դրութիւնների հիման վրա կատարւած ճանաչողութիւն:— *Վաղաժամ դանձումն տուրքերի*. փոխառութիւնների վճարումն ժամանակից առաջ:

Անտի-քրիստ (յուն.), սուտ Քրիստոս, նեռ:

Անտրակտ (Ֆր.), խաղամիջոց. ներկայացումների և հանդէսների մէջ գործողութիւնների և բաժինների արանքում ազատ միջոց:

Անտրացիտ տես *անթրացիտ*:

Անտրէ (Ֆր.), մուտք:—Երաժշտական ներածութիւն:

Անտրրկօտ (Ֆր.), եզան կոդմէջի միսը տապակած:

Անտրրշա (Ֆր.), պարարուտի մէջ, թռչէք զէպի վեր, օդի մէջ ուսերը միմեանց զարնելով:

Անտրրպրէնեօր (Ֆր.), մասնաւոր թատրոնի գլուխ կանգնած անձն, որ խումբ է կազմում և ներկայացումներ է կազմակերպում:

Անտրրպրիզ (Ֆր.), թատրոնական ձեռնարկուի (անտրրպրէնեօրի) գործունէութիւնը:

Անտրիւ (Ֆր.), տեսակցութիւն, բանակցութիւն:

Անտրօպօ... տես *անթրօպօ...*

Անվրլօպ (Ֆր.), ծրար:

Անփօշմ'ան, չըզղջացած:

Անօմալիա (յուն.), տարականոնութիւն, անկանոնութիւն, արտուղութիւն. շեղումն ընդհանուր կանոնից:—*Սոթիկանների վարդապետութեան մէջ՝ ապալօգիայի հակառակը*:

Անօնիմ (յուն.), անանուն: Գրուածք առանց աստրագրութեան: *Անանուն հեղինակ*:—*Անոնիմ ընկերութիւն*, բաժնետիրական ընկերութիւն: Տես *ակցիոնէրական ընկերութիւն*:

Անօնս (Ֆր.), ծանուցումն, ազդ, յայտարարութիւն:

Անօրգանական (յուն.), անկեանք, առանց կենդանի գործարանների:

Անօրգանական քիմիա, քիմիայի այն մասը, որ զբաղւում է առանց կենսական ուժի կատարող միացումներով:

Անօրմալ (յուն. լատ.), անկանոն, հակականոն, տարականոն. բնական ընթացքին հակառակ:

Անջան տէռոիքըլ (Ֆր.), մի մարդ, որ իր տաբօրինակ, տարականոն վարմունքով և ազատ շարժուածքներով սոսկում է ազդում. անկարգապահ, անզուսպ մարդ:

Ան ֆաւ (Ֆր.), դիմացից: Երեսի առջևի կողմից:

Աշար (արաբ.) տասանորդի տուրքը Թիւրքիայում. երկրագործական բերքերից՝ հացահատիկ, արմտիք, մրգեր, բանջարեղէն և այլն 10-ից մէկը վճարում է իրրև տուրք. սրա գանձումը կապալով է տրւում հարկահաւաքին:

Աշիրէթ, քրդական թափառական ցեղ, որ ենթարկւում է անմիջապէս իր ցեղապետին:

Աշխանա, աշչի խանա (պարս.), խոհանոց:

Աշկարա (պարսկ.), ակնյայտնի, բացայայտ:

Աշուր (արաբ.), տասնօրեայ մահմեդական տօն մուհարրեմ ամսին:

Աշուղ, աշըղ (արաբ.), թափառաշրջիկ բանաստեղծ-երգիչ, որ իր գործերի (սովորաբար՝ *սազ*) նւագակցութեամբ երգում է իր և ուրիշների յօրինած եր-

գերը և պատմում է հէքիաթներ։—Սիրահար։

Աշխ, աշխազ (պարսկ.), խոհարար։

Աշրաւ, թափառաշրջիկ ցեղեր Պարսկաստանում։

Աշրաֆի տես *Թումման*։

Աշխազ տես *աշխ*։

Աւտիէնցիա (լատ.), ուննկընդրուքիւն. մանաւանդ՝ բարձրաստիճան անձանց՝ թագաւորների, իշխանների, նախարարների մօտ. ընդունելութիւն ունկընդրութեան նպատակով։

Աւտիտորիա (լատ.) լսարան. բարձրադոյն դպրոցում կամ ժողովրդական համալսարանում սրահ, սենեակ, ուր կարդում է կամ դասախօսում ուսուցչապետը և լսում են ունկընդիրները։ *Ունկընդիրների խումբը*։

Աւլ (թաթ.), թաթարական գիւղ—Լեռնային ցեղերի, գլխաւորապէս չերքէզների գիւղ։

Աւլա (լատ.), ժողովարան, հանդիսարան, մեծ սենեակ համալսարանում, ուր հանդէսներ են կատարւում։

Աւտօպսիա (յուն.), ինքնադննութիւն. դիակի զննումը։ *Մի բան սեփական աչքերով զննելը*։

Աւտկթօն (լատ.). ածուրդ։

Աւտօդաֆէ (իսպ.), հրապարակային դատարան հաւատոյ և հերետիկոսների։—*Ինկւիզիցիայի դատապարտածների գլխատումը կամ այրումը*։ *Հրադատութիւն*։—*Հրկիզութիւն հերետիկոսական շարադրութիւնների*։

Ապաթիա (յուն.), անզգայութիւն, կրքազրկութիւն, անտարբերութիւն։ *Սառը, բութ, անտարբերը տրամադրութիւն*։

Ապանաժ (լատ. ֆր.), արքայազունների, երբեմն էլ բարձր պաշտօնական դասակների, ստացած եկամուտը պետական միջոցներից. 17-րդ դարից սկսած, երբ հաստատուեց անդրանիկ արքայորդու գահաժառանգութեան իրաւունքը, դադարեց պետական հողերի բաշխումը արքայազուններին, որի փոխարէն նրանք սկսեցին, գանազան երկրներում գանազան ձևերով, պետական ընդհանուր միջոցներից եկամուտ ստանալ, որ կոչուեց ա.։

Ապաշ (ֆր.), վողոցային շրջմոլիկներ և կողոպտիչներ Պարիզում. անանուն են հընդիկ աւազակաբարոյ համանուն ցեղի անունով։

Ապատիա տես *ապաթիա*։

Ապատրիօտ, հայրենապուրկ։

Ապատրիօտիզմ, ապհայրենութիւն. անտարբերութիւն հայրենիքի վիճակի վերաբերմամբ։

Ապարատ (լատ.), գործիքակազմ. գործիքների ամբողջ սարք։—*Գործիք. անօթ*։

Ապարէնտ (լատ.), առերևոյթ. պարզապէս։

Ապարտամէնտ, ապարտման (ֆր.), մի բնակարանի մասը, բաղկացած մի կամ մի քանի սենեակից, իբրև զատ բնակարան։

Ապէլ (ֆր.), կոչ։

Ապէլացիա (լատ.), կոչում, խնդրարկութիւն. բողոք բարձրագոյն դատարանական հաստատութեան աւելի ցածրի կայացրած վճռի դէմ։

Ապէլսին (չինական խնձոր), նարինջ։

Ապէնդիցիտ, ապէնդիցիտիս (լատ.), կոյր աղիքի որդաձև յաւելուածի բորբոքումն։

Ապէրացիա տես *օպէրացիա*։

Ապէրցէպցիա (լատ.), գիտակից, կամաւոր և ներգործական մտածողութիւն, հակառակ զուտ զգայական տպաւորման. ուշադրութեան միջոցով պատկերացումների բովանդակութեան որևէ մասի պարզացումը, որոշացումը, աւելի գիտակից դարձնելը։ *Ըստ Վունդի՝ ա. այն ներքինն է, որով մի որևէ հոգեկան բովանդակութիւն աւելի պարզ է ըմբռնւում. պատկերացումների ամբողջ դաշտից միայն փոքրիկ բովանդակութիւններ ուշադրութեան միջոցով դառնում են մեր ներքին տեսողութեան կետեր*։—*Ապէրցէպցիական հոգեբանութիւնը Վիլհելմ Վունդի հիմնած հոգեբանական ուղղութիւնն է, որը, հակառակ մտապատկերների զուգորդութեան (ասոցիացիայի) վերա հիմնւած հոգեբանութեան, պնդում է, որ պատկերացումների մէջ տիրապետող տարրի գոյութիւնը հետևանք է ուշադրութեան հետ սերտ կապւած ապէրցէպցիայի*։

Ապիս, արքայան եղը. ինքը սև ճակատի մէջ տեղում ոսկեայ եռանկիւնի պիտակով. նա պաշտւում էր եգիպտացիներից իբրև պատկեր երկրագործութեան աստւած Օզիրիսի, որը երկրագործութիւնը մտցրել էր մարդկանց մէջ։

Ապլոդիսմէնտ (լատ.), ծախտահարութիւն։

Ապլոմբ (ֆր.), խոսակցութեան, վարմունքի հաստատուութիւն, վստահութիւն, շիշտ։

Ապպա տես *աբբա*։

Ապրիօրի, ա պրիօրի (լատ.), ի յառաջագոյն է, ճանաչողութեան այն եղանակը, որը կատարւում է փորձից անկախ և փորձից առաջ, որը պայմանաւորւած չէ փորձով և հետևանք չէ փորձի։ *Ըստ Կանտի ա. փորձից անկախ այն բանական ճանաչողութիւնն է, որը ունի ընդհանրականութիւն և անհրաժեշտութիւն. բոլոր այն զուտ ձևականը ճանաչողութեան մէջ, որը միայն ճանաչողութեան նիւթը ճանաչողութիւն և փորձ է դարձնում, որը անհրաժեշտօրէն ամեն մի փորձ պայմանաւորում և կազմակերպում է։ Հակառակը՝ ապօստէրիօրի*։

Ապրիօրիական, ապրիօրի եղանակով։

Ապտէկ (յուն.), դեղատուն։

Ապրօբացիա (լատ.), մի հիմնարկութեան կողմից քննութեան ենթարկելը. որևէ կոչման հմտութիւնը վկայող թուղթ։

Ապօգէօն, ապօգէյ (յուն.), երկրի կենտրոնից ամենահեռաւոր կետը, որի վրա լուսինը գտնւում է իր շրջանառութեան ժամանակ։ *Ամենամօտը կոչւում է պէրիգէյ*։—*Փառքի գագաթնակէտ*։

Ապօթէօզ (յուն.), աստւածացում, դիցակարգութիւն. աստւածների կարգը դասելը։—*Յօբելեարին կամ նրա արձանը շրջապատելը նրան յարգողների խմբով*։

Ապօլլօն, Ապօղօն, հին յունաց դիցարանութեան մէջ լուսոյ, արևի, դուշակութեան, բանաստեղծութեան աստւածը։ *Բելվեդերեան Ա., այդ աստծու մի հին հռչակաւոր արձանը*։—*Գեղեցիկ տղամարդ*։

Ապօլօգիա (յուն.), ջատագովութիւն, պաշտպանողական ճառ, գրութիւն։ *Մի ուսմունքի գաղափարի համար պաշտպանողական խօսք գրաւոր կամ բանաւոր*։

Ապօկալիպսիս (յուն.), յայտնութիւն. *Յովհաննու յայտնութիւնը*։

Ապօկրիֆ (յուն.), գրքեր,

դրւածքներ, կտորներ Ս. գրքից, որոնք եկեղեցու կազմից չեն ճանաչւում իբրև հարազատ և ճշմարիտ. անհարազատ, անվաւեր, անստոյգ, սուտ։

Ապոպլէքսիա (յուն.), կաթւած։

Ապօստէլ (յուն.), առաքեալ։

Ապօստէլիօրի (լատ.), ա պօստէլիօրի, ի յետնագունէն. ապրիօրի-ի հակառակն է, ինչ որ ծագում է փորձից, փորձով է պայմանաւորւած։ Տես ապրիօրի։

Ապօստրօֆ (յուն.), ապադարձ կետադրութեան մի նշան (՚)։

Աջալ (արաբ.), օրհաս, մահ։

Աջամ, աջէմի (արաբ.), պարսիկ։

Աջաճ (արաբ.), արդիօք — Զարմանալի։

Աջղղ (թուրք.), վրէժ, քէն, ոխ։

Աջղղու վրիժառութեամբ, քինախնդրութեամբ։

Ադ, ամօթ։—Ադսըզ (թուրք.), անամօթ, անպատկառ։

Ադնատուդ (թուրք.), ալբանացի։

Ադ, թղթախաղի մէկանոց։

Ադմին (յուն.), կարճաշնչութիւն, շնչարգելութիւն, «թանգանաֆաստութիւն», հիւանդութիւն է, որ առաջանում է սրբատային և թոքային հիւանդութիւններից և սակաւարիւնութիւնից։

Ադէսօր (լատ.), պաշտօնի անունն պետական ծառայութեան մէջ։

Ադիզնացիա (լատ.), թղթադրամի մի տեսակը, որ Ռուսաստանում Եկատերինա II կայսրուհու օրով հաստատւած յատուկ բանկի միջոցով պատրաստւում էր։

Ադիզնատ, ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ դրծածական թղթադրամներ պետական խոշոր պարտքերը ծածկելու նպատակով հրատարակ հանւած։

Ադիմէտրիա (յուն.), անհամաչափութիւն։

Ադիմիլացիա (լատ.), օտար նիւթեր ներս առնել իր մարմնի մէջ, նրանց լուծել իւրի հետ և դարձնել իւրի տեսակ։ կենդանիների և բոյսերի այն գործողութիւնը, որով նրանք դրսի նիւթեր ընդունում են իրենց մարմնի մէջ և իւրացնում։ Նաև հոգևոր մարդով։

Ադիմիլատօրական քաղաքականութիւն կոչւում է այն քը, որը ձգտում է այլազգիներին լուծել և տիրապետող ազգի բոլոր առանձնայատկութիւնները իւրացնել տալ նրանց։

Ադիսատէնտ (լատ.)։ ընթերակայ։ օգնական պաշտօնեայ։

Ադիրօլօգիա (յուն.), ատրադիտութիւն. գիտութիւն ատրների և ատրական հին պատմութեան։

Ադլ, ծագում. ցեղ։—Ադլը, ի բնէ։

Ադլան (թուրք.), առիւծ։—*Բաջ։—Ադլան բալասի* (թուրք.), առիւծի կորիւն։

Ադլարի, գերմանական գաղութներում զինւոր ընտիրներից։

Ադլեարի (թուրք.), խաղողի մի տեսակը։

Ադկէր (թուրք.), զօրք, զինւոր։

Ադկէտ (յուն.), ճգնաւոր, միայնակեաց, անապատական։—*կեանքի աղմուկից հեռու ապրող մարդ։*

Ադնաֆ, էհնաֆ (արաբ.), արհեստաւորների դաս։

Ադադաղ, զէնք։

Ադաղը (յուն.), փոքրիկ ապրատակ դրամ Թիւրքիայում,=$^1/_3$ փարա կամ $^1/_{120}$ դուռուշ։

Ադապիրանտ (լատ.), մի կոչում ընդունելու համար պատրաստող մարդ։

Ադապիրացիա (լատ.), շնչահառն արտաշնչութիւն։—*կարօտալի ձգտումն մի բանի։*

Ադատրօլօգ (յուն.), աստղագէտ, աստղագուշակ, քաղդէացի. աստղերի շարժումներից մարդկանց վիճակի մասին դուշակութիւններ անող։

Ադատրօլօգիա (յուն.), աստղագիտութիւն, աստղագուշակութիւն. կեղծ գիտութիւն աստղերի մասին, մոգական դուշակութիւններով։

Ադատրօնօմ (յուն.), աստղաբաշխ, աստղերի վերաբերեալ գիտութեան տեղեակ։

Ադատրօնօմիա (յուն.), աստղաբաշխութիւն. գիտութիւն, որ ուսումնասիրում է երկնային լուսաւորների շարժման և ձգողութեան օրէնքները։

Ադատրօսկօպ (յուն.), աստղադէտ։

Ադասկիր-ի-միլբիւլ, 1877 թւին Թիւրքիայում գոյութիւն առած քաղաքացիական բանակ, որի մէջ կարիքը պահանջած դէպքում պարտաւոր էին մրցանել 17—45 տարեկան այն քաղաքացիները, որոնք նոյն ժամին արդէն զօրքի մէջ չէին ծառայում։

Ադատէրօիդներ (յուն.), աստեղակերպներ. անդէն աչքով անտեսանելի փոքրիկ մոլորակները են թւով հարիւր ութսուն հատ, որ գտնւում են Մարսի և Իւպիտէրի արանքում ընկած տարածութեան մէջ։

Ադտրօիտ (յուն.), աստղաքար։

Ադօցիացիա (լատ.), ընկերակցութիւն. զուգորդութիւն։ Այլևայլ նպատակներով կազմած մարդկանց խմբակցութիւն, որ ներկայանում է իբրև իրաւաբանական անձնաւորութիւն. անհատների միացում մի համայնական միութեան մէջ մի ընդհանուր նպատակ իրագործելու համար։ — *Բանւորական ադներ կամ ընկերակցութիւններ, արդիւնաբերական կամ սպառողական նպատակներով բանւորների միութիւններ։— Գաղափարների ա., կամ մտապատկերների զուգորդութիւն կոչւում է հոգեբանութեան մէջ մեր մտապատկերների այն կապակցութիւնը, որի հետևանքով մի պատկերացումին ակամայ հետևում է մի ուրիշը որոշ օրէնքների հիման վրա. օր՝ մի տեղ տեսնելիս յիշում ենք մի դէպք, որ այնտեղ է պատահել. կամ մի մարդի հանդիպելիս յիշումենք նրա հետ կապւած մի բան։— Ադօցիական հոգեբանութիւնը համարում է ա. մարդկային հոգեկան կարողութիւնների հիմնական սկզբունքը։ Մարդկային հոգեկան կեանքի հիմքը նա ընդունում է զգայարանքների զանազան տպաւորութիւններ. հոգեկան գործողութիւնները իրար հետ միանում են ա.-ի օրէնքով։*

Ադրջէի տես Էակիջի։

Ադֆալտ (յուն.), կուպրի և այլ նիւթերի խառնուրդից պատրաստած մի շաղախ, որով փողոցներ, մայթեր, կտուրներ և այլն ծածկում են՝ ողորկ դարձնելու և ջրի ազդեցութիւնից զերծ պահելու համար։

Ադտակա (ֆր.), զօրքի յարձակումը թշնամու բանակի, բերդի վրա և այլն։

Ադտաման (ռուս.), կօզակների խմբապետ, զօրապետ, առաջնորդ։ Տես նաև Հէտման։

Ադտաշէ (ֆր.), կցորդ. դես-

պանատան կցորդ պաշտօնեայ. դեսպանատան վիճաբանական կըցորդ։ Երիտասարդ պաշտօնեայ, որ ծառայում է դեսպանատանը դիւանագիտութեան մէջ վարժւելու համար։

Ատաւիզմ (լատ.), նախնական նմանութիւն, վերադարձ դէպի նախնիքների յատկութիւնները. ժառանգականութեան այն ձևը, երբ յատկորդների մէջ երևան է գալիս մի քանի սերունդ առաջ եղած նախնիքների այն հոգևոր կամ մարմնական յատկութիւնը, որը արդէն անհետացած էր համարւում։ Օրինակ, երբ երեխան ծնւում է մազով ծածկւած կամ պոչով. ձին ունենում է զեբրայի շերտեր։—*Ա.* փոխաբերական մտքով գործ է ածւում նաև հասարակական երևոյթների համար։

Ատաւիստական, նախնանմանական։

Ատազիստներ, օտգօվիստներ (ռուս.), մի հոսանք ռուս սօցիալ-դէմօկրատիայի մէջ, որը ցանկանում էր չորրորդ Պետական Դումայից յետ կանչել (отозвать) ս. դ. պատգամաւորներին։

Ատէլիէ (ֆր.), գեղարուեստական արհեստանոց։

Ատէնտատ (լատ.), դատադրութիւն, մահափորձ։—*Ուրիշի իրաւունքը յափշտակելու փորձ։*

Ատէստատ (լատ.), վկայագիր, վկայական։

Ատլանտ կամ Ատլաս, հին յոյների հաւատալիքով՝ տիտաններից մէկը, խելօք, որ լաւ ճանաչում է ծովի խորքերը. նա է պահում իր ուսերի վրա երկնակամարը։—Ճարտարապետութեան մէջ՝ մարդկային կերպարանք, որ սիւնի փոխարէն կրում է առաստաղը կամ կարնիզը։

Ատլանտիդա, մի առասպելական ցամաք, որ իբր եղել է Ատլանտեան ովկիանոսում Ա. Ֆրիկայից արևմուտք։

Ատլաս, քարտէզների և գիտութեան այլևայլ ճիւղերի նըկարների ժողովածու։

Ատլէտ տես ամիլէտ։

Ատմօսֆէրա (յուն.), մթնոլորտ. երկրագունդն շրջապատող օդի ամբողջութիւնը։—*Փոխաբերական՝ մի մարդի շրջապատող պայմանները։*

Ա-տու-պրի (ֆր.), ինչ գնով էլ լինի, անպատճառ։

Ատտիրական, նուրբ, սրամիտ, Ա. Թէնդի զարգացման և ճաշակին համապատասխան։

Ատրակցիօն (լատ.), ձգողութիւն։ Հակառակը՝ ըէպուլսիօն, վանողութիւն։

Ատրիքուտ (լատ.), մի առարկայի անանձնատ յատկանիշը։—*Մի էութեան անհրաժեշտ, էական, անմիջական, անանձնատ յատկութիւնը։* — Գեղարուեստի մէջ ս. կոչւում են այն նշանները, որոնք պատկերացրած գլխաւոր առարկայի յատկութիւնն են ցոյց տալիս, ինչպէս Պետրոս առաքեալի բանալինները, թագաւորի գայլեօնը։

Ատրուշան (պարսկ.), կրակապաշտական տաճար։

Ատրօֆի (յուն.), ոտնութիւն. նիհարութիւն։ *Մի գործարանի անհետանալը կամ անգործանալը չըգործածութիւնից։*

Ատօմ (յուն.), նիւթի ամենափոքր մասնիկը, որը այլևս անբաժանելի է համարւում։ Ժամանակակից բնագիտութիւնը ատօմը ընդունում է հաւասար 0,2 միլիկրօնի։ (Մի միլիկրօնը=մի միլիօներորդ միլիմէտր)։

Ատօմիզմ, վարդապետութիւն, որ ընդունում է, թէ աշխարհը կազմւած է ատօմներից։

Ատօմրատիկա, ուսմունք ատօմների մասին։

Ար, ֆրանսիական չափ մակերևոյթի, որ հաւասար է 100 քառակուսի մէտրի=ռուսական մօտ 22 քառակուսի սաժէն։—*Դեկար*=10 ար. *հէկտար*=100 ար=0,915 դեսեատին. *կիլար*=1000 ար. *միրիար*=10000 ար։—*Դէցիար*=$^1/_{10}$ ար. *ցէնտիար*=$^1/_{100}$ ար. *միլիար*=$^1/_{1000}$ ար։

Արաբա (թուրք.), սայլ. երկանիւ սայլ։—*Կառք։*

Արաբական թիւեր, սովորական գործածական թուանշանները 1, 2, 3, 4 և այլն. այնինչ լատինական են I, II, III, IV և այլն։

Արաբաջի (թուրք.), սայլապան։ Կառապան։

Արաբէսկա, արաբական ոճով զարդանկարներ։

Արաբիատ, արաբագէտ. արաբերէնի մասնագէտ։

Արաբատան, Արաբիա։—Արաբական ձի։

Արախչի (պարսկ.), կլոր տափակ գլխարկ ձեռագործ զարդանկարով։

Արաղ (արաբ.), օղի։

Արանչի, գլխադպան։

Արբար (արաբ.), վարպետ, գործաւէր։

Արբիտր (լատ.), միջնորդ դատաւոր. իրաւարար։

Արբիտրաժ (ֆր.), շահադիտական փոխանակութիւն արժէթղթերի. առևտրի մի տեսակը, երբ վաճառականը, միջնորդը, բանկիրը (սեղանաւորը) կամ այդ տեսակի առևտրականը շահ է տանում մինոյն ապրանքի միաժամանակ գտնուած շուկաներում ունեցած գների տարբերութիւնից։ *Միջազգային առևտրի մէջ ա. օգուտ է դուրս բերում այն բանից, որ վճարում է կամ կանխիկ դրամով կամ մուրհակով, նայած դրանց գների յատկութեան. արժէթղթերի, մուրհակների, բաժնետոմսերի մի տեղում գնելուց և մի այլ տեղում վաճառելուց համեմատ այդ ապրանքների գնի տարբերութիւն տարբեր տեղերում։ Նրա սկզբունքն է՝ մի ապրանք (բառիս լայն մտքով) գնել մի տեղում, ուր նրա առաջարկը կայ և գինը ցածր է և միաժամանակ վաճառել մի այլ տեղ, ուր նրա պահանջը կայ և գինը բարձր է։—Միջնորդ դատարան և նրա վճիռը. իրաւարարութիւն, իրաւավճիռ։*

Արգուս, արգօս, հարիւրակնեայ մի էակ, որը Հնօնայի կողմից կարգած էր հսկելու Իպիտէրի սիրուհու Իօի վրայ, որին Հնօնան կով էր դարձրել։ Արգուսի հարիւր աչքի կէսը քնում էր, այնինչ միւսները շարունակում էին հսկել։—Աբթուն, նախանձախնդիր պահապան, լաւ վերահսկող։ Այս տեղից՝ արգուսի աչքեր։

Արգումէնտ, (լատ.), ապացոյց, հիմք։

Արգումէնտացիա (լատ.), ապացուցումն, պատճառաբանութիւն, հիմնաւորումն։—Մի մըտքի ապացուցման համար բերւած բոլոր փաստերի դումարը։

Արգօնատներ, արգօնաւորդներ. յոյն դիցաբանութիւնից, այն քաջերը, որոնք իրենց համար յատկապէս պատրաստած Երգօս նաւով գնացին Կոլխիս Եաղօնի առաջնորդութեամբ և բերին ոսկեգեղմը։

Արզ, արզա (պարսկ.). խնդիրք, լուծ։ Արզայի, խնդրատու։

Արէնա (լատ.), մրցապարէզ,

մրցապաշտ։ Հին հռովմէական կրկէսներուն մէջին հրապարակը, ուր խաղերը և մրցութիւնները էին կատարուած։

Արձնդ, արձնդա (լատ.), կապալ, կապալավճար։ Ուրիշի սեփականութիւնը ժամանակաւորապէս օգտագործելու այն ձևն է, երբ մի առարկայ ժամանակաւոր գործածութեան համար վերցնողը (արձնդատուորը) իրաւունք ունի գործածելու այդ առարկան այլև այդ առարկայից առացած պտուղը, արդիւնքը իրեն սեփականելու, դրա համար վճարելով սեփականատէրին պայմանաւորուած վարձը դրամով, պտղով կամ անձնական ծառայութեամբ։ Ա-ը դանազանւում է *ըրէհից* նրանով, որ *ըրէհղարը* միայն առարկան գործածելու իրաւունք ունի, իսկ արձնդատուորը նաև նրա պտուղները վայելելու։ Օրինակ, գիւղացին իւր *կը* տալիս է գութան կամ սայլ լծելու համար և առանում է վարձ, դա *ըրէհով* տալ է նշանակում. բայց երբ նա իր կովը կամ ոչխարն է տալիս, որոնց կաթից և բըրդից կարող են օգուտ, դա արձնդ է։ Ժամանակաւորապէս ուրիշին տուած մի կտոր հող, եթէ նա ծառայում է իրրև պահեստատեղ, *ըրէհով* է տուած, իսկ եթէ նրան մշակում են, կամ նրա մէջ եղած քարհանքը, ածուխը, անտառը, հանքային ջրերը, ձկնորսարանները և այլն շահագործում են, դա արձնդ է։ Արձնդով կարող են տալ բացի առարկաներից նաև իրաւունքներ, օրինակ՝ որսորդական, ձկնորսական, մի գործարան բանեցնելու, հարկերը դանձելու (Թիւրքիայում) իրաւունքը և այլն։ — Ռուսաստանում մանաւորապէս, բացի վերոյիշեալից, արձնդ նշանակում է նաև բարձրագոյն հրամանով (թագաւորի կարգադրութեամբ) շնորհուած եկամուտ պետական կալուածքների արդիւնքից։ (Տես նաև *ըրէհ*)։

Արձնդատոր, կապալառու։ Տես *արձնդ*։

Արձս, հին յունաց պատերազմի աստուածը, հռովմայեցոց *Մարսը*։

Արձատ (լատ.), արգելք. կալանաւորութիւն։

Արձատանտ, կալանաւոր։

Արձօզազ (յուն.), անկուսակցական դատաւորների ժողով։ Բարձրագոյն ժողովրդական ներկայացուցչութիւն։ — Աթէնքի ամենահին և ամենանշանաւոր դատարանը, որ դումարւում է *Արձսին* նուիրուած բլուրի վրայ։

Արիա (իտալ.), մեներգ, երգ։

Արիական ազգեր կոչւում են լայն մտքով բոլոր հնդեւրոպական ազգերը, իսկ նեղ մտքով միայն վերջիններից նրանք, որոնք բնակւում են Հնդկաստանում, Իրանում և Կովկասում, դրանց թւում և հայերը. դրանց լեզուները կոչւում են *արիական լեզուներ*։

Արիաղնա, յոյն դիցաբանութիւնից, Մինոս թագաւորի դուստրը՝ որը իր ուած մի կոծիկ թելով օգնեց Թեզէոսին դուրս գալ լաբիւրինթոսից։ *Արիաղնայի թելը*, այսպիսով, նշանակում է խառնաշփոթ վիճակից դուրս բերելու համար ուղեցոյց խորհուրդ։

Արիանիզմ, Արիոսի ազանդը, որով Հայր-Աստուած և Որդին չէին ճանաչւում համագոյակից և ամէն բանով հաւասար, այլ Որդին ստեղծած Հօրից նրա նմանութեամբ։ Նիկիոյ ժողովում 325 թ. այս ազանդը մերժուեց։

Արիատոկրատ (յուն.), ազնուական. հասարակութեան բարձրը դասակարգին պատկանող։

Արիատոկրատիա (յուն.), լաւագոյնների իշխանութիւն. ազնուապետութիւն, ազնուավարութիւն։ Ազնուականութիւն։ Պետական իրաւունքի մէջ՝ գլխաւորաբար հին Յունաստանում գոյութիւն ունեցող այն վարչական եղանակը, որով իշխանութիւնը պատկանում էր արտօնեալ լաւագոյն համարուած փոքրամասնութեան. երկիրը կառավարում էին ընտիր ծագում ունեցող, ազնուական ընտանիքներից առաջացած անհատներ. իրենց արժանիքների համար գանազան պատիւների, աստիճանների, պաշտօնների հասածները. մեծ տարբերով փարձառութիւն ձեռք բերածները և վերջապէս դրամապէս և կալուածապէս մեծ հարուստներ։ — Ներկայումս՝ հասարակական բարձր, առաջաւոր և գօրաւոր դասակարգեր. ազնուականութիւն, ոչ ազնուական ծագմամբ հարուստ քաղաքացիներ, խոշոր կալուածատէրեր և դրամատէրեր, բարձր պաշտօնէութիւն։

Արիատոկրատիական, արիստոկրատիային վերաբերեալ, նրան յատուկ։

Արիվիդերիճէ (իտալ.), յոռետութիւն։

Արիօզո (իտալ.), եղանակաւոր արտասանութիւն երաժշտախառն։

Արիթմէտիկա, արիթմէտիկ (յուն.), թուաբանութիւն։

Արլէկին տես *Հարլէկին*,

Արհասիզմ (յուն.), հնաբանութիւն, հնաոճ. հնացած և ժամանակակից գործածութենից դուրս եկած խօսք, արտայայտութիւն, դարձուած։

Արհաւոտ (թուրք.), մի տեսակ թաւ վերարկու։ — *Կովկասում՝* չերքէզների տակից հագնող զգեստը։

Արհաջ, ոչխարների հանգստանալու տեղ։

Արհիին, հանգիստ. անդոգ։

Արհէօլոգ (յուն.), հնագէտ, հնախօս. հնութիւնների ուսումնասիրութեամբ զբաղող գիտնական. մասնաւորաբար հին արուեստի երկերը հասկացող և ուսումնասիրող։

Արհէօլոգիա (յուն.), հնագիտութիւն, հնախօսութիւն. գիտութիւն որ զբաղւում է հնութիւնների ուսումնասիրութեամբ մասնաւորաբար հին արուեստի։

Արիի մանրիկը գրած որևէ հասկացողութեան առջևից նշանակում է այդ հասկացողութեան ծայրագոյն աստիճանը։

Արհիհիսկոն (յուն.), աւագ արկաւագ։

Արհիմանդրիտ (յուն.), ծայրագոյն վարդապետ. վանահայր։

Արհիպէլագ (յուն.), կղզեծով. մանր կղզիների խումբ։

Արհիտէկտուրա (լատ.), ճարտարապետութիւն. մի շէնքի կառուցածքը և նրա կառուցաձևը։

Արհիվ (յուն.), հնադարան. դիւան, դիւանատուն. պահեստատեղ։ Պաշտօնական հաստատութիւնների ունեցած յատուկ մի տեղ, որտեղ պահւում են ձեռագրեր փաստաթղթեր, վաւերագրեր և այլ տեսակի գրութիւններ, որոնք իրրև աղբիւր կարող են ծառայել պատմական ուսումնասիրութիւնների համար. յաճախ այնտեղ է պահւում նաև պաշտօնական կնիքը։ Ա. կոչւում է նաև այդ գրութիւնների ամբողջութիւնը, ժողովածուն։

Արհիվարիուս, արհիվար (լատ.), հնադարանապետ. դիւանապետ։

Արիսօլօգիա (յուն.), ուսմունք հիմքի կամ սկզբի մասին. հիմնական փիլիսոփայութիւն:

Արկ, արկա (Ֆր.), կամար:

Արկադիա, Յունաստանում մի երկիր, որտեղ բնակիչները զբաղաւորաբար որսորդներ էին և հովիւներ: Այժմ Ա. ասելով հասկանում են մի երկիր, որտեղ տիրում է խաղաղութիւն և անմեղութիւն, իսկ բարքերը պարզ են և հապահանջ:

Արկան (թաթ.), պարան հիւսած ձիու մազից, որով նրանից ձի են բռնում:

Արկտիկ (յուն.), հիւսիսային, հիւսիսաբևեռային:

Արմադա (իսպ.), պատերազմական նաւատորմ Իսպանիայում: Մանաւորապէս՝ Փիլիպպ II Իսպանիայի թագաւորի նաւատորմիղը ընդդէմ Անգլիայի Եղիսաբէթ թագուհու 1588 թ.:

Արմաղան, հիանալի, զեղեցիկ, ամենալաւ:

Արմեակ (ռուս.), ռուս պիւղացու վերնազգեստը:

Արմենաշկա (ռուս.), հայուհի. անարգական անուն հային:

Արմէնիոհի, մարդաբանութեան մէջ՝ հայկական տիպին նման ցեղ:

Արմէնիոֆիլ, հայասէր:

Արմէնիոֆոբ, հայատեաց, հայակեր:

Արմիա (Ֆր.), զօրաբանակ

Արշին (թաթ. ռուս.), ռուսաց երկարութեան չափ= 0,711 մէտր:

Արշիննիկ, (արշինով առուտուր անող, վաճառական.), խաբեբայ, կեղեքող:

Արշիսվէտազ, տես արխիսվէտազ:

Արպագօն տես Հարպագօն:

Արսենալ (Ֆր.), զինապահեստ, զինարան. զինական թանգարան:

Արսէնիկ (յուն.), մկնդեղ:

Արտէզեան ջրհոր, խոր ջրհոր, որից ջուրը յաճախ շատրուանով վեր է խփում:

Արտել (թաթ. ռուս.), գլխաւորաբար Ռուսաստանում դրծազրւող անտեսական միութիւնների մի ձևն է, որի յատկանիշները են՝ պայմանագիր անդամների մէջ. բոլոր անդամների հաւասարապէս մասնակցութիւնը ձեռնարկութեան մէջ աշխատանքով և դրամագլխով և եկամուտի բաշխումը համեմատ անդամների աշխատանքի և դրած դրամագլխի. ամրողջութեան երաշխաւորութիւնը և պատասխանատուութիւնը անդամներից իւրաքանչիւրի համար: Ա. հիմնւում են արդիւնաբերական, սպառողական և վարկային նպատակներով:

Արտիլէրիկ (ռուս.), արտելի անդամ.—ընտրւած գինւոր, որը գնում է իր խմբի համար կաթսայ պիտոյքները:

Արտէմիա տես Դիանա:

Արտէրիա (յուն.), զարկերակ. շնչերակ:

Արտիլէրիա (Ֆր.), թնդանօթաձիգ զօրք. թնդանօթները իրենց բոլոր պարագաներով:

Արտիշօկ (իտալ.), կանդար, արտիճուկ. կազամբանման մի բոյս:

Արտիան (Ֆր.), արւեստագէտ:

Արտիստիկ, արտիստական, արւեստագիտական:—Նրբաճաշակ:

Արրիէրգարդ (Ֆր.), զօրքի կամ նաւատորմիղի մի մասը, որ գալիս է գլխաւոր ուժերի հետից և պահպանում է նրա թիկունքը:

Արրօնդիրունգ (գերմ.), կլոր պատակայարմար կազմակերպութեան համար միևնոյն հոդատերոջ զանազան տեղերում ընկած հողակտորների միացումը, ամրողջացումը, հարթացումը գնման, փոխելու և այլ ճանապարհով, և այդպիսով ցրիւ մանր կտորներից մի մեծ հողատարածին կազմելը:

Արփալըգ (թուրք.), թխբքիայում գաւառանական շրջան, որից առացած եկամուտը փաշայի հասոյքն է:

Արր մանրիկը բառերի սկզբում նշանակում է աւագ, մեծ, հին. օր. արքեպիսկոպոս:

Արքիսվէտազ տես արխիսվէտազ:

Արօմատ (յուն.), բոյր, բուրմունք. հոտ, անուշահոտութիւն:

Արֆա (լատ.), քնար:

Ագէտիլէն (լատ. յուն.), մի գաղշահոտ, անգոյն գազ, որը սակայն շատ պայծառ լոյս է տալիս:

Աւ, օվ (թուրք.), որս, որսորդութիւն:

Աւալ-ամար (թուրք.), վերջ ու առաջ:

Աւանգարդ (Ֆր.), յառաջապահ զօրք, առաջապահիկ գունդ:

Աւանպօստ (Ֆր.), առաջապահակ, թշնամուն ամենամօտ զբաղուած պահակը:

Աւանս (Ֆր.), նախապատուութիւն. յառաջացում:—Կանխավճար, կանխավարձ, կանխադրամ:

Աւանսէնա (Ֆր.), բեմի առաջակողմը:

Աւանտաժ (Ֆր.), նախապատուութիւն, առաւելութիւն, գերակշռութիւն, գերազանցութիւն:

Աւանտի (իտալ.), յառաջ.

Աւանտիւր, աւանտիւրա (Ֆր.), արկած, պիմադրաւութիւն. մի անսովոր, արտակարգ դէպք. մի տարօրինակ, արտառոց պատահմունք:—Յանդուգն առևտրական ձեռնարկութիւն:

Աւանտիւրիստ, արկածախնդիր, բախտախնդիր:

Աւարա (պարսկ.), անգործ, պարապ. ուրիշին գործից գլող:

Աւարիա, Հաւարիա (Ֆր.), նաւարեկութիւն. նաւին հասած վնասը:—Նաւարեկութեան ժամանակ փրկած ապրանքների տիրոջ պարտականութիւնը՝ վարձատրել նրանց, որոնց ապրանքները կորել են.—Նաւահանգստի մաքս նաւերի համար:

Ազիեանախտ, յոյն դիցաբանութիւնից. Ազիաս թագաւորը ունէր 3000 գլուխ անասուն, որոնց գոմը 30 տարի չէր մաքրած. Հէրկուլէսը այդ բոլորը մի օրւայ մէջ մաքրեց:—Անհոգութիւնից առաջացած խառնափնթոր, որին կարգի բերելու համար արմատական և դժւար միջոցներ են հարկաւոր:

Ազոտ (լատ.), հին Հռովմում քրմերի մի դասակարգ, որոնք թռչունների ազազակից և թռիչքից գուշակութիւններ էին անում. հաւազուշակ, թռչնագուշակ, հաւահաբց:—Գուշակող. քաղդեայ:

Աղաստ տես արղաստ:

Ալ Մարիա (լատ.), ողջոյն Մարիամ. կաթոլիկական աղօթք Աստուածածնին նւիրւած:—Այդ աղօթքին կոչող զանգահարութիւնը:

Ալէգրիա (լատ.), զուարճք, նոզկանք, խորշանք:

Ալէստաս տես Զէնոդալէստաս:

Ալընիւ (Ֆր.), ծառահետ, ծառագարդ ճանապարհ:

Ալմաֆա, բարակ խողովակով պղնձէ աման, որից ջուր են ածում ձեաքին:

Ալիսատիկա (լատ.), գիտութիւն նաւագնացութեան մասին օդից ծանր թռչող մեքենաներով: Տես նաև աէրոնաւտիկա:

Աւիատոր, օդապնաց։

Աւիացիա, թռիչք օդաչու նաւով։

Աւօնել, աֆսօնել, թովել, կախարդել։

Աւօնչի, թովիչ։

Աւղուշ, որսորդութիւն թըռչուններու։

Աչի, օվչի (թուրք.), որսորդ։

Աւտօբիօգրաֆիա (յուն.), ինքնակենսագրութիւն. հեղինակի կենսագրութիւնը իր իսկ ձեռքով գրած։

Աւտօգրաֆ (յուն.), ինքնագիր մեքենայ,—Յայտնի անձանց ձեռագրերը։—Հեղինակի իր ձեռքով գրած շարադրութիւնը։

Աւտօգրաֆիա (յուն.), մի ձեռագրի նոյնանման քարտաւպը. նոյնը և մի նկարի։

Աւտօդիդակտ տես աւտօդիդակտ։

Աւտօդիդակտ (յուն.), ինքնուս. մի մարդ, որ ինքը իր ուսուցիչն է եղել։

Աւտօթերապիա (յուն.), ինքնաբուժութիւն բնութեան օգնութեամբ։

Աւտօկէֆալ (յուն.), ինքնագլուխ։

Աւտօկէֆալիա (յուն.), ինքնագլխութիւն, անկախութիւն. եկեղեցական իրաւունքի մէջ այդպէս կոչւում է մի որևէ եպիսկոպոսի անկախութիւնը պատրիարքից։ Աւտօկէֆալիա ունին սլաւոնական եկեղեցիները, որոնք ստորագրեալ չեն յունաց սրեզերական պատրիարքին, թէև օրթոդոքս եկեղեցիներ են։

Աւտօկրատ (յուն.), ինքնիշխան, անսահման իշխանաւոր, միահեծան։

Աւտօկրատիա (յուն.), միահեծանութիւն, ինքիշխանութիւն, որտեղ օրէնսդրական և կատարողական իշխանութիւնները կենտրոնացած են իշխողի ձեռքում։—Ըստ Կանտի՝ բանականութեան իշխանութիւնը ըզպայականութեան վրայ։

Աւտօկրատիզմ, ինքնիշխանականութիւն։

Աւտօկրիտիկա (յուն.), ինքնաքննադատութիւն. ինքնագնահատում։

Աւտօմատ (յուն.), ինքնագործ մեքենա. ինքնաշարժ արձան մարդի կամ կենդանու։

Աւտօմատիկ կամ *աւտօմատ* շարժում, անգիտակից, ակամայ շարժում, որ մեքենայաբար է կատարւում, առանց գրսի գըրգիռների, նեարդերի կենդրոնից ծագող, ինչպէս սրտի, աստամոքսի, աղեան շարժումները կենդանական մարմնի մէջ։

Աւտօմօրիլ (լատ.), ինքնագործ կառք, որ շարժւում է էլէքտրականութեան կամ մի գազի միջոցով։

Աւտօնօմ (յուն.), ինքնօրէն, ինքնավար։

Աւտօնօմիա, ինքնօրէնութիւն, ինքնավարութիւն. մի ժողովրդի կամ երկրի մի մասի իրաւունքը իր համար լայն կամ նեղ սահմաններում օրէնքներ հրատարակելու և ինքնիրեն կառավարելու ձևալով հանդերձ մի պետութեան մաս։ Ա. ունեցող երկիրը չունի անկախութիւն արտաքուստ, բայց ներքուստ նա վայելում է այդ աւել կամ պակաս չափով. օր. Գերմանիայի տէրութիւնները, շէյցարական կանտօնները, հիւսիսային Ամերիկայի նահանգները աւտօնօմիա ունեցող երկրներ են։—Ըստ Կանտի աւտօնօմիա է բանականութեան կարողութիւնը ինքն իրեն բարոյական օրէնքներ տալու։

Աւտօտիպ (յուն.), մի շարադրութեան առաջին հրատարակութիւնը կատարած հեղինակի իրեն ձեռքով։

Աւտօտիպիա (յուն.), լուսանկարի կամ պատկերի տպագրութեան մի եղանակ, որի կաղապարը (կլիշէն) ցինկէ տախտակ է, նրա վրա տաւէրային մասերը մաշեցնում են լուսաւորները ծուռ են բարձր։

Աւտօր (լատ.), հեղինակ։

Աւտօրիզացիա (ֆր.), լիազօրութիւն, արտօնութիւն։

Աւտօրիտէտ (լատ.), հեղինակութիւն. հեղինակաւոր անձն, որի խօսքը կշիռ, ազդեցութիւն ունի։ Մի մարդ, որի խօսքին նշանակութիւն են տալիս նկատի առնելով նրա գիտութիւնը և փորձառութիւնը։ Իշխանութիւն, իշխանութեան ներկայացուցիչ։—Ա.-ի հաւատալ, կուրօրէն հաւատալ հեղինակաւոր մարդկանց և գրքերի։

Աւրօրա (լատ.), արշալոյս։ արևածագ։ Աւրաւօնան աստուածուհին, յունաց Իօսը։

Ախալ-թէքինայ (թուրք.), ըստտալով, ազնիկալի։

Ախաչկապա (պարսկ.), բոլորովին ակնյայտնի, ակներև։

Ախիօն տես աֆիօն։

Ախոյ, հայր, հայրիկ։

Ախրոյիտէ, յունաց գեղեցկութեան և սիրոյ աստուածուհին. հռոմայեցոց *Վէնէրան* կամ *Վէնուսը*։

Աքէրօն, սգոյ գետը աստրերկրեայ աշխարհում յոյն դիցաբանութեան մէջ։—Դժոխք, աստուտրոս։

Աքիլէս, յունաց ամենամեծ հերոսը Տրովական պատերազմում. արագոտն, խարտեաշ, թշնամիների համար ահ ու սարսափ, իսկ բարեկամների համար ապաւէն. անառակ իր բարկութեան մէջ, բայց մեծահոգի, մեղմ. հնազանդ աստուածներին. փառքի սիրահար և արհամարհող մահուան վտանգները։—*Աքիլէսի գարշապարը* նրա միակ խոցելի տեղն էր, որովհետև նրա մայրը նրան լացել էր կախարդական ազդեցութեամբ, որպէսզի նա անմահ մնայ. միայն նրա կրունքը, որտեղից նա բռնել էր, մնաց խոցելի։ Թոյլ կողմը մարդի։

Աքսիօմա (յուն.), անվիճելի ճշմարտութիւն, որը ապացոյցի կարօտ չէ և ոչ էլ կարող է ապացուցել. բայց ինքը ծառայում է այլ ճշմարտութիւններ ապացուցելու համար։

Աօրիստ (յուն.), անսահման անցեալ ժամանակ, պատմական անցեալ յունարէնում։

Ապֆկա, ապֆկա (լատ.), յոյզ։ կիրք, բորբոքում. հոգեբանութեան մէջ արտաքին կամ ներքին պատճառից առաջ եկած մի անցողակի ուժեղ շարժում արտայայտութեան, որը իր հերթին ապդում է մեր հոգու վրա և մարմնի մէջ փոփոխութիւն առաջ բերում. օր. բարկութիւն, ուրախութիւն, ոգևորութիւն, ատելութիւն, երկիւղ, յուսահատութիւն, անհամբերութիւն, յոյս, զարմանք, չանկարծահաս վիճակ, ահաճութիւն, սքանչանք, շփոթութիւն, վրդովմունք, պիղծ, համարձակութիւն, հպարտութիւն, նախանձ, չարախնդրութիւն և այլն։

Ապէկտացիա (լատ.), կեղծ, շինծու վարմունք։ կեղծ շինծու ձևեր խօսակցութեան, շարժումների մէջ. կեղծ ոգևորութիւն։

Ապէրա (ֆր.), շռնդալիտական ձևնարկութիւն անմաքուր ճանապարհով։

Ապէրիմ (պարսկ.), ապրեմ, կեցցէ։

Ապէրիտ, ապերաններով ըզբաղուող, շահախնդիր, արկածախնդիր։

Ա.ֆինիտէտ (լատ.), ազգակցութիւն. մանաւանդ՝ տրամաբանական և հոգեբանական մտքով։

Ա.ֆիշ աֆիշա (ֆր.), պատին կամ սիւներին կպցնելու յայտարարութիւն։

Ա.ֆիրմատիվ (լատ.), դրական. այն պատասխանող։—Դատողութիւն, որ հաստատում է առարկայի այսինչ որակը ունենալը։ Հակառակը՝ նէգատիվ։

Ա.ֆիօն, ափիօն, օպիում (լատ.), հնդկական որոշ տեսակի խաշխաշի հատիկներից թմրեցուցիչ նիւթ։

Ա.ֆասն և այլն տես աւազն։

Ա.ֆտօր և այլն տես աւտօր։

Ա.ֆրօդիզա (յուն.), հիւանդոտ զգայականութիւն։

Ա.ֆրօդիտէ տես Աֆրօ...

Ա.ֆրօնտ (ֆր.), նախատինք, վիրաւորանք։

Ա.ֆօրիզմ (յուն.), կարճ, յատկիրճ արտայայտուած մի իմաստալից խօսք։

Ա.ֆօրիստական պրուիթին կամ խօսք, կարճ, կտրուկ կերպով արտայայտուած։

Բ.

Բա, բաա (թուրք.), իմարկէ։

Բաադ, բահադ, հնթանոտական աստուած վիւնիկեցիների, քանանացիների և երբայեցիների։

Բաբա (պարսկ.), հայր։

Բաբա-նազա, պառաւ կախարդ ռուս հեքիաթների մէջ։

Բաբալը, լաւ, կարգին։

Բաբէլ, բաբէլոնական խառնակութիւն, խառնաշփոթ, անկարգ վիճակ.—*Բաբէլոն* ասում են նաև այն մեծ քաղաքները, որոնք անբարոյականութեան և անառակութեան բուն են հանդիսանում։

Բաբը-ալի, Թիւրքիայում ասում է նախարարների խորհրդատեղին։—Թիւրք կառավարութիւն։

Բաբի (արաբ.), *բաբիզմի* հետևող։

Բաբիզմ, 1839 թուին Ալի Մուհամէդ Շիրազեցու (1820—1850) հիմնած մի մահմեդական աղանդ է Պարսկաստանում. բաբիհանների գլխաւորը անուանում էր իրեն *բաբ*, այսինքն դուռն, համարելով ինքն իրեն միայն ճանապարհ դէպի ճշմարտութիւնը։ Բ.-ը քարոզում է արտաքին ծիսական մասի դէմ, կողմնակից է կանանց ազատութեան և մահմուդիհան քրիստոնեաների հետ։

Բարկի (ռուս.), կոճախաղ, ռակրախաղ ռուս ժողովրդի մէջ։

Բարոլ, Թիւրքիայում և Կովկասի մի քանի մասերում զորածառական կոշիկ է տան մէջ հագնելու, բոլորովին տափակ, ծածկում է միայն ոտքի մատները։

Բարոմէիզմ, ուսմունքը Բարէօֆի, որ ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ քարոզում էր, թէ յեղափոխութեան նպատակը կատարելապէս իրագործած կլինի միայն այն ժամանակ, երբ չեն բաւականանայ միայն իրաւական և քաղաքական հաւասարութեամբ, այլ կիրագործեն նաև ունեցուածքի հաւասարութիւն։

Բազած (ֆր.), բեռ, ծանրոց. ճանապարհորդութեան մէջ հետը վերցրած իրերդ։

Բազէա (ֆր.), գունաւոր կամ ոսկեզօծ ձոյ, որ գործ է ածւում իրրև երիզ կամ շրջանակներ շինելու համար։

Բազին, հին հայոց մէջ՝ կըռատուն։

Բազշիշ տես բանշիշ։

Բաստամ (պարսկ.), նուշ. նըշամիջ։

Բաղդրջան (պարսկ.), ամբուկ, «տօմաթէս», սիրախնձոր. միամեայ մի բոյսի պտուղ է. մեծ մասամբ կանաչ կամ կարմիր, թթուշ համով, գործ է ածւում կերակրի մէջ։

Բաղիա պղնձէ խոր աման։

Բազա, բազիս (յուն.), հիմք, յենարան. հիմնաքար. կայան.

Բազազ (արաբ.), կտաւավաճառ.—Ճոթիղէնի վաճառական։

—*Բազազխանա*, խանութների շարք շուկայում, որտեղ ճոթիղէն են վաճառում։

Բազար (պարսկ.), շուկա, վաճառքի հրապարակ։ Արևելքում յաճախ նա մի ծածկած փողոց է երկու կողմը խանութներով։—Բարեգործական նպատակով կազմած վաճառք ձեռագործների և այլ իրերի։

Բազարտուրը, շուկայի մարդիկ։

Բազարբաշի (թուրք.), քաղաքային վարչութեան պաշտօնեայ, որ վերահսկում է կարգ ու կանոնին քաղաքային շուկայում. շուկայապետ։

Բազի (արաբ.), երբեմն։ Մէկ քանի. մի կարգի։

Բազիլիկա (յուն.), հին Ա.-Թէնքում հրապարակային դատաստանատունը։—Հռովմում մի երկարաձև քառանկիւնի շէնք երկշարք սիւներով, որտեղ առևտրական յարաբերութիւններ, դատեր էին տեղի ունենում։—Քրիստոնէական շրջանում Բ. կոչւում էին նոյն ձևի մատուռներ կառուցած սրբերի գերեզմանների վրայ։—Այժմ ճարտարապետութեան մէջ՝ նոյն ձևի երկշար սիւնազարդ սրահ։

Բազրգեան (պարսկ.), վաճառական։

Բալմման (թուրք.), պարակաստանում և Թիւրքիայում գործածական կշռաչափ. թէհէրանի բ.—2,9376 կիլօգրամ։

Բալմիշ լինել (թուրք.), խըրւել, խորասուզւել։

Բալ (արաբ.), թթու կեռաս։

Բալ (ֆր.), պարահանդէս։

—*Բալ մասկէ, բալ մասկարատ*, դիմակահանդէս, ուր մարդիկ յայտնւում են դիմակներ հագած կամ փոխած զանազանաձև հագուստներով։

Բալ, բալլ (ֆր.), քէֆ։—*Բալա նշան*. վարքի, յառաջադիմութեան թուանշան։

Բալա (թուրք.), զաւակ, որդի։—*Զադուկ բալամ*, որդիս։

—*Բալամ չան*, հոգեակս, սիրելիս։

Բալա, բէչա, հոգս, վիշտ։ *Փորձանք։ Տես խալթաբալա։*

Բալագան (ռուս. պարսկ.), տախտակից կառուցած հասարակ շէնք Ռուսաստանում, որտեղ ժողովրդական ցածր տեսակի զբաղմունքներ են ցոյց տրւում։

Բալագուր (ռուս.), զբաղաբան. ծաղրածու։

Բալալայկա (ռուս.), ռուսական նւագարան նման սազին։

Բալախանա (արաբ.), վերնատուն. թեթև կառուցած և շատ կողմերից բաց վերնատուն. պատշգամբ։

Բալանս (ֆր.), *բիլանց* (գերմ.), հաշուեկշռութիւն։ Հաշիւների վերջնական եզրակացութիւնը, որտեղ մուտքը և ելքը իրար դիմաց են բե-

թած։—Առևտրական բալանս, միջազգային առևտրի մէջ՝ մի երկրի ապրանքային փոխանակութեան արդիւնքը առհասարակ արտահայտմանի հետ. կամ որևէ մի երկրի հետ մի որոշ ժամանակի ընթացքում, սովորաբար՝ մի տարի։ Բալանսը յաջողակ է համարւում, երբ արտահանած ապրանքների արժէքի գումարը աւելի մեծ է, քան ներմուծածի. (և անյաջող՝ երբ ընդհակառակն է տեղի ունենում). այսինքն, երբ մի երկիր իր սեփական արտադրութիւններից աւելի շատ արտահանմանն է վաճառում, քան նրանից գնում է։—Առևտրական բալանսի ուսմունք աւում է մէրկանտիլ ուսմունքը։

Բալանսէօր (ֆր.), լարախաղաց։—Աչքակապութիւն անող։

Բալասան (արաբ.), դեղ, դարման։—Որոշ ծառերից առացած անուշահոտ խէժ։

Բալատիրօվկա (ռուս.), քէչարկութիւն։

Բալաբ, խայտապղէտ։

Բալտախին (իտալ.), ամպհովանի, դիակառք։

Բալդրիան տես վալերիան։

Բալզամ տես բալասան։

Բալէս, բալէն, բալէթս և այլն քալա—զաւակ, ձագուկ-բառից են։

Բալէտ (ֆր.), բեմական ներկայացում, ուր գլխաւոր տեղն է բռնում պարը և երաժշտութիւնը։—Բալետմայստեր, բալետի պարերի դեկավար։

Բալէրինա, պարուհի. բալետում ծառայող և պարող կին։

Բալղր (թուրք.), ձուկ։

Բալի տես բալքի։

Բալի ասել, այո ասել. հլու լինել։

Բալիկ (թուրք. ռուս.), որոշ ձկան մէջքի փափուկ մասերը ապխտած.

Բալիկ (թուրք. հայ.), բալա բառի փաղաքշական ձևն է, որդեակ, ձագուկ։

Բալլադա, բալլատ (ֆր.), մի բանաստեղծական կտոր, որի բովանդակութիւնն է մի աւանդութիւն կամ մի առասպել։ Ժողովրդական բնոյթ ունեցող մի ոտանաւոր։

Բալլաստ (անգլ.), աւելորդ բեռ, ծանրութիւն. նաւերը վերցնում են իրենց յածի մասում իրրև Բ. ջուր, որպէսզի նաւը շատ չբճճայի։ Նոյնպէս վերցնում են օդանաւորդները աւազի տոպրակներ իրրև Բ.։—Ամէն մի աւելորդ բեռ, որ կարելի է դուրս դնել առանց վնասի։

Բալկօն (ֆր. իտալ.), պատշգամբ։—Հուսամուտի դուրս ընկած մասը, որտեղից կարելի է փողոց նայել։

Բալնէօլօգիա (լատ.), ուսմունք բաղնիների մասին։ Բաղնեխնամութիւն։

Բալշևիկ, բոլշևիկ (ռուս.), Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան երկրորդ համագումարին (1903) առաջ եկած մի հոսանք—մեծամասնական,—որը կազմակերպչական հարցում խիստ կենտրոնացման կողմնակից էր, հակառակ մենշևիկների, որոնք պաշտպանում էին կուսակցութեան աւելի ժողովրդական կազմակերպութիւն և աւելի համբերատար էին դէպի ոչ „Искра"-ականները։

Բալնէատրաղա (ֆր.), յենասիեն, սիենաշարից կազմած վանդակապատ. նոյնպիսի պատով պատշգամբ։

Բալսան (ռուս.), խրտուիլակ։—Յիմար, դաւարկագլուխ մարդ։

Բալքի, բալքամ, բալի, գուցէ, թերևս։

Բալօն (ֆր.), փնդակ, գունդ։—Օդապարիկ։

Բախախալ (արաբ.), բախալ, նպարավաճառ։

Բաշխիլ (պարսկ.), պարգևել։—Բախշիշ, բագշիշ, պարգև, ընծայ, նուէր։—Թիւրքիայում, պարգև պաշտօնական անձանց, որը նաև կաշառքի բնաւորութիւն ունի։

Բախչա (պարսկ.), պարտէզ։

Բախտակյա (արաբ. ռուս.), նպարեղէն։ Մրգեղէն։

Բախտար (ֆր.), Թղթախաղի մի տեսակը։

Բակալաւր (լատ.), բակալաւր. եւրոպական համալսարաններում (ոչ գերմանական տիպի) առաջին գիտական աստիճանը։

Բակէնարդ (գերմ.), այծամորուս ծնոտը ածելած, իսկ կողքերից թողած մորուս։

Բակտէրիա (յուն.), մանրէ. հազարաւոր աչքով անտեսանելի փոքրիկ աթարածներ, որոնք շատ հիւանդութիւնների պատճառ են դառնում։ Տես բացիլ։

Բակտէրիօլօգ, բակտէրիաների ուսումնասիրութեամբ պատրաստող անձն։

Բակտէրիօլօգիա բակտէրիանների ուսումնասիրութեամբ պարապող գիտութիւն. մանրէաբանութիւն։

Բակֆիշ (գերմ.), մատաղահաս աղջիկ 14—17 տարեկան։

Բահադ տես բահաղ։

Բահար (պարսկ.), գարուն։

Բահար (արաբ.)։ համեմունք։

Բահ (պարսկ.), այո։—Բահշիս, պարտէզ։

Բահման (պարսկ.), բահմանէի (պարսկ. թուրք.), այդեպան։

Բահնագէյ տես բօնագէյ։

Բահրուս, բահրուկ, երկար և հասած եղեգնածառ Հնդկաստանում, որից յաճախ կարասիք են պատրաստում։

Բահիա (թուրք.), կուտաւուկ. մի տեսակ բանջարեղէն է։

Բայադէր (փօքթ.), պարող և երգող հասարակաց կանայք Հնդկաստանում։

Բայան, թափառական երգիչ, գուսան հին Ռուսաստանում։

Բայաթի, թուրքական ոտրաձայն երգ։

Բայացցօ տես պայաց։

Բայդուշ (թուրք.), բազ։

Բայրաղ (թուրք.), դրօշակ։—Բայրաղտար, դրօշակակիր։

Բայրամ (պարսկ.), մահմետականների երկու մեծ տօները կոչւում են այդ անունով. առաջինը, որ տեւում է երեք ծր. ծոմապահութեան ամիս՝ ռամազանից յետոյ, կոչւում է մեծ բ., իսկ երկրորդը դրանից 70 օր յետոյ զոհաբերութեան տօնը, որ կոչւում է կուրբան-բայրամ։—Նովրուզ բայրամ, նոր տարւայ տօն։

Բայրոնիզմ, 19-րդ դարի առաջին կեսի եւրոպական գրականութեան մէջ տարածած ուղղութիւն բանաստեղծութեան մէջ անգլիացի բանաստեղծ Բայրընի ազդեցութեան տակ. յատկանիշներն են հերոսապաշտութեան տրտունջն և համաշխարհային վիշտ։ Հայ բանաստեղծներից Բ.-ին ենթարկւել է Սմպատ Շահազիզը։

Բայօնէտ (ֆր.), նիզակաւոր հրացան։

Բանալ (ֆր.), սովորական, առօրեայ, հասարակ, անհամ, անճաշակ, համն ու հոտը կորցրած։ Բ. արտայայտութիւն, խօսք—հասարակ, արտրած, իր գործածութիւնը կորցրած խօսք։

Բանալիտէտ։ բանալ ասելու ձանի հասած մի խօսք։

Բանան, ադամաթուզ, վաղուընկաձև դեղին պտուղ, խիտ համեղ, որ բուսնում է Հնդկաստանում։

Բանքանիէրկա (ֆր. ռուս. ուղիղը բօնբօն...), շքեղ տուփ քաղցրաւէնիների համար։

Բանղա, հրոսակախումբ։

Բանդաժ, (ֆր.), վիրակապ. կապ։ Մետաղէ ձողերից և կաշուց շինած զոթիք, որ կոտրած անդամները կամ մարմնի թուլացած մասերը պահում է իսկական դիրքի մէջ։

Բանդաժիստ, բանդաժագործ։

Բանդէրօլ, բանդըրօլ (ֆր.), թղթից ծրարակապ պօստով ուղարկուող գրքերի կամ թղթերի համար նամակագրօշմուկ։ Մաքսադրօշմ, թղթի մի շերտ, որ փակցնում են ծխախոտի արկղներին կամ այլ իրերի, որոնք մաքսի են ենթակայ։

Բանդիտ (իտալ.), փախստական, աքսորական։ Աւազակ, ճանապարհների կողոպտիչ։

Բանդուրա (ռուս.), Ուկրայինայում (փոքր Ռուսիայում) գործածական մի բազմալար երաժշտական գործիք։

Բանզայ, եապօնացոց՝ ուռա, կեցցէ։

Բանի, ռումանական դրամական ամենափոքր միաւորը (100 բանի = 1 լէյ = 1 ֆրանկ) = 1 սանտիմ = $^1/_3$ կոպ.

Բանկ (իտալ.), դրամատուն, դրամատեղ. հաստատութիւն, որ նպատակ ունի դրամական, վարկային և արժէթղթային գործառնութիւններ կատարել։ Բանկային գործառնութիւնները են դէպառորապէս՝ դումարների այնպիսի դրամագլուխների, որոնք շահեցման կարիք ունին և գործադրութիւն են փորում, և նրանց փոխառութիւնը դրամագլխի կարիք ունեցող անձանց կամ գործադրութիւնը դանազան ձեռնարկութիւնների մէջ։ Բանկը ըրաղւում է դրամափոխութեամբ, օտար դրամի առևտուրով. վերցնում է դրամագլուխներ պահպանելու. յանձնն է առնում հաշւապահութիւն և գործադրութիւն դրամատիրոջ համար. արծաթի և ոսկու առևտուր է անում. հանդիսանում է վարկի միջնորդ գործ դնելով թէ իր սեփական և թէ ուրիշներից պարտ վերցրած դրամագլուխը՝ այսպիսով հանդիսանում է միաժամանակ և՝ պարտատէր և՝ պարտապան. բաժնեթղթական ձեռնարկութիւններ է անում և իր սեփական բաժնեթղթերի առևտուրով է զբաղւում. իրագործում է պետական և համայնային փոխառութիւններ։

Բանկ, թղթախաղի մի տեսակը։

Բանկա (լհհ.), պղնձաձև անօթ ապակուց կամ կաւից։ —Մօտաւորապէս նոյն ձևով յատուկ անօթ, որ գործում են մարմնի որևէ մասի վրա, արիւնը այնտեղից դուրս քաշելու կամ այնտեղ կենարոնացնելու նպատակով,

Բանկէտ (ֆր.), հանդիսաւոր խնճոյք ի պատիւ մի հասարակական գործիչի։

Բանկիր (ֆր.), տեղանաւոր. բանկի դրամագլխի սեփականատէր կամ գլխաւոր բաժնետէր։

Բանկնօտ (գերմ.), բանկային տոմս. որևէ բանկի կողմից դուրս թողած տոմս, որի մէջ նշանակած է մի կլոր գումար և որի տէրը ամէն րոպէ կարող է այդ գումարը ստանալ տոմսը ներկայացնելով։

Բանկրօտ, անանկ. պարտքերը վճարելու անկարող։

Բանտ (պերս.), ժապաւէն մի քանի ծալ արած և մէջտեղից ձգած. կապ, փողպատ։

Բաշ (պարսկ.), ձիու վզի վրայի երկար վարսը։

Բաշ, բաշի (թուրք.), բանակի վերջից միացած նշանակում է պետ. գաղաթ, կատար։

Բաշարկել, մի գործ յաջողեցնել, գլուխ բերել։

Բաշի բուզուկ (թուրք.), թիւրքական անկանոն զօրք, մասամբ ժողոված, մասամբ կամաւոր։ —Վայրագ գազանաբարոյ պինդար։

Բաշիբեարթմա, բէշիբ... (թուրք.), օրօրոցից տղայ ու աղջիկ նշանելու խօսք տալ. պիւղերում տարածւած մի սովորութիւն է։

Բաշլըղ (թուրք.), գլխանոց. մի տեսակ գլխակապ է, որով լեռնցիները և առհասարակ կովկասցիք կապում են գլուխները. կամ ցրտից և անձրևից պաշտպանելու համար ծածկում են գլուխն և ուսերը։ —Գլխագին, փրկանք։ Ժողովրդական մի սովորութիւն. վիճակի ծնողները դրամական և այլ տեսակի վճարում են անում հարսի ծնողներին իրրև ամուսնութեան մի պայման։ Թիւրքաց Հայաստանում առում է խալաթ։

Բաշկիր, մի թաթարական ցեղ է Ռուսաստանում։

Բաշմակ, (թուրք.) քաշմակ, կանանց ոտամանի մի տեսակը։

Բաշտատա (թուրք.), գլխից վրա. ծառայելու պատրաստակամութիւն արտայայտող խօսք

Բաշպօրթի տես պաապօրտ։

Բապտիստ (լատ.), աղանդաւոր, որ մերժում է երեխաների կնունքը և ընդունում է միայն չափահասներինը։

Բաղանաղ (թուրք.), քենակալ։

Բաղէի (թուրք.), քոյր։ Նաև պատուանուն տարիքաւոր անձանօթ կանանց։

Բաղջողլի (թուրք.), քեռորդի։

Բաս (ֆր.), ցածր ձայն, խումբ։

Բաս մանել, մրցել, գրազ գալ։

Բասեակ, բօսեակ (ռուս.), բոկոտն. պատառոտուած շորերով անգործ թափառաշրջիկ։

Բասմա, անասուններէի աղբը ձմեռը հատ շերտով տափակ փռած, որը ոտքերի տակ կոխ տալուց ամրանում է, և նրան կտրատելով գործ են ածում իբրև վառելանիւթ։

Բատուման (ռուս.), մահմեդական, Անհաւատ։ Օտարական։

Բատտ տես բէտտ։

Բատտա (իտալ.), բաւական է։

Բատտիլիա, Կարլոս V-ի կառուցած ամրոցը, աշտարակներով շրջապատուած, ուր քաղաքական յանցաւորներն էին պահւում և որը 1789 թուին յեղափոխութեան ժամանակ կործանեցին —Այժմ ը. կոչւում է առհասարակ բանտութեան կենտրոնը։

Բատիօն, ամրոցի պարսպի վրա դուրս ընկած աւելի ամուր մասերը «բուրջ»։

Բատտուրմա (թուրք.), քացախով և համեմով պատրաստուած մսից խորոված։

Բատալիօն (ֆր.), մի քառորդ գունդ զօրք։

Բատարէա (ֆր.) 6—8 թընդանօթից կազմած բաժանմունք թնդանօթաձիգների։— Մարտկոց թնդանօթների։

Բատիատ (ֆր.), ամենանուրբ և խիտ գործած քաթան։

Բատիշկա (ռուս.). հայրիկ։ —Տէր հայր։

Բատրակ (ռուս.), օրավար-

ձով աշխատող երկրագործական բանուոր. մշակ։

Բար, պուռւղ, բերք։—Բարատու, պտղատու։

Բարաբար, բարբբար, գուգընթաց հաւասար։

Բարաթ, մուրհակ։ Տես նաև բերաթ։

Բարակ (ֆր.), տախտակէ թեթև շէնք, տաղաւար, որի մէջ ժամանակաւորապէս տեղաւորում են զօրք, հիւանդանոց և այլն։

Բարատ առուտուր, ապրանքների փոխանակութեամբ առուտուր։

Բարաթեաթ (արաբ.), օրհնութիւն, լաւութիւն, առատութիւն։—Խէրուբարաթեաթ, յաջողութիւն, առատութիւնը։

Բարաթեապլա, բարիքեապլա, Առուած օրհնի, քաջալերական բացականչութիւն։

Բարբար, բէրբէր (թուրք.), սափրիչ։

Բարբարոս (յուն.), բիրա, վայրագ, անկիրթ, քաղաքակրթութեան պատուհասը չգնահատող մարդ։ — Հին յոյների հայեացքով ը. բոլոր ոչ յոյներն էին։

Բարբարիզմ, օտարաբանութիւն մի լեզուի մէջ. օտարոտի դարձուածք։

Բարբարիս (լատ.), կծախառն, թթու և փշոտ պտուղներով մի բոյս։

Բարբարոսաս. կարմրամօրուս, շիկամօրուս. Ֆրէդրիխ I կայսրի մականունը.

Բարդակ տես բօրդէլ։

Բարդուղիմէոսեան գիշեր, 1572 թ.ի օգոստոսի 24 գիշերը. երբ Պարիզի կաթոլիկները կոտորեցին բողոքականներին։— Արիւնոտ տեսարաններով լի կոտորած, ջարդ։

Բարէլիէֆ, ցած ուռուցիկ քանդակ, որ ընդհանուր մակերևոյթից քիչ է բարձրանում. խորաքանդակ։

Բարժ (անգլ.), թևաւոր մեծ նաւակ, որի օգնութեամբ մեծ նաւերը բեռնում են կամ դատարկում։

Բարիէր (ֆր.), ցանկապատ։—Բարձրութիւն, վերան կամ պատ, որի վրայից ձիերին թռցնում են։—Սահման, պիծ, որից անցնելը արգելւում է, շինած մի վերանից, ձողից կամ իրրև ցածր պատ։

Բարիկադ (ֆր.), պատնէշ, պատուար, որանցով փողոցների անց ու դարձը կարում են յեղափոխութիւնների ժամանակ և նրանց յետևից կռւում թշնամու դէմ։

Բարիշ (թուրք.), հաշտ։—Բարիշել, բարշել, հաշտուել։ Գնի վրա համաձայնութեան գալ։

Բարին (ռուս.), տէր, ազա։

Բարիտօն (յուն.), առնական կիսաբամբ ձայն։—Այդ ձայնով երգող երգիչ։

բարիտօնիստ. բարիտօն ձայնով երգիչ։

Բարիքեապլա տես բարաթեապլա։

Բարխանա (պարսկ.), ապրանք, առուգուածք։—Բարկ ու բարխանա, ծանրոցք, բեռնուով ապրանք։

Բարկ, բեռ։

Բարկա (ֆր.), սալը բեռնակիր նաւակ գետերի վրա։

Բարկաս (իտալ.), բեռնակիր մեծ նաւակ.

Բարօն (ֆր.), ազատատէր, ազատ իշխան. ազնուական, որ միայն թագաւորից կախումն ունի և ոչ մի իշխանից կամ կոմսից։ Հայերէն պարոն գրա ազատազուրկ է։

Բարօնէասս, բարօնէս, բարօնուհի։

Բարօսկօպ (յուն.), եղանակի որպիսութիւնը ցոյց տուղ մի գործիք, բարօմէտրից տարբեր կառուցուածքով. ծանրացոյց։

Բարիտարօլա (իտալ.). Վենետիկի գօնդօլավարների երգը։

Բարշչինա (ռուս.), անվարձ ծառայութիւնը կալուածատէրերի համար Ռուսաստանի ճորտատիրական շրջանում։

Բարում (թուրք), վառօդ։—Բարումխանա, վառօդատուն։

Բարօմէտր (յուն.), ծանրաչափ. մի գործիք, որ օդի ճնշման աստիճանով եղանակի որպիսութիւնն է ցոյց տալիս։

Բացիլ (լատ.), ձողաձև մանրէ, անտեսանելի փոքրիկ բոյսկենդանիներ են, որոնք առաջ են բերում նեխում և փթում. կոչւում են նոյնպէս միկրօբ, բակտէրիա։

Բաբմազ (թուրք.), մաթ, քաղցուց. խաղալի կամ թթի հիւթից եփած թանձր հեղուկ։

Բաբու, պինու առաւածք. կոչւում է նոյնպէս Դիօնիսոս։ Բաբուանալ, բաբուական պիտիներ, զարճութիւններ,—արբենալ, արբեցութեամբ պարապել։

Բաբաք, մի խոտ հատ ծառ Աֆրիկայում, ունի զովացնող պտուղներ։

Բեկուզա (ռուս.), ճանապ, մեծ ձուկ է։

Բերկովեց (ռուս.), ծանրութեան չափ=10 պուդ=164 կիլօգրամ։

Բէարուն տես բիարուն։

Բէատիզմ (լատ.), կեղծ բարեպաշտութիւն։—Երանաւէտութիւն։

Բէբի (անգլ.), բէբէ (ֆր.), մանկիկ, երեխայ, որին պես ձեռքի վրայ են կրում։

Բէբուն, փոքրիկ գաշտոն։

Բէդուին (արաբ.), թափառաշրջիկ արաբ։

Բէգ, բէյ (թուրք), հնուս շատ բարձր տիտղոս էր, իշխան, տէր. ներկայումս Թիւրքիայում տրւում է կրթած մարդկանց և պետական պետերին։ Կովկասում առհասարակ, թուրքերի և քրդերի մէջ գա կոչումն է ասակ ազնուականի և ցեղապետի։

Բէգական հողեր, բէգլին, կալուածատիրոջ պատկանող հողեր, որ գիւղացիներին կապալով են տրւում։

Բէգզադէ (պարսկ.), իշխանազուն. ազնուականի զաւակ. բէգի սերունդ։

Բէգհան կամ կօն ու բէգհան անվարձ աշխատանք, որ գիւղացիք կատարում են հողատիրոջ և պետութեան համար իրրև մի տեսակ տուրք։

Բէգլերբէգ, բէյլերբէյ. էին ժամանակ այդպէս էին կոչւում Թիւրքիայում ընդհանուր նահանգապետները, որոնցից կային երեքը՝ Անատօլիայի, Ռումելիայի և Սիրիայի. Իշխանաց իշխան։

Բէղաղ, անարդարութիւն, անիրաւութիւն։— Դատ բէղաղ, դատաբիղամ, բողոք անարդարութեան դէմ։

Բէղամաղ, գժգոհ, վիրաւորւած։

Բէղէլ, Թիւրքիայում քրիստոնեաների և հրեաների տուրքը պետական ծառայութեան տեղ։

Բէղէլը իլմիհալ (առաջ.), Թիւրքիայում հարկերի կապալավարձը. այն գումարը, որ կապալառուն վճարում է։

Բէղէկբը, կոչւում են ճանապարհորդական ուղեցոյց գրքերը այդպիսիների մի նշանաւոր հրատարակիչ անունով։

Բէղուտուր, վառարան. չարուշակ։

Բէղովլամի, անառակ։ — Վատ զաւակ։

Բէզարել (թուրք.), յոգնել։ — Ձանձրանալ։

Բէզէ (ֆր.), շաքարահացի մի յատուկ տեսակը ձւի սպիտակուցից պատրաստած։

Բէզիկ, մի տեսակ թղթախաղ։

Բէզզրգեան տես *բազրրգեան*։

Բէլմար (պարսկ.), աւելի վատ, վատթարագոյն։ — *Բէլմհար*, անկերպ, ապեր։

Բէլէտաժ (ֆր.), տան առաջին յարկը, ամենալաւը բնակութեան համար։

Բէլէտրիստ (ֆր.), գեղեցիկ գրականութեան արտադրութիւնների հեղինակ։

Բէլէտրիստիկա (ֆր.), գեղեցիկ գրականութիւն՝ գեղարուեստական գրականութիւն՝ վէպ, պատմուածք, պօէմա և այլն։

Բէլէրօֆոն, յոյն պիցցարաներութեան մէջ այն հերոսը, որը թռչնաձի Պէգասին հեծած սպանեց Քիմէռ հրեշին։

Բէլլ-Լանկաստէրեան տես *Լանկաստէրեան*։

Բէլէղէր (խաալ.), փոքրիկ զարդարուն բարձրութիւն շինութեան վրա գեղեցիկ տեսարաններ դիտելու համար. գեղադիտարան, արեգակնակ։ — *Բէլէւէդերեան Սպօլլօն*, Վատիկանի (Հռովմի պապի պալատի) մի մասում, որ կրում է բէլէղէր անուն, Ապօլլօնի մի հին արձանը, որ ճանաչւած է առնացի գեղեցկութեան կատարեալ տիպ։

Բէմ տես *բէղ*։

Բէմսաբար (պարսկ.) անտեղեակ։

Բէմէբէ (պարսկ.), անօգուտ, փորձանք բերող։

Բէկաս (ֆր.), փոքրիկ ճանճային թռչուն երկար կտուցով. կոցար։

Բէն, կանխաւճար. մի գումար փող, որ տրւում է մի բան գնելիս կամ վարձելիս իբրև ապահովութիւն։

Բէնամ, տկար։

Բէնէմօն, ձիապահ. մի մեծ կենդանի։

Բէղ (թուրք.), ընչանգք։

Բէղաքէլ, անապատելի, յանկարծակի։

Բէմոբատ, անմուրազ, անեծք է. իղձ, փափակդ չըկատարուի։

Բէմօլ (իտալ.), կիսվար։

Բէյ և այլն տես *բէգ*։

✓ *Բէնզալեան կրակ*, գոյնզգոյն լոյս արձակող կրակ, որ վառում են հանդիսաւոր օրերին կամ հրավառութիւնների ժամանակ։

Բէնգին (լատ.), կնդբիա, բենակնդբիա. ածխածնից և ջրածնից բաղկացած մի հեղուկ ուժգնագոյն հոտով, որ գործադրւում է այլևայլ, բծեր մաքրելու և այլ պէտքերի համար։

Բէնէդիկտեան, միաբան կաթոլիկ հոգևորականների բէնէդիկտեան ուխտ, որ հիմնարկւել է 529 թւին և գոյութիւն ունի մինչև հիմա։

Բէնէդիկտին, քաղցրահամ խմիչքի մի տեսակը, որ պատրաստւում է Բէնէդիկտեան մի վանքում։

Բէնէֆիս (լատ.), նպաստ, օժանդակութիւն։ — Ներկայացում ի նպաստ մի դերասանի կամ երգչի։

Բէնէֆիցիանտ, դերասան ի նպաստ որի ներկայացում է տրւում։

Բէնուար (ֆր.), թատրօնական օթեակների առաջին կարգը, որ բեմին հաւասար բարձրութիւն ունի։

Բէնօրէմ-Թիմար, աւազանի կալւածք Թիւրքիայում, որ տրւում էր մի քանի պետրատականների միաժամանակ, որոնք հերթով, փոխ-փոխ պարտաւոր էին պատերազմի դաշտ դուրս գալ։ Տես նաև *Թիմար* և *Միլր-Թիմար*։

Բէշիրեարթժա տես *բաշիր*...

Բէշլըղ (թուրք.), Թիւրքիայում արծաթէ դրամ — 5 պիաստրը կամ 5 զուռուշ — 1,14 ֆր բանկ — 41 կոպէկ։

Բէշմէմ (թաթար.), արիաւորդի մի տեսակը, երկար, որ հագնում են Հիրկիզիայի տակից։

Բէջասել, մշակել, հոգ տանել։

Բէատ կամ բատա մանել։ Պարսկաստանում մի սովորութիւն է, երբ յանձագործը պատիժից ազատւելու համար ապաւինում է մի որևէ սրբատեղի կամ եւրոպական դեսպանատուն կամ հիւպատոսարան և անձեռնմխելի է համարւում, քանի դեռ նա բնաւում է գաղնւում։

Բէատիա (լատ.), անասուն. գազան. անբան։

Բէվախտ, անժամանակ. ուշ դիշերով։

Բէտօն (ֆր.), ցեմէնտ կամ կրի և խոշոր աւազի խառնուրդից կազմած շաղախ, որից պատրաստում են տարբերակ որմեր, արհեստական քարեր, խողովակներ և այլն։

Բէրաթ, *բարաթ* (թուրք.), փոխանակագիր. նախապէս վըճարած դրամի կամ վաճառած ապրանքի համար մի այլ տեղ կամ այլ մարդից ապրանք կամ փող առանալու իրաւունքով Թուղթ։ — Սուլթանական վկայագիր տրւած պատրիարքին կամ եպիսկոպոսին, որ նա իր պաշտօնը ազատ կատարելու իրաւունք ունի։ — *Բրիատոնեայ վաճառականներին* դեսպանի միջնորդութեամբ տրւած թուղթ նրանց ապահովութեան համար Թիւրքիայում։

Բէրաթլի բէրաթ ունեցող։

Բէրբէր (ֆր.-թուրք.), բարբարոս, սափրիչ։

Բէրդան, բէրդանկա ամերիկացի Բէրդանի հնարած հրացան արձիձէ գնդակով, մի հարւածանան։

Բէրնհարդտեանութիւն կոչւում է գերմանական սօցիալ-դէմօկրատական մէջ այն ուղղութիւնը, որը իր մի շարք քննադատական յօդւածներով հիմնաւորեց Էդուարդ Բէրնշտայնը անցեալ դարի 90-ական թւականներին։ Կարլ Մարքսի փիլիսոփայական, սօցիոլօգական և տնտեսական ուսմունքների դէմ մի շարք առարկութիւններ անելով նա եկաւ այն եզրակացութեան, որ արդիւնաբերական կեանքը չի ընթանում Մարքսի գծագրած ուղղութեամբ և որ ցանկալի տնտեսական յեղաշրջումը մօտ ապագայում սպասելի չէ։ Ուստի առաջարկում էր՝ բուրժուական դէմօկրատ կուսակցութիւնների հետ միացած ձգտել ամրակապացնել ներկայ պետական հաստատութիւնները։ Նա պահանջից նաև վերաքննութիւն, *ըէֆիզիա*, կուսակցութեան ծրագրի, այդ պատճառով նոյն ուղղութիւնը կոչւում է նաև *ըէֆիզիոնիզմ*։

Բէքեար, *բէքեարա* (պարսկ.), անպէտք, անօգուտ, անգործ, ապարդ։ — Ընտանեզուրկ, պանդուխտ։

Բէօլիզ (թուրք.), զինւորական գումարտակ. վաշտ։ — *Բէօլիզ-բաշի*, վաշտապետ։

Բիաբուտ, *բէաբուտ*, անառաքինի։

Բլբուլ (պարսկ.), *բիւլբիւլ*

ոխակ։

Բլղղուր (թուրք.), ձաւար։

Բլղղում (արաբ.), մաղաս, խուճ։

Բրոնօթի (թուրք.), քթախոտ։

Բիբար (թուրք.), պղպեղ։

Բիբլիա, բիբլէ (յուն.), Սուրբ գիրք, Աստուածաշունչ։

Բիբլիատ, Աստուածաշունչ մեկնող։

Բիբլիօգրաֆ, գրախօս, մատենախօսող, գրագէտ։

Բիբլիօգրաֆիա (յուն.), մատենախօսութիւն, գրախօսութիւն. հրատարակուած գրքերի մասին ծանօթութիւն գնահատութեամբ։

Բիբլիօթէկ, գրադարան, մատենադարան։

Բիբլիօմանիա, գրամոլութիւն, ընթերցամոլութիւն։ — Հազուագիւտ գրքեր ձեռք բերելու իղձ։

Բիզամնա (լատ. յուն.), երկհնութիւն. երկամուսնութիւն։ Մի մարդ երկու կնոջով, կամ մի կին երկու մարդով ապրութիւնը։

Բիզ (Փր.), հին ոսկի արևելեան առած քամի։

Բիզ տես բիս։

Բիզ (թուրք.), խթան, խայթոց։

Բիզարը (Փր.), պաթրիկակ, պրատարդ. զարմանալի, քմահաճոյ։ Խելագար։

Բիզօն (յուն.), եզագոմէշ, վայրի գոմէշ, ամերիկեան գոմէշ։

Բիթէիզմ (լատ. յուն.), երկասուածութիւն։

Բիժուտըրի (Փր.), զարդեղէն. մանր զարդարանքի տպրանքներ։ — Զարդեղէնի վաճառատուն։

Բիլազիւկ (թուրք.), ձեռքի ապարանջան. օղակ։ — Ջրհորի բերանի քար։

Բիլակ (թուրք.), դատաստակ։

Բիլանց տես բալանս։

Բիլէտ (Փր.), տոմսակ, տոմս։ —Վկայական։

Բիլիարդ (Փր.), դնդախաղ, մակնախաղ. 17-րդ դարում Փրանսիայում հնարուած մի խաղ, երկար ձողերով հարուածում են ոսկրէ գնդակներին։

Բիլլ, բիլ (անգլ.), Անգլիայում (և Հ. Ա. Միացեալ Նահանգներում) օրէնք. օրինագիծ, որ երեք անգամ կարդացուում է երկու պալատներում էլ և ապա առաջարկուում է թագաւորին իբրև ժողովրդական ներկայացուցչութեան վճիռ։

Բիլլիարդ=1000 միլիարդ։

Բիլլիօն=միլիօն անգամ միլիօն։ Ֆրանսիացիք բիլլիօնը հաշուում են 1000 միլիօն։

Բիմետալիզմ (լատ.), պետական կազմի երկպատահան ձեւ. մի պետութիւն, որի պաշտամունքը ունի վերէն և ներքին պալատ։

Բինա (վրաց.), հօրեղբայր. նաև պատուանուն է հաւասարների։

Բիմէտալիզմ (լատ.), երկմետաղեան ուղղութիւն։ Դրամատնական քաղաքականութեան մի ուղղութիւն է, որ առաջ է եկել իբրև հետեանք արծաթի դնի անկման և այն հանգամանքի, որ ոսկին ներկայումս համարեա ամեն տեղ միակ սիրուողուող դրամն է դարձել։ Ը-ը ձգտում է առաջ բերել քաղաքակրթեալ պետութիւնների մի միջազգային դաշնադրութիւն, որով արդնք պարտաւորուին ոսկու հետ միաժամանակ թոյլատրել և արծաթի դրամ կտրելը. որևէ արծաթի դրամ պիտի ճանաչուի իբրև վճարման միջոց առանց գումարի սահմանափակութեան։ Մի հաստատուն յարաբերութիւն սահմանել ոսկու և արծաթի արժէքի (օրինակ՝ $15\frac{1}{2}:1$) և իրաւունք տալ վճարել ցանկացած մետաղով, եթէ նախապէս հաստատուն պարտաւորութիւն չէ կայ այս կամ այն մետաղով վճարելու։ Ը-ի կողմնակիցները հանդիսանում են աւելի ապրանային — երկրագործական շահերի պաշտպանները։ — Սրա հակառակ այն ուղղութիւնը, որ կողմնակից է մետաղներից միայն դերակշռութեան, արծաթի կամ ոսկու, կոչւում է *մոնոմետալիզմ*։

Բինա, հիմք։

Բինարշի (թուրք.), հապարապետ։

Բինա (գերմ.), կապան, վիրակապ։

Բինօկլ (Փր.), թատերադիտակ. կրկնադիտակ։

Բիպսան տես սէբօպսան։

Բիջ (թուրք-վրաց.), ծառայ, սպասաւոր։

Բիա (լատ.), կրկին, էլի մի անգամ։

Բիսէր (արաբ.), ուղտնք։

Բիսիկիա (իտալ.), կրկնեփ, փունջ, պարթիմաթ։ Թխած և կրկին անգամ հնոցում չորացրած շաքարատնայ։ — Միանգամ թրծած կաւից շինած ամանեղէններ և զարդեր։

Բիտտի, պարսկական դրամ=$\frac{1}{100}$ ղրան=$\frac{1}{3}$ կոպէկ. իրանուհիան մէջ գոյութիւն չունի, այլ միայն հաշիւներում։

Բիվուակ (Փր.) *բիվակ*, դիշերատնական, դիշերուայ բացօթեայ պահակախումբ։ — Բացօթեայ տեղ, ուր դիշերը զօրքերը հանգստանում են։

Բիրդան, բիրդանբիր (թուրք.), յանկարծակի, մէկէնմէկ։

Բիրժա տես բօրսա։

Բիրժա, քաղաքատեսութիւնից և առեւտրականութիւնից նշանակուած որոշ տեղ, ուր կատարողները կանգնում են և ապրանք գործի։

Բիրժևիկ (ռուս.), բօրսայում խաղացող, գործառնութիւններ անող։

Բիցիկլ (լատ. յուն.), *բիսիկլէտ* (Փր.), երկանիւ, հեծանիւ։

Բիւջէ, բիւդջէտ, բիւջէ (անգլ.), եկեմտացոյց, նախահաշիւ. որևէ հասարակական մարմնի (պետութեան, շրջանի, քաղաքի կամ գիւղական համայնքի) մի որոշ ժամանակամիջոցում նպատակադրած ծախքերի և այդ ծախքերը ծածկելու համար նախատեսած եկամուտների զուգակշռուած կանխահաշիւը։ Նաև պետական ծախսերի որևէ ճիւղի վերաբերեալ կանխահաշիւը, օր.՝ կրթական, երկաթուղային բիւջէ և այլն։ Ը. գործ է սեւում նաև մասնաւոր տնտեսութիւնների վերաբերմամբ, նաև փոխաբերաբար։

Բիզանդական ոճ ճարտարապետութեան մէջ կոչւում V — VI դարերում զարգացած քրիստոնէական ոճը, որի ընդհանուր կողմերն են՝ չորս մեծ սիւների վրա շէնքի կենտրոնում բարձրացած գմբէթի, կիսաշրջանաձև գլխարկներ և կամարներ. այդ ոճի ամենակատարեալ օրինակն է ս. Սոֆիայի տաճարը, այժմեան Այա Սոֆիայի մզկիթը Կ. Պոլսում,—*Բիզանդականութիւն*, արտաքին շուք, փառք առանց ներքին բովանդակութեան. կեծաւորութիւն, շողոքորթութիւն։

Բիլիարդ (Փր.), կարճ ափղեկութիւններ մի շահադիպ դէպքի մասին։

Բինջ տես բիւջէտ,

Բլեան (Փր.), կէսարծան, որը պատկերացնում է գլոբը և կլծքի վերի մասը. *Գի-*

սանդրի։

Բիւրգէր (գերմ.), մեջին դաբերում բուրգերում — գործակ, ամրոց, քաղաք—ապրող արհեստաւոր և առևտրական դասը։ Այժմ՝—քաղաքացի։—*Բիւրգեր, բիւրգերական* և այլն այժմ համանիշ է դարձել բուրժուա, բուրժուական և այլն բառերին։ *Բիւրգերմայստէր* (գերմ.), քաղաքապետ։

Բիւրօ (ֆր.), գրասեղանի մի տեսակը։—Գրասենեակ, գրասան։ Պաշտօնատուն։—Մի ընկերութեան վարչութիւն։

Բիւրօկրատ (ֆր. յուն.), պետական, պետական քաղաքացիական պաշտօնեայ։—*Բիւրօկրատիզմի* կողմնակից։

Բիւրօկրատիա (ֆր. յուն.), պաշտօնէութիւն։

Բիւրօկրատիզմ կամ *բիւրօկրատիա*, վարչութեան կամ պաշտօնավարութեան մի այնպիսի եղանակ, ուր գործը դրած է մանրապիսօրէն պատրաստած պաշտօնեաների ձեռքը, անկախ հասարակական վերահսկողութիւնից։ — *Բիւրօկրատական* եղանակը, հակառակ *կօլլեգիալ* — *համրական* — պաշտօնավարութեան եղանակի վճռական նշանակութիւն վարչական գործերի մէջ վերապահում է անհատ պաշտօնեայի։

Բիւֆէ տես *բուֆէտ*։

Բիֆշտէկս (անգլ.), ջնջած տապակած միս։

Բիօգէնէտիկական հիմնական օրէնքը էրնստ Հէկկելի հիմնադրած այն կենսաբանական օրէնքն է, որ անհատի զարգացումը իր սաղմից սկսած մինչև վերջը — *օնտօգէնէզիսը* — կրճատ և արագ կրկնութիւն է տոհմի զարգացման նրա սկզբից մինչև վերջը—*ֆիլօգէնէզիսի*։

Բիօգենիա, զարգացման պատմութիւնը լայն մաքով, թէ *օնտօգենիզիսի* և թէ *ֆիլօգենիզիսի*։ Էրնստ Հէկկելի գործածած տերմինը։ Տես *բիօգենետիական*...

Բիօգրաֆ (յուն.), կենսագիր. մէկի կենսագրութիւնը, կեանքի պատմութիւնը գրող։—Նոյնպէս՝ շարժուն լուսանկարներով ներկայացում. տես *կինեմատօգրաֆ*։

Բիօգրաֆիա (յուն.), կենսագրութիւն։

Բիօլօգիա (յուն.), կենսաբանութիւն, կենսախօսութիւն. գիտութիւն կեանքի մասին. լայն մաքով սրա մէջ մտնում են բոլոր գիտութիւնները, որոնք վերաբերում են օրգանական—գործարանաւոր էակներին, այսինքն՝ բուսաբանութիւնը, կենդանաբանութիւնը և մարդաբանութիւնը իրենց բոլոր ճիւղերով։ Նեղ մաքով *Բիոլոգիան* մի մասն է, գիտութիւն կենդանի էակների յարաբերութեան մասին դէպի արտաքին աշխարհը. նրանց բնակավայրի, նրանց սովորութիւնների, ընկերների, թշնամիների մասին և այլն։ (Հէկկել)։

Բիօլօգիական կենսաբանական, կենսախօսական։

Բլամաժ (ֆր.) եպիբանք, մի վարմունք, որով ծաղր և արհամարհանք են առաջ բերում։

Բլանդինկա տես *բլօնդ*։

Բլանկիզմ, դաւադրական յեղափոխական գործունէութիւն։ *Բ.*-ը հնարաւոր է համարում վոքրամասնութեան բռնի և յանկարծական հարուածներով առնել շուտ նպատակի հասնել, քան թէ սպասելով հասարակութեան դանդաղ զարգացմանը։ Բառը ծագում է ֆրանսիայի յեղափոխական Օգիւստ *Բլանկիի*—(1805 – 1881) անունից, որ եղբայրն էր անհասպէտ Ադոլֆ Բլանկիի։ Այդ վարդապետեան հետեւողները կոչւում են *բլանկիստներ*։

Բլյուդ (պարսկ.). սխալ։

Բլինի (ռուս.), իւղով տապակած խմորիկէն Ռուսաստանում, որ ուտում են թաւիթաով (ձուզպով) կամ թթու սերով (ամանաով) պէտերբուրգեր բարեկենդանին։

Բլուզ (ֆր.), վերնաշապիկ գունաւոր կտորից շապիկ, որ հագնում են իբրև վերևի զգեստ։

Բլօկ (ֆր.), քարաժայռ. ճախարակ։—Իրար վրա դարսած հատ հատ թերթիկներ, որոնք մի կողմից միացրած են թոյլ կերպով և հեշտութեամբ առանձին առանձին պոկւում են դրծածութեան համար։—*Բլոգաքանութեան* մէջ ր. կոչւում է պանագան կուսակցութիւնների ժամանակաւոր դաշնը որևէ մօտաւոր ծրագիր իրագործելու նպատակով։

Բլօկադա (ֆր.), պաշարումն. բերդի կամ ծովափնեայ քաղաքների շրջապատումն կարելով նրա յարաբերութիւնը դրսի հետ։

Բլօնդ (ֆր.), շէկ, շիպտեր այր կամ կին։

Բլանդինկա (ռուս.), շիպտեր կին։

Բլօսէ, կողպէք։ Ոսքերին կողպած շղթայ։—*Բլօսէլ*, շղթայել։

Բնար, համեմունք. տես *բահար*։

Բոբրիկ (ռուս.), օղակաձև հացիկ։

Բոբօն (լատ.), աճուկի գեղձերի բորբոքում. սնոտական հիւանդութեան մի տեսակն է։

Բոդհիզմ, բուդդայականութիւն, *Բուդդայի* քարոզած կրօնը, որ տարածւած է Ձինաստան, Սիամ, Եապոնիա։

Բուդկա (ռուս.), փայտեայ անակ պահապանի կամ մանր վաճառքի համար։

Բուդուար (ֆր.), պճնասենեակ. զարդարուն առանձնասենեակ կանանց, որ նրանք միայն շատ մօտիկ շրջանից հիւրեր են ընդունում։

Բուզ (թուրք.), սառոյց։—*Բուզխանա* սառցատուն։

Բուզա, բօզա (պարսկ.), կրնկկից, երբեմն էլ գարուց պատրաստած մի աբրեցուցիչ ըմպելի Բուրքերի և թաթարների մէջ գոլ ծածական. կորեկաջուր։

Բուլմիկ (ֆր.), շիշ (գինու)։

Բուլղարիա, անգամ գէնէրալ բուլղարժէլի (1886 թ. պատերազմական մինիստր Ֆրանսիայում) կազմած կուսակցութեան, որ հասարակութիւնը պրպտում էր հանրապետութեան դէմ և պահանջում էր սահմանադրութեան վերաբերութիւն։

Բուլլօզ (անգլ.), մեծ անգլիական շուն. գլաշուն։—Ամերիկական մի հասարակ տեսակը։

Բուլիօն (ֆր.), մաջուր։

Բուլլա (լատ.), մոմից կամ մետաղից կնքապրոշմ, որ կախած է լինում հրովարտակներից կամ այլ կարգի պաշտօնաթղթերից։—Հռոմայ պապի կոնդակը։ — *Ոսկէ բուլլա*, կայսր Կարլոս IV-ի օրէնսդրական մի հրովարտակը 1356 թուին.

Բուլկի (ռուս.), իւղով, կաթով և շաքարով պատրաստած մի տեսակ հաց։

Բուլսար (ֆր.), ծառուղի զբօսարան։ Երկշար ծառերով լայն փողոց։—*Բուլսարային*, փողոցային, ամբոխին հաճոյանալու դիտաւ ունեցող։

Բուխարի, բուխերիկ, առջևը բաց վառարան — եւրոպական՝ կամին։

Բուխհալտերը (գերմ.), հաշվապահ։

Բուխհալտերլիա, հաշվապահություն։

Բուկէտ (Ֆր.), փունջ, ծաղկեփունջ։

Բուկէֆալ (յուն.), Ալեքսանդրը Մակեդոնացու կայտառ և սաքգլուխ ձին։

Բուկինիստ (Ֆր.), հնապրաճառ։

Բուկսիր (անգլ.), երկաթէ պաթան կամ շղթայ, որով մի նաւը իր յետևից ձգում է մի ուրիշը։

Բուղա (Թուրք.), ցուլ։

Բուղգալտերը, բուղհալտերը տես բուխհալտերը։

Բուդաղէյ տես բօմպազէյ։

Բուժաբար (Թուրք.), մաժբար (պարակ.) լցրած ազիբից կերակուր է։ Բարակ երշիկ։

Բուլյուլմի (Թուրք.), հրամանագիր։

Բունդ (գերմ.), հրկիզական ռոցեալ դեմոկրատական բանուորական կուսակցութիւն, որ առաջ անջատուեց Բուսաստանի ս. դ. կուսակցութիւնից և պահանջում է կուսակցութեան դաշնակցական—ֆեդերատիվ—կազմակերպութիւն ազգային ըստ կղբունքով կազմուած ինքնավար մասերով։

Բունտ (ռուս.), խռովութիւն, ժողովրդական յուզմունք. ապստամբութիւն։

Բունտովշչիկ (ռուս.), խռովարար, ապստամբ։

Բուշել (անգլ.), ծանրութեան չափ հացահատիկների = 36 1/3 լիտր = 1,36 հեկտերիկ։

Բուջախ, պուճախ (Թուրք.), անկիւն։

Բուռնուզ (Ֆր.), կանեփի հատուած մի տեսակը։

Բուռնուլը պահել, լռեցնել, ծածուկ սպասել, հակել. դարան մտնել։

Բուտաֆօր (Ֆր.), այն անձը բեմի վրա, որ տալիս է դերասաններին և պատրաստում է նրանց համար խաղում հարկաւոր բոլոր իրերը։

Բուտէրբրօտ (գերմ.), կարագով հաց. երբեմն էլ վրան դրած այլևայլ տեսակի մսեղէն կամ պանիր։

Բուտօն (Ֆր.), կոկոն, կոճակ։

Բուրբօն, ֆրանսիական թագաւորական հարստութիւն. որ այժմ միայն իսպանիայում է իշխում։

Բուրգոմիստր (գերմ. բիւրգերմայստէր), քաղաքագլուխ։

Բուրժուա (Ֆր.), քաղքենի, քաղաքացի։ Ժամանակակից սեփականատէր դասակարգ։ Ժամանակակից հասարակութեան այն դասակարգը, որը կազմած է սեփականատէրներից՝ վաճառական, կալուածատէր, դրամատէր, խոշոր արհեստաւոր. սրան են պատկանում նաև մասնաւորական և պաշտօնական խմբերից նրբանք, որոնք թէև սեփականութիւն չունին, բայց իրենց ռոճիկով և այլ եկամուտով սրենս շատ բարձր են աշխատաւորութիւնից և իրենց հայեացքներով սեփականատէրների հետ համերաշխ են. այսպէս՝ փաստաբաններ, բժիշկներ, արուեստագէտներ, պետական պաշտօնեաներ և այլն։ Բ. հակադրւում է մի կողմից ազնուականութեան և հոգևորականութեան, միւս կողմից՝ աշխատաւորութեան՝ բանուորներին, մանրագործական պետական և մանրավաճառական ուրեմն և մանրաբուրժուազիային։ Ժամանակակից Բ. թէև ձգտում է միջնադարեան քաղաքացի, այսպէս կոչուած երբորդ դասից, որոնք էին արհեստաւորներ և առևտրականներ, բայց չունի այլևս նախկին ազնուականութեան, հոգևորականութեան և քաղքենիութեան նման իր որոշ դասային-իրաւական առանձնաները. նա այժմ այլևս դաս չէ, այլ՝ իրաւաբանական հասկացողութիւն, այլ դասակարգ՝ անտեսական հասկացողութիւն։ Քրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ նա առաջ եկաւ իբրև կուռ ազնուականութեան և միապետութեան դէմ, այժմ հանդիսանում է բոլոր առաջաւոր երկիրներում տիրապետում է և պայքարում է մի կողմից ազնուականութեան և հոգևորականութեան դէմ, միւս կողմից աշխատաւորութեան դէմ։ Տես նաև բիւրգը, բիւրգերական և այլն։

Բուրժուական, բուրժուազական, բուրժուազիային վերաբերեալ, նրա շահերին համապատասխան, նրա նման մտածող. քաղքենական։

Բուրիդանի էշը, 14-րդ դարում ապրող Բուրիդանի բերած մի օրինակը կամքի անազատութիւնը ապացուցելու համար. եթէ մի էշ կանգնած է երկու իւրաքանչիւր խոտի մէջ տեղ հաւասար հեռաւորութեան վրա նրբանցից, իսկ խոտերը հաւասարապէս հաւասար են քանակով և որակով, ապա էշը չի իմանայ որից առաջ ուտել, և այդ պատճառով կմեռնայ քաղցած։ Գործ է ածւում իբրև ապացուցանք նման վիճակ պատկերացնելու համար։

Բուրլակ (ռուս.), վօլգա գետի ափերում աշխատող բանուորների որոշ դաս, որոնք պարապում ձգում են նաւերը գետն ի վեր։

Բուրլակ (թաթ.), ծաղրական։ Թաթերական գրուածք, որ ծաղրական ձևով պատկերացնում է մեծութիւնը։

Բուրկա (ռուս.), տառատուփ, «նափունջի»։

Բուրշ (գերմ.), ջերմանական համալսարանի այն ուսանողը, որը ընդունուած է մի ուսանողական կազմակերպութեան մէջ։ — Բուրշենշաֆտ կոչւում է այդպիսի ուսանողութիւն և նրանց կազմակերպութիւնը։

Բրակ, բրակտաած, իրբև անպէտք, գործածութեան համար անյարմար յիտ գցուած։

Բրանդմայստէր (գերմ.), հրշէջների պետուր։

Բրաունինգ, նոր տեսակի հօթհարեածեան ատրճանակի մի ձևը։

Բրասլէտ (Ֆր.), ապարանջան ձեռի։

Բուրսա (լատ.), հանրակացարան հոգևոր դպրոցի պիշերօթիկ սաների։

Բուրսակ, հոգևոր դպրոցի պիշերօթիկ սան։

Բուցէֆալ տես բուկէֆալ։

Բուֆ (Ֆր.), ծաղրական դեր կատարող երգիչ։

Բուֆ-թեատրոն, որտեղ դերերում են խիստ ծիծաղաշարժ օպերէտներ և ներկայացումներ։

Բուֆէտ (Ֆր.), մեծ պահարան, որտեղ պահւում են ամանեղէններ և ուտելիք։ — Կայարաններում և հասարակական տեղերում ը. կոչւում է սեղանատունը, ուր վաճառում են և սառը կերակուրներ ու խըմիչք։ — Բուֆէտչիկ (Ֆր. ռուս.), բուֆէտում կանգնած առուտուր անող մարդը։

Բուֆէը (անգլ.) վագոնի առաջին և յետևի մասում մի մի զոյգ մետաղեայ զսպանակաւոր սալեր, որոնք միւս վագոնի նոյնանմանների դիմաց գալով արգելում են վագոններին ուժեղ բաղխումներ անել։—*Փոքրիկ պետութիւն*, որ մեծերի մէջ ընկած արգելք է հանդիսանում դրանց ընդհարման։

Բուֆօն (ֆր.), կատակող, կատակասէր։—*Բուֆոնադ*, ծիծաղելի, կատակող ներկայացում։

Բրադեազա (ռուս.), թափառաշրջիկ, շրջմոլիկ. անգործ, տեղից տեղ թափառող. որոշ երկրների օրէնսդրութիւնով սըբանք համարւում են յանձագործներ։ Մասնաւորապէս այդպէս կոչւում են Սիբիրի բանտերից փախած և այնտեղի անտառներում թափառող փախըստականները։

Բրահմա, Հնդկաստանի կրօնի մէջ՝ բարձրագոյն էակ, որ ստեղծել է աշխարհը։

Բրահմանա տես *կաստա*.

Բրահմանիզմ, Հնդկաստանի կրօնը։

Բրահմին, բրաժին, բրահմային սպասաւորող հոգևորականներ, որոնք Հնդկաստանում կազմում են ամենաբարձր կաստան։

Բրաւուր (ֆր.), խիզախութիւն. քաջութիւն։—*Երաժշտութեան մէջ* համարձակ երգ կամ նուագ։

Բրաւո (իտալ.), գովասանական բացականչութիւն է. լաւ, գեղեցիկ։—*Բրաւիսիմո*, նոյն բացականչութեան ամենաբարձրը աստիճանը.

Բրէլօկ (ֆր.), ժամացոյցի շղթայից կախելու մանր զարդիկ։

Բրէզենտ (հօլ), հաստ գործուածք թաթախած որոշ հիւթով, որ անթափանցելի անձրևի համար։

Բրիգադա (ֆր.), երկու զընդից բաղկացած զօրամաս։

Բրիգադիր (ֆր.), զինուորական աստիճան. *բրիգադայի* հրամանատար ֆրանսիայում։

Բրիգան (ֆր.), կոչւում են այժմ իտալական աւազակները, իսկ XV—XVI դարերում՝ ֆրանսիական վարձկան զինուորները։

Բրիլիանտ (ֆր.), գոհար, թրաշած ալմաստ։ — *Բրիլիանտին* (ֆր.՝), մազերին քսելու մի իւղ։

Բրիկէտ (ֆր.՝), ածխաղիւս. մամլած ածխափոշուց վառելանիւթ։

Բրիշակ, աւերւած. հիմնայատակ կործանուած։

Բրիտանական մուզէում կամ *ը. թանգարան*, Լօնդօնի թանգարանն է հարուստ պետական և գեղարուեստական ժողովածուներով։

Բրիվ (հօլլանդ.), աղամարդի անարատաբարբիք։

Բրիւմէը, մառախուղի ամիսը։ Ֆրանսիական հանրապետական օրացոյցի երկրորդ ամիսը (հոկտեմբեր 22—նոյեմբեր 20), նշանաւոր գարձաւ նրանով, որ VIII տարւայ Բրիւմէրի 18-ին (1799 թ. նոյեմբերի 9-ին) Նապոլէօնը վերջ տւեց հանրապետութեան։—*18 բրիւմէրը* նշանակում է ընդհանրապէս պետական հարւած։ Տես *Ֆրանսիական տոմար*։

Բրինձէտ (ֆր.) թխադէմ և սևահեր։

Բրուդերշաֆտ (գերմ.), բառացի՝ *եղբայրութիւն*. թև թևի հագցրած խմելը, որից յետոյ խմողները «եղբայրանում են» և դու-ով են խօսում միմեանց հետ։

Բրուսիտանները կոչւում է «Ֆրանսիայի ազգիալիստական բանւորների գաղնակցութիւն» անունով կուսակցութիւնը։

Բրուտալ (ֆր.), կոպիտ, անասուն. *բիրա*։

Բրուտոս, Յուլիոս Կեսարի բարեկամը, որ նրը համոզեց նրա բռնակալական ձգտումներին, նրա դէմ դաւադրութիւն կազմեց և նրա սպանութեանը մասնակցեց։ Կեսարը սպանելու րոպէին կոչեց. «և դու *Բրուտոս*»։ Այս զարձւածքը այնուհետև զարձաւ սովորական, երբ հաւատարիմ մարդի դաւաճանութիւնն է երևան գալիս։

Բրուտոս, տպրանքի ծանրութիւնը իր ծրարով միասին։—*Բ. ակամուտ, ակամուտը* ծախսերը չընհանած։—*Բ. կարողութիւն*, կարողութիւնը պարտքով միասին։

Բրօմ (յուն.), կարմրաւուն գարշահոտ հեղուկ, պարզ մարմին, որ գործածական է բժշկութեան մէջ։

Բրօնզապա տես *բրանզապա*։

Բրօնզ (ֆր.), պղնձի և ցինկի խառնուրդից կազմւած մետաղ։

Բրօնզի դար է անւանւում նախապատմական քաղաքակրթութեան երկրորդ շրջանը, որ հետևել է քարի դարին. այդ ժամանակ զէնքեր և գործիքներ շինելիս են եղել բրօնզից։ Բրանից յետոյ գալիս է երկաթի դարը։

Բրօնխիտ (յուն.), ցնցղնամասղ. շնչափողի ցնցուղների (մանր խողովակների) բորբոքումն։

Բրոշ (ֆր.), մեծ գնդասեղի կամ մի այլ ձևով զարդարանք, որ կրում են օձիքի վրա։

Բրօշիւր, Բրօշիւրա (ֆր.), տետրակ, տպագրւած փոքր աշխատութիւն տետրակի ձևով։—*Գրքոյկ*։

Բրօշիւրօվկա (ֆր. ռուս.), տպագրած թերթերից համապատասխան ծալւածքներով գիրք կազմելու աշխատանքը։

Բօա, վիշապօձ. օձի ամենամեծ տեսակը, որ ունենում է մի քանի արշին երկարութիւն։—*Մազից կամ փետուրից շինած օձաձև երկար օձիք*, որ կանայք զործ են ածում ձմեռը։

Բօեար, բօեարին (ռուս.), կալւածատէր ազնւական սլաւոնական երկրներում։—*Բուսատանում* Ռնեները Պետրոս Մեծից առաջ պետական խորհուրդն էին կազմում բայց խորհրդակցական ձայնի իրաւունքով. բարձրաստիճան պաշտօնատարներ էին։

Բօզ (թուրք.), գորշ, մոխրագոյն։

Բօզա տես *բուզա*։

Բօզբաշ, մաՀջուբ. մի տեսակ ջրալի կերակուր։

Բօլ, բօլաձա, շատ, առատ։

Բօլթա տալ, գրօսնել։

Բօլշեւիզմ կոչվում է Թիւրքաց Հայաստանում վաշխառութեան մի ձևը, որ օգտւում է պանդխտի անճարութիւնից իր ընտանիքին գրամ փոխադրելու դէպքում, հանդիսանում է միջնորդ և իր ծառայութեան համար շատ մեծ տոկոս է վերցնում։

Բօլէ (անգլ.), թարմ պտուղներով համեմատ պինդ։

Բօլշեւիկ տես *բալշեւիկ*։

Բօխչա տես *բօղչա*։

Բօկալ, պօկալ (ֆր.) գաւաթ, սկիհ, բաժակ։

Բօհէմ Պարիզում անւանւում են այն գրագէտները և արուեստագէտները, որոնք մի կերպ իրենց օրապահիկը հայթայթում են։

Բօղազ (թուրք.), կոկորդ։

Բօղդիխան (մօնգօլ.), սուրբ թագաւոր. չինաց կայսրի տիտղոսը։

դռաբ։

Բողշա, բօխշա (պարսկ.), կապոց, ծրար։

Բօմազէյ (ֆր.), բամբակէ թաւ կտոր։

Բօմբ, բօմբա (ֆր.), առաւ. պայթուցիկ նիւթերով լեցուն երկաթէ գնդակ։

Բօմբօղ (ֆր.), ընաթոր, բարձր հասարակութիւն։

Բօյ (թուրք.), հասակ, բարձրութիւն։ *Բօյտուտամ*, արտաքին կերպարանք, հասակ և տեսք։

Բօյա (թուրք), ներկ։ *Բօյախանա*, ներկատուն։ —*Բօյախչի*, ներկարար. *կապոյտ գոյնով կտաւ ներկող*։

Բօյար տես *Բօեար*։

Բօյկօտ, յարաբերութեան դադարեցումն. անտեսական պայքարի միջոցներից մէկն է, գլխաւորաբար կազմակերպած բանւորութեան կողմից գործադրուղ, որով մի որոշ անձնաւորութիւն կամ հաստատութիւն ընկերների և համակրողների կողմից արհամարհանքի է դատապարտւում։ Բ–ի ենթարկուած գործարանում չեն աշխատում, նրա ապրանքը չեն գնում գործարանատիրոջը պիղման հարկադրելու համար։ Երբեմն և բանւորներն են ենթարկւում բոյկոտի գործատիրոջ կողմից։ Բ–ը գործադրւում է նաև շատ անգամ կեանքի և այլ երևոյթների մէջ։ Հակառակն է *լօկաուտ*։ (Բառը ծագում է Իռլանդիայում մի կալւածքի կառավարիչ Զարլզ Բօյկոթի անունից. կալտլառուները նրան հարկադրեցին փախչել, զգալով իրենց յարաբերութիւն նրա հետ)։

Բօնապարտիստներ Ֆրանսիայում կոչւում են այն քաղաքական կուսակցութեան կողմնակիցները, որը ձգտում է կործանել հանրապետութիւնը և վերականգնել միապետութիւնը դահ բարձրացնելով Նապոլէօն I–ի թոռնապաթի ներկայից մէկին։

Բօնբօն (ֆր.), շաքարատապիկ, շաքարեղէն։

Բօնժուր (ֆր.), բարի օր. բարև։

Բօննա (ֆր.), կրթւած դասակարգի փոքր երեխաների դաստիարակչուհի։

Բօնվիվան (ֆր.), զուարճալից կեանք վարող, կիւրեխաւմի մարդ։

Բօնտօն (ֆր.), կիրթ վարուցքութիւն, քաղաքավարութիւն, նուրբ նիստ ու կաց։

Բօշ (թուրք.), պարապ, դատարկ, թոյլ։ Ունայն։

Բօշա, գնչու։—Ինպրածքով անեղեսութեան հանդող մարդ։

Բօշրօղազ (թուրք.), դատարկապորտ. *դատարկաշրջիկ*։

Բօշկա (ռուս.), տակառ։

Բօսնակ տես *բասնակ*։

Բօստան (պարսկ), բանջարանոց։

Բօստանչի բանջարանոց մշակող. բանջարանոցապան։

Բօստօն, թղթախաղի մի տեսակը, որ խաղում են երեք կամ չորս հոգով։

Բօտանիկա, բօտանիկ (յուն.), բուսաբանութիւն. դիտութիւն, որ ուսումնասիրում է բոյսերի կազմութիւնը և կեանքը։

Բօտանիկական այգի, մի այգի, ուր բոյսերը դասակարգւած են գիտական եղանակով ըստ իրենց տեսակների։

Բօտֆօրտ (ֆր.) ,երկարաձիգ կօշիկ։ Կօշիկի ճաքեր, որ հագնում են սովորական կօշիկի վերից սրունքներին՝ ձնծնելու կամ ճանապարհորդութեան ժամանակ։

Բօրան (լատ. *բօրէաս*), ուժեղ քամի, ձիւնախառն փոթորիկ. *բուր ու բօրան*։

Բօրգէս, տպարանական տառերի մի խոշոր տեսակը, որ պէմիսի և կօրպուսի միջին տեղն է բռնում։

Բօրիվլ (ֆր.), անասնականոց, պոռնկատուն, հասարակաց տուն։

Բօրտօ, կարմիր գինու մի տեսակը, որ պատրաստւում են Ֆրանսիայի Բօրդօ նահանգում։

Բօրչաս (լատ.), հիւսիսային քամի։

Բօրշ (ռուս.), կաղամբապուր. *Ռուսաստանում շատ զործածական կերակուր է կաղամբից և մսից եփած*։

Բօրմնան (հոլ.), աւազ ենթապայ նաւատեղերի։

Բօրսա (ֆր.), *բիրժա*, տարկարան, հրապարակ, շուկայ։ *Հիմնարկութիւն է, ուր որոշակի ժամերին ժողովւում են խոշոր առևտրականներ ու միջնորդներ առևտրի նպատակով։ Բօրսայում չեն վաճառում առանձին գործածական իրեր, այլ մեծ քանակութեամբ ապրանքներ, որոնց անհատական յատկութիւնը նշանակութիւն չունի, այլ ամեն րոպէ միևնոյն լինող է փոխարինուել միևնոյն ապրանքից ուրիշով։ Այստեղ չի ցուցադրւում ապրանքի նմուշը, այլ նշանակութիւն ունի նրա տիպը. երեմն վաճառւում և գնւում են ապրանքներ, որոնք ոչ միայն ներկայ չեն, այլ մինչև անգամ դեռ պատրաստած չեն։—Բօրսային խաղեր կոչւում են այն անմաքուր, կեղծ ու պատիր միջոցները, որոնք արհեստական կերպով դուռ կամ բարձրացնում են մի ապրանքի գինը նրա առևտրից շահելու համար։—Աշխատաւորի բօրսաներ կոչւում են այն հաստատութիւնները, որոնք նպատակ ունին միջնորդ հանդիսանալ տէրերի և բանւորների միջև վերջիններիս վարձելու դէպքում։

Բօրս (անգլ.), բանջքամարտ. անգլիական ըմբշամարտ։—*Բռունցքին յարմարեցրած մետաղէ գործիք կռւի համար*։

Բօրսէր (անգլ.), Անգլիայում բանջքակռիւ անող։—Զինական մի հայրենասիրական միութիւն, որ ձգտում է երկիրը պատրաստել եւրոպացիների հարստահարութիւններից։

Գ.

Գաբր տես *գէբր*։

Գազ, մարմինների երրորդ, օդաձև վիճակը (առաջինը՝ կարծրը, երկրորդը՝ հեղուկ.). օդ. օդացած հեղուկ։—Շատ բարակ, նօսր և թեթև գործւածք։

Գազ, գէզ, իրկարութեան չափ= 1¹/₄ արշին։

Գազա տես *կազա*։

Գազաւաղ (արաբ.), *ղազաւաղ, գազիջա, մահմեդականների սրբազան պատերազմը ընդդէմ անհաւատների ոչ մահմեդականների*։

Գազի (արաբ.), անհաւատների դէմ կռւող զօրական մահմեդականներ։

Գազէլ (ֆր.), *գազնաս, լրագիր*։—*Գազէլճուչի* (ֆր.-թուրք.), լրագրող, լրագրական գործիչ։

Գազէլ, վիթ. եղնիկի ցեղից մի կենդանի։

Գազ ղին, նաւթային մի նիւթ։

Գազօմէտր, գազաչափ. գոր-

ծիք տարածութեան օդային պարունակութիւնը չափելու համար։

Գազօն (ֆր.), սիզամարգ. արհեստական կերպով աճեցրած մարգագետին, որ կազմում է պարտէզի մի մասը։

Գաժ (ֆր.), վարժ, ոռճիկ։ Գրաւական։

Գալա (իսպ.), շքեղ հագուստ, պճնազարդ զգեստ. — Շքեղ, հանդիսաւոր։

Գալաւա, գօլօվա (ռուս.), քաղաքագլուխ։ Տես նաև գլաւա։

Գալակտօմէտր (յուն.), կաթնաչափ. գործիք, որով որոշում են կաթի և նրա խառնուրդի յատկութիւնը։

Գալանտ (ֆր.), ճաշակով հագնւած, քաղաքավարի։— Ուշադիր, քաղաքավարի և ասպետօրէն վերաբերւող դէպի կանայք, կնամեծար։

Գալանտէրիական խանութ, որտեղ վաճառւում են արդուզարդի առարկաներ։

Գալեօրկա (լատ. ռուս.), թատրոնի ամենավերին և ամենաժան յարկը։—Աղմկարար և ցուցարար հանդիսատեսներ։

Գալէտ (ֆր.), զանազան ալիւրներից պատրաստած և խիտ չորացրած հացիկներ, որոնք շատ երկար դիմանում են առանց փչանալու. գործ են ածւում տարբեր նպատակով, գլխաւորաբար զօրքի համար։

Գալէր (ֆր.), տաժանակիր աշխատանքի մի տեսակը Ֆրանսիայում։

Գալէրէյա, գալերի (լատ.), նեղ ու երկար սրահ, միջանցք։ —Պատկերների և այլ գեղարւեստական իրերի ցուցադրութեան սրահ։—Գեանուղի։

Գալլիական արաղաղ, յեղափոխութեան ժամանակ Ֆրանսիական ժողովրդի խորհրդանշանը։

Գալլիկանական եկեղեցի, Ֆրանսիական կաթոլիկ եկեղեցի։

Գալլիցիզմ, Ֆրանսաբանութիւն. Ֆրանսերէնին յատուկ ոճ, դարձուածք։

Գալստուկ (գերմ. ուղիղը՝ հալստուխ), վեղպատ, վղկապ, վղնոց։

Գալլօման, Ֆրանսամոլ. մեծ սիրահար ամեն մի Ֆրանսիական բանի։

Գալլօֆիլ, Ֆրանսասէր։

Գալլօֆօբ, Ֆրանսատեաց։

Գալուն (Ֆր.), ոսկուց կամ արծաթից երիզ, որ նշանակութիւնների թևքերին և օձիքներին է կարւում։

Գալւանիզմ, գալւանականութիւն, էլէքտրականութեան մի տեսակն է, որ առաջանում է երկու այլատեսակ մարմինների միմեանց շօշափումից։ (Գալւանի պիտանակի գիւտն է 1791 թ.)

Գալւանոպլաստիկա, գալւանական հոսանքի միջոցով մետաղների լուծւածքից ցանկալի մետաղը նստեցնում են որևէ առարկայի վրա, կամ մի առարկայից որևէ մետաղ վերցնում և այս կերպ պատրաստում են պատկերներ։

Գալօշ (Ֆր.), ձիւս քառասմբակ վագրը։—Արագաշարժ մի պար։

Գալօշ (Ֆր.), կալօշ, կրկնակօշիկ, լաստիկ։

Գամաշ (Ֆր.), կամաշ, հիւսած կամ կարած ճաքեր, որ հագնում են կօշիկների վրայից սրունքները տաք պահելու համար։

Գամակ տես Համակ։

Գամմա (յուն.), հօթը հիմնական ձայների աստիճանական դասաւորումը ցածրից մինչև բարձր. հօթնեակ։

Գայդամակ տես Նայդամակ։

Գայմազամ տես կայմակամ։

Գանգլիօն (յուն), նեարդային հանգոյցներ մարմնի մէջ։

Գանգրէնա (յուն.), հիւանդութեան մի տեսակն է, որի հետևանքով մարմնի որևէ մասը սկսում է սևանալ և փտել նախիչ մանրէների պատճառով. փտախտ։

Գաոուղամուս իգիպտուր.(լատ.) ուսանողական մի երգի առաջին բառերը և անունը։

Գասապա, ընակչավայր։

Գասկօնադի, գասկոն, պարծենկոտ, մեծախօս, անձնագով։ (Ֆրանսիայի Գասկոն գաւառի բնակիչների բնաւորութիւնն է)։

Գասկօնադ (Ֆր.), մեծախօսութիւն, պարծենկոտութիւն, ինքնագովութիւն։

Գասուղար (ռուս.), տէր, թագաւոր։

Գաստրիտ (յուն.), ստամոքսի բորբոքումն։

Գաստրիցիզմ (յուն.), ստամոքսի հիւանդութիւն։—Մի ուղղութիւն բժշկականութեան մէջ, որը հիւանդութիւնների մեծամասնութեան պատճառը համարում է ստամոքսի խանգարւած վիճակը։

Գաստրօլ (գերմ.) վերտանի խաղը օտար բեմի վրա, օտարաքաղաքացիների հրաւէրով կամ սեփական նախաձեռնութեամբ։

Գաստրօլեօր, իրրև հիւր օտար քաղաքում խաղացող դերասան։

Գաստրօնօմ (յուն.), նրբաճաշակ. համեղ կերակուրներ և խմիչքներ սիրող և հասկացող։ —Աբեհատպէտ խոհարար։

Գաստրօնօմիա, նրբաճաշակութիւն, պորտաբուծութիւն։ Նուրբ կերակուրներ պատրաստելու համառութիւն։

Գարադաօղ (ռուս.), քաղաքապահ ոստիկան։

Գարադնիչեյ (ռուս.), քաղաքապետ։

Գարաժ (Ֆր.), կառքերի և մանաւանդ աւտոմօբիլների կայան և պահպանութեան տեղ։

Գարանտիա, գարանտի (Ֆր.), երաշխաւորութիւն, ապահովութիւն։

Գարդին (լատ.), լուսամուտի կամ անկողնի վարագոյր։

Գարդէրօբ (Ֆր.), զարդրոբ, մինի հագուստի ամբողջութիւնը։—Հագուստի պահարան։— Թատրոնի այն բաժանմունքը, ուր կոխում են վերարկուները։

Գարնից ռուսաց չափ հայտհատիկների = 3, 28 լիտր։

Գարնիզօն (Ֆր.), մի բերդում կամ մի քաղաքում բնակեցրած զօրքը. բերդապահ գունդ։

Գարնիտուր, գարնիտուրա (Ֆր.), հագուստի կամ գլխարկի արդ ու զարդը, որ լրացնում է նրանց։—Միևնոյն ոճով շինւած մի խումբ իրեր, որոնք միասին մի ամբողջութիւն են կազմում. օր. կարասիք, ամանեղէն, գրասեղանի պարագաներ և այլն։

Գարուս տես Հարուս։

Գարսօն (Ֆր.), հիւրանոցի, ճաշարանի, սրճարանի և նման հաստատութիւնների սպասաւոր։ Տղայ։

Գասաս տես կասաս։

Գասօս, Ֆրանսիական մի պար է 4/4 տակտ երաժշտութեամբ։

Գեաբր տես գէբր։

Գեաղա, ծառայ։

Գեաղայութիւն, ծառայութիւն։—քաոս, բծնոց, տորաքարշ վարմունք. գեաղայավարի, ծառայաբար։

Գեազ տես գազ (չափ)։

Գեալաջաղ (թուրք.), գալ

տարբ, առաջիկայ տարբ։

Գեամ (թուրք.), սանձ։

Գեամի (թուրք.), նաև։

Գեաուր, գեաուր (արաբ.), քրիստոնյա, անհաւատ. մահմեդականները այդպէս են անուանում նախատօրէն բոլոր ոչ մահմեդականներին։

Գեօզալ, գիւզել, գեղեցիկ. գեղեցկուհի։

Գեաւազա (թուրք.), շատախօս։

Գեօզլուկ (թուրք.), ակնոց։

Գեօլ (թուրք.), լիճ։

Գեօմբրուզ (թուրք.), մաքս։

Գեօն (թուրք.)· գերեզման։ —Գեօռբէգիօն լինել, գերեզմանում հանգիստ չունենալ· (իբրև անէծք)։—Գեօռխանա, գերեզմանատուն։

Գեօվղան, յաղթանդամ մարմին։

Գեօրա, համեմատ։

Գգիր (պարսկ.), գիւղական ոստիկանութեան սարքին պաշտօնեայ, որը ծառայում է գիւղապետին և նրա հրամանով գանազան յայտարարութիւններ է աղաղակում գիւղում և մարդկանց կանչում։

Գէրներ, գեաբրներ (պարսկ.), Զրադաշտի կրօնին դեռ հաւատարիմ մնացած կրակապաշտներ Պարսկաստանում և Հընդկաստանում։

Գէտան-գեալմազ (թուրք.), գնացողը էլ յետ չի դառնալ։ —Յաւիտենական աքսոր։

Գէղհատներ կոչւում են «Ֆրըթանսիական բանուորական կուսակցութեան» անդամները, իրենց պարապմունք ծիւլ Գէդի անուանով, մինչև միանալը ընդհանուր սոց. կուսակցութեան մէջ. հետևում էին մարքսիզմին։

Գէզ տես զազ (չափ)։

Գէհէն (եբր.), դժոխք։

Գէմարա տես Թալմուդ։

Գէմօրօյ տես հէմօրօյ։

Գէյգէր, տաք ջերմուկ, որ պարբերաբար շատրւանակերպ խիտում է, պիտուարարար իւանդիա կոչու վրա. չհաղորիւր։

Գէյրա (նապօն.)։ Եապօնական թէյատներում պարուհիներ, որոնք օտարականների հետ ժամանակատարապէս ամուսնանում են։

Գէնէալօգ (յուն.), ծննդարան. առնմատէս, առնմագիր։

Գէնէալօգիա (յուն.), ծննդաբանութիւն. գիտութիւն ազգերի, գերդաստանների ազգակցական կապակցութեան մասին։—Տոհմածառ. մի տոհմի բոլոր անդամների միմեանցից սերիլը ցոյց տուղ ցուցակ կամ բազմաճիւղ ծառի ձևով նոյն բանը պատկերացնող նկար։

Գէնէգիա (յուն.), ծագումն, յառաջացումն, սկզբնաւորումն։

Գէնէտիկ, ծննդական, ծագման վերաբերող։

Գէնէրալ (լատ.), ընդհանրական, ընդհանուր. նաև՝ զէնէրըլ։ —Բարձր պինւորական աստիճանաւոր, որ հրամանատար է զօրքի մեծ բաժանմունքի։—Գ. մայօր, գ. լէյտէնանտ, գ. ադիւտանտ, գ. ֆէլդմարշալ և այլն պինւորական բարձր աստիճաններ են։—Գէնէրալ գուբէրնատօր, ընդհանուր նահանգապետ որին ենթարկւում են աւելի քան մի նահանգ։

Գէնէրալիզացիա, ընդհանրացում։

Գէնէրալիտէտ (լատ.), բարձրագոյն պինւորականների ամբողջ կազմը։

Գէնէրալնի) շտաբ, պինւորական մի վարչութիւն է, որի մէջ եղած սպանների պարտականութիւնն է զօրքի բարձրագոյն

պինավարութիւնը, զօրքի մէջ պինւորական պիտութիւնը իր բարձրութեան վրա պահպանելը, օտար զօրքերի զարգացման հետևելը և այլն։

Գէնէրալիսիմուս (լատ.), գէնէրալապետ. պիտութեան բոլոր զօրքերի հրամանատար պէտք է։

Գէնէրացիա (լատ.), սերունդ։ Սերուցիւն։

Գէնիալ (լատ.), հանճարեղ. ամենաբարձր հոգևկան կարողութիւններով օժտւած. ստեղծագործող։

Գէնիտուս (լատ.), գէնիյ, ոգի (բարի կամ չար.)։—Հանճար։ Հանճարեղ մարդ։—Դիցաբանութեան և գեղարուեստի մէջ մի էակ, որին պատկերացնում են թեւաւոր պատանու կերպարանքով։

Գէնճ, երիտասարդ, պատանի։

Գէնա (լատ,), ցեղ։—Գէնտիլ, ցեղային։

Գէզէֆտ (գերմ.), առևտրական գործառնութիւն յաջողակ աշխատանքով. հետևօրէն գործ է ածւում սովորաբար այնպիսի դէպքերի նկատմամբ, երբ հասարակական և գաղափարական քօղի տակ անձնական մի լաւ շահ են առանում։

Գէջալըղ (թուրք.), պիշերազգեստ։

Գէջաղուշի (թուրք.), չղջիկ։

Գէսէրեան զինարկ, Շէյեսպիրայի բռնակալ Գէսէրը իւր զինարկը հագցնել էր ուել մի ձողի և տնկել ուել հրապարակում, իսկ ժողովրդից պահանջում էր նրա մօտով անցնելիս գլուխ իջեցնել։ Վիլհելմ Տէլը ըմբոստացաւ այդ պահանջի դէմ, սպանեց Գեսլերին և ապատեց իր հայրենիքը բռնակալից։—Մարդկային ինքնասիրութիւնը վիրաւորող, բռնութեան նշանակ։

Գէտման տես հէտման։

Գէտտօ, հրէական թաղ եւրոպական քաղաքներում։

Գիրր, որևէ գործոցի, հաստատութեան, ազնւական ցեղի յատուկ խորհրդանշան, որ կրում են իրենց պատկանելը դրանց ցոյց տալու համար։

Գիրմանական լիզուներ, որոնք գերմանական արմատներ ունեն՝ գերմաներէնը, անգլիերէնը, շէդերէնը, նօրւէգերէնը, դանիերէնը։

Գերմանիզացիա, գերմանականացումն. մանաւորաբար այդպէս է կոչւում գերմանիայի ուղղութիւնը արևելեան և հիւսիսային գաւառների վերաբերմամբ, ուր աշխատւում են լեհական և դանիական ազգաբնակութիւնը գերմանացնել։—Գերմանիզմ, գերմանասիրութիւն. գերմաներէնին յատուկ դարձուած։—Գերմանիայի համաշխարհային գերիշխանութիւն։—Գերմանիստ, գերմանագէտ, գերմանական լեզուի, գրականութեան, իրաւունքի, պատմութեան մասնագէտ։—Գերմանոմանիա, գերմանամոլութիւն։—Գերմանոֆիլիա, գերմանասիրութիւն։—Գերմանոֆոբիա, գերմանոատելութիւն։

Գերունդիում (լատ.), բայից կազմւած գոյական լատիներէնում, որը գործողութեան անհրաժեշտութիւնն է արտայայտում։—Գերունդիվում, բայական։

Գէօգրաֆ (յուն.), աշխարհագիր։—Գէօգրաֆիա, աշխարհագրութիւն։

Գէօմէտրող (գերմ.), մէտրիչ յանուն Գէօթէի. գերմանիայի գանազան քաղաքներում տարածւած ընկերութիւններ են, որոնք սկսեցին հիմնարկւել 1900

թափ նպատակ դնելով պայքարել այսպէս կոչուած Լէքս Հայնցէ-ի դէմ ի պաշտպանութիւն գիտական և գեղարուեստական ազատ ստեղծագործութեան ընդդէմ օրէնքի և ոստիկանութեան միջամտութիւնների:

Էէօլոգ (յոյն.), երկրաբան:— Էէօլոգիա, երկրաբանութիւն. գիտութիւն երկրակեղեւի ձեւագոյացման, զարգացման և կազմութեան մասին:

Էէոմէտրիա, երկրաչափութիւն. մաթեմատիկայի այն մասը, որ զբաղւում է գծերի, մակերեսների և մարմինների ձևերով:

Էէոսկոպ, երկրադէտ:

Էէօրգինա, դահլեակ, աստղածաղիկ:

Էէօցէնտրիզմ, այն ուղղութիւնը, որ երկրագունդը համարում է մոլորակային աշխարհի կենտրոնական կետը. երկրակենտրոնականութիւն:

Էէօցէնտրիկ, երկրակենտրոն:

Էլամէթ, ղամաթ, ղամէթ (թուրք.), վիճակ, բաղդ, ճակատագիր:

Էիբբօն, երկայնաբազուկ կապիկ Հնդկաստանում:

Էիբէլիններ, միջնադարեան Իտալիայում պապերի և կայսրների կռիւների ժամանակ այսպէս էին անուանւում կայսրի կուսակիցները: Տես նաև Գվէլֆներ:

Էիզանտ (յուն.), յոյն զիջանութեան մէջ վիշապ, ոտերով հսկաներ, որոնք յարձակւեցին Ոլիմպոսի վրա, բայց այնտեղ բնակւող աստուածներից պարտութիւն կրեցին:—Հակայ:

Էիլ (Ֆր.), առաջնորդ, օտարականների և անծանօթների համար պատրաստած ուղեցոյց գիրք որևէ երկրում կամ քաղաքում շրջելու:

Էիլդ... տես Հիլդ...

Էիլա, խաղողի հատիկ:—Աչքի խնձոր:

Էիլաս, բիրազ (թուրք.), կռան:

Էիլահա, զիլահ. (գերմ.), միջին դարերում, քան ոմանց՝ աւելի հին ժամանակներում, գոյութիւն ունեցող միութիւններ էին զանազան նպատակներով կազմւած, որոնք նայած տեղին և պայմաններին կամ ճանաչւած և իրաւական հաստատութիւններ էին կամ արգելւած կառավարութեան կողմից: Դրանց նպատակն էր երբեմն կրօնական՝ մի հովանաւոր սրբի պաշտամունք և փառաբանութիւն, անդամների հոգու փրկութեան մասին հոգացողութիւն. երբեմն զբանք միութիւններ էին վաճառականների, մանրավաճառների և արհեստաւորների. երբեմն էլ փոխադարձ աջակցութեան և ընկերական նպատակներ ունէին:— Ռուսաստանում ներկայումս զ. վաճառական դասի մէջ երկու կարգ է, առաջին և երկրորդ, նայած վաճառականի առևտրական զբաղմունքի քանակութեան, վճարած առուքի, առաջին կամ երկրորդ գիլդիան տալիս է համապատասխան ոչ մեծ արտօնութիւններ և իրաւունքներ:—Մերձբալտեան երկրում, երևի իբրև ճնացորդ հին գերմանականից, զ. առում են նաև հասարակական դասերը և գործակցութիւնները:

Էիլզա, զիլգի (գերմ. ուղիղը՝ հիւղէ), պատիճ, պատեան, գլանաձև թղթէ կամ մետաղէ պատեան ծխախոտի, հրացանի փամփուշտի և այլն:

Էիլիօտին (Ֆր.), գլխատման մեքենայ: Անունը ծագում է նրա գիւտարար Ֆրանսիայի

բժիշկ Գիյօտէնից, 1792 թ.ին:

Էիմնազիա,զիմնազիօն(յատ.), միջնակարգ դպրոցի մի տեսակը: Կլասիկական գ., որտեղ աւանդւում են կլասիկական լեզուները՝ յունարէն և լատիներէն:—Հին յոյների մօտ՝ մարմնամարզարան:

Էիմնազիատ, գիմնազիայի աշակերտ:

Էիմնազիատկա (ռուս.), գիմնազիայի աշակերտուհի:

Էիմնաստիկա (յուն.), մարմնամարզութիւն:

Էինեկոլօգ (յուն.), կնաբոյժ. կանանց հիւանդութիւնների մասնագէտ բժիշկ:

Էինեկոլօգիա (յուն.), կնաբուժութիւն. գիտութիւն կանանց մարմնակազմի, նրանց հիւանդութիւնների և սրանց բժշկութեան մասին:

Էիպա (յուն.), գաճ:

Էիտար (Ֆր.), լարաւոր նուագարան, որով ձայնակցում են երգին: Տես նաև կիթառ:

Էիրլանդ, զիրլանդ (Ֆր.), ծաղկաշղթայ. ծաղիկներից և տերևներից հիւսւած երկայն շղթաներ տօնական զարդարանքի համար որևէ շէնքի, դահլիճի և այլն: Ծաղկահիւս:

Էիրը բցել (պարսկ.), բնորոշ արտայայտութիւն է Պարսկաստանի վարչական բարքերի համար. նահանգապետութիւնը գրաւած նահանգապետները եկամուտի աղբիւրներ ստեղծելու համար որևէ ունևոր մարդի մի պատրւակով դատի են ենթարկում, դատը անվերջ շարունակւում է և մշտական աղբիւր է դառնում բազմաթիւ իրար յաջորդող նահանգապետների:

Էիլ (պարսկ.), վարդ, ծաղիկ:—Էիլաբ (պարսկ.), վարդաջուր:—Էիլիստան (պարսկ.), վարդանոց, վարդապարտէզ:—Վարսից Սաադի բանաստեղծի մի երկի անունը:

Էիլասթին, ասկեթել բանւածք:

Էիլաչ (թուրք.), ըմբշամարտ:

Էիլէնգի, վարդից եփած կամ առնաստակ քաղցրաւէնի:

Էիլիլա, զիլլա (թուրք.), ռումբ, գնդակ հրացանի:—Էիլլախորով, գնդակահար:

Էինդալըզ (թուրք.), օրավարձ:

Էիրջի, վրացի:— Էիրջիստան, վրաստան:

Էլազօլիցա, հին սլաւոնական մի այբուբէն:

Էլանիատօր (լատ.), սրամտարուիկ, մենամարտում էին հին Հռոմի կրկէսներում, ըստ որում նրանից էին կամ պատրաստվում պատերազմական դերիներից:

Էլանտօնեաններ կոչւում է յաճախ ազատամիտ կուսակցութիւնը Անգլիայում սկսած այն ժամանակից, երբ 1886 թ.ին նրանից բաժանւեցին իմիջնիստները:

Էլազուր (գերմ. լատ.), կաւեղէն ամանների վերին ապակեփայլ ներկը:—Սառնիների վերին կարծր և փայլուն շերտը:

Էլասէ (Ֆր.), փայլուն. փայլուն մետաքսէ կտոր:—Փայլուն կաշի և դրանից պատրաստած ձեռնոց:

Էլասս, զլաւին (ռուս.), գիւզապետ, տանուտէր:

Էլէշէր, սառցադաշտ:

Էլինտէյն, շաքարով և զանազան համեմներով եփացրած գինուց պատրաստած խմիչք:

Էլիսա, մարդի և կենդանիների ստամոքսում և աղիքներում գոյացող ժապաւէնաձև որդը. փորի ճիճու:

Էլիցէրին (յուն.), քաղցուտ, քաղցէնի. քաքցրահամ իւղա-

յին բաղադրութիւն է.

Գլօբուս (լատ.), երկրագնդակ, աշխարհագրութիւն սովորեցնելու համար երկրագնդի դնուածձև պատկերացումը

Գլօսմանիա (յուն.), լեզուամոլութիւն. անզուսպ տենչ շատ օտար լեզուներ սովորելու։

Գլօրիա (լատ.), հռչակ, փառք։ —Լուսապսակ։—«Փառք ի բարձունս» երգը կաթոլիկ եկեղեցում։

Գնօզիա (յուն.), բարձրագոյն ճանաչողութիւն, իմացութիւն, որ ցանկանում է հաւատքի վրա հիմնուած դաւանական դրութիւնները փիլիսոփայելով հիմնաւորել։

Գնօմ (Ֆր.), Գնօմիդա տես էլէմէնտար ոգիներ։

Գնօսէօլօգիա (յուն.), ճանաչողութեան տեսութիւն, իմացաբանութիւն. փիլիսոփայութեան այն մասն է, որ զբաղւում է ուսումնասիրելով, թէ ինչպէս է ծագում, կազմակերպւում և ինչ սահմաններ ունի մարդկային ճանաչողութիւնը, իմացութիւնը։

Գնօստիցիզմ (յուն.), քրիստոնէութեան երկրորդ դարում գնօստիկեանների ուսմունքը, որ ձգտում էր քրիստոնէութիւնը կերպարանափոխել համաձայն հեթանոսական բնական կրօնի սկզբունքների։

Գուանօ (իսպ.), հուանօ, Պէրուի ափերում բնակւող անթիւ բազմութեամբ թռչունների աղբը, որը նաւերով այնտեղից արտահանում են այլ երկրներ և գործ են ածում իբրև հողը պարարտացնող մէջոց։

Գուբէրնատօր (լատ.), նահանգապետ։

Գուբէրնիա (լատ.), նահանգ։

Գուլօկ (ռուս.), հեալթ ռուսական ջութակ։—Սուլիչ։

Գուլաշ, ունգարական մի կերակուր է պատրաստած մանր կտորած համեմած մսից։

Գուլդէն, գործածութիւնից դուրս եկած աւստրիական դրամ= 92 կոպէկ= 2,5 ֆրանկ։

Գումի (յուն.). խէժ։ Ռետին, լաստիկ։

Գումիարաբիկում՝, արաբական խէժ, փակցնելու համար են գործածում։

Գունդստապլ (Ֆր. աղաւաղած connétable բառն է), սպարապետ, ախոռապետ։

Գուսար տես Հուսար։

Գուսլեա (սլաւ.), սլաւոնական ցեղերի գործածած լարաւոր մի գործիք երգին ձայնակցելու համար։—Գուսլեար, այդ գործիքը նուագող և երգող։

Գուտապէրչա, մի տեսակ ճկուն նիւթ, որ գոյանում է Մալակկա և Բօրնէօ կղզիների վրա բուսնող պէրչա ծառի կաթնահիւթից և գործածական է զանազան իրեր պատրաստելու համար։

Դուման (Ֆր.), ազգ, շատակեր։

Դուէրնանտ (Ֆր.), գուէրնանտկա (ռուս.), դաստիարակչուհի. անային ուսուցչուհի։

Դուէրնէօր (Ֆր.), դաստիարակիչ. անային ուսուցիչ։

Դուէրնմէնտալ (Ֆր.), կառավարչական։

Դջլել, պոկել, փրցնել։

Դրաակ, սրբազան անօթ, որ շատ երգւում է միջնադարեան բանաստեղծութիւնների մէջ Եւրոպայում. նրա մէջ, ըստ աւանդութեան Յովսէփը ժողովել է Քրիստոսի կողից հոսած արիւնը։ Սկիհ։

Դրաղացիա (լատ.), աստիճանաւորութիւն։—Շրջանի 1|360 մասը։

Դրաղուէլ, աստիճանային։

Դրադուս (լատ.), աստիճան։

Դրադուանիկ (ռուս.), չափաչափ։

Դրադունաչալնիկ (ռուս.), քաղաքապետ։

Դրամ (յուն.), ծանրութեան չափ է, որ հիմք է կազմում Ֆրանսիական տասնորդական քաշին. հաւասար է մի քառորդ սանտիմէտր գոտած (սառցած ջրորշուց առացած) և իւր խտագոյն վիճակում անօդ տարածութեան մէջ կշռած ջրի քաշին.= ռուսական 0,00244 ֆունտի։ Դէկագրամ= 10 գր. Հէկտօգրամ= 100 գ.։ Կիլօգրամ, բիլօ, կիլօ= 1000 գ.= ռուսաց 2,44 ֆ.։ Միրիագրամ= 10000 գրամ։ Տօնն= 1,000,000 գ.= ռուսաց 2440 ֆունտ։ Դէցիգրամ= 1/10 գ.։ Ցենտիգրամ կամ սանտիգրամ= 1/100 գ.։ Միլիգրամ= 1/1000 գ.։

Գրամատիկա (յուն.), քերականութիւն։

Գրամօֆօն (յուն.), խօսամեքենայ, գործիք, որը ընդունում է ամեն տեսակ ձայն և նոյն ձայնը կարող է ամեն րոպէ արձակել՝ միաժամանակ շատերին լսելի կերպով։

Գրան (լատ.), զրէն, դեղատան կշռաչափ= 0,061 գրամ. ցորեն։—Սկրուպլ= 20 գրան։—Դրախմ= 60 գր.

Գրանատիր տես գրէնատիր։

Գրանատ (լատ.), թանկագին քարի մի տեսակը յաճախ նըռան հատիկի գոյնով։—Թնդանօթաձգութեան մէջ գործածական, մէջը պայթուցիկ նիւթով լցրած մի ռումբ, որը պայթում է կամ արձակուելուց որոշ ժամանակ յետոյ կամ վայր ընկնելիս։

Գրանդ, իսպանական բարձր աղնուականութեան տիտղոս է։

Գրանդիոզ (իտալ.), վեհ, մեծ։

Գրանիտ, հատաքար։

Գրան-սէյնիօր (Ֆր.), Ֆրանսիական բարձր աղնուականութեան կոչանունը մեծ յեղափոխութիւնից առաջ։ Մեծ տգա։—Ֆրանսիացիք այժմ այդպէս են կոչում Թիւրքաց Սուլթանին։

Գրատիս (լատ.), ձրի, անվարձ։

Գրատիֆիկացիա (լատ.), շնորհ, շնորհուածք։

Գրացիա (լատ.), շնորհ, նազանք, վայելչութիւն։ Երեք գրացիա կամ խարիտներ կոչւում էին յոյն-հռոմէական դիցաբանութեան մէջ սիրոյ և գեղեցկութեան աստուածուհի Վէներային (յունական Ափրոդիտէին) ուղեկցող վայելչութեան աստուածուհիները՝ Ագլայա, Թալիա և Եփրոսինէ։

Գրացիօզ, շնորհալի վայելուչ, նազելի (արտաքինով)։

Գրաֆիտացիա, ձգողականութիւն. մարմինների ձգողական ուժից առաջ եկած ճնշումը։

Գրաւիւր (Ֆր.), փորագրութիւն. քարի և մետաղի վրա փորագրած կաղապարով տպած պատկեր։

Գրաւֆ, կօնտ, կոմս, հնում այդպէս էին կոչւում արքայի սպայակոյտի անդամները։ Այժմ դա մի տիտղոս է, որ տրւում է պետական օգտակար ծառայութիւն կատարած մարդկանց. շատ երկրներում, ինչպէս Իտալիայում, ձեռք է բերւում այդ տիտղոսը նաև խոշոր գրամական նւէրով։

Գրաֆին (իտալ.), երկաթափող ապակէ անօթ ջրի կամ այլ հեղուկի համար։

Գրաֆինեա (ռուս.), կոմսուհի։

Գրաֆիտ (յուն.), գրաքար, ուրւագար. ածխանիւթից բաղկացած մի հանք է, որից մա-

ախտ են պատրաստում։

Գրաֆիլօգիա (յուն.), մարդի բնաւորութիւնը ձեռագրից մեկնելու արուեստ։

Գրէնապիր, գրանապիր (ֆր.), հնում՝ ամրաձիգ զօրք։ Ներկայումս՝ ընաիր, մարմնեղ զօրք։

Գրէցիզմ, յունաբանութիւն. յունարէնին յատուկ դարձուածք։

Գրիգորեան կամ նոր տոմար, Գրեգոր XIII պապի 1582 թուին ընդունած և գործածութեան մէջ մտցրած օրացոյցն է, որը նախկինն՝ յուլեան կամ հին տոմարից 13 օր առաջ է։

Գրիժա, հեւանդութիւն է, որ առաջանում է մեծ ծանրութիւններ բարձրացնելուց, որի հետեւանքն է այն, որ ներքին գործարանները, օր. աղիքները իրենց բնական սահմանից դուրս են ընկնում։

Գրիմ (ֆր.), դէմքի արհեստական կերպարանափոխութիւն դնովի մազերով, ներկերով և այլն դերակատարութեան և այլ նպատակով։

Գրիմաս (ֆր.), դէմքի ծամածռութիւն։

Գրիպ տես ինֆլուէնցա։

Գրիվեննիկ (ռուս.), ռուսաց 10 կոպէկանոց արծաթ դրամ։

Գրիֆ (յուն.), արծւացեղ մեծ գիշատիչ թռչուն։—Առասպելական կենդանի արծւի գլխով և թեւերով, առիւծի մարմնով, ձիու ականջներով և ձկան փետրից բաշով. արծւառիւծ։

Գրիֆել (գերմ.), քարկոփիչ։

Գրիֆօն, ճարտարապետական զարդարանք գրիֆի կերպարանքով։

Գրոանա (գերմ.), հող, գետին։

Գրուպպա, գրուպ (ֆրանս.), խումբ։

Գրանքա, հալկասում անուանում է ռուսական 1 ֆունտը։

Գրօբիան (գերմ. լատ.), գրուբիան (ռուս.), կապիտ, բիրտ, բոի մարդ։

Գրօզ (անգլ.), ոսմից, շարաբից և տաք ջրից պատրաստած խմիչք։

Գրօմնապա, Մալաթօսիայում —Փոքր Ռուսիայում— ժողովրդական հաւաքոյթ, հասարակական ժողով, համագիք։

Գրօշ (գերմ.), ռուսական $^1/_2$ կոպէկանոց պղնձէ դրամ։ — Գերմանիայում 10 պֆենիգ = $4^1/_2$ կոպէկ։ — Գրօշանոց, անարժէք, անպէտք, չնչին։

Գրօս (գերմ.), 12 դիւժին = 144 հատ։

Գրօսիատ, անգրօսիատ, մեծաքանակ վաճառական, որը մանրածախով չի պարապում, այլ վաճառում է հակերով ոչ թէ սպառման, այլ կրկնավաճառութեան համար։

Գրօտ (իտալ.), այր, քարայր, քարանձաւ։

Գրօտէսկ (իտալ.), գեղարուեստի մէջ՝ արտառոց, տարօրինակ, անօրինակ, հրեշաւոր, ծիծաղելի նկար կամ անգրի, քանդակ, թատերախաղ և այլն։

Գուարդեց (ֆր. ռուս.), թիկնապահ գնում ծառայող պինդ տղաներ։

Գուարդիա (ֆր.), թիկնապահ գունդ, որ բնակեցրած է լինում մայրաքաղաքում։

Գուէլֆներ կամ Վէլֆեր, միջնադարեան Իտալիայում պապերի կողմը պահող կուսակցութիւնը հակառակ գիբէլինների, կայսրների կուսակցութեան։

Գօբլէն (ֆր.), ֆրանսիական ձեռագործ խալիներ և պատուհաններ գեղեցկանկարներով 17-րդ դարում Գօլբէրի հաստատած արհեստանոցներից։

Գօգրա (վրաց.), դղում։ — Յիմար, դատարկագլուխ մարդ։

Գօզօլ-մօզօլ, զօզլի-մօզլի, ձուի դեղնուցը հարած շաքարով և երբեմն էլ մի քիչ ոսմով։

Գօլմական, հին դերմանական ժողովուրդ՝ գօթերին վերաբերեալ։ — Գ. նստարարապետութիւն, ոճ, որ ածայր կամարներով և բազմաթիւ մանր սրածայր աշտարակներով, սրակամար պատերով և լուսամուտներով ճարտարապետութիւն։ — Գ. տառեր, գերմաներէնի ոչ լատինական տառերը։ Առհասարակ միջնադարեանին նման զարդարուն գրքեր։

Գօլօվա, տես գլուխ, գլուա։

Գօլֆստրէմ (գերմ.), ծովային ասք հասանը Սալանտեան ովկիանոսում, Ամերիկայի արեւելեան ափերից դէպի Եւրոպայի հիւսիս-արեւմտեան ափերը, որ մեղմում է Անգլիայի և Նորւէգիայի կլիման։

Գօղգօթա (քաղդ.), պլխատման տեղը Երուսաղէմի մօտ, ուր խաչեցին Քրիստոսին։ — Տանջանք և մահ դաժանների համար։

Գօղիասմ, փղշտացիների աստուածորդը, որին Դաւիթը սպանեց։ — Հսկայ, մեծամարմին մարդ։

Գօմօր, շռայլութեամբ, ցոփութեամբ և ամէն տեսակ ապառնիներով լցած քաղաք։ Պատճառներ Գոմոր քաղաքից է ծագում այդ դարձուածքը, որը Սոդոմի հետ միասին ծծմբով այրուեց իր բնակիչների մեղքերի համար։

Գօնտօլ (իտալ.), վէնետիկի ջրանցքներում լողացող գեղանի նաւակները։

Գօնօկօկ (յուն.), մանրէներ, որոնք գոնում են ժահրի մէջ. սրանք են պատճառում սուսանակը կամ տրիպէրը։

Գօնորէ (յուն.), սեռական հիւանդութիւն, է ժահրախառն սերմնահոսութեամբ. սուսանակ, ջերմամիզութիւն, սերմնակաթութիւն։ Ասում է նոյնպէս տրիպէր։

Գօսուդար, տես գասուդար։

Գօրգօնները երեք քոյր էին հրէշաւոր կերպարանքով, որոնցից մինն էր Մէդուզան։ — Գօրգօնական, սոսկալի, հրէշաւոր, քարացնող։

Գօրդեան հանգոյց, կնճիռ, խառնաշփոթ մի հարց, անքակտելի հանգոյց։ (Գօրդիոս թագաւորը Ազէքսանդր Մակեդոնացուն ցոյց տուց մի խիստ բարդ հանգոյց և ասաց, ով որ սա քանդէ, աշխարհի տէրը կըլինայ. սա էլ փոխանակ երկար աշխատելու իր սրով կըտրեց)։

Գօրիլլա, աֆրիկեան ամենամեծ մարդակերպ կապիկը։

Գօրնիշնայա (ռուս.), սենեակում սպասաւորող աղախին։

Գօրօդնիչիյ տես զարատնիչիյ։

Դ.

Դաբաղ, անասունների հարբուխ. հիւանդութեան մի տեսակը։

Դաբաղ, կաշեգործ։—Դաբաղխանա, կաշեգործարան։

Դաբան (թուրք.), նրբան, կրունկ։

Դաբանչա, Թաւիանչա, սարճանակ։

Դազա, թաղիքէ վրան թափառական ցեղերի։

Դազանակ, մահակ, ցուպ։

Դաղ, դաստաման։ Դաղըբէդաղ, դաղըբիղամ, տես բէդաղ։

Դաղարգուն, թափառական։ Տանից տեղին ընկած։

Դազգահ (պարսկ.), մեծ սեղան, որի վրա գերձակները շոր են ձևում։ Առհասարակ արհեստաւորի կամ վաճառականի սեղան. փող վաստակելու տեղը։

Դալալ, թէլալ (արաբ.), մուհնեվիկ։ Փեսեղակ։

Դալայ լամա, բուդհայական կրօնի բարձրագոյն հոգևորականը, որ ապրում է Տիբէթում։

Դալի, դէլի (թուրք.), խենթ, գիժ։

Դալիկանլի (թուրք.), երիտասարդ։

Դալլաք, սափրիչ հասարակ տեսակի։—Բաղնիսում լողացնող սպասաւոր։ — Անշնորք արհեստաւոր։

Դալղա (թուրք.), ալիք։

Դալտոնիզմ, դալտոնականութիւն, աչքի մի որոշ պակասութիւն է, որի հետևանքով մարդը մի քանի գոյներ ամենևին չի տեսնում, ինչպէս էր անգլիացի գիտնական Դալտոնը, որը ընդամենը երեք գոյն էր տեսնում։

Դալո՛յ (ռուս.), կորչի՛ր, անկի՛ր։

Դախըլ, խանութի երկար սեղանը, որի յետևը կանգնած ծախս են անում։—Դախըլդար, խանութում դախլում կանգնած ծախս անողը, մանաւանդ գրամ ստացողը։

Դախօղ (ռուս.), եկամուտ։— Այսպէս անուանում է ժողովուրդը նաև եկամտային տուրքը։

Դակլադ, դօկլադ (ռուս.), զեկուցում, տեղեկագիր։

Դակտիլ (յուն.), տեղն. տաղաչափութեան մէջ ոտք երեք վանկից, որոնցից առաջինը երկար է, միւսները կարճ։

Դանա, դրնա (թուրք.), գետնաս, տակաւին. աւելի։

Դանիրա, թմբուկի մի տեսակը արևելքում։

Դաղ (թուրք.), սար, լեռ։

Դաղբաշի (թուրք.), իրրև տիտղոս ընծայել է էջմիածնի վանքի մի աւագ սպասաւորի համար։

Դաղնել (թուրք.), խարանել, այրուածք դնել։

Դամա (թուրք.), քառակուսիների վրայ կոճկերով մի խաղ նման շախմատի։

Դամա (ֆր.), տիկին, տիրուհի։

Դամաղ (պարսկ.), քիմք։ — Տրամադրութիւն։

Դամաստրօյ (ռուս.), XVI դարում Ռուսաստանում գրած օրէնսդրութիւն տնային կարգուկանոնի մասին։ Յատուկ տեղ են գրաւում դ. մէջ կնոջ վերաբերեալ հրահանգները, որոնց համեմատ կինը անպայման հրաժարվում է լինելու իր ամուսնուն, հօրը և առհասարակ տան բոլոր տղամարդկանց։

Դամար (թուրք.), երակ, դարկերակ։ Թոյլ տամարը, թոյլ կողմը։

Դամասօյ (ռուս.), ռուս հասարակութեամբ տնային տոլի։

Դամբ, դամբա (գերմ.), ամբարտակ, պատնէշ ջրի ափին։ Հողով և ծառի ճիւղերով լցրած, հանապարհ ճահճային տեղերում։

Դամիրչի (թուրք.), դարբին, երկաթագործ։

Դամլա, տամլա (թուրք.), կաթած։

Դամղա (թուրք.), դրօշմ, նիշ։

Դամօկլեան սուր, վտանգ, որ ամեն րոպէ կարող է պայթել մարդի գլխին, չընայած նրա բարեկեցիկ վիճակին։ (Սիրակուզայի բռնակալ Դիոնիսիոսը ուզելով իր դիրքի հաճոյքը և վտանգաւորութիւնը միանգամայն ցոյց տալ, հրաւիրեց իր փառքին նախանձող Դամոկլեսին ճոխ սեղանի և նստեցրեց իր գահի վրա. իսկ նրա գլխի վերևը մի մազով կախել ուց մի սուր)։

Դայազ (թուրք.), նեցուկ։

Դայի (թուրք.), քեռի, մօրեղբայր։

Դայիրէ, տես դաֆիրա։

Դայմա (թուրք.), որևիցէ, ամեն։

Դանապիների աշխատանք, անպտուղ, անհետևանք, անվերջ շարունակուղ աշխատանք։ (Դանայոսի 50 աղջիկները միաժամանակ ամուսնացան և առաջին իսկ գիշերը իրենց հօր հրամանով սպանեցին իրենց վեհանեբին — բացի Հիպէմնեստրայից.— դրա համար դատապարտուեցին դժոխքում ջրով լցնելու մի անծակ տակառ)։

Դանայոսի ընծայ, դանայեան պարգև, այնպիսի մի նէր, որի արտաքին բարեացակամութեան տակ թագնուած է թշնամութիւն բերող մի հանգամանք։ (Դանայները — այսպէս են կոչւում յոյները Համերոսի երկրում—. Տրոյան տիրելու համար խորամանկութիւն գործածին։ Նրանք կառուցին մի մեծ փայտէ ձի և ընծայեցին տրոացոց, որոնք ձին ներս տարան քանդելով իրենց քաղաքի պարիսպը. բայց գիշերը դուրս եկան ձիու մէջ թագնուած յոյն զինուորները, կատրեցին պահապանները, իրենց մարդկանց ներս թողին և տիրեցին քաղաքին)։

Դանդէն կամ Ժօրժ Դանդէն, ասում են այն մարդին, որը ինքը իր ապարմունքով անախորժութիւնների մէջ է ընկել։ (Մօլիէռի մի կոմէդիայի հերոսն է. հարուստ գիւղացի, ամուսնացել է մի ազնուական օրիորդի հետ, որը նրան շատ անախորժութիւնների պատճառ է դառնում, ինքն իրեն կշտամբելով բացականչում է. «Դու ինքդ կամեցար, Ժօրժ Դանդէն։ Tu l'as voulu George Dandin»։

Դանտիատ (լատ.), առաւիտ։

Դանօս, դօնօս (ռուս.), մատնութիւն, լրտեսութիւն. իշխանութեանը հաղորդած տեղեկութիւն որևէ մէկի յանցաւոր գործողութեան մասին մի մասնաւոր մարդի կողմից, որը ինքը անմիջապէս շահագրգռած չէ և այդ յանցագործութիւնից ձեռս չէ կրել։ Դանօսի հետևանքով կարող է օրինական ճանապարհով դատ սկսել այն մարդի դէմ, որի վրա դանօս է տրուած. դանօսչին, այսինքն դանօս տուողը, պարտաւոր է իր տեղեկագրութիւնը դնել։

Դանօսչիկ (ռուս.), լրտես, մատնիչ։

Դաշտ (ռուս.), ամառանոց։ Ամառանոցում կառուցած տուն թեթև ոճով։—Դաչնիկ (ռուս.), ամառանոցատէր. ամառանոց դնացած մարդ։

Դաւդին, մի տեսակ համեմունք։

Դաւտա, խումբ։—Փունջ։ — կոթ։

Դաստախօն (պարսկ.), սրվուռց։

Դաստուր, արձակուրդ։

Դաստուր, դէստուր (պարսկ.), ճանապարհ տուր. մի կողմ կաց։

Դատ, դաստամ (լատ.), քաւական, ամսաթիւ կամ տարեթիւ։

Դատարգուն տես դաղարգուն։

Դարբա (թուրք.), ձող։

Դարբաս, դարտագա (պարսկ.),

բակի մեծ դուռ, որտեղով կարող են նաև սայլեր անցնել։

Դարբեզոլ (պարսկ.), թափթփված։

Դարբիահանները, 1820-ական թվականներին Անգլիայում ծագած և այնտեղից հալածվելով 1840 թվին Ցրտաբնական Շեյեյենում Դարբիի ձեռքով հաստատված մի աղանդի հետևողներ, որոնք հաւատում էին Քրիստոսի հազարամյա թագավորության երկրիս վրա, քարոզում էին խիստ ժուժկալությունն և բարեպաշտությունն և մերժում էին եկեղեցական կազմակերպությունը ու ծեսերը։

Դարը ոլ Տաջ (արաբ.), ուխտագնացության ճանապարհ Դամասկոսից դեպի մահմեդականության սրբազան քաղաքները՝ Մեկկա և Մեդինա։

Դարգահ, մեծ դուռ։—Ողորմության դուռ. ողորմություն։

Դարդ (պարսկ.), ցաւ, վիշտ։ Այստեղից՝ դարդոտ, դարդոտել, դարդամիտ և այլն։—Դարդասարսամ, վշտացած, հոգսոտ։

Դարդիմանդ, առատաձեռն, վճռանձն. մի տեսակ չքնաղմէնի։

Դարեհա տես դարհիրա։

Դարմանդ (պարսկ), դեղ, ճար։

Դարմօնդ (ռուս.), ձրիակեր։

Դար ու դուրան, սար ու ձոր։

Դարաւզա տես դարբաս։

Դարբինիզմ, դարբինականություն, ակնկալության կամ ղեկավարության թէօրիա, անգլիացի բնագէտ Չարլզ Դարբինի (1809—1882) ուսմունքը բուսական և կենդանական ներկայ տեսակների աստիճանական զարգացման մասին։ — Մինչև Դ. տիրապետում էր տեսակների կօնստանտության և մարդիվաստուածային ծագման ուսմունքը, այսինքն, որ տեսակները սկզբից և եթ իրենց այս կերպարանքով միանգամ ստեղծվել են և անփոփոխ պոյությունն ունեն մինչև հիմա։ Դրան հակառակ Դարբինը 1859 թվին հրատարակած «Տեսակների ծագումը բնական ընտրության ճանապարհով» իր գրքով յոտաձգվից այն տեսությունը, որ տեսակները ընդհակառակը առաջացել են ամենի պարզ և միքանիսի համար ընդհանուր ձևերից, մեկը մեսից և ժամանակի ընթացքում բարելաշխության ճանապարհով համակերպելով փոփոխված պայմաններին։ Մեզ համար անթացատրելի ժառանգական օրենքներից և շրջապատող պայմանների ազդեցության տակ սերունդները միշտ նման չեն սերողներին, այլ երեան են բերում յաճախ նոր յատկություններ. որոնք եթե ամենի օգտակար են կենդանուն կամ բոլորին, օգնում են նրան գոյության կռւում, որով և առաջ է գալիս բնական ընտրությունն այդ օգտակար յատկություններով օժտված անհատների. որոնք ունենալով ամենի յարմարություն ապրելու թողնում են ամենի բազմաթիվ սերունդ, քան նրանք, որոնք չեն օժտված այդ օգտակար յատկություններով։ Դրա հետ միասին կենդանի պայմանների և միջավայրի փոփոխությունը պահանջ դնելով որոշ գործարանների ամենի յաճախ գործադրության և մեսանների անգործության պատճառով զարգացնում է առաջինների և յետադիմել տալիս մեսներին. այսպես պիշատիչների մօտ զարգանում են ատամները և արագաոտությունը, իսկ խոտերները և այրերում ապրող ձկները բոլորովին կորցնում են տեսողությունը։ Միլիոնաւոր տարիների ընթացքում այս աստիճանական կերպարանափոխությամբ միևնոյն տեսակի կենդանուց առաջ է բերում բոլորովին տարբեր տեսակներ։ Բնական ընտրության հետ այս ուղղությամբ գործում է և տեսական ընտրությունը, որը նոյնպես արուների և էգերի որոշ տեսակների զարգացման և որոշ տեսակների ոչնչացման պատճառ է լինում։

Դարսիշ տես ղերսիշ։

Դաւա, դաւի (արաբ.), կռիւ, վէճ. դաւս։ — Դաւի դատարա, կռիւ ու վէճ։

Դաւաս (թուրք.), ուղտ։—Դաւաչի, ուղտապան։

Դաւթար տես դէֆթար։

Դաւնօսա (ռուս.), որոշ ժամանակամիջոցում իրաւունքի գործադրելու կամ չգործադրելու հետևանքով այդ իրաւունքը կորցնելը կամ ձեռք բերելը։ (Լատիներէն usucapio և praescriptio)։ Ռուսաստանում՝ 10 տարի է հողային սեփականության համար։ Վաղեմություն։

Դաւուլ (թուրք.), դնօլ, թմբուկ։—Դնօլչի, թմբկահար։

Դաւրէշ տես դէրվիշ։

Դափ, թմբուկ։ — Դափաչի, թմբկահար։—Դափ ու զուռնա, թմբուկ և փող. ասիական նւագածության գործիքներ են։

Դափնի (յուն.), Դաֆնէ, գեսերի աստւած Պէնէոսի դուստրը յոյն դիցաբանության մէջ. Ապօլլօնը հետևում էր նրան, իսկ Իպպիտէրը նրան զարձրեց դափնի ծառ։ — Որոշ տեսակի ծառ, որի տերևներով զարդարում էին մրցության մէջ յաղթողի գլուխը։—Փառք. հռչակ։

Դաֆ անել (արաբ.), վանել, ոտք անել։ Հեռու մղել։

Դաֆտար տես դէֆթէր։

Դեկաբրիստ տես դէկաբ...

Դենեժկա (ռուս.), ռուսաց պղնձէ դրամ=$^1/_2$ կոպէկի. կոչւում է նոյնպես դենգա։

Դենշչիկ (ռուս.), սպանների սպասաւորելու համար կարգած զինուոր։

Դեսեատինա (ռուս.), Ռուսաստանում հողի մարածության չափ=2400 քառակուսի սաժէն = 10,925 քառակուսի մէտր կամ 109$^1/_4$ ար.։

Դեսեատնիկ, դեսետնիկ, դեսեատկի (ռուս.), գիւղական ատիկանության սաորին պաշտօնեայ. տասնապետ։ Վերակացու։

Դեսատ = 24 թերթ գրելաթուղթ։

Դեսժատա (ռուս.), ռուս քաղաքների իշխանության նշանակներից մինն է, որ երկրագունդ պատկերացնող գնդակի կերպարանք ունի։ — Իշխանություն։

Դէբսակ (ֆր.), կործանութիւն, աւերումն։

Դէբատ (ֆր.), բանակութիւն, բանավէճ. վիճաբանություններ որևէ գիտական, օրէնսդրական, հասարակական խնդրի մասին մեծ ժողովներում, համագումարներում և այլն. մանաւորապէս դ. տալիս են վիճաբանությունները պարլամէնտներում նոր օրինագծերի վերաբերմամբ։

Դէբարկադէր (ֆր.), նաւամատոյց։—Այն տեղը երկաթուղու կայարաններում, ուր կանգ են առնում մարդատար գնացքները ճանապարհորդներ վերցնելու և իջեցնելու համար։

Դէբէտ (լատ.), պահանջ, ըստանալիք, առնելիք. հաշւապահության մէջ՝ այն գումարները, որ ուրիշները պարտք են, որոնք գրւում են հաշւեմատեանի ձախակողմեան երեսի վրա. այս եբեսը նոյնպես կոչւում է դ.։

Դէբիտ (ֆր.), առհասարակ

արեւստագէտի, մանաւանդ բեմական գործիչի, հասարակական գործիչի, հեղինակի և այլն առաջին հերթը հասարակութեան առաջ նրա պատասխանին հնթարկելու համար։ Առաջին բեմիկ։

Դէբիւտանտ, դէբիւտի ելած անձ։ Թատրոնական սկսնակ։

Դէբօշ (ֆր.), ազմուկ, խռովարարութիւն. անկարգութիւն։

Դէգէնէրատ, այլասերուած ապրած։

Դէգէնէրացիա (լատ.), այլասերում, սերհատութիւն։ Սերունդի փչացումը, կորցնելը ցեղին յատուկ լաւ, բարձր յատկութիւնների։ Վատասերում։

Դէգրադացիա (լատ.), ապատիճանում. իջեցում, անկում։ Պաշտօնեայի աստիճանի ցածրացումը իբրև պատիժ։

Դէգրէսիոն կամ դէգրէսիվ հարկատուութիւն կոչւում է հարկաբաշխման այն եղանակը, որը, պրոգրէսիվ հարկատուութեան հետ միևնոյն սկզբունքի վրա հիմնած լինելով, իրագործման մէջ նրանից զանազանւում է նրանով, որ այն ինչ պրոգրէսիվ հարկատուութեան մէջ քանի շատ է եկամուտը այնքան էլ աճում է նրանից առացած տոկոսը իբրև հարկ, այստեղ վերցւում է եկամուտի ամենամեծ քանակի մի մասին թիւ և որոշւում նրանից առանալիք հարկի բարձրագոյն տոկոսը. ապա դրանից պակաս եկամուտներից առանալիք հարկը հետզհետէ տոկոսապէս պակասում է։ Օրինակ, եթէ 50000 եկամուտից իբրև հարկ առնւում է դրա 4%-ը, 30000-ից առնւում է $3\frac{1}{2}$%, 15000-ից 2% և այլն։ Տես նաև պրոգրէսիվ հարկատուութիւն.— Կոչւում է նաև դէգրէսիոն կամ դէգրէսիվ հարկատուութիւն։

Դէդա, դէդի (վրաց.), մայր, մայրիկ։

Դէդաք, առասպելական արեւստագէտ հին Յունաստանում. նա բազմաթիւ հոչակաւոր շէնքերից և այլ գործերից զատ շինեց մոմից և թաթանից թևեր իր և իր որդի Իկարոսի համար։ Մինոս թագաւորը նրան բանտարկեց նրա իսկ կառուցած լաբիրինթոսի մէջ, որտեղից նա իր որդու հետ փախաւ իր շինած թևերի օգնութեամբ։

Դէդէկտիւ (անգլ.), գաղանի ոստիկան յանցագործներ գտնելու համար։

Դէդուկցիա (լատ.), արտածութիւն. ապացուցելու և մտածողութեան այն եղանակը, որով մենք ընդհանուր դրոյթիւններից եզրափակութեան միջոցով մասնաւորի ենք յանգում. ընդհանուր դրոյթիւնները իրենց հերթին բազմաթիւ փորձերից և առանձին օրինակներից վերացականացրած ճշմարտութիւններ են, ապացոյցի ոչ կարօտ ակնյայտնի դրոյթիւններ (ակսիօմ) կամ բարոյական ընդհանուր հասկացողութիւններ, որոնցից հետևում են մասնաւոր դրոյթիւններ։ Դ. գործադրւում է մաթէմատիկայի և տրամաբանութեան մէջ գլխաւորապէս և մասամբ էլ բարոյագիտական բնոյթ ունեցող գիտութիւնների մէջ։ Օրինակ. բոլոր մարդիկ մահկանացու են. կայսրը մարդ է. ուրեմն կայսրը մահկանացու է։ Դ-ին հակադրւում է ինդուկցիան։

Դէդուկտիվ, դէդուկցիայի և դանակով։ Արտածական։

Դէզաբիլէ (ֆր.), անալին հագուստով։

Դէզէրտեօր, դէզէրտիր (ֆր.), ծառայութիւնից փախուստ տուած զինուոր. դասալիք։

Դէզիդէրատա (լատ.), ցանկութիւններ, ցանկալին. մի պակաս, որ ցանկալի էր լրացնել։

Դէզինֆէկցիա (ֆր. լատ.), ախտահանութիւն. հակահեռումն. Հիւանդութիւն և նեխուն պատճառող սաղմերի ոչնչացումը մարդու մարմնից և նրա շրջապատից այլ և այլ դեղերի միջոցով։

Դէզօրգանիզացիա (ֆր.), քայքայումն կազմակերպութեան. կուրդ-կանոնի խախտումն։ Ամրողջութեան մասերի կապակցութեան,

Դէժուրնի (ֆր. ռուս.), օրապահ, հերթապահ։

Դէիզմ (լատ.), այն ուսմունքը, որ ընդունում է, թէ բանականութեամբ կարելի է Աստծու գոյութիւնը ապացուցել. նա ընդունում է մի աստուածութիւն իբրև սկզբնապատճառ բոլոր իրերի, որը սակայն չի միջամտում իրերի ընթացքին. մերժում է հրաշքը և յայտնութիւնը։ Բ. հակադրւում է մի կողմից ամէիզմին, որ ժխտում է Աստծու գոյութիւնը, և միւս կողմից թէիզմին, որը ընդունում է կենդանի Աստծու գոյութիւնը։

Դէիստ, դէիզմի հետևող։

Դէ իւրէ (լատ.), իրաւապէս, իրաւօրէն. իրաւունքով։ Հակառակը՝ դէֆակտօ, փաստօրէն։

Դէլէգատ (լատ.), պատւիրակ, պատգամաւոր։ Անձն, որ ուղարկած է որոշ յանձնարարութեամբ իբրև ուղարկողների ցանկութեան համաձայն որևէ բան իրագործելու համար։

Դէլէգացիա (լատ.), պատգամաւորութիւն, պատւիրակութիւն։ Մի քանի ընտրեալ մարդկանցից կազմած խումբ, որ ուղարկած է որոշ յանձնարարութիւն կատարելու։ — Աւստրօ-Հունգարիայում դ. ասում է այն հաստատութիւնը, որ հանդիսանում է իբրև կապ Աւստրիայի և Հունգարիայի մէջ. բաղկացած է երկու երկրների պատգամաւորական ժողովների ներկայացուցիչներից, գումարւում է իւրաքանչիւր տարի և պարտականութիւն ունի զբաղւելու այն հարցերով, որոնք վերաբերում են դաշնակցութեան երկու մասերին։

Դէլիբալ (թուրք.), խունաւոր մեղր, որ մեղուները ժողովում են Սև ծովի ափերից։

Դէլիբաշ (թուրք.), գէլիների, այսինքն խենթերի պետ։ Հին թիւրքական զօրքերում յատուկ պահակ էր կազմում հրամանատարի անձի պահպանութեան համար շատ քաջ և համարձակ զինուորներից, որոնք կոչւում էին դէլիներ։ Այժմ դէլիբաշ կոչւում է մեծ վէզիրի թիկնապահների պետը։

Դէլիկատ (լատ.), փափկանկատ, նրբազգաց, ուշադիր։ — Նուրբ, փափուկ, համեղ։

Դէլիկատէս (ֆր., համատամ, նրբահամ ուտելիք։

Դէլտա (յուն.), յունական այբուբենի չորրորդ տառի (Δ) ձևով հատակագիծ ցամաք, որ կազմւում է մեծ գետերի գետաբերանում շնորհիւ նրանց ճեղքաւորումների. օրինակ Նեղոսի դէլտան։

Դէլֆեան կամ պիթեան պատգամախօս, հին Յունաստանի Դէլֆի քաղաքում, Պառնասի սոորտում, Ապօլլօնի տաճարում Պիթիա քրմուհին նստած արրպան ետուտանու վրա, արբնցած գաւիթով, գուշակութիւններ էր անում. նրա խօսքերը քրմերը մեկնում էին իրենց ա-

պագան պիտնալ ցանկացողնե-
բին։

Դէլֆին (լատ.), կետացեղ մի
ծովային կենդանի է, մեծ ձկան
նման, որ սերտում է ուղևկցել
նաւերին նրա ցատկի մօտով
երկար ժամանակ լողալով։

Դէկ (գերմ.), նաւի տախտա-
կամած։

Դէկաբրիստներ (ռուս.), Փրան-
սիական մեծ յեղափոխութեան
գաղափարների ազդեցութեան
տակ ռուս ազնուականութեան և
մտաւորականութեան մէջ կազ-
մուեց մի գաղտնի միութիւն, որ
նպատակ ունէր պետական
ժողովրդական ապստամբու-
թեամբ հաստել սահմանադրու-
թեան։ 1825 թվի դեկտեմբեր
14-ի անցյալող ապստամբական
փորձից յետոյ, Նիկոլայ I կայ-
սեր գահակալութեան ժամանակ,
որոնք ձերբակալուեցին և գա-
տապարտուեցին ոմանք կախա-
զանի, ոմանք աքսորի և ոմանք
էլ տաժանակրութեան։ Այս ապ-
ստամբութեան մասնակիցները
կոչուեցին դ., իսկ շարժումը դէ-
կաբրիզմ։

Դէկագրամ տես գրամ։

Դէկաղանա (ֆր.), անկումն,
վատացումն։

Դէկադէնտ (ֆր.), այն անձը,
որ պատկանում է գեղարուեստի
դէկադէնտական ուղղութեան։
Այս ուղղութիւնը առաջ եկաւ
վերջին տասնամեակներում և
ձգտում է պատկերացնել մարդ-
կային հոգու այնպիսի կողմերը,
որոնք հասկանալի չեն լայն
շրջաններին, և որոնց համար
նա ձգտում էր գտնել արտա-
յայտութեան նոր ձևեր և եղա-
նակներ. յաճախ իբրև միջոց
նա գործադրում էր սիմբոլը, ո-
րի պատճառով և այս ուղղու-
թիւնը նոյնպէս կոչւում է սիմ-
բոլիզմ։ Դէկադէնտների առեղծա-
գործութիւնները իրենց նոր,
մինչ այժմ անասելի արտայայ-
տութիւնների հետևանքով
շատերին անհասկանալի են և
մեկնութեան կարիք ունեն։

Դէկադէնտիզմ, դէկադէնտա-
կան ուղղութիւն։

Դէկապիտը տես լիտր։

Դէկամետր տես մէտր։

Դէկամէրօն (յուն.), իտալա-
կի բանաստեղծ Բոկկաչիօի
(1313—1375) նորավէպերի ժո-
ղովածուի անունը. դրանց մէջ
բ. 5 ապամարդի և հինգ կնոջ
բերանով պատմում է 100 պատ-
մուածք իր ժամանակի բարքե-
րից շրեղ լեզուով և հաւատարիմ
բնորոշումներով. մեքենիսը դը-
րանցից գրած են խիստ բաց
և պարունակում են սեռական
բարքերի նկարագրութիւն։

Դէկան (լատ.), տեսուչ հա-
մալսարանական ֆակուլտէտի։
— Հին հռոմայեցիների տաս-
նապետ, վերահսկող մի վրանի,
որի մէջ տաս զինուոր կար։

Դէկանատ (լատ.), ֆակուլ-
տէտի տեսչի պաշտօնը։

Դէկար տես ար։

Դէկլամացիա (լատ.), տան-
նախօսութիւն, ճառասացու-
թիւն։ Ընթերցուածք արտայայ-
տիչ շարժումներով և ձայնի
ելևէջներով։

Դէկլամատօր, դէկլամացիա
անող։

Դէկլարացիա, դէկլարասիօն
(լատ.), յայտարարութիւն. մի
թուղթ, որի մէջ ընդհանրու-
թեանը կամ որոշ ճիւղի պաշ-
տօնէութեան յայտարարւում է
մի բանի բովանդակութիւնը,
օր. մաքսատուն հասած ապ-
րանքների, վաստային ծրարի և
այլն։ — Յայտարարութիւն դիւա-
նագիտական յարաբերութիւն-
ների հետևանքի։ — «Դէկլարա-
ցիա մարդի և քաղաքացու իրա-

ւունքի», 1789 թվին ֆրանսիա-
կան մեծ յեղափոխութեան ժա-
մանակ իրաւունքների հռչակա-
գիրն էր, որի բովանդակու-
թիւնն էր՝ խօսքի, խղճի, մա-
մուլի ազատութիւն. իրաւահա-
ւասարութիւն, անձի անձեռն-
մխելիութիւն և այլն։ — Դ. է
կոչւում նաև քաղաքացիների
պարտականութիւնը յայտարա-
րելու պետական իշխանութեան
իրենց եկամուտի և անշարժա-
նութեան քանակը համապա-
տասխան հարկի ենթարկելու
համար. յայտարարանք։ — Մի-
նիստր նախագահի ծանուցումը
կառավարութեան ծրագրի և ա-
ռաջիկայ ընթացքի մասին պար-
լամէնտական նստաշրջանի ըս-
կզբում։ Յայտարարութիւն,
յայտարարուիլ, դեկուցում, ծա-
նուցում։

Դէկտեմբերեաններ, դէկեմ-
բրիաններ, 1851 թվի դեկտեմ-
բեր 2-ին Լուի Նապոլէոնի ձեռ-
քով կատարած յեղաշրջման
կողմնակիցներ։

Դէկրէտ (լատ.), հրաման,
հրահանգ. բարձր իշխանութեան
կարգադրութիւնը ուղղած որոշ
պաշտօնական հաստատութիւն-
ների գործադրութեան համար։
Դ.-ը օրէնքից զանազանւում է
նրանով, որ օրէնսդրական սո-
վորական կարգից դուրս է լի-
նում։ Ուկազ։

Դէկրէտիստներ, միջնադա-
րեան պետուն իրաւաբաններից
նրանք, որոնք հակառակ հռով-
մէական իրաւունքի կողմնակից-
ների — լէգիստների — կանոնա-
կան իրաւունքը համարում էին
հիմք պետական կեանքի և այն
էին գործադրում։

Դէկօլտէ (ֆր.), լանջամերկ։
Կանացի հագուստ բաց վզով,
լանջով և թիկունքով։

Դէկօրատիվ, զարդարանքի
համար. տպաւորութեան համար
ծառայող։

Դէկօրատօր, զարդարող, պէ-
կօրացիա պատրաստող։

Դէկօրացիա (լատ.), արգու-
զարդ սենեակի, պարտիզի և
այլն։ — Բեմի վրա նկարուած
պատեր, որոնք ներկայացնում
են ըստ պահանջի անտառ, լեռ,
ջուր, սենեակ և այլն և դրանց
հարկաւոր այլ պարագաները։
Առհասարակ ի ցոյց դրուած շքեղ
արտաքին։

Դէկօրում (լատ.), արտաքին
վայելչութիւն։

Դէմագոգ (յուն.), ժողովրդա-
կան զանգուածային (մասսային)
շարժումների ժամանակ, երբ
օրինական կառավարութիւնը
այլևս կորցնում է իր օրէնքնե-
րը կառավարելու և ուղղութիւն
տալու ժողովրդին, հրապարակ
են գալիս մարդիկ, որոնք յար-
մարելով ամբոխի պահանջնե-
րին, շոյելով նրա թոյլ կողմե-
րը կանգնում են շարժման գլ-
խին և սովորաբար ձգտում են
անձնական նպատակների. դը-
րանք դէմագոգներ են։

Դէմագոգիա, վարչական ձև,
ուր իշխում է դէմագոգը։

Դէմարկացիա (ֆր.), սահ-
մանագծում, սահմանորոշում։

Դէմասկէ (ֆր.), դիմակա-
զարդ, դիմակազերծ եղած. դի-
մակը պատռած։

Դէմէնտի (ֆր.), հերքում,
շտկում։

Դէմէտրա կամ Յերբա։

Դէմիմիէրժ, դրմիմիէրժ (ֆր.),
կիսակոյս օրիորդ, որը արդէն
ծանօթ է սեռական կեանքի բո-
լոր ներքին գաղտնիքներին,
թէև մասնակից կոյս է մնա-
ցել. demi-vierges.

Դէմիմնող, դրմիմնող (ֆր.),
պառնիկ, արտաքուստ վայելուչ
հասարակութեան կերպարանք

կրող, բայց նեղքուսա վաճառական կին։ Դիամա-որդու մի թաաերախաղի վերնապրից է ծագում անունը, ուր նկարագրած են այդ տիպի կանայք և ազամարդիկ, որոնք արտաքինով հեռանում են բարձր հասարակութեան նախատեսից, բայց նեղքուսա պռոնիկներին, գողեր և թղթամոլներ. կիսաշխարհիկին։

Դէմիուրգ (յուն.), տիեզերքի հարտարապետ։ Գնոստիկեաններ և այլոց հայեացքով դ. ոչ թէ տիեզերքի առեղծողն է, այլ նրան ամենաբարձր Աստուածը, այլ նա, որ քաոսից կերպարանաւորեց աշխարհը։

Դէմոգրաֆիա (յուն.), ժողովրդագրութիւն. նկարագրութիւն ժողովրդների և ցեղերի։

Դէմոկրատ, դաւանող դէմոկրատական սկզբունքների. ռամկավար։ — Ժողովրդի ցածր խաւերին պատկանող։

Դէմոկրատի, դէմոկրատիա, (յուն.), ժողովրդապետութիւն, ռամկավարութիւն. ժողովրդի կառավարչութիւն, հակառակ արիստոկրատիայի, որ ընտրեալների, փոքրաթիւների կառավարչութիւնն է։ Մի անդամ պետական կարգ, ուր բարձրագոյն իշխանութիւնը, թէ օրէնսդրական և թէ կատարողական, գտնւում է ամբողջ ժողովրդի ձեռքին։ Հին Աթէնքում և հելլէնական քաղաք-պետութիւններում դէմոկրատիայի մէջ իշխանութիւնը գտնւում էր դէմոսի ձեռքին, այսինքն ազատ քաղաքացիների, որոնք ամբողջ ժողովուրդը չէին կազմում՝ դրանց մէջ չըկային բանւոր-ըստուկները և արիստոկրատիան, այսինքն՝ դրամատէր, հարուստ և բարձրատիճան դասակարգը։ Ժամանակակից մոքով դէմոկրատիան չի ընդունում այդպիսի բացառութիւններ, ժողովրդի անդամ է պետութեան ամէն մի քաքաքացի, որոշ տարիքի հասած, առանց խտրութեան սեռի, ազգութեան, կրօնի, դասակարգի։ Սօցիալական դէմոկրատիա տես սօցիալ-դէմոկրատիա։

Դէմոկրատական վարչութիւն, որտեղ բարձրագոյն իշխանութիւնը գտնւում է կամ ամբողջ ժողովրդի ձեռքին անմիջապէս և օրէնսդրութեան մասնակցում է ամբողջ ժողովուրդը իր ժողովներով, մի բան որ հնարաւոր է միայն ազգաբնակութեան փոքրաթուութեան պայմանով, ինչպէս հին Յունաստանում, այժմեան Շէյցարիայի մի քանի կանտոններում. կամ օրէնսդրութիւնը կատարւում է ամբողջ ժողովրդի կողմից հատուկ ձայնատուութեան սկզբունքով ընտրած ներկայացուցիչների միջոցով, որոնք վերընտրելին են և ենթակայ են ժողովրդի վերահսկողութեան։

Դէմոկրատիզացիա, ռամկավարացում, ձգտումն մի պետութիւն վերածել կատարեալ դէմոկրատական կարգերի վերացնելով նրա միջից այլ պետական կազմերին յատուկ ձևերը։

Դէմոն (յուն.), դև, չար ոգի։

Դէմոնիզմ, դևերի հաւատք։ Դիւահանութիւն, չարոգութիւն։

Դէմոնատրատիվ (լատ.), ցուցական. ուշադրութիւն դրաւելու համար կատարած։

Դէմոնատրացիա (լատ.), ցոյց, ցուցական գործողութիւն։ Հրապարակային մի գործողութիւն, որի նպատակն է, հասարակական ժողովներով, թափորներով, բարձրաձայն կոչերով, բազմաթիւ սուորագրութիւններով կամ այլ կերպ դիմումներով, կառավարութեան ներկայացուցիչների ուշադրութիւնը դրաւել ժողովրդական մի կանկռութեան վրա կամ արտայայտել դժգոհութիւն և բողոք մի օրէնքի, մի կարգադրութեան, կառավարութեան մի անդամի դէմ և այլն։ Առ ի ցոյց, ոչ երբեմն կատարած մի գործողութեան հակառակորդի ուշադրութիւնը շեղելու նպատակով։ Օտար մի պետութեան դէմ ճնշում գործադրելու նպատակով նրա ափերը պատերազմական նաւատորմիղի առաքում։ — Բնապատական պահանջ փորձեր կատարած ժողովականների կամ ակընդհանների առջև խնդրի լուծիչը նրանց ցոյց տալու նպատակով։

Դէմոնոմանիա (յուն.), դիւամոլութիւն. հոգեկան հիւանդութիւն է, որ առաջ է գալիս այն համոզմունքից, որ իբր թէ դևերը բուն են գրել իր մէջ։

Դէմոս (յուն.), ժողովուրդ։ — Ամբոխ։

Դէմոսթենէս, չորրորդ դարում Քրիստոսից առաջ Աթէնքում ապրող մի հռչակաւոր ճարտասան և քաղաքագէտ. այժմ դ. բառը գործ է ածւում մեկի մասին իբրև հռչակաւոր հռետորի։

Դէմօրալիզացիա (ֆր.), անբարոյականացում. բարքերի անկումն. քայքայումն։

Դէյ (արաբ.), Ալժիրի և Մարոկկոյի նախկին իշխանների տիտղոս։

Դէյի (թուրք.), երը, ասելով։

Դէն (պարսկ.), կրօն։

Դէնար, դինար (լատ.), հին հռոմէական արծաթէ դրամ, որ հաւասար էր 10 աս = մօտաւորապէս 23 կոպէկի։

Դէնդի (անգլ. dandy), շքեղ հագնուող, նորաձևութեան մոլի։

Դէնդրօլօգիա (յուն.), ծառաբանութիւն. տիտղոսն մի ամբողջ ծառատեսակութեան մասին։

Դէնոմինացիա (լատ.), կատարած յանցանքի մասին իշխանութեան տեղեկութիւն տալ. ամբաստանութիւն։ — Մատնութիւն։

Դէոս (լատ.), Աստուած։ — Դէոս էքս մաշինա, բառացի՝ Աստուած մեքենայի միջոցով. (հին Յունաստանի թատրոնում գործողութեան խիստ կիճռոտ տեղում աստուածները մեքենաների միջոցով իջնում էին և միջամտելով լուծում խնդիրը)։ — Մի մարդի անսպասելի յայտնելը, որ պատճառ է լինում մի կիճռոտ տարցի լուծման։

Դէպարտամէնտ (ֆր.), ընդհանրապէս բաժանմունք մի որևէ հիմնարկութեան. գործակատարութեան։ Մինիստրութեան մասը, որ յատկապէս վարում է գործերի մի տեսակը։ — Ֆրանսիայում՝ վարչական բաժանմունք է, նահանգ։

Դէպէշ (ֆր.), շտապողական պրութիւն. հեռագիր։

Դէպիտէ տես դէպուտատ։

Դէպուտատ (լատ.), պատգամաւոր, պատիւրակ. երեսփոխան։

Դէպուտացիա, պատգամաւորութիւն. մի քանի մարդկանցից կազմուած մի խումբ, որ որոշ յանձնարարութեամբ ուղարկուում է։

Դէպրէսիա (լատ.), ծովի մակերևոյթից ցածր ցամաք։ — Ճնշուած, ընկած վիճակ։

Դէպօ (ֆր.), ապրանքի պահեստ։ — Երկաթուղային վարչութեան ձեռքին եղած այն խոշոր արհեստանոցները, ուր պահւում և վերանորոգւում են շոգեկառքերը։ Բանկերում պահ տուած կամ կառավարիչու համար յանձ-

նած դրամներ, արժեթղթեր թանկագին իրեր և այլն։

Դեպոզիտ (լատ.), պահպանութեան համար կամ իբրև ապրաշխատավորութիւն բանկում կամ կառավարական պանձարանում տրուած դումարը կամ թանկագին իրը։

Դեպոզիտ բանկ կոչւում է դեպոսական գործառնութիւնները կատարող բանկը, այսինքն՝ որը վերցնում է իր յաճախորդների արժեթղթերը և թանկագին իրերը և պահում է նրանց կրակից և գողութիւնից բոլորովին ապահով յատուկ մետաղեայ պահարանների մէջ, դրա համար որոշ վարձատրութիւն առնելով։ Կամ թէ չէ վերցնում է նրանց արժեթղթերը պահպանելու միևնոյն ժամանակ նրանց կառավարելու՝ առնելով տոկոսները, ժամանակին կտրելով կուպօնները և այլն, դրա համար գարձեալ որոշ վարձատրութիւն առնելով։

Դեպոնէնտ, *դեպոզիտօր*, դրամները, արժեթղթերը կամ թանկագին իրերը պահպանութեան յանձնող անձն։

Դեպոսուլացիա, ապգարնակութեան աճեցման կանգ առնելը կամ նրա նւազելը, ինչպէս օրինակ Ֆրանսիայում։

Դեպէրա (Ֆր.), քաղցր կերակուր, միրգ, քաղցրաւէնիք և նման բաներ ճաշից յետոյ։

Դեսկրիպտիվ (լատ.), նկարագրական։

Դեսպօտ (յուն.), բռնակալ. անսահմանափակ, իր կամքով և ցանկութիւններով միայն գլխավարող, ուրիշների վերաբերմամբ ոչ մի պարտականութիւն չընձանաչող, հպատակներ տարբերացնող կառավարիչ, իշխանաւոր։ *Դեսպօտիզմ*, դեսպօտական բնաւորութիւն կրող վարչական կազմակ. այդպէս կառավարող պետութիւն։

Դեսպօտի, դեսպօտիա (յուն.), բռնակալութիւն, բռնապետութիւն. պետութիւն, որի մէջ կառավարողը մի անձնաւորութիւնը է, դեսպօտ, որի վարչական սկզբունքներն են իր կամքը և քմահաճոյքը. նա չի սահմանափակւում, ոչ օրէնքով —բուտ Մօնտեսկիէօի՝ դեսպօտիի մէջ օրէնքներ և կանոններ գոյութիւն չունին — ոչ սովորութեամբ և ոչ էլ կրօնական աւանդութիւններով։ Այդպիսի պետութեան մէջ ամբողջ պետութիւնը ծառայում է պետութեան գլխի — դեսպօտի — անձնական շահին. հպատակները, զուրկ կամքից և ազատութիւնից, ծառայում են դեսպօտի նասիրական նպատակներին. իշխող սկզբունքն է ոչ թէ իրաւունքը և պարտականութիւնը, այլ երկիւղը։

Դեսա, = 24 թերթ պրկլատուղթ։

Դեստիլացիա (լատ.), քաշելը. պտում, թորում։ Որևէ հեղուկ գոլորշիացնել և առացրած գոլորշուց առանձալ նոյն հեղուկը միայն առանց հանքային և այլ բաղադրութիւնների։—Գերմանիայում՝ օղեվաճառատուն։

Դեսցենդենտ (լատ.), ժառանգ. սերունդ. ապագան։

Դեսցենդենցիայի թէօրիա, կենդանական և բուսական աշխարհի տեսակների ծագման ուսմունք աստիճանական զարգացման եղանակով։ Տես նաև *Դարվինիզմ*։

Դետալ, դետայլ (Ֆր.), մանրամասնութիւն. ընդհանուրից գատած առանձին մասեր։—Մանակի հարց։

Դետայլ առեւտուր, դետալ-վաճառք, առեւտուրի այն ձևն է, որ վաճառում է իր ապրանքները ուղղակի սպառողներին և փոքր քանակութեամբ, հակառակ մեծաքանակ վաճառքին, որ մեծ քանակութեամբ ապրանքներ վաճառում է առևտրական ձեռնարկողներին կրկնավաճառութեան կամ արդիւնաբերութեան համար։

Դետալիստ, փոքրաքանակ վաճառական։ Հակառակը՝ գրոսիստ, մեծաքանակ վաճառական։

Դետաշմանտ (Ֆր.), գլխաւոր գօրաբանակից անջատած և որոշ նպատակով գործադրուող գօրախումբ։

Դետերմինիզմ (լատ.), լայն մտքով՝ այն ուսմունքը, որը ընդունում է, որ բնութեան մէջ բոլոր երևոյթները պայմանաւորուած են պատճառականութեան օրէնքով, իւրաքանչիւր երևոյթ հետևանք է մէկի և պատճառ մի ուրիշի։ Մասնաւորապէս դ. անւանւում է կամքի անպատասխանութեան ուսմունքը. մարդկային կամքը և նրա արտայայտութիւնները պայմանաւորուածեն նախքին և արտաքին պատճառներով (մօտիվներով)։ Հակառակը՝ *ինդետերմինիզմ*։

Դետերմինիստ, դետերմինիզմի դաւանող։

Դետ սպիրիտի, հանրային պարտքը և նրա վարչութիւնը Թիւրքիայում։ Պետական պարտքերը և նրանց վճարումը ապահովող, պետական եկամուտները կառավարող վարչութիւնը։

Դերբի, ձիարշաւ, (անգլ.), Լօնդօնի մօտ տարեկան մի անգամ տեղի ունեցող ձիարշաւային մրցութիւնը։ Ծագում է իր հիմնադիր Կոմս Դերբիի անունից։

Դերեբէյ (թուրք.), հոլոի իշխան, Թիւրքիայում անւանւում էին այն քուրտ իշխանները, որոնք ապահի ժամանակից հետզհետէ մեծ հողեր իւրացնելով վերջիվերջոյ ամբողջ հովիտների էին տիրում և կիսանկախ տէրերը էին հանդիսանում։ Սրանց իշխանութեան վերջ դրեց անցեալ դարի 40-ական թուականներին։ Կոչւում էին նաև *խանէդան*։—*Բունակալ*։

Դերիա, կանանց շրջազգեստ։

Դերիշ, *դարուիշ* (պարսկ.), մահմեդական կուսակրօն հոգեւորական, որոնք ապրում են աղքատ, ողորմութիւն ժողովում և ժողովածը բաժանում աղքատներին. ունին տարբեր միաբանութիւններ։

Դեցեմվիր (լատ.), կոչւում էին հին Հռովմում 10 անձերը, որոնք միասին բաղկացնում էին մի հասարակական վարչութիւն պետական գործերը վարելու և օրէնսդրելու համար, 451 թուին ք. ա.։ —*Դեցեմվիրատ*, այդ տեսի վարչութեան ժամանակաշրջանը։

Դեցենիում (լատ.), տասնամեակ. տաս տարեայ ժամանակաշրջան։

Դեցենտրալիզացիա (լատ.), ապակենտրոնացում, կենտրոնախոյտութիւն։ Մի այնպիսի գործողութիւն, որ ձգտում է կառավարական իշխանութեան կենտրոնացումը — *ցենտրալիզացիան* —պակասեցնել, բաժանելով նրան գլխաւոր կենտրոնի և նրանից դուրս մանր կենտրոնների մէջ։ Բառը գործ է ածւում նաև ինքնավարութեան մասին։—Մի այնպիսի պետական և վարչական կազմ, երբ պետութեան զանազան մասերը ունին որոշ ինքնօրէնութիւն, ինքնավարութիւն. երբ պետական իշխանութեան որոշ գործառնութիւններ չեն բղխում

կենտրոնական իշխանութիւնից, այլ վերապահած են համայնքներին, քաղաքներին և այլն. կամ պետութեան զանազան մասերը, նայած իրենց քաղաքական, տնտեսական պայմաններին, ազգաբնակութեան և այլն, կառավարում են տեղական պահանջների համեմատ տեղական օրէնքներով, առանց կենտրոնական իշխանութեան միջամտութեան։ Դ. զանազանւում է աւտոնօմիացիայ—ինքնավարութիւնից նրանով, որ առաջինը վերաբերում է վարչական կողմին, երկրորդը՝ օրէնսդրական և վարչական։

Դէցիար տես ար։

Դէցիգրամ տես գրամ։

Դէցիլիտր տես լիտր։

Դէցիմալ (լատ.), տասնորդական. տասնապատիկութեան վրա հիմնւած։ — Երաժշտութեան մէջ՝ տաս ձայն միակերպ տեւողութեամբ մի բաղադրման մէջ։

Դէցիմէտր տես մէտր։

Դէւալւացիա (լատ.), դէւալիասիօն կոչւում է պետութեան դրամական վարչութեան այն գործողութիւնը, երբ նա պաշտօնապէս ճանաչում է թղթադրամի արժէքի անկումը այս կամ այն պայմանից և գործածութեան է հանում նոր տեսակի դրամ, որը կարելի է թղթադրամի հետ փոխել համաձայն նրա նոր գնի։ Օր. Ռուսաստանում ֆինանսների մինիստր վիտտէի ժամանակ, երբ թղթադրամը ընկաւ իր արժէքի ¹/₃-ով, նախկին 5 և 10 րուբլիանոցի քաշով և մեծութեամբ կարգեցին նոր դրամներ, որոնք արժէին ոչ թէ 5 և 10 րուբլի, այլ 7¹/₂ և 15 րուբլի։

Դէվիզ (ֆր.), նշանաբան. մի զգալիօր արտայայտած մի խօսքի կամ մի կարճ նախադասութեան մէջ, որ մի մարդի, մի հաստատութեան կամ գրւածքի ընթացքի համար բնորոշիչ է։

Դէւօլիւցիա, ազատամիտների նոր ծրագիրը Անգլիայի պետական կազմը դաշնակցական դարձնելու վերաբերմամբ՝ կազմւում տեղական զարգացմունքներ Անգլիայում, Ռէչլոում, Իռլանդիայում և Շօտլանդիայում։

Դէ ֆակտօ (լատ.), փաստօրէն, իրապէս։ Հակառակը՝ դէ իւրէ, իրաւապէս։

Դէֆեկտ (լատ.), պակասութիւն. սխալ. ձեռագործ տեղ որևէ առարկայի վրայ։

Դէֆենզիվ (լատ.), պաշտպանողական։ Հակառակը՝ օֆֆենզիվ, յարձակողական,

Դէֆինիտիվ, վերջնական, վճռական. հաստատուն։

Դէֆինիցիա, դէֆինիցիօն (լատ.), սահմանումն. մի կարճ նախադասութեան մէջ որևէ հասկացողութեան էական յատկութիւնները և բովանդակութիւնը ներկայացնելը. սկզբում տրւում է հասկացողութիւնների այն սեռը, որին պատկանում է դէֆինիցիայի ենթարկւող հասկացողութիւնը, ապա նրա տարբերութիւնը իրեն տեսակի միւս հասկացողութիւններից և ապա այլ էական յատկութիւններ, եթէ կան։ Օրինակ՝ «շրջան» հասկացողութիւնը այսպէս կը սահմանւում. — շրջան կոչւում է այն կոր գիծը, որի բոլորը կէտերը հաւասարապէս հեռու են կենտրոնից։ Կոր գիծը գծերի այն սեռն է, որին պատկանում է շրջանը, իսկ նրա բոլոր կէտերի հաւասար հեռաւորութիւնը կենտրոնից այն յատկութիւնն է, որը նրան տարբերւում է նոյն տեսակի այլ կոր գծերից, օր. ձւաձևից, որի ծայրերի կէտերը

տեսակի հեռու են կենտրոնից, քան մէջտեղը։

Դէֆիցիտ (լատ.), ելումուտքի մի այնպիսի վիճակ, երբ դրանց մէջ հաւասարակշռութիւն չկայ. երբ ծախքը եկամուտից աւելի է և այդ պատճառով կարիք կայ բացը ծածկելու։ Ընդհանրապէս պետական, քաղաքային եկամուտքի մասին է ասւում. բաց։

Դէֆթէր, դաֆթար (արաբ.), տետրակ։ Եկամից մատեան. հաշւեմատեան։

Դէֆտէրդար, հաշւապահ։ — Թիւրքիայում՝ ֆինանսների մինիստր և նահանգային եկամտի տեսուչ։

Դէֆտէրխանէ, դիւանատուն։

Դէֆօրմացիա (լատ.), տգեղութիւն. ախտմութիւն. ապկութիւն։

Դրնա տես դրնա։

Դէվիկա (լատ.), յանգանք, ոճիր. իրաւաբեկութիւն իրաւունքի խախտում։ Այնպիսի գործողութիւն, որի հետևանքով մի ուրիշը նիւթապէս, անձնապէս կամ բարոյապէս տուժում է, և յանցագործի կողմից այդ վարմունքը կատարւել է կամ նախապէս մտածւած եղանակով կամ իրրև հետևանք անփութութեան, երբ նա պիտի ենթադրէր, որ իր վարմունքը կարող է ուրիշին վնաս պատճառել։

Դիագնօզ (յուն.), ախտորոշում. հիւանդութեան որոշումը նրա արտաքին յայտնութիւնների համեմատ։

Դիագնօստիկա, բժշկութեան մի մասը, որը որոշում է հիւանդութեան տեսակը նրա նշաններով։

Դիագրամ, դիագրամմա (յուն.), երկրաչափական մի ձև գծագրւած։ — Երևոյթների փոփոխութիւնը միմեանց համեմատելի հետ։

Դիադեմ (յուն.), թագ, պսակ։

Դիադոխ (յուն.), յաջորդ, հաջորդող. կանոցի խոյր։

Դիալէկտ (յուն.), բարբառ, գաւառաբարբառ։

Դիալէկտիկ, համառօտ բանակուռ։

Դիալէկտիկա (յուն.), վիճաբանելու եղանակ, համոզելու արուեստ. գաղափարներից զուտ տրամաբանական մտածողութեամբ ճշմարտութիւններ գտնելու եղանակ. յաճախ դ. նշանակում է այնպիսի գատողութիւն, որ նպատակ ունի հակառակորդին համոզել, զինաթափ անել առանց փորձով հաստատւած հիմքեր ունենալու։ Դ. շատ փիլիսոփաներ այլևայլ կերպ են հասկանում։ Սակայն նորագոյն մտաւոր հոսանքների համար նշանակալից է Հեգելի դ., որով գաղափարները (իդէա) ոչ թէ անշարժ են յաւիտենապէս, այլ յառաջադիմուժ են շնորհիւ նրանցում ներքնական հակասութեան։ Իւրաքանչիւր գաղափար կրում է իր մէջ իր իսկ հակասութիւնը, որը նրանից առեղծում է այդ գաղափարի հակադրութիւնը (անտիթեզիս) և այս երկուսի միացումից առաջանում է մի բարձրագոյն միութիւն՝ համադրութիւն (սինթեզիս, սինթեզ). վերջինս

դառնում է մի նոր եռեակի համար դրութիւն, ապա նեբրնակած հակասութեամբ կերպարանափոխում է հակադրութեան, ապա առացում է կրկին համադրութիւն և այսպէս անվերջ։ Մարքսիզմը կիրառեց Հեգելի դիալէքտիկական մէթոդը հասարակական գիտութեան մէջ. նախնական համայնատիրութիւնը դրութիւնն է, ժամանակակից մատնատիրական ձեւակազմութիւնը հակադրութիւնն է, ընկերվարութիւնը լինելու է համադրութիւնը։

Դիալոգ (յուն.), տրամախոսութիւն. երկախոսութիւն։ Թատերական գրուածքների մէջ խոսակցութիւն երկու կերպարների։

Դիակօն (յուն.), սարկաւագ։ —Դիակոնիա, սարկաւագուհի։ Եկեղեցու ծառայութեան նուիրուած կին քրիստոնէութեան հին դարերում։—Գիտութեան քոյր։

Դիամանտ (ֆր.), թանկագին քար։ ադամանդ. ալմաստ։

Դիամէտր (յուն.), տրամագիծ. շրջանի երկու կէտը միացնող և կենտրոնից անցող գիծ։

Դիամէտրալ, տրամագծային, տրամագծօրէն։

Դիանա, յունական Արտեմիսը կամ Արտեմիդան, որսորդութեան և լուսնի աստուածուհին, պաշտպան ողջախոհութեան։

Դիապազօն (յուն.), կամ կամէրտոն. ձայնը իր ամբողջութեամբ ամենացածր հնչիւնից մինչև ամենաբարձրը։ Երկճիւղ երկաթեայ գործիք, որը հարուած առանալով միևնոյն ձայնն է հանում միշտ. նա ծառայում է երգեցողութեան ժամանակ ձայն տալու և գործիք լարելու համար։

Դիապլագիա (յուն.), դուրս ընկած անդամը տեղը գցելը։—Դիապլազմա, բժշկութեան մէջ՝ ամբողջ մարմինը դեղով օծելը։

Դիապօրա (յուն.), մի կրօնական կամ ազգային տաճարից դուրս, ցրուած ապրող համայնակիցներ։

Դիատօր (խալ.), աստանայ. իբրև հայհոյական խօսք։—Ժողովրդի մի տեսակը։

Դիաֆրագմա (յուն.), միջնորմ — Սառծանի. այն թաղանթը, որը կրծքի խոռոչը՝ թոքերով, սրտով և այլն, բաժանում է սաամոքսի խոռոչից՝ աստամոքսից և աղիքներից։—Դիտակների մէջ այն որմը, որ արդելում է լոյսի ուղղուղ ճառագայթների անցնելը և իր մէջ տեղում ունի մի անցք պէտքական քանակութեամբ լոյս բաց թողնելու համար։

Դիգամի, դիգամիա (յուն.), ամուսնութիւն երկուսի հետ։

Դիգէստ տես պանդէկտ։

Դիդակտիկա (յուն.), մանկավարժութեան այն մասը, որ ուսուցանում է դաստիարակութեան եղանակը, արուեստը։—Խրատ, հրահանգութիւն։—Դիդակտիկական բանաստեղծութիւն, ոտանաւորով խրատ։

Դիզգին (Թուրք.), սանձ։

Դիզէնտէրիա (յուն.), արիւնախառն լուծ. արիւնոտ փորհարինք. թանչ։

Դիէզ (ֆր.), կիսվեր. ձայնագրութեան մէջ այն նշանը, որը ձայնը կէս աստիճան բարձրացնում է։—Բառորդ ձայն։

Դիէտա, դիէտ (յուն.), բժշկի կարգադրութեամբ, համաձայն հիւանդութեան տեսակի, կենցաղավարութիւն ուտել-խմելու, քնի, զբօսանքի վերաբերմամբ և այլն։

Դիէտէտիկա, բժշկականութեան այն մասը, որ զբաղւում է դիէտի ուսմունքով։

Դիէտներ, այն դրամը, որ տանում են պաշտօնեաները ակնկրդ աշխատանքների համար և պատգամաւորները իրրև ապրուստի միջոց աշխատած օրերի համեմատ։

Դիմիւիզմ (յուն.), երկատուածութիւն, երկատուածային կրօն։

Դիմիրամբ (յուն.), գովերգ, օրհներգ. դովասանական բովանդակութեամբ բանաստեղծութիւն։

Դիրրանդ, թարգման։

Դիվիդիա (յուն.), տրամաբանութեան մէջ միևնոյն եզրակացութիւն երկու իրար կատարելապէս հակադիր դրութիւններից։ Օր. եթէ — 4 քառակուսի արմատ դոյութիւն ունի, նա պիտի լինի կամ — 2 կամ + 2. բայց որովհետև թէ — 2 և թէ + 2 քառակուսի ստիճան բարձրացրած տալիս են + 4, ուրեմն — 4 քառակուսի արմատ դոյութիւն չունի իրապէս։ — Դ. նշանակում է նաև մի դժուարին վիճակ, դժուարին ընտրութիւն երկու հաւասարապէս անհաճոյ իրերի մէջ։

Դիվանատ (խալ.), սկզբ. որևէ արհեստի կամ զեղարուեստի սկզբով և նրանով զբաղող ոչ իբրև մասնագէտ կամ իբրև իր գլխաւոր գործը, այլ ի միջի այլոց, ժամանցի համար։

Դիվէտանտիզմ, մի գործով իբրև սկզբ զբաղող պարապելը։

Դիվիժանա (ֆր.), մեծ կառք, որի մէջ կարող են ճանապարհորդել զանազան մարդիկ իւրաքանչիւրը մի տեղ գրաւելով. հանրակառք։

Դիվիմ (Թուրք.), շերտ, տապակ։

Դիկտանտ (լատ.), թելադրութիւն. աշակերտական գրաւոր աշխատանք, որ գրւում է ուսուցչի թելադրութեամբ։

Դիկտատուրա (լատ.), այն ժամանակամիջոցը, երբ իշխանութիւնը գտնւում է դիկտատորի ձեռքին։—Պրօլէտարիատի դիկտատուրա, բան կարլ Մարքսի այն ժամանակամիջոցը, երբ սոցիալական յեղափոխութիւնը իրագործելու համար պրօլէտարիատը իր ձեռքը կառնի ժամանակաւորապէս երկրի ամբողջ իշխանութիւնը։

Դիկտատոր (լատ.), բառը և հասկացողութիւնը ծագում է հին Հռոմի ժամանակներից, երբ պետութեան արտակարգ նեղ վիճակի ժամանակ, արտաքին պատերազմների կամ ներքին խռովութիւնների պատճառով, իշխանութիւնը յանձնւում էր մի մարդի, որը և կոչւում էր դիկտատոր։ Կառավարելու մէջ նա չունէր ընկերակիցներ, ունէր ամենալայն իրաւունքներ և զօրութիւն. քաղաքացիների կեանքը, գոյքը, ազատութիւնը նրա ձեռքումն էին, բայց հասարակական դրամների ծախսելու համար նա պիտի տանար Սէնատի և ժողովրդի հաշիւները։—Մեր ժամանակներում էլ արտակարգ դէպքերում դիկտատորներ են նշանակում, որոնք ունեն ժամանակաւորապէս անսահման իշխանութիւն պետութեան արտակարգ նեղ վիճակի ժամանակ։

Դիկցիա (լատ.), արտասանութեան եղանակ. արտասանութիւն. դերասանի կամ երգչի արտասանելու կերպը։

Դիմիլիպիտո տես տիմպիպիտո։

Դիմէնգիոն (լատ.), մարմնի տարածութիւնը, որով նրան կարելի է զատել. երիք գ. են երկարութիւն, լայնութիւն և խորութիւն կամ բարձրութիւն։

Դին, հաւատք, կրօն։

Դինամիզմ (յուն.), այն փիլիսօփայական աշխարհահայեացքը, որը բոլոր երևոյթների մէջ ուժն է համարում հիմնական սկզբունքը։

Դինամիկա, դինամիկ, դինամիկա (յուն.), մեքենայագիտութեան այն մասը, որ ուսումնասիրում է մարմինների շարժման օրէնքները — Սօցիօլօգիայի մէջ՝ ըստ Կոնտի՝ հասարակական երևոյթների փոփոխութեան, շարժման պրօցեսը, հակառակ ստատիկայի։

Դինամիտ (յուն.), ուժանակ. մի պայթուցիկ նիւթ է.

Դինամօմետրիա (յուն.), մեքենայ, որ էլեքտրական հոսանք և լոյս է արտադրում։

Դինաստիա (յուն.), հարբուտութիւն. թագաւորող, կառավարող թագաւորական ընտանիքը, ցեղը։ Միևնոյն ցեղից կամ ընտանիքից ծագող բոլոր թագաւորների, իշխանների շարքը, որ թագաւորել է մի երկրում ։— Դինաստիական վէճ, խնդիր, զանազան դինաստիաների վէճը իրար հետ թագաւորելու իրաւունքը պահպանելու կամ ձեռք բերելու նպատակով։

Դինար, (պարսկ.), սերբիական դրամական միութիւն. հաշուում է մի ֆրանկի հաւասար. =34 կոպէկ։

Դինջ (Թուրք.), հանգիստ, հանդարտ։ Առողջ, առոյգ։ — Դինջութիւն, դինջանալ և այլն այստեղից են։

Դիպլօմ (յուն.), վկայագիր. բարձրագոյն դպրոց աւարտած լինելը վկայող թուղթ։—Բարձր կոչման վկայական։

Դիպլօմատ (յուն.), դիւանագէտ, քաղաքագէտ. պետութեան այն պաշտօնեան, որ յանձնարարութիւն ունի վարել արտաքին քաղաքականութիւնը և յարաբերութիւններ պահպանել օտար պետութիւնների հետ։ — Խորամանկ, հնարամիտ, յատկին մարդու դիակավարուող մարդու։

Դիպլօմատիա (յուն.), երկու նշանակութիւն ունի. 1) դիւանագիտութիւն, քաղաքագիտութիւն. արտաքին քաղաքականութիւնը վարելու, օտար պետութիւնների հետ յարաբերութիւն պահպանելու կամ առհասարակ քաղաքականութիւնը վարելու արուեստը։ 2) Այն բոլոր պետական պաշտօնեաները և հաստատութիւնները միասին առած, որոնք ծառայում են օտար պետութեան մօտ նորմակայուցչութեան համար, վարում են պետութեան արտաքին քաղաքականութիւնը և յարաբերութիւն են պահպանում օտար պետութիւնների հետ։ — Յատկին մարդու առաջնորդուող, ոչ անկեղծ գործունէութիւն։

Դիսէրտացիա (լատ.), շարադրութիւն, որ ներկայացնում են պետական մի կոչում ստանալու համար։

Դիսհնտէրիա տես դիզէն...

Դիսիդէնտ (լատ.), պետական եկեղեցուն չը պատկանող։ Մասնաւորապէս՝ Լեհաստանում ոչ կաթոլիկները։

Դիսկուսիա (լատ. յուն.), անձներքաշնակութիւն. անհամաձայնութիւն։

Դիսպէնսացիա (լատ.), նեղութիւն, ազատութիւն, ազատ արձակութիւն։ Ընդհանուր կարգից բացառութիւն անելը։

Դիսկ, դիսկոս (լատ.), ափսէի նման կլոր տափակ շրջան, որ հին յոյները խաղերի ժամանակ նետում էին։

Դիսկանտ (լատ.), զիլ բարակ ձայն, գլխաւորաբար՝ կնոջ կամ երեխայի։

Դիսկուսիա (լատ.), վիճաբանութեամբ, մարելի փոխանակութեան միջոցով քննութիւն որևէ խնդրի։

Դիսկուսային, վիճելի. մի խնդիր, որի մասին դեռ պիտի վիճել։

Դիսկրէտ (Ֆր.), խոհեմութեան, բանականութեան։ Ճառ։

Դիսկրէտիա (լատ.), վարկաբեկութիւն. վատ անուն։

Դիսկրէտ (լատ.), զգոյշ, լուռ, համեստ։

Դիսկրէտիոն (լատ.), զգուշաւորութիւն արտայայտութեան ճառերում և գործողութեան մէջ։ Համեստութիւն, լռութիւն։

Դիսպուտ (Ֆր.), հրապարակային վիճաբանութիւն. բանավէճ, բանակռիւ։ Դիւտական վէճ։

Դիսկօնտո (իտալ.), զեղչ. մուրհակից զեղչած գումար։ Երբ մուրհակում նշանակած գումարը վճարում է նրա ժամանակը լրանալուց առաջ, պահում ժամանակի տոկոսը գուրս են գալիս գրամապլխից. այս գուրս եկած գումարը կոչում է դիսկօնտո կամ դիսկօնտ։

Դիսպօզիցիա (լատ.), դիրք. դասաւորութիւն։ Հրաման զօրքի և նաւատորմիղի գասաւորութեան վերաբերեալ։

Դիսսօլուցիա (լատ.), դիսօլվսիօն (Ֆր.), քայքայուիլ. Լուծուցիայի հակառակը։

Դիստօնանս (լատ.), անձներդաշնակութիւն ձայների։

Դիստանցիա (Ֆր.), տարածութիւն։— Ճանապարհի, գետի, գաւառի մի մասը։

Դիստրիկտ (լատ.), վարչական միութիւն, գաւառ, Գերմանիայում և Ֆրանսիայում։

Դիսցիպլին, դիսցիպլինա (լատին.), կարգապահութիւն. հնազանդութիւն, առանց քննադատութեան, առանց գիտակցութեան հետևողութիւն մեծի, հեղինակաւորի, ասելիքանով բարձրի հրամաններին և կարգադրութիւններին փոքրերի և ստորադրեալների կողմից։ Դիսցիպլինը զանազանւում է ընդհանուր օրէնսդրութիւնից նրանով, որ մինչդեռ ընդհանուր օրէնսդրութիւնը միայն բացասական պահանջներ է առաջադրում և արգելում է կատարել անպատի գործողութիւններ, որոնք ընդհանրութեան կամ անհատի ազատութեան դէմ են, և պահանջում է միայն այդ բացասական պահանջների դէմ կատարուած յանցանքները, դիսցիպլինը իր մէջ պարունակում է բացի բացասական պահանջներից, նաև դրական պարտականութիւնների մասին ցուցմունքներ, որոնց չը կատարումը պատժւում է յատուկ սեփական պատժում է յատուկ սեփական միջոցներով։ Դիսցիպլինի նպատակն է ոչ թէ ընդհանրութիւնը, ամբողջ ազգը, այլ նրա ներսում համամասնարար մանր միութիւններ՝ պաշտօնեութիւն, վանք, եկեղեցական համայնք, զօրք, ընտանիք և այլն։— Դ. նշանակում է նաև որևէ պետութեան մի ճիւղը։

Դիսցիպլինար բատալիոն, զինուորական գասարանով գատապարտած զինուորականների տեղը, ուր նրանք պիտի կրեն իրենց պատիժը։

Դիվա (լատ.), աստուածայինը։ — Այդ անունով պատւում են հռչակաւոր երգչուհիները։

Դիվան (պարսկ.), Թիւրքիայում պետական խորհուրդը, որի անդամները էին, համաձայն Մուհամէդ II-ի օրէնսդրութեան, Մեծ վէզիրը, 4—7 վէզիրներ, Ռումելիի և Անատոլիի Բէգլէր-

բէյները, Գարագան Փաշան և Ենիչէրիների աղան։—Ընդունելութիւն բարձրաստիճան անձի մօտ։—Գրաւոր յիշատակարանների ժողովածու. հնատարան, արխիվ։—Երկար փափուկ բազմոց։—Դատարան. դատաստան։—Դիվանապաշի, դատաւոր։—Դիվանխանա, դատարան, պետական պաշտօնատուն։

Դիվէրտիսմէնտ (Ֆր.), զբաղմունք։ Թատերախաղերի վերջում դուրս մի մաս, որը բաղկացած է լինում երգից, ոտանաւորից, պարից, արտաստնութիւնից, մանր խոսից և այլն։

Դիվիդէնտ (լատ.), շահաբաժին. մի բաժնեիրական ձեռնարկութեան ընդհանուր եկամուտի այն մասը, որ բաժին է ընկնում իւրաքանչիւր բաժնեպրոջ համաձայն նրա դրած դրամագլխի. սովորաբար՝ մի տարւայ մէջ։

Դիվիզիա (լատ.), չորս գնդից կազմած զօրաբաժին։

Դիվինա կոմէդիա (իտալ.), աստուածային կատակերգութիւն. իտալացի բանաստեղծ Դանտէի նշանաւոր երկի անունն է։

Դիրէկտ (լատ.), ուղղակի։

Դիրէկտիվ (Ֆր.), ուղեցոյց, հրահանգ. որևէ գրւածքի կամ գործի ուղղութիւնը նախորոշող սկզբունքային հրահանգ։

Դիրէկտորիա (Ֆր.), տեսչութիւն։

Դիրէկտօր, տեսուչ. վերատեսուչ դպրանոցի, բանկի և կամ որևէ հաստատութեան։

Դիրէկտօրատ, տեսչական գերատեսչութիւն։

Դիրէկտօրիա (Ֆր.), Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութիւնից յետոյ 1795 թւին հաստատուած կատարողական իշխանութիւնը, որ ունէր 5 դիրէկտօր. վերացաւ Նապոլէօն Բօնապարտի ձեռքով։

Դիրէկցիա, վարչութիւն, տեսչութիւն։

Դիրիգենտ, վարիչ, առաջնորդ. դեկավար։

Դիրիժաբլ (Ֆր.), օդանաւ. դիմաւոր օդապարիկ։

Դիրիժօր (Ֆր.), կառավարիչ պարերի. երաժշտական կամ երգեցիկ խմբի դեկավար, խմբապետ։

Դիւզ, դուզ (թուրք.), հարթ, ուղիղ. նոյնպէս դիւզգիւն, հարթավայր։—Դնել, ուղղել, շիտակել։

Դիւժին (Ֆր. ռուս.), 12 հատ։

Դիւրգեար տես դուրգար։

Դիւյմ, ռուսաց երկաթուղիների չափ=10 լինիա=2½ սանտիմէտր։

Դիւն (գերմ.), աւազարկուներ։ Աւազոտ լայն ծովափ։

Դիւնիա տես դունիա։

Դիւշէս (Ֆր.), տանձի մի տեսակ։

Դիւվէ (Ֆր.), թռչունի մանր փետուրը, ագռամազը և դրանից պատրաստած վերմակ։

Դիւրրին (պարսկ.), հեռադիտակ։

Դիւրգեար (թուրք.), հիւան։

Դիվի, ամբողջ, դիմումներ, բոլորեքեան։

Դիօգէնէս, յոյն փիլիսոփայ հինգերորդ դարում Ք. ա., որը հետևում էր այն սկզբունքին, որ ամենից լաւն է ոչ մի բանի կարիք չունենալը. ինքը ապրում էր մի տակառում, ունէր մի վերարկու և մի փայտէ ամանի ջուր խմելու համար, բայց երբ մի անգամ տեսաւ, որ երեխան բռով է ջուր խմում, այդ ամանն էլ դէն գցեց։

Դիօնիս կամ Բաքոս, բնութեան արտադրող ուժի աստուածը հին Յունաստանում։ Ր. մտցրեց գործածութեան մէջ խաղողի օրթը և առաջին անգամ գինի պատրաստեց, այդ պատճառով նա մանաւորապէս համարում է գինու աստուածը, որ հաճոյք և զւարճութիւն է պատճառում։

Դիօսկուրներ, յունական դիցաբանութեան մէջ Զևսի որդիքը՝ երկօրեակներ Կաստօր և Պոլլուքս կամ Պոլիդևք, որոնք իրար շատ սիրում էին և անբաժան էին։—Մօտիկ ընկերական կամ եղբայրական սիրով կապած մարդիկ։

Դիֆամացիա (լատ.), մեկի մասին վատ համբաւ տարածելը, դիտաւորեալ մամուլի միջոցով. զրպարտութիւն։

Դիֆերէնցիալ (լատ.), տարբերական, տարբերութիւն ցոյց տուող։—Դիֆերէնցիալ ռէնտա, տարբերական հասոյթ։ Տես ռէնտա։—Դիֆերէնցիալ մարսելը համարւում են, երբ միևնոյն տեսակ ապրանքի վրա երկու տեսակ մարք է նշանակւում, մինը բարձր, միւսը ցածր, նայած թէ այդ ապրանքը ինչպիսի ճանապարհով է ներմուծւում՝ ջրով թէ ցամաքով, որ երկրից է ներմուծւում և այլն. նպատակն է կամ դների հաւասարեցում, կամ դիւրութիւններ տալը և կամ մաքսային հակառակորդութիւնը։

Դիֆերէնցիացիա, տարբերաւորում. շերտաւորում։ Միապաղաղ, միաձոյլ երևոյթից զարգացման ճանապարհով բազմաեռակի, տարբեր առանձնայատկութիւններով, առանձնակի դերերով օժտւած նների կազմելը։ Բոյսերի և կենդանիների կազմութեան ժամանակի ընթացքում տարբեր դերեր կատարելը աշխատանքի բաժանման սկզբունքով։ Նախնական միակերպ հասարակութեան շերտաւորումը տարբեր դասերի և դասակարգերի։

Դիֆիրամբ տես դիթիրամբ։

Դիֆթերիտ (յուն.), մազաւային թաղանթի բորբոքումից առաջ եկած վտանգաւոր և վարակիչ բկացաւ։

Դիֆթոնգ (յուն.), երկբարբառ. երկու հնչիւն միացած իրրև մի ձայն, օր. այ, ոյ։

Դիֆուզիա (լատ.), ծաւալումն. հեղուկների և օդաձև մարմինների խառնուելը չնայած իրենց տարբեր խտութեան, երբ իրար հետ շփման մէջ են։—Ճառագործութիւն գրի և խօսքի մէջ։

Դ՚օլ տես դաւոլ։

Դոգմատիզմ (լատ.), փիլիսոփայութեան մէջ այն հայեացքն է, որ աշխարհի և նրա երևոյթների բացատրութեան համար երկու սկզբունք է ընդունում. որի համար հոգին և մարմինը, նիւթը և ոգին, իրականութիւնը և երևոյթը բոլորովին տարբեր, իրար հակադիր էութիւններ են, որ չունեն ընդհանուր արմատ և ոչ էլ իրարից են բղխում։ Արարչագործութեան մէջ երկու սկզբունքների՝ բարի և չար ոգիների, խաւարի և լոյսի գաղանքը, ինչպես հին պարսից և մանիքէացիների կրօնը։ Երկուաստիութիւն։—Քաղաքական դաւանքի պետական կազմի այն ձևն է, երբ իշխանութիւնը կամ պատկանում է երկու պետական ազգերի միևնոյն տէրութեան մէջ, ինչպես Աւստրօ-Հունգարիայում, կամ հաւասարապէս բաժանւած է միապետի և ժողովրդական ներկայացուցչութեան մէջ։

Դուալիստ, գ. վարդապետութեան հետևող,

Դուալիստական, երկուական. երկակողմանի։

Դուայան (Ֆր.), աւազ, երեց.

տարիքով, ծառայութեան տարիներով աւագագոյնը։ Դիպլոմատիական կօրպուսի դուռեայանը, մի պետութեան մօտ այլ պետութիւններից ուղարկուած բոլոր դեսպանների, հիւպատոսների և այլն աւագագոյնը իր ծառայութեան տարիների համեմատ։

Դուբարա (պարսկ.), զոյգ երկու նարդախաղի մէջ։ — Կրկին, կրկնակի։

Դուբլ (ֆր.), կրկին, զոյգ։

Դուբլէտ (ֆր.), արևէ առարկայի, երևոյթի, գործողութեան և այլն կրկինը, զոյգը։

Դուբլիկատ տես դուպլիկատ։

Դուզ, ուղիղ, շիտակ։ — Հարթավայր։

Դուէլ (ֆր.), մենամարտ։

Դուէտ (իտալ.), երկձայն երգեցողութիւն կամ նւագածութիւն. երկերգ։

Դումման, սեթի մի տնական տեսակը։

Դումպաղ, կալանաւոր, բանտարկեալ։ — Դումպաղխանա, բանտ։

Դուլցինէա, սիրուհի։ — Դոն-Քիշոտի սիրուհու անունն է։

Դուխան (թուրք. ռուս.), պիհեհաուն։ — Իջևան։ — Հասարակ ճաշարան։ —Դուխանշչիկ (ռուս.), գինեվաճառ. գինեհաուն պահոց։ —Իբրև հայհոյական խօսք՝ անկիրթ, հայհոյախօս։

Դուխի (ռուս.), հոտառէտ, անուշահոտ ջուր։

Դուխօբօր (ռուս.), հոգևմարտ. ռուս ժողովրդի մէջ տարածուած մի աղանդ է, որ չի ճանաչում Քրիստոսի աստուածութիւնը, մերժում է եկեղեցական խորհուրդները և սրբերի պատկերների երկրպագութիւնը։ Դ. համար մարդիկ բոլորը հաւասար են, այդ իսկ պատճառով նրանք ձգտում են իրագործել և կեանքի մէջ օգտակար հաւատարութիւնը. հրաժարւում են գինետական ծառայութիւնից և առհասարակ պետական պարտաւորութիւններից։

Դուկատ, ասպարիսկան դրամ, որ գործ է ածւում երկրից դուրս միայն առևտրական նպատակով =4,42 րուբլի=11,71 ֆրանկ։

Դումա (ռուս.), Ռուսաստանում քաղաքային խորհուրդը, քաղաքային ազգարնակութիւնից ընտրուած ներկայացուցչական ժողով, որ քաղաքի ներքին գործերը վարելում ընդհանուր է։—Պետական դ., Ռուսաստանի ներկայացուցչական ժողովը, պարլամենտը։

Դուման (թուրք.), մէկ, մանախուղ, մշուշ։

Դում-դում վտանգուշան, անպլեական գիւտ է. արձիճէ գինպակը զարնելով մարմնին իր կպած տեղը պատառ պատառ է անում։

Դունիա (արաբ.), ամէն մարդ։ —Աշխարհ։

Դուշ (ֆր.), ցնցուղ, ջրցիր. լողանալու համար պատրաստած որոշ գործիք, որը վերևից և կողքերից բազմաթիւ մանր հոսանքներով ջուրը թափում է մարդի վրա։ Դուշ ընդունել — դուշով լողանալ։

Դուշխ (պարսկ.), զոյգ վիզ նարդախաղի մէջ։—Յաջողակութիւն, բաղդ։

Դուշման (պարսկ.), թշնամի։

Դուպլիկատ, դուբլիկատ (լատին.), արևէ թղթի, վաւերագրի երկրին օրինակը։

Դուր (իտալ.), միևնոյն է թէ մնաժօր։

Դուրա (ռուս.), յիմար, արբեցար կին կամ աղջիկ։

Դուրակ (ռուս.), յիմար, արբեցար։

Դուրզար տես դիւրզիար։

Դուրան, խանութ, կրպակ։ Դուրանչի, խանութպան։—Դուրան բազար, առուտուր, վաճառանոց։

Դուրս կամ ւլրջօզ, բարձր ազնւականութեան տիտղոս, որ ցած է մեծն արքայական աստիճից։ — Հին Գերմանիայում պատերազմի ժամանակ ընտրուած զինավարն էր։

Դրագոմն, դրագօն (ֆր.), հեծելազօրքի մի տեսակը, արագ օգնութեան համար, որոնք ասկարի կարիքի դէպքում կարող են և յետիոտս կռւել։

Դրագօմնն, թարգման արևելեան պետութիւնների մէջ եւրոպական դեսպանատներում։

Դրահմ (յուն.), դիզատան կշռաչափ=60 գրամ։

Դրահմն, յունական գրամական միաւորութիւն=34 կոպէկ. համարւում է հաւասար մէկ ֆրանկի։

Դրակօն, վիշապ. առասպելական թեաւոր մեծ օձ, որ բերանից կրակ է ժայթքում։

Դրամօնական օրէնքներ, չափազանց խստասիրտ օրէնքներ։ (Աթէնքում, եօթերորդ դարում Ք. ա., Դրակօն անունով օրէնսդիրը հրատարակեց անգութ օրէնքներ ժողովրդի դէմ, որի անունից և ծագում է այդ արտայայտութիւնը)։

Դրամա (յուն.), թատերական գրւածք։ Զգայմունքների վրա ազդող մի թատերախաղ։ Ողբերգութիւն։ Տխուր, արիւնոտ պատմութիւն։

Դրամատիրական, ողբերգական, թատրոնական, թատերագրական։

Դրամատուրգ, թատերագիր. թատրոնական երկերի հեղինակ։

Դրամատուրգիա, թատերագրութիւն

Դրամ, դրամի (ֆր.), հատ

րդել կտոր, որից սովորաբար վերարկուներ են կարում։ Հատ մանուշ։

Դրապիր (ֆր.), գեղեցիկ ծալքերով վարագոյր։ Շորից պատրաստ պատերին։

Դրէյնօվ (անգլ.), պատերազմական զրահաւոր նաւերի մի մեծ տեսակը։

Դրէնաժ (անգլ. ֆր.), անջրդեւացում. խոնաւ հողերը, ճահիճները և այլն առուներով յամաքեցումը։

Ռեմոնէ խողովակներով վերից թարախը դուրս քաշելը։

Դրէսսար (ֆր.), անասնաննպաստ կրթութիւն, վարժեցում. անասնամարզ։

Դրուժինա (ռուս.), հին Ռուսաստանում իշխանի ամրողջ զօրքը, իսկ մանաւանդ պէս՝ նրան միշտ ամենամօտիկում, նրան միշտ շրջապատող զօրարաժինը, թիկնապահները։ Ընկերութիւն, ընկերակցութիւն. խումբ։

Դրուան, ուղիղ, շիտակ։ — Դրուանել, շիտակել, ուղղել։

Դրօզ (ռուս.), երկաթաւուն կաւը, որի վրայ երկու կողմից նստում են մէջք մէջքի։

Դրօգիստ (ֆր.), գեղեր և քիմիական արտիւնքներ վաճառող։

Դրօժ, դրօժի (ռուս.), խմորը թթուեցնելու համար մի տեսակ բոյսից պատրաստած խաշու. բուսախաշ, թթխմոր։

Դրօշկա, դրօժկա (ռուս.), փոքրիկ միաձի կառք։

Դւօր (ռուս.), բակ. կայան, կէլեան ճանապարհորդական կառքերի, սայլերի և այլն։

Դւօրեանին (ռուս.), ազնւական։

Դւօրնիկ (ռուս.), զննապան. բակի մաքրութեան հետևող մի ծառայ, որը նաև պարտականութիւն ունի տան բնակիչների անցագրերը ներկայացնել ոս-

սիկանութեան վաւերացման համար և ոսոիկանութիւնը շարունակ տեղեակ պահել հիզդնացողի մասին։

Դօ (կամ ուա), լէ, մի, ֆա, սօլ լա, սի, ձայնասիճանի եօթ ձայների անուններըը։

Դօգ (անգլ.), անգլիական շների մի ցեղ, շատ ուժեղ և կատաղի։

Դօգմա, դօգմ՛ (յուն.), դօգմատ, հիմք, ճշմարտութիւն. դաւանանք. անապացոյց պընդուածք։—Որևէ գիտութեան կամ ուսմունքի հիմնական սկզբունքը, որ ընդունւում է իբրև ճշմարտութիւն և ծառայում է հիմք եզրակացութիւնների համար։—Քրիստոնէական կրօնի և հաւատքի որոշ գծագրած ուսմունք։

Դօգմատիզմ, դաւդութեան այնպիսի եղանակ, երբ եզրակացութիւնը հիմնւում է իբրև ճշմարիտ ճանաչւած, փորձով չստուգւած դրութիւնների վրա, հակառակ էմպիրիզմի, որը մեկնում է գիտողութիւնից և փորձից։—Այն փիլիսոփայական ուղղութիւնը, որը մարդկային բանականութեան ճանաչողական կարողութիւնները անսահման համարելով առանց քննադատութեան և ապացոյցի ընդհանուր դրութիւնների վրա հիմնում է իր ուսմունքը, հակառակ կրիտիցիզմի, որը մեր բանականութեան ճանաչողական կարողութեան սահմաններն է որոշում։ Հակառակը կրիտիցիզմ և սկէպտիցիզմ։ — Անհաւերատութիւն դէպի հակառակորդի գաղափարները։

Դօգմատիկ, դօգմատիզմի հեւտևող։—Դաւանական խնդիրների մեկնաբանող։—Հին յունաց մէջ այն փիլիսոփան, որը հակառակ սկէպտիցիզմի, որոշ եզրակացութեան է յանգում։

Դօգմատիկա, դաւանաբանութիւն. գիտութիւն դաւանանքների մասին։—Քրիստոնէական վարդապետութիւն։

Դօզա, դօզիս (յուն.), դեղի այն քանակը, որը միանգամ ընդունում են։

Դօժ (իտալ.), Գէնուայի և Վենետիկի նախկին հանրապետութիւնների մէջ նախագահի կամ վարչութեան գլխի տիտղոսը։

Դօլար (պարսկ.), պահատան։

Դօլաղ, արնաքամպ։

Դօլիա (ռուս.), Ռուսաստանում ծանրութեան չափ=0,044 գրամ։

Դօլլար (անգլ.), Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների դրամական միութիւնը=2 րուբլի=5,34 ֆրանկ։

Դօլմա, տօլմա (թուրք.), կիսրակուր է. ծեծած մսով, բրնձով և այլն մէջը լցրած բազրջան, դդում, փաթաթած տերև, կաղամբ, ձուկ և այլն։

Դօլու, տօլու (թուրք.), ջուր խմելու աման։

Դօկ (անգլ.), նաւահանգստանիստում յատուկ տեղը ջրով լցրած, ուր վնասւած նաւերը տանում են նորոգելու համար։ — Մեծ նաւեր բոլոր հարկաւոր գործիքներով նաւաշինութեան համար, որոնց մօտեցնում են վնասւած նաւին։

Դօկլատ տես դակլատ։

Դօկումէնտ, դօկիման (լատ.), փաստաթուղթ, վաւերագիր. ապացուցագիր։

Դօկումէնտալ, դօկումէնտով ապացուցելի։

Դօկտրին (լատ.), վարդապետութիւն, ուսմունք։

Դօկտրինեօր, գործնական կեանքից չըհասկացող և միայն որևէ ուսմունքի վրա յենւած

երևոյթների մասին դատող։ — Ֆրանսիայում 19-րդ դարի ըկզբում դ.-ներ կոչւում էին այն քաղաքական գործիչները, որոնք հաւատարակես հետ էին թէ ձախակողմեան ամկավարականներից և թէ աջակողմեան, հին ռէժիմի կողմնակիցներից և ձգտում էին պետութեան կարգ ու կանոնը հաստատել գիտական տեսութիւնների համեմատ։ Սրբոյնց պարագլուխներն էին Գիզո և Ռոյէ—Կոլար։—Դօկտրինարիզմ՛, գօկարինեօրական ուղղութեամբ մտածողութիւն։

Դօկտօր (լատ.), վարդապետ. գիտական աստիճան։—Բժիշկ։

Դօկտօրշա (ռուս.), բժշկի կին։

Դօկտօրանտ, գօկտօրութեան թեկնածու. այդ գիտական աստիճանը ստանալու դիտաւորութիւն ունեցող։

Դօկտօրատ, գօկտօրի գիտական աստիճան։

Դօմ՛ (լատ.), տաճար, մայր եկեղեցի։

Դօմէն (լատ. ֆր.), պետութեան սեփականութիւնը կազմող այն հողերը, որոնք եկամուտ են բերում։ Ըստ ամենայ դ. համարւում են նաև անտառները, ձկնորսատեղերը, և հանքատեղերը, որոնք պետութեան են պատկանում. սակայն լայն մտքով վերցրած՝ դ. հասկացողութեան մէջ մտնում են բացի վերոյիշեալներից նաև պետութեան սեփականութիւն կազմող փողոցները, գետերը, կամուրջները և այլն։

Դօմինանտ (լատ.), ութնեակի առաջին ձայնից հաշւած հինգերորդ ձայնը։—Իշխող, տիրապետող։

Դօմինօ (իտալ.), խաղ ոսկրեայ քառանկիւնիներով, որոնց վրա 1—6 հատ կետեր են նշանակած։—Սև զգեստ, հոգևորականի վարքուբարքի նման և այդ զգեստը հագած մարդը դիմակահանդէսում։

Դօմինիկեան, կուսակրօն հոգևորական, որ պատկանում է 1215 թւին հիմնած Դօմինիկեան ուխտին։

Դօմօստրօյ տես դամոստրոյ։

Դօմօվօյ տես դամուոյ։

Դօն (փորթուգ.), պատւանուն ազնւականների և պատւաւոր մարդկանց Իսպանիայում և Փորթուգալիայում. որ գրւում է անունից առաջ։

Դօնատօր (լատ.), պարգևատրող, ընծայաբերող։

Դօն Ժուան, (իսպ.), կնասէր, սիրային արկածներով զբաղւող, միամիտ աղջիկների մոլորեցնող. իսպանական մի աւանդութեան հերոսն է, որ այդպիսի կեանք է վարել. Մօլիէր, Բայրըն, Պուշկին և այլն իրենց գրւածքներում պատկերացրել են այդ տիպը։

Դօնկիխօտ տես Դօն-Քիշօտ

Դօննա (իտալ.), պատւաւոր կանանց անուններից առաջ դրւող տիտղոս։ «Դօն»-ի իգական։

Դօն-Քիշօտ, Դօն-կիխօտ, իսպանացի բանաստեղծ Սէբաստիանոյ երգիծաբանական վէպի հերոս, որ տալեատական արկածների մէջ էր ընկել։ Այդ անունը այժմ գործ է հասարակ անուն իւրաքանչիւր երազող արկածախնդրի, որը ապարդիւն պայքարում է։

Դօնսօ տես դանսօ։

Դօշ, դէշ (թուրք.), կուրծք, լանջ։—Ջկան որոշ մասը ապտուած։—կրծկալ, նաև դօշլուղ։

Դօշակ (թուրք.), մահիճ։—անկողին։

Դօսսիէ (ֆր.), որևէ գործի վերաբերեալ բոլոր փաստաթղթերի, գրութիւնների և այլն

ամբողջութիւնը:

Դօսո. բարեկամ, ընկեր, սիրելի:—Դօսո ու դուշման բարեկամ ու թշնամի, ծանօթ անծանօթ:

Դօվլաթ (արաբ.), հռչակութիւն, փարթամութիւն: — Հարստութիւն, ունեցուածք: Մալ ու դօվլաթ, ապրանք և հարստութիւն:

Դօվլէ, դաուլ (արաբ.), իւկապէս նշանակում է թագաւորութիւն. Պարսկաստանում գործ է ածւում իբրև սիրտոս բարձրաստիճան անձանց, միացած այլ անուան հետ:

Դօր, հերթ: Դօրէդօր, հերթով:

Դօրխանան ոն, հարստաբապատութեան մէջ կոչւում է հին յունական աձը գօրխական սիւնով, որոնք ցածից վերև աստիճանարար նեղանալով վերջանում են պարզ թագադրնիերով, առանց պատուանդանի, և վերից վար ունեն գոգաւոր գոլեր:

Դօցէնա (լատ.), գասատու համալսարանական ուսուցիչ:

Դօֆէն (ֆր.), ֆրանսիական գահաժառանգի տիտղոսը 1349 թուից մինչև 1830 թիւը: — Դօֆէն, գօֆէնի տիտղոսը:

Ե.

Եա (թուրք.), կամ, թէպէ:

Եաբանի (պարսկ.), վայրենի:

Եաբու, հաստաբակ բեռնակիր ձի:

Եազօ (իսպան.), Շէքսպիրի «Օթէլլօ» ողբերգութիւնից վերցրած անուն. խորամանկ միջոցներով նախանձ գրգռող և ընտանեկան երջանկութիւնը քայքայող:

Եագուար (բրազիլիական), ամերիկական վագր, ինձ:

Եագուաշ (գերմ.), որսորդական պայուսակ:

Եաղ, օտար:

Եագդան տես Որմիզդ:

Եագըշի (թուրք.), գրագիր:

Եազմա (թուրք.), ծաղկանկար վարշամակ:—Մանուածոյ:

Եազօն, յունաց դիցաբանութեան մէջ՝ Թէսալիայի թագաւորի որդին, որ արգօնաւորդների գլուխ անցած գնաց Կոլխիս և բերից ոսկեգեղմը:

Եաթաղ (թուրք.), անկողին:

Եաթաղան (թուրք.), կարճ և կեռ թուր:

Եալ, բաշ, ձիու վզի երկար մազերը:

Եալդուզ (թուրք.), ասկեղջուղ, ասկեզօծութիւն,—Դրամի մի տեսակ, որ շատ լաւ ոսկուց է:

Եալլա, կամ Ալլահ (արաբ.), քաջալերական և Աստծու աջակցութիւնը խնդրող բացականչութիւն է:

Եալլի, կլոր պաբ: Նալլիբաշի, կլոր պաբը դեկավարողը, որ շարքի ծայրին է լինում:

Եալլար-եախա (թուրք.), ապաչէլ պագատակ:

Եախա (թուրք.), օձիք:—Եախասամիշ անել, օձիքից բռնել, խստապէս պահանջել:

Եախնի, եաՒնի (պարսկ.), ջրալի կերակուր մսով. դանդան տեղը տարբեր է պատրաստուում:

Եախտ, ապեզանի. մարմնի կարճած անդամի կապ ապեզանով:

Եախտա (անգլ.), թեթևաշարժ նաւ:— Նախնական, նաւաշինութեան սիրողների ամբողջութիւնը:

կումբ:

Եակ, գոմէշի և եղի մէջքին պատկիր ունեցող մի կենդանի է:

Եակօբին, անգամ մի ծայրայեղ արմատական և ամենամեծ դրական կուսակցութեան ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ, որ մեծ ազդեցութիւն ունէր և զեկավարում էր յեղափոխութիւնը: Անունը առացել է նրանից, որ իր առաջին նիստը Պարիզում ունեցաւ Նակօբինների (Յակովլեանների) վանքի մի դահլիճում: Եակոբինների կլուբը իրեն անուանում էր նաև «Ամենանպաստութեան բարեկամների ընկերութիւն»:

Եակօբինիզմ, ծայրացեղ յեղափոխականութիւն. յեղափոխամոլութիւն:

Եալլըշ (թուրք.), սխալ:

Եալլի (թուրք.), խզուած իւղով եփած բլիթ:

Եալտու, սուտ, խոյն:

Եալտուրի, յակոբեան, ժակօբին, կրօնական մի աղանդ, որ տարածւած է մեծ մասամբ տարբերների մէջ, նոյնպէս այլ վայրերում. Քրիստոսի մէջ ընդունում է մի աստուածային բնութիւն: Անունը ծագում է ազանդի հիմնադիր Յակովբ (Եակոբ) եպիսկոպոսից, որ ապրում էր 6 դարում:

Եալտրմ, յակինթ:

Եամանի, պատիւն կամ օգնութիւն ակնկալող բացականչութիւն է:

Եամանի (թուրք.), ոտնամանի մի տեսակը, հողմաթափ, չուստ:—Բրդի կամերան մի տեսակը:

Եամբ (յուն.), տաղաչափութեան մէջ երկվանկ ոտք, առաջինը կարճ, երկրորդը երկար. մեծավանքի:

Եամբօս (խալ.), մի ամերիկացուց և մի վէստիցոնոց ծնուած:

Եամշիկ տես Եմշիկ:

Եամլա, եամլաղ, եղլաղ (թուրք.), ամառանոց լեռներում. Արտավայր, ապարակ:

Եանի (արաբ.), այսինքն:

Եանկի, Ամերիկայի միացեալ նահանգներում այդպէս անուանում են Նոր-Անգլիայի բնակիչներին, իսկ ներքայում առհասարակ Հիւս. Ամերիկայի բնակիչներին: Իրեն բնաւորութիւն համարձակ, հպարտ, գործունեայ, խելօք, հնարագէտ, գործնական, ուրիշների վիճակով շատ չգոհացողներ:

Եանուա, հռովմայեցոց առաւօտը տարու, պատերազմի և խաղաղութեան, դռների, մուտքի և ելքի. նա ունէր երկու երես, մինը ուղղած դէպի առաջ, միւսը դէպի յետ:—Երկերեսանի, կեղծաւոր:

Եանվարիզմ, 17-րդ դարում Հոլանդիայում կօրնելիուս Եանսենիուս եպիսկոպոսի հիմնած աղանդ, որը ժխտում էր մարդկային կամքի ազատութիւնը և պայքարում էր ներքաւութեան դէմ:

Եաշ, հասակ, տարիք:—Նաշով, տարիքով, տարիքաւոր:

Եաշա, եաշասըն (թուրք.), տարի, կեցցէ:

Եաշմաղ, եաշմագ (թուրք.), շղարշ, որ գործ են անում թուրք կանայք գլուխը, բերանը, կզակը մինչև աչքերը ծածկելու համար. բերնակալ:

Եասաղ (թաթար.), տուրք բնաբերքով, որ առնում էին մանգոլ խաները առանձինից, իսկ այժմ ռուս կառավարութիւնը՝ թաթառական ցեղերից:—Սրդեւած:

Եասաղոլ, եասաւոլ, գիւղական ասպետութեան առա-

բին պաշտօնեայ. հարկահան։ —Եաուտուխանա, այդ պաշտօնեաների կայանը, ընդհանուր կացարանը։

Եաուման, յաւմիկ։

Եար (պարսկ.), սիրուհի, սիրեհար։

Եարա (թուրք.), վէրք։ —Եարլալու, վիրաւոր։ —Եարատ, վէրքոտ։

Եարար, արդիօք։

Եարասան, առիւծոյ։

Եարատ, դէնք։ Գործիք։

Եարաւազ (թուրք.), խարտեաշ, վարպետապետ։ Անհանդարտ, անառակ։

Եարդ (անգլ.), երկաթուխան չափ = 3 ոտնաչափի։

Եարլըկ, ապրանքի տեսակը ցոյց տուղ նրա վրա կպցրած թուղթ։

Եարմարկա (գերմ.), տարեկան մի կամ մի քանի անգամ ըստ երեւոյթին կրկնուող, մի որոշ վայրում տեղի ունեցող վաճառական շուկայ, ուր գանազան տեղերից ժողովւում են վաճառականներ և գնողներ իրենց պահանջին և առաջարկին բաւարարութիւն տալու նպատակով։

Եարուս, թատրոնական յարկ։

Եաւաշ (թուրք.), մեղմ, կամաց, հանդարտ։

Եաւիշլան (թուրք.), տոպինձ։

Եաւիտ (թուրք.), շինութիւն. կիսաշէն շէնք։—Եաւիջի, որմնադիր։

Եաւունջի, եաւինջի, այծի մազից թաղիքաձև գործած վերարկու. տառատակ։

Եբէնոս, եպէնոս, սեւ փայտ, որ շատ ամուր է, առաջւում է մի հնդկական ծառից։

Երբայեցերէն, հին հրէական լեզուն։

Եգեան (թուրք.), եղջերուղի, քնարուղի։

Եգէր (գերմ.), որսորդ. որսորդական բանակի պետ։ —Եգէրմայստէր (գերմ.), որսորդապետ։

Եգիպտական աշխատանք, ծանր տանջալի ա.։ Եգիպտոլոգիա, եգիպտագիտութիւն. պիտութիւն Եգիպտոսի պատմութեան, գրականութեան, հնադիտութեան մասին և այլն։

Եղէմ (Աբր.), դրախտ. այն գեղեցիկ պարտէզը, ուր ապրում էին Ադամը և Եւան մինդանչելուց առաջ։

Եգիպ, եգիպի, քրդական մի ցեղ է, որ իր տարօրինակ կրօնով զանազանւում է մահմեդականներից. նրանց կրօնը նման է պրոտեստանեան, բայց ունի քրիստոնէական և մահմեդական խառնուրդներ. շատ մահմեդականները նրանց համարում են այն եզիդի սերունդը, որ սպանեց Հասանին և Հիւսէյնին. այդ իսկ պատճառով նրանց մէջ թշնամութիւն կայ։ Եզիդները իրենց շատ մօտ են համարում հայերին։

Եգոիզմ, եգոիմ (Ֆրանս.), Յիւսուածական ընկերութիւն, կաթոլիկութեան տարածման համար Իգնատիոս Լօյոլայի ձեռքով 1539 թուին հիմնուած և Պօղոս III Պապի կողմից 1840 թուին հաստատած կաթոլիկ միաբանութիւն է։ Նպատակին հասնելու համար թոյլատրելի են համարում և գործադրում են ամեն միջոց՝ կաշառք, խաբեութիւն, կեղծիք, սպանութիւն, դրամ. դպրոցների և բարձրագոյն ուսումնարանների միջոցով, մանաւոր կապերով պետութիւն են ձեռք բերում և առաջ տարածած էին առաջ։ Այժմ հալածւում են շատ տէրութիւններից։

Եգիպտ, եգիպտոմիմին, եգիպտական միջոցներ բառերը այժմ գործ են ածւում այնպիսի մարդկանց և գործողութիւնների նկատմամբ, ուր մի ջոխների խաբեութիւն չի ճանաչւում նպատակին հասնելու համար։

Եգիպտոս. յոյն առակախօս, որ ապրել է Ք. ա. վեցերորդ դարում։—Եգիպտական, այլաբանական, առակով. սրամիտ, կծու, խայթող։

Երկրորդ տես կրկրդ։

Եթեր, (յուն.), տես էթէր։

Եթիմ (արաբ.), որբ։

Երկրդ բիւշկ, կամ ուղղակի կրկրդ, Սուլթան Աբդուլ Համիդի պալատը, մինչդեռ ժամանակակից դահճապետական թիւրքիայում այդ սուլթանի անձնական լէժիմը։

Եկերտրոն, էկերտրոն (յուն.), սաթ։

Եհուդա (Աբր.), Աստուած հրէաների կոչումով, որ խստասիրտ է և նախանձախնդիր։

Եղբայր Յոհաննան, ծաղրական անուն ամերիկացի ժողովրդի։

Եղիսեան դաշտեր կամ էլիզէում, հին յունաց և հռովմայեցոց հաւատքով այն տեղը, ուր տեղափոխւում էին արդարների հոգիները։—Պարիզի մի արւարձան-պրօսավայր։

Եմ (թուրք.), անասունների կեր։

Եմիշ (թուրք.), մրգեղէն։—Սեխ։

Եմշիկ, եամշիկ, կատապան. փոստային սայլապան։

Ենիշ (թուրք), դաւիվայր, պարիվայր, էջք։

Երկաղ տես եաչլաղ։

Ենիչերի (թուրք. «նոր զօրք»). 14-րդ դարում հաստատւած մի յատուկ զօրաբանակ թիւրքիայում։ Ե—ները բանի կերպով մահմեդականութեան դարձած գերի առած կամ իրրև հարկ ժողոված քրիստոնեայ պատանիներից էին կազմած, օգտւում էին յատուկ արտօնութիւններով, դաստիարակւում էին իրենց համար յատուկ հիմնւած դպրոցներում. սրանք կազմում էին թիւրքայ զօրքերի ամենալաւ մասը. բայց ժամանակի ընթացքում այնքան երես առան և յանդգնացան, որ սուլթաններին դարձրել էին իրենց ձեռքը խաղալիք, բոլոր պալատական դաւերի կազմողներն էին և քմահաճոյ կերպով, դրամի պահանջի չըզոհացնելու պատճառով կամ կաշառքով գահընկեց էին անում սուլթաններ և նրերը կարգում. իրենց սան. ձարձակութեամբ և անկարգապահութեամբ դարձել էին մի չարիք երկրի համար, 1826 թուի յունիս 16-ին Սուլթան Մահմուդ II ահից առնելով նրանց ապստամբութիւնը աչնչացրեց այդ բանակը կոտորելով նրանցից 15000 մարդ և վերացրեց բոլորովին ենիչէրիական զօրքը։ —Փոխաբերական մտքով և. կոչւում է առնաադրակ սանձարձակ, անպատասխանատու և բարբարոսութիւններ գործող պինդրը։

Եպարքոս (յուն.), թիւրքիայի հայերը անւանում են մեծ վէզիրին կամ նախարարապետին։

Եպիկուրեան տես էպիկուրեան։

Եպիսկոպոսատ, կաթոլիկ եպիսկոպոսների ամբողջութիւնը, երբեմն Պապն էլ մէջը հաշւած։ —Եպիսկոպոսական կոչում օծմամբ շնորհւած։

Եպիսկոպոսական եկեղեցի տես անգլիական եկեղեցի։

Եսաուլ (թուրք. ռուս.), կազակների ստամանի օգնական. կազակ զօրքի մէջ գինւորական սպայի աստիճան է, հաւասար

կապիտաններ:

Եսիր (արաբ.), գերի: Մարուկ, ճոպան:

Երազմանի (Թուրք.), գեներալ-ադյուտանտ:

Երարխա տես հիվրարխա:

Երևմիական, երևմիապա, ոդր, կած. Երուսաղեմի կործանման ատիճով Երեմիա մարգարէի ողբի նմանութեամբ:

Երիշ (Թուրք.), ընթացք, քայլածք:

Երօգլիճ տես հիվրօգլիճ:

Եւա, կին. կանացի յատկութիւնների մարմնացում:

Եւանգելիստ (յուն.), աւետարանիչ:

Եւնուխ (յուն.), ներքինի:

Եւտախեան խորհուրդ, այն անցքը, որ միացնում է ականջի թմբկաթաղանթի խոռոչը բերանի հետ, կոչուում է իտալացի Եւստախի գիտնականի անունով, որ մեռել է 1574 թ.:

Եփեմերոն տես Էֆեմերիս:

Երա, մեծ, ահագին:

Եօղ, եօղօֆօր և այլն տես իօղ...

Եօլ (Թուրք.), ճանապարհ:—Մէջց, էշանակ, ձև, կերպ:—Եօլա գնալ (գալ, տանել), կառավարուիլ, մի կերպ գլուխ հանել. անցկացնել. վարուիլ. բաւականանալ:

Եօլկա (ռուս.), սօնտաժառ.

Եօխուշ (Թուրք.), գոհունակ, գարխուր:

Եօնջա, առուցտ. անասունների կերակուր մի տեսակ խոտ:—Եօնջալուղ (Թուրք.), առուցտի արտ:

Եօրդան (Թուրք.), վերմակ:

Եֆիմերիս (գերմ.), պետութեան ծառայութեան մէջ հաստատուած պետերից մի տարեկան բաժին:

Զ.

Զաբաւտովկա (ռուս.), գործադուլ.

Զաբոն (պարսկ.), նեհար, վախտ:—Զաբնիլ նեհարել:

Զաղրուգա (սերբ.), բալկանեան պատերազմների մէջ գոյութիւն ունեցող մի տեսակ զերդաստան-համայնք, որը կապուած է մի քանի ընտանիքներից, ընդհանուր անտեսական կապերով:

Զալիմ (արաբ.), արդէն մահնատանոց:

Զալ (ֆր.), գանգիճ:

Զալատնիկ (ռուս.), կամ միւսական, Ռուսաստանում ծանրութեան չափ — 96 ղօլիա — 4,268 գրամ: 96 զ. = ռուսական մի ֆունտ կամ գրանեա:

Զալում (արաբ.), խորամանկ, հաբեպիկ անգամ, անզգաստ, խիստ չար:

Զալպ, համազարկ. շատ հրացանների կամ թնդանօթների միաժամանակ արձակելը:

Զալօգ (ռուս.), գրաւ. գրաւական.

Զախատա (ռուս.), յափշտակած և ապօրինի ուրած հոգ:

Զակազ (ռուս.), պատւէր. արհեստաւորներին, վաճառականին, կապալառուին և այլն:

Զակուսկա (ռուս.), թևթև նախաճաշ սովորաբար սառը ուտելեղէններից:—Զակուսկուղէն, նախաճաշի համար պատրաստած ձկնեղէն, ապխտած մսեղէն և այլն:

Զակօն (ռուս.), օրէնք:—Զակօնագէտ, օրէնագէտ:

Զանդա տանել, ձանձրացնել:

Զանիմէ (արաբ.), նեղութիւն:

Զանրումար (պարսկ. զրնարր մար, օձի թոյն), անէծք է:

Զաղա այր, քաբայր. քաբանճառ:

Զաղրկղ (պարսկ.), շուշան:—Մեծ, մանիշակագոյն ներքակազմ ծաղիկ:

Զաղին, հրաշքառուր:

Զաղչ, նուրբ պատրաստած փափուկ կաշի, որից ձեռնոցներ և այլ իրեր են պատրաստում:

Զալ անել, փչացնել:

Զալիմ (արաբ.), Թիւրքական ատատական իշխան, որ տիրում էր գիւղերի և որոշ պարտականութիւններ ունէր պատերազմի ժամանակ:

Զալչիկ (ռուս. նապաստակ.), երկաթուղիներում առանց տոմսակի ճանապարհորդողներին այդպէս են անուանում Ռուսաստանում, որոնք նապաստակի պէս ամեն րոպէ երկիւղի մէջ են, թէ կորռնեն

Զանգին (Թուրք.), հարուստ:

Զանիամէ, սանիամէ (արաբ. սանատամէ), տրհեան:

Զանջաֆիլ (արաբ.), կոճապղպեղ:

Զանօս (ռուս.), հեղեղատի կամ անձրեւոջրի պատճառած փլուքը ոտմով, քարերով, աւազով:

Զապասնիկներ (ռուս.), արհմատականներ. 40-ական Ռուսական գերդաստանում մի մեծաւոր հոսանք, որի գլխաւոր ղեկավարն էր Բելինսկին: Ըստ նրա քարոզում էին, որ առանց քաղաքակրթութեան միայն ժամանակ կարող է իր կատարելութեան հասնել, երբ նա նախապէս կը իւրացնի արհմատական քաղաքակրթութիւնը. այդ իսկ պատճառով կողմնակից էին արհմատական քաղաքական և հասարակական կարգերի: Դրանց հակառակորդներն էին սլաւեանոֆիլները:

Զապաս (ռուս.), պաշար:

Զապիմէ (արաբ.), ռաթիկան դիւուր Թիւրքիայում:

Զապրօս (ռուս.), հարցապնդում:

Զառ (պարսկ.), ոսկի:—Զառգնար, ոսկեքիչ:—Զառվարաղ, ոսկեզօծ:

Զառաֆ տես ատաֆ:

Զառատա (ռուս.), արգելարան. խճուղիների վրա պահականոց, որտեղ ճանապարհորդներից սահմանուած վճարն են վերցնում խճուղու պահպանութեան համար:

Զար (Թուրք.), նարգիլեի մէջ գործածական ոսկրէ խողովակ — Բախտ, յաջողութիւն:

Զարատուստրա, զ...շտրա տես Զրադաշտ:

Զարար (Թուրք.) վէրք:

Զարր, հարուած, զարկ. ոյժ:

Զարրազան, Թնդանօթ:

Զարգեար տես զառ:

Զառալ (ռուս.), ձնահիւսերի Թափուածք լեռներում, որ վտանգում է ճանապարհը:

Զարգագ, զիւգէկ (Թուրք.), Թեթեւամիտ:

Զաւթել, ուժով, յափշտակելով իւրացնել:

Զաւօդ (ռուս.), գործարան:

Զաֆրան (արաբ.), շաֆրան, հոտաւէտ ծաղիկ է, որից պատրաստում են դեղին գոյն, իսկ նրա չորացրած վարսանդը գործ են ածում իրրև համեմունք. քրքում:

Զեմկ (ռուս.). զեմստուօական գործիք:

Զեմսկի սաբօր (ռուս.), 1550 Թուից մինչև 1653 Թուը Ռուս-

աստանում խորհրդակցական համագումարներ էին, բաղկացած պաշտոնեաներից և հոգևորականներից, որոնք կչեում էին թագաւորների հրամանով և խորհրդակցական իրաւունքներ ունէին պետութիւնը դրամական և պետական նեղ վիճակից ազատելու աշխատանքում։

Զեմսկի Նաչալնիկ (ռուս.), գիւղական ոստիկանութեան վրա վերահսկելու նպատակով կարգած պաշտօնեայ Ռուսաստանում։ Նրան նշանակում է նահանգապետը տեղական կալւածատէր ազնւականներից և իրաւունք ունի վերահսկել գիւղական բոլոր վարչական գործերին. ունի դատաւորական և վարչական իրաւունքներ։ Այս պաշտօնը գոյութիւն ունի 1889 թւի օրէնքով։

Զեմստւո (ռուս.), գաւառական և նահանգական ինքնավարութիւն Ռուսաստանում հիմնուեց «մեծ բարենորոգումների շրջանում» կայսր Ալէքսանդր II-ի օրով Ղրիմի անյաջող պատերազմից յետոյ։ Իրաւասութիւնն է գաւառական և նահանգական ներքին բարեկարգութեամբ զբաղել, ինչպէս քաղաքային ինքնավարութիւնները քաղաքների համար։ Բացում է դպրոցներ, հիւանդանոցներ, կառուցանում է ճանապարհներ և զբաղւում է կուլտուրական այլ գործերով։ Ընդհանրապէս ազատամիտ արամադրութիւն ունի և նախասահմանադրական Ռուսաստանում համարւում էր յառաջադէմ հաստատութիւն։

Զիրցալո (ռուս), ռուսաց պաշտօնատներում, դատարաններում և այլն պարտաւորիչ դրւելիք մի խորհրդանշան է, եռանկիւնի հատածակողմի ձեով, որի երեք կողմերում գրած են Պետրոս Մեծի հրահանգները, իսկ գլխին պետական երկգլխանի արծուենշանն է։

Զերու, հնդկական ոսկեայ մուր եզ։

Զերր, զերրա, վագրածին. վագրի էշի մի տեսակը, որը վագրի նման շերտաւոր մորթ ունի։

Զէլաէրսիան կամ Սէլաէրսիան ջուր, ածխաթթուաւոր պղպեղով հարուստ հանքային ջուր Զէլտէրս գիւղից. գրա նմանութեամբ պատրաստում է և արհեստականը։

Զէյրէկ (թուրք.), Փոքր Ասիայի արեւմտեան կողմը ապրող մի ժողովուրդ է. սրանք առաջ ծառայում էին թիւրքական անկանոն զօրքի բաշիբոզուկների մէջ։

Զէյթուն, ձիթապտուղ։

Զէնդաւէստա կամ սաւաստա, այն սրբազան գիրքը, որտեղ ամփոփւած է Զրադաշտի վարդապետութիւնը։ Զ. պարունակում է իր մէջ հատուածներ իրանի հնագոյն կրօնական ընդարձակ գրւածքներից։

Զէնդերէն, այն լեզուն, որով գրւած է Զէնդաւէստան։

Զէնիաթ տես զանիաթ։

Զէնիթ (արաբ.), երկնակամարի վրա այն կէտը, որ գտնւում է դիտողի ուղիղ գլխի վերեւը, այսինքն ուղղահայեաց է դիտողութեան կէտին, գտնւելով այդ կէտով անցնող երկրի շառաւիղի գծի վրա։

Զէրզաւերի, ներքնատուն, նկուղ։

Զէւզէզ տես զաւզազ։

Զէւս, յոյների գլխաւոր աստուածը, երկնքի և երկնաւոր լոյսի աստուածը, որ բազմած է Օլիմպոսում և համարւում է բոլոր աստուածների և մարդկանց հայր։

Հռովմայեցոց Իպիտերը, իսկ հայոց Արամազդը։

Զըվկում, մի տեսակ ատեձք է։

Զիմար (պարսկ.), թոյն։

Զիմբա, սիմբա (պարսկ.), պայլիկան, ծակիչ մկրատ։

Զիմչում (տաթար.), գմբուխտ բաբը։—*Զիմչում դուշ*, արծւի մի տեսակը։

Զինգրա-գինգրա (Թուրք.) դրոշակ, ցնցուղներով, տատիկ դրոշակ։

Զինդան, կապան։ Բանտ։

Զինջիլ (պարսկ.), շղթայ։

Զրանէխ (պարսկ.), զաւրկ։

Զիսամէլմ (Թուրք.), Թիւրքիայում այն հոգևորը, որոնք առատական իրաւունքներով յանձնւում էին հնձելագործքին, որպէսզի նրանից առացած եկամուտը փոխարինէ նրան արեւելեան թօշակը։ Այս երկրները, համաձայն Մուրադ I օրէնսդրութեան, սեփականութիւն չէին, այլ յանձնւած էին ցմահ եկամուտից օգտւելու համար. օգտւողի մահից յետոյ գ.-ը դառնում էր կրկին արքունի կալւածք։ Զիամէթի աւատատէրը կոչւում էր *զայիմ*, որը պարտական էր պատերազմի ժամանակ որոշ քանակութեամբ զօրք ու զրամ հայթայթել։

Զիան (պարսկ.), ջլատ։

Զիարէմի, արբատեղի, ուխտատեղի. մահմեդականների ուխտագնացութիւն։

Զիբիլ (արաբ.), աղբ։

Զիգգազ(ֆր.),կատրւած գիծ, որը սուր անկիւններ է կազմում։

Զիլ (արաբ.), սուր ձայն.—Լարաւոր գործիքի ամենաբարձր ձայն հանող լարը։

Զիրա, մի տեսակ համեմունք։

Զմրուխտ, իզումրուդ, սմարագդ (պարսկ.), կանաչագոյն թանկագին քար է։

Զնախալ (ռուս.), կախարդութեամբ և ոչ գիտական ճանապարհով բժշկութիւն անող. «ջառա», «հէքիմ»։

Զիւղ (գերմ.), հարաւ, հարաւային քամի։—*Զիւղ-օստ* (գերմ), հարաւարեւելք, հարաւարեւելեան քամի.—*Զիւղ-վէստ* (գերմ.), հարաւարեւմուտք, հարաւարեւմտեան քամի։

Զուրատովշչինա (ռուս.), ռուս կառավարութեան գործակալ Զուրատովի ձեռքով և նրա ծրագրով առաջ տարւած բանւորական շարժում Ռուսաստանում, որի էութիւնն էր բանւորներին զուտ տնտեսական հողի վրա կազմակերպելով նրանց հետ պահել քաղաքական պահանջներից։

Զուրը, վայրի ցուլի մի մեծ տեսակը, որ այժմ գոյութիւն ունի միայն Ռուսաստանի Գրօդնօ նահանգում. օրէնքով արգելւած է նրանց սպանելը։

Զուրբաև (ռուս.), առանց հասկանալու դառն անգիր անող աշակերտ։

Զուրբովկա, մի տեսակ օղի։

Զուլալ (արաբ.), պարզ, վճիտ, ակնաձկիտ։

Զուլում (արաբ), մեծ վտանգ, պատուհաս։—*Խիստ չար, անպատրոյն*։

Զուռնա (Թուրք.), նւագափող. արեւելեան նւագարան, որ ածում են փչելով, ունի խիստ սուր ձայն.—*Զուռնաչի*, փողհար, զուռնա ածող երաժիշտ։

Զուրզիլ ապխտած ձկնեղէնի մի տեսակը։

Զրադաշտ, Զօրօաստր, Զարատուշտրա, համարւում է մազդէզանց կրօնի հիմնադիրը. Որմիզդը և Արհրմնը այդ կրօնի երկու սկզբունքներն են, բարի և չար,

որոնք ստեղծել են աշխարհը դրա հետևող կրակապաշտներ կան մինչև հիմա Պարսկաստանում և Հնդկաստանում։ Ըստ աւանդութեան Զ. իր վարդապետութիւնը ամփոփել է Ձէնտաւէստա կամ Աւէստա գրքի մէջ։

Զօդիակ (յուն.), կենդանակերպ 12 համաստեղութիւնների գօտին, որի միջով անցնում է արեգակը իր տարեկան շրջանառութեան միջոցին։

Զօհիլ, մի նեղսիրտ, նախանձոտ և մանր քննադատ էր, որ ապրում էր Քրիստոսից առաջ երրորդ դարում և պարսաւեց Հոմերոսին։—Առհասարակ այդ պիսի քննադատ,

Զօլ, շերտ։—Զօլաւոր, շերտաւոր։

Զօլօտնիկ տես զալատնիկ։

Զօնդ (ֆր.), մետաղեայ ասեղ վէրքեր կամ մարմնի խորքերը հետազօտելու համար։ Զօնդել, նոյն զօնդով, փոխաբերաբար նշանակում է մաքրել շօշափել, տրամադրութիւնները իմանալ մի գործ ձեռնարկելուց առաջ։

Զօնտ, տան մուտքի դռան վրա փայտի կողմից ծածկ։

Զօնտիկ (գերմ.), հովանոց, անձրևանոց։

Զօո (պարսկ.), ժուռ, ուժ, բռնութիւն։ Զօոով, ուժով, բռնութեամբ։—Զօոաւոր, ուժեղ, բռնակալ։

Զօրօաստր տես Զրադաշտ։

Զօօլօգ (յուն.), կենդանաբան։—Զօօլօգիա, կենդանաբանութիւն։

Զօօտոմիա (յուն.), անասունների մարմնի ներքին կազմը ուսումնասիրող գիտութիւն. անատոմիա։

Է.

Էգալիզատօր (լատ.), հաւասարեցնող. հաւասարութիւն յանկացող։

Էգալիզացիա (լատ.), հաւասարեցում. միակերպաւորում. ողորկացում։

Էգալիտարիզմ, ընդհանուր հաւասարութեան վարդապետութիւն։

Էգալիտէ (ֆր.), հաւասարութիւն։

Էգիդա (յուն.), Զէւսի վահանը, որը նա ընծայել էր Մինէրւային։—Հովանաւորութիւն, պաշտպանութիւն։

Էգօ (լատ.), ես։

Էգօիզմ (լատ.), եսականութիւն, եսասիրութիւն. այնպիսի գործողութիւն, որի նպատակն է սեփական ես, իր անձը միայն, նրա մասին հոգալ, նրան բարձրացնել, յաճախ մինչև անգամ ի վնաս միւսների։ Հակառակը ալտրուիզմ։—Տեսական էգօիզմը փիլիսոփայութեան մէջ այն հայեացքն է, որ միակ գոյութիւն ունեցողը սեփական ես է, մնացած աշխարհը միայն պատկերացումն է, ֆէնօմէն է։

Էգօմէիզմ (լատ. յուն.), ես-աստուածաբանութիւն։ Ինքնաստուածացում։

Էգօիստ (լատ.), եսական, եսասէր մարդ։—Էգօիստական, եսական, եսասիրական։

Էգօտիզմ (ֆր.), ինքնապաշտողութիւն։

Էգօցէնտրիկ (լատ.), եսակենտրոն. վարդապետութիւն, որ ամեն բանի կենտրոն դարձնում է մարդի եսը։

Էդիմ տես եդեմ։

Էդիկտ (լատ.), հրաման, կարզադրութիւն բարձր իշխանութեան կողմից։ Հրովարտակ։

Հին Հռոմում պրէտորի հրապարակային փակցրած յայտարարութիւնը իր ապագայ գործողութիւնների մասին։

Էզան տես ազան։

Էթեր, եթեր (յուն.), ամենանուրբ և ամենաթեթև, անկշռելի նիւթ, որը լցնում է ամբողջ տիեզերքը և թափանցում է բոլոր մարմինները. այս ենթադրական նիւթի ալիքների արտադրութիւն է, կարծում են, լոյսը, ջերմութիւնը, էլեկտրականութիւնը և այլն։-Ոգիից (սպիրտից) պատրաստած մի ցնդող հեղուկ։

Էթէրային, շատ թեթև, նուրբ, օդեղէն։

Էթիկա (յուն.), բարոյագիտութիւն, բարոյախօսութիւն, որ ասում է նոյնպէս գործնական փիլիսոփայութիւն։ Փիլիսոփայութեան այն մասն է, որ ուսուցանում է բարոյականի օրէնքները և տալիս է մարդկային գործողութիւնների գնահատութիւնը բարու և չարի տեսակէտից։ Իրրև գիտութիւն է. առաջ առնում է բարոյականի հասկացողութիւնը և էութիւնը. ապա մարդկային գործողութիւնների այլ և այլ արտայայտութիւններից նա տալիս է այն, ինչ որ բարոյական կարող է անուանել և այսպիսով որոշում է այն կանոնները (նորմերը), որոնց հետևելով կարելի է հասնել բարձր երջանկութեան։ Գլխաւոր խնդիրները, որոնք է-ի մէջ տարաձայնութիւններ են առիթ տալիս, հետևեալներն են. ի՞նչ է բարին, ի՞նչ է չարը, ի՞նչ է առաքինութիւնը, ի՞նչ է պարտականութիւնը, ի՞նչ է խիղճը։

Էթիկական, բարոյագիտական։

Էթիկական կամ պատմական դպրոց, քաղաքական տնտեսութեան մէջ կոչւում է այն դպրոցը, որը ծագից իրրև հետևանք քննադատութեան դասական դպրոցի, որի անկարեւորից զուտ գիտական վերաբերմունքը դէպի տնտեսական երևոյթները է. դպրոցի ներկայացուցիչները անբաւարար գտան և սկսեցին տնտեսական կեանքում նշանակութիւն տալ նաև բարոյական կողմին։ է. պ. կողմնակից է, որ պետութիւնը միջամտի աշխատանքի և կապիտալի վէճի մէջ, կողմնակից է բարենորոգութիւնների յօգուտ բանուորութեան, բանուորական կազմակերպութիւնների և այլն, առանց սակայն վտանգելու ներկայումս իշխող եղանակարգը։ Այս դպրոցը զարգացաւ Գերմանիայում, այժմ ունի իր կողմնակիցները նաև այլ երկրներում։

Էթնօգրաֆիա (յուն.), ազգագրութիւն, ցեղագրութիւն. գիտութիւն, որը նկարագրում է զանազան ազգերի և ցեղերի նիստուկացը, բարքուվարքը, հաւատալիքները, նախապաշարումները, լեզուն, բարբառները և այլն։

Էթնօլօգիա (յուն.), ազգախօսութիւն, ցեղախօսութիւն. գիտութիւն, որ ուսումնասիրում է էթնօգրաֆիայի նկարագրած փաստերը և նրանց բացատրում։

Էլ (անգլ. ale), անգլիական մի տեսակ գարեջուր։

Էլ, էլամ, ժողովուրդ։ Թափառական ցեղ, վաչկատուն։ — Էլբաշի, հասարակութեան ղեկավար։ Թափառականների ցեղապետ։ — Էլչի, թափառական։

Էլ ալամ, համայնք, ընդհանուր ժողովուրդ։

Էլաստիկ (ֆր.), առաձգական, ճկուն։

Էլբէգի, ցեղապետ։

Էլղօրաղօ (իսպ.), մի առասպելական երկիր ոսկէ լեռներով և թանկագին քարերով, որ 16-րդ դարի իսպանացիների կարծիքով գտնուում էր Հարաւային Ամերիկայում.

Էլէատներ առում են Սակրատէսից առաջ յոնական էլէա քաղաքից, որ ծագումն էր Ք. ա. 540 — 460 թ., ծագած մի փիլիսոփայական դպրոցի հետեւողներ։ Ընդունում էին, որ էութիւնը մէկ է, միատեսակ և անփոփոխ, ժխտում էին ամեն տեսակ բազմութիւն, փոփոխութիւն և շարժում։ Հիմնադիրներն էին Պէրմենիդէս, Մէլիսօս և Զէնօն՝ ապա Բէհնօֆանէս։

Էլեգանս (ֆր.), պերճութիւն, շքեղութիւն։ — Էլեգանտ (լատ.), ընտիր, շքեղ, ճաշակով, վայելուչ, պերճ։

Էլեգիա (յուն.), եղկելութիւն. քնարական բանաստեղծութեան այն տեսակը, ուր արտայայտում է բանաստեղծի տխրութիւնը, հեռաթափութիւնը, ողբը։ — Էլեգիական, եղերերգական, տխուր։

Էլեկտօրալ (ֆր.), ընտրական։

Էլեմենտ (լատ.), տարր. մարմինների պարզ մասերը, որոնք այլ ևս բաղկացուցիչ մասերի չեն բաժանուում, այլ իրենք են հէնց ամենաակզբնականը, որոնց այլ և այլ միացումներից կազմում են բոլոր նիւթերը։ Հին յոյները ճանաչում էին միայն չորս տարր՝ կրակը, ջուրը, օդը և հողը։ Ներկայումս քիմիան պրոնց թիւը հասցրել է մինչև 70։ Կայ կարծիք, որ է֊ները բոլորը միևնոյն հիմնական նիւթըն են, միայն զանազան պայմաններում տարրեր ձևակերպութիւններ են առնում, է. բառը գրած է ածւում և մի առմանների ամենափոքր մասերի վերաբերմամբ։

Էլեմենտար, տարրական, պարզ։

Էլեմենտար ոգիներ, միջնադարեան հետաքրքիրներով չորս էին և ապրում էին չորս էլեմենտների — տարրերի մէջ. գնոմ, արական և գնոմիդ, իգական, ապրում էին հողի և լեռների մէջ և պահպանում էին այնտեղ եղած գանձերը. ունդինա, ջրային ոգի կնոջ կերպարանքով. սիլֆա, արական, և սիլֆիդա, իգական, ապրում էին օդի մէջ. և սալամանդր, կրակի ոգի։

Էլեւատօր (լատ.), վերամբարձ մեքենայ. բազմայարկ տների մէջ գործածական մեքենայ մարդկանց յարմարաւոր կերպով ցածից վերև բարձրացնելու համար։ — Յարկերի շահմարաններ նաւահանգստների մօտ, որտեղ նոյնատեսակ մեքենայով ցորենը բարձրացնում են և բարձում նաւերին ու վագոններին։

Էլեկտրականութիւն (յուն.), բնութեան մի զօրութիւն է, որ առաջանում է մարմինների շփումից և այլ և այլ քիմիական բազադրութիւններից. ըստ Հէրցի է պատճառը էֆէրի ճաճանչի է պատճառը էֆէրի ճաճանչի է։ Նա արտայայտւում է իրրև վառող և ձգող ուժ, իրրև կայծ, լոյս, ջերմութիւն և այլն։ Սաթականութիւն. տես նաև գալ-

ւանականութիւն։ — Էլեկտրական, է֊ից առաջ ունեցող։ — Էլեկտրականացնել, մի առարկայի էլեկտրականութիւն հաղորդել։ Փոխաբերական մտքով՝ լարել, ոգևորել, խանդավառել, կենդանացնել։

Էլեկտրաբարձր, թաղաքային հանրակառք, որ երկաթէ ուղիների վրայով շարժւում է էլեկտրականութեան զօրութեամբ։

Էլեկտրոմէքանիկ (յուն.), էլեկտրաբանուժութիւն։

Էլեկտրոմագնիտիզմ, ուսմունք էլեկտրականութեան և մագնիսականութեան փոխադարձ յարաբերութեան և այդ երկու ուժերի կապակցութեան մասին. (օր. պողպատի մագնիսացումը էլէկ. հոսանքի միջոցով)։

Էլեկտրօն, էլեկտրօն (յուն.), սաթ։

Էլեկտրօսկօպ, էլեկտրօսկէպ, էլեկտրաչափ. մի գործիք, որ ցոյց է տալիս որևէ առարկայի մէջ ամփոփած էլեկտրականութեան քանակը։

Էլեկտրօտէխնիկա, գիտութիւն, որ սովորեցնում է արհեստների մէջ էլ֊ութեան գործադրութեան եղանակները և էլեկտրական մեքենաների ու գործիքների պատրաստելը։ — Էլեկտրօտէխնիկ, մասնագէտ էլեկտրօտէխնիկայի։

Էլեկտրօքիմիա, ուսմունք էլեկտրականութեան յարաբերութեան մասին դէպի քիմիական բազադրութիւնները։

Էլիզէում տես եղիսեան դաշտեր։

Էլիքսիր (յուն.), բժշկականութեան մէջ անուն է գանազան հեղուկ դեղերի։ — Ալքիմիայի մէջ՝ այն խորհրդաւոր հեղուկը, որը ամեն հիւանդութիւն կըբժշկի և յաւէտ երիտասարդ կըպահի։

Էլիկ, համայնք։ Ազգաբնակութիւն։

Էլիմինիզմ տես հէլլենիզմ։

Էլմաս տես ալմաստ։

Էլճի, դեսպան, խնամախօս։ — Տես էլ։

Էլօժ (ֆր.), ներբող. գովասանական խօսք, ճառ։

Էլօղլի (թուրք.), այլորդի, օտար։

Էլֆ (անգլ.), գերմանական ժողովրդների դիցաբանութեան մէջ մանր ոգիներ բնութեան, որոնք կամ բարի են և ապրում են երկնքում, կամ չար են և ապրում են տորերկրեայ աշխարհում։

Էհօ (յուն.), արձագանք։

Էհտիար տես իխտիար։

Էկարտէ (ֆր.), թղթախաղի մի տեսակը։

Էկզ... տես նաև էքս։

Էկզալտացիա (լատ.), չափազանց բորբոքուածք, աստիճ գըրգիռ։ Բարձրացած, լարուած տրամադրութիւն։

Էկզակտ (լատ.), ճշգրիտ, կատարեալ։ Ը. գիտութիւններ համարուում են նրանք, որոնք կարող են հիմնուել թուական գիտութեան վրա և չափի են են.

թարկում. կամ ունին հատատուն օրէնքներ և ոչ թէ ենթադրութիւնն, հաւանականութիւնն վրա են հիմնուած. մաթէմատիկան, աստղաբաշխութիւնը, մեքենայագիտութիւնը և այլն:

Էկզամէն (լատ.), քննութիւն, հարցաքննութիւն: — *Էկզամենատօր*, քննող, հարցաքննող:

Էկզարխ (յուն.), բարձր հոգեւորական, արքեպիսկոպոս, որին մի քանի թեմ է ենթարկուում.—*Էկզարխատ* (լատ.), այն բոլոր թեմերը միասին առած, որոնց վրա կարգած է մի էկզարխ:

Էկզեկուատօր (լատ.), իրագործող դատարանական վճռի: — Տնտեսական մասը կառավարող պաշտօնեայ:—*Էկզեկուտիվ*, կատարողական.—*Էկզեկուցիա* (լատ.), կատարուած. բանի իրագործուած դատարանական վճռի:

Էկզեմա, թայ քօս. կաշւի հիւանդութեան մի տեսակը:

Էկզեմպլար (լատ.), օրինակ, մի հատ. որևէ բոյսի, կենդանու, գրքի կամ մի այլ առարկայի մի օրինակը:

Էկզերսիս (Փր.), վարժութիւն:

Էկզիլ (լատ.), էքսիլ, աքսորատեղի. մասնաւորաբար՝ հրէաների բաբէլօնեան գերութիւնը:—*Էկզիստենց* (Փր.), գոյութիւն:—*Էկզիստենցմինիմում*, այն փոքրագոյն եկամուտը, որը անհրաժեշտ է տնտեսութիւն վարող անձի և նրա ընտանիքի գոյութիւնը պահպանելու համար: Է. սովորաբար ապատ է ծնում ուղղակի հարկից, այսինքն եկամտային տուրքից: Պրուսիայում մինչև 900 մարկ, Անգլիայում 160 լիվր, Իտալիայում 400 լիրա, Աւստրիայում 600 գուլդէն եկամուտը ճանաչուում է էկզիստենցմինիմում:

Էկզոգամի (յուն.), շատ ժողովրդների մէջ գոյ պահպանուած սովորութիւնը, որ ամուսնի չի կարելի առնել այն ցեղից, որին պատկանում է ամուսնացողի մայրը:

Էկզոտիկ (յուն.), օտարերկրեայ:

Էկիպաժ (Փր.), այլ և այլ տեսակի կառքեր: — Մի նաւի վրայ ծառայող բոլոր նաւաստինները:—Ռուսաց նաւատորմիղի մէջ յատկապէս է. կոչւում է ծովային զօրքի մի որոշ քանակը, որ համապատասխանում է ցամաքային զօրքերի գնդին: — Ճանապարհորդական ամբողջ պարագան. կառք, ձիեր, պայուսակներ, ծանրոցներ և այլն:

Էկիվ (Փր.), գործածութիւնից ելած ֆրանսիական դրամ = 3 ֆրանկի:

Էկիվոկ (Փր.), երկիմաստութիւն. երկդիմի խօսք:

Էկլէկտիկ (յուն.) էկլէկտիզմի հետևող. ամբողջական աշխարհայեացքից զուրկ մարդ:

Էկլէկտիզմ (յուն.), էկլէկտիցիզմ, այն փիլիսոփայական ուղղութիւնը, որը չի առաջադրում մի սեփական ամբողջական փիլիսոփայական աշխարհայեացք, այլ վերցնում է իրաքանչիւր փիլիսոփայական սիստէմից այն, ինչ որ իր կարծիքով ճշմարիտ է և դրանց միացնելով կազմում է մի ամբողջութիւն: Յաճախ է. բառը գործ է ածւում իբրև յանդիմանութիւն մի փիլ. վարդապետութեան, երբ նա միաձոյլ շէնք չէ:

Էկլիպտիկ (յուն.), այն կոր գիծը երկնային տարածութեան մէջ, որով ըստ երևոյթին արեգակը շրջան է գործում մի տարեայ ընթացքում. ծիր խաւարման:

Էկսէլլանս տես ավսէլլանս:

Էկստազ (յուն.), հոգեկան յափշտակութիւն, ծայրայեղ ոգեորութիւն, այն աստիճանի, որ մարդին զարձնում է անզգայ դէպի իր շրջապատը, մինչև անգամ դէպի մարմնական ցաւը. է. մէջ ընկած մարդը հիպնոտիզմի ներգործութեամբ ստեղծած պատկերները իրականութեան տեղ է ընդունում:

Էկտ տես ակտ:

Էկտան (Փր.), լատ. երգել. մէջը սպիտակ շուր ձող՝ շրջանակ, որ դրւում է մագական լապտերի դիմաց նկարը վրան անդրադարձնելու համար: — Ջերմաչափ. նոյն ձևի այլ և այլ նիւթից պատրաստած, վառարանի դիմաց դնելու համար, որ ջերմութիւնը շատ զօրեղ չընդերգռծի:

Էկցէ Հօմօ (լատ.), ահա մարդը. այս խօսքերով Պիղատոսը փշեայ պսակով Քրիստոսին ներկայացրեց պանահոծութիւնից յետոյ: — Պատկեր տատապող Քրիստոսի փշեայ պսակը գլխին:

Էկսատօր (լատ.), հազարապետ. բևեռներից հաւասար հեռաւորութեամբ երկրագունդը պտտվող և նրան երկու հաւասար մասի բաժանող երևակայական գիծը:

Էկսիլիբրիստ (լատ.), լարախաղաց. հաւասարակշռութիւնը լաւ պահպանելով մարմնամարզական խաղեր անող արուեստական:

Էկսիմալենտ (լատ., համարժէք, փոխարժէք. համազօր արժէք: — *Էկսիմալենց*, համարժէքութիւն:

Էկսնօմ (յուն.), անատ. արև է հատատութեան, վանքի և այլն անտեսական մասի կատարիչ. — *Էկսնօմիկա* (ռուս.), անտեսուհի:

Էկսնօմիա (յուն.), անտեսութիւն. մարդի կանոնաւոր և պարբերական գործունէութիւնը, որով նա իր կարիքները հոգալու համար միջոցներ է ձեռք բերում և այդ միջոցները նպատակայարմար գործադրում է:

Էկսնօմիզմ, մի հոսանք էր ռուս մարքսիստների մէջ 1890-ական թուերին, որը տնտեսական պայքարին առաջնակարգ տեղ էր տալիս, իսկ քաղաքական կուսին՝ երկրորդական. գործադուլների կազմակերպումը ճանաչւում էր այդ հոսանքի գործելակերպը, հիմնուած այն բանի վրա, որ բանւորական շարժումը ինքնին պիտի օգտակար հնտեսութիւններ է տալու:

Էկսօդիսատ, տնտեսագէտ. տնտեսական հարցերով տեսակցական զբաղում: — *Էկսնօմիստներ տես ֆիզիոկրատներ:*

Էնտերաբ (արաբ.), յարդ, բարեկական արժէք. վարկ: Ե-բախտիկ:

Էմալ, էմայլ (Փր.), արծնապակի, կիսուած, «մինէ»: կաւէ կամ մետաղէ իրերի երեսը ապակենիւթ գոյնզգոյն պատուածք կամ զարդարանք: — Սառամի արտաքին կարծր և վայլուն մակերևոյթը:

Էմանացիա (լատ.), բղխուն, ծագուն. հակառակ *էօլիցիացիի*, այն փիլիսոփայական ուսմունքը, որ աշխարհի ծագումը բացատրում է բղխմամբ աստուածութիւնից: Աստուածութիւնից բղխած աշխարհը հետզհետէ հեռանում է կատարելութիւնից և աստիճանաբար վատանում. սրանով է բացատրում և չարի գոյութիւնը աշխարհիս երևոյն, որը չէր կարող Աստծուց լինել:

Էմանսիպ տես ամանսիպ:

Էմանսիպել (Փր.), ազատագրուած. նախապաշարմունքներ

և անոտիապաշտութիւններ թօթափած։ Մարդկանց հետ իրաւահաւասար կեանք վարող կին։

Էմանցիպացիա, էմանսիպասիօն, (լատ.), ազատագրութիւն։ Սարկութիւնից, ճորտութիւնից, հպատակութիւնից, կախումից, նախապաշարումներից ազատուելը։—կանանց է., կանանց իրաւահաւասարեցումը տղամարդկանց հետ։

Էմանցիպատօր, ազատագրող, էմանցիպացիայի քարոզիչ։

Էմբլէմ (յուն.), խորհրդանիշ, նշանակ. որ և է պատկեր կամ առարկայ, որ ծառայում է իրեն սիմբոլ մի գաղափարի. դափնի պսակը փառքի էմբլէմ է, ձիթենու տերեւը՝ խաղաղութեան, արօրը՝ երկրագործութեան և այլն։

Էմբրիօ, էմբրիօն (յուն.), սաղմ։—*էմբրիօլօգիա* (յուն.), սաղմախօսութիւն, սաղմագիտութիւն. գիտութիւն կենդանական սաղմի և նրա զարգացման աստիճանների մասին։

Էմիգրանտ (լատ.), գաղթական, վտարանդի, տարաշխարհիկ. կամաւոր կամ ակամայ իր հայրենի երկիրը թողած և այլ երկրում վերաբնակած անձնաւորութիւն. մանաւորապէս՝քաղաքական հալածանքի պատճառով։—Պատմութեան մէջ է. անունով յայտնի են այն ազնւականները և հոգևորականները, որոնք Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ փախան հայրենիքից և վերադարձան միայն 1815 թւին Բուրբոնների վերահաստատութիւնից յետոյ։

Էմիգրացիա (լատ.), գաղթ, տարագրութիւն, պանդխտութիւն. անհատական կամ խմբական տեղափոխութիւն մի երկրի սահմաններից դէպի այլ երկիր, որ կատարւում է կամ կամաւոր կերպով կամ ստիպմամբ իրրև հետևանք անտեսական նեղ վիճակի, քաղաքական համոզման, կրօնական հալածանքի և այլն։

Էմինենտ (լատ.), արտակարգ, առաջաւոր. սովորականից բարձր։—*էմինենց,* առեղծագործող անհատ. առաջաւոր անձնաւորութիւն։—Պատւաւոր տիտղոս է կարդինալի։

Էմիսար (լատ.), դաղտնի յանձնարարութեամբ ուղարկուած գեսպան։—Լրտես։

Էմիսիա, Էմիսիոն, (լատ.), բաց թողնելը (թղթադրամի կամ արժէթղթի)։

Էմիսիոն բանկ, կարճ ժամանակեայ վարկի հաստատութիւն, որը թղթադրամի գօրութիւն ունեցող արժէթղթեր է բաց թողնում, որոնք տոկոս և դիւիդենտ են բերում։

Էմիր (արաբ.), իշխող. տիտղոս է, որ կրում են անկախ ցեղերի պետերը արևելքում, նոյնպէս Մահմէդի աղջկայ — Ֆաթմէի սերունդից ծագածները։

Էմպիրիա (յուն.), փորձ փորձառութիւն. ձեռք բերած գիտակցութիւն այն առարկաների մասին, որոնցից մենք զգայարանքների միջոցով տպաւորութիւն ենք ստանում. գիտողութեան կամ մտածութեան միջոցով ձեռք բերած ծանօթութիւն։

Էմպիրիզմ (յուն.), փորձականութիւն. փիլիսոփայութեան մէջ այն ուղղութիւնը, որը փորձը համարում է հիմք մեր բոլոր ճանաչողութեան, մտածողութեան դերը ըստ է.-ի միայն նպատակն է, որ նա մեր գիտցածը ձևակերպում է և կարգաւորում։ Միայն գիտողութեամբ և փորձով ձեռք բերած ծանօթութիւններն են, որոնց

մենք ամփոփում ենք և կարողանում ենք լայն ընդհանրացումներ անել։ է.-ը չի ընդունում բնատուր ի ծնէ ստացած գաղափարներ, այլ սրանք բոլորը իրականութեան մէջ պատահած երևոյթների, փորձերի վերացականացումներն են։ Մտածողութեան մէջ ոչինչ չկայ, որ փորձից չբծաղի։ Այս ուղղութեան ներկայացուցիչներն են պէհաւորարար անգլիացի փիլիսոփաներ Բէկկըն, Լօկ, Իւմ, Ջօն Ստիւարտ Միլլ և այլն։

Էմպիրիկ կոչւում է նա, որ ձգտարիա է համարում միայն այն, ինչ որ հիմնւած է փորձի վրայ։ Միայն ծանօթ փաստերի վրայ հիմնւող իր ընդհանրացումները։—*Էմպիրիկական, էմպիրիստական,* փորձական, փորձառական. փորձից ծագող, փորձով հիմնաւորւած. փորձից հղրակացրած։

Էմպիրիոկրիտիցիզմ, Ռիխարդ Աւէնարիուսի (1843—96) հնարած բառն է, որ և բնորոշում է նրա փիլիսոփայութիւնը։ է.-ը հիմնւում է զուտ փորձի վրայ, որը ոչ այլ ինչ նրա համար չէ, եթէ ոչ փորձառական եղանակով ձեռք բերած ծանօթութիւնները, բայց զուտ ամէն տեսակ բնազանցական (մետաֆիզիկական, գերբնզգայական) հետաքրքիր բնագաւառներն է—կրիտիկան, — որ փորձը մաշրում է ամէն տեսակ անհատական, տրամաբանօրէն անհամապատասխանալի կողմերից։ է. չի ընդունում բնատուր, բնածին գաղափարներ. ժխտում է տարբերութիւնը հոգեկանի և մարմնականի, ենթակայի և առարկայի մէջ։ Ի ձգտում է զուտ փորձի վրա կառուցանել համաշխարհային մի գաղափար, զերծ բնազանցութիւնից և երկուութիւնից։

Էմպիրիոմոնիզմ անունն են էմպիրիոկրիտիցիզմի։

Էմօցիա, Էմօսիօն (լատ.), զգացմունքի շարժում, տրամադրութեան յոյզ։

Էյալէթ (արաբ.), ընդհանուր նահանգապետութիւն Թիւրքիայում, որ կազմւած է մի քանի *սանջագներից* և կառավարւում է *վալիների*։ Դրանց թիւը առաջ երկուս էր՝ Ռումէլի և Անատօլու. այժմ շատ է։

Էյզենախեաններ տես *այգենաւ.*..

Էյրաթի (թուրք.), խախուտ։ ժամանակաւոր, ոչ հաստատուն։

Էյտազ, այտազ, սպասաւոր։

Էնդազէ (թուրք.), կաղապար։ Թղթից կտրւած ձև հագուստի որևէ մասի, որի վրա ձևում են։ Տես նաև *անդազա*։

Էնդիկ (գերմ.), ընկերավարական շարժման վերջնական նպատակը։

Էնէիդա, Էնէական, Վիրգիլիոսի մի քերթւածը, Համէրոսի հետևողութեամբ, ուր նկարագրւած է Տրոյի պատերազմի հերոսներից մէկի թափառումները. նա փնտրում էր իր համար նոր հայրենիք Տրոյի անկումից յետոյ։

Էնթէրի տես *անթարի*։

Էնթուզիազմ (յուն.), մեծ ոգևորութիւն, խանդավառութիւն՝ գլխաւորապէս կրօնական։ Ոգու խիստ բարձրացում, իրրև հետևանք որևէ գաղափարով խիստ ազդւելու։

Էնթուզիաստ, մեծ ոգևորութեամբ, խանդավառութիւնով բռնւած մարդ։ Ոգևորութեամբ խիստ գրաւող մարդ։

Էնէրգիա (յուն.), էներգի, եռանդ, կորով, վճռականութիւն, խիստ ձգտումն մի բանի։—Մարմնի ընդունակութիւնը զոր-

ծելու։ Է. լինում է ակտուել կամ կինետիկ, այսինքն՝ գործոն, երբ նա շարժման հետևանք է. և պոտենցիալ, այսինքն՝ թաքուն, երբ նա ամփոփած է առարկայի մէջ և որոշ պայմաններում միայն հրապարակ է գալիս, ինչպես վառօդում։ Էնէրգիայի դանազան տեսակները փոխակերպւում են և մէկից միւսն է առացւում. այսպէս շարժումը կարող է փոխուել տաքութեան, լոյսի, այրման և այլն, և այս դէպքում է. քանակը անփոփոխ է։

Էնէրգիկ, էնէրժիկ, (ֆր.), ուռանդուն. խիստ գործօն։

Էնէրգետիկա, էնէրգիզմ, այն աշխարհայեացքը, որը էնէրգիան համարում է բոլոր բնական երևոյթների հիմքը։

Էնզումէն տես անզուման։

Էնատիտիւ տես ինատիտուտ։

Էնտուզիազմ տես էնթուզ...

Էնտոմոլոգիա (յուն.), միջատախօսութիւն. գիտութիւն միջատների մասին։

Էնցիկլիկա (յուն.), շրջաբերական. շրջագայող գրութիւն, թուղթ։ Հռոմայ պապի կոնդակ։

Էնցիկլոպէդիա (յուն.), հանրագիտակ, հանրագիտական բառագիրք. մի գրածք կամ բառագիրք, որ իր մէջ ամփոփում է ծանօթութիւնները բոլոր գիտութիւնների մասին։ Է. կարող է սահմանափակել նաև գիտութեան որևէ մի ճիւղով։

Էնցիկլոպէդիստներ, 18-րդ դարում Ֆրանսիայի մի շարք մտածողներ, որոնք հրատարակեցին Ֆրանսիական մեծ հանրագիտակը. հետևում էին բնապաշտական և բանական ուղղութեան. դրանք էին Դիդերօ, Դ'Ալամբէր, Ռուսսօ, Վօլտէր, Հոլբախ։

Էնօրմ (լատ.), անչափ, չափազանց։

Էշաֆօղ (ֆր.), տախտակամած, որի վրա հաստատւած են պլխատան գործիքները և որտեղ անգի է անցնում պլխատումը. կառափնարան, կառափնարան։ Աւելում է նոյնպէս շաֆօտ։

Էշլև (արաբ.), աշխոյժ, ուռանդ, աւիւն։

Էշարֆ, ևրևելեան, ջոջեր, իշխաններ։

Էպաթրա տես նապաթրա։

Էպիգամիա (յուն.), երկպսակ ամուսնութիւն։ — Ամուսնութիւն տարբեր երկիրների թագաւորների և տարբեր դասերի մարդկանց մէջ։

Էպիգենեզիս (յուն.), կամ ապլեֆօրմացիա (լատ.), այն հայեացքը, որ իբր թէ բոլոր գործարանաւորները ծնւում են այնպէս, ինչպես նրանց ներկայացնին են. որ սաղմի մէջ արդէն կան այն բոլոր յատկութիւնները, որոնք ապագայում կերպարանաւորւում են ծնողները նման իր ծնողներին։

Էպիգրամ (յուն.), կարճ ուսանուածոյ, յաճախ երգիծարանական, ուր սրամիտ կերպով, կարճ, պատկերացրած է մի գաղափար։

Էպիգրաֆ (յուն.), վերտառութիւն. բնաբան. որևէ գրքուածքի վերնագրից յետոյ գրքուած մի կարճ ուսանուածոյ, ուսուածք, առած, կամ յայտնի մարդի մի խօսք, որ ցոյց է տալիս գրուածքի ոգին։ — Սրբագրապրած մի իմաստալից խօսք։ Աւելում է նաև մօտտօ։

Էպիզօնները (յուն., յետնորդներ. յունաց առասպելներում՝ հօթը իշխանների որդիքը, որոնք իրենց հայրերի վրէժը լուծելու համար պաշարեցին Թէբէն, ուսան և այլեցին։ — Առհասարակ այնպիսի մարդիկ, որոնք գործ լինելով իրենց ուսուցչի կամ վարպետի սարդանդից և չբարգանդելով մի նոր բան ասել, բաւականանում են նրա հանճարեղ մտքերը սարդանդելով և գարգացնելով։

Էպիկվիա (յուն.), համաճարակ. հիւանդութիւն, որ սարդանդում է և բռնում շատերին։ — *Էպիկվիական,* ճարակող, սարդանդող, վարակիչ։

Էպիզօղ (յուն.), միջատկոր. որևէ ընդարձակ մեծ երևոյթից մի դէպք։ Պատահական կերպով սեղի ունեցած մի դէպք։

Էպիզօոտիա (յուն.), անասունների հիւանդութեան համաճարակ։

Էպիմէտ (յուն.), մակդիր, վերագիր. որևէ բառի յատկանշող սձական, որ բանասեղծութեան մէջ միշտ նոյն բառի հետ է գործ սձում. օր. կամար ունքեր, սիմ սչեր, կրտսիկ թուր։

Էպիկեպսիա (յուն.), ընկնաւորութիւն, վերնոտութիւն. հոգեկան հիւանդութիւն է, որ արտայայտւում է ջղային ցնցումներով և ուշաթափութեամբ, նեազկոտութեամբ։

Էպիկսպոկ, ընկնաւոր, վերնոտ. *Էպիկսպոկով հիւանդ։*

Էպիկսէքսիա (յուն.), կաթուած, անդամալուծութիւն, որ բռնում է մարմնի միայն մի կողմը։

Էպիլօգ (յուն.), վերջարան. եզրափակութիւն։ Թատերական գրուածքների մէջ յատուկ վերջին կտորը։

Էպիկուրեան (յուն.), IV դարում Ք. ա. ապրող յոյն փիլիսոփա Էպիկուրի վարդապետութեան հետևող. սովորական հասկացողութեամբ է. համարում է այն մարդը, որ զգայական հեշտանքի յետևից է ընկած. բայց իսկապէս է. է այն մարդը, որը ձգտում է վայելքներով լեցուն խաղաղ հանդարտ կեանքի։ — *Էպիկուրէիզմ,* Էպիկուրի վարդապետութիւնը։ Անձնական վայելքի հետևութիւն։

Էպիտէդ (լատ.), թուղթ, գրութիւն, նամակ։

Էպիստօլական, նամակագրական ձևով (գրուածք, վէպ և այլն)։

Էպիտաֆիա (յուն.), դամբանագիր։

Էպիտէտ տես էպիթէտ։

Էպիցիկլ (յուն.), շրջան, որի կենտրոնը ընկած է մի այլ շրջանի շրջագծի վրա։

Էպիքական, վիպական, դիւցազներգական։

Էպօլէտ (ֆր.), ուսադիր. զինուորականների և որոշ քաղաքացիական պաշտօնեաների ուսերին գրուած նշանը, որը նաև նրանց պաշտօնի աստիճանն է ցոյց տալիս։

Էպօխա (յուն.), դարագլուխ. դարաշրջան. մի արտակարգ դէպքով նշանաւոր դարձած ժամանակաշրջան, որից սկսած տարիները հաշւում են։ Մի ժամանակաշրջան, որի ամբողջ ուսուցութիւնը բնորոշում է որևէ երևոյթ։

Էպօնիմ, էպօնիմ (յուն.), մէկը, որ իր անունը մի բանի է տալիս. օր. Հայկը հայոց ազգի նկատմամբ. յետանուանեալ, անուանադիր։

Էպօպէա, դիւցազներգութիւն. վիպական գրականութեան այն տեսակը, ուր հերոսական անձնաւորութիւնների արկածներ են պատմում։

Էպօս (յուն.), վէպ. բանաստեղծական գրականութեան այն ճիւղը, ուր խշում է պատմո-

դական եղանակը։

Էսէկ տես Էսէո։

Էսթէտիկ, Էսթէտիկա (յուն.), փիլիսոփայութեան այն մասը, որը զբաղւում է գեղեցկի գաղափարով և նրա առաջացրած մարդկային զգացմունքներով։ Գիտութիւն գեղեցկի, ճաշակի և գեղարուեստականի ներգործութեան մասին։ — Ճաշակ, գեղագիտական զգացմունք. շքեղը։

Էսթէտիկ մարդ, գեղագէտ, ճաշակ ունեցող մարդ։

Էսէո, օսթիալիտ և ուէօլիւցիօներ բառերի սկզբնատառերի անունները, որը գործ է ածւում իբրև կրճատ անուանումն օսթիալիտ յեղափոխական կուսակցութեան։ — Էսէկ, առաջինն օսթիալիտ և դէմօկրատ բառերի սկզբնատառերի անունները (վերջի «կ» բարեհնչունութեան համար է), կրճատ անուանումն օսթիալդէմօկրատ կուսակցութեան։

Էսկադրա (ֆր.), մի քանի պատերազմական նաւերից բաղկացած նաւախումբ մի մարդի հրամանատարութեամբ։

Էսկարպօն (ֆր.), շւարպօն, հնձելազօրքի վաշտ բաղկացած 120 ձիաւորից։

Էսկալադ (ֆր.), ամրոցի գրաւումը, երբ դա կատարւում է անդունքների միջոցով մագլցելով։ — Մի ժողովրդական տօնախմբութիւն Ջենեվում։

Էսկիզ (ֆր.), առաջագիծ. մի գրւածքի, նկարի և այլն նախագիծ։

Էսկիմի, աբսկի (թուրք.), հին կօշիկներ կարկատող. հնակարկատ։

Էսկուլապ (յուն.), բժշկութեան աստւածը հին յունաց դիցաբանութեամբ։ — Բժիշկ։

Էսկորտ (ֆր.), շքախումբ, ուղեկցող պահակախումբ։

Էսնաֆ տես սնաֆ։

Էսպանիօլ (իտ.), իսպանացի։ — Իսպանական քմախառն։ — Մօրուքի նեղ և երկար շերտ կզակի առջևի մասում։

Էսպէրանտօ, շատ պարզ քերականութեամբ արհեստական լեզու միջազգային գործածութեան համար յարաբերութիւնները հնչացնելու նպատակով։ — Էսպէրանտիստ, այդ լեզուն գիտցող և նրա տարածման կողմնակից։

Էսսէ (ֆր.), փորձ. յօդուած, շարադրութիւն։

Էսսենցիա, Էսանս, Էսէնց (լատ.), էութիւն. էական մասը. սուխ։ Որևէ բոյսի. պատրաստի, կենդանական նիւթի և այլն էական մասերի խտացումը։ Բնիւղ։

Էստակադա (ֆր.), մեծ հատ գերաններից լաստ, որնցով շրջապատում են նաւատորմիղը։

Էստրադա (ֆր.), յատակի մակերեւոյթից բարձր տեղ, ուր դրւում է ամբիոն, գահ, դաշնամուր և այլն։

Էտաս տես բիւջէտ։

Էտաժ (ֆր.), տան յարկ. աստիճան։

Էտաժէր, Էտաժէրկա (ֆր. ռուս.), պրպտարար. յարկ-յարկ փայտից շինւած պատւանդան գրքեր կամ այլ իրեր դասելու համար։

Էտապ (ֆր.), կայան, հանգիստ զօրքերի և կալանաւորների տեղափոխութեան ճանապարհին։ — Էտապով տանել, պահակի հսկողութեամբ, բանտերում կայանելով կալանաւորների տեղափոխութեան։

Էտատիզմ (ֆր.), ֆրանսիական սինդիկալիստները այսպէս

էին անւանում այլ սօցիալիստներին, որ իբր նրանք գոհ նշանակութիւն են տալիս պետութեան (état. լատ.) և ճանաչում են նրա իրաւունքը՝ դեկավար լինել հասարակական հարցերում։ Սինդիկալիստները չեն ընդունում պետութեան իրաւունքը՝ դեկավարել բանւորական ապահովագրութիւնը։

Էտէրնատ (լատ.), յաւիտենական տեւողութիւն. մշտնջենականութիւն։ — Էտէրնել, յաւիտենական, մշտնջենական։ — Էտէրնիտէտ, յաւիտենականութիւն։

Էտիկէտ (ֆր.), բարձր դասակարգի և պալատական շրջանների նիստուկացի եղանակ։ — Որոշ նշան, որ գրւում է մի գործարանի բոլոր ապրանքների կամ որոշ տեսակի ապրանքի վրա։

Էտիմօլօգիա (յուն.), ստուգաբանութիւն. բերականութեան այն մասը, որ զբաղւում է բառերի կազմութեամբ, փոփոխութեամբ և այլն. բառագիտութիւն։

Էտիւդ (ֆր.), ուսուածք, վարժ. մասամբ անմշակ գեղարուեստական գործ։ — Երաժշտական կտոր վարժութեան համար։

Էտիւի (ֆր.), տուփ, արկղիկ։

Էտնօգրաֆիա տես Լիմնօ...

Էտիօլօգիա (յուն.), ուսմունք պատճառի և հետևանքի մասին։ — Բժշկականութեան այն մասը, որ զբաղւում է հիւանդութեան պատճառներով։

Էտուալ (ֆր.), ատեղ։ — Դիւրատանուին, որ սկսում է փայլել գեղարուեստի երկնքի վրա։

Էրա (լատ.), դարագլուխ, ժամանակաշրջան. ժամանակի հաշիւ որոշ մօմէնտից սկսած։ Թուականութիւն։

Էրբաբ տես արբաբ։

Էրգօ (լատիներ.), ուրեմն, հետևապէս։

Էրկցիա (լատ.), տեսական գործարանների զբաղումը իրրև հետևանք նրանց մէջ արեան կուտակման։

Էրիտիկա (յուն.), վիճաբանելու արուեստ։ — Էրիտիկական, վիճաբանական, կուսակրական, վիճախնդրական։ — Էրիստիկեանները կամ մազարիկներ կոչւում էին Էվկլիդէս Մագարացու հետևողները, որոնք ընդունում էին մի բարի է. կոչւելին արանք իրենց վիճաբանութեան պատճառով։

Էրմիտաժ (ֆր.), մի թանգարան է Պետերբուրգում։

Էրշտաս, արշտաս, բարակ ու երկար շերտերով կտրատած և չորացրած խմոր, որ կերակրի մէջ են գործածում։

Էրուդիցիա (լատ.), գիտական զարգացում. բազմակողմանի, հարուստ, մտաւոր պաշար. մբտատպաշար։

Էրցհէրցօգ (գերմ.), աւստրիական թագաւորազնների տիտղոսը։

Էրէիզմ, հէրէիզմ, ֆրանսիացի սօցիալիստ Էրէի գործունեակերպը, որ մտնում է անիշխանականների։ Գլխաւորաբար, հակառազմական և հակահայրենասիրական քարոզ։

Էրը, վստահութիւն, իրաւունք։

Էրօպլան տես աէրօպլան։

Էրօս, էրօս (յուն.), սէր. սիրոյ աստւածը։ — Էրօտական, էրօտիկ, սիրային, սիրահարական։ — Էրօտօմանիա, սիրամոլութիւն. հոգեկան հիւանդութիւն է սեռական երևակայութիւններով. այդպիսի հիւանդը կոչւում է էրօտօման, սիրամոլ։

Էրֆուրտեան ծրագիր, գերմանական սօցիալդէմօկրատական կուսակցական ծրագիրը,

մարքսիսական ոգով, որ մշակուեց և ընդունուեց Էրֆուրթի կուսակցաժողովում 1891 թուին:

Էակուացիա (լատ.), զօրքերը մի երկրից հեռացնելը. հիւանդներին և վիրաւորներին պատերազմի դաշտից հեռացնելը:

ԷմէմՆիզմ, այն ուղղութիւնն է բարոյագիտութեան մէջ, որը մարդկային գործողութիւնների նպատակ և շարժառիթ է համարում երջանկութիւնը, բարգաւորութիւնը: Համաձայն այն բանի, թէ ինչպէս է հասկացւում բարգաւորութիւնը, էպիկուրական ուղղութիւնները տարբեր են լինում, ինչպէս հեդոնիզմ, ուտիլիտարիզմ և այլն:

— *կենսահաճութիւն*, հաճոյապաշտութիւն:

Էվենտուէլ (լատ.), հնարաւոր դէպքում. կարևորութեան պարագային:

Էվենտուալիտէտ, հնարաւորութիւն:

Էվիդենտ (լատ.), ակնյայտնի, աշկարա. անկասկած:

Էվիդենց, Էվիդանս (լատ.), ակնյայտնիութիւն. առաւելութիւն, որի համար բաւարար հիմքեր կան:

Էվրիկա (յուն.), գտայ. Աբքիմէդեսի բացականչութիւնը, երբ նա գտաւ այն օրէնքը, թէ որքան են մարմինները ջրի մէջ իրենց քաշից կորցնում: (Նա մի անգամ բաղնիսի աւազանում լողանում էր, երբ նկատեց, որ իր մարմնի անդամները ջրում աւելի թեթև են. մերկ դուրս վազեց փողոց կանչելով «Էվրիկա»:

Էվօլիւցիա (լատ.), *Էվօլիւսիօն*, բարեշրջութիւն, աստիճանական զարգացում պարզից դէպի բարդը: Երևոյթների յաջորդական փոփոխութիւնը այնպէս, որ յուրաքանչիւր նախորդի վերաբերմամբ աւելի կատարեալ է: Մանաւանդ՝ գործարանային աշխարհի աստիճանական զարգացումը: Տես *դարվինիզմ*:

— *էվօլիւցիօնիստ*, էվօլիւցիայի վարդապետութեան հետևող:

Էվակուացիա (լատ.), կոչ. օտարերկրեայ զօրաբանդի առաջ կանչելը:— Ոգիների զօրս կոչելը:

Էվենտիս, Էվենտիս (յուն.), ներքինի:

Էվիէջա, Էվիգէի, բաւականին:

Էվս (լատ.), պրուսիայ է շատ բառերի առաջ և նշանակում է նախկին. օր. *էվս-շահ, էվս-սուլթան, էվսնախագահ, էվսմինիստր, էվսվարդապետ*, այսինքն նա, որ առաջ եղել է շահ, սուլթան, նախագահ, մինիստր, վարդապետ:

Էվս .. տես նաև Էվկ...

Էվս կաթէդրա (լատ.), աթոռից, ամբիոնից. Հռոմի պապի որոշումները, որոնք արձակուում են Ս. Պետրոսի գահից և անսխալական են համարուում:

Էվակուացիվ (լատ.), բացառապէս, ի բաց առեալ:

Էվակուբրիա (լատ.), ուղևորութիւն, ճանապարհորդութիւն ուսումնասիրական կամ պրօսական նպատակով, կատարուած խմբով:—*Էվակուբրանտ*, այդպիսի ուղևորութեան մասնակից:

Էվակօմոդիկացիա (լատ.), հեռացումն եկեղեցական համայնքից. բանադրանք:

Էվամարիկուլացիա (լատ.), համալսարանի ուսանողների, մի համայնքի անդամների և նման ցուցակից դուրս գալը:

Էվապանիվ, տարածողական. անզուսպ, անզօր ինքն իրեն զսպելու:

Էվապատրիացիա (լատ.), հայրենիքից զրկուելը կամաւոր կամ ակամայ, իբրև հետևանք դաղթի, արտօրի և այլն. հայրենազրկութիւն:

Էվակուացիա (լատ.), առաքումն, ուղարկումն. դիտական խմբի կամ զօրաբանակի մի այլ տեղ ուղարկելը ուսումնասիրական նպատակով արշաւախումբ:

— *Փոսափ, խմբագրատան և այլ հաստատութիւնների այն բաժանմունքը, որտեղից լրագրի, նամակների, տպրանքների և այլն առաքումն է կատարուում:*

Էվակուիտօր, ուղարկողը, առաքողը, ճանապարհողը: Ապրանքներ ճանապարհող:

Էվակուիմէնտ (լատ.), այնպէսի փորձ, որը հետաքրքրողը արհեստականօրէն պատրաստած յարմարութիւնների միջոցով է կատարում և բան իր կամքի իրար վրա ներդործել է տալիս բնութեան այլ և այլ զօրութիւններ նրանց հետևանքը դիտելու նպատակով:

Էվակուիմէնտալ, փորձնական, էքսպէրիմէնտի վրա հիմնուած:

Էվակէտ (լատ.), հատկացող, պիտակ. որևէ ճիպի մէջ մասնագէտ մարդ, որ հրաւիրուում է մի վիճելի խնդրում ճշմարտութիւնը գտնելուն օգնելու:

Էվակէտիզա (ֆր.), քննութիւն. մասնագէտների կարծիքների միջոցով վիճելի խնդրի մէջ ճշմարտութիւնը որոշելը:

Էվակուասիոն (ֆր.), շահագործուածութիւն. բնութեան մշակութիւն. որևէ բանից (հողից, աշխատանքից և այլն) առաւելագոյն օգուտ դուրս հանելը:— Ուրիշի աշխատանքի արդիւնքի ի բացայայտումը նրա նեղ վիճակից օգտուելով:

Էվակուօզիօն (լատ.), պայթիւն:

Էվակուիս (ֆր.), շատպզտական:— Արագ գնացող երկաթուղային գնացք. ճակընթաց:

Էվակուէսիօն (ֆր.), արտայայտութիւն (դիմագծերի, ձայնի, շարժուածների):

Էվակուօվրիացիա (լատ.), սեփականազրկութիւն, ապատիրութիւն. տիպողական վաճառք անփականութեան: Սեփականութեան ձեռքէձեռք անցնելու մի տիպողական եղանակ է. պետական իշխանութեան այն գործողութիւնը, որով նա, հատաբակաց օգուտը նկատի առած, տիպողաբար վերցնում է մէկի անփականութիւնը, գլխաւորաբար՝ անշարժ կայքը, և մշտապէս կամ ժամանակաւորապէս նրան զարձնում է պետական, հատարակական, մի մասնաւոր անձի կամ ընկերութեան սեփականութիւն տալով դրա դիմաց որոշ վարձատրութիւն: Է. լինում է երբեմն և առանց վարձատրութեան կամ ոչ ամբողջ անփականութեան վերաբերմամբ:— Նորագոյն ժամանակներս Ռուսաստանում այդ անունով կոչւում էին յափշտակութիւններ դրամական սեփականութիւնների գաղտնի քաղաքական-կուսակցական նպատակներով: Երբեմն էլ պարզապէս դրամաշորթութիւնները:

Էվակուօվրիատօր, բռնի սեփականազրկող, ուրիշի ունեցուածքը յափշտակող:

Էվակուօվրիատօրների էվակուօվրիացիա, կարլ Մարքսի մի արտայայտութիւնն է, որով ուզում է բնորոշել ապագայ ընկերավարական յեղափոխութեան այն գործողութիւնը, երբ այժմեան սեփականատէրերը, որոնք էվակուօվրիատօրներ են հանդիսանում նրանով, որ կապիտալիստական անտեսութեան շնորհիւ ուրիշների կորցրած սեփականութեան տէր են դարձել, իրենց հերթին հարկադրը-

ած կըլինէին իրենց ունեցածը համայնական գործնել, այսինքն մի տեսակ էքսպրօպրիացիայի կը ենթադրէին։

Էքսպօրտ (լատ.), արտահանութիւն. երկրի ներսում պատրաստած ապրանքների կամ բնաթերքների վաճառումը արտասահմանին։ Դրան հակառակ՝ *իմպօրտ*, ներմուծութիւն, կոչւում է արտասահմանից ապրանքների և բնաթերքների գնելը երկրի ներսի գործածութեան համար։

Էքսպօզէ (Ֆր.), բացատրութիւն. թիւրիմացութեան պարզումն. վէճի պարզաբանումն։

Էքսպօզիցիա (Ֆր.), ցուցահանդէս, ցուցադրութիւն։

Էքսպօնատ (լատ.), ցուցահանդէսում ի ցոյց դրւած իր։ — *Էքսպօնէնտ*, ցուցադրողը։

Էքստէմպօրալ (լատ.), յանպատրաստից շարադրութիւն կամ մի այլ գրաւոր աշխատանք իրրև աշակերտի յառաջադիմութիւնը տեսնելու միջոց։

Էքստէնսիվ տնտեսութիւն երկրագործութեան մէջ կոչւում է այն տնտեսութիւնը, որը տիրապետող է դէռ այն ժամանակ, երբ ազգաբնակութիւնը խիտ չէ. բնութիւնը ինքնին թողնըւում է անխնամ, և օգտւում են նրա բնական զօրութիւնից, քիչ դրամագլուխ է գործադրւում, քիչ աշխատանք. ընդարձակ հողային տարածութիւնները սընուցանում են քիչ ազգաբնակութիւն։ Դրան հակառակ *ինտէնսիվ տ.* կոչւում է այնպիսին, որը տիրապետող է ազգաբնակութեան խտութեան շրջանում, ուր ձգտում են քիչ տարածութիւն հողից առաւելագոյն արդիւնք ստանալ, որի համար գործադրւում է աւելի դրամագլուխ, աւելի աշխատանք, մեքենաներ, շատ անասուններ, գործիքներ, պարարտացուցիչ միջոցներ և այլն։

Էքստէնսիվ (լատ.), տարածական, լայնացող։ — *Ինտէնսիվ*, ներքուժ, ուժգին։ Խորը։

Էքստէրն (լատ.), երթեւեկ։ — Դպրոցում աւարտման քննութիւն ուզղ, որը այդ դպրոցի աշակերտ չէ։ — *Էքստէրնատ*, երթեւեկ դպրոց։

Էքստէրրիտորիալիտէտ (լատին.), միջազգային իրաւունքի այն երևոյթն է, որով մի պետութեան որոշ անձնաւորութիւններ և առարկաներ, գտնուելով մի այլ երկրում, չեն ենթարկւում այդ երկրի իշխանութեան և օրէնքներին, այլ շարունակում են ճանաչել իրր իրենց հայրենի պետութեան մէջ և ենթակայ են միայն նրա իշխանութեան և օրէնքին։ *Էքստէրրիտօրիալ են*՝ օտար պետութեան թագաւորը կամ պետը, նրանց ներկայացուցիչները, օտար պետութեան կողմից լիազօրած պատգամաւորը. դեսպանութիւնները, հիւպատոսարանները և սրանց անդամները. այս պաշտօնեաների ընտանիքները և ունեցուածքը. օտար պետութեան նաւերը. օտար զօրաբաժիններ։

Էքստրա (լատ.), արտակարգ։

Էքստրակտ (լատ.), հեղուկի ցամաք կամ խիտ մասը, որ մնում է նրան հեռացնելուց կամ խտացնելուց յետոյ։

Էքստրաորդինար (լատ.), տարօրինակ, արտառոց. խելագար։

Էքստրաորդինարիտաս (լատ.), համալսարանական դասատու, որ չի համարւում պետական ծառայութեան մէջ։

Էքստրաորդինէր (լատ.), արտակարգ, տարակարգ։

Էքստրէմ (Ֆր.), արտակարգ։

Էքսցէլլենց (լատ.), *էքսելանս*, պերպանցութիւն։

Էքսցէնտրիկ (լատ.), տարօրինակ, անտեղի վարմունքով մարդ։

Էքսցէպցիոնէլ (Ֆր.), բացառիկ։

Էքսցէս (լատ.), չափազանցութիւն — Բռնութիւն։ — Զանփից դուրս գործադրութիւն իմիջի և տեսական կեանքի։

Էխիմա (խաալ.), կեցցէ։

Էօ իպսօ (լատ. eo ipso), ինքնըստինքեան. նոյն այդ հանգամանքի հետևանքով։

Էօլ, քամիների տատուած։ — Տիրապետող քամիները։

Էօմր, ումր, կեանք, արև։

Էօնիներ (յուն.), յաւիտենական պլիներ։ Գնօստիկեանների վարդապետութեամբ՝ տատուածային էութիւններ, որոնք բըռնում էին միջին տեղը աստուածութեան և մարդկանց մէջ։

Էօս (յուն.) կամ *Աւրօրա*, արշալոյսի տատուածուհին յունաց դիցաբանութեան մէջ։

Էօր, սկանդինաւեան երկրներում դրամական ամենափոքր միութիւն — մի կոպէկի։

Էֆէկտ (լատ.), ներգործութիւն, ազդեցութիւն։ — Հետեւանք։

Էֆէմէր (յուն.), միօրեայ, կարճատև։

Էֆէմէրիդ (յուն.), աղիւսակ առօրեայ աստղաբաշխական դիտողութեանց։

Էֆէնդի, Թիւրքիայում պատուանուն է պաշտօնեաների և կրթւած մարդկանց։

Էֆիր տես Էվէլը։

Ը.

Ըհաւիար տես իհտիար։
Ըղօրմ, ձիշտ, իրաւ։
Ըատիլ, կշռաչափ, ռուսաց կէս գրւանքից քիչ աւելի։
Ըրղատ տես իրղատ։

Թ.

Թաբաղ, ափսէ։ Դանձանակ։
Թաբաղա (արաբ.), թերթ թղթի, թխենղի և այլն։
Թաբակ, ծխախոտ։
Թաբիէ, փոքրիկ ամրոց. բերդակ։
Թաբու, Պօլինէզիայի կղզեբնակների սրբազան և անձեռնմխելի իրեր, մարդիկ, տեղեր, որոնք նուիրւած են Աստծուն։ — Սուրբ, անձեռնմխելի։
Թաբուն, տաբուն (թաթար.), ձիերի երամակ։ — *Թաբունշչիկ* (թաթ. ռուս.), ձիապահ։
Թաբօր, գնչուների թափառական մի քանի ընտանիքների խումբ։ — Թիւրքիայում վաշտ զինուորների. զօրաբանակ։ — Բարձր ամրութիւն։ — Զէյթերի ազգային ժողովը։
Թաբօրիտներ, Յովհաննէս Հուսի հետևողները։
Թագրիր տես Թաքրիր։
Թաղարէք, պատրաստութիւն։
Թազա, *թաժա* (պարսկ.), նոր, թարմ։ — *Թազաղան*, նորից, նորմէկանց, կրկին։
Թազէհ տես Թէզէ։

Թազի (պարսկ.), բարակ. որսկան շների մի ցեղ. — Թազիթուլա, հայհոյական մաթով՝ շներ, շուն ու շանգեալ:

Թալալ տես դալալ:

Թալան (Թուրք.), կողոպուտ, աւար: — Թալանել, կողոպտել: —Թալանչի, կողոպտիչ, ուրիշի գոյքը յափշտակող:

Թալաք, ծուղակ, որոգայթ:

Թալէբ, Թալաբի, Թալէբի (Թուրք.), մահմեդական ուսանող իսլամական աստուածաբանութեան և իրաւագիտութեան:

Թալէրը, գերմանական դրամ =3 մարկ=1 րուբլի 36 կոպէկ =3 ֆրանկ 75 սանթիմ:

Թալի՛ա (յուն.), ինը մուսաներից մէկը, Թատրոնի մուսան:

Թա՛լիա (յուն.), ծաղիկ. երեք գրացիաներից մէկը:

Թալիսան, Թըլիսմ՛ (արաբ.), մի կտոր քար, երկաթ, թուղթ, կախարդական ձևերով վրան մի նկար կամ գիր, որ անսովոր պաշտութեամբ ընդունում է իրեն գերբնական զօրութիւն ուներող. յուռութք, կախարդանք:

Թալմուդ (եբր.), հրէական աւանդութիւնների և օրէնքների ժողովածուն II—VI դարը Ք. յ., որտեղ ամփոփած է հրէաների աստուածային և մարդկային օրէնքը: Առաջին մասը կոչւում է միշնա, որտեղ պարունակւում է բուն նիւթը, իսկ երկրորդ մասը՝ գէմարա, որտեղ նիւթի բացատրութիւնն է։—Թալմուդիստ, Թալմուդական, այն հրէան, որը ընդունում է Թալմուդը:

Թախտ (պարսկ.), դահաւորակ, բազմոց: — Աբբայական պահ:

Թախտապան (պարսկ.), հատաքիչ, հարկահաւաք:

Թան, տեսակ, կերպ:

Թաղաթ, ուժ, կենսունակութիւն:

Թամաղա, կավկասում խրնջոյրների ժամանակ կատարիչ, որը կենացներ է առաջարկում և առհասարակ դեկավարում է խնջոյքը հոգալով, որ ուրախ անցնի:

Թամահ (արաբ.), պատուհասիւն: — Թամահ իլահ, պատհ, ընչաքաղց:

Թամամ՛ (արաբ.), ձիշտ, լրիւ. իսկապէս:

Թամանիահ, շնորհակալութիւն: Ողջոյն:

Թամաշա (արաբ.), տեսարան. հետաքրքրութեամբ և զբաղմունքով նայելու մի բան: —Թամաշա անել, հանդիսատես լինել, նայել: — Թամաշաւոր, Թամաշաջի, հանդիսատես:

Թամարզու, մի բանի կարօտ:

Թամբալ (Թուրք.), ծոյլ: — Թամբալխանա ծուլանոց:

Թամբան անել, պատուիրել, հրամայել:

Թամբաքի (պարսկ.), նարգիլէի (կլկլակի) ծխախոտ:

Թամիզի, պատատանական սէնատ Թիւրքիայում:

Թամուզ (արաբ.), մարտուր, ապիտակ:

Թայ, Թայդաշ, հասակակից: — Թայ ու Թուշ, հասակակից ընկերներ:

Թայֆա (արաբ.), խումբ. դասակարգ. խմբակցութիւն, որը չունի որևէ գաղափարական, հասարակօգուտ նպատակ, այլ հետապնդում է անձնական նպատակ մեծ մասամբ անձնասիրական շարժառիթներից. Այստեղից՝ Թայֆայութիւն, Թայֆայական և այլն: Խնամիութիւն:

Թանարի, պանլիճ. հիւրասենեակ:

Թանզիմաթ (արաբ.), կանոնաւորութիւն, կարգադրութիւն, օրէնսդրութիւն. լրիւ ասում է՝ Թանզիմաթ ի շահիրիէ, կարգադրութիւն ընդհանուր ժողովրդի համար. Սուլթան Աբդուլ Մէջիթի օրով, նրա նախաբաղաս Ռէշիդ Փաշայի ձեռքով եղած կանոնադրութիւնները, որոնք նպատակ ունէին Հաստը Հիւմայունի պիւյանեի 1839 թ. յայտարարած հիմնական օրէնքները իրագործել կեանքի մէջ:

Թանէֆուս (արաբ.), մեծ շքեղութիւն, պերճ հանդիսաւորութիւն:

Թանիսա, մեծախոսութիւն: Սուտ յոյսեր:

Թաշախուսա, շուք, շքեղութիւն:

Թաչիր (պարսկ.), վաճառականութիւն:—Թաչիրխանի, վաճառականատուն. Պարսկաստանում օտարահպատակ համայնքներից ընտրած մի անձնաւորութիւն, որ հանդիսանում է մի տեսակ օգնական հիւպատոսի և որոշ գործեր կարգադրելու իրաւունք ունի:

Թաւ, լարաւոր նուագարան, գործածական է գլխաւորապէս Պարսկաստանում և Կովկասում:

Թաւլան, Թաւլան ղուշ (Թուրք.), բազէ:

Թաս (արաբ.), ջրաման. ջուր խմելու անօթ, կոլոր և սապրիկ: Բաժակ. – կնիք:

Թասիր, պատիւ. Թ. քաշել, պահել, պաշտպան դուրս գալ, պատասխանատու լինել:—Թասիրչ, պաշտպան, կողմնակից:

Թարաբիամա, Թուրքական մի թափառաշրջիկ խաշնարած ցեղ կովկասում:—Կապիտ, անկիրթ, աշխարհ չտեսած մարդ:

Թարգ անել, Թարգել, Թարգը տալ, հրաժարուել, ձեռք վերցնել մի բանից, դադարել:

Թարդի, տարեթիւ, թուական:

Թարիֆ անել, պատմել, նշանաւոր դէպքեր հաղորդել:

Թարիֆա, Թարիբա, հայոց անջուանները Պարսկաստանում:

Թարխան (պարսկ.), ազատանի, ազատորդի. հարկազատ: — Ընդհանուր գատաստանում գատաւելու պարտաւորութիւնից ազատ:

Թարչիման (արաբ.), Թարգման:

Թարա (Թուրք.), հակառակ, ներհակ.—Թարա ու շիտակ, սբխալ և ուղիղ. երես և հակառակ կողմը:

Թարր, գաւակ:—Թարրն առնել, գաւակին հեծցնել:

Թաւա (պարսկ.), տապակ մետաղեայ սկուռդ, որի մէջ տապակում են: — Այգպիսի սկուռդում պատրաստած, եփած և հէնց նրանով էլ մատուցած կերակուր է:

Թաւաղ (վրաց.). գլխաւոր, իշխան:

Թաւազա անել, հրամցնել, մատուցանել, հիւրասիրել:

Թաւլա տես Թօվլա:

Թաւլի (իտալ. Թուրք.), քէֆխաղի մի տեսակը յատուկ պատրաստած տախտակի վրա. նարդի:—Երկար նստարան:

Թաւչի տես Թօվչի:

Թաւիա (Թուրք.), գպաթ. րուբր:

Թափագիօզ (Թուրք.), ճակատաչք, հատաչք. ցիկլօպ:

Թափանչա տես դաբանչա:

Թափշրմիշ անել, պահ տալ, յանձնել:

Թար (թուրք.), կնոջ, մի հատ: Առանձնակի: — Թար-թար, մեկ մեկ, հազագեպ, երբեմն, երբեմըն:

Թարի, Թարլի, միայն թե, զանե:

Թարրիր, խնդրագիր. վեկուցում:

Թէատր (յուն.), թատրոն:

Թէատրալ, թատրոնի սերտոց:

Թէզ, թէզա (յուն.), գրութիւն. մի պնդուածք, որ հարկաւոր է ապացուցանել: Տես նաև դիսկուսիա:

Թէզ (պարսկ.), շտապ, շուտ, արագ:

Թէզլի, Թազլի, Թրզլի (արաբ.), ագօթք: — Համբիչ. «ակրոդոմիա»:

Թէզլիլ անա Թէզկիլ:

Թէիզմ (յուն.), փիլիսոփայական վարդապետութիւն, որ ընդունում է աշխարհից զատ մի անձնական, ինքնագիտակից, ինքնագործօն, բանական Աստուած, որը առեղծել է աշխարհը և վերահսկում է նրան: Հակառակը՝ ամէնիզմ, պանթէիզմ, դէիզմ:

Թէիստ, Թէիզմի հետևող: Աստծու գոյութեան հաւատացող:

Թէլալ անա դալալ:

Թէլէ... անա տէլէ...

Թէմա (յուն.), նիւթ շարադրութեան, խօսակցութեան, հարցաքննական վիճաբանութեան: Բնաբան. ճառի, քարոզի հիմնական նիւթը: — Երաժշտական մի պրւածքի բան, գլխաւոր եղանակը:

Թէմբր անա տէմբր:

Թէմէնոս (արաբ.), արևելեան ողջոյնի եղանակը՝ ձեռքը նախ կրծքին, ապա ճակատին դնելով: Տես նաև Թաժանենաւ:

Թէմիս, յոյն դիցարանութեան մէջ արդարադատութեան աստուածուհին, աչքերը կապած, ձեռին սուր և կշեռք:

Թէրմիճքի (արաբ. Թուրք.), արարողապետ:

Թէատրոս (յուն.), պանդ: — Ժողովածու դիտական նիւթերի հարուստ բառապիրք:

Թէոկրիտ (արաբ.), Թուղթ, վկայագիր. անցագիր. առհատրակ պաշտօնաթուղթ: — Թէոկրիտի օտմանիկ. Տաճկաստանում ինքնութեան Թուղթ:

Թէրապի (առաճ.), յատաջադիմութիւն:

Թէրապի (յուն.), հիւանդի պարմանութիւն, բժշկականութեան այն մասը, որը ուսուցանում է հիւանդութիւնները բժշկելու ձևերը:

Թէրմի Թարատա, Թիւրքիայում կոչւում է այն երևոյթը, երբ ամբողջ գաւառով, գիւղով և ընտանիքով երկրի հպատակութիւնը Թողնում են և անցնում այլ պետութեան հովանաւորակ:

Թէրմոտօր, ջերմամիս. անա ֆրանսերէնի առմուտ:

Թէրմոն, եռած պինդ ջրով հագնեցրով պատրաստած օշարակ:

Թէրմօմէտր կամ Թէրմոսկոպ, ջերմաչափ:

Թէոֆոր (յուն.), գոթիք գոլորշի գոյացնելու համար:

Թէոցիմեան անա Թարջիմեան:

Թէփէ (վրաց.), սկաւառ. ափակ.

Թէօրիցէա (յուն.), աստուածարդարացում. Աստծու արդարացումը այն միջոցների, որ իրը Թէ նա չարիքն էլ է առեղծել. այս ուսմունքը ձգտում է ապացուցել, որ գոյութիւն ունի միայն բարի և արդար Աստուած, իսկ չարիքը և մեղքը մարդկային գործ են:

Թէօղոգ (յուն.), աստուածարան: — Թէօղոգիա, Թէօղոգիա, աստուածարանութիւն. կրօնի, հաւատքի, և մասնը գրքերի, վերջիններիս գրական և լեզուական հարցերի, կրօնական բարոյագիտութեան և գաւանաբանութեան մասին գիտելիքների ամբողջութիւնը: Թ. ձգտում է նաև ճանաչել բարձրագոյն էակը:

Թէօկրատ (յուն.), աստուածպետական — Թէօկրատիա, աստուածպետութիւն. կառավարութեան այն ձևը, ուր պետական իշխանութիւնը գտնւում է հոգևորականութեան ձեռքին: Տես նաև Աստծու անմիջական ծառանելի. այդպէս է երբեմն հրէաների պետական կարգը: — Հոգևորականների իշխանութիւն:

Թէօսոֆիա (յուն.), աստուածմտասիրութիւն. կրօնական ուղղութիւն է, որ ձգտում է Աստծուն ճանաչել նախքան զգայմանքների միջոցով խորհրդաւոր միացմամբ նրա հետ, երևս առ երես, առանց գիտելիքների և հաւատքի միջնորդութեան:

Թէօրէմա (յուն.), երկրաչափութեան մէջ՝ մի պրոբլեմ, որ հարկաւոր է ապացուցել:

Թէօրէտիկոս, որևէ բանի անասնական մասը պիտցող. աստուածական, գիտնական. — Անպէտ ծնական մարդ. իրական կեանքին անծանօթ և նրանից հեռու:

Թէօրիա (յուն.), անասութիւն. մտահայեցութիւն այն բանի, ինչ որ չի կարելի զգայարանքներով ներառել: Փորձ գիտական օրէնքն բացատրելու երևոյթները մի սկզբունքի վրա կառուցած, փորձով դեռ ոչ կատարելապէս ապացուցած օրէնքներից կազմած մի հայեացքով. Թէօրիան հիմնւում է միշտ որևէ հիպոթէզի, հաւանական ենթադրութեան վրա. նրա արժէքը այնքանով է աւել, որքան նրա պնդումները ճշտւում են փորձով: Հակառակ պրակտիկային, պրակտիկային, Թ. զուտ ճանաչողութիւնն է առանց կիրառական գիտումների:

Թէօրիական, Թէօրէտիկ, անասական, գիտական, վերացական: Անգործնական:

Թրզլէ անա Թէզլէ:

Թրզլիմ անա Թազլիան:

Թիթիզ (Թուրք), բծախնդիր, նեզսիրա, զգուշաբարոյ:

Թիմար (Թուրք.), աստուածական կալւածք Թիւրքիայում, որի եկամուտը տարեկան 20000 ասպրից պակաս էր: Թ. յանձնւում էր իր քաջութեամբ յայտնի զինուորականին ոչ իրրև ժառանգական սեփականութիւն, այլ ցմահ օգտւելու պայմանով. նրա մահից յետոյ Թ. գրաււում էր յաջորդներս: Թ. ունեցող զինուորականը կոչւում էր Թիմարլի կամ Թիմարիօտ (յուն.) և պարտաւորութիւն ունէր իր աւատի եկամուտի գումարից տալ ակրութեանը մի հեծեալ զինուոր և հայթայթել բանակի սայլը, խարտ և զարին, ինքն էլ պատերազմ գնալ:

Թիմար (պարսկ.), ձիու մէջքը և ամբողջ մարմինը յատուկ քերոցով և խոզանակով քերելը և մաքրելը: — Թիմարել, Թիմար անել, ձին այդ կերպ խնամել:

Թիմարիստան (պարսկ.), հոգևոր հիւանդների ապաստարան, գ ժ ա ն ո ց, յիմարանոց Թիւրքիայում:

Թիմարլի, Թիմարիօտ անա Թիմար:

Թիւլ (Թաթ.), պարսից տիրապետութեան ժամանակից մնացած աւերքի մի տեսակը.

դիւզացիները իրենց բերքի $^1/_5$ մասը վճարում էին պետական գանձարանին. այդ տուրքի կէսը իրեւ առճիկ տրւում էր բարձրը գտնից աստիճանաւորներին.

Թիրեակ (արաբ.), աֆիոն, թմրեցնող և արբեցնող մի միջոց։ — Հակաթոյն թունաւոր կենդանիների խայթոցի դէմ։ — *Թիրեակի*, աֆիոն գործածող և նրանով արբեցող։ — Նեղսիրտ, շատ բծախնդիր։

Թիմիին, Թումման (Թուրք.), ծխախոտ։

Թիման տես *Թուման*։

Թիրր (Երեսաասպրդ), տես *Ժէօն Թիրր*։ — *Թիրրօֆագ*, (յուն.), *Թիրքակեր, Թրքաուաց*։ — *Թիրրօֆիլ* (յուն.), *Թրքասէր*։

Թիվէնբզի տես *Թուանք*։

Թիքա, պատառ։

Թումխալ (Թուրք.), սասկնձ։

Թումուն տես *Թիմիին*։

Թուլա, շնիկ։

Թուլումբա (Թուրք.), ջրհան մեքենայ։ — *Թուլումբայի* (Թուրքերէն), հրշէջ։ — *Թոկից փախած, գողաբարոյ մարդ*։

Թուման, Թիման, պարսկական դրամ = 10 դռան։ Ոսկի *Թուման*ը կոչւում է նաև արքայփի և հաւասար է 3 րուբլի 73 կոպէկ = 8,81 ֆրանկ. իսկ արծաթ *Թուման*ի գինը շատ փոփոխական է, միջին հաշւով՝ 1 րուբլի 75 կոպէկ — 4,5 ֆրանկ։ Հարաւային Կովկասում Թ. ասում են ռուսաց 10 ռուբլուն։

Թումբան (Թուրք.), վարտիք։

Թունգի, գինու չափ = 5 շիշ։

Թուշի (պարսկ.), Թիու։ *Թէ-Թու գրած բանջարեղէն և մրգեղէն*։

Թուվէնբզի տես *Թուանք*։

Թուրանական լեզուներ կոչւում են ուրալօթաթարական լեզուների մի քանի խմբեր, ինչպէս սամօեդների, տունգուսների, մոնղօլների, *Թիւրքերի*, ֆիննների և այլն լեզուները։

Թուրինջ, գեղձի մի տեսակը։

Թրաշել, ածիլել։ — Ագամանդը բիւրեղաձև յղկել։

Թրօփատօրիզ տես *տրուբադուր*։

Թուանք, Թիվէնք (Թուրք.), հրացան։ — *Թուանքչի, Թուվանքչի, Թիվէնքչի*, հրացանակիր, հրացանաւոր պահապան։

Թօրա (արաբ.), քաւ լեռի այլևս երկիր։

Թօրոն, խումբ։

Թօզ (Թուրք.), փոշի։ — *Թօզ ու դուման*, փոշու ամպեր բարձրացած։

Թօխմախ (Թուրք.), թակ. փայտէ մուրճ մխ ծեծելու և այլ նպատակների համար։

Թօմխաններ, Թոմաս Ակվինացու հետեւողներ 13-րդ դարում։

Թօո (Թուրք.), ուռկան, ցանց։ — *Թօոչի*, ձկնորս։

Թօղախ (Թուրք.), անվարժ, ծոյլ։

Թօոռն, բուրդ ապրելական, ազատանդի։

Թ օ ւ ռ ն (Թուրք.), առոյգ, կարիճ։

Թօվլա, դոմ, ախոռ։ — *Թօվլաքաշի*, ախոռապետ։

Թօվջի, սկզբնահաշիւ. պետական ծախսերի բաժանումն համայքի անդամների վրա համեմատ նրանց կարողութեան կամ ընտանիքների վրա համեմատ անդամների թւի։

Թօրա (Երբ.), Մովսէսի հընդհամառնքը։

Թօրքա (Թուրք.), տոպրակ, պարկ, քսակ։ Մանաւանդ այն պարկը, որ հագցնում են անասունների դնչին, որի միջից նրանք կերակուր են ուտում։

Թօրքաշի (Թուրք.), պետական սպայ։

Թօլ (Թուրք.), *Թնդանօթ*։ — Ռումբ։ Խաղի գնդակ։ Գունդ։ — Կատրիճէնի մի փամփուշտ։ — *Թօլ անել*, հաւաքել, կուտել, ժողովել։

Թօփալ, կաղ։

Թօփխանէ (Թուրք. պարսկ.), *Թնդանօթաձուլարան*։ — Հրազարակ, ուր կանգնած են *Թնդանօթները*։

Թօփուզ (Թուրք.), լախտ, մահակ, մկունդ։

Թօփչի (Թուրք.), *Թնդանօթաձիգ զինուոր*։ — *Թօփչի բաշի, Թնդանօթաձիգ սպայ*։ — *Թօփչիլար աղա, Թնդանօթաձիգների պետ. Թիւրքիայում՝ Թնդանօթաձիգ գէներալ*։

Թօփրաղի (Թուրք.), *Թէթև հեծելազօր Թիւրքիայում, որը հայթայթում են նահանգապետ փաշաները*։

ժ.

Ժարօ (Ֆր.), մեծ կապով փողպատ։ Աահնապարհ օձիքով շապիկ ազամարդի։

Ժալիզի (Ֆր.), երբ կոպրի պատուհանից շուրթ տախտակներից կազմւած փեղկեր լուսամուտի արեգակից սենեակը պաշտպանելու համար։

Ժակ Բօնօմ (Ֆր. բարեսիրտ Յակովը), քաղաքական երգիծական գրականութեան մէջ այդպէս անւանում են ֆրանսիացուն իրրև հեզ բայց խորամանկ, ուրախ, կայտառ, *Թեթեւսոլիկ*. նորատէր, բայց և պահպանողական. համբերատար, բայց ամէն բան կըկրծանի, երբ համբերութիւնից հանեն նրան։

Ժակէտ (Ֆր.), *ժ ա կ է տ ա կ ա* (ռուս.), վերնազգեստի մի տեսակը, կարճ, մի շարք կոճակներով։

Ժակէրիա (Ֆր.), 1358 թ. ին ֆրանսիացի գիւղացիների ապստամբութիւնը ազնւականների հարստահարութեան դէմ, որի ժամանակ նրանք անլսելիքներով կատարում էին վերջիններիս և այրում նրանց կալւածքները, մինչև որ պարտւեցին լաւ կազմակերպւած ազնւականներից։ Բառը ծագում է Ժակ Բօնօմ անունից, որ տալիս էին ֆրանսիական գիւղացուն։ — Առհասարակ գիւղացիական ապստամբութիւն։

Ժակօբի տես *Նղւրի*։

Ժանդարմէրիա (Ֆր.), յատուկ զօրարանակ է, որ *Թարկւում է ոչ թէ պատերազմական, այլ ներքին դործոց մինիստրին և կատարում է քաղաքական ոստիկանութեան դերը. նպատակ ունի հսկել քաղաքական հոսանքների վրա և զսպել իշխանութեան, հետեւել քաղաքական յանցաւորներին։ Սրա զինւորները կոչւում են ժանդարմ։ սրանք երկաթուղային կայարաններում կատարում են նաև սոսկ ոստիկանական պաշտօն։*

Ժանտիլօմ (Ֆր.), լաւ դաստիարակւած, քաղաքավարի պարոն։ — Ֆրանսիական ազնւական։

Ժանր (Ֆր.), տեսակ, կերպ։ — Նկար, որ ներկայացնում է տեսարան առօրեայ կեանքից։ — *Ժանրիստ, ժանր պատկերներ նկարող*։

Ժասմին (Ֆր.), յասմիկ ծաղիկը։

Ժարգօն (*ֆր.*), գաւառաբարբառ։ — Պայմանական լեզու գողերի և այլն։ — Ռուսաստանի հրէաների լեզուն, որ ազատած գերմաներէնէ, խառն ռուսական և հրեայական բառերի հետ։

Ժեան (*ռուս.*), թիթեղ։

Ժելատին (*ֆր.*), մածոյ, սկրահութ. ոսկրների, եղջերների, ճկերի, ձկան փչերի եփուածքից ստացած հիւթ, որ գործ է ածւում այլևայլ թափանցիկ և կարծր իրեր պատրաստելու համար։

Ժել (*ֆր.*), գոնդող. սառեցրած խաշ կամ եփած մրգերի սառեցրած հիւթը։

Ժենէրալ տես *գենէրալ*։

Ժենի (*ֆր.*), հանճար։

Ժեստ (*լատ.*), ձեռքի կամ մարմնի շարժուածք խօսելու ժամանակ։

Ժեստիկուլացիա, շարժուածներ խօսելու կամ ճառի ժամանակ, երբ հարկաւոր է խօսքը աւելի տպաւորիչ դարձնել։

Ժետօն (*ֆր.*), որևէ նշան մետաղից կամ ժապաւէնից, որ պատրաստւում է ի յիշատակ որևէ դէպքի կամ ցոյց տալու համար, թէ այդ նշան կրողը այսինչ խմբակցութեան է պատկանում։ — Նշան, փուլ։

Ժէմմինալ, սաղմնամիս. տես *Քրանսիական տումար*։

Ժէօն Թիւրք (*ֆր.*), երիտասարդ Թիւրք. ընդհանուր անուն Թիւրք մտաւորականութեան, որոնք դժգոհ նախասահմանապրբական կարգերից, ձգտում էին սահմանադրութեան Թիւրքիայում, ունին համեմատաբար ազատամիտ դաղափարներ։

Ժիլ (*ռուս.*), անաբզական առնուն հրէաների. ջհուդ.

Ժիլէտ (*ֆր.*), եւրոպական հագուստի այն մասը, որ թևեր չունի և հագնում են վերնազգեստի տակից։

Ժիվա, անդիկ։

Ժիրաֆ (*արաբ. ֆր.*), ընձուղտ։

Ժիրօ (*իտալ.*), մակագրութիւն մուրհակի վրա մի երրորդին լիազօրելով վճարումը, կամ գանձումը կատարելու։

Ժիրօ բանկ, բանկային հաստատութիւնների այն տեսակը, որ նպատակ ունի իր յաճախորդների միմեանց մէջ ունեցած վճարումները կատարել որևէ գումար մէկի հաշիւից հանելով և միւսի հաշուին աւելացնելով, որով խնայւում է փոստային ծախսը և դրամական ուղղակի վճարումների աշխատանքը։

Ժիրօնդա կամ *Ժիրօնդիստներ* կոչւում էր Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ ժիրօնդ նահանգի պատգամաւորների դեկավարութեամբ կազմւած կուսակցութիւնը, ամենանպրական միապետական կազմակերպութեան միջոցով հանրապետական կարգերի ձգտող, որ օրէնսդրական ժողովում մեծ դեր էր խաղում, բայց ենթարկուեց հալածանքի, և 1793 թուին նրա անդամների մեծագոյն մասը գլխատուեց։

Ժիպօն (*ֆր.*), տես *իպկա*։

Ժիւրի (*ֆր.*), երդեհաների դատարան։ — Ցուցահանդէսների կամ մրցութիւնների ժամանակ մանագէտների խորհուրդ, որ որոշում է առաջնութիւնը և մրցանակ տալիս։

Ժժօնկա (*ռուս.*), ոգելից խմիչք. որից այրելով ոգին հանում են։

Ժուիր (*ֆր.*), անհոգ ապրել, ուտել խմելով ժամանակ անցկացնել սիրող մարդ։

Ժուկիկ (*ռուս.*), սրիկայ, խաբեբայով ուրիշներին շահագործող պրպտանաւատ։

Ժուրնալ (*ֆր.*), շաբաթաթերթ, կիսամսագիր, ամսագիր և այլն, հանդէս։ — Լրագիր, օրագիր։ — Օրագրութիւն։

Ժուրնալիզմ (*ֆր.*), պարբերական հրատարակութիւնների յատկութիւններ։

Ժուրնալիստ, լրագրող. պարբերական հրատարակութիւնների մէջ գրող։ *Ժուրնալիստիկա*, պարբերական, օրագրական հրատարակութիւնների գրականութիւն։

Ժուր-ֆիքս (*ֆր.*), մի օր շաբաթայ մէջ, երբ հիւրընկալութիւն է տեղի ունենում։

Ժօկէյ (*անգլ.*), ձիարշաւների մէջ մրցող ձիերի վրա նստած անձը. վարիչ, թիթեռաշարժ հեծեալ։ — Զեռապան։ — *Ժօկէյ-կլուբ*, ձիարշաւ և ձի հեծնել սիրողների ակումբ։

Ժօնգլիօր (*ֆր.*), լարախաղաց. ձեռնածու։ Ձեռքի ճարպիկ և արագ շարժուածներով խաղեր անող. աճպարար։

Ժօրժ Դանդէն տես *Դանդէն*։

Ժօրէսիաններ կոչւում են Ֆրանսիական սոցիալիստական բանակի մի հատուածը, որոնց պարագլուխն է Ժան Ժօրէսը. կուսակցութեան համեմատաբար չափաւոր մասն են կազմում, հետեւում են մի տեսակ ըէֆորմիստական ուղղութեան. գրաձեռակերպային հարցերում տարբերւում են արմատական զիպհամներից նրանով, որ ժամանակաւոր համաձայնութիւն բուրժուական կուսակցութիւնների հետ չեն ժխտում, եթէ հարկաւոր է հասնել ընդհանուր ռամկավարական նպատակների։ Սրանք այժմ, ինչպէս և բոլոր միւս հատուածները 1905 թուից միացած են մի ընդհանուր կուսակցութեան մէջ։

Ի.

Իբիս, ճահճային թռչուն եգիպտոսում, արագիլի նման, որին այնտեղ երկրպագում էին։

Իբրուղ, պղնձէ ջրաման լուացւելու համար։

Իգիմ, կարճ, քաջ։

Իգումէն (*յուն.*), յունադաւան ուղղափառ վանքի վանահայր։

Իդարէ (*արաբ.*), խնամատարութիւն։

Իդէա (*յուն.*), սովորական պատճառութեան մէջ նշանակում է միտք, դաղափար, պատկերացում, պատկեր, մի նոր սահմապորձող միտք։ Տիպ։ — Փիլիսոփայութեան մէջ ըստ Պլատոնի՝ որևէ իրի ընդհանուր հատկացողութիւնը, էութիւնը. իրական աշխարհի աւարկայ ունի իր իդէան, որը յաւիտենական է և անփոփոխ, այնինչ նրա արտայայտութիւնները ժամանակաւոր են և իւրաքանչիւր որոշ կերպով տարբերւում են. օրինակ, ձիու իդէան մէկ է և յաւիտենական և հետևաբար միակ իրականն է, այնինչ առանձին ձիերը միայն այդ իդէայի արտայայտութիւններն են, միշտ իրարից զանազանւում են և անցողական են։ Հարձրագոյն իդէան բարու իդէան է, որ նոյնանում է աստւածութեան հետ։ Ըստ անգլիական և ֆրանսիական էմպիրիկ փիլիսոփաների իդէան մտապատկերը, պատկերացումն է։

Ըստ կանտի իդէան անհրաժեշտ բանական հասկացողութիւնն է, ինչպէս Աստուած, ազատութիւն, անմահութիւն, հոգի, աշխարհ։

Իդեալ (ֆր.), մի կրկնակատար պատկեր մի բան, որ իր մէջ ունի դրա կատարելագոյն յատկութիւնները, որը իրականացնելը, որին հասնելը դժուար է։ Մարդկային գործունէութեան իւրաքանչիւր ճիւղ ունի իր իդեալը. այսպէս բարոյագիտութեան իդէալն է կատարեալ մարդը, գեղարուեստինը՝ գեղեցիկը, գիտութեանը՝ ճշմարտութիւնը. գերակայ։— Իրրև ածական, նաև իդէալական, ոչ իրական, իդէային վերաբերող. գաղափարական։

Իդեալիզացիա, մատուցում, գաղափարականացում. մի բան իրականից հեռու, իդէալին մօտիկ պատկերացնելը։

Իդեալիզմ կոչւում է փիլիսոփայութեան մի ուղղութիւնը, որի հայեացքով, հակառակ մատերիալիզմի և ըմպիրիզմի, իրական գոյութիւն ուներն ոչ թէ նիւթը, մարմինը և այլն, այլ իդէան, ընդհանուրը, հոգին։ Այդ ուղղութեան սիստեմներ ունին պլատոնը և Լայբնիցը։

Իդեալիստ, իդեալիզմի կողմնակից։ — Բարձր գաղափարական ձգտումներով մարդ, որը հանրային օգտի համար կարող է իրը զոհել։— *Իդեալիստական*, գաղափարական, իրականութիւնը աւելի գեղեցիկ պատկերացնելու հակած։

Իդեալրէալիզմ կամ *ըէալիդեալիզմ* այն հայեացքն է, որը իրականը համարում է միևնոյն ժամանակ և գաղափարական կամ ձգտում է իդեալիզմը և ըէալիզմը իրար հետ հաշտեցնել։

Իդիոմատիկա (լատ.), նոյնութիւն, կատարելագիտ համապատասխանութիւն։

Իդիոպիր (յուն.), նոյնական-կատարելագիտ նոյն։

Իդիոպիր վիպասանութիւն կոչւում է իդէալիստական և ըէալիստականի կողքին երրորդ մնայուն ուղղութիւնը. սա կոչւում է նաև *սպասողի փիլիսոփայութիւն*։ Մինչդեռ առաջիններն կամ նիւթը կամ ոգին են համարում գոյութեան հիմքը և նրանից բղխեցնում միւսը, ի. մ.-ը այդ երկուսը ընդունում է մի բարձրագոյնի ստորիրանութիւններ։ Այս ուղղութեան գլխաւոր ներկայացուցիչներն են Սպինոզա, Գէօթէ, իսկ ժամանակակիցներից՝ Հէկկել։

Իդիօգրամ (յուն.), գաղափարագիր, գաղափարանշան։

Իդիօգրաֆիա (յուն.), գաղափարագրութիւն. գիր, որը ոչ թէ հնչիւններ է պատկերացնում, այլ ամբողջ գաղափարներ։

Իդիօլօգ (յուն.), Նապոլէօն I ծաղրարար այդպէս էր կոչում այն մտածողներին, որոնք քննադատում էին նրա յետադիմական քաղաքական գործունէութիւնը։— Որևէ հատարակական խաւի կամ հոսանքի գործունէութեան գաղափարների արծարծող, հիմնաւորող, պաշտպանող։— Գործնական կեանքից անտեղեակ, ցնորքներով ապրող մտածող։

Իդիօլօգիա, ուսմունք իդէաների մասին։— Մի հատարակական հոսանքի մտքերի, գաղափարների ամբողջութիւնը։

Իդիօկրատիա (յուն.), բանական գաղափարների, բանականութեան տիրապետութիւն։ Երբեմն գործ է ածւում նաև *իդիօկրատիա* բառի փոխարէն։

Իդիոկրատիզմ, ձգտումն հաստատել բանականութեան իշխանութիւնը ամեն բանի վրա։

Իդիֆիրա (ֆր.), անհամիտք. մի մտաք, որ մարդի գլխում անհաւն կերպով իշխում է միւս բոլոր մտքերին և մարդի հոգեկան գրութիւնը մատնցնում է հիւանդութեան։

Իդիլիա (յուն.), հովերգութիւն. մի պատմուածք կամ նկար հովական, գիւղական և նման պարզ, խաղաղ կեանքից։ — Առհասարակ պարզ, խաղաղ, անմեղ կեանք։ — *Իդիլիական*, հովերգական։

Իդիոկրազիա (յուն.), մարդի իւրատեսակ յատկութիւնները։

Իդիոմ (յուն.), մի ժողովրդի սեփական լեզու, բարբառ. ներքան յատուկ արտասանութիւն։ — *Իդիոմատիկ*, մի լեզի կամ բարբառի յատկանշանական։

Իդիոզոմի (յուն.), մարմնի որևէ մասի հիւանդութիւն, առանց միւս մասերի հիւանդակցութեան։ — *Բնական*։

Իդիոպլազմա (յուն.), կենդանական կամ բուսական բջիջի այն մասը, որից առաջանում է մի էակ և որը իր մէջ պարունակում է ապագայ էակի բոլոր առանձնայատկութիւնները. հոմանակը՝ *առէլօպլազմա*։

Իդիոսինկրազիա (յուն.), ինքնահաճանուած. որոշ անհատների մի բացառիկ յատկութիւն, որով նրանք զգալի որոշ երևոյթներ այլ մարդկանցից տարբեր, իւրայատուկ վերաբերմունք են ցոյց տալիս. օրինակ, նոզկանք զգալի որոշ տեսակի ուտելիք, ձայն, հոտ. կան մարդիկ, որոնց երեսը ուռչում է որոշ կերակուր գործածելուց յետոյ, կամ վզում են այն բանից, ինչ որ սովորական մարդկանց հաճելի է և ընդհակառակը, գ. ի. է։

Իդիօտ (յուն.), ապուշ։— *Իդիոտիզմ*, ապուշութիւն։ — Որևէ լեզուի բնորոշ առանձնայատկութիւն։

Իդոլ (լատ.), կուռք։

Իերարխիա տես *հիէրարխիա*։

Իերօգլիֆ տես *հիէրօգլիֆ*։

Իզ (թուրք.), հետք, նշան։ — *Իզն ու թողը կորաւ*, անհետ կորաւ։

Իզան, խելք, յիշողութիւն. խելամտութիւն։ — *Իզանով*, ուշիմ։

Իզգոյներ, կալւածատէր ազնուականների յանձորդներ, առանց կալւածատիրական իրաւունքների։

Իզիդա, *Իզիս*, եգիպտական աստուածուհի պտղաբերութեան, իսկ յետագայում՝ լուսնի. Օզիրիս աստծու ամուսինը, համարւում էր շատ արևմտեանների պիւտարոյ։

Իզոմիրդ տես *զմիւռնա*։

Իզրաէլիտ, խաչակիցի, հրեայ։ — *Ալիանս իզրաէլիտ*, ընդհանուր հրէական միութիւն հիմնուած 1860 թուին Պարիզում. տես *ալիանս*։

Իզուշկի (ռուս.), կառապան։

Իզօգրաֆիա (յուն.), նոյնագրութիւն. նամակների կամ ստորագրութեան ճիշտ վերարտադրութիւն։

Իզօգոն (յուն.), հաւասարանկիւն։

Իզօլացիա (լատ.), մեկուսացում, չեզոքացում։

Իզօպաթիա կամ *Տօմէօպաթիա* (յուն.), հիւանդութեան բժշկութիւնը այնպիսի միջոցներով, որոնք նոյն երևոյթներն են առաջ բերում, ինչ որ հիւանդութիւնը. *Հոգեբանութիւն*։

Իլն, եւրոպական դրամ = 2 րուբլի — 3,35 ֆրանկ։

Իլմէնսեե վէ թէշրիգիյէ, միութիւն և յառաջադիմութիւն. մինչև 1908 թիւը գաղտնի, իսկ

այնուհետև լիպալ կուսակցութիւն է Թիւրքիայում, երեսաւորդ թիւրքական կուսակցութիւններից ամենազօրեղը. չափաւոր յառաջադիմական ծրագրով, կենտրոնացման կողմնակից, թիւրք տարրի առաջնութիւնը երկրում անհրաժեշտ համարող և մասամբ համիտական հովերով։

Իլիզ բիշը տես կլիզ բիշը։

Իլհիզամ (թուրք.), հարկերի կապալառուութիւնը Տաճկաստանում աճուրդի եղանակով։ — *կապալ։*

Իլիսպա, իլիսկան, Համերոսի պիւցանդրպուութիւնը Տրոյական պատերազմի մասին։

Իլիկ (թուրք.), ոսկրի ծուծ, ողնաշար։

Իլլաւ, (արաբ.), իլլարի, անպատճառ։

Իլլաչ (արաբ.), դեղ, ճար։

Իլլէգալ (լատ.), հակօրէն. օրէնքի հակառակ. չբեղլատարուած իշխանութեան կողմից, պաշտօնի։

Իլլէգիտիմ, իլլէժիտիմ (լատ.), հակօրինական։

Իլլի... տես իլլու...

Իլլիգիոն կոչւում է յաճախ կիմէմատոգրաֆը։

Իլլուգիա, իլլիգիոն (լատ.), պատրանք, ցնորք, ինքնախաբէութիւն. հոգեկան այն երեւոյթը, երբ զգայարանքների ուշ անկանոնութեան հետեւանքով իրական մի տպաւորութիւնից մի բոլորովին այլ պատկեր է առացւում։ — Դեղեցիկ երեւակայութիւն։

Իլլուզիոնիզմ, մի հայեացք է, որը արտաքին աշխարհը համարում է մեր հոգու ստեղծած լոկ մի պատկեր։

Իլլումինացիա (լատ.), հրաւառութիւն. մի տօնի առիթով տների շէնք կամ ամբողջ քաղաքը զանազան ճրագներով պարզարելը։

Իլլուստրացիա (լատ.), պատկերազարդութիւն. տեւ պրւածք պատկերներով զարդարելը։

Իլմի, երամ, ջրակաս. ձիանոց հօտ։

Իլօգիզմ տես ինլօգիզմ։

Իլօնիզմ տես ինլօնիզմ։

Իլմիխար մէջլիսի (պարլամ. առած.), պետական ծերակոյտ, որ հաշտարար գատարանի գործառնութիւն ունի, բաշխում է հարկերը և այլն Տաճկաստանում։

Իլմիխար, իլմախար, էլմախար (արաբ.), ծեր.

Իլմիխոգրաֆիա (յուն.), ձկների նկարագրութիւն։

Իլմիխոզաւր (յուն.), անզգայ ջրհեղեղեան ձկնակերպ մողէս, որի քարացած մնացորդներն են միայն այժմ պեղհանւում։

Իլմիխտիս (յուն.), քարացած ձուկ։

Իլմիխտոլոգիա (յուն.), ձկնաբանութիւն. դիտութիւն ձկների մասին։

Իլմիխոցկնատար (յուն.), առասպելական կենդանի ձկան ոգիով և երկու ձիատառով։

Իլմիխօֆագ (յուն.), ձկնակեր. միայն ձկնով կերակրւող մարդ։

Իլսարիաններ կոչւում էին 19-րդ դարի կէսերին փրանսիացւում մի սոցիալիստական ուղղութեան հետեւողներ, որի հիմնադիրն էր կարէ (Cabet) իր «Ճանապարհորդութիւն դէպի Իկարիա» գրքով։ Իբրեւ ուսմունքը նմանցնում էին Իկարիայի թոխչքին։

Իկարիա, յոյն պիցաբանութեան մէջ Դեղաչի օրրան, որին պերութիւնից ազատելու համար հայրը նրա ուսերին ամրացրեց մեղրամոմից շինած թեւեր. բայց Իկարոսը իր թռիչքի ժամանակ այնքան մօտեցաւ արեգակին, որ թեւերը հալեցին և ընկաւ ծովը, որը նրա անունով Իկարեան կոչւեց։

Իկրալ (թուրք.), Սուլթանի հարէմում երկրորդ կարգի կին։

Իկրա (ռուս.), ձկնկիթ, ձուղպ, խաւիար։

Իկօն (յուն.), սրբի պատկեր։

Իկօնագրաֆիա (յուն.), հին պատկերների և քանդակների նկարագրութիւն։ Պատկերագրութիւն։

Իկօնօմանիա (յուն.), պատկերամոլութիւն։

Ինալ, կապալի տալու գործողութիւնը Թիւրքիայում։

Իղրար (արաբ.), բան։

Իմաժինէր (ֆր.), երեւակայական։

Իման (արաբ.), մահմեդական կրօնի հոգեւոր պետ։ — Արաբական դիզապետ, որ իր մէջ միացնում է հոգեւոր և մարմնաւոր իշխանութիւնը։ — Հաւատոյ սիւն։

Իմանատ, իմամութիւն, իմամի պաշտօնը. այս խնդիրն է, որ գլխաւոր տարաձայնութիւններից մէկն է սիւննիների և շիաների մէջ, թէ արդեօք իմամը ընտրովի պիտի լինի, թէ Ալիի ցեղից։

Իման (արաբ.), հաւատք։

Իմանէնտ (լատ.), ներքնակ. մի պատճառ, որը իր հետեւանքի մէջ է պարունակւում և ոչ թէ նրանից դուրս է. հակառակը տրանսցէնտէնտ։ — Ի. փիլիսոփայութիւն կոչւում է այն, որը սահմանափակւում է միայն փորձի տեղեկներով։

Իմատերիալիզմ (լատ.), ուսմունք հոգու անմարմնեղէնութեան մասին։ — *Իմատերիալ* անխիթ, անմիթական։

Իմատրիկուլացիա (լատ.), ուսանողների ցուցակագրութիւն համալսարանի մատեաններում։ — Որեւէ միութեան անդամների ցուցակ նեղմուծելը։

Իմարէթ (արաբ.), անասկների և աղքատանների ապաստան։ — Ի. կամ ամարաթ, պալատ, ապարանք։

Իմբանար-բաշի (թուրք.), սուլթանի գլխաւոր սխոտապետ։

Իմէդիատ (լատ.), անմիջապէս, ուղղակի, առանց մի երկրորդի միջնորդութեան։

Իմէնս (լատ.), անչափելի, անծայր։

Իմիգրանտ (լատ.), ներգաղթող. մի երկրում նեղբնակող։ — *Իմիգրացիա*, ներգաղթ. խմբական տեղափոխութիւն ժողովրդի արտաստմանից դէպի երկրի ներսը բնակութիւն հաստատելու համար։

Իմիտացիա (լատ.), *իմիտասիօն* (ֆր.), նմանեցում, նմանողութիւն։

Իմուն (լատ.), անձեռնմխելի։ Հարկապատ։ Անվարակելի։

Իմունիտէտ (լատ.), անձեռնմխելութիւն ժողովրդական պատգամաւորի. պատգամաւորի ազատ գործունէութեան և խօսքի համար սահմանադրական երկրներում կարեւոր երաշխաւորութիւնը, ապահովութիւնը վարչական և ոստիկանական միջամտութիւնից։ — Որեւէ հաստատութեան կամ անձի ազատութիւնը թէ անձնական տուրքերից և թէ կալւածական հարկերից։ Ազատութիւնը այնպիսի ծառայութիւններից, որոնք ընդհանրութեան համար պարտաւորիչ են, օրինակ՝ եկեղեցականների ազատութիւնը զինուորական ծառայութիւնից և հարկատուութիւնից։ — Անվարակելութիւն վարակիչ հիւանդութիւնների դիմաց կամ պատ-

ւասման ճանապարհով կամ իրրև հետևանք այդ հիւանդութեամբ արդէն մի անգամ հիւանդացած և յաջողութեամբ բժշկւած լինելու։

Իմպասիոնալ (լատ.), անկուսակցական, արդարադատ։

Իմպէրատիվ (լատ.), հրամայական. քան կանոն՝ ընդհանուր, բարոյապէս պարտաւորիչ կանոն։ — *կատէգորիական իմպէրատիվ* կանոն անւանում է բարոյական բարձրագոյն օրէնքը. «գործիր այնպէս, որ քո կամքի մաքսիմը միևնոյն ժամանակ կարողանայ նաև մի ընդհանուր օրէնսդրութեան սկզբունք համարւել»։

Իմպէրատիվ մանդատ տես *մանդատ*։

Իմպէրատօր (լատ.), հրամայական հին հռովմէական զօրքի։ — կայսր. սիզոտս է Փերմանիայի, Ռուսաստանի, Աւստրիայի, Հաբէշստանի և այլ թագաւորների։

Իմպէրիա, իմպէրիում (լատ.), կայսրութիւն. պետութիւն։ — *Իշխանութիւն*։

Իմպէրիալ, իրրև ածական՝ կայսերական, իշխանական։ — *Ռուսաց ոսկեդրամ* — 15 րուբլու. առաջ արժէր 10 րուբլի։

Իմպէրիալիզմ (լատ.), քաղաքականութեան մէջ վերջին տասնամեակներում մտած այն ուղղութիւնը, որ ձգտում է ազդեցութիւն ձեռք բերել ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհի բազդի անօրինութեան վրա. համաշխարհային քաղաքականութիւնը հայրենի երկրի ուժեղ ազդեցութեամբ։ Զանազան երկրներում ելնում է տարբեր սկզբունքներից և տարբեր նպատակների է ձգտում։ Ազգութեան գաղափարին փոխարինում է ցեղի գաղափարը. ժողովրդական կամ ազգային անտեսութեան փոխարինում է համաշխարհային անտեսութիւնը։

Իմպէրիում, կայսերական։ — *Քրանսիայում կայսրութիւնը* վերականգնել ձգտող կուսակցութեան անդամ։ — *Ամերիկայում* մի կուսակցութիւն է ազգայնական ընոյթ կրող. տես *իմպէրիալիզմ*։

Իմպէրմանէնտ (լատ.), անկայուն, երեւոյն, փոփոխական։

Իմպէրատուրացիա (լատ.), անշարժութիւն. անվրդով հանգիստ։

Իմպէրֆէկցիա (լատ.), անկատարութիւն։

Իմպլատացիրել (լատ.), անընդունելի, անհատանելի։

Իմպուլս (լատ.), մղումն, զրդռումն, շարժառիթ։ — *Իմպուլսիվ*, ներքին մղումով, անդիտակից զրդռումներից առաջացած։

Իմպրէսարիօ (իտալ.), թատրոնական ներկայացումների, համերգների և այլն կազմակերպող ձեռնարկու։

Իմպրէսիօն (լատ. անգլ.), զգայարանքի տպաւորութիւն։

Իմպրէսիօնիզմ (Ֆր.), ֆրանսիական նկարչական մի ուղղութիւն է, էգռար Մանէի (1832 — 1883) հետևողութեամբ, որ աշխատում է վերարտադրել միայն առարկաներից առացած առաջին տպաւորութիւնը առանց մանրամասնին ուսումնասիրութեան և մանրամասնութիւններին, խոշոր գծերով իրականութեան անմիջապէս համապատասխան։ Ի. յատուկ ուշադրութիւն է դարձնում օդի և լոյսի նուրբ խաղերին։ Տպաւորապաշտ ուղղութիւն։

Իմպրէսիօնիստ, հետևող *իմպրէսիօնիզմի* նկարչական ուղղութեան. տպաւորապաշտ։ — Տիպականը թողած պատահականին ուշադրութիւն դարձնող։

Իմպրիմէ (Ֆր.), տպագրած թղթերի փոստային ծրար։

Իմպրովիզատօր (լատ.), անպատրաստից արտասանող կամ նւագող։

Իմպրովիզացիա (լատ.), անպատրաստից արտասանած ճառ, ոտանաւոր, քարող և այլն, կամ կատարած նւագ, երգ։

Իմպօզանտ (լատ.), խիտ աչքի զարնող, տպաւորիչ, զարմանք պատճառող։

Իմպօնդէրապէլ (լատ.), անկըշռելի։ — *Իմպօնդէրաբիլներ*, անկշռելի նիւթեր, ինչպէս լոյսը, ջերմութիւնը։

Իմպօրտ (լատ.), ներմուծութիւն. արտասահմանեան ապրանքների բերելը երկիրը վաճառելու կամ ծախսելու համար։ Տես նաև *էքսպօրտ*։

Իմպօտէնտ (լատ.), անկարող. անզօր. մասնաւորապէս անկարող։

Իմպօտէնցիա, մասնաւորապէս անկարողութիւն։

Իմօրիլ (լատ.), անշարժ։ — *Իմօրիլիզացիա*, անշարժացում. մարմնի որևէ մասի անշարժ կացուցումը համապատասխան կապերի միջոցով։ — Դրամական սեփականութիւնը անշարժ կայքի վերածելը։

Իմօրտել (Ֆր.), անմահ։ — Անթառամ ծաղիկ ունեցող մի բոյս։

Իյիրմիլզ, թիւրքական դրամ = 20 դուռուշ (կամ արծաթ մէջիտիէ) = 4,54 ֆրանկ = 1 րուբլի 65 կոպէկ։

Ինաղ (արաբ.), յամառութիւն։ — *Վրէժ, քէն*։

Ինակտիվ (լատ.), անգործոն, անգործունեայ։

Ինաուգուրալ ճառ, ճառ որևէ հանդիսի բացման առիթով։ — Առաջին ճառ նոր պաշտօնի մտնելու առիթով։

Ինբլանկօ (իտալ.), բօրսայի առևտրական մի գործողութիւն, երբ վաճառում են մի ապրանք, որ վաճառողը դեռ չունի։

Ինգիլիզ, անգլիացի։

Ինկէմնիտէտ (լատ.), անպատասխանատուութիւն, անպատժելիութիւն։ — *Միևիատրութեան ինկէմնիտէտ* նշանակում է, որ ժողովրդական ներկայացուցչութիւնը որոշագործում է միևիատրութեան այս կամ այն քայլը, որ կատարւած է պետական շահի նկատումներով, թէև առանց ժողովրդական ներկայացուցչութիւնից նախապէս դրա համար լիազօրութիւն ունեցած լինելու։

Ինկլիզասիօն (լատ.), անկախ. բողոքական աղանդաւորները Անգլիայում և Հոլանդիայում, որոնք անկախ համայնքներ էին կազմում առանց եպիսկոպոսի, քաղաքական համոզմունքով հանրապետական։

Ինկէֆէրմինիզմ (լատ.), ուսմունք կամքի ազատութեան մասին. հակառակը՝ դէտէրմինիզմ։ — *Այդ ուսմունքի հետևողը* կոչւում է *ինկէֆէրմինիստ*։

Ինղէս (լատ.), ցուցակ. զբօսացուցակ. զբօսի վերտառութիւնը։ — *Կաթոլիկ եկեղեցու* կազմած ցուցակը այն գրքերի, որոնք իրրև հերետիկոսական արգիլւում են կարդալ ուղղափառ կաթոլիկին։

Ինդէքսիրել (լատ.), անսահմանելի. որ դէֆինիցիայի չի ենթարկւում։

Ինդիանիստ, հնդկագէտ. գիտնական, որ ուսումնասիրում է հնդկական լեզուն և գրականութիւնը։

Ինդիգօ (իսպան.), Հնդկաստանի մի բոյս է, որ կապոյտ ներկ է տալիս. նաև այդ ներկը։

Ինդիսկրէտ (լատ.), անհա-

մնաս, անխոհեմ, անզգույշ:

Ինդիվիդ (լատ.), *ինդիվիդուում*, անհատ. մի առանձին, անբաժան արարած:

Ինդիվիդուալիզմ, անհատականութիւն. բարոյագիտութեան այն ուղղութիւնը, որտեղ առաջնակարգ տեղ է տրւում մարդ անհատին:

Ինդիվիդուալիզմ (լատ.), անհատականութիւն: Մի ուղղութիւն, որ ձգտում է մարդ անհատի կատարեալ անկախութեան և անհատի կատարեալ ազատութեան արտաքին պայմաններից, պետութիւնից և համայնքից: Ըստ ի. պետութիւնը և համայնքը մարդ անհատի կատարեալ զարգացման ծառայելու համար են և ոչ նրա համար, որ անհատը նրանց առաջադրանքներ և գործութիւն:—*Տնտեսական ինդիվիդուալիզմ* առում է ֆիզիոկրատներին, Ադամ Սմիթի և ժամանակակից լիբերալների գաւանած անտեսական հայեացքը, գլխաւորապէս Ադամ Սմիթի, որով անհատի յառաջադիմութեան համար անտեսական կեանքում ոչ մի արգելքներ պետական միջամտութեան կերպարանքով չըպիտի լինին. ազատ մրցութիւնը կը կանոնաւորի յարաբերութիւնները և առաջ կըբերի կատարեալ ներդաշնակութիւն: Պետական օրէնսդրութիւն, որ կանոնաւորում է գրամագլխի և աշխատանքի յարաբերութիւնը ի. կողմից մերժւում է: Ներկայումս ի. գուտ մարդ գոյութիւն չունի իբրև ասպետ անտեսական վարդապետութիւն. նրան մասամբ փոխարինում է անտեսական լիբերալիզմը:

*Ինդիվիդուալիստ*ական, անհատականութիւն, ինքնութիւն. մի առանձին արարածի բոլոր իւրայատուկ որակների ամբողջութիւնը:

Ինդիվիդուալ, անհատական, մի առանձին արարածի վերաբերող:

Ինդիկա (լատ.), անուղղակի, կողմնակի:

Ինդիֆերենտ (լատ.), անտարբեր, անմասնակից: Սառն:

Ինդիֆերենտիզմ, անտարբերութիւն. անհոգութիւն և անմասնակցութիւն որևէ բանի, մանաւանդ հասարակական գործերի:

*Ինդուկտիւ*ական, ինդուկտական տես ինդուկտական:

Ինդուլգենցիա (լատ.), մեղքերի թողութիւն և ի նշան դորա կաթոլիկ եկեղեցու վաճառած թղթերը, որոնց ի չար գործադրումը առիթ եղաւ բէֆորմացիային:

Ինդուկտիվ (լատ.), մակածական, ինդուկցիայի վրա հիմնուած:—*Ինդուկտիվ մէթօդ*, մտածական եղանակ. ապացուցութեան կամ մտածողութեան այն եղանակը, որը կատարւում է ինդուկցիայի ճանապարհով:

Ինդուկցիա (լատ.), մակածութիւն. մտածողութեան և եղրակացութեան այն եղանակը, որը առանձին երևոյթներից ընդհանուր հատկացողութիւնների է հանում. օր., վարդը, մանիշակը, մեխակը, շուշանը ծաղիկներ են. վարդը, շուշանը, մեխակը, մանիշակը բնութեան զարդեր են. ուրեմն ծաղիկները բնութեան զարդեր են:

Ինդուստրի, *ինդուստրիա* (ֆր.), արդիւնագործութիւն, ճարտարարուեստ. անուեսական արտադրութեան այն մասը, որը նում նիւթերը մեքենայական կամ քիմիական ճանապարհով ձևափոխելով նոր տեսակի արդիւնքներ է պատրաստում. երկրագործութիւնը, արօտպահութիւնը, հանքագործութիւնը, ձկնորսութիւնը արդիւնարերութիւններ են, բայց ոչ արդիւնագործութիւն—*ինդուստրի*: Իսկ հացահատիկներից հաց կամ ոգելից ըմպելիներ պատրաստելը, որպես անասունների մորթը գործածական կաշի և նրանից այլևայլ ապրանքներ դարձնելը. հանքերից գանազան մետաղեայ գործածքներ ձուլելը կամ ձկից ճարպ և այլն պատրաստելը ինդուստրի է: Մանաւանդ գլխաւոր գործածական է խոշոր արդիւնագործութեան համար, հակառակ մանրի, որը արհեստ, արուեստ, ձեռնարուեստ անուններն է կրում:

Ինդուստրիական սրատե՛ս յաճախ անուանում է Ադամ Սմիթի քաղաքատնտեսական սիստեմը հակառակ մերկանտիլիզմի և ֆիզիոկրատիզմի. այս դէպքում «ինդուստրի» բառը հասկացում է անգլիական մըտքով, որովհետև Ադ. Սմիթը ազգի հարստութիւնը հիմնում էր ինդուստրիի վրա, այսինքն արտադրութեան լայն մտքով, որի մէջ մտնում է թէ արդիւնաբերութիւն (երկրագործութիւն, հանքագործութիւն, անասնապահութիւն, որսորդութիւն և այլն), թէ արդիւնագործութիւն և թէ փոխանակութիւն—վաճառականութիւն: Տես նաև *ինդուստրի*:

Ինդուստրիալիզմ, երկրի արդիւնաբերութեան մէջ ինդուստրիայի գերակշռութիւնը:

Ինչո՞... տես Հնչ...

Ինչօսամէնա (ֆր.) մաւրհակի վրա մակագրութիւն ուրիշին յանձնելու իրաւունք հաստատող:

Ինգէրատ (լատ.), յայտարարութիւն:

Ինգուլար (լատ.), կզակեռնակ, կզակների բնակիչ:—*Կզակեան*:

Ինէրտ (լատ.), անգործ. անշարժ. ծոյլ:

Ինէրցիա, մարմինների անընդունակութիւնը ինքնակամ փոխելու իրենց դրութիւնը թէ շարժողութեան և թէ անշարժութեան դէպքում:—*Անշարժութիւն*, ծուլութիւն:

Ինֆինիթիվ Թիւրքիայում կոչւում է այն տուրքը, որ վճարում է կալուածները արձանագրել տալու համար համեմատ սրանց արժէքի:

Ինժինէր, *ինժէնիօր* (ֆր.), ճարտարապետ: Բարձրագոյն մասնագիտական կրթութիւն ստացած անձն, որը կառուցանում է շէնքեր, կամուրջներ, ճանապարհներ, նաւեր, մեքենաներ, դեկավարում է հանքային արդիւնարերութիւնը և այլն:—*Ինժինէր տէխնօլօգ*, ճարտարապետական բարձրագոյն կրթութիւն ստացած անձն, որ մասնագիտաբար զբաղւում է գործարանների կառուցմամբ և նրանց մեքենայական մասի կարգաւորմամբ:

Ինժիր, *ինջիր* (թուրք.), թուղ:

Ինիցիալ (լատ.), անուան և ազգանուան սկզբնատառերը:

Ինիցիատիվ (ֆր.), նախաձեռնութիւն, ձեռնարկութիւն. ձեռնարկութիւն: Սահմանդրական երկրներում օրէնսդրական ի. նշանակում է իրաւունք առաջարկելու նոր օրէնքներ կամ հների վերաքննութիւն, որ պատկանում է թէ կառավարութեան և թէ ժողովրդական ներկայացուցիչներին:

Ինիցիատօր, նախաձեռնող, նախաձեռնարկ, ձեռնարկու:

Ինիւրիա (լատ.), անարդարութիւն, ապօրինութիւն:

Ին կասսօ (իտալ.), մակագրութիւն մաւրհակի վրա, որով

բանկը լիազօրւում է պահել նրանում նշանակած դումարը։

Ինկլուզիվ (լատ.). ներառեալ, մէջը հաշուած։

Ին կւարտո (լատ.), քառածալ. գրքի մեծութիւն, որ հաւասար է թերթի մի քառորդին կամ 4°։—*Ին սէղէցիմօ, ին սէղէց* (լատ.), տասնվեցածալ կամ 16°։

Ինկիզիցիա (լատ.), կաթոլիկ եկեղեցու հաստատած հոգևոր դատաստանական տեւանները 13-րդ դարից սկսած, նպատակն էր փնտրել և պատժել հերետիկոսներին. տարածւած էր բոլոր կաթոլիկ երկրներում, ամենից ուժեղ Իսպանիայում, հնարել էր անասելի տանջանքներ յանցանքը խոստովանել տալու համար և սարսափելի մահապատիժներ, գլխաւորապէս այրւում խարոյկի վրա։ Վերացաւ 18-րդ դարում, իսկ Իսպանիայում 19-րդի սկզբում։

Ինկիզիտօր, անգամ ինկիզիցիայի։—Փոխաբերական մըտքով՝ մի մարդ, որ սոսկալի տանջանքներով հարկադրում է յանցաւորին խոստովանել իր յանցանքը։

Ինկօզնիտօ (լատ.), անճանաչելի ծպտած. անունը, կոչումը թագցրած և այլ անւան տակ։

Ինկօմէնզուրաբլ (լատ.), անչափելի. իրեր, որոնց միևնոյն չափով չի կարելի չափել։

Ինկօմպէնսէնցիա (լատ.), անիրաւաւորութիւն։

Ինկօնսէկւէնտ (լատ.), ինքն իրեն հակասող. անհետևողական։

Ինկօնստանտ (լատ.), անկայուն։ Անմնայուն։

Ինկօրպօրացիա (լատ.), մարմնացումն։—Որևէ միութեան մէջ ընդունելը։ — Իրաւաբան մարդեղութիւնը։ — Անկախ երկիրը մի պետութեան միացնելը։

Ին կօրպօրէ (լատ.), ամբողջ կազմով. որևէ պաշտօնեութեան ամբողջութեամբ, աւագից մինչև կրտսերը։

Ինը, հոգի, շունչ, մարդ։ — *Ինը ու չինը*, չնչաւոր արարած, մարդ։

Ինսան (արաբ.), մարդ։

Ինսաֆ (արաբ.), իրաւունք, գութ, կարեկցութիւն, արդարատանք, խղճմտանք։

Ին սէղէցիմօ տեւս ին կւարտօ։

Ինսինուացիա (լատ.), բանսարկութիւն, զրպարտութիւն. բամբասանք, վարկաբեկումն։

Ինսուրգէնտ (լատ.), ապըստամբ։

Ինսուրէկցիա (լատ.), ժողովրդական զինւած ապստամբութիւն։

Ինտակտուա, ինտակտօ լատ (լատ.), անաչառութիւն, անաչառական պաշտօն։

Ինտակտիա (լատ. ֆր.), անաչառն։

Ինտակտօր (լատ.), անաչառ։

Ինտակցիա (լատ.), անաչառութիւն. անաչառի իրաւունքի տակ գտնւած մի մասը վարչութեան։

Ինտալիացիա (լատ.), ներշընչումն։

Ինտանգիբլ (լատ.), անկայուն. ոչ տևական, անհաստատ։

Ինտանգիա (լատ.), դատաստանական հաստատութիւնների այս և այն ատեաճաններ, որոնցով մի գործ անցնում է ցածրից մինչև վերև. օր., շրջանային դատարան, դատաստանական պալատ և սենատ։ Եւ առհասարակ մի վարչական հաստատութեան զանազան ատեաճաններ։

Ինտինկտ (լատ.), բնազդ. կենդանական արարածների ժառանգաբար ստացած այնպիսի գործողութիւններ, որոնք տեղի են ունենում թէև անգիտակից,

բայց նպատակայարմար կերպով, և կենդանի արարածի պայքարման պահպանութեան ծառայում։

Ինտրինսեկւիմ, բնազդօրէն, բնազդաբար։

Ինտրիգան (ֆր.), հաստատութիւն. որևէ վարչական մեքենայի մի մասը, օր., գաւառապետութեան ի., երդւեալ դատաւորների ի.։ Աղջիկների դիշերօթիկ փակ դպրոց։ — ի. անունը կրում են և բարձրագոյն դպրոցներից շատերը և մի շարք գիտական հաստատութիւններ։ Յատկութիւնները ի.-ներ կոչւում են հոմմէական իրաւունքի առաջին հիմքերի ժողովածուն, որ կազմեց Յուստինիանոս կայսրի հրամանով և հրատարակեց 533 թ.-ին։

Ինտրիտուկա (ֆր. ռուս.), ինտրիտուի անասուն։ Մակերևոյթային գաստրակութիւն առացած աղջիկ։

Ինտրուկտօր, գործի մէջ գիտուորական և մարմնամարզական վարժութիւնները առաջնորդող, գիտավարժութիւն տւողուհի. մարզիչ։

Ինտրուկցիա (լատ.), հրահանգ. կանոններ պարունակող մի ուղղեցոյց, որ տրւում է իշխանաւորից իր ատրպետներին, հեղինակաւորից անփորձին որոշ խնդիրներում վարելու եղանակը նախապատրաստելով։

Ինտրումէնտ (լատ.), գործիք, թէ արհեստաւորին և թէ փիտական ուսումնասիրութիւններին ծառայող։

Ինտրումէնտալ փիլիսոփայութիւն կոչւում է լոգիկան — տրամաբանութիւնը – իբրև ամբողջ փիլիսոփայութեան օգնող կործիք։

Ինտէգրալ (լատ.), ի մի ամբողջութիւն միացած. ամբողջական։

Ինտէգրացիա (լատ.), միաւորւելն ի մի ամբողջութիւն նախապէս գրւածների, որից յառաջ գալում է պիֆէրէնցիացիա։

Ինտէլէկտ (լատ.), միտք, իմացութիւն։ Բանականութիւն, մտածողութեան այժ։ Մարդի ճանաչողական կարողութիւնները հակառակ կամայինին։

Ինտէլէկտուալիզմ, այն ուսմունքը, որի հայեացքով միայն բանականութեան միջոցով կարելի է ճշմարիտ ճանաչողութեան հասնել։ Դրա հետևողը՝ *ինտէլէկտուալիստ*։

Ինտէլէկտուէլ, մտաւոր, իմացական։

Ինտէլիգէնտ (լատ.), մտաւորական. մտաւորապէս զարգացած մարդ։—Մտացի, զարգացած։

Ինտէլիգէնցիա, մտաւորականութիւն. հասարակութեան այն շերտը, որը մտաւորապէս զարգացած է և մտաւոր գործ վարութիւնը ունի. նա բոլոր դասակարգերից էլ կարող է լինել։ Սովորաբար ի.-ից են առաջ գալիս այն մարդիկ, որոնք յանուն արդարութեան իրենց դասակարգի շահերը թողած նըւիրւում էն ընդհանրութեան գործին։

Ինտէլիգիբլ, մտքով բանականութեամբ ձեռք ըմբռնելի։

Ինտէնդանտ (լատ.), պաշտօնեայ, որ գործի անհետաձգան հոգացողութեան գործով է զբաղւում։

Ինտէնդանտուրա, պետութեան վարչութեան այն մասը, որը պարտաւորութիւն ունի գործի ուշելիքի, հագուստի, ձիերի մնուցքի մասին հոգալու։

Ինտէնտէ աւս էքսէնտէ։

Ինտէնտիֆիկացիա, ներաժ —ինտէնտիվ — դարձնելը։ Հողի

արդիւնաւէտութիւնը շատացնելը։

Ինտէրվիկտ (լատ.), Հռոմի պապի բանագրանքը, որին նա ենթարկում է ամբողջ քաղաքներ և երկրներ։

Ինտէրէս (լատ.), շահ, օգուտ։

Ինտէրէսնի (լատ. առս), հետաքրքիր։ — Խաբեկան, գրաւիչ։

Ինտէրէսնա, շահագրգռած մարդ։

Ինտէրիօր (Ֆր.), ներսը։ — Սենեակի ներսը պատկերացնող նկար։

Ինտէրկօմմունալ (լատ.), միջհամայնական. համայնքների միմեանց հետ յարաբերութիւններին վերաբերեալ։

Ինտէրմեցցօ (իտալ.), *ինտերմեդիա*. միջադէպ, միջանկեալ փոքրիկ զուարճական նրաժշտական կտոր, որ խաղացւում է մեծ կտորների խաղամիջոցին։

Ինտէրն (լատ.), պիշերօթիկ. փակ դպրոցում սովորող և այնտեղ ապրող աշակերտ։ — *Ինտերնատ*, պիշերօթիկ դպրոց։

Ինտէրնացիօնալ (լատ.), միջազգային։ — Այս անունով յայտնի է «Բանւորական միջազգային ընկերութիւնը», որը իր հիմնաւորման ակզբնական քայլերը արեց 1862-ին և վերջնականապէս կազմակերպուեց 1864 թին, գլխաւորապէս կապ ի Մարքսի ջանքերով, նպատակ ունենալով աշխարհի զանազան մասերում եղած բանւորական կազմակերպութիւնները միացնել մի ընդհանուր կենտրոնի մէջ և միահամուռ, համերաշխ ուժերով տանել բանւոր դասակարգի իրաւունքների պաշտպանութիւնը և նրա ազատագրութիւնը։ 1873 թի կոնգրէսից յետոյ ներքին տարաձայնութիւնների պատճառով քայքայուած ի. փոխարէն այն անունը սկսեց կրել 1877 թից սկսած պարբերաբար գումարուող միջազգային սոցիալիստական կոնգրէսը։

Ինտէրնացիոնալիզմ, միջազգայնականութիւն։

Ինտէրպէլէացիա (լատ.), հարցապնդում։ — Պատգամաւորի հարցը ուղղած մինիստրին պարլամէնտի մէջ պահանջելով բացատրութիւն մինիստրի կամ այլ պաշտօնեանների գործողութեանց մասին, որին մինիստրը պարտաւոր է պատասխանել և բացատրութիւն տալ։

Ինտէրպրէտատօր (լատ.), մեկնիչ. մեկնաբանող. բացատրող օրէնքի և դժուարհասկանալի դրւածքի։

Ինտէրպրէտացիա, մեկնաբանութիւն։

Ինտէրրատ (լատ.), տարաձայնութիւն երկու տարրականների մէջ։

Երկու ձայների միջև տարաձայնութիւնը։

Ինտէրվիևցիա, *ինտերպանսիօն* (Ֆր.), քաղաքական միջամտութիւն։ Միջազգային իրաւունքի և քաղաքականութեան մէջ մի կամ մի քանի պետութեան միջամտութիւնը մի այլ պետութեան ներքին կամ արտաքին կնճռած հարցերի մէջ նրանց լուծելու նպատակով, մանաւանդ եթէ այդ հարցերը ընդհանուր խաղաղութիւնը վտանգելու բնոյթ ունեն։

Ինտէրտիս (անգլ.), լրագրի աշխատակցի տեսակցութիւնը որևէ ականաւոր մարդի հետ և նրա կարծիքներն ընթացիկ հարցերի մասին իմանալով հաղորդելը լրագրութեան մէջ։ — *Ինտերվիւէր*, *ինտերվիւ* անող։

Ինտիմ (լատ.), մտերիմ, սիրտ։

Ինտուիտիվ (լատ.), մտաւոր, ինքնիմաց, տուեալ ծառաներ։

Ինտուիցիա (լատ.), մտաւոր տեսութիւն, ներհայեցութիւն. անմիջական մտահայեցութեամբ ճանաչողութիւն։

Ինտուիցիոնիզմ, բարոյագիտական այն ուղղութիւնը, որ ընդունում է, որ բարու և չարի հատկացողութիւնները բնածին են։

Ինտրանզիժան (Ֆր.), անհաշտ, նեղսիրտ. ոչ մի զիջում չանող։ — Այսպէս կոչւում են առնաւարակ ծայրայեղ ձախակողմեան կուսակցութիւնները։

Ինտրիգ (Ֆր.), խարդաւանանք, որոգայթ. — Թատրոնական գրւածքում՝ հանգոյց։ — Սիրային կապ։

Ինտրիգան, որոգայթներ լարող, գաղտնի միջոցներով մի գործի մէջ անհամաձայնութիւններ սերմանող։

Ինտրոդուկցիա (լատն.), մեծ կրաժշտական կտորի փոքրիկ ներածութիւն։

Ինտօլէրանտ (լատ.), անհամբերատար դէպի ուրիշների կարծիքը. մանաւորապէս կրօնական անհամբերատարութեամբ բռնուած։

Ինտօնացիա (լատ.), շեշտ։

Ինցիղէնտ (լատ.), դէպք, յանկարծական պատահմունք։

Ինսագիօն (Ֆր.), պատերազմի ակզբում կամ ընթացքում մուտք գործելը թշնամու երկիրը։

Ինսաիդ (լատ.), պատերազմում կամ ծառայութեան ժամանակ ստացած վէրքերի պատճառով յաշմանդամացած և աշխատանքի անընդունակ զարձած զինուոր, որին պիտի պահել հասարակական հաշուով։ Ի. ընդհանրապէս կոչւում է մի մարդ, որ երկար ծառայութիւնից յետոյ այլևս անընդունակ է դարձել աշխատելու։ — Գործարանում յաշմանդամացած բանուոր։ — Անկար, խեղանդամ, յաշմանդամ։

Ինսարիսել (լատ.), անփոփոխելի։

Ինսէնսատ (լատ.), մի արհեստութեան բոլոր ունեցուածքի ցուցակը, կահկարասիք, անասուններ և այլն։

Ինսէնսատօր (լատ.), իրեղէնների ցուցակագրութիւն և նկարագրութիւն։ — Առևտրի մէջ ապրանքի ցուցակ։

Ինսիտացիա (լատ.), հրաւէր։

Ինսիսար (արաբ.), ուրացուհի, ժխտուհի։

Ին օկտաւօ (լատ.), ութածալ. գրքի մեծութիւն, որը հաւասար է տպագրական թերթի մի ութերորդ մեծութեան. կամ 8°։

Ինֆիալիբիլիտատ (լատ.), պապի անսխալականութեան ուսմունքի կողմնակից։ — *Ինֆալիբիլիտալ*, անսխալականութիւն։

Ինֆամի (լատ.), անպատուաբերպարտութիւն. վատ համբաւ։

Ինֆանտէրիա (Ֆր.), հետեւակ զօրք։

Ինֆէկցիօն (լատ.), վարակումն։

Ինֆէրիօր (լատ.), ստորադաս, ստորադրեալ։

Ինֆլուէնցա (իտալ.) կամ *գրիպ*, տարածուող հիւանդութիւն է, որի արտայայտութիւնները են հարբուխ և ջերմ։

Ինֆուզօրիաներ (լատ.), մանրէների մի տեսակը, անտեսանելի մանր կենդանիներ, որոնք լինում են ջրում և այլ հեղուկներում։

Ինֆօրմացիա (լատ.), տեղեկութիւններ ստանալը. վկայութիւն։ Հրահանգուհի։

Իշալլահ (արաբ.), Աստուծով, տայ Աստուած։

Իշարաթ, նշան։

Իշիաս (յուն.), կոնքի նեարդի ցաւը, որ զգալի է լինում նըս-

աստեղից մինչև ծունկը:

Իշմար (թուրք.), նշան, ակնարկ:

Իշտահ (արաբ.), ախորժակ:

Իշտեհ (թուրք.), ախուռածիկ:

Իպօ... տես Տիպօ ..

Իջեպաս, Իջեպատար տես ապլնդ, արլնպատար:

Իլմա, Մահմեդի առաջին հետևողների կրոնական մեկնութիւնները: Մի հարցի այն կերպ լուծումն, որ ամբողջ մահմեդական աշխարհի կողմից ընդունուած է:

Իսալ (արաբ.), փոքրահարիներ, փորլուծ:

Իսան, ինսան (արաբ.), մարդ:

Իսաֆ տես *ինսանֆ*:

Իսլամ (արաբ.), մահմեդական կրօնի մի այլ անունը:

Իսլամոլ-Իսլամիէ կամ կաթճառօ՝ իսլամոլ (արաբ.), վերանորոգութիւն հիմքից, հիմնական բարենորոգութիւն: Մի պաշտօնի կազմակերպութիւն էր Թիւրքիայում, կառավարութեան կողմից բացած և քայքայած 1910 թ. ամառը, որ իր մէջ հետաքրքրով ամէնապարակային կարգերից դժգոհներին նպատակ ունէր մի խառնակութիւն առաջ բերել, մի քանի նախարարներ սպանել և այդպիսով «կոմիտէի» (գաղտնի կազմակերպութիւնը, որ ընթացք է տալիս Թիւրքիայի գործերին սահմանադրութիւնից յետոյ) իշխանութիւնը չէզոքացնելով երկրի դէմը իր ձեռքն առնել:

Իսկեանջարի (պարսկ.), զուարճացուիչ օշարակ Պարսկաստանում գործածական:

Իսմայէլացի (երբ. հայ.), ազգ, որի Աբրահամի որդի Իսմայէլի սերունդից: — Շեխ մահմեդականների մի ազանդ, որի կարծիքով մահմեդական կրօնի բարձրագոյն ներկայացուցչութիւնը պիտի պատկանի Իսմայէլի որդիներին:

Իսպեմ (արաբ.), ապացոյց, փաստ:

Իսպրաթնիկ չինովնիկ (ռուս.), ի կատար ազոց պաշտօնեայ. Ռուսաստանում քաղաքային վարչութեան ուղղակի — արամադրութեան տակ պաշտօնեաներ են, որոնք իրագործում են նրա որոշումները: — *Ի. միատ*, կատարողական թիւրթ. գատարանական վճռից յետոյ պահանջատիրոջը տրուած մի թիւրթ, որի հիման վրա նա գատարանական ատեհիանի միջոցով կարող է իր պահանջը ստանալ պարտապանից, տարբերութեամբ նաև վաճառել տալով նրա գոյքը:

Իսպրաւնիկ (ռուս.), գատարական ատեհիանութեան դիմատոր բուն Ռուսաստանում, որ նշանակուում է և արձակուում նահանգապետի ձեռքով:

Իստէրիա տես *Տիստէրիա*:

Իստինաֆ, վճռարեկ ատեան Թիւրքիայում:

Իստօրիա (յուն.), պատմութիւն: — *Իստօրիօգրաֆիա* (յուն.), պատմագրութիւն

Իստօրիզմ տես *Հիստօրիզմ*:

Իտալիանիզմ, իտալերէնին առանձնայատուկ դարձուած. իտալարանութիւն:

Իտարէի ազա, Թիւրքիայում գատարանների քրխտոնեայ անգամները, առանց որոց հաւանութեան և ատրպրութեան գատարանը չի կարող վճիռ կայացնել քրխտոնեաների վերաբերմամբ: Սրանք ընտրուում են հաստատեհան ընտրողական իրաւունքով: — *Իտարէի ժողով*, վարչական ժ.:

Իտոգ (ռուս.), դումար. հաշուէկշիռ:

Իրադէ (արաբ.), տաճկաց Սուլթանի հրովարտակը, որը նա ուղղում է մեծ վէզիրին. վերջինս հրատարակում է նրան իբրև պարտաւորիչ կարգադրութիւն:

Իրանական ժողովրդներ համարում են պարսիկները, քրդերը, ալանները, օսները, թաթերը, հայերը և այլն, և դրանց լեզուները կոչում են իրանական լեզուներ, որոնք կազմում են հնդեւրոպական լեզուների մի ճիւղը:

Իրմնաս, խազադութեան ատեաձուհին հին յունաց:

Իրմս (յուն.), թեատր ատեաձուհի, որ ծառայում էր իբրև դեսպանուհի ատեաձնների: — Մի տեսակ քաղցրաւէնի,— Աչքի ձիաձանի թազանիք:

Իրղատ (յուն. թուրք.), բանուոր, վարձու մշակ:

Իրրատացիա (լատ.), տեսողական պատրանք, որով փայլուն առարկաները մութ տրաձութեան վրա աւելի մեծ են երևում իրենց իսկական չափից, իսկ մութ իրերը փայլուն տրաձութեան վրա՝ աւելի փոքր:

Իրրացիոնէլ (լատ.), ոչ բանական. հակառակ բանականութեան:

Իրրէալ (լատ.), անիրական:

Իրրէգուլեր (լատ.), անկանոն:

Իրօնիա (լատ.), հեգնութիւն. նուրբ ծաղր. որը արտայայտում է նրանում, որ մարդ հակառակն է ասում այն բանի, ինչ որ մտածում է:

Իրվիէ տես *Յօրվիան*:

Իրվկա, իւրկա (արաբ. ֆր. ռուս.), կանանց նեղքին կամ արտաքին հագուստի այն մասը, որ գօտկատեղին կապում է և իջնում է մինչև ոտքերը:

Իւղօֆիլ, հրէատէր: — *իւղօֆօր, հրէատեաց*:

Իւզբաշի (թուրք.), հարիւրապետ:

Իխթօպի տես *ուտօպիա*:

Իլէմա տես *ուլէմա*:

Իլիական տես *յուլեան*:

Իխտա տես *իւֆտ*:

Իմնօր տես *Նամօր*:

Ինիճիաններ, Անգլիայում մի քաղաքական կուսակցութիւն, որ 1886 թ. բաժանուեց ազատամիտներից, որովհետև հակառակ էր Իռլանդիայի ինքնավարութեան, որը Գլադստօնը պահանջում էր իր Իռլանդական Բիլլով:

Ինիօրատ տես *մայօրատ*:

Ինկիզը (գերմ.), կոչում են գերմանական կալւածատէր ազնուականները, որոնք կազմում են այնտեղի պահպանողական կուսակցութիւնը. ձգտում են գերակշիռ դիրքի, արտօնութիւնների և կասեցնում են ամէն մի յառաջադիմական քայլ եթէ դա իրենց շահերին նպաստաւոր չէ:

Ինոնու, հռովմայեցոց աւազ աստուածուհին, Իպիտէրի ամուսինը, (յունաց մէջ կոչւում է Հէրա), հպարտ, վեհապանծ.— Մի փոքրիկ մոլորակ Իպիտէրի և Մարսի միջեւ դում:

Իպիտէր, հռովմայեցոց հայր աստուածը (յունաց Զևսը, հայոց Արամազդը), մարդկանց և աստուածների հայրը. պատկերացնում են գահին բազմած, ձեռքին կայծակի շանթեր:

Իպկա տես *իւրկա*:

Իսա (լատ.), իրաւունք. արդարութիւն:

Իստիցիա (լատ.), արդարութիւն. իրաւախոհութիւն. Արդարադատութիւն: — Արդարադատութեան աստուածուհին, կապած աչքերով և կշեռքը ձեռին:

Իրկ, ուրկ, չեզ ցեղերի բնակատեղին, ուր ժամանակաւոր վիւղ է կազմում, իրենց

արօտատեղիով։ — Թափառական մի ցեղի, կազակի տաննեցայի (վիւղի) հոգաբաժին։

Իւրիսդիկցիա (լատ.), դատավարական իրաւունք։

Իւրիսկոնսուլտ (լատ.), խորհրդատու իրաւաբան. իրաւաբան, որ ծառայում է որևէ հաստատութեան մէջ և պարտաւորութիւն ունի իրաւաբանական խորհուրդներ տալու։

Իւրիսպրուդէնցիա, իրաւագիտութիւն։

Իւրիստ (լատ.), իրաւաբան, իրաւագէտ։

Իւրտա, հիւսիսային կիսավայրենիների վրանաձև բնակարանը։

Իւվէլիր (հնչ.), ակնավաճառ, ակնբիջ։

Իւվէնտա, երիտասարդութեան տաւեածուհին հռոմմայեցոց։ — Իւվէնտալիա, տօնախմբութիւններ հին Հռոմմում ի պատիւ Իւվէնտայի։

Իւթա, իւխա (գերմ.), կղզով պատրաստած եղան կաշի։

Իրա, անյայտ քանակութիւնը թուագիտութեան մէջ։ — Մի սմի։ — Իրա ճառագայթներ տես բլտազինան 6։

Իրիդիում (քիւբբ.), տաճկական դրամ երկու զուռուշանոց = 45 ամերիկ. — 16 կոպէկ։

Իրրամ (արաբ.), հիւրասիրութիւն։

Իօդ (յուն.), բժշկականութեան մէջ գործածւող մի դեղ է, որը միաժամանակ տալը է (էլեմինա), որ գտել են ծովային բոյսերի մոխրի մէջ։

Իօդիզմ, տաժմոքսի և ապիքների բորբոքում խիտ ցաւերով, փսխոց, լուծ, միզարգելութիւն և այլն, իրրև հետեանք իօդի հետ գործ ունենալու. այս հիւանդութիւնը յաճախ նկատւում է ներկալարների և իօդի գործարանների բանւորների մէջ։

Իօդոֆորմ, իօդից պատրաստած մի դեղ, որ վէրքի վրա են ցանում հականիխական նպատակով։

Իօլ (անգլ.), թիավարելի նաւ մի թնդանօթով։

Իօնական տես յօնիական։

Իօտա (յուն.), յովդ. յունական մի տառի անուն. փոքր։ — Աննշան մի իր, մի կէտ, մի մանրիկ։ Նշանախոց։

Լ.

Լա տես դօ։

Լադել տես լլդել։

Լաբիալ (լատ.), շրթնային։

Լաբիլ (լատ.), անկայուն, եռբերուն. հաւատարակշռութիւնը շուտ կորցնող։ Հակառակը աստրիլ։

Լաբիրինթոս, լաբիրինթ (յուն.), մեծ շէնք բազմաթիւ սենեակներով և միջանցքներով և մի միակ դռնով, որի մէջ կարելի է հեշտութեամբ մոլորուել. այս տեսակ շէնքեր կային Եգիպտոսում և Կրէտէ կղզում։ — Բարդ, խճճուած մի բան։

Լաբօրանտ (լատ.), լաբօրատօրիայում աշխատող. նրա վերանկիչ։

Լաբօրատօրիա (լատ.), լաբօրատուար (ֆր.), աշխատանոց. հաստատութիւն, որտեղ կատարում են քիմիական գործողութիւններ, պատրաստում են դեղեր, ձուլում են մետաղ և այլն։

Լազարիքմ տես լօգարիքմ։

Լագիան (պարսկ.), կոնք. լուացարան։

Լագէր (գերմ.), բանակատեղի։

Լագլագ (թուրք.), արագիլ։

Լագամի (արաբ.), համ։ Հաճոյք, զուարճութիւն։

Լագարէտա, հրատնդանոց։

Լագարիտա, մի հոգեոր միաբանութեան անդամ է Ֆրանսիայում։ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանի աշակերտ։

Լագուտիկ (առուս.), լրտես։

Լագար, լագարդի (լատ.), կապոյտ. կապուտակ. երկնքի կապուտակ. երկինք։ — Կապոյտ նեռի։ — Կապոյտ քար։

Լալ, համր։

Լալ (արաբ.), կարմիր գոյնով թանկագին քար. բուբին։

Լալա (պարսկ.), մանկատած. դաստիարակ, մանաւանդ իշխանազունների։

Լալագար, կակաչի մի տեսակը։

Լալէ, լալա (պարսկ.), կակաչ։

Լակ, լաք (պարսկ.), ներկի, խէժի կամ ձիւթի լուծւածք ոգու (սպիրտի) մէջ, որ գործ է ածւում կարասիք յղկելու համար. կամ քսում են այլ և այլ առարկաների վրա խոնաւութիւնից նրանց պաշտպանելու համար։

Լակ, Հնդկաստանում դրամական մեծ հաշիւների մէջ գործածական անուն — 100,000 րուպի։

Լակէյ (ֆր.), սպասաւոր, ծառայ։ — Լակէյտիմին, սպասաւորութիւն։ — Բուռեամբ մեծերի շահերին ծառայութիւն։

Լակմուս (գերմ.), կապտաներկ ներկ. գրանով ներկած թուղթը կարմրում է այն հեղուկի մէջ, որը թթուտ է պարունակում։

Լակա, շատ համեղ ձկան մի տեսակը։

Լակոնական (յուն.), հին լակոնացիների կամ սպարտացիների ձեով՝ կարճ, սեղմ, սակաւարտ (խօսք)։

Լակոնիզմ, կարճ, սեղմ, արտայայտիչ խօսելու կամ գրելու եղանակ։

Լամաթոնի (իտալ.), Նէապօլում և Սիցիլիայում սեփականագործ և որոշ պարապմունք չունեցող մարդիկ, օրական ապրուստ են հայթայթում բեռնակրութեամբ կամ մուրալով։ Իտալիայի պատմութեան մէջ դեր են խաղացել 1647 թուին ապստամբելով Նապոլիայի դէմ և 1799 թուին, երբ կառավարութիւնը նրանց գործիք գործեց և ապի հանեց ապստամբների դէմ։

Լամար արաբ.), մականուն։

Լամբդ, լամդա (քիւբք.), ական, կոյանոց։ Սարերիրևայ փոքրածք լեռներում, որի մէջ պայծառիկ ներթ են գնում և հանքերը պայթեցնում։

Լամիա (Պէրու), այծուզտ. ամերիկական մի կենդանի է։

Լամիա, Բուզդհայական հոգեւորական։ Տես Դալայլամա։

Լամինիզմ, լամայական կրօն, որ բուզդհայական կրօնի մի ճիւղն է և տարածւած է Տիբէթում և Ասիայի մօնղօլական ցեղերից ոմանց մէջ։

Լամէնտացիա (լատ.), ողբաձայն երգ. ազնկատուր, ազնխարշ կոչ։

Լամնակ, քրդի կամ թուրքի երեխայ։

Լամնպա (ֆր.), լամնի, նաւթով վառւող ճրագի զարգացած տեսակը. լամպար, զամբար։

Լամնպաս (գերմ.), ոսկեթել կամ բաց գոյնի կտաւից լայն շերտ, որ կաբւում է անդրավարտիքի դրսի կարերի երկա-

բութեամբ վերից վար։

Լամպիոն (ֆր.), գոյնզգոյն փոքրիկ լապտեր ապակուց կամ թղթից։

Լայր... տես լէյր...

Լայնղ (արաբ.), արժանի, վայել։

Լայկա, շան մորթից պատրաստած սեկ, որից ձեռնոցներ են պատրաստում։

Լայտմօտիվ (գերմ.), գնկավարող սկզբունք. գլխաւոր գաղափարը, որը մի գրւածքի միջով անցնում է նրա սկզբից մինչև վերջը։

Լանգաժ (ֆր.), լեզու, բարբառ։

Լանգեառի (թուրք.), պղնձի մեծ սան։

Լանդգէրիխտ (գերմ.), առաջին ատեհանի դատարանը Գերմանիայում։

Լանդգրաֆ (գերմ.). որոշ իշխանական տիտղոս է Գերմանիայում։

Լանդկարտ (գերմ.), աշխարհագրական քարտէզ։

Լանդմիլից (գերմ. լատ.), ժողովրդական կամաւոր զօրք Գերմանիայում եռանդամեայ պատերազմների ժամանակ։ — Կամաւոր զօրք Ռուսաստանի այլ և այլ մասերում 18-րդ դարում։

Լանդշաֆտ (գերմ.), կամ *պէյզաժ* (ֆր.), նկար, որի վրա պատկերացրած է գիւղական կամ դաշտային տեսարան բնական հարազատութեամբ։

Լանդշտուրմ (գերմ.), ժողովրդական ընդհանուր զօրակոչ Գերմանիայում և Աւստրիայում, երբ երկիրը պատերազմի ժամանակ արտակարգ կրկիքի մէջ է։

Լանդվէհէհատ (գերմ.), վարձու զօրական միջնադարեան Գերմանիայում. սրանք զինւած էին նիզակով, սրով և դաշոյնով։

Լանդտաինգ, Դանիայի պատգամէնաի վերին պալատը։

Լանդվէր (գերմ.), պահեստի զօրք Գերմանիայում և Աւստրիայում, որ ի զէն է կանչւում միայն պատերազմի դէպքում։

Լանդտագ (գերմ.), Գերմանիայի պետութիւնների պատգամէնաները։ — Տիզական, ոչ կնարհնական պատգամէնտ։ — Միւթբրատեան երկրի ազնւականների ժողովը Ռուսաստանում։

Լանդրատ (գերմ.), Պրուսիայում պետական պաշտօնեայ, համապատասխան մօտաւորապէս գաւառապետի։

Լանդրիխտէր (գերմ.), գաւառը գերմանական ատաջին ատիճանի դատարանում։

Լանդօ, սովորականից մի քիչ մեծ կառք, որի չորս անիւն էլ միևնոյն ձևով են շինւած, և երկու կողմից ծածկւում։

Լանդֆօգտ (գերմ.), փոխարքայ. կառավարիչ երկրի։

Լանկաստէրեան կամ *Իէլլ-Լանկաստէրեան* դատատւական եղանակ ատում է այնպիսի մանկավարժական մէթօդը, որով մի դասարանում տեղաւորւում են տարբեր հասակի մանուկներ, ուսուցիչը պարապում է միայն աւելի ընդունակների հետ, որոնք սովորելով սկսում են դասաւանդել և միւսներին. փոխադարձ դասաւութիւն։ Անունը ծագում է Իէլլ և Լանկաստէր (անգլ. Լէնկէսթըր) մանկավարժներից, որոնք գործադրել են այդ եղանակը։

Լանսիէ (ֆր.), ֆրանսիական մի տեսակ պար է։

Լանցէտ (ֆր.), փոքրիկ վիրաբուժական գործիք է ծակելու և կտրելու համար, փոքրիկ սրի ձևով. նշտար։

Լանօլին (լատ.), ճարպային

հիւթ է, որից պատրաստում են դեղեր, օծանելիք և սապոն։

Լաշ, լէշ (պարսկ.). դիակ։

Լասո-տէնիս տես *լոմն*։

Լաստակ, կանացի շղարշ, քող։

Լաստիտար (լատ.), արձանագրական. քանդակած գրէն յատկանշական. կարճ. սեղմ։ Միայն գլխապրերից կազմած դրութիւն։

Լապիս, խարիչ քար, գծոխաքար, բժշկականութեան մէջ գործ է ածւում կաշառք մաշիցնելու համար։

Լապտա, լապտի (ռուս.), մի տեսակ խաղ է. գնդակին հարւածում են թիակաձև փայտով։

Լաջվարդ (արաբ.), մանր կապոյտ ծաղկաւոր, երփնեղանդ։

Լատապեանններ կոչւում էին «Գերմանական ընդհանուր բանւորական միութեան» անդամները և կոմմունիկեները. միութիւնը հիմնել էր 1863 թւի մայիս 23-ին Լայպցիգում Ֆէրդինանդ Լասալի ջանքերով, որից և ծագում է այդ անունը։ Լ.-ը ընդունեցին 1869 թւին Այզենախում կազմած ծրագիրը և միացին ինքնաբերն, որից յետոյ սոցիալիստական բանւորութեան երկու հատւածները Գերմանիայում սկսեցին կոչել «Լասալեաններ» և «Այզենախեաններ»։ Տես նաև Այզենախեաններ։

Լասսո (իսպ.), արկանի մի տեսակը, որ գործ են ածում հարաւային Ամերիկացիք մարդ, ձի կամ այլ կենդանիներ բռնելու համար։

Լաստիկ (լատ.), ռետին։ — *Փայլուն կտոր բամբակից*։ — Ռետինէ կրկնակօշիկ։

Լատարիա տես *լօտերի*։

Լատէնտ (լատ.), գաղտ, թաքուն, թաքնւած։ Լ. *ջերմութիւն*, մարմինների մէջ թաքնւած ջ.-ը, որ գործադրւում է, երբ մարմինը կարծր վիճակից թոյլ վիճակի է փոխարկւում։

Լատէրալ (լատ.), շեղակի, կողմնակի, կողքի։

Լատին, լատիներէն, հին հռովմայեցոց լեզուն, որը այժմ մնած է և պահպանել է միայն հին գրքերում և կաթոլիկ եկեղեցում։ — Լատին եկեղեցի, կաթոլիկ եկ.։

Լատինական թիւեր, հին Հռովմում և այժմ էլ որոշ դէպքերում գործածական թւանշանները՝ I, II, III, IV, V և այլն։ Տես *արաբական թիւեր*։

Լատինիզմ, լատիներէնին յատուկ գարձւածք։

Լատինիստ, լատիներէնին յատուկ գարձւածք։

Լատինիստ, լատիներէնագէտ լեզուագան։

Լատիֆունդիա (լատ.), անասպին ծաւալ ատացած հողային սեփականութիւն, աճապին ծաւալ ատացած պիւզանտեական ձևնարկութիւն։ Հողերի անասպին տարածութիւններ, որոնք կենտրոնացած են մի մարդու ձեռք և գրկում են մանր և միջին հողագործին հողից օգտւելու հնարաւորութիւնից։ Լ. կարող է շատ մեծ տարածութիւններ ունենալ այն երկրներում, ուր հողը մեծ արժէք չունի և նրա վրա շատ մարդ չի աշխատում և ընդհակառակը նա կարող է համեմատարար փոքր լինել, բայց երկրի մի այնպիսի մասում, որ ազգաբնակութիւնը շատ խիտ է, հողի մշակութիւնը խիտ ինտենգիվ և նրա արդիւնաւէտութիւնը շատ մեծ, հետևաբար և լ. տիրոջը մի առանձին անտեսական գերակշռութիւն է տալիս այդ երկրում և բազմաթիւ մարդկանց նրանից կախւած վիճակի մէջ դնում։ Լատիֆունդիական սեփա-

կանութիւնը կարող է սակայն լաւիճանդիտ[illegible] մշակութիւն չունենալ, այլ [illegible] կատր տիրել սրանցից [illegible]ակով. ։ մշակութիւնը համարւում է այն պիսին, որտեղ մեծ կատր հողի վրա մի ընդհանուր կենտրոնի ղեկավարութեամբ և այնտեղից բղխած հրամանների բանիմացութիւ բանւորներ երկրագործական աշխատանքով են զբաղւած։

Լաւան (խոպ.), արդյր. խառնուրդ անագի և պղնձի։

Լարեր և պլնատներ, հին հռոմայեցոց անային սաւառնաձեւները։

Լարինգիտ (յուն), կոկորդի բորբոքում։ — Լարինգոլոգիա, կոկորդագիտութիւն։ — Լարինգոսկոպ, կոկորդի հայելի։

Լաւա (իտալ.), հրաբուխից արտահոսող հրակերպ հեղուկութիւը, որի սառածը քար է դառնում։

Լաւինա (գերմ.), ձեան հեւսեր, որոնք լեռների բարձունքից գլորւում են և ճանապարհին հետզհետէ մեծանալով ահագին ծաւալ են առնում և աւերած են գործում։

Լաւկա (ռուս.), խանութ, կրպակ։

Լան տէնիս տես լոմն ..

Լաւրա (յուն.), մայր վանք։

Լաւրէատ, դափնի տերեւներով պսակած բանաստեղծ։

Լափչի (Թուրք.), լափչին, կիսակօշիկ։ — Ասիական առնտուրի մի տեսակը, որի տակի կաշին սուր ծայրով շարունակւում է և առջևից բարձրանալով ծալւում է երեսի վրա. ունի կոճակաւոր ճաքիր։

Լարա (Թուրք.), բիծ։

Լաօկօօն, Ապօլլօնի քուրմը Տրօայում, որը իր քաղաքացիներին նախազգուշացրեց յոյնների խորհուրդ տրած փայտէ ձիուց և իր տէղով հարուածեց նրան կեղծին։ Երբ նա իր երկու որդոց հետ զոհաբերութիւն էր անում, երկու մեծ օձ յարձակեցին նրանց վրա և փաթաթելով խեղդեցին նրան և որդիներին։ Վատիկանում պահւում է մի հին մարմարէ արձան, որ պատկերացնում է այդ երեքի տանջանքը գալարւած օձերի սոսկ ներում։

Լաքիա, փռանսիական Բօրդօ նահանգի կարմիր գինու տեսակ։

Լիտին անուանում են Լաթինի ասմնները յհներին։

Լէբէլ (անգլ. label), դրօշի արհեստակցական միութեան պատրաստած ապրանքի վրա։ — Վերահսկողութեան դրօշմ։

Լէգալ (լատ.), օրինական. պետական օրէնքի կողմից ճանաչւած։ — Ոչ դատական։

Լէգալիզացիա, լէգալիզասիօն, օրինականացումն. մի գործողութիւն, որով մի տասատատութիւն լրին ինթարկում է օրէնքին, հպատակւում է նրան և նրանից ճանաչւում է։

Լէգալիտէտ, օրինականութիւն. համապատասխանութիւն օրէնքի։

Լէգատ (լատ.), Հռոմայ պապի դեսպան, լիազօր, պատգամաւոր։ — Հին հռոմէական պետութեան մէջ՝ զօրքերի հրամանատարի, վոխարքայի օգնական։ — Պատուիրակ, նէրքակ։

Լէգացիա (լատ.), դեսպանութիւն։ — Պապական տէրութեան գաւառ։

Լէգենդա (լատ.), հրաշապատում, աւանդութիւն, առասպել. հրաշքով լի պատմութիւն սրբերի կեանքից։ Ժողովրդական աւանդութիւն հրաշագործ տարրով։ — Գրութիւն դրամի վրա։

Լէգենդար (լատ.), հրաշալիր, առասպելական. անհաւատալի։

Լէգիսլատիվ (լատ.), օրէնսդրական ժողով. այդպէս կոչւում էր մանաւանդ ս. ժ. ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ 1791 — 2 թ. և 1849 — 51 թ. Օրէնսդրական։

Լէգիսլատուր, լէգիսլացիա, օրէնսդրութիւն։

Լէգիսլատօր, օրէնսդրող։

Լէգիտներ (լատ.), միջին դարերում ուսեալ իրաւաբաններից նրանք, որոնք կողմնակից էին հռոմէական իրաւունքին և նրան զարգացնելով դարձնում էին իրաւակարգի հիմք, հակառակ դէկրէտալների, կանոնական իրաւունքի կողմնակիցների։

Լէգիտիմ (լատ.), լէժիտիմ (ֆր.), օրինական. իրաւունքի վրա յենուղ։

Լէգիտիմացիա, ճանաչողութիւն օրինական իրաւունքի, փաստաթղթերի. իրաւատուութեան, ժառանգութեան իրաւունքի ճանաչողութիւն։ Փաստաթղթերով իր ով լինելը հաստատելը։ — Ամուսնութիւնից դուրս ծնւած երեխան իր օրինական դաւակը ճանաչելը։

Լէգիտիմիզմ, այն քաղաքական ուսմունքը, որը ընդունում է, թէ պետութեան մէջ բարձրագոյն իշխանութիւնը նոյնպէս պիտի ժառանգական լինի, ինչպէս մանաւանդ իրաւունքը, և ոչ թէ ընտրովի և ժողովրդի կամքից կախւած։

Լէգիտիմիտատ, լէգիտիմիզմի պետական ուսմունքին հետևող։ — Ֆրանսիայում լ. կոչւում են նրանք, որոնք պնդում են, որ այդ երկրի գահակալական իրաւունքը պատկանում է միայն Բուրբօնների ասպ ճիւղին։

Լէգիտիմիտէտ (լատ.), 1815 թւի վիէննայի կօնգրէսից յետոյ մնացած մի հասկացողութիւն է. որով շեշտւում է մի կողմից երկրի պետի՝ թագաւորի, իշխանի և այլն իրաւունքը՝ լինել երկրի գլուխ ընդդէմ յեղափոխական ձգտումների. միւս կողմից՝ որևէ թագաւորական տան, հարստութեան իրաւունքը՝ ինալ գահի վրա ընդդէմ գահընկեցական ձգտումների և այլ հարստութիւնների ոտնձգութեան։ Սրբազան դաշնակցութիւնը յանձն էր առնում պաշտպանել լէգիտիմիտէտը՝ գոյութիւն ունեցող կարգ-կանոնը, ընդդէմ ժողովրդական յեղափոխութիւնների, որոնք հետևողութեամբ ֆրանսիականի ծաւալւում էին Եւրոպայում։ — Առհասարակ՝ օրինականութիւն. իրաւունքի վրա հիմնւած դրութիւն։

Լէգիօն, լէգէօն (լատ.), հին Հռոմէական պետութեան զօրագունդ, որ կազմւած էր 3 — 5000 զինուորից։ — Բազմութիւն, խռնոն ամբոխ. մեծ բանակութիւն մարդկանց։

Լէգիօներ, լէգիօնում ծառայող զինուոր։ — Պատւաւոր լէգիօնի շքանշանը ունեցող։

Լէդա, յոյն դիցաբանութեան մէջ՝ Սպարտայի Տինդարէոս թագաւորի գեղեցկուհի կինը, որին սիրահարւեց Իւպիտերը և կարապի կերպարանքով մօտեցաւ նրան, երբ նա լողանում էր. Լ. մի ձւի մէջ ծնեց Կաստորին և Պոլլուքսին։ Տես դիօսկուրներ։

Լէդի (անգլ. lady), տիկին, տիրուհի. պատւանուն է, որ Անգլիայում կրում են տիկնոջ կամ օրիորդի անուան հետ։ Ազնուական ընտանիքից կին կամ աղջիկ։

Լէզգի, լէզգինկա (ռուս.),

կովկասեան մի արագաշարժ պար։

Էվծա, լվտա (յուն.), յոյն դիցաբանութեան մէջ՝ աստրերի-բնայ աշխարհում մի գետ, որից մոռացութիւն էին խմում էն աշխարհը փոխադրնելը։ — *Մոռացութիւն. անյուշութիւն։*

Էվթարգիա (յուն.), մահապուն, քնափութիւն։ Հիւանդութիւն է, որ արտայայտւում է նրանում, որ հիւանդը շատ խոր է և երկար քնում է. կեանքը նրանում համարեա դադարում է, այնպէս որ նրան չափազանց մեռած են համարում։ — *Թմրութիւն, անշարժութիւն։*

Էվկտիր (ֆր.), ընթերցանութիւն։ *Ընթերցանութեան համար չափագրած նիւթը։*

Էվկտօր, գաւախօս։

Էվկցիա (լատ.), *գաւախօսութիւն։*

Էվմմա (յուն.), մի գրութիւն, որ մի գիտութիւն, ապացուցութեան նպատակներով, առնում է մի այլ գիտութեան շրջանից և այդ վերջինիս ճշմարտութեան համար պատասխանատուութիւնը թողնում է գիտութեան այն ճիւղին, որից էմման վերցրած է։

Էվմցա, դերմանացի։

Էյ, ռումանական գրամական միութիւն, համարւում է հաւասար մի ֆրանկի = 34 կոպէկի։

Էյր (գերմ. ուղիղը՝ *լսար, մարմին, անձն*), բառերի սկզբում գրւած ցոյց է տալիս համապատասխան հասկացողութեան անձնական, պատասական լինելը։

Էյր-զաարդիա, թագաւորի թիկնապահ զօրք։

Էյր-խիրուրգ, պատասական վիրաբոյժ։

Էյր մէդիկ, պատասական բժիշկ։ Տիտոս, որ արւում է թագաւորական տան անդամներին բժշկող բժիշկներին։

Էյրկնեան անօթ, պատանի շիշ էլեքտրականութեան ուժեղացման համար, էլեքտրականութիւն կուտակելու համար։

Էյրկնանա (ֆր.), տեղապահ։ — *Զինուորական պաշտի առաջին աստիճանը Գերմանիայում և Աւստրիայում. այլ երկրներում դա ուրիշ աստիճան է։*

Էյտմօսիվ տես լատմօսիվ։

Էլն (գերմ.), *աւատ. միջնադարեան հողատիրութիւնը. հողը իրրև թագաւորի սեփականութիւն բաժանւում էր իր զօրականներին, որոնք դրա փոխարէն պարտաւորւում էին պատերազմի ժամանակ նրան օգնութեան գնալ իրենց զօրքով։*

Էնգլօրդ (անգլ.), *մեծ կալւածատէր Անգլիայում։*

Էնչ, էնճ, էնճօն (անգլ.), *նախաճաշ։*

Էչ տես լաչ։

Էպատա, յունական գրամի ամենափոքր միութիւնը. (100 լ.—մէկ դրախմէն) = մի ասեմի = $^1/_3$ կոպէկի։

Էպրա (յուն.), *բորոտութիւն։*

Էպրօզօրիում, բորոտանոց. տուն, ուր առանձնացնում են բորոտներին։

Էսթիական սէր կամ տրիբացիա, անբնական զուգաւորութիւն կանանց միմեանց հետ։ Տեղի էր ունենում Էսթոս կղզու վրա։

Էսէ ֆէռ և այլն տես ֆիզիօկրատիզմ, lessez faire...

Էտա տես Էթա։

Էէ, էէա, բուլղարական ղրամական միութիւն. համարւում է հաւասար մի ֆրանկի = 34 կոպէկի։

Էէանտա (իտալ.), *Աբեղը։ Ասիական Թիւրքիա։*

Էէանտին, Եգիպտոսում բրնակած եւրոպացու սերունդ։

Էէիսմեան տես Ղեիսմեան։

Էէսքիօն (յուն.), *բառգիրք, բառարան։ Էէսքիօգրաֆ, բառարան կազմող։*

Էէօնինական ընկերութիւն կամ դաշն, որի մէջ մէկին ընկնում է «առիւծի բաժինը», այսինքն նա առանում է ամբողջը։

Էօպտող (յուն.), *ինձ. ընձառիւծ։*

Էիանօս, ընդարձակ դաշտավայրեր Հարաւային Ամերիկայում հարուստ արօտով ծածկուած։

Էիբէր, մի այլ անուն Բարսի։ — Հոգսերից ազատուղ ասուած։

Էիբէրալ (լատ.), *ազատամիտ, ազատական (իրրև ածական)։ Ազատ մտածող ազատամիտ մարդ. լիբէրալ կուսակցութեան անդամ։ — Լիբէրալ վիտինգ, լ. ասօցիացիա, ազատական կուսակցութիւն է Բելգիայում։*

Էիբէրատիա (լատ.), *Բաքոսի տօնը մարտի 17-ին հին Հռոմում։*

Էիբէրալիզմ (լատ.), *այն ուսմունքը, որ ձգտում է անհատի քաղաքական, հասարակական, տնտեսական և մասնաւոր ազատութիւնն։ Այն մտքով և հետեւողական վերջրած՝ լ. քաղաքական հողի վրա պայքարում է այն բոլոր հասատատութիւնների դէմ, որոնք սահմանափակում են անհատի ինքնորոշման իրաւունքը, ֆէօդալական կարգերի, արտօնութիւնի, ռասիկանական և վարչական միջամտութեան և դիկտատուրայի դէմ և ձգտում է ինքնավարական ընտրողական սկզբունքի տիրապետութեան։ Հասարակական յարաբերութիւններ մէջ՝ անհատի ազատութիւն ընկերական կաշկանդումներից։ Տնտեսական հողի վրա լ. ձգտում է ազատ առևտրի հակառակ հովանաւորող մաքսային քաղաքականութեան. ազատ մրցութիւն տնտեսական հողի վրա անհատների մէջ մի կողմից և աշխատանքի ու կապիտալի մէջ միւս կողմից. իշխանութեան միջամտութեան վերացում տնտեսական յարաբերութիւնների մէջ։ Մտաւոր — հոգևոր ասպարիզում՝ մտքի կատարեալ ազատագրութիւն կրօնական և այլ նախապաշարմունքներից. բնապիտութեան վրա հիմնւած դաստիարակութիւն. կրօնի ոչ պարտադիր առաջնակարգ իշխող լինելը հասարակական կեանքի վրա։ Ժամանակակից լ. շատ է հեռացել իր այս մաքուր ձևից, տեղ-տեղ նոյնիսկ խիստ մտնելով կօնսէրւատիզմին — պահպանողականութեան։ (Տես նաև տնտեսական լ. համար՝ ֆիզիօկրատիզմ, Մանչէստէրեան դպրոց և կլասիկական դպրոց տնտեսագիտութեան)։*

Էիբէրտինիզմ, ազատասիրութիւն. ազատական ուսմունք։

Էիբէրտինները (լատ.), *ազատած սորուկներ, որոնք ընդունակին էրրայական կրօնը և իրենց համար տաճար կառուցին Երուսաղէմում։ — Սրմատականները լէֆօրմացիայի ժամանակ։*

Էիբրէտտօ, օպէրայի խօսքերը մի գրքոյկում։ — Էիբրէտտիստ, լիբրէտտօ գրող։

Էիգա, լիգ (իսպան.), *դաշնագրութիւն. միութիւն։ Քաղաքական լիգան դաշնագրութիւն է մի քանի կողմերի մի ընդհանուր նպատակի հասնելու համար։ Ֆեդերացիայից — դաշնակցութիւնից զանազանւում է նր-

լանով, որ ունի մի անմիջական և յատուկ նպատակ, որին հասնելուց յետոյ դադարում է գոյութիւն ունենալուց։ — Առնաադրակ միութիւն այնպիսի մարդկանց կամ հասատատութիւնների, որոնք ընդհանուր նպատակներ են ձգտում։ — «Լիգա ֆրանսիական հայրենիքի», Ֆրանսիայում մի ազգայնական կուսակցութիւն է։

Լիգատուր (լատ.) վիրաբուժութեան մէջ գործածական մետաքսէ թել երակը կապելու համար։ — Պղնձի խառնուրդը ոսկու կամ արծաթի հետ։ — Ձայնանիշների կապը։

Լիդէր (անգլ. leader), քաղաքական կուսակցութեան պարագլուխ, զեկավար, մանաւանդ՝ Անգլիայում։

Լիդիր, ծանրութեան չափ Անգրկովկասի քաղաքներում տարբեր ծանրութեամբ, սովորաբար — 12 ֆունտ մուսկոն։ Հաւանօրէն ֆրանսիական լիտր չափի ազաւաղումն է։

Լիեօ (Ֆր.), ֆրանսիական մղոն — 4 վերստ և 84 սաժէն — 4445 մէտր։

Լիէզօն (Ֆր.), կապ։ — Սիրային կապ առանց ամուսնութեան։

Լիթօգրաֆ (յուն.), վիմագրող։

Լիթօգրաֆիա, վիմագրութիւն. քարով տպագրութիւն պատկերների կամ գրերի։ — Վիմագրատուն։

Լիթօսկօպ (յուն.), զորժիք միջապարկի քարը գտնելու համար։

Լիժա, լըժա (առաւ.), նեղ և երկար փայտէ չմուշկ ձիւնի վրայ շրջելու և սահելու համար։

Լիլա (պերս.), յասմիկ։ — Յասմիկի գոյն։

Լիլիպուտ, Սւիֆթի «Գուլիվերի ճանապարհորդութիւնը» գրուածքի մէջ մի մասի մեծութեան մարդիկ և նրանց երկիրը։ — Թզուկ՝ մանրիապէս և հոգեպէս։

Լիլասէ (առաւ.), լաւ ձիեր ունեցող արագընթաց կառապան։

Լիլէօն տես լիլեում։

Լիլէօր (Ֆր.), քաղցրահամ խմիչք պատրաստած օղիից և որևէ մրգի հիւթից։

Լիլտօր (լատ.), պատուաւոր պատասխաններ և խիղճպահներ բարձրաստիճան անձանց հին Հռոմում. որոնք գնում էին առջևից և ցրում ամբոխը։

Լիմիտացիա (լատ.), առևտրական հատատատութեան պարտքերի հատուցումը, որով նա իր գործառնութիւնը դադարեցնում է մաքրելով իր բոլոր պարտքերը։

Լիման (յուն.), լայնացած գետաբերան ապի ջրով։

Լիմիտատիվ (Ֆր.) ըստ կանոնի կոչւում են այն դատողութիւնները, որոնք ըստ ձևի «այո» են, իսկ ըստ նշանակութեան «ոչ». օր. ժարգի հոգին անմահ է։ — Սահմանափակող։

Լիմիտացիա (լատ.), սահմանափակում։ — Որոշ սահմանափակ ժամանակ։

Լիմոն (իտալ.), կիտրոն, թթու պտուղ դեղին կեղևով։

Լիմոնատ, խմորած՝ լիմոնի հիւթից, շաքարաջրից պատրաստած գազով խմիչք, բայց առհասարակ նոյն տեսակ, բայց այլևայլ պտուղների հիւթից պատրաստած խմիչք։

Լինիա (լատ.), աւիշ. դեղնաւուն հեղուկ կենդանական մարմնի մէջ։

Լինիա, դիմ. առւսաց երկարութեան չափ — 0,0025 մէտր։ Մէկ դիւյմը ունի 12 լինիա։ — Դիմաչափ։

Լինգուիստ (լատ.), լեզուագէտ, լեզուաբան։ — Լինգուիստիկա, լեզուաբանութիւն, լեզուագիտութիւն։

Լինչի օրէնք (lynch law). *Լինչի պատասխան, Հիւսիսային Ամերիկայում ժողովրդական պատասխան. ժողովուրդը ձերբակալում է ոճրագործին, ամբաստանում, մեղադրում և ինքն էր իրագործում իր որոշած պատիժը, որ գանագան տեսակ է, մինչև մահապատիժ։ — Լինչել, պատել և պատժել Լինչի օրէնքով։*

Լիսկ կամ ասկեակ (արաբ.), մի քանի կտաւներից բաղկացած վարշական բաժանմունք Թիւրքիայում, որի կառավարիչն է մոմթեսէրիֆ։

Լիսկ-փաշա կամ միր-լիվա, պետութական բարձր աստիճան Թիւրքիայում. երկրպագուպետ։

Լիվրէյ, պատասխաններ, ծառաների հագուստ փայլուն կոճակներով և երիզներով։

Լիվր կամ ֆունտ ստէրլինգ, իբր դրամի քանակութիւն Անգլիայում հաւասար է 25 ֆրանկ — 9,20 րուբլի։

Լիտէրա (լատ.), տառ։ Տպարանական տառ։

Լիտէրատիզմ, տառակերութիւն. մի գրուածքի տառից կպչելը առանց նրա ոգուն ուշք դարձնելու։

Լիտէրատ, գրական. կրթած մարդ։

Լիտէրատուր (լատ.), գրականութիւն, մատենագրութիւն։

Լիտէրատօր, գրագէտ. գրական գործիչ. գրող, հեղինակ։

Լիտուրգիա (յուն.), պատարագ։

Լիտր, ֆրանսիական միութիւն հեղուկ և կարծր նիւթերի չափի, որ հաւասար է մի կիլոգրամ Ջրի ծաւալին — $^1/_{1000}$ խորանարդ մէտր — $^1/_3$ առւսական վեդրօ։ Դեկալիտր — 10 լիտր։ Հեկտոլիտր — 100 լիտր — 8,1 առւսաց վեդրօ կամ 0,4 չետվերտ։ Դեցիլիտր — $^1/_{10}$ լիտր։ Ցենտիլիտր, սանտիլիտր — $^1/_{100}$ լիտր։

Լիտօ... տես լիթօ...

Լիրա, իտալական դրամական միութիւն — մի ֆրանկ — 37 կոպեկ։ — Թիւրքիայում ոսկէ դրամ — մօտաւորապէս 20 ֆրանկ — $7^1/_2$ րուբլի։

Լիրա (յուն.), քնար։

Լիրիկ, քնարերգու։

Լիրիկա, լիրիկ, քնարական բանաստեղծութիւն. բանաստեղծութեան այն տեսակը, որը արտայայտում է բանաստեղծի զգացմունքները, տրամադրութիւնները, խոհերը և ոգևորութիւնը։

Լիրիկական, քնարական։

Լիցէնց, լիցենցիա (լատ.), թոյլատուութիւններ իրաւական և տնտեսական յարաբերութիւնների մէջ, որոնք մի շարք բացառիկ վիճակներ են ստեղծում, օրինակ մաքս չվճարելու արտօնութիւն։ — Թոյլատուութիւն, արտօնութիւն, ազատութիւն։ — Բանաստեղծական ազատութիւն, ոտանաւորի կանոններին և քերականական օրէնքներին չենթարկելու ազատութիւն։

Լիցենցիատ (լատ.), այն անձը, որ իրաւունք է ձեռք բերել դօքտորութեան քննութիւն տալու և դասախօսում է համալսարանում։

Լիցեում, լիցէյ, լիկէօն (յունար.), միջնակարգ կամ բարձրագոյն գպրոց նայած տեղին։

Լիլա (պարսկ.), ծորակ, խողովակ։ — Ծխափողի գլուխը, որտեղ ծխախոտ են լցնում։

Լիատրա (ֆր.), փայլ, ճաճանչ։—*Ջահ։*

Լիֆ (հոլ.), կամ *կօրսաժ (ֆր.)*, կանանց հագուստի վերին մասը, որ ծածկում է բունը։

Լիֆէրանտ (գերմ. լատ.), մատակարար։

Լիֆտ (գերմ.), վերամբարձ մեքենայ տան ցածի յարկից վերիններըը բարձրանալու համար։

Լլօյդ (անգլ.), այս անունով յայտնի են մի շարք նաւային, ապահովագրութեան, նաւերի մասին տեղեկութիւններ հաղորդող, նաւագնացութեան և այլ նման ընկերութիւններ զանազան երկրներում և քաղաքներում։

ԼՀէր, վերմակ։

Լուդիզմ (անգլ.), 19-րդ դարի առաջին կիսում անգլիական բանուորների շարժումը. սրանք իրենց անւանում էին *լուդիտներ*, ջարդում ու ոչնչացնում էին մեքենաները, համոզուած լինելով, որ դրանք զրկում են բանուորներին գործից, հետևաբար և հացից։

Լութերական, հետևող գերմանացի Մարտին Լութերի *(1483—1546)*, որը պապական եկեղեցու և ինդուլգենցիաների դէմ իր գրած քննադատականների պատճառով բանադրուեց պապից, հետացաւ կաթոլիկութիւնից և հիմք դրեց բողոքականութեան, վերանորոգուած քրիստոնէական եկեղեցու։ Տես *ըէֆօրմացիա:*

Լուիդոր (ֆր.), ֆրանսիական ոսկի. *դրամ=9,43 րուբլի։*

Լուլա տես *լիւլա։*

Լուկուլլեան խնջոյք, շատ ճոխ և փարթամ, ինչպէս այդ անում էր Ք. ա. առաջին դարում ապրող Լուկուլլոս հռովմայեցի զօրավարը, շնորհիւ իր անբաւ հարստութեան։

Լուկրէցիա, Տարկւինիա Կոլլատինոսի կինը, որը ինքն իրեն դաշունահար արեց, որովհետև Տարկւինիոս Հպարթ թագաւորի որդին նրան անպատւել էր։—*Ոգջախոհ*, անարատ կին։

Լումպէնպրօլէտարիատ (գերմ. լատ.), պրօլէտարիատի ամենացածր ստրիճանը, որը ոչ թէ մշտական տևական աշխատանքով է զբաղած արդիւնաբերութեան մէջ, այլ ապրում է օրէցօր, յաճախ մուրացկանութեամբ. ընդունակ չէ կազմակերպուելու։

Լունա (լատ.), լուսին։—*Լ. կամ Դիանա*, լուսնի աստուածուհին։

Լունատիզմ (լատ.), *լունատիզմ* կամ *սօմնամբուլիզմ*, լուսնոտութիւն. հիւանդութիւն է, որի արտայայտութիւնն այն է, որ հիւանդը քնած անպիտակ ցաբար շրջում է։

Լունատիկ, լուսնոտ։

Լուպա (ֆր.), կիպապակի, ոսպաձև խոշոռացոյց ապակի. ոսպապակի. երկուռուցիկ ապակի։

Լուվր, մի հին թագաւորական պալատ Պարիզում, որը մեծ յեղափոխութիւնից յետոյ վերածուած է թանգարանի։

Լուցիֆէր (լատ.), լուսաբեր աստղը։—*Դև, չար ոգի։*

Լուքսուս (լատ.), *լուքս, լիւքս (ֆր.)*, պերճանք. շքեղութիւն. նիւթական բարիքների այն աստիճի կամ այն չափով գործածութիւնը, որը մարդկային կարիքների և անհրաժեշտութիւնների սահմանից անցնում է։

Լօբրազ, պարծենկոտ, ինքնագով։

Լօբգիկ, պողպատի ադեղ, որի մէջ հագցնում են շատ բարակ սպոց նուրբ կորութիւններով բարակ տախտակը կարելու համար։

Լօգարիթմ (յուն.), այն աստիճանացոյցը, որքան աստիճան պիտի բարձրացնենք իրրև հիմք ընդունած մի թիւ, որպէսզի մեր ցանկացած թիւը ստանանք։ Այսպէս, եթէ իրրև հիմք ընդունում ենք 5, ապա 25-ի Լ.-ը կը լինի 2, որովհետև 5-ը երկու աստիճան բարձրացրած կըլինի 25. իսկ եթէ իրրև հիմք ընդունում ենք 10, ապա 1000-ի Լ.-ը կը լինի 3, որովհետև 10-ը երեք աստիճան բարձրացրած կըլինի 1000.

Լօգիկա (յուն.), տրամաբանութիւն. փիլիսոփայութեան այն մասը, որը գտնում է և ուսումնասիրում է մտածողութեան օրէնքները։

Լօգոմախիա (յուն.), բառակռիւ, բանամարտ. վէճ այնպիսի մարդկանց մէջ, որոնք ըստ էութեան համաձայն են, բայց վիճում են բառերի և անուանումների վրա։

Լօգօս (յուն.), բան. խօսք։

Լօղկա (ռուս.), նաւակ, մակոյկ։

Լօնալ, լօյալ (ֆր.), օրինական։

Լօգունգ (գերմ.), պայմանախօսք, որ զօրքի իւրաքանչիւր մարդը պիտի գիտենայ, որ պատասխանին յայտնելով իրաւունք ստանայ շրջապից անցնել։

—*Որևէ վայրկեանում մի քաղաքական կուսակցութեան էական պահանջը։*

Լօշի, սրիկա։—*Խորամանկ չարաճճի։*

Լօժա, լօժ (ֆր.), օթեակ. առանձին բաժանմունք թատրոնում, որտեղ կարող են նստել միայն մի քանի հանդիսատես։

—*Ֆրանկմասոնների ժողովատեղի, նրանց ընկերութիւնը։*

Լօխման, հրաշագործ բժիշկ։

Լօխում՝ լօխմա (արաբ.), խմորի նման փափուկ շաքարեղէն։

Լօկալ (լատ.), տեղական։—*Ժողովատեղի, սրահ։*

Լօկալիզացիա, կենտրոնացում մի որոշ տարածութեան վրա։

Լօկաուտ. (անգլ. lockout), գործատուների կողմից ձեռնարկած այն միջոցը, որով նրանք բազմաթիւ բանուորներ, ընդհանուր համաձայնութեամբ, արձակում են գործարաններից, որպէսզի այդպիսով կոտրեն բանուորների դիմադրական ուժը տնտեսական պայքարի մէջ. մի պայքարակերպ է գործատուների կողմից կիրառուած։ Տես հակառակը՝ *բօյկօտ։*

Լօկօմօբիլ (լատ.), շոգեշարժ մեքենայ, որը ծառայում է ուրիշ մեքենաների շարժում հաղորդելու համար. փոքրիկ շարժական շոգեկառք, որը հեշտութեամբ տեղափոխուում է և երկրագործական մեքենաներ շարժելու է ծառայում։

Լօկօմօտիվ, շոգեկառք. այն շոգեշարժ մեքենան, որը երկաթուղային գնացքի առջևից լծուում է և նրան ձգում։

Լօմ (ռուս). նիպ. հատ երկաթէ ձող. որը իրրև լծակ են ծառայեցնում ծանրութիւններ շարժելու համար, կամ նրանով պատ են քանդում։

Լօմբարդ (ֆր.), գրաւատուն. պետական կամ մասնաւոր հաստատութիւն է, որտեղ կարելի է գրաւով փոխարինաբար գրամ վերցնել։

Լօմբէրի սեղան, թղթախաղի սեղան կանաչ մահուդով ծածկած։

Լօյօլիա նոյնը *եզիլիա։*

Լօշ, լաւաշ հաց։

Լօուն—տէնիս կամ տէնիս (անգլ. lawn Tennis), անգլիական խաղէ. երկու կողմից գնատակներ են իրար դէմ մաղաձև թիակներով։

Լօպպազ տես լօբբազ։

Լօվելաս, կանանց յեսևից ընկած և նրանց գայթակղեցնող. բառը ծագում է Ռիչարդսօնի «Կլարիսսա Գարլօու» վէպի հերոսի անունից։

Լօտ (գերմ.), ծանրութեան չափ=3 զօլօտնիկ (3 մսխալ)=12,804 գրամ։

Լօտրրի, լօտէրէա (ֆր.), վիճակախաղ։ Մի միջոց է դրամական մեծ գումարներ ձեռք բերելու համար առանց մարդկանց վրա. ծանր բեռ դնելու. բազմաթիւ ոոմսակներ ժամն դնելով վաճառւում են հասարակութեան, առացած եկամուտի մի մասը, զգալապէս խոշոր գումար, վիճակով տանում են մի կամ մի քանի ոոմսատէրեր։ Մի քանի երկրներում պետութեան կողմից և գործադրւում է իրրև պետական եկամուտի աղբիւր։

Լօտօ (իտալ.). խաղ է. վիճակախաղի մի տեսակը։

Լօտօս (յուն.), Ջրաշուշան եդիպտացիների և հնդկացիների համար սրբազան մի ծաղիկ։

Լօրդ (անգլ.), Անգլիայի պատուական տիտղոս է. Լ. տիտղոսը կրում են նաև առաջին դատաւորները, եպիսկոպոսները և Լօնդոնի քաղաքագլուխը։ Լօրդ Կանցլերը, Անգլիայում առաջին պալատի՝ լօրդերի ժողովի նախագահ—և պետական դիւանի պետ։—Լօրդ մէր, տիտղոս է Լօնդոնի, Դուբլինի և Իօրկի քաղաքագլուխներին։

Լօրդերի պալատ, Անգլիայի ժողովրդական ներկայացուցչութեան բարձրագոյն հաստատութիւնը, որի անդամները լօրդեր են, այսինքն ժառանգական օրէնսդիրներ։

Լօրէլայ, Գերմանական ահասպիներով՝ յատկութեամբ, որ ապրում է Հռենոսում և նրա վրա նաւաղներին գրաւելով ներս է տանում։

Լօրնէտ (ֆր.), ժապաւէնով վզից կախած ակնոց է, որ կոթունի, որին կարիքի դէպքում մօտեցնում են աչքերին։

Լօցման (գերմ.), նաև ուղեցոյց մարդը, որը լաւ ծանօթ լինելով ծովային ճանապարհի վտանգաւոր տեղերին, առաջնորդում է նաւը։

Խ.

Խաբախ տես կաբակ։

Խաբար (արաբ.), լուր, տեղեկութիւն. համբաւ։—Խաբարչի, անգաղտնապահ, թուլ բերան. անտեղի լուր աւող, բամբասասէր։—Խաբարդար. զգոյշ, զգաստ. կառապանների կոչն է, որով անցորդներին զգուշացնում են վտանգից։

Խազախ տես կազակ։

Խազէին, խօզէին (ռուս.), ատր, գործատէր. գործատու. սեփականատէր։

Խազինա, խազնա (արաբ), գանձ. Գանձարան։—Ջրամբար։

Խազնադար, գանձապետ գանձապահ։—Խազնադար աղասի Սուլթանի գանձապետի տիտղոսը։

Խազ—փուշ (պարսկ սամոյրեան հսպնող), Թէհէրանում հեպնորէն այդպէս են անւանում ցնցոտիներ հագնող աղքատներին։

Խաիմա, փորձանք։—Խաիմաբալա, հոգս ու փորձանք, գլխացաւանք։

Խաիմը տես հատտը։

Խաիմէմի-շէրիֆ (արաբ.), տաճկաց Սուլթանի կնիքը, որը մեծ վեզիրը կրում է իր կրծքի վրա։

Խաիռուն, տիկին, պատուաւոր կին։

Խաիր (արաբ.), յարգ, ակնածութիւն։—Խաիրու, խաիրշուն, խաիրներ տալ, ի սէր, ի յարգանս։—Խաիր անել, նեղել։

Խալ, պոյտ. սև կէտ նման նիշ մարմնի վրա։

Խալաթ, պարգև։—Երկար հագուստ, որ տղամարդիկ առաջուց հագնում են անկոդնից վերկենալուց անմիջապէս յետոյ։

Խալան, Թիւրքիայում՝ տղայի ծնողներից աղջկայ հօր պահանջած գումարը իրրև պայման ամուսնութեան. տես բաշլըղ։

Խալի, խալիչա (պարսկ.), գորգ։

Խալիս, (արաբ.), զուտ, ընտիր. անխառն։

Խալիֆ (արաբ), տեղապահ, փոխանորդ. այսպէս էին անւանում իրենց Մահմէդի յաջորդները և արաբների առաջնորդները, այժմ այդ տիտղոսը կրում է Թիւրքաց Սուլթանը։ Խ. ունի հոգևոր և մարմնաւոր իշխանութիւն։

Խալիֆա, հին եղանակով պղպջոցների վարժապետ, որի բնորոշ յատկութիւններն են՝ անհասկանալի լեզուով գրած գրքերի և աշակերտների հասակին և հասկացողութեան անհամապատասխան նիւթերի դասատուութիւն հակամանկավարժական եղանակով և ձեռի միջոցով։ Այդտեղից և ծագում է խալիֆայական պլպղոց արտայայտութիւնը։—Խ. կամ խալֆա անւանումն պարսիկները հայոց հոգևոր առաջնորդներին պատկառանում։—Արհեստաւորի մօտ ծառայող բանուոր, որ բարձրը է սոկ աշակերտից։—Աւազ, մեծ, վարպետ։

Խալիֆատ, խալիֆի իշխանութիւնը, նրա պաշտօնը։—Մահմեդական տէրութիւն։

Խալխ (արաբ.), ժողովուրդ, մարդիկ։

Խալտար, ցորենի և նման բանների չափ է Պարսկաստանում և հարաւային Կովկասում=30 փութ=100 լիտր։

Խալօպ, խօլօպ (ռուս.), ծառայ, ճորտ հին Ռուսաստանում ճորտական պարտականութեամբ գիւղացիներ։—Սարկաւագի մարդ։

Խախամ (թուրք.), ապրի, հրէա քահանայ։

Խախան, խանների խան։

Խախօլ, խօխօլ (ռուս.), փոքր Ռուսիայի բնակիչներին են այդպէս անւանում։

Խամ, (ռուս.), նախատական խօսք է, ծառայական ոգով մարդ. տարուկ։

Խամ (պարսկ.), անվարժ անընտել։—Հասարակ, վատ տեսակի։—Տհաս, հում. չբանւած։

Խամէլէօն տես քամէլէօն։

Խամուտ, խամուտ (ռուս.), շրջակապը, որ հագցնում են ձիու վզին նրան լծելիս։

Խան (թաթար.), սկզբներում տիտղոսն էր թաթար և մօնղոլ թագաւորների, յետոյ՝ բարձր պաշտօնեաների։ Ներկայումս Պարսկաստանում Խ. կոչւում են ամենահասարակ պաշտօնեաները. այդ տիտղոսը այժմ դար-

ձել է վաճառելի։

Խան (պարսկ.), կարաւաններուն և ճանապարհորդներուն իջևանատեղ, որ սովորաբար ընդարձակ բակ է, շուրջը գոմեր և բնակարաններ։

Խանբաջի, խանում՝ — բաջի (թուրք.), տիկին քոյրիկ. պատւանուն է տիկիններուն։

Խանդակ, փոս տեղ. քանդուած։

Խանդրա (յուն.), տխրութիւն, միլամազձութիւն, թախիծ։

Խանզադա (պարսկ.), խանի պատակ, ազատորդի։

Խանէդան տես *դէրվէշ*։

Խանժա (ռուս.), կնդձ բարեպաշտ, կնդձաւոր։

Խանում, հանըմ, տիկին, տանտիկին։ — *Խանում-ադրա*, տիկին հարսիկ, տիկին քոյրիկ, գործածական է տիկիններուն համար իբրև պատւանուն։

Խանջար (պարսկ.), խանջալ, իէնջար, դաշոյն։

Խանջի, պանդոկապետ. խանի, կարաւաններուն, իջևանի տէր։

Խաշլամա (թուրք.), խաշած միս և նրա ջուրը։

Խաշլող տես *խարջլող*։

Խառատ, հիւսն, առաղձագործ։

Խաս (արաբ.), զուտ, ազնիւ տեսակի։ — *Մեհաքա*։

Խասաքի, ապօրինի կին. պիտուհի։

Խասէքի, — *Սալթանէ*, *Սուլթանի առաջին կինը*, գահաժառանգի մայրը։

Խասիաթ, բնաւորութիւն։

Խասիդ, ջերմեռանդ հրէա, հետեւող *խասիդիզմի*։

Խասիդիզմ (եբր.), հրէական կրօնական ազանդ, որը հեռանում է բարբիների վարդապետութիւնից և աւելի ջերմեռանդութիւն և ոգևորութիւն է մտցնում աստւածպաշտութեան մէջ։

Խասա (ռուս.), իրմիթ. մանուածրապէս՝ փոքր Ռուսիայում։

Խասար շէրիֆ տես *Հասար...*

Խարար (արաբ.), աւեր, փչացած։ — *Խարաբա*, աւերակ։

Խարագ, մաշկակար։

Խարակիրի տես *Հարակիրի*։

Խարակտէր (յուն.), բնոյթ, բնոյթագիր, նկարագիր։ — *Խարակտէրիստիկա*, բնոյթագրութիւն, բնորոշումն. բնաւորութեան նկարագիր։ *Յատկանիշ*։

Խարաչ, *Հարաչ*, գլխահարկը Թիւրքիայում, որ վճարում էին քրիստոնեաները. պաշտօնապէս վերացաւ 1854 թուին։ Բայց անունը փոխելով *Բէդէլ-ի-ասքէրի*, պինդ օրական տուրք, շարունակեց իր գոյութիւնը։

Խարաչի, գլխահարկ գանձող պաշտօնեայ։ — *Խարաչի-բաշի*, գլխահարկ գանձողների պետ և պատասխանատու այդ տագարկում վիճելի խնդիրների։

Խարաման (ռուս.), ռուսական ժողովրդական կլոր պար, որ կատարւում է երգի ձայնակցութեամբ։

Խարիբդա և սգիլլա, Մէսինայի մօտ երկու իրար հանդէպ ծովային ժայռեր են, որոնք մեծ վտանգ են ներկայացնում նրանց միջով անցնող նաւերին։ Հնում աւանդութիւն կար, որ դրանք հրէշներ են և իրենց մօտով անցնող նաւորդներին կուլ են տալիս։

Խարիաներ տես *զրացիա*։

Խարունժի (ռուս., կազակների զօրքում առաջին սպայական աստիճանը։

Խարչենկա, (ռուս.) տասրակ ճաշարան։

Խարջ (արաբ.), ծախս։ — *Հարկ*, տուրք։ — *Խարջել*, մսխել, ծախսել։ — *Խարջլող*, գրպանի փող մանր ծախսի համար։

Խարտալ (արաբ.), մանանեխ։

Խարտիա (յուն.), թուղթ, հրովարտակ։

Խարտիզմ տես *չարտիզմ*։

Խարօն (յուն.), յունական դիւցարանութեան մէջ այն անձը, որը վախճանուածների հոգիները սաորևրկրեայ աշխարհում նաւակով անց է կացնում դժոդքի գետի վրայից։

Խաս (պարսկ.). գործւածքի վրա ազատագը, թաւութիւնը։ — *Խալի*, թաւ, թաւապատ։ Այդպիսի գործւածքով երեսսրբիչ, ցամքոց և այլն։

Խասիար (թաթար.), ձկնկիթ, ձուղ որոշ տեսակի ձկների փորից հանած, որ ազում են և սառցւում է գորշագոյն շատ համեղ և թանկագին ուտելիք։

Խասիան տես *դասիան*։

Խաստիկ, քաօսային, անձև, խառնափնդոր։

Խաօս տես *քաօս*։

Խաֆիէ (արաբ.), լրտես։ Ծըպտեալ ոստիկան։

Խաֆիրութիւնը Թիւրքիայում աւանդաբար մնացած մի տուրք է, որ հայերը վճարում են քուրդ բէգերից մէկն ու մէկին իրրև վարձ այն հովանաւորութեան և պաշտպանութեան համար, որ բէգը ցոյց է տալիս նրան։ Ուրաքանչիւր բէգ ունի իր խաֆիրները, որոնց նա կարող է փոխանակել մի ուրիշի հետ կամ վաճառել, այսինքն նրանից սուացած տուրքի իրաւունքը։ Տուրքը վճարւում է բերքով և դրամով։

Խէդիվ տես *խդիվ*։

Խէլաղա, կուժ, սափոր, գաւ։

Խէնջար տես *խանջար*։

Խէր (արաբ.), բարիք, բարութիւն. յաջողութիւն, օգուտ։ Բարի, յաջողակ. նոյնպէս՝ *խէյր*։ — *Խէրով*, օգտաւէտ։ — *Խէրսըզ* (արաբ. թուրք.), անօգուտ, անպիտան։ — *Խէր ու բարաքեամ*, տես *բարաքեամ* — *Խէր ու շառ*, չար ու բարի։

Խէրէս. բաց գեղնաւուն խպանական գինի։

Խըդիվ, *խէդիվ* (թուրք.), մեծապատւոյ տիտղոս։ Տաճկաց Սուլթանի շնորհած տիտղոսը Եգիպտոսի փոխարքային։

Խըզմէթ (արաբ.), սպասաւորութիւն, տան ծառայութիւն։ — *Խըզմէթքեար* (արաբ. պարս.), ծառայ, սպասաւոր։

Խըմիզ տես *կոմիս*։

Խըռխաս (արաբ.), երկար մի տեսակ հագուստ։

Խըսիր տես *Հասիր*։

Խիար (պարսկ.), վարունգ։

Խիզան, հին ճորտատիրական կարգերի մնացորդներ վրաստանում. խ կոչւում են որոշ պարտաւորութիւններով կալւածատէրերի հետ կապած գիւղացիները, որոնք կալւածատիրոջ հողը մշակում են և նրան որոշ տուրքեր տալիս։ Սրանք զրկւած են ազատ տեղափոխութեան իրաւունքից։ — *Ընտանիք*. մասնաւորապէս ընտանիքի իգական անդամները։

Խիկար, մի իմաստուն մարդի անուն է։

Խիմէրա, (յուն.) *քիմէռ*, հին յունական դիւցարանութեան մէջ մի հրէշ, որ երեք գլուխ ունէր, առիւծի, այծի և վիշապի։ — Անբերքաբեր դաշտի իմաստով։

Խիմիա, *խիմիկ* և այլն տես *քիմիա*։

Խինա տես *հինա*։

Խինա, *խինին* տես *քինա*։

Խիտօն (յուն.), շապիկ, որ հագնում էին հին յոյները։

Խիրուրգ (յուն.), վիրաբուժ։ — *Խիրուրգիա*, վիրաբուժութիւն. բժշկութեան այն ճիւղը, որ բժշկութեան մէջ գործադրում է մեքենայական եղանակ կամ վիրահատութիւն։

Խիրոզրամնատոլոգիա (յուն.), աբեւնա մարդի ձեռագրից դուշակելու նրա բնաւորութիւնը և յատկութիւնները։

Խիրոլոգիա (յուն.), յամրերի խօսակցութիւնը ձեռքի մաթի և մատների շարժուձեւերով. մատնախօսութիւն։ — *Խիրոլոգ*, մատնախօս։

Խիրոմանտիա, դուշակութիւն մարդի ապագայի մասին նրա ձեռքի գծերով. ձեռնագուշակութիւն։ — *Խիրոմանտ*, ձեռնադուշակ։

Խլամ (ռուս.), գործածութեան անպէտք իրեր, որոնք իզուր տեղ են գրաւում։

Խլամիդա (յուն.), լայն վերարկու բրդէ կտորից, մի ուսի վրա կոճկուղ. կրում էին հին յոյները։

Խլոր, քլոր, (յուն.), դեղնաւուն կանաչ քիմիական նիւթ յեղձուցիչ հոտով։

Խլորիա, յունաց դիցարանութեան մէջ ծաղիկների աստուածուհին (հռոմայեցոց Ֆլորան), որ Զեփիւռի կինն էր։ — *Երիտասարդ հովուհի*։

Խլորոֆորմ (յուն. լատ.), *քլորոֆորմ*, մի հեղանիւթ, որից արտադրած գազի ներշնչումը անզգայութիւն է պատճառում. գործադրւում է ծանր անդամահատութիւնների ժամանակ։

Խուլիգան (անգլ. hooligan), շրջմոլիկ կողոպտիչներ Լօնդօնի փողոցներում։ Ռուսաստանում այդ անունը առացան յեղափոխութեան ժամանակ այն անգործ թափառաշրջիկները, որոնք աւերով և կողոպուտով էին զբաղւում։ — *Խուլիգանութիւն*, փոխաբերաբար՝ հասարակութեան տակնուվրայ, որ ամեն մի յետադիմական շարժումից օգուտ է յօգուտ իր շահերի։

Խումար, հարբածութիւնից յետոյ։

Խունհուզ (չին.), չինացի ապստամբներ, որոնք դումարւում են աթսորականներից և դասալիք զինուորներից։

Խուտօր (ռուս.), ապարակ։ Փոքր Ռուսիայում առանձնակի ընկած հողակտոր, վրան կառուցած մի անակ բնակչութեան համար և մի քանի այլ շէնքեր անասունների, գիւղատնտեսական գործիքների համար։

Խուտօրային անտեսութիւն Ռուսաստանում ասւում է համայնական հողաբերական սրընտեսութեան կողքին մի անջատ հողագործի անտեսութիւնը, որը չի ենթարկւում ընդհանուր հողագործանութեան մատնաւոր կրկրապործական անտեսութիւն հակառակ համայնականի։

Խուրմա (արաբ.), չոր շաքարահացի մի տեսակը, որ Նոր-Նախիջեւանում շատ ընդունւած է։

Խուրմա (պարսկ.), մանր մուներ։ — *Մանր գրամ. գրամի միացորդը*, որ յատ են տալիս։

Խուրմն (պարսկ.), արմաւ։

Խուրջին, իրար միացած հաւասար մեծութեամբ դոյզ պարկեր, որոնց մէջ իրեղէններ են դնում. դրում են ուսին, կամ ձիու գաւակին իւրաքանչիւր մասը մի կողմից։

Խրեն (ռուս.), կծիճ. մանանեխի նման կծու մի բոյս է։

Խրէատոմաթիա (յուն.), ընտիր հատուածներ այլևայլ հեղինակներից ամփոփուած մի ժողովածուի մէջ իբրև ընթերցանութեան նիւթ ընդհանրապէս, և մանաւորապէս իբրև լեզուի դասագիրք դպրոցներում։

Խրիզանթէմ (յուն.), ոսկեծաղիկ։

Խրիզօլոգիա (յուն.), ոսկեզուութիւն։

Խրիստինօններ, 19-րդ դարի 30—40-ական թուականներին Իսպանիայի թագուհի Խրիստինայի կողմնակիցներ, որոնք պայքարում էին նրա հակառակորդ Դօն-Կարլոսի կողմնակից կարլիստների դէմ։

Խրիստօլոգիա, գիտութիւն Քրիստոսի մասին։

Խրիստօսոֆիա, քրիստոնէութեան փիլիսոփայութիւն։

Խրուստալ (յուն.), բիւրեղ։

Խրօմ (յուն.), մոխրագոյն մի մետաղ։ — *Մոխրագոյն կաշու մի տեսակը*։

Խրոմատոլոգիա (յուն., գիտութիւն գոյների մասին։

Խրոմօլիթոգրաֆիա (յուն.), գունավիմանկար։ Գունաւոր վիմանկար։

Խրոմոֆոտոգրաֆիա, գունալուսանկար։

Խրոմոֆոտոտիպ, գունալուսատիպ։

Խրոնիկա, քրոնիկոն (յուն.), նշանաւոր դէպքերի տրամաբանական կարգով։ — *Օրեայ լուրերի բաժինը լրագրում*։

Խրոնիկական, պարբերական. ժամանակ առ ժամանակ կրկնուղ։

Խրոնիկոն, լրագրական խրոնիկա կազմող։

Խրոնօգրաֆ (յուն.). ժամանակի տեւողութիւնը նշանակող գործիք։

Խրոնօլոգիա (յուն.), ժամանակագրութիւն։ Պատմական նշանաւոր դէպքերի թուականների շարքը։ — *Խրոնօլոգ*, ժամանակագիր։

Խրոնօմէտր (յուն.), ժամաչափ. նաւերը և ճիշտ համացոյց։

Խրոնօս (յուն.), ժամանակ։ Տես նաև *Կրոնօս*։

Խօգէին տես *Խագէին*։

Խօլէրա (յուն.), տարափոխիկ մահաբեր հիւանդութիւն է, որ տարածւել է Հնդկաստանից. հիւանդը սկսում է փսխել. լուծել, կծկուիլներ անել և կապտանալ. վերջանում է մեծ մասամբ մահով։

Խօլերային տաղակտ, պրօֆէսօր Կօխի 1883 թ. գտած մանրէն, որ խօլերայի պատճառն է և տարածման ձև ունի։

Խօլէրիկ (յուն.), մաղձոտ, բարկացկոտ մարդ։ Տես նաև *ավիսպամֆիտ*։

Խօլէրինա, խօլերայի մեղմ տեսակը, որ շատ էլ վտանգաւոր չէ։

Խօլտեմ, գ. գանձ. ծածուկ տեղ. առանձնակի։

Խօլտպ տես խալտպ։

Խօխա (թուրք.), ախմար, անմիտ։ Երեխայ, տղայ։

Խօխոլ տես խախոլ։

Խօնախա, ծանօթ, բարեկամ. այսպէս են կոչում կովկասում հայերը անծանօթ թուրքին։

Խօնչա (պարսկ.), վայրկեան։ — *Մրգկերով կամ կերակրով լցրած մեծ մատուցարան, որ հարտանիքի կամ ուրախութեան ժամանակ ընծայ է տարւում*։

Խօշ (պարսկ.), հաճոյալի, դուրեկալի։ Այստեղից՝ *խօշը գալ, խօշը բերել* և այլն։ — *Խօշբէխտ, սիրալիր, խօսակցութիւն*։

Խօշաբ (պարսկ.), *խօշաֆ*, չամչարակ. պտուղներից եփած խմոր։

Խօջա, հօջա, (պարսկ.). մեծ, տարիքաւոր։ — *Հարուստ, վաճառական*։ — *Տաճիկ վարժապետ*։ *Ռուսուհնական մարդ*։

Խօր (յուն.), երգեցիկ կամ նուագածուների խումբ։ — *Հին յունական թատրոնում՝ երգիչների խումբ, որ ներկայացնում էր ժողովուրդ*։ — *Եկեղեցիներում պատուգամբ, որտեղ կանգնում է երգեցիկ խումբը*։

Խօրանիա (թուրք.), պրոյց, խօսակցութիւն։

Խօրալ (յուն.), հոգևոր երգ։

Խօրակ, խօսոազ, կիրակուբ ուտելիք։

Խօրասան (թուրք.), ծեծած ադիւսի փոշի։ — *Խօրասանի*, այդ գոյնը ունեցող։

Խօրասան, Պարսկաստանի խօրասան քաղաքից. օրինակ գաշոյն։

Խօրդա (յուն.), լար. երկրաչափութեան մէջ՝ այն ուղիղ գիծը. որ միացնում է շրջանի երկու կետը առանց նրա կենտրոնից անցնելու։

Խօրէյ կամ *սրօխէյ* (յուն.), մեծասար. առանուորի չափ, երկմանկանի ոռք, որի առաջին վանկը երկար է, իսկ երկրորդը կարճ։

Խօրէօգրաֆիա (յուն.), պարբերեան։ — *Բալէաներ հեղինակելը*։

Խօրէօմանիա (յուն.), պարամոլութիւն։

Խօրթլաղ (թուրք.), մեռելի ուրբանական. հոգեհէց։

Խօրիզօնտ (յուն.), քննադատ, որ միայն իլիականն էր համարում Համերոսի գործը, իսկ Ոդիսականը՝ մի ուրիշի։

Խօրիտա, երգեցիկ խմբում մասնակցող երգիչ։ Օպէրայի խօրում երգող։

Խօրունժիյ տես *խարունժիյ*։

Խօրօզ (պարսկ.), աքաղաղ։ — *Խօրօզվամիշ լինել*, աքլորանալ, սիգանալ, հպարտանալ։

Խօրօվօղ տես *խարաւօղ*։

Ծ.

Ծարլի (վրաց.), շապանակ։

Ծէրօ, սոսինձ։

Կ.

Կաաբա (արաբ.). Մէկկայում տաճար, որ բոլոր մահմեդականների ամենագլխաւոր սրբավայրն է. այդտեղ է գտնւում սրբազան սև քարը, որը ըստ աւանդութեան Գաբրիէլ հրեշտակապետը բերել է երկնքից պիտակ բայց նա սևացել է մարդկանց մեղքերից։

Կաբա, երկար զգեստի մի տեսակը, որ, օրինակ, հոգևորականները հագնում են ֆարաջայի տակից։

Կաբալա (արաբ.), անտեսական յարաբերութեան մի ձև էր հին Ռուսաստանում, որով պարտապանը իր վերցրած գումարի շահի փոխարէն պարտաւորութիւն էր յանձն առնում անձնական ծառայութիւն անել պարտատիրոջը ժամանակաւորապէս կամ ընդ միշտ նախապէս կապած պայմանի համեմատ. կարալւած գիւղացու ընտանիքը նրանից անբաժան էր և նրա հետ միասին հեռանում էր պարտատիրոջ ծառայութիւնից, երբ պարտքը լրացած էր։ — *Կ. Դ ալարալս*, գրաւաթղթեր, որոնցով որոշւում են գրաւի փոխառութեան պայմանները։ — *Կալաճագիր*։

Կաբալա, ցորենի տուրք, որ Թիւրքիայում իւրաքանչիւր գիւղ վճարում է բիւրդ ադային իբր վարձ այն բանի համար, որ նա պաշտպանում է գիւղը այլ ազգերի հարստահարութիւնից։

Կաբակ (թաթ. ռուս., գինեամուն։

Կաբարլ (ֆր.), գինեամուն բաց բեմով, որի վրա լինում են պարեր, խաղեր և երգում են երգիծաբանական երգեր։

Կաբբալա (եբր.), բերանացի աւանդութիւն. հրէական մի խորհրդաւոր ուսմունք էր միջին դարերում, որը իբր թէ ծագում էր հնագոյն ժամանակներից։

Կարէլ (գան., առորդեայ կամ առորեկրեայ հեռագրատար։ Պարան հիւսած շատ երկաթաթելերից։

Կարին (անգլ.), խցիկ, նաւախուց։

Կարինէտ (ֆր.), պաշտօնեաների խումբը, որը մի թագաւորի գիւանական գործերն է վարում։ — *Դահլիճ*, նախարարական. մի սահմանադրական երկրի մինիստրների խորհուրդը, ամբողջ կազմը, որ համերաշխօրէն վարում է պետական գործերը։ — *Առանձնասենեակ*, ղրադմունքների սենեակ։ — *Սենեակ*, ուր պահպանւում են պետական ժողովածուներ և գործերքներ։ — *Սև կաբինետ*, մի հաստատութիւն, ուր կառավարութիւնից նշանակւած գործակալներ մասնաւոր անձանց նամակները բացում էին քաղաքական խուզարկութեան նպատակով Լուդովիկոս XIV ժամանակ։

Կաբինետային հողեր, Ռուսաստանի կայսրի անձնական սեփականութիւնը կազմող հողերը։

Կաբինետ-իւտից, անմիջական պատասխան թագաւորի կողմից։ — *Ճնշումն պատասխանի վրա վերկից*։

Կաբինետ-մինիստր, նախարար, որ մասնակցում է նախարարական խորհրդին, բայց չունի իրեն առարկելու ճիւղ պետական գործերի։

Կաբրիոլէտ (ֆր.), երկանիւ միաձի կառք։

Կաբօտաժ (ֆր.), մերձափնեայ նաւագնացութիւն։ — *Նաւագնացութիւն միևնոյն պետութեան նաւահանգստների մէջ*։ — *Կ-ային նաւատորմիղը* կազմած է բաց ծովից խուսափող և ափերով միայն շրջող նաւերից։

Կազակ տես *կահալ*։

Կաղանա (ֆր.), երաժշտական չափ։ — *Շարժման համաչափութիւն*։

Կաղաստար (լատ.), կատալոգ, հարկամատեան. գրքեր, որտեղ նշանակւած են զանազան արհեստական ձեռնարկութիւնների ցուցակը, գրանցից իւրաքանչիւրի եկամտաւ աղբիւրը, թևեր և այլն, որոնց հիման վրա որոշւում է, թէ դրանց որքան կարելի է հարկի ենթարկել։

Կաղապար (լատ.), դիակ, մոդել։

Կաղէտ (ֆր.), վինտորական դպրոցի աշակերտ։ — *Կ-ների կօրպուս*, միջնակարգ վինտորական դպրոց։

Կաղէտական կամ *սահմանադրական ռամկավարական* (*կոնստիտուցիոնալ — դէմօկրատ բառերի սկզբնատառերից՝ կա և դէ, կազմած) կամ ժողովրդական պատութեան կուսակցութիւն անւանւում է Ռուսաստանում 1905 թւին արտասահմանեան «Ազատագրութեան Միութիւն» ասած կազմակերպու-

թիւնից ծագած կուսակցութիւնը, որը նոյն թւի հնկտեմբեր 12—18 Մոսկւայի իր համագումարում ընդունած ծրագրով հրապարակից անվերապահ ոամկավարական սկզբունքներ—առկախ թողեց միայն կանանց իրաւահաւասարութեանհարցը—և մի շարք արմատական անտեսական բարենորոգչական պահանջներ. բայց 1906 թւի ապրիլին Պետերբուրգում և նոյն թւի սեպտեմբերին Հէլսինգֆորսում և յետագայ համագումարներում կուսակցութիւնը հրաժարուեց իր առաջին ծրագրի մի քանի սկզբունքներից. այժմ կադէտները մի չափաւոր ազատամիտ կուսակցութիւն են, մերժում են վճռական կամ բռնի գործողութիւնը։ Տես նաև դէմոկրատի և այլն։

Կադի (արաբ.), մահմեդական երկրներում հոգևորական, որ դատավարում է զեկավարելով ղուրանի և այլ սրբազան գրքերի ցուցմունքներով։

Կադիասկէր, օրքի դատաւոր։

Կադի էլ ասկէր, երկու բարձրագոյն դատաւորներ Թիւրքիայում, մինը ասիական, միւսը եւրոպական մասի համար. ամենաբարձր պաշտօնական անձինքն են մեծ վէզիրից և մուֆտիից յետոյ։

Կադր (ֆր.), այն զինուորները և սպաները, որոնք պատերազմի և օրաժողովի ժամանակ գնդերի և վաշտերի կենտրոնն են կազմում։

Կադրիլ (ֆր.), ֆրանսիական պար. որի համար հարկաւոր են չորս հոգուց կազմած զէմ առ զէմ կանգնած խմբեր. ունի վեց ձև։—*Կադրիլ-բիտուէլ*, դրա մի ձևը։

Կազա (թուրք.), *զազա*. վարչական բաժանմունք Թիւրքիայում. գիւղախումբ, շրջանակ։ Կազաներից կազմուում է սանջակ կամ վիլա. Կազայում նստում է կայմակամ։ Կազայի մայ միւղիրի, գիւղախմբի գանձային տեսուչ Թիւրքիայում։

Կազակ, կօզակ, ղազաղ, խազախ (թուրք. ռուս.), Ռուսաստանի մի քանի մասերում, գլխաւորաբար հարաւում և արևելքում, ապրող ազգարնակութեան մի դաս է, որ իր յատուկ վարչական եղանակն ունի. միւս ազգարնակութիւնից առանձնանում է իր իրաւունքներով և պարտականութիւններով. ունի աւելի հող, որի դիմաց և պարտաւոր է իր սեփական միջոցներով զօրք տալ պետութեան (ձին, զէնքերը և հագուստը իրենցն են). կազմում են յատուկ զօրաբանակներ։

Կազաչօկ (ռուս.), ժողովրդական պար կազակների։

Կազարմա (իտալ.), զօրանոց. մեծ շինութիւն, ուր բնակւում է մշտական զօրքը։

Կազեննի (ռուս.), պետական, արքունի. գանձապետական։

Կազեննայա պալատա (ռուս.), պետական հաստատութիւն Ռուսաստանում, որը գանձում է տուրքերը և հարկերը և կառավարում պետական կալւածքները։

Կազէմատ (ֆր.), քարէ թաղերով կամարակապ ամուր շէնք բերդերում, որտեղ թնդանօթներ և այլ իրեր են պահում։

Կազիմիր տես *կաշմիր*։

Կազինօ (իտալ.), մնակ, ժողովատեղի կերուխումի, զուարճութեան և թղթախաղի համար։ Ակումբ։

Կազնա (ռուս.), գանձ, գանձարան. պետական գանձատուն։

Կազնաչէյ (ռուս.), գանձապետ, գանձապահ։

Կազնօկրատ (ռուս.), գանձագող. պետական գումարներից իւրացնող։

Կազուալիզմ (լատ.), այն ուսմունքը, ըստ որի աշխարհի ծագումը պատահականութիւնից է, պատահականութիւնն էլ շարունակում է նրան զարգացնել. դիպուածականութիւն։

Կազուար (մալայական), մեծ թռչուն Ջայլամի նմանութեամբ։

Կազուիստ (լատ.), վիճելի հարցերը լուծելիս կազուալիստիկայով առաջնորդող։ Ընդհանուրը թողած մանր դէպքերի հանից ընկած մարդ։

Կազուիստիկա (ֆր.), բարոյագիտութեան այն մասը, որը զբաղւում է այնպիսի առանձին դէպքերի լուծմամբ, ուր պարտականութիւնը և նրա կատարումը իրար հակասում են. խղճագիտութիւն, դիպուածագիտութիւն։ — Դժւար հարցերի լուծման այնպիսի եղանակ, որը չի զեկավարւում ընդհանուր չափով, այլ իւրաքանչիւր դէպք առանձին առնելով նրան լուծում է այս կամ այն կերպ. մանաւանդ գործադրւում է իրաւագիտութեան մէջ։—Խոշոր թողած մանր դէպքերի հանից ընկնելը։

Կազուս (լատ.), արտասովոր դէպք, պատահար։—*Իրաւաբանութեան մէջ կ.* են համարւում այնպիսի դէպքերը, որտեղ յանցանք չըկայ, այսինքն գրանք հետևանք չեն պետաւորութեան կամ անզգուշութեան։

Կազուս բէլլի (լատ. casus belli), մի դէպք որ կարող է հիմք ծառայել պատերազմ յայտարարելու։

Կալէդր (յուն.), *կալֆէդրա* (ռուս. արտասանութեամբ), ամբիոն. մի գիտութեան ուսուցչապետական պաշտօնը համալսարանում։—*Կալէդրալ*, մայր եկեղեցի, աթոռանիստ։

Կալէդրսօցիալիստ, մի ծագրական անուն էր 1871 թւին Օպէնհայմի կողմից տրուած գերմանացի այն անտեսագէտ պրօֆէսօրներին, որոնք իրր թէ համալսարանական ամբիոնից (կալէդրից) սօցիալիզմ են քարոզում։ Այս անունը վերջում դարձաւ ընորոշիչ գերմանական պրօֆէսօրների և այլ գիտնականների անտեսագիտական այն ուղղութեան, որ սօցիալիստական քննադատութեան մէջ որոշ ճշմարտութիւն գտնելով պահանջում է պետութեան կողմից միջամտութիւն սօցիալական հարցի լուծման իրագործելով բանւոր դասի համար որոշ բարենորոգումներ, բայց պահպանելով ներկայ ընկերական կարգերը։

Կալէտ (յուն.), ուղղանկիւն եռանկեան մէջ այն երկու կողմը, որոնք կազմում են ուղիղ անկիւնը։

Կալէտոր (յուն.), բարակ խողովակ մետաղից կամ ռետինից, որը անց են կացնում միզանցքի միջով դէպի միզափանփուշտը բժշկելու կամ մէզը դուրս թողնելու համար։

Կալթօլիկ, պապական եկեղեցու դաւանող։—*Կալթօլիկական մեծութիւն*, Իսպանիայի թագաւորի տիտղոսը։ *Կալթօլիկական* է կոչւում Բէլգիայի պապական կուսակցութիւնը, որովհետև սերտ կապ ունի կաթոլիկ եկեղեցու հետ։

Կալթօլիցիզմ (լատ.), ընդհանրականութիւն. պապականութիւն. կաթոլիկ եկեղեցու դաւանանքը։

Կաիւտա տես կայուտա:

Կալամբուր (Ֆր.), սրամիտ խօսք, երկիմաստութիւն: Բառախաղութիւն: — *Կալամբուրիստ*, այդպիսիներով խօսող:

Կալամինտ (յուն.), այժմ միայն իրենց քաղցած հատկութիւններով յայտնի եղեգնացեղ բոյսեր, որոնցից ժամանակով քաղածուխ է կազմւել:

Կալբաս (ռուս.), երշիկ. մսով լցրած աղիք:

Կալեասկա (ռուս.), ճանապարհորդական կառք:

Կալէյոսկոպ (յուն.), գեղադիտակ. մի գործիք է դիտակի ձևով, որը իր մէջ որոշ ուղղութեամբ դասաւորւած հայելիների շնորհիւ այնտեղ լցրած խառն ի խուռն բազմագոյն ապակու փշրանքներից կազմում է շատ կանոնաւոր գեղեցիկ համաչափ նկարներ, որոնք աւելն մի շարժման հետ փոխում են իրենց ձևը: Կոչւում է նոյնպէս *միրիօմօրֆոսկոպ*:

Կալէնդ (լատ.), հին հռովմայեցիների իւրաքանչիւր ամսւայ առաջի օրւայ անունը: — *Կալէնդար*, օրացոյց:

Կալէնկօր, նուրբ կտաւ ապիտակացրած:

Կալի (արաբ.), մեռած, որ օդի մէջ փափուկ վիճակում է լինում:

Կալիան կալիօն, *ղալիան* (Թուրք.), ծխելու մի գործիք արևելքում, որի ծուխը նախապէս անցնում է ջրի միջով և մաքրւում: — *Կալիոնչի*, կ. պատրաստող և մատուցանող սպասաւոր:

Կալիբը (Ֆր.), չափ, յարաբերութիւն. թնդանօթի, հրացանի և այլն բերանի տրամագիծ. դրանց համար գործածական գնդակի, վառօդուշտի, ռումբի և այլն մեծութիւն: — *Յատկութիւն.*

Կալիգրաֆ (յուն.), գեղեցկագիր, գեղագրիչ: — *Կալիգրաֆիա*, գեղեցկագրութիւն, գեղագիր:

Կալիպսօ, յոյն դիցաբանութիւնից, Ատլանդի դուստր դիցուհին, որ Ոդիսեասին սիրում էր, նրան փրկից նաւաբեկութիւնից՝ հօթ տարի պահեց իր կղզում և երբ նրան արձակեց, մեռաւ թախիծից:

Կալիտկա, դռնակ. մեծ դարբասի կողքին կամ հէնց նրա փեղկերից մէկի մէջ բացած փոքրիկ դուռ մարդկանց անց ու դարձի համար:

Կալիֆ, *կալիֆատ* տես *խալիֆ*...

Կալիօպա, 9 մուսաներից բանաստեղծութեան, վիպերգի և պերճախօսութեան մուսան, որի որպիքն էին համարւում Համերոսը, Որփէոսը. նրան պատկերացնում են գրելու տախտակ ձեռքին:

Կալիտա (յուն.), յոյն դիցաբանութեան մէջ՝ հռչակաւոր նախագուշակող, որ յոյների հետ գնացել էր Տրօա. երբ նրանից աւելի լաւ գուշակող Մօպսը յայտնւեց, նա մեռաւ վշտից:

Կալկուլացիա (լատ.), հաշիւ, հաշւեդատութիւն: — *Կալկուլատօր*, հաշւեդատ:

Կալպակ (Թուրք.), գլխարկ, որ սենեակում կամ քնելիս են հագնում:

Կալվինականութիւն, բողոքական եկեղեցու մէջ այն ուղղութիւնը, որը հետևում է *Կալվինի* (1509–1564) ուսմունքին. խորհուրդներից միայն հաղորդութիւնը և մկրտութիւնը. հակառակ լութերականութեան՝ ընդունում է, որ հաղորդութեամբ միայն հոգևոր են ճաշակում Քրիստոսի մարմինը. նաև այն, որ հաւատացեալները նախորոշած են փրկութեան, իսկ անհաւատները՝ կորսած: Ընտրական սկզբունք հոգևորականութեան, հասարակական կեանքում հանրապետական և ռամկավարական սկզբունքներ: Եկեղեցական ծիսակատարութիւնը մերժում է:

Կալօմել (յուն.), քացոյր սընդիկ, որ լայն ազդեցութիւնից սահմանում է. գործածւում է բժշկական միջոց է:

Կալօնիա տես *կօլօնի*.

Կալօշ տես *գալօշ*:

Կալօրիմէտրիա (լատ. յուն.), ջերմութեան ստուճանի չափելը:

Կալօրիֆէր (լատ.), մեքենայ, որ ջերմութիւնը խողովակներով տարածում է մեծ շէնքի այլևայլ մասերը:

Կախէթու գինի, Վրաստանի Կախեթիա կոչւած շրջանի գինին:

Կակաղու (մալայերէն), Թութակի մի տեսակը, խոպոպիկով, սովորաբար սպիտակ, բայց կան և այլ գոյները:

Կակաո (մեքսիկերէն) ամերիկական մի ծառի հատիկները, որից պատրաստում են շօկօլատ. գործ է ածւում մեծ չափով *կակաչիչքը* պատրաստելու համար:

Կակտուս (յուն.), կոպր. հաբաւային Ամերիկայի մի բոյս շատ հատ և փշոտ տերևներով:

Կահալ (եբր.), Բուսատատանում հրէական համայնքների ներկայացուցիչների ժողով, որը իրաւունք ունէր համայնական գործեր կարգադրել և քաղաքներում ապրող հրէաների հարկաբաշխութիւնը անել. որոշ տեսակի ինքնավարական մարմին էր:

Ադմկալի ժողով:

Կամաշ տես *գամաշ*:

Կամարադ (Ֆր.), ընկեր, ընկերակից:

Կամարիլլա (իսպ.), պալատում երեւեկող անձնաւորութիւնների մի շրջան, որ անպատասխանատու կերպով արտասահմանադրական ներգործութիւններ է անում միապետի վրա և այդպիսով ազդում է պետական կեանքի ընթացքին:

Կամարինսկի (ռուս.), ռուս ժողովրդական կենդանապար է:

Կամզօլ (Ֆր.), հին ժամանակ Ֆրանսիայում գործածական մի հագուստ էր, առանց թևերի և աւելի երկար, քան ժամանակակից *ժիլէտը*:

Կամէլիա, *քամէլիա*, արևելեան Ասիայից Եւրոպա փոխադրած մի ծաղիկ է: *Կամելեազարդ տիկին*, Դիւմայի մի ողբերգութիւնը, որտեղ թեթև վարքի տէր մի կին սիրահարւում է մի երիտասարդի և մեռնում թոքախտից: Գ. ա. ՚ի կամէլիա անւանում են նաև թեթև վարքի տէր կանանց:

Կամէնդանտ, տես *կոմէնդանտ*:

Կամէրա (լատ.), սենեակ: Իշխանական կալւածների կառավարութեան ժողովատեղի:

Կամէրալիա, կամ կամէրալ գիտութիւններ, գրանիկ գիտ., քաղաքական անտեսութեան ընդհանրական ձևը. իշխանական կալւածների կառավարութեան և պետական պաշտօնեաներ պատրաստելու դիտութիւններ, որոնց մէջ էին մտնում անտեսագիտութեան տարրերը, գիւղատնտեսութիւն, վարչական և պետական իրաւունք, ֆինանսագիտութիւն:

Կամէրալիստիկա, գիտութիւն պետական անտեսութեան

մասին։

Կամ՚ըրա օրակուրա (լատ.), մութ սենեակ. մի արկղ է, որի մի կողմից ոսպաձև ապակու միջով առարկաների պատկերը անցնում է և նկարւում դիմացի գծաւոր ապակու վրա։

Կամէրդինէը (գերմ.), սպասաւոր, սենեակի ծառայ տիրոջ անձնական սպասաւորութեան համար։

Կամ՚էլ, Ռումինիայի պառլամենտը։

Կամէրմինկէր, պալատական պատասխանատու տիտղոս է։

Կամէրհէռ (գերմ.), սենեկապետ. պալատական պատասխանատու տիտղոս է։

Կամէրմուզիկ, երաժշտութիւն, մի փոքր տեղում ընտրովի լսողների համար, որ կատարում են միայն մի քանի երաժիշտներ։

Կամ՚էր-պաժ, պալատական մանկավարժ. պաժերի դպրոցի տան, որ հերթապահութիւն է անում պալատում և հանդէսների ժամանակ կրում է արքայական ընտանիքի կանանց երկար փեշերը։

Կամէրտօն (գերմ.), մեծապէս երկճիւղ ձայնատու գործիք։

Կամ՚էր-ֆրաու (գերմ.), պալատական տիկին, որը վերահսկութիւն ունի արքայական տան կանանց հագուստեղէնին։

Կամ՚էր-ֆրէյլայն (գերմ.), պատասխանատու տիտղոս ազնւական օրիորդների կամ չայտնի պաշտօնեաների դուստրերի. պալատական օրիորդ։

Կամիլաւկա (յուն.), քահանաների իրրև պարգեւ տրւող գլխարկ սև կամ կապոյտ թաւիշից։

Կամին (յուն.), վառարան առանց բաց. «բուխարի»։

Կամիշ, ղամիշ, եղէգն։

Կամիսիա, *կամիտէտ* տես *կոմ*. .

Կամ՚ըրանիա (լատ.), ամբողջ ժամանակաշրջանը, երբ զօրքերը գտնւում են պատերազմական գործողութիւնների մէջ. արշաւանք։

Կամ՚ըրանիա տես *կոմպ*...

Կամ՚օրրա (իտալ.), գողերի և մարդասպանների մի գաղտնի ընկերութիւն Տարաւային Իտալիայում։—*Կամ՚օրրիստ*, *կամ՚որրայի* անդամ։

Կամ՚ֆօր (լատ.), սպիտակ նիւթ է ուժեղ հոտով, որը հագուստները պահպանում է ցցից. «քաֆիր»։

Կամ՚ֆօրկա, *կանֆօրկա*, ինքնաեռի գլխին տադցւող օղակը, որի վրա է դրւում թէամանը։—Մօտաւորապէս վերոյիշեալի նման կամ եռոտանի յարմարութիւն, որի վրա դնում են կիրակուբի ամանը և տակը գըրձակ կամ սպիրտ վառում։

Կայակ, Բրէնդենպուրգի նաւակ։

Կայզըր, *կայսր*, Յուլիոս Կեսարի (Ձէզար) անունից առաջ եկած կոչում, երկրի բարձրագոյն աշխարհական իշխանաւորի տիտղոս։ Մանաւանդ կայզըր անւանում են Գերմանիայի կայսրին։

Կայիկ, փոքր նաւ։

Կայմակ, *ղայմաղ* (արաբ.), եփած կաթի սեր. չոր սեր։

Կայմական, *զայմազամ*, *ղայմաղամ*, Տաճկաստանում կազայի կառավարիչը, գաւառապետ. *մութէսէրիֆին* առաջադրեալ։ — Փոխարքայապետին համապատասխան զինուորական սպայ տաճկաց զօրքում։—Փոխանորդ մեծ վէզիրի կօստանդնուպոլսում։

Կայտառ, նաւասհնեակ, նաւախուց. ճանապարհորդների և նաւի սպասաւորների համար սենեակներ նաւի վրա։

Կայսր տես *կայզր*։

Կանալ (ֆր.), ջրանցք. արհեստական գետ, որով միացնում են իրար հետ երկու ջրային ճանկւած՝ ծովեր, գետեր կամ գետ և լիճ, նաւատնտեսութիւնը դիւրացնելու համար։—Առու ճահիճներ ցամաքեցնելու, անմաքրութիւններ արտահոսեցնելու, ջրարշավական նպատակով։

Կանապէ, (ֆր.), անդրամ, ցածահոգի, արհեկած մարդ։

Կանապիզացիա, *կանապիզասիօն* (ֆր.), այն խոզովակների և ջրանցքների ցանցը քաղաքներում, որի նպատակն է քաղաքին ջուր մատակարարել և անմաքրութիւնները արտաքնոցներից և կոյուղիներից դուրս մղել քաղաքից։

Կանապէ (յուն.), փափուկ թիկնաթոռ։

Կանատ, պարան, թոկ։

Կանարէյկա (ռուս.), Կանարեան թռչուն, դեղձանիկ։

Կանաւ (ռուս.), առու, կոյուղի։

Կանգուրու տես *կենգուրու*։

Կանդէլաբր (լատ.), բազմաճիւղ մոմակալ, աշտանակ։

Կանդիդատ, (լատ.), թեկնածու. մի պաշտօն, մի կոչում ստանձնելու պատրաստակամ մարդ։

Կանդիդատուրա, թեկնածութիւն։ Ժողովրդական ներկայացուցչի պաշտօն ընդունելու պատրաստակամութիւն։

Կանդիտէր տես *կօնդիտէր*։

Կանդրաբանդ տես *կօնտրաբանդ*։

Կանդրախտ տես *կօնտրակտ*։

Կանեօկ (ռուս.), բառացի ձիուկ. ամենասիրելի խղճերը, որի մասին մարդ ամենից յաճախ է խօսում։

Կանիկուլ (լատ.). արձակուրդ. ամառւայ ամիսները, երբ դպրոցում պարապմունք չըկայ։

Կանիտէլ (ֆր.), բարակ երկար ոսկեզօծ թել։—Ջանձրալի, անբովանդակ խօսակցութիւն։

Կանկան (ֆր.), անպարկեշտ շարժուձեւերով մի պար։

Կաննիբալ (իսպ.), մարդակեր վայրենի։—*Կաննիբալիզմ*, մարդակերութիւն։ — Վայրագութիւն, գազանային բնաւորութիւն։

Կանուն, Թիւրքիայում կոչւում է աշխարհիկ օրէնսդրութիւնը, շէրիաթից զատ։—*Կանուննամէ*, Մուհամմէդ II-ի օրէնսգիրքը։—*կանուն ի Նասաի*, հինեական օրէնք. այդ անունը կրում էր Թիւրքիայի առաջնադրական օրէնքը 1876 թ.ին։ Նոյնպէս կոչւում են նաև նախկին Թիւրքիայի և Պարսկաստանի առանձնապրական օրէնքները։

Կանտ (գերմ.), երիզ։

Կանտադօ (իտալ.), դանդաղ, ձըգւած (երաժշտութիւն)։

Կանտատա (լատ.), մի բանի ձօնւած երաժշտական կտոր, որ յաճախ կազմւած է այլ եւայլ կտորների խառնուրդից։

Կանտար (իտալ.), ձանրութեան չափ Թիւրքիայում=40 հոկա=56,366 կիլօգրամ։ Նոր ժամանակներում կ.=100 կիլօգրամ։

Կանտիզմ, *կանտիանիզմ*, գերմանացի փիլիսոփա Իմմանուէլ Կանտի (1724-1804) փիլիսոփայական ուսմունքը, որ կոչւում է յաճախ նաև քննադատական փիլիսոփայութիւն կամ կրիտիցիզմ. մարդկային ճանաչողութիւնը բաղկանում է երկու տարրից, մէկը գրանցից ձեռն է, որ անկախ է փորձից և մարդկային հոգու առանձնայատկութիւնն է, իսկ միւսը բովանդա-

կութիւնը, որը փորձի արդիւնք է։—կանտիան կամ կանտիանէը, այդ ուսմունքի հետևող։

կանտիանէ նէգլիժարլ (ֆր.), արհամարհելի մեծութիւն. մի ուժ, որին կարելի է ամենևին հաշւի չառնել, այնքան նա աննշան է։

կանտլապլասեան կոմէօգիա կոչւում է աթեղերքի ձևակերպման այն հիպօթէզը (հաւանական ենթադրութիւնը), որը Գերմանացի փիլիսոփա Կանտը և Ֆրանսիացի գիտնական Լապլասը (1749—1827) միաժամանակ և իրարից անկախ առաջադրեցին. ամբողջ աթիղերքը իր բոլոր աստղերով և մոլորակներով առաջ է եկել մի մառախլային պատուղ գնդից, որից, շնորհիւ վանողական և ձգողական զօրութիւնների, պահպանելով և որոշ չարաբերութեան մէջ կանգ առնելով խառացել և կազմել են այժմեան բոլոր երկնաւոր մարմինները։

կանտրոլ տես կօնտրոլ։

կանտօմանիա (լատ. յուն.), երգամոլութիւն։

կանտրօնայա պալատա, Ռուսաստանում տեղական վերահսկողութեան ծառայող հաստատութիւն, որ կայ իւրաքանչիւր նահանգում. նրա պարտականութիւնն է առուգել նոյն նահանգի տուրքերի, ծախսերի օրինականութեան և պետական գանձարանի գործողութեան վրայ։

կանտօրա (ֆր.), գրասենեակ վաճառատան մէջ։—Հաշւեսենեակ։

կանտօրկա (լատ. ռուս.), առևտրական գրասենեակներում գործածական բարձր գրասեղան։

կանտօրշչիկ (ռուս.), առևտրական գրասենեակում հաշւապահ։

կանտօրշչիցա (ռուս.), հաշւապահուհի։

կանտոն (ֆր.), շէյցարական պաշնակցական հանրապետութիւնը կազմող փոքրիկ պետութիւնները։ Կիսականտոն, դրանցից նրանք, որոնք պաշնակցական խորհրդի մէջ փոխանակ երկուսի մի պատգամաւոր ունեն։ ց. ներքին ինքնավարութեամբ օժտուած պաշնակիցներ են։—Ֆրանսիայում՝ վարչական միութիւնները։

կանտոնիստներ, մինչև 1856 թ. Ռուսաստանում զինւորների որդիներ, որոնք նախորոշած էին զինւորական ծառայութեան և դաստիարակւում էին յատուկ դպրոցներում։

կանցել (լատ. դերմ.), կաթոլիկ և բողոքական տաճարներում այն տեղը, որտեղից քարոզ է արտասանւում։

կանցէլեարիա (լատ.), դիւան, դիւանատուն։—*կանցէլեարիական*, պաշտօնական դիւանատների օրինակով՝ ձևական, ձրգձրգուող, դանդաղ։ կ. ոճ, որի մէջ գերակշռում են պաշտօնական արտայայտութիւններ, հնարանութիւններ, և առհասարակ նա ունի իր յատուկ դրօշմը։—*կանցէլեարիզմ*՝ գործավարութիւն ընդարձակ գրագրութիւնով և թղթերի կուտակումով։

կանցլեր (լատ.), պետական բարձր պաշտօն է. Գերմանիայում առաջին նախարարը, որ կոչւում է պետական կ.։—Մի քանի երկրներում՝ համալսարանական վերատեսուչ։

կանուա (լատ.), խիտ նոսր գործած ցանցաւոր կտոր, որի վրա դունաւոր թելերով ձևագործ են կարում։—Շարադրութեան կամ նկարի հիմնական գծերը։

կանօն (յուն.), եկեղեցական կարգ։

կանօնադա (ֆր.), երկարատև ռմբակոծութիւն թնդանօթներով։

կանօնական իրաւունք, կաթոլիկ եկեղեցու իրաւունքը, որի պղբիւրներն են եկեղեցական ժողովների որոշումները և պապերի կոնդակները։ Եկեղեցական իրաւունք։

կանօնիզացիա, սրբերի կարգը դասւելը կաթոլիկ եկեղեցում։

կանօնիէրկա (ֆր. ռուս.), նեղ անցք բերդի պարսպում թնդանօթ արձակելու համար։

կանօնիկոս, եկեղեցական տիտղոս է կաթոլիկների։—Կաթոլիկ երեցփոխ.

կանօնիսա, եկեղեցական իրաւագէտ։

կանօնիր (ֆր.), թնդանօթաձիգ զինւոր։

կանօսա, գղջում, իր սկզբունքներից հրաժարւելը։ (Գերմանացոց կայսր Հայնրիխ IV-ը 1077 թ. ին գնած կանոսա դղեակը Գրիգոր VII պապից թողութիւն խնդրելու համար)։

կանֆէտ տես կօնֆէկտ։

կաշա, սառն քահանայ։

կաշմիր, քիշմիր, շատ նուրբ տեսակի բրդէ կտոր, որ պատրաստում են կաշմիրի այծի մազից։

կաուզալ (լատ.), պատճառական։—*կաուզալիտէտ*, պատճառականութիւն, երկու երևոյթի յարաբերութիւնը իրրև պատճառ և հետևանք, ինչպէս ընդունւում է բնական գիտութիւնների մէջ։ Անգլիացի փիլիսոփա Իւմը (Hume 1711—1776) կ.-ը համարում է երկու երևոյթի սոսկ հետևողութիւն մէկը միւսին, որը մի քանի անգամ կրկնւելով հաւատք է ծոյացնում, որ իրը թէ դրանցից մինը պատճառ է, իսկ միւսը հետևանք։

կաուզալ բժշկութիւն, որ ուղղած է հիւանդութեան հիմնական պատճառների դէմ։ Հակառակը սիմպտոմատիկ։

կաուչուկ, (ֆր.) խէժ, որ գալիս է ամերիկական որոշ ծառերից և սառչելով կարծրանում է։

կաչկա (ռուս.), նաւի տարութերութիւնը փոխադրի ժամանակ։

կապացիտէտ (լատ.) ունակութիւն. պարունակելու կարողութիւն։—Հմտութիւն, ձարպիկութիւն։ Հմուտ մարդ։

կապելլա (իտալ.) մատուռ, աղօթատուն, փոքրիկ եկեղեցի։—Եկեղեցական երգեցիկ կամ երաժշտական խումբ։ *Կապելլան*, կապլան, մատուռի քահանայ։ Տնային քահանայ և քարոզիչ։—Քահանայի օգնական։

կապէլմայստէր (իտալ. գերմ.), երգեցիկ կամ երաժշտական խմբի խմբապետ։

կապիկ տես կօպէկ։

կապէր (ֆր.), այն անձը, որին պատերազմող պետութիւնը իրաւունք է տալիս պատերազմի տեղութեան ընթացքում յափշտակել թշնամու առևտրական նաւերը։—Այս նպատակով գործող նաւը պատերազմի ժամանակ։

կապիտալ, գլխաւոր։ Գլխային, Առաջնակարգ։

կապիտալ (լատ.), գրամագլուխ. պարտքով արուած գրամի հիմնական գումարը առանց տոկոսների։—Մի գումար տոկոսաբեր գրամի։—Տնտեսագիտական մտքով կ. հասկացողութիւնը ունի բազմաթիւ տարմանութիւններ, որոնցից ւիւրաքանչիւրը հակադրութեան մի

կամ միւս կողմն է առանձնապէս շեշտում։ Կ. Նիւթական բարիքների գումարն է—դրամական միջոցներ, այլևայլ արդիւնքներ (պրօդուկտ), շէնքեր, գործիքներ և մեքենաներ,—որոնք մի կողմից իրենց սեփականատիրոջ համար իրրև եկամուտի աղբիւր են ծառայում, միւսից՝ զուտ անձնական անառնական բնոյթ ունեն. իսկ միւս կողմից միջոցներ են ծառայում նոր արտադրութեան համար, այսինքն՝ ժողովրդական անառնական բնոյթ ունեն. բուռ Բէօմ Բաւէրկի դրանց մէջ չէն մըտնում անձնական աշխատանքը, մասամբ թէ ֆիզիքական, և բնութեան հողը, որովհետև սրանք արդիւնքներ, պրօդուկտներ չեն։ Ըստ Մարքսի Կ. այն արդիւնաբերական միջոցներն են, որոնք կապիտալատիրոջ ձեռքում միջոց են բանուորին շահագործելու և նրա վրա իշխելու համար. այսինքն՝ այնպիսի արդիւնաբերութեան միջոց, որը գնելով և գործադրելով «աշխատանքի ոյժ» կոչուած ապրանքը, յաւուրս նպատակ ունի նրանից յաւելեալ արժէք դուրս բերել յօգուտ կապիտալատիրոջ։ Բազմաթիւ առմանուանումների մէջ մի ընդհանուր գիծ կայ, դա այն է, որ Կ. ոչ թէ այն դրամներն են, որ պահուած են անգործում կամ կճուճներով թաղուած հողի տակ. ոչ թէ անպէտք ընկած շէնքերը և գործարանային պահեստում դարսած մեքենաները. ոչ թէ պահեստարաններում շարէշար կիտուած զանազան հում նիւթեր կամ արդիւնքներ. այլ վերոյիշեալներից միայն նրանք, որոնք գործադրւում են նոր արդիւնքներ և նոր հարստութիւններ ստեղծելու համար և ոչ թէ գոյութիւն պահպանելու անմիջական միջոցների հայթայթման։

Կապիտալիզացիա, գոյքի հաշուելը դրամով կամ դրամագծնելը։ Մի գոյքի եկամուտը հաշուելով նրա արժէքի 10% որոշել գոյքի արժէքը դրամով։ Դրամադլխում։

Կապիտալիզմ (Ֆր.), արտադրութեան կարգերի ներկայ եղանակը, որը տալիս է հնարաւորութիւն կապիտալիստների իշխանութեան և վնասակարութեան ներքոյ, ուր սրանք կարգադրում են արդիւնագործելի ապրանքների տեսակը և քանակը, բաշխում են աշխատանքը. ապահովում արդիւնքը պատուհասելի և նրանց անփափանութիւն։ Իսկ կապիտալի դիմացը կանգնած աշխատանքը միայն հպատակում է և հնազանդ դեր ունի, և արդիւնքից առանում է միայն պայմանաւորուած բաժինը իրրև աշխատավարձ, չնայած իր գործին և տուած արդիւնքին։—Կ. ըստ սմանց՝ նաև այնպիսի արտադրութեան եղանակ, ուր գլխաւոր գործոններից մէկն է կապիտալը։

Կապիտալիստ, կապիտալատէր, գրամատէր. հարուստ մարդ։—Արդիւնագործական մի ձեռնարկութեան մէջ գրամի և առհասարակ կապիտալի տէրը։—*կապիտալիստական արտադրութեան եղանակ* կամ *կ. արտադրութիւն* կոչւում է ներկայ եղանակը, որ յաջորդեց բնական անտեսութեան. բնական տ. մէջ աշխատանքը և կապիտալը կենարանացած էին աշխատաւորի իրեն մէջ, և նա արդիւնաբերում էր սեփական գործածութեան համար. կապիտալիստականում կապիտալը պատկանում է մէկին, իսկ աշխատողը ուրիշ է և արդիւնաբերում է շուկայի համար իրրև ապրանք։

Կապիտան (Ֆր.), զինուորական առաջնորդ, վաշտապետ. ղեկավար յատուկ գալիս է ենթադնդապետը։—Նաւապետ։

Կապիտացիա, կապիտասիօն (Ֆր.), գլխահարկ. հարկ որ վերցւում է իւրաքանչիւր մարդից հաւասարապէս առանց նկատի առնելու նրա անհատական կարողութիւնը։

Կապիտել (լատ.), խոյակ. սիւնի գլուխը, որի վրա հանգչում են կամարները։—Գլուխ շարագրութեան, գրքի։

Կապիտէլ, ապարանական տաճարի մի տեսակը. որ գլխատաճի ձև ունի, բայց մանրը է։

Կապիտուլացիա, կապիտուլասիօն (Ֆր.), յատուկ պայմանագրեր են եւրոպական քաղաքակիրթ պետութիւնների և արևելեան կամ կիսաքաղաքակիրթ պետութիւնների մէջ, որոնցով եւրոպական պետութիւնները, հետևելով Ֆրանսիայի օրինակին, մինչև այժմ իրենց որոշ արտօնութիւններ են վերապահում այդ երկրներում՝ հովանաւորութիւն քրիստոնեաների ոչ քրիստոնեայ պետութիւնների մէջ. յատուկ երաշխաւորութիւններ քրիստոնեաների և օտարահպատակների կեանքի և գոյքի ապահովութեան. առևտրական յարաբերութիւնների պաշտպանութիւն. դատաւորական և ոստիկանական իրաւունքներ իրենց հիւպատոսների համար. սեփական փոստ. յատուկ պայմաններ այդ պետութիւնների հետ քրիստոնէութիւն տարածելու նպատակով հաստատութիւններ հիմնելու. նաւահանգիստների մաքսելիութեան վերաբերմամբ և այլն։ Կ. հիմնուած են յատուկ հրովարտակների վրա և մի տեսակ առորդաս վիճակի մէջ են պահում արևելեան պետութիւններին եւրոպական պետութիւնների դիմաց։—Միջազգային պատերազմական իրաւունքի մէջ Կ. որևէ պաշարուած բերդի, նաւատորմիղի, զօրամասի անձնատուր լինելը հակառակորդին որոշ պայմաններով, երբ պարզւում է, որ ուժը հակառակորդի կողմն է և կռիւը շարունակելը միայն ապարդիւն զոհերը պիտի աւելացնէ։

Կապիտոլ, կապիտօլիում, հին Հռոմի միջնաբերդը։ *կապիտօլի սագերը*, այն հռչակաւոր սագերը, որոնք իրենց աղաղակով ազատեցին կապիտօլը Գալլերի նենգաւժումից։

Կապիշօն, (Ֆր.) գլխանոց, կանացի վերարկու գլխանոցով։ Կրօնաւորի գլխանոց, վեղար։

Կապուդան-փաշա. բարձրագոյն հրամանատար ծովային զօրքերի թիւրքիայում։

Կապուտ (գերմ.), փչացած, կտրուած

Կապուցինեան, կապուտինեան, Ս. Ֆրանցիսկի միաբանութեան անդամ կուսակրօն հոգևորական, որ կրում է կապիշօն։

Կապսուլ (լատ.) պատիճ կլոր կամ գլանաձև, որի մէջ դեղ են լցնում, որ հիւանդը կուլտայ առանց համը զգալու։—Փամփուշտի պատիճ։

Կապտուրա, թշնամու նաւը խլելը։

Կապրալ (Ֆր.), ենթասպայ։

Կապրիզ (Ֆր.), քմահաճոյք, կամայականութիւն. կամակորութիւն։

Կապօտ (Ֆր.), լայն շրջազգեստ կանանց առաւօտեան հանգչելու համար։ Լայն վե-

բարկու չափաւ պլխանոցով։

Կապօտաժ (ֆր.), աբեւտա նուի անցած ճանապարհը չափելու։

Կապօր (ֆր.), կանացի գլխարկ, որ կիպ նստում է գլխին և ծածկում ականջները։

Կապչալի կոչւում է ներկայումս Պարսկաստանում ինազատորդ հարստութիւնը, սկսած 1796 թւից, որի հիմնադիրը եղաւ Ագա Մահմէդ շահը, որը ծագում էր թիւրքական կաջար ցեղից։

Կասէթ (ֆր.), կաւոր, ամէն կողմից ծածկած և ապակէ լուսամուտներով։

Կասանդրա, յոյն դիցաբանութիւնից, Պրիամոսի աղջիկներից։ ամենագեղեցիկը, որին Ապօլլօնը նախագուշակելու շնորհք տւեց, երբ նրանից խոստում տուաւ նրան սիրելու. բայց երբ կ. Ապօլլօնին խաբեց, նա պատժեց նրան այն բանով, որ կ.-ի դուշակութիւններին այլևս ոչ ոք չէր հաւատում։

Կասացիա (ֆր.), վճռի բեկումը։ Խնդիր մի որոշում քանդելու մասին։

Կասէտ (ֆր.), արկղիկ. լուսանկարչութեան մէջ գործածական տափակ արկղը, որի մէջ պահւում են ապակիները, որպէսզի լոյսից չը փչանան։

Կասիս, խմիչքի մի տեսակը։

Կասկա (ֆր.), զօրքի որոշ տեսակի գործածած գլխարկ մետաղից կամ կաշուց սաղաւարտի ձեւով և մազափունջ զարդարանքով։

Կասկադ (ֆր.), արհեստական ջրվէժ։ Փոքրիկ ջրվէժ։

Կասկէտ (ֆր.), սաղաւարտիկ։

Կասսա (ֆր.), գանձարան, դրամարկղ։

Կասսիր, գանձապետ.

Կասսիրշա (ֆր. ռուս.), գանձապահուհի. խանութում վաճառումները ընդունող կին։

Կաստա (փորթ.), հնդիկ ժողովրդի իրայատուկ բաժանումները, դասակարգերը, պահպանած մինչև ներկայ ժամանակս նոյն բանը կար նաև հին Եգիպտոսում։ Հնդիկները բաժանւում են չորս կաստայի. 1. բրահմանա դիտուններն և քահանաների դասը, մնկնում են սրբազան գրքերը, զոհաբերութիւն անում, գրաւում են առաջին տեղը պետութեան մէջ, տպրում են ուրիշների նէրով. ծագում են բարձրագոյն տաճոմ՝ բրահմայի բերանից. 2 կշատրիա, ազնուական և զինուորական դասը, որոնցից առաջ են գալիս երկրի տէրերը. պարտաւորութիւն ունեն ժողովուրդը պահպանել, նէրներ անել, զոհեր անել տալ. ծագում են Բրահմայի բազկից. 3) վայշիա, առևտրական, իրկրագործ, անասնապահ և արհեստաւոր դասը ծագում են Բրահմայի ազդրից. 4 սուդրա, այն դասը, որ պարտական է անմռունչ հետևել և հնազանդել առաջին երեք կաստաներին։ Անթոյլատրելի է ամուսնութիւն տարբեր կաստաների մէջ և մէկից միւսին անցնելը։

Կաստանիէտ (իսպ.), փայտէ փոքրիկ ծնդզաներ, որ իսպանական պարերի պարողները հարնում են մատներին և պարի չափով շրխկացնում։

Կաստէլ (լեհ. լատ.), ամուր դղեակ։

Կաստէլլան, դղեակի կառավարիչ, վերահսկող։—Վերակացու որևէ հասարակական շէնքի, —Կաթոլիկ եկեղեցու պահապան։

Կաստրատ ներքինի, կըտած. ամորձատ։

Կաստրացիա (լատ.), ներքինացումն. սեռական ընդունակութիւնից զրկելը՝ արանց ամորձիքը, իսկ կանանց ձւարանները հանելով։

Կաստրուլ (ֆր.), կաթսայ։

Կաստոր, մի տեսակ մանուածանման կաոր։

Կաստոր և Պոլլուքս տես դիսկուրները։

Կաստօրկա (ռուս.), կաստորեան իւղ, գերչագի ձէթ, լուծողական դեղ է։

Կատալէպսիա (յուն.), ուշաբարձութիւն, ուղղագարձութիւն. ջղային մի ցաւ, հիւանդը դառնում է անզգայ և կորցնում է կամաւոր շարժողութիւնը։

Կատալօգ (յուն.), գրացուցակ. այբբենական ցուցակ այլևայլ առարկաների։

Կատակլիզմ (յուն.), ընդհանուր ջրհեղեղ։ Աշխարհաւերութիւն։—Յեղաշրջում։

Կատակօմբները (իտալ.), ընտորերկրեայ գերեզմանոցներ Հռոմում, որ առաջին քրիստոնեաները գաղտնի կատարում էին իրենց կրօնական ծէսերը. գետնադամբան։

Կատասպազմա (յուն.), ծեփվելի. դեղ, որ դնում են դրսից փափկացնելու համար։

Կատաստրօֆա (յուն.), աղէտ, անսպասելի չարաբաստիկ դէպք. կործանումն։—Թատերական կամ վիպական գրւածքի մէջ այն դէպքը, որը բաղդի որոշման վրա վճռական ներգործութիւն է անում։—Ըստ Կարլ Մարքսի սօցիալական յեղաշրջումը պիտի կատաստրոֆով լինի, իբրև հետևանք դասակարգային յարաբերութիւնների սրման։

Կատարր (յուն.), լորձաթաղանթի բորբոքում մարսելի որևէ մասում, ստամոքսում, թոքերում և այլն. հոսախտ։

Կատարակտ (յուն.), խամրութիւն աչքի ոսպի, որի հետևանքով տեսողութիւնը խաթարում է։—Ջրվէժ, սոնանք։

Կատաֆալկ (ֆր.), սանդղաձև բարձրութիւն, որի վրա դրւում է զագաղը.զագաղարան։

Կատէգօրիա (յուն.), տեսակ, կարգ, դասաւորութիւն։—Ստորոգութիւն. ընդհանուր հիմնական հասկացողութիւններ, որոնցից միւս բոլոր հասկացողութիւնները բղխում են։—*Կատէգօրիական*, ստորոգական։ Որոշակի, ճշգրիտ. վճռական, կրաքական։—*Կատէգօրիական իմպէրատիվ* տես *իմպէրատիվ*։

Կատէխիզացիա (յուն.), որևէ ուսմունքի վերաճառ տարց ու պատասխանի։

Կատէխիզիս (յուն.), գրքոյկ, որ նպատակ ունի մի քան ուսուցանել տարց ու պատասխանով։—

Կատէխիզմ (յուն.), հաւատոյ հանգամանքի կամ քրիստոնէական վարդապետութեան ուսմունք տարց ու պատասխանով։—*Քրիստոնէական վարդապետարան*։

Կատէտ տես *կսմիէտ*։

Կատիլինական, դաւադրական. հռոմէացի Կատիլինայի նմանի։

Կատօնական, նման հռոմէացեցի կատօնների. անզգուշութեամբ և խիստ բռնաւորութեամբ իշխան։

Կատօրգա (ռուս.), տաժանակիր աշխատանք. որին դատապարտում է ռուսաց օրէնքը քրէական և քաղաքական մեծ յանցանքների համար։

Կատօրժնիկ, (ռուս.) տաժանակրական. տաժանակիր աշխատանքի դատապարտած։

Կարաբին, *դարաբինա*, կարճ, լայնափող հրացան. տարացան։

—Կարաբինէր, այդ զէնքը կրող զօրք։ Թիկնապահ զօրքի մի տեսակը։

Կարագէօրգիևիչ, Սերբիայի այժմեան թագաւորական հարստութեան անդամ. Կարագէօրգիի ցեղից, որը 1801 թուին սերբերի ապստամբութեան գլուխ անցաւ և գահակալեց Ս. Իշխան։

Կարագաչ տես դարատաչ։

Կարահիմ, հրէական մի տոհմ, տագնակեցիների յաջորդները. մերժում է թալմուդը և իր կանոններն ու սկզբունքները միայն Մովսէսի օրէնքներից է ծագեցնում։

Կարակաս (ֆր.), մի տեսակ հրձիգ ռումբ։

Կարամբոլ (ֆր.), բիլիարդի կարմիր գնդակը։—Բիլիարդի մի խաղ է, որի մէջ խաղացողը իր գնդակը պիտի դիպցնէ երկու այլ գնդակի։

Կարամէլ (ֆր.), այրած շաքար, որ գոր է ածւում իբրև քաղցրաւէնի կամ իբրև կերակուր դեղատուրելու միջոց։

Կարանդաշ (Թուրք. ոուս.), մատիտ։

Կարանտին (ֆր.), մի տեղ, ուր ճանապարհորդներին առժամանակ պահում են, եթէ նրանք գալիս են տարափոխիկ հիւանդութիւններ ունեցող երկրից, որպէսզի վարակման առաջն առնեն։—Այդ արգելման ժամանակամիջոցը։

Կարաուլ (Թուրք.), զգաստ, պահակ. պահնորդ, պահապան։

Կարատ (ֆր.), կշռաչափ թանկագին քարերի համար, որ դեղատան երկրներում տարբեր ծանրութիւն ունի։

Կարաւան, բեռատան (պարսկ.) ժողովրդների մէջ ներքին և արտաքին հաղորդակցութեան նախնական ձևը, որ դեռ պահպանել է ասիական երկրներում, ուր երկաթուղիներ և հազորդակցութեան այլ յարմարութիւններ դեռ ևս պակասում են։ Աւազակների և գազանների յարձակման միացած ուժով դիմադրելու կարիքից առաջ եկած՝ ճանապարհորդների և վաճառականների մեծ խումբ, որ գրաստներով ապրանք և մարդիկ են տեղափոխում քաղաքից քաղաք, երկրից երկիր։

Կարաւան-քաշի, բեռատան-քաշի, կարաւանապետ։ Կ-ը դեկավարող և առաջնորդող։

Կարաւան-սարայ բեռատանատուն, քարաւանների իջևան։ Ներկայումս այդ անունը կրում են նաև-լի նոյն շէնքերը. իսկ մեծ քաղաքներում՝ ընդարձակ շէնք, մէջ տեղը բակ, շուրջանակի թէ վերև և թէ ներքև վաճառանոցներով, պահեստներով և այլն։

Կարբօն (լատ)., ածուխ, բնածուխ։

Կարբոնատ, բնածխատ, ածխային թթուտի աղ։

Կարբոնարօ (իտալ. յոգնակին՝ կարբոնարի), Իտալիայում մի քաղաքական կուսակցութիւն, որ 19-րդ դարի սկզբներում նպատակ էր դրել հայրենիքը ազատել ֆրանսիացիների, աւստրիացիների և պապերի իշխանութիւնից։ Գաղտնի յեղափոխական կազմակերպութիւն էր։ — Կարբոնարիզմ, դրանց մտածելա—և գործելակերպը։

Կարդինալ (լատ.), կաթոլիկ եկեղեցու 70 բարձր հոգևորականները, որոնք պապի խորհրդականներն են, որոնց միջից և պապ է ընտրւում։

Կարդինալ (ածական.), գլխաւոր, առաջնակարգ։

Կարդօն տես կարտօն։

Կարդօսաֆիա (յուն.), սրտի հիւանդութիւն։

Կարէմ (ֆր.), պաս, պահք, մեծպաս։

Կարէր, կարիէրա (ֆր.), ասպարէզ, ծառայութեան ասպարէզ. ճանապարհ պաշտօնների մէջ աստիճանաբար բարձրանալու։ Ջիւս սրաբշաւ վազք։

Կարիէրիստ, մի մարդ, որի միակ հոգածութիւնն է պաշտօններ առանալ և բարձրանալը։

Կարիերիստուր (իտալ.), ծաղրանկար. դէպքերի և անձնաւորութիւնների ծաղրական և չափազանցրած պատկերացնելը։ Կարիկատուրիստ, ծաղրանկարիչ։

Կարիսաբիա (իտալ.), ամենասիրելի. կաթոլիկ։

Կարիտաս (լատ.), կոչւում են այնպիսի պատկերներ, որտեղ նկարած է բարեգործութեան և մայրական սիրոյ տեսարան։

Կարիտատիվ սիստէմ անուանում է անտեսագէտ պրոֆ. Ադոլֆ Վագների անտեսութեան կազմակերպութեան այն եղանակը, որտեղ անտեսական բարիքները անվարձ, անփոխարինելի, ձրի տրւում են մի կողմից և առացւում են միւս կողմից. սրանց մէջ են բոլոր մանաւանդ բարեգործական հաստատութիւնները, ազգաստախնամները, շատ վանքային անտեսութիւնները, գիտութեան գեղարուեստի և հայրենասիրական նպատակներով եղած ներարերութիւնները և այլն։ Անհատական և հասարակական անտեսական կազմակերպութիւնների կողքին կ՝երթայ ձևն է։

Կարկասոներ կոչւում են Իսպանիայում Դօն-Կարլօսի գահակալութեան երեսունների կողմնակիցները։ — Նաև՝ 1830-ին Ֆրանսիայից աքսորւած Կարլօս X թագաւորի կողմնակիցները։ Տես նաև խրիստինօսներ։—Կարլիզմ, խպանական կարլիստների մտածելա—և գործելակերպը։

Կարնըալ (իտալ.), բարեկենդան. բարեկենդանի զարճութիւնները։

Կարնիզ (յուն.), զարդարանք պատի վերին մասում անմիջապէս առնիքի տակ, պատի երկարութեամբ ձգւող. պահակ։

Կարուսէլ (ֆր.), ժողովրդական զարճութեան ծառայող փայտէ ձիերի խումբ, որոնց վրա հնձնում են և «արշաւում»։—Հնում՝ տպետական ձիարշաւ։

Կարպետ (անգլ.), կապերտ, գորգ։—Անգլիական հատ գործւածք է ոտքի տակ գցելու համար։

Կարտ, կարտա (ֆր.), թուղթ (թղթախաղի)։—Քարտէզ, աշխարհացոյց։

Կարտ բլանշ (ֆր. սպիտակ թերթ.), անսահման իրաւունք. լիազօրութիւն, որը կարելի է գործադրել ըստ ցանկութեան։—Սպիտակ թերթ թուղթ, որը ունի սակայն առորագրութիւն։

Կարտեօմանիկ (ֆր. ռուս.), թղթամոլ, թղթախաղով տարւած։

Կարտէզիանիզմ կոչւում է Կարտէզիուսի (Դեկարտ, 1596—1650) և նրա հետևողների փիլիսոփայական ուսմունքը. մեր գիտցածների մէջ ամենահաստատունը միայն նա է, ինչ որ մենք մտածում ենք, գիտակցում ենք. cogito, ergo sum. մտածում եմ (գիտակցում եմ), ուրեմն կամ։ Այն ինչ որ գիտակցելով մեզ որոշակի և պարզ է ներկայանում, նա է միակ ճշմարիտը։ Կ. որոշակի տարբերում է նիւթ

և ոսկի, մարմին և հոգի։

Կարակէլ (ֆր.), երբեմն սեռ-պիկսան, արէկան կամ արէօսան, բինգ, և այլ կերպ անուանած, անտիսական նպատակով կապ-ուած միութիւններ են մինոյն ճիւղի ձեռնարկողների և արդիւնաբերողների, որ նպատակ ունին փոխադարձ մրցումը առմանամոլակիով, արտադրութիւնը պահանջի համեմատ կանոնաւորելով և ապառման շուկաները իրար մէջ բաշխելով անտիսապէս առաւելագոյն շահ ձեռք բերել։ Կարակէները ձըգտում են մինոյն ճիւղի արտադրութեան բոլոր ձեռնարկութիւնները մի երկրում, և ըստ կարելոյն նաև ամբողջ աշխարհում մի միութեան մէջ կենտրոնացնել, օրինակ՝ մի երկրի բոլոր բամբակեղէնի գործարանները. իսկ սինդիկատները բացի դրանից միացնում են իրենց մէջ նաև այդ ճիւղի արդիւնաբերութեան հետ անմիջապէս առնչութիւն ունեցող բոլոր արդիւնաբերութիւնը, այս դէպքում՝ բամբակի մշակութիւնը, գործարանները, մինչև անգամ և ապառման ձեռնարկութիւնները՝ վաճառումը, ապառնութիւնը և այլն։ Կ. է կոչւում նաև բանւորական արհեստակցական զանազան ճիւղերի միութիւնը մինոյն վայրում կամ նոյն ճիւղի արհեստակցութիւնների դաշնակցութիւնը մի պետութեան մէջ կամ ամբողջ աշխարհում.—1887 թ. Փերմանիայում պահպանողական և նացիոնալլիբերալ կուսակցութիւնների դաշնագրութիւնը հանրաշխ գործունէութեան համան պարլամենտում կրում էր նոյնպէս կ. անունը։—Գրաւոր կոչ մենամարտի։

Կարտէշ (գերմ.), թնդանօթային փամփուշտի մի տեսակը, որի մէջ լցած է մանր գնդակներ և կտրած երկաթ։—Որսորդական խոշոր կտորակ։

Կարտուզ, գլխարկի մի տեսակը։

Կարտուշ, աւազակ, սրիկայ։ (Հռչակաւոր գող և աւազակ Կարտուշի անունից, որին գլխատեցին Պարիզում 1721 թ.)։

Կարտօգրամ՝ (յուն.), աշխարհագրական քարտէզ, որի տարբեր գոյները կամ նշանները վիճակագրական տեղեկութիւններ են հաղորդում։ Տես նաև Դիագրամ։

Կարտօգրաֆիա (յուն.), քարտիզագրութիւն. գիտութիւն քարտէզներ կազմելու։—Կարտօգրաֆ, քարտէզ նկարող։

Կարտօմանտիա, գուշակութիւն թղթախաղի կարտերով։

Կարտօն (ֆր.), ստուարաթուղթ։

Կարտօֆիլ, գետնախնձոր, պատատա։

Կարրէ (ֆր.), քառակուսի. զօրքի դասաւորութեան մի ձև չորս կողմի յարձակումներից յաջողութեամբ պաշտպանուելու համար։

Կարցէր (լատ.), դպրոցում կամ համալսարանում մի սենեակ, ուր կարճ ժամանակով իրրև խստագոյն պատիժ բանտարկում են աշակերտին կամ ուսանողին։ Նոյնպիսին նաև բանտերում, ուր գցում են առանձնապէս անհնազիտ և աղմկարար բանտարկեալներին։

Կարօլինա, Կարլոս V-ի քրէական օրէնսգիրքը հռովմէական կայսրութեան համար։

Կարօլինզներ, ֆրանսիական թագաւորական հարստութիւն, որ տեւեց 751 թ.-ից մինչև 987.

Կացապ (ռուս.), անուանում են մալաբօանները (Փարը Ռուսաթայի բնակիչները) ռուս պետացուն նրա մօտքի պատճառով։ (Kak uan—ինչպէս ասծ)։

Կաւալիէր (ֆր.), ասպետ. շքանշան ունեցող։ Պարոն, որ պարում է կնոջ հետ, կամ նրան ուղեկցում, պրպեցնում։

Կաւալէրգարդ (ֆր.), մեսոպետ ասպետարանների կրող մի պօրտպուեղ է Ռուսաստանում։

Կաւալէրիա (ֆր.), հեծելազօր։—Կաւալէրիստ, հեծելազօրքի սպայ կամ զինուոր։

Կաւալէտտա (ֆր.), ասպետ. խումբ. պրօսանքի նպատակով կազմուած ձիաւորների խումբ։

Կաւատ, զաւատ. դատաստ (Թուրք.), ռասիկանական պաշտօնեայ Թիւրքիայում, որ եւրոպական դեսպանատներում պահապանի և մունետիկի պեր է կատարում։

Կաֆէ (ֆր.), սուրճ։ Սրճարան։

Կաֆէկղրա տես կաթէկղր։

Կաֆէ շանտան (ֆր.), ժողովրդական ճաշարան կամ սրճարան, որտեղ ոչ տասչնակարգ երգչուհիներ թեթև բովանդակութեամբ երգեր են տասում լսողից։

Կաֆիէին, սրճին. սուրճի մէջ եղած գրգռիչ մասը։

Կաֆտան (Թուրք.), տղամարդի երկար հագուստ։

Կէ տես քէ։

Կէր (անգլ.), չորս տեղ ունեցող կառքի մի տեսակը։

Կէզէլբան (գերմ.), կէզլի խաղալու համար պատրաստած յատուկ տեղ։—Կէզլի (գերմ.), խաղ է, մեծ փայտէ գնդակներ մի տախտակի վրայից գլորելով աշխատում են տախտակի միւս ծայրում շարուած 9 փայտակ սիւներին գետին գցել։

Կէղղ (յուն.), փշատերև երկարակեաց ծառ է. մայրի։

Կէլնէր (գերմ.), ճաշարանի, գարեջրատան և այլն սպասաւոր։

Կէկուօկ, ամերիկական անմարմինների մի պարը։

Կէկս (cakes), անգլիական կրկնակի պաքսիմաթ։

Կէնգուրու, Աւստրալիայի մի կենդանի է. համարեա միշտ կանգնում է իր յետին երկար ոտների վրայ և յետնում է ապտակ. ազնիվազ։

Կէնտաւր (յուն.) գիւտասար, առասպելական կենդանի կէս մարդ և կէս ձի. մարդաձի։

Կէպի. գինուորական մի գլխարկ է, վերևը տեղ։

Կէսար, կէսարիզմ տես գէզար...

Կէրամիկ (յուն.), գեղարուեստական բրուտութիւն։

Կէրբէրոս տես գէրբէր։

Կէրօսին, նաւթից ստացուած այրելու նիւթ, որ վառում են լոյս տառնալու համար։

Կէօլնի ջուր տես օդեկոլոն։

Կէֆալօգրաֆիա (յուն.), գլխի ուղեղի մասին դիտութիւն։

Կէֆալօմէտր (յուն.), գլուխը չափելու գործիք։

Կէֆալօտօմիա (յուն.), գլխատառութիւն. գլուխը ուսումնասիրելու նպատակով կտրատածքներ անելը։

Կէֆիր, մի տեսակ խմիչք, որ պատրաստում է կովի կաթից, որ նոման վիճակի մէջ է գըտնում կէֆիրի հատիկներով կամ սանկով։

...լա (արաբ.), գլուխ, ուղղութիւնը դէպի Մէկկա, ուր մահմետականները գտրնում են իրենց հայեացքը աղօթելիս։

—Հարաւ.—Դ. տրվա Ալիմ, նա, որի վրայ ուղղուած աշխարհի հայհոյանքը։ Տաճկաց Սուլթանի և Պարսից Շահի սիրազան է։—Պահարան մզկիթում, ուր կօրաննէ պահած, ուղղած դէպի Մէկկա։

Կրզլար-ապա, Սուլթանի հարէմի պետուր վերակացուն։

Կրշլա (թուրք.), զօրանոց։

Կիրիտկա (արաբ. ռուս.) կաշէ կամ կտաւէ վրանաձև ծածկոց կառքի վրայ։ Այդպիսի ծածկով սայլ։

Կիմաո (յուն.), հին յունական լսարանաւոր նուագարան, որից զօրպացել է ժամանակակից գիտարը։

Կրլար տես ար։

Կիլօ, կիլօգրամ՝ տես գրամ։

Կիլոլիտր տես լիտր։

Կիլոմէտր տես մէտր։

Կիլոտոն տես տոն։

Կիկլիմօրա (ռուս), ռուս ժողովրդի հատատալիքով՝ պնդային ոգի թզուկ կինջ կերպարանքով, որը անբարեացակամ վերաբերմունք ունի դէպի տան մարդիկ. սրանք աշխատում են նեղրնեղով կ.-ի սիրտը շահել։

Կիկլօպ տես ցիկլօպ։

Կիլ (Փր.), բիլիարդի ձողը։

Կինամօն, դարչին։

Կինզ (անգլ.), թագաւոր. ասում է հեգնօրէն անգլիական թագաւորի մասին։

Կինէմատօգրաֆ, սինէմատօգրաֆ (յուն.), կամ բիօգրաֆ, մի մեքենայ, որը շարժուղ պատկերներ է դնում պատի վրայ.—Հատատուբիւն, որտեղ ցոյց են տալիս շարժուղ, կենդանի պատկերներ։

Կինէտիկա (յուն.), ուսմունք շարժման մասին։

Կինիկ տես ցինիկ։

Կինաո, ոտի վրա մանր առուստաբ անողների դասը Թիֆլիսում։

Կիպարիս (յուն.), նոճի։

Կիսէկա (ռուս.), մարմաջ. նուբը նոսր կոտր։

Կիսկ (ռուս.), թթուշ կերակուր է կարտօֆիլի ալիւրից և պտուղների հիւթից։

Կիլլի, Նոր Զելանդիայի մի հազուագիւտ թռչուն է. այդպէս է անուանած իր ձայնի նմանութեամբ։

Կիսօտ, կիսօտ (յուն.) սրերի պատկերներ դնելու արկղ։

Կիտէլ (գերմ.), ապխտակ կամ մոխրագոյն կտաւից զինուորական հագուստ։

Կլարնէտ (լատ.), լիմն. հարուածային երկրներում ածող պղտուղ, առաւ թթու հիւթով։

Կլիրասիլ (Փր.), թիկնոցաձև զօրքի մի տեսակը, որ կրծքին և թիկունքին մետաղէ զրահ է կրում.

Կլիրիշարիլ (գերմ.), բոզաքաղքական հեգնոտ ծաղր։

Կլիսկա (գերմ ռուս.), հեգնոտ (բոզոքական)։

Կիմնիկեան փիլիսոփայութիւն տես ցինիկներ։

Կիրասօ, քաղցրահամ մի խմիչք, լիկէօր է։

Կլարէ (Փր.), գիւղական քահանայ։

Կլասկ տես բլօսկ։

Կլակիօր (Փր.), թատրոնում վարձու ծափահարողներ, որոնք պարտաւորութիւն ունին ծափահարել դերասանին կամ պըրեմիէրին։

Կլան (շօտլ.), մի ընդհանուր նախահօրից առաջ եկած ցեղ, գիւղատան Շօտլանդիայում (Սկօտլիայում), մեծ հեղինակութեամբ կապած իրենց ցեղապետի հետ և նրան հնազանդուղ։ 1745 թւի ճակատամարտից յետոյ Անգլիայի կառավարութիւնը վերացրեց կլանները իբրև

ժամանակակից քաղաքակրթութեան պահանջներին անհամապատասխան և խոչնդոտ յառաջադիմութեան։ Զարմ։

Կլասան (գերմ.), նուագարանի լեզուակ—Դանակ, փական, խուփ։

Կլասիտօն (թուրք.), արծաթ կամ ոսկի երիզ։

Կլաս (լատ.), դասակարգ. հասարակութեան մի խմբակցութիւն, որը միւսներից տարբերուում է իր պարապմունքով և իր շահերով. եթէ այդպիսի խմբակցութիւնը ճանաչուում է օրէնքի կողմից և ունենում է յատուկ իրաւունքներ և պարտականութիւններ տարբեր միւսներից, նա դառնում է դաս, сословіе, état։—Դասարան զրպրոցական։—երկաթուղու գնացքում կարգ։

Կլասիկ, կլասիկական, դասական. հին յունաց և լատինացոց վերաբերեալ։ — Առաջնակարգ, ընտիր, օրինակելի—կ. լեզուներ, արուեստ, գրականութիւն և այլն, յոյն և լատին լեզ., արուեստ, գր. և այլն։ կ. հեղինակներ կամ կլասիկներ կոչուում են մանաւանդ հին յոյն և լատին հեղինակները, իսկ առհասարակ իւրաքանչիւր գրականութեան մէջ ընտիր, օրինակելի հեղինակները, որոնք բոլորի կողմից ճանաչուում են իբրև վարպետներ։—կ. զիմնազիա, միջնակարգ դպրոցի այն տիպարը, որտեղ գերակշռում է յունարէնի և լատիներէնի ուսումնքը, այսինքն որտեղ տրուում է կլասիկական կրթութիւն։

Կլասիկական դպրոց անտանագիտութեան տասում է Ադամ Սմիթի և նրա հետևողների դպրոցը, որը իբրև նախադրեալ ընդունելով, որ մարդի անձնական շահը միակ մղիչն է տնտեսական գործողութեան, այդտեղից արտածանկան—ղեկտիւտի—եզանակով բղխեցնում էր յատկանական օրէնքներ մարդկային տնտեսութեան բոլոր ժամանակների համար։—(Տես նաև լիբէրալիզմ, տնտեսականի վերաբերեալ կտորը)։ Այս դպրոցին էր, որ եկաւ հակադրելու պատմականը—Տես հիստորիզմ։

Կլասիցիզմ, ուղղութիւն, որ գեղարուեստի և գրականութեան մէջ հետևում է հին դասական աշխարհին՝ յունաց և հռոմայեցոց ժամանակներին։ Գրականութեան մէջ մանաւանդ այդ ուղղութիւնը կոչեց լեզուն կլասիկականութիւն, որովհետև հին դասական գրականութեան միայն արտաքին ձևերի նմանութիւնն էր նրա համար պարտաւորիչ։

Կլասիֆիկացիա, դասակարգութիւն. տարրականների բաժանումը զանազան խմբերի համաձայն իրենց բնորոշ յատկութեանց։

Կլարնէտ (իտալ.), սրնգի նման նուագարան։

Կլաւիատուր (լատ.), տեղնաշար. դաշնամուրի կամ մի այլ նուագարանի մատերի ամրոցքութիւնը։

Կլաւիշ (լատ.), դաշնակի մատերը, այն փայտիկները, որոնց մատներով հարուածում են, որ ձայն դուրս գայ. տեղն։

Կլեասուզա (լատ. ռուս. արտասանութեամբ.) մի հանգամանք, որ գործը կինճռում է և անախորժութիւն պատճառում դիմացինին։

Կլեասուզնիկ (լատ ռուս.) խանգարիչ, խառնակիչ. բամբասող։

Կլէճօնկա (գերմ. ռուս.), մոմլաթի. ժոմով, խէժով կամ ձիթով ծածկած շոր։

կլկլ, անագր.—կլկլշի, դալայշի; պղնձէ ամաններ անագով։

Կլէպա տես կլլֆա։

Կլկլաոժանիա (յուն.), պատմ. ոլորութիւն. հիւանդութեամբ գոհանալու առանց կարիքի։

Կլերաս, կլէր (յուն.), կղերականութիւն, հոգևորականութիւն. եկեղեցական, հոգևոր դասը եկեղեցու, որ ուսուցանելու և պաշտամունք կատարելու պարտաւորութիւնը ունի։

Կլերիկալ, կղերական, հոգևորական ոգի ունեցող. ձգտող եկեղեցական ոգին տիրապետող դարձնելու կեանքի մէջ։

Կլերիկալիզմ, կղերականութիւն, այն հասարակական հոսանքը, որ ձգտում է եկեղեցուն ազդեցութիւնը տարածել ամբողջ աշխարհական կեանքի վերա, հակառակ է պետութեան միջամտութեանը եկեղեցու գործերին. դպրոցը և ընտանիքը իրեն դաստիարակչական հաստատութիւններ պահանջում է յանձնել հոգևորականութեան հսկողութեան և ղեկավարութեան։ Բազաքական և անտեսական պահանջներով կ. երբեմն ունի ղեմոկրատական բնոյթ, բայց ընդհանրապէս աւելի մօտ և դաշնակից է զգում իրեն արիստոկրատիային և բուրժուազիային։

Կլերօկրատիա, կղերապետութիւն։

Կլէֆտ, կլէպա (յուն.), յոյն հրացակամբի առաջնորդ. Տաճիկ իշխանութեան չենթարկուած լերին լեռնցի յոյներ, որոնք նպաստեցին Յունաստանի ազատութեան։ Կոչւում են նոյնպէս արմատով։

Կլիզմա, կլիստիր (յուն.), դրեթէ օքնա, հեղուկ, որ յետանքից ներս ին լցնում առանմքը, աղիքները լուանալու կամ լուծ առաջ բերելու նպատակով։ —Դրա համար գործադրող խողովակը։

Կլիմաս (լատ.), հին Հռոմում այն մարդը, սովորաբար ստրկ, որ ընդունում էր մի ուրիշի—պատրօնի—հովանաւորութիւնը։ Յաճախորդ։—Պաշտպանեալ, որը իր գործը վարելը յանձնում է փաստաբանին։

Կլիկ, կլիկա (ֆր.), մարդկանց մի խումբ, որոնց կապողը անձնական անմարթաբար շահն է։

Կլիմա, կլիմատ (յուն), մի տեղի օդի որպիսութիւնների ամբողջութիւնը։—Կլիմատոլոգիա (յուն.), գիտութիւն օդի և եղանակի վիճակի և նրա ազդեցութեան մասին գործադրական աշխարհի վրա։

Կլինիկա (յուն.), հիւանդանոց, մանաւանդ ուսումնարան համապատասխանների կից հաստատութիւն, որտեղ հիւանդներ բժշկելով ուսանողները վարժւում են ուսուցչապետի ղեկավարութեամբ և լսում են դասախոսութիւններ հիւանդի մահճակալի մօտ։

Կլիշէ (ֆր.), նկարի կազապարը փորագրած մետաղի կամ փայտի վրա, որից կատարում են տպագրութիւնը։

Կլիատիր տես կլիզմա։

Կլիշնիկ (ռուս.), զանազան, որի մօտ են լինում բանալիները։ Մանաւանդ՝ բանդապան։

Կլիօ, պատմութեան մուսան։

Կլու (ֆր. մեխ.), ամենատարածուած առարկան որևէ հանդէսի, ցուցահանդէսի մէջ և այլն։

Կլուբ (անգլ.), ակումբ, երեսաց ժողովարան. ժամանցի կամ քաղաքական նպատակներով կազմված միութիւն նաև դրանց ժողովատեղին։

Կլօակ (լատ.), կոյուղի. անմաքրութիւններ դուրս տանելու խողովակ կամ ջրանցք։

Կլօզէտ (անգլ.), արտաքնոց։

Կլոան, կլուան (անգլ.). խեղկատակ, ծաղրածու։

Կնայայ (գերմ.), ինջոյք, կոնծարանութիւն։

Կնեազ (ռուս.), իշխան։—Կնեագինա, իշխանուհի։—Կնեաժնա, իշխանադուստր։

Կնէխտ (գերմ.). ճորտական դիւղացի միջնադարեան Գերմանիայում։

Կնիկուն (գերմ.), ոտվբանս (ֆր.), ծունկը ծալելով բարևելու եղանակ, որ անում են մանկահասակ աղջիկները և պալատական ընդունելութիւնների ժամանակ՝ բոլոր կանայք։

Կնուտ (ռուս.), մարակ։

Կնօպկա (գերմ. ռուս.) լայն և տափակ գլխով մեխ (գամ), որին կարելի է մատով սեղմել և նստեցնել պատի մէջ։—Կոճակ էլեկտրական զանգակի և նման բաների։

Կշանարիա տես կսանուա։

Կոկորդիլոսի արցունք տես կրօկօդիլ։

Կոմի տես գրաֆ։

Կոնգլոմեր, մեռաքակ կանաչ ու կարմիր քաշկինակներ, որ կապում են փեսայի կրծքին մի ծայրն ուսին ատրացնելով, մեջը գոտու մէջ։

Կոնաֆէօր (ֆր.), վարազվիր։

Կոնաֆիտր, մոզերի ամբողջածք։

Կոնը (լատ.), խորանարդ. մի տարածութիւն, որ պարփակած է վեց քառակուսի կողմերի մէջ։

Կոր, հնոցի մէջ ամրացրած անշարժ կաթսայ։ Արտի պղղինձ։

Կոռնիկ, խորանարդիկ մանուկների խաղի համար։

Կոռ դ'էտա (ֆր.), պետական հարուած. պետական կազմի յեղաշրջումն դէպի վատը, առանց ժողովրդական համաձայնութեան, իշխանութեան ձեռքով։

Կուզէն (ֆր.), հղրօր, քրոջ, մօրեղբօր, հօրեղբօր, մօրաքրոջ, հօրաքրոջ որդի։ Իսկ նոյն ազգականների աղջիկը կոչւում է կուզին։

Կուլ, հին Ռուսաստանում հացահատիկի չափ, մօտաւորապէս մի չետվերտ։

Կուլակ (ռուս. բառնագր.), պետական կեղեքիչ, վաշխառու։

Կուլի, Հինաստանում և Հնդկաստանում, օրավարձով աշխատող բանուր. տեղափոխելով Ամերիկա խոշոր մրցակիցներ են հանդիսանում տեղացի բանուորներին։

Կուլինար (լատ.), խոհարարական. խոհանոցին և կերակուրներին վերաբերեալ։

Կուլիշ (ռուս.), զանակական հացի մի տեսակը Ռուսաստանում։

Կուլիս (ֆր.), նկարած պատ, անառատ, բեմի մի տեսարան ներկայացնող, որ գրւում է թատրոնական բեմի վրա գործողութեան պահանջի համեմատ կողմնափեղկ, նկարափեղկ։

Կուլմինացիա (լատ.), բարձրակէտ, գագաթնակէտութիւն. ամենաբարձր կետին հասնելը։—Աստղի անցնելը միջօրէականի վրայով. նրա ամենաբարձր կետում լինելը։

Կուլուար (ֆր.), նրբորդ. երկար ձգած զրօսասենեակ թատրոնական կամ պատմական դահլիճի կողքին։

Կուլտ (լատ.), պաշտամունք, պաշտօն. երկրպագութիւն աստուածութեան։

Կուլտուրական, կուլտուրէլ.

բնական վիճակից բարձրացած, բազաբակրթութեան, մարդկային մշակող ձեռքի ազդեցութիւնը իր վրա կրող։ Կ. բոյս, մարդի ձեռքով, իր պէտքերին յարմարեցնելու նպատակով մշակուած։

Կուլտուրկամպֆ (գերմ.), 1871-1887 թիւը տեղ պայքարը Բիսմարկի և կաթոլիկ հոգևորականութեան մէջ Գերմանիայում, որի նպատակն էր չեզոքացնել կաթոլիկութեան ազդեցութիւնը երկրում և վերջնել նրանց դիմադրութիւնը գերմանական միութեան։

Կուլտուրկլգէր (գերմ.), կուլտուրա տարածող։ Ռուսաստանում՝ ժողովրդի բազում լուսաւորութեան կողմնակից առանց յեղափոխական քայլերի։—Հեգնորէն՝ չանուն կուլտուրայի տարածման նախնական վիճակում գտնուած ժողովրդների մէջ անիրաւութիւններ գործող։

Կուլտուրա, կուլտուր (լատ.), մշակութիւն. հողի, բոյսերի մշակութիւնը մարդկային ձեռքով։—Մարդկային կեանքի զարգացումը համեմատած բնական վիճակի հետ. բնական վիճակից զարգացման ճանապարհով դուրս եկած և աւելի բարձր աստիճանի վրա հասարակական կեանք։ Մշակոյթ։

Կուլմինատոր (գերմ.), խոհարարապետ.

Կուկուրուզ (թուրք.), սեմինդը. եգիպտացորեն։

Կումաչ (արաբ.), կարմիր բամբակէ գործուածք։

Կումի տես գումի։

Կումիս, զալմուղների գործածած մի խմիչք ձիու կաթից։

Կումիր, կուռք։

Կանկատատօր (լատ.), դանդաղկող, յամրաշարժ. այդպէս անուանում էին հռոմայեցի զօրավար Ֆարիոսին բնորոշելու համար նրա գործելակերպը Անիբալի դէմ մղած պատերազմում 217 թ. Ք. ա.։

Կուշ (ֆր.), դրամական մի գումար։—Թղթախաղում դրամի քանակը, որը մի անգամից դնում են մէջ տեղ։

Կուշ! (ֆր.), պարկիր (շանն են ասում)։

Կուշակ (ռուս.), շորից գօտի, որ կապում են ռուս գիւղացիք։

Կուշէտկա (ֆր. ռուս.), նիզ և երկար թաղի պարկելու համար.

Կուչէր (գերմ.), կառապան։

Կուպէ (ֆր.), բաժանմունք երկաթուղու վագոնում։—Ծածկած կառք խորանարդաձև։

Կուպիոն (լատ.), հռոմայեցոց դիցաբանութեան մէջ սիրոյ աստուածը։

Կուպիւր (ֆր.), կրճատուած թատրոնական գրւածքի, լրագրական յօդուածի և այլն.

Կուպլէտ (ֆր.), ոտանաւորի տուն։—Ծաղրական բնաւորութիւն ունեցող երգ, որի բոլոր տներից յետոյ կրկնւում են միևնոյն խօսքերը։

Կուպճի (ռուս. ուղիղը՝ կուպշայակրնգաստ,) նօսրաթով վաւերացրած թուղթ, որով վկայւում է մի կալւածքի գնւած լինելը։

Կուպօլ (իտալ.), գմբէթ։

Կուպօն (ֆր.), կտրօն. մի տեղի տոմսակ թատրոնի ընդհանուր օթեակի մէջ։—Մանաշահ. պետական տոկոսաթուղթերին, բաժնետիրական տոմսերին և այլ արժէթղթին կցւած մանր տոմսակներ, որոնցից իւրաքանչիւրը նրա վրա նշանակած ժամանակին պոկում են և ներկայացնելով համապատասխան հիմնարկութեան

դանձարանը տալիս են տոկոսներ։

Կուպօրօն, արջառապ։

Կուտասարսիին (ռուս.). արդիւնագործութիւն, Ռուսաստանում տարածւած արդիւնագործական այն ճղանակն է, որով արդիւնագործողը կուտարսը միաժամանակ և տէրն է և բանւորը, բայց գործում է ոչ թէ մանուածոյ յաճախորդի պատւերով, այլ մեծ քանակութեամբ շուկայի համար։ Տնայնագործութիւն։

Կուտուգա, (ռուս.), բանտ. ժողովրդական ծաղրական անունն Ռուսաստանում։

Կուտուխատա, մօնդօլական բարձր հոգևորական։

Կուլաճ (ֆր.), արատաւորութիւն, համարձակութիւն։

Կուրան տես կօրան։

Կուրատէլ (լատ.), բաժանվայրի վարչութիւնը, դիւանատունը։

Կուրգան (պարսկ.), գոհ. մատաղ։—Կուրգան-բայրամ՝ տես բայրամ՝։

Կուրգան (պարսկ. կուրխանա, բլրատուն), Ռուսաստանում և Սիբիրում բլրաձև գերեզմաններ հին մօնղօլների։

Կուրիա (լատ.), որոշ ընտրողական եղանակի մէջ ընտրողների մի խումբ, ըստ դասակարգի կամ ըստ ազգութեան, որին որոշ թւով ներկայացուցիչներ տալու իրաւունք է վերապահած, ինչպէս Աւստրիայում, Ռուսաստանում, Պարսկաստանում։—Հռոմայ պապի վարչական իրաւունքների իրագործման ծառայող բոլոր հաստատութիւնների և պաշտօնեանների ամբողջութիւնը՝ կարդինալներ, պրէլատներ, փաստաբաններ, գործակալներ, նօտարներ, կօնսիստօրիանները, հոգևոր դատարանները և վերջապէս պապի պալատը։ Հին Հռոմում պատրիկների (ազնուականների) ատորաժանումները, որոնք կառավարում էին ժողովուրդը։

Կուրիէր (ֆր.), պնդագեսպան, սուրհանդակ։

Կուրնօզ (լատ.), հեռադրքիր. զարճալի, զրաղեցուցիչ։ Տարօրինակ. սրամիտ։

Կուրս (լատ.), ընթացք, ուղղութիւն. նաեւ բռնած ընթացքը։ Արտասահմանեան դրամի, մուրհակի և այլն այն միջին գինը, որով մի օրւայ մէջ կատարւում են առևտրական հաշիւները. օրինակ՝ նայած կուրսին մի օր կարող է արժենալ 267 ռուբլի, մի այլ օր դրանից աւել կամ պակաս։—Դասընթաց. մի գիտութեան ամբողջութիւնը, որ ուսանւում է։—Ռուսաստանում՝ համալսարանական տարի։ Կուրսեր, բարձրագոյն դպրոց։ Ժամանակաւոր դասընթաց։

Կուրսիվ (լատ.), նօսր, նօսրագրութիւն։

Կուրսիտկա (լատ. ռուս.), ուսանողուհի. բարձրագոյն դասընթացների հետևող օրիորդ կամ տիկին։

Կուրտիզան (ֆր.), պալատական, դրանիկ։—Դանդաղ յետևից քարշ եկող։

Կուրտիզանուհի, կուրտիզանկա (ֆր. ռուս.), սիրուհի բարձրաստիճան մարդի։

Կուրտուազի (ֆր.), նաեւ քաղաքավարութիւն. ասպետական պաշտամունք կանանց։

Կուրօրտ (լատ. գերմ.), բուժավայր. այնպիսի տեղ ուր գնում են հիւանդները բժշկուելու և կազդուրուելու համար հանքային ջրով, օդով և այլն։

Կուրֆիւրստ (գերմ.), հին Գերմանիայում իշխան, թեկ

7—9, որ իրաւունք անէր ընտրել կայսր։

Պուէբրա (ֆր.), նամակի ծրար։—Անգամի սիրոց։—Մի մարդի պարագաներ ճաշելու համար։

Կա... տես րա...

Կաճօնճ (լհհ.), կաթոլիկ քահանայ։

Կրամ (դեմ.), անանկութիւն։

Կրասիմնոյ (ռուս.), օսլա

Կրակօվնակ, լհհական մի ապագային պար։

Կրամբամբուլի (չէխ.), մի աւազակ օղի։

Կրամօլա, խռովութիւն, ապստամբ։ Դաւաճանութիւն։ Կրամօլնիկ (ռուս.), ապստամբ. ապստամբ։

Կրան տես դրան.

Կրանիօմէտրա (յուն.), գանգաչափութիւն։

Կրաուն, անգլիական արծաթ դրամ—5 շիլինգ—2,08 րուբլի —6,25 ֆրանկ։

Կրաս (լատ.), կոպիտ, խիստ։

Կրատէր (յուն.), հրաբխարերան. այն անցքը, որտեղից հրաբխային ասրը արտաւիժուածներ է անում։

Կրէատուր (լատ.), արարած։—Մի մարդ, որ բարձր դիրքի է հասել ոչ իր անձնական արժանիքներով, այլ որովհետև իր կամքը և խիղճը մի զօրաւորի տրամադրութեան տակ է դրել և նրա շնորհիւ է դիրքի հասել. ձեռնասուն։

Կրէատօր, արարիչ, ստեղծիչ,

Կրէացիա, ստեղծագործութիւն, արարչագործութիւն։

Կրէացիանիզմ, Կրէատիանիզմ (լատ.), մի հայեացք է, ըստ որի երեխայի մարմինը ստեղծում են ծնողները, բայց նրա ծննդեան րոպէին Աստուած իր հոգին փչում է նրա մէջ։

Կրէդիտ (ֆր.), վարկ. հաւատ, վստահութիւն։ Այն վստահութիւնը դէպի մի անձնաւորութիւն. որի հեման վրա կարելի է այժմ նրան որոշ ծառայութիւն անել համոզուած լինելով, որ ապագայում փոխարէնը կստացի։ Այս վստահութեան վրա հիմնուած՝ դրամական վճար՝ ապագայում կամ ստանալու յոյսով. վաճառականին արուած ապրանք, արժէքը ապագայում ստանալու պայմանով և այլն։ Հաշուապահութեան մէջ իր պարտքը և դէմացինի պահանջը, որ գրուում է հաշումատեանի աջ երեսի վրա։—Կրէդիտային հաստատութիւններ, այն բոլոր բանկերը, փոխատու ընկերութիւնները և այլն, որոնք որոշ հրաշխաւորութեամբ անտեսական ձեռնարկողներին որոշ ժամանակով փոխարինաբար դրամ են տալիս տոկոսով։ Կ.-ային տուն, պետական թղթապրամ, որի դիմաց միշտ կարելի է ստանալ հնչիւն դրամ։

Կրէդիտիվ կամ ակկրէդիտիվ հաւատարմաթուղթ, յանձնարարական գրութիւն. մի գրութիւն, որը մի բանկիր—ուղարկողատալիս է, որպէսզի նրանով մի այլ բանկում փող բաց թողնին ի հաշիւ Կ. ուղղի։

Կրէդիտիվ հրովարտակ կամ գրամնօտա (ռուս.), վկայագիր, որ արուում է այլ երկիր ուղարկուող դեսպանին, որպէսզի նրան ճանաչեն, իբրև ներկայացուցիչ։

Կրէդիտօր, վարկատու, վստահղող, պարտատէր։

Կրէդո (լատ.), հաւատամք. հաւատոյ հանդգնակ—Քաղաքական Կ. մի կուսակցութեան քաղաքական դաւանանքը, նրա ըմկղմունքները։

Կրէմ (ֆր.), ևեր—Սերից, ձուից, շաքարից պատրաստած.

մի քաղցր ուտելիք։ Կրէմ-գոյն, բաց դեղնաւուն, թաւմ իւղի գոյն։

Կրէմատօրիում, դիակներ այրելու տեղ։

Կրէմլ (ռուս.), միջնաբերդ, քաղաքարերդ։ Մասնաւորապէս՝ Մոսկուայինը։

Կրէյսէր (դեմ.), յաճախաւոր ձեռն պահաւորած, արագաշարժ պատերազմական նաւ, որ կարող է հետու ուղևորութիւններ անել և նպատակ ունի շրջել ջրերում դիտելու համար թշնամուն, յափշտակել թշնամու առևտրական նաւերը և պաշտպանել ափերը։

Կրէյցկը, կրօյցկը, գործածութիւնից դուրս եկած ասուրիական դրամ = մօտաւորապէս մի կոպէկ —2,5 սանտիմ։

Կրէնդէլ (գերմ.), իւղով հաց որ թխած է B տառի ձևով։

Կրէպ (ֆր.), նուրբ մետաքսէ շղարշ ալիքաւոր գործած երեսով, որի սեր յաճախ գործ է ածւում իբրև սգի քող։

Կրէպօ, բաղկեթու։

Կրէսոս, Լիդիայի թագաւորը VI դարում Ք. ա., որ յայտնի էր իր անթաւ հարստութեամբ և գանձերով։—Շատ հարուստ մարդ։

Կրէս-ապատ, մի տեսակ բանջարեղէն։

Կրէտին, (ֆր.), ապուշ թանձրամիտ։

Կրէտինիզմ, մի տեսակ հիւանդութիւն է, ապուշութեան մի ձևը, որով բանուածները լինում են փոքրաճասակ, հաստապլուխ, ապուշ հայեացքով և թոյլ մկաններով. ամբողջ մարմինը անհամաչափ է կազմուած. մտաւոր ընդունակութիւններից զուրկ են, միայն ունին ինքնապահպանման բնազդ. ապրում են Ալպերի մի քանի հովիտներում։

Կրիգա (յուն.) կրիզ, ճգնաժամ, տագնապ։—Տնտեսական կ. առում է անտեսական կեանքի կանոնաւոր ընթացքի ժամանակաւոր խանգարումը, որը հետևանք է արտադրութեան և սպառման անհամապատասխանութեան. ապրանքների մեծ քանակութիւն, առևտրի պակասութիւն, անգործութիւն և այլն, որ շատերին անտեսական թշուառութիւն և քայքայում է պատճառում։—Բժշկութեան մէջ կ կոչւում է հիւանդութեան ընթացքում վճռական վայրկեանը։—Քաղաքական կեանքում գործերի այնպիսի բարդացում, որի հետևանքը լինում է միջնորդութեան ամրողջական կամ մասնակի հրաժարականը։

Կրիկէտ (անգլ.), անգլիական գնաւակախաղ. երկու բանակներից իւրաքանչիւրը աշխատում է թիակներով չեզ մղել դէմացինի անձակած գնդակը և արգելել դիպչելու ձողերին։

Կրիմինալիստ (լատ.), ոճրագէտ իրաւաբան, քրէագէտ։ Իրաւաբան, որ մասնագիտօրէն ուսումնասիրել է քրէական իրաւունքը։—Կրիմինալիստիկա, քրէական իրաւունք։

Կրիմինէլ, Կրիմինալ, յանցաւոր, ոճրական։ Քրէական։

Կրինօլին (ֆր.), ձողից շինած շրջաններ, որոնք հետում գործ էին ածում կանանց հագուստի փէշերը լայն ձևով պահելու համար։

Կրիպտօգրաֆիա (յուն), գաղտնագրութիւն։—Կրիպտոմանիա, գաղտնամոլութիւն։

Կրիստալ (յուն.), բիւրեղ։—Կրիստալիզացիա բիւրեղացում։

Կրիտէրիում, գատաւնիշ. ճշմարտութիւնը որոշելու համար չափ, նշան, փորձաքար։—Քրն-

նպատակութեան ատեքանոչափ։

Կրիտիկա (յուն.), քննադատութիւն. դատողութիւն և ուսումնասիրութիւն մի երեւոյթի մասին, թէ արդեօք նա համապատասխան է այն կանոններին ու օրէնքներին, որոնք պիտի իշխեն նրանում։

Կրիտիկական, ապդնապալից, ճգնաժամային. վճռական, վտանգաւոր։ Դժւարին։—Քննադատական։

Կրիտիցիզմ կոչւում է յատկապէս Կանտի փիլիսոփայական սիստեմը, որը կատարով վերաբերելով մեր ընդհանուր հասկացողութիւններին նախապէս որոշում է մարդկային ճանաչողութեան սահմանները։ Տես *կանտիզմ*։ — Քննադատական եղանակ ուսումնասիրութեան։

Կրմանչ (քրդ.), քուրդ։

Կրուգալայա պլատիկա (ռուս.), համայնքի պարտաւորութիւնը՝ վճարել տուրքերը իր անպարտաճանաչ համայնակիցների փոխարէն Ռուսաստանում։

Կրուժկա (ռուս.), ըմպանակ. ջուր խմելու աման կոթով։ — Նոյն ձևի գանձանակ։

Կրուպի թնատոթ, ամենաւալ թ-ները, որոնք պատրաստւում են Գերմանիայի էսկն նահանգում գործարաններում։ *Կրուպի* գործարաններ։

Կրօկէտ (անգլ.), անգլիական մի խաղ է. մուրճի հարւածներով աշխատում են փայտէ գլնաձևները անցկացնել կամարակապ անկած ձողերի միջով։

Կրօկօդիլ, կոկորդիլոս. խլեզաձև կենդանիներից ամենամեծը — *կոկորդիլոսի արցունքներ* թափել, կեղծ ափսոսալ. իբր թէ կոկորդիլոսը իր որսը ուտելիս լալիս է։

Կրօն, ռուսական արծաթ դրամ = 35 կոպէկ = 1,05 ֆրանկ։ Սկանդինաւեական կրկրնեռւմ կ —49 կոպէկ = 1,33 ֆրանկ։

Կրօնպրինց (գերմ.), Գերմանիայի գահաժառանգը։

Կրօնօս, հին յունաց պիւտանութեան մէջ՝ ժամանակի ատւածը, հռովմայեցոց *Սատուրնը*։

Կրօր (հնդ.), Հնդկաստանում խաշու դրամական հաշիւների համար գործածական անուն — տաս միլիոն րուպի։

Կսապրատա (լատ.), քառակուսի. չորս անկիւն ունեցող մի ձև, որի բոլոր անկիւնները ուղիղ են և կողմերը հաւասար։

Կսապրատուր, քառակուսացում. որևէ ձևի տարածութեան մեծութիւնը արտայայտել նրան հաւասար քառակուսով։ — Շրջանի կտրատութիւն, մի խնդիր է՝ շրջանի մեծութեան հաւասար քառակուսի կառուցանել, որ անլուծելի է երկրաչափութեան մէջ. այդ պատճառով չ. կ. նշանակում է ցնորք, անիրագործելի երազ, անկարելի բան։

Կտաղիլիօն (ֆր.), միլիոնը չորս ատեքան բարձրացրած։

Կտաղրուբէդ (լատ.), չորքանկի։

Պտագի, բտագի, ատերևոյթ։

Կտալիտէտ (լատ.), որակ, արժանութիւն։

Կտալիֆիկացիա (լատ.), առարկաների որակի նշանակումը։

Կտանտում (լատ.), քանակ. քանակութիւն։

Կտարտ (լատ.), քառորդ. զանազան երկրներում տարբեր ծաւալ ունեցող հեղուկի չափ։

Կտարտա (լատ.), չորրորդ լարը լարաւոր նւագարանների։ — Քառորդ ձայն (երաժշտական)։

Կտարտալ, եռամսեակ, քառորդ տարի։ — Բազաքամաս, որ ընկած է չորս փողոցի մէջ։ — *Կտարտալնի* (լատ. ռուս.), քաղաքամասի հսկող ատեքանական պաշտ։

Կտակէր, կէկէր (անգլ.), ներքատն. տասնհօթերորդ դարի կիսին Անգլիայում Գէորգ Ֆօքսի հիմնած մի ազանդի հետևողները իրենց անւանում էին «բարեկամների ընկերութիւն», ժխտում են քահանայութիւնը, ծէսերը, խորհուրդները. ընդունում են մարդկանց կատարեալ հաւասարութիւնը, հրաժարւում են երդումից և պինւորական ծառայութիւնից, վարում են խստակրօն կեանք. տարածւած են Անգլիայում և Ամերիկայում։ Անունը ծագում է անգլիերէն դողալ բառից, ինքնագլխով դողալ՝ որովհետև կրօնական յուզմունքից դողում են։

Կտարտէտ (ֆր.), քառերգ. քառանւագ. չորսի քառաձայն նւագածութիւն կամ երգեցողութիւն. Նաև այդ նպատակով հեղինակած երաժշտական կտոր։

Կտարտէր, անգլիական չափ հացահատիկների = 290³/₄ վիտր = 1,38 հեկտոլտր — 8 բուշել։

Կտարտիրա (ֆր.), բնակարան։ — *Կտարտիրանտ*, վարձակալ բնակարանի. բնակարանում վարձով ապրողը։

Կտարց (գերմ.), որձաքար։

Կտաս (ռուս.), ռուսական թըթու խմիչք է, որ պատրաստում են թթւեցրած հացից. թթւաջուր։ — Թթու դրած վարունգի մի տեսակը։

Կէկէր տես *կտակէր*։

Կէհտօր (լատ.), աւագ գանձապետ հին Հռովմում։ — Գանձապահ, հաշւապահ. համալսարանում թոշակները գանձող։ — Ֆրանսիական պառլամէնտում՝ ներքին կարգի վրա հսկող երեք պատգամաւորը։ — *Կէհտորա*, *կէհտօրի* պաշտօնը. նրա գիտանը։

Կիէտիզմ (լատ.), խորհրդապաշտական մի ուսմունք (XVII դարում), որը կարծում է, թէ խորասուզւելով Աստծու մէջ կարելի է խորին խաղաղութեան հասնել։ — *Կիէտիստ*, այս ուսմունքի հետևող։

Կիինկէլիպատ (լատ.), հնգապատութիւն. հնգի իշխանութիւն։

Կիինկիլիոն, միլիոնը հինգ աստիճան բարձրացրած։

Կիինտէմնց (լատ.), հնուս նշանակում էր էֆէբը, որը համարում էին հինգերորդ տարրը (առաջին չորսը՝ հող. ջուր, կրակ և օդ)։ — Ծուռ, ուղեծուռ։ — Էութիւն, մի բանի էական մասը։

Կիրա (ֆր.), հաւատարեցումն պարտաւորութիւնների. պարտքի ջնջումն։ — *Կիրատացիա* (ֆր.), ատեցական, անդորրագիր։

Կիրիլնալ, կայսերական պալատը Հռովմում. առաջ պապինն էր. կառուցած է համանուն բլուրի վրա։

Կուոլիբէտ (լատ.), ինչ որ ուզէք. խառնւող ամենատեսակ բաներին. Այդպիսի երաժշտական կտոր կամ նկար։

Կուօտ (ատ.), ինքնավար գաւառի բաժինը պետական ծախսից։

Կուալիցիա (լատ.), *կուալիսիօն*, դաշն, միաբանութիւն, նիզակակցութիւն. մի քանի պետութիւնների կապակցութիւնը իրար հետ մի ընդհանուր թըշնամի տապալելու նպատակով։ — Համաձայնութիւն քաղաքական կուսակցութիւնների մէջ ընդհանուր քայլերի համար ընտրութիւնների ժամանակ։ — Տնտեսագիտութեան մէջ կ. նշանակում է բանւորների դաշնագրութիւն աշխատավարձի

յաւելման կամ աշխատաժամերի կրճատման նպատակով. գործատուների միութիւն պայքարելու համար բանւորների պահանջների դէմ, կամ արտադրութիւնը կանոնաւորելու և բարձր գներ սահմանելու նպատակով (կարտէլ)։

Կօրպայտ (լատ.), բաց մոխրագոյն մեհեաղ։

Կօրզար (ռուս.), Փոքր Ռուսիայում թափառական կոյր երաժիշտ, աշուղ, որ նւագում է կօրզա, մանդօլինի նման եռաւոր մի գործիք։

Կօրսար, կաշեայ պատեան ատրճանակի։

Կօղ (Ֆր.), *կօղէրա* (լատ.), օրէնագիրք. պետութեան հրատարակած օրէնքների ժողովածու, իրրև օրէնսդրութիւն մի որոշ ակզբունքով։ — *Կօղ սիվիլ* (Ֆր.), քաղաքացիական (ոչ քրէական) օրէնագիրք։ — *Կօղ Նապօլէօն, Նապօլէօն I-ի օրէնագիրքը*, որի հետևողութեամբ կազմուած են բոլոր քաղաքակիրթ երկրների օրէնագիրքերը։

Կօղիֆիկացիա (լատ.), *կօդիֆիկասիօն* (Ֆր.), երկրի օրէնքների վերածումը մի ընդհանուր սիստէմի, համակարգութեան։

Կօզակ տես *կազակ*։

Կօզիր (ռուս.), *կօզըր*, թըզթախաղի մէջ այն գոյնը. որը այդ ձեռք խաղում առաւելութիւն ունի և յաղթում է։

Կօէքսիստէնց (լատ.), էակցութիւն, գոյակցութիւն, համագոյութիւն։

Կօէֆիցիէնտ (լատ.), գործակից. հանրահաշւի մէջ այն թիւը, որով բազմապատկւում է մի մեծութիւն. 3 a ձևի մէջ 3-ը գործակից է։ — Մշտական մեծութիւն, որով չափում են բնական երևոյթները։

Կօինցիդէնտ (լատ.), համապիր, զուգադէպ. երկու կամ աւելի փաստերի դիպակցելը։

Կօլէկտիվիզմ, այսպէս է կոչւում յաճախ *մէրկանտիլիզմը*, 17-րդ դարի անտեսական քաղաքականութիւնը, որովհետև Լուդովիկոս XIV-ի մինիստր Կօլբէրը (1619—1683) այս ուղղութիւնը ամենահետևողական կերպով իրագործեց Ֆրանսիայում։ Տես նաև *պրոտէկցիոնիզմ*։

Կօլդ-կրէմ (անգլ.), զովացուցիչ սպիտակ օծանելիք։

Կօլէգ (լատ.), պաշտօնակից, անդամակից. բարեկից։

Կօլէգիա, խումբ, խմբակցութիւն, որ ձայների մեծամասնութեամբ է վարում գործերը։

Կօլէգիաններ, Պետրոս Մեծի հիմնած կենտրոնական պետական հաստատութիւնները Ռուսաստանում։

Կօլէգիալ հաստատութիւններ կոչւում են այնպիսիները, որոնք կազմակերպւած են կօլեգիալ սիստէմով, այսինքն, որտեղ վճիռ արձակողը ոչ թէ մի պետական պաշտօնեայ է (*բիւրոկրատիզմ*), այլ մի քանի պաշտօնակիցների ժողովը ձայների մեծամասնութեամբ։

Կօլէժ (Ֆր.), *կօլէջ* (անգլ.), Ֆրանսիայում միջնակարգ, իսկ Անգլիայում բարձրագոյն դպրոցի մի տիպար։

Կօլէժսկի ասէսօր, կ. ս*էկրէտար*, կ. *սաւետնիկ*, կ. *րէգիստրատօր*, տարբեր *տասիճաններ* են քաղաքացիական պաշտօնէութեան Ռուսաստանում։

Կօլէկտացիա, հաւաքածոյ. ժողովաբարութիւն։

Կօլէկտիվ (Ֆր.), հաւաքական, ընդհանուր. խմբական, հաւաքօրէն, բազմաբար։ — *Հաւաքական մարմին*։

Կօլէկտիվիզմ (Ֆր.), հասարակական վարդապետութեան մի ուղղութիւն, որը ձգտում է *մոնոպոլ* անհատութիւնների փոխարէն հաստատել հաւաքական — *կօլէկտիվ* — սեռեսութիւն. կապիտալը, հողը, մեքենաները և գործիքները դարձնել ընդհանուրի սեփականութիւն, բայց իւրաքանչիւրի գործածութեան տարրականները թողնել *մասնաւոր* սեփականութիւն։ Ֆրանսիոյս երկրներում կ. գործ է տեսնում *սոցիալիզմի* փոխարէն։ — Հաւաքական սեփականատիրութիւն։

Կօլէկտիվիտատ, *կօլէկտիվիտմի* հետևող. այդ ուսմունքը տարածող։

Կօլէկցիա (Ֆր.), հաւաքածոյ, ժողոմածոյ. ուսումնասիրական կամ հաճոյական նպատակով ի մի գումարած և որոշ սիստէմով դասաւորած առարկաներ։ — *Կօլէկցիոնէր*, հաւաքածոյ կազմող։

Կօլէնկօր (Ֆր.), խէժով ծածկած կտոր։

Կօլիբրի, ամերիկական թըռչունների մի ցեղ. ամենափոքր գեղափետուր թռչնիկ. մեղրածուծ։

Կօլիզեում, *կօլօզեում* (լատ.), վէսպասիանոսի ժամանակ կառուցած հսկայական կրկէսը Հռոմում։ — *Մեծ շէնք* հասարակական զւարճութեան համար։

Կօլիգնա, *կօլիգնօն* (Ֆր.), բախիւն, ընդհարում. հակադիր և հակառակ հանգամանքների բախիւն։

Կօլխիդա, այն երկիրը Սև Ծովի արևելեան ափում, ուր արգօնաւտները գնացին ոսկեգեղմը բերելու։

Կօլիէ (Ֆր.), թանկագին քարերից մանեակ։

Կօլպօրտաժ (Ֆր.), գրավաճառութիւն և պատկերավաճառութիւն (տպագրւածների) շըրջապատյութեամբ քաղաքից քաղաք, գիւղից գիւղ, որ զանազան երկրներում կամ արգելւած է կամ որոշ սահմանափակումների է ենթակայ։ — *Առնասարակ շրջիկ առևտուր. շրջավաճառութիւն*։

Կօլպօրտէօր, շրջիկ գրավաճառ. *չարչի*

Կօլօ (լեհ.), շրջան։ — *Կոր պար սլաւոնական*։ — *Լենական կօլօ*, լենական միութիւն ազատամիտ ուղղութեամբ։

Կօլօմբինա (իտալ.), իտալական ժողովրդական կատակերգութեան մէջ կանացի դեր, հանդում է սև կիսապիժակ, *Հարլէկինի* սիրուհին։

Կօլօնատ (Ֆր.), սիւնաշար. սիւնազարդ սրահ։

Կօլօնատ (լատ.), հին Հռոմում ճորտութեան մի ձև. գիւղացիները հաստատւում էին կալւածատէրերի հողերի վրա և մշակում. այդ ճորտական գիւղացիները, որոնք կոչւում էին *կօլօններ*, անձնապէս աւելի ազատ էին, քան միջնադարեան ճորտերը։

Կօլօնի, *կօլօնիա* (լատ.), գաղթ. մայր երկրից դուրս, օտար աշխարհում բնակութիւն հաստատած ազգարնակութեան մի մասը. օրինակ՝ հայ *կօլօնիան* Ամերիկայում, Պարիզում և այլն։ — Որևէ տէրութեան կալւածքը այլ աշխարհում, որ առաջ է եկել կամ իրրև հետեւանք տիրապետութեան կամ ազգարնակութեան աւելցուկի գաղթելու։ — *Կօլօնիական կամ գաղութային քաղաքականութիւն*. ժամանակակից պետութիւնների ձգտումը՝ ձեռք բերել գաղութներ — կալւածքներ — ազգարնակութեան աւելցուկը տեղաւորելու և ապրանքների արտահանութեան համար։ —

Կօլօնիական սիստեմ, 18-րդ դարի սկզբներին և առաջ, գաղութային քաղաքականութիւնը, որով գաղութը միայն մայր երկրի մենաշնորհն էր առևտուրի համար և իրաւունք չունէր այլ երկրների հետ առևտրական կապեր ունենալ։

Կօլոնիալ կամ կօլոնիական ապրանք, երապական գաղութներից բերած՝ սուրճ, թէյ, համեմներ, հասարակածային մրգեր և այլն։

Կօլոնիզացիա, պետութեան այն գործողութիւնը, որը ուղղուած է ապաբնակութեան մի մասը կամ խտութեան պատճառով կամ քաղաքական դիտաւորութեամբ գաղթեցնելու և բնակեցնելու երկրի մի այլ մասում (ներքին կ.) կամ այլ տեղ իր կալուածքներում (արտաքին կ.). գաղթառաքութիւն, գաղութումը։

Կօլօնիտա, այլ երկրից եկած և մի երկրում վիրաբնակուած գաղթական։

Կօլօս (յուն.), հակայական մեծութիւն ունեցող արձան. ականջները՝ Հռոդոս կղզում արեւի աստծուն նուիրած 140 ոտք բարձրութիւն ունեցող երկաթէ արձանը։ — Հսկայամարմին մարդ։

Կօլօսալ, վիթխարի, չափազանակ. խիստ մեծ։

Կօլօսեում (լատ.), զարդարանք, դէնուազարուեստ երկի։

Կօլօրիստ, երանգիչ, դէնուազարող։

Կօլօրիտ, երանգ, դէնուագեղութիւն։ — Նկարների չաղազակ ընտրութիւն նկարչութեան մէջ։

Կօկարին, կօկայի տերևներից պատրաստուած մի հիւթ է, որը թմրեցնում է նեարդերը։

Կօկարդ (Փր.). Ժապաւէնից կամ մետաղից պատրաստուած բոլորակ նշան, որ կրում են գլխարկի կամ հագուստի վրա պետական որևէ պաշտօնի կամ մի կազմակերպութեան պատկանելը նշանակելու համար. խորհրդանիշ։ Նշոտա։

Կօկէտ (Փր.), ազամարդկանց դէմ գալ աշխատող կին. պըճնասէր, զարդասէր. կօկէտկա (ռուս.։ — Դիտաւորեալ միամիտ ձևացող։

Կօկս (անգլ.), քարածուխ, որի ջրածինը և թթուածինը հանուած է. գործ է ածւում իրրև վառելանիւթ։

Կօկտիւշ (Փր.), կապուտ հազկապտահազ. երեխաների հիւանդութիւն է, որի ժամանակ հազը վրա-վրա այնպէս է խեղդում, որ երեխայի դէմքը կապտում է և շունչը արգելւում։

Կօկօս (յուն.), հնդկընկոյզ։

Կօկօտ (Փր.), լկատէհ, անառակ կին, պոռնիկ։

Կօմանդիտային ընկերութիւն, անհատական նպատակով կազմուած ընկերութիւն, որի անդամները որոշ քանակութեամբ դրամ են մէջ բերում, բայց իրենք չեն զբաղւում գործերի կառավարութեամբ, այլ այդ յանձնում են պատասխանատու գործավարների, գլխաւորը ընկերութիւն։

Կօմանդիր, հրամանատար զօրամասի։

Կօմանդօ (իտալ.), կօմանդա, որոշ նպատակով ուղարկուած զօրախումբ։ — Հրաման, հրամանատարութիւն։

Կօմանդօր, բարձր շքանշանի տապան։

Կօմբինացիա (լատ.), զուգադրութիւն, համադրութիւն հանգամանքների։ — Խորհրդածութիւն այս և այս պայմանների զուգադրմամբ։

Կօմէդիա (Փր.), կատակերգութիւն, կատակախաղ. թատերական գրուածքների այն տեսակը, որոնց մէջ դուրս են բերուած մարդկային բարքերի ծիծաղելի կողմերը։ Ը. ա Արիստոտէլի կ. վատի և արատաւորի այնպիսի պատկերացումն է, որ ոչ թէ զզուանք, այլ ծիծաղ է առաջ բերում։

Կօմէդիանտ, ծաղրածու. ոչ անկեղծ մարդ։ Շրջիկ դերասան, որ ծաղրալի խաղեր է խաղում։

Կօմէնդանտ (Փր.). բերդապահ բերդապահ զօրքի գլխաւորը։

Կօմէնսուրապլ (լատ.), միևնոյն չափով չափելի։

Կօմէնսալիզմ (լատ.). կենդանիների համակենցաղի մի ձևն է, երբ մէկը միւսի կերակրի մնացորդով է սնւում. տեղատնակցութիւն։

Կօմէնտատօր (լատ.), մեկնիչ, մեկնաբանող, լուսաբանող։ — Կօմէնտար, բացատրութիւն, մեկնութիւն, մեկնաբանութիւն։

Կօմէտ, կօմէտա (յուն.), գլխաւոր աստղ, պետաստղ։

Կօմէքս, ուսանողական խըմբոյթ։

Կօմէրսիան (Փր.), առևտրական, վաճառական։

Կօմէրցիա (լատ.), առևտուր, վաճառականութիւն։ — Կօմէրցիայի սահմանիկ (խորհրդանշան), առաջին գիլդիայի վաճառականի տիտղոս է։

Կօմի (Փր.), գործակատար։ — Կօմի վուայաժօր (Փր.), շրջադայող, ճանապարհորդող գործակատար։

Կօմիզմ (Փր.), ծաղրական, ծիծաղելի մի կողմ մարդի կամ որևէ բանի մէջ։

Կօմիլֆօն (լատ.), դասընկեր համալսարանի. գինակից։

Կօմիֆօ (Փր.), մաքուր, շքեղ կերպարանքով։ Ամեն բան տեղին։

Կօմիկ (Փր.), զվարճան, որ կատարում է ծաղրալի դերեր։ — Կատակասէր, ծիծաղաշարժ մարդ։ — կ., կօմիկական, ծիծաղելի, ծաղրական, ծաղրալի։

Կօմիտատ (Փր.), պատերազմական, լիազօր. ոչ մշտական, առանց դիւանապետական բնոյթի գործակալ արտակարգ կերպով ուղարկուած մի պետութիւնից միւսի մօտ պետական որոշ գործեր՝ առնմանագծային խնդիրներ, հաղորդակցութեան ճանապարհների վերաբերեալ հարցեր, ցուցանմուշէներ և այլն, կարգադրելու համար. օգտւում է անձի և թղթակցութեան անձեռնմխելիութեամբ, բայց պատա չէ նրան ընդունող երկրի արդարադատութիւնից, այսինքն չի օգտւում էքստերրիտորիալիտետով։ Ամենաստիկ մարդ, որին յանձնարարուած է մի գործ կատարել։

Կօմիսիա (Փր.), յանձնաժողով. շատերի կողմից ընտրուած փոքրաթիւ խմբակ, որին յանձնարարուած է որոշ գործ։ — Յանձնարարութիւն. — վարձատրութիւն կատարած յանձնարարութեան համար։ — Կօմիսիական առևտուր, ուրիշի գրամով կամ ուրիշի ապրանքով առևտուր՝ իր ծառայութեան համար վարձատրութիւն (կօմիսիա) ստանալու պայմանով։

Կօմիսիոներ (Փր.), յանձնակատար. առևտրի մէջ այն միջնորդ անձը, որի աշխատն է իր անունով և իր տարերքութեամբ, բայց ուրիշի յանձնարարութեամբ և ուրիշի հաշուին ապրանք կամ արժեթղթեր գնել և վաճառել, կամ ապրանքներ ստանալ և ճանապարհել։ — Մեծ

քաղաքներում վարձակների անկիւններում կանգնած կարմիր պլեարկով բեռնակիրները։ — *Կոմիսիոնէրական վաճառականութիւն*, այնպիսին, որ կոմիսիոնէրների միջոցով է կատարւում։

Կոմիսարի, Տաճկաստանում առում են յեղափոխական կազմակերպութիւնների (կոմիտէների) անդամները։

Կոմիսար, Ունգարիայում շրջան, որ վարչական և մասամբ քաղաքական միութիւն է ներկայացնում։

Կոմիտ, *կոմիտէտ* (ֆր.), մանաւանդ, մանաւոյզ. մեծ ընկերութեան անդամներից ընտրված փոքր խմբակ, որ նախապատրաստում է հարցեր կամ իրագործում որոշումներ։ — *Մինիստրների կոմիտէտ*, նախաճեմանագրական Ռուսաստանում ամենաարժէք պետական հաստատութիւնը, որի իրաւասութեան ենթարկւում էին բարձրագոյն հաստատութիւնք գործերը։

Կոմից, *կոմիցիա* (լատ.), հին Հռոմում՝ քաղաքացիների ժողով պետական հարցերի մասին խորհրդակցելու և վճիռ կայացնելու համար։ Այժմ՝ ընտրողների, ձայնաւորների, պատիւրակների հաւաքումներ։

Կոմունա (ֆր.), համայնք, պետական կամ քաղաքային հաստատութիւն. որևէ տեղում ապրող մարդկանց խմբակցութիւն, որ ունի ընդհանուր սեփականութիւն, նրան կառավարում է ինքը և եկամուտը ծառայեցնում ընդհանուրին։ — *Պարիզի կոմմունա* կոչւում է 1871 թւին Պարիզում կազմած յեղափոխական կառավարութիւնը, որին մասնակից էին բանւորներ և մանր բուրժուաներ ապստամբած այն ժամանակւայ կառավարութեան դէմ. նա իրագործեց մի քանի բարենորոգումներ ժողովրդական ոգով, բայց պարտուեց և ոսկրալի կոտորած կրեց Տիէրիից և Ադոլֆին ժողովի բանակից ոտանակ հազար զոհեր տալով։ — Կ. կոչւում էր նաև 1792 թ. ֆրանսիական յեղափոխութեան անմիջական յաջորդած կառավարութիւնը։

Կոմունալ բաղաբականութիւն առարկան է կոմունան, այսինքն քաղաքային և պետական համայնքը. քաղաքային և պետական ինքնավարութիւններին վերաբերեալ քաղաքականութիւն։

Կոմունար (ֆր.), 1871 թւի Պարիզի կոմունային մասնակցայ։ Տես *կոմունա*։

Կոմունէր կոչւում են Իսպանիայում ղէմոկրատները, ամենավարականները։

Կոմունիզմ (լատ.), համայնականութիւն. համայնակցութիւն. հասարակավարութիւն. նախնական ժողովուրդների մէջ, մասամբ և մեր ժամանակներում, համայնական սեփականատիրութիւն հողի, որ նախորդել է հողի մասնաւոր սեփականատիրութեան։ — Ամենից հասարակական կազմակերպութիւն, որտեղ հողը, կապիտալը և առհասարակ արտադրութեան միջոցները մասնաւոր սեփականութիւն չեն, այլ պատկանում են ընդհանրութեան. որտեղ բոլորի քաղաքական և անհատական հաւասար պարտաւորութիւնների և իրաւունքի հիմքի վրա՝ բոլորի հաւասար աշխատանքով արտադրած անհատական բարիքները բաշխւում են բոլորի մէջ ըստ նրանց կարիքի։ — Աթէի բոլոր ուղղութիւնները և տեսութիւնները, որոնք համամտաբերական կարգեր են քարոզում։ Երբեմն նոյնացնում են սոցիալիզմի հետ։

Կոմունիկացիա (ֆր.), հաղորդակցութիւն ջրային կամ ցամաքային ճանապարհով։ Հաղորդակցութիւն առհասարակ։

Կոմունիկէ (ֆր.), ազդ, հաղորդագրութիւն։

Կոմունիստ, *կոմունիզմի* կողմնակից։ Մանաւորապէս 1847 թւին Լոնդոնի կոմունիստական հայազումարում Կարլ Մարքսի ծրագրի կողմնակիցները։ — *Կոմունիստական Մանիֆէստ*, Կարլ Մարքսի և Ֆրիդրիխ Էնգելսի 1847 թւին Լոնդոնում առաջարկած և համագումարից ընդունված ծրագիրը սոցիալիստական գործունէութեան սկզբունքների և գործելակերպի մասին։

Կոմպակտ (ֆր.), հոծ, կուռ, միաձոյլ։ — *Պայմանագիր*։

Կոմպանիա (ֆր.), ընկերութիւն (առևտրական կամ այլ տեսակի)։ — *Կոմպանիոն*, ընկերակից, գործակից։ — *Կոմպանիոնկա* (ռուս.), տանտիկնոջը ընկերակցութիւն անելու նպատակով տանը ապրող կին։

Կոմպաս (լատ.), կողմնացոյց. գործիք, որը իր մէջ եղած մագնիսի սլաքով ցոյց է տալիս հարաւը և հիւսիսը։

Կոմպատրիօտ, հայրենակից, համերկրացի։

Կոմպարատիվ (լատ.), բաղդատական, համեմատական։

Կոմպէտէնտ (լատ.), իրաւասու. կարծիք յայտնելու իրաւունք ունեցող. կարող. որևէ բան հիմնաւորապէս ճանաչող, գիտցող։

Կոմպէտէնցիա (լատ.), ձեռնհասութիւն, իրաւասութիւն. իշխանութիւն. որևէ պաշտօնեայի կամ պաշտօնական հաստատութեան իրաւունքների և պարտականութիւնների շրջանը, որոնց սահմանում նա միակ գործառողն է։

Կոմպլեկտաւոր, ժամացոյցի մէջ մի յատուկ մաս, որը ընթացքը հաւասարեցնում է։

Կոմպլեկտացիա (լատ.), փոխարինութիւն. համակշռութիւն։ Հաւասարութիւն։

Կոմպլիկացիա (լատ.), դրաթաղութիւն. մի շարադրութիւն, որի նիւթը քաղած է այլևայլ գրքերից և ոչ ինքնուրոյնաբար ուսումնասիրած։ — *Կոմպլիկատոր*, գրաքաղ։

Կոմպլէկտ (լատ.), լրիւ կազմ. ամբողջութիւն։ — *Լրիւ*, անպակաս։ — *Կոմպլէկտացիա*, լրացումն մինչև պահանջած թիւ ամբողջանալը։

Կոմպլէքս (լատ.), մասերից կազմած ամբողջութիւն։ — *Կոմպլէկցիա*, մարդի մարմնական բնական կազմը։

Կոմպլիկացիա (լատ.) բարդացումն, խճճումն. բարդութիւն։

Կոմպլիմէնտ, *կոմպլիման* (ֆր.), հաճոյախօսութիւն. գովեստ հաճոյք պատճառելու նպատակով։

Կոմպլօտ (ֆր.), դաւ, դաւադրութիւն. գաղտնի կազմակերպած հարւած։ *Կոնսպիրացիայից* գանազանւում է իր աւելի խիստ գաղտնապահութեամբ և հարւածի անմիջականութեամբ։

Կոմպրէս (ֆր.), քաթանի կտոր, որ դրւում է վէրքի վրա կամ մարմնի մի հիւանդ տեղը. երբեմն թրջած. ճնշող։

Կոմպրոմիս (լատ.), համաձայնութիւն փոխադարձ զիջումով. Արևմտարհական մարզով գեղջուկն սկզբունքների։

Կոմպօզիտօր, *կոմպօնիստ*

(լատ. Փր.), հրաժշտական եղանակ յորինող, երգահան։

Կօմպոզիցիա, հրաժշտական կտորի շարադրութիւն։ — Բազադրակցութիւն, տարբեր մեւոտոնների և նիւթերի խառնուրդ։ — Մասերի շարակցում։

Կօմպօնիստ տես *կօմպօզիտօր*։

Կօմպօտ, (լատ.), շաքարով եփած մրգերէն կերակուր. մրգապաղամա։

ԿօմՓօթ (Փր.), պահարան բազիաակներէն հատար, որի սրկղնները գետ ու ներս են ձգուում։

ԿօմՓՈՒԼ, Անգլիայում հանգանքների ժողովի անդամ։

ԿօմՓօրտ (անգլ.), ապրելու յարմարութիւն. կեանքի լաւ ընթացքի համար բնակարանային և այլ յարմարութիւններ։ — *ԿօմՓօրտաբլ*, յարմար, հանգիստ։

Կօնսակ (թուրք.), կառավարչական բարձր պաշտօնեայի բնակարան Թիւրքիայում։ — Սերբիական թագաւորական պալատ։ — Պալատ։ Վարչատուն։

Կօնգլօմէրատ (լատ.), այլ և այլ տեսակ քարերի բեկորներից կազմած և մի շաղախով իրար միացած քարակոյտ։ — *Կօնգլօմէրացիա*, այլևայլ մասերից կազմած մի մարմին։

Կօնգրէ տես *կինգրէս*։

Կօնգրէգատ, շիղջակոյտ. աչ բիւրեղեայ քար, որի մասերը շատ թոյլ են միացած իրար հետ։

Կօնգրէգացիա (լատ.), վանական միաբանութիւն. կուսակրօնների ուխտ։ Կաթոլիկ վանական միաբանութիւն։ — Կարգինալական վարչութեան բաժանումները Հռոմում։

Կօնգրէս, *կօնգրէ* (լատ.), հանդիպումը, վեհաժողով. միջազգային համագումար թագաւորների կամ նրանց մինիստրների, որ նպատակ ունի խորհրդակցել և վճիռ կայացնել խաղաղութեան պայմանների մասին, կնքած խաղաղութեան արդիւնքները որոշել, կամ միջազգային անկախ հարցեր լուծել ձայների հաւասար իրաւունքով և մեծամասնութեամբ։ (Սրանք կոչւում են երբեմն նաև *կօնֆէրէնսներ*)։ — Գիտութեան այլևայլ ճիւղերի ներկայացուցիչների համագումար գիտական որևէ հարցի մասին խորհրդակցելու և վճիռ կայացնելու նպատակով։ — Կուսակցական ներկայացուցիչների համագումար ծրագրային, գործնականական կամ հաշուեւսական նպատակներով։ — Միացեալ Նահանգների Ֆրանսիական պարլամենտի երկու պալատների, պատգամաւորների և սենատի, որ անգի է ունենում հանրապետութեան նախագահի ընտրութեան և սահմանադրութեան փոփոխութեան կարիքի դէպքում։ — Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների օրէնսդրական ժողով։

Կօնդիտէր (լատ.), շաքարացրութիւն. քաղցրաւէնիներ պատրաստող։

Կօնդիցիա (լատ.), պայման. վիճակ։ — Առաջարկ։

Կօնդուկտօր (Փր.), վարիչ ձիաքարշի, էլէքտրաքարշի և այլն։ — Վերակացու, վերահսկող ճանապարհի, շինութեան և այլն։

Կօնդօսիէրի (իտալ.), սկզբում Իտալիայում, ապա և այլ երկրներում, միջնադարեան վարձու զօրաբանակի հրամանատար, որ ծառայում էր այս կամ այն իշխանին։

Կօնդօր (իսպ.), վարագաւոր ամենամեծ թռչունը։

Կօննակ (Փր.), պինուց քաշած լաւ տեսակի օղի։

Կօնգամ... տես *կօնսում*...

Կօնկատալ (Փր. հայ պատմագիրները գրում են *գոնդատալ*), սպարապետ, զօրքերի հրամանատար միջնադարեան Ֆրանսիայում։ 1627 թ. Լուդովիկոս XIII վերացրեց այդ պաշտօնը։

Կօնկէրա (լատ.), կապակցութիւն։

Կօնկիւնկտուր (լատ.), հանգամանքների դասաւորութիւն, որ ներգործում է անհատական կամ քաղաքական կեանքի այս կամ այն ընթացքի վրա։ — Հանգամանքներ։

Կօնկա (ռուս.), ձիաքարշ. ձիաքարշ երկաթուղի քաղաքում կամ հաստատութեան համար։

Կօնկիստ (լատ.), նոր պապ ընտրելու համար ժողովը կարդինալների, որոնց փակում են բանալիով Վատիկանի մի սենեակում, մինչև նրանք մէկի վրա համաձայնութեան են գալիս։

Կօնկուբինատ (լատ.), հարճութիւն, կենակցութիւն առանց եկեղեցական կամ քաղաքացիական արարողութեան։ — *Կօնկուբին*, հարճ։

Կօնկուբինտ, մրցակից, հաւակնորդ. նա, որ ձգտում է ուրիշների հետ միևնոյն նպատակին և աշխատում է նրանց վերաբերմամբ գերակշռութիւն ձեռք բերել։

Կօնկուբինցիա, *կօնկուբինց*, *կօնկիւբանս* (Փր.), մրցութիւն. ձգտումն երկու կամ աւելի անհատների մէջ աւելի շուտ հասնելու միևնոյն նպատակին։ Տնտեսական կ., ձգտումն աւելի լաւ ապրանք աւելի ժամն վաճառել։

Կօնկուրս (լատ.), վճարման անկարող, անանկ պարտապանի կարողութեան բաշխումը պարտատէրերի մէջ իւրաքանչիւրի պարտքի քանակի համեմատութեամբ։ — Մրցութիւն։

Կօնկրէտ (լատ.), թանձրացեալ։ Մի հատկացողութիւն, որ ընդգրկում է միայն մի բան։ Հակառակը՝ *աբստրակտ*, վերացական։ — Զգայարանքներին մատչելի։ Իրապէս գոյութիւն ունեցող։

Կօնկրէտաներ կոչւում են այն հոգեբանները, որոնք ընդունում են, որ հոգին և մարմինը միացած են։

Կօնկօրդատ (լատ.), պայմանագրութիւն կաթոլիկ եկեղեցու պետի և որևէ կաթոլիկ պետութեան մէջ, որով նրանց փոխադարձ յարաբերութիւնն է սահմանում և որոշում է եկեղեցու իրաւասութեան սահմանները պետութեան մէջ։

Կօնկօրդիա (լատ.), համերաշխութեան սուսածուհին հին Հռոմում։ — Համերաշխութիւն։

Կօնուս, *կօն* (լատ.), երկրաչափական մարմին, մօտաւորապէս շաքարի գլխի ձևով, որը կրկագմբ, եթէ մի ուղղանկիւն եռանկիւնի պտտեցնենք իր շուրջը իրրև առանցք առնելով նրա կաթէտներից մէկը։ — Կոնաձև, կօնուսի ձև ունեցող։

Կօնսէկուտիվ (լատ.), յաջորդ։

Կօնսէկվէնտ (լատ.), հետևողական։

Կօնսէկվէնց, տրամաբանական հետևողութիւն, հետևանք։

Կօնսէրը (լատ.), պահածոյ ուտեստ. մսեղէն, բուսեղէն կամ մրգեղէն այն կերպ պատրաստած, որ նրանք երկար պահւում են առանց փչանալու։

Կօնսէրւատիզմ (լատ.), պահպանողական աշխարհայեցո-

քը, որի արտայայտութիւններն են՝ քաղաքական կազմի համար բացարձակ միապետութիւն. հասարակական միայն որոշ շերտերի, գլխաւորաբար ազնուականութեան, զեկավարութիւնը պետական գործերում, դասակարգութեան մէջ կրօնական ոգի, եկեղեցու ազդեցութիւնը ժողովրդի և պետութեան վրա. արդիական կեանքում՝ կալւածատէրերի և առհասարակ գործատուների գերագասութիւնը գիւղացիներից և գործաւորներից. վարչութեան մէջ՝ ոստիկանութեան և պաշտօնէութեան բարձր հեղինակութիւնը ժողովրդի համար և այլն։

Կօնսէրւատիվ, պահպանողական (ածական)։ Պահպանողական (գոյական)։

Կօնսէրւատօր (լատ.), պահպանողական. մարդ, որ ձգտում է պահպանել գոյութիւն ունեցող քաղաքական և ընկերական կարգերը, եթէ դրանք համապատասխանում են կօնսէրւատիւ աշխարհայեացքին, կամ վերականգնել հինը, որը իր աշխարհայեացքին համապատասխան է։

Կօնսէրւատօրիա (լատ.), *կօնսէրւատուար* (ֆր.), երաժշտութեան բարձրագոյն դպրոց. հրաժշտանոց։

Կօնսիէրժ (ֆր.), դռնապան։

Կօնսիլիում (լատ.), բժիշկների խորհուրդ հիւանդութիւնը որոշելու համար։

Կօնսիստորիա (լատ.), հոգեւոր կառավարութիւն. թեմական կամ վիճակային առաջնորդի դիւանը, նաև հայոց եկեղեցական վարչութեան մէջ։ —Կաթոլիկ եկեղեցում՝ պապի նախագահութեամբ գումարուող կարդինալների խորհուրդը, որ լինում է գաղտնի կամ հրապարակային, նայած քննուող խնդիրներին։ — Բողոքականների մօտ՝ եկեղեցականներից և աշխարհականներից կազմված հոգարարձութիւն, որ վարում է եկեղեցու գործերը։

Կօնսում (լատ.), հիւպատոսարաքին գործոց մինիստրութեան պաշտօնեայ, որ ապրում է որոշ առհասարակ առևտրական վէնտրոններում և պարտաւորութիւն ունի պաշտպանել իւր երկրի քաղաքացիներին արտասահմանում, հովանաւորել, հետաքրքրել և ընդարձակել վաճառականութիւնը իւր երկրի և այն երկրի մէջ, ուր ինքը նշանակած է իբրև պաշտօնեայ. ունի դատաւորական իրաւունքներ իւր քաղաքացիների վերա, որոնք ապրում են կօնսուլի բնակած երկրում, քննում է նրանց վէճերը իրար հետ և արտասահմանցիների հետ։

Կօնսուլատ (լատ.), հիւպատոսարան. այն հաստատութիւնը և շէնքը, ուր գտնւում է կօնսուլը իր պաշտօնեաներով և դիւանով և որտեղ սովորաբար նա ապրում է։

Կօնսուլատս, պետական խորհուրդը Իտալիայում։ — Մինիստրների խորհուրդը Իտալիայում։

Կօնսուլտանտ (լատ.), խորհրդատու իրաւագէտ։ — Բժշկական խորհրդի մէջ (կօնսիլիում, կօնսուլտացիա) մասնակցող բժիշկ։

Կօնսուլտացիա (լատ.), մասնագէտների խորհրդակցութիւն։ — Բժիշկների խորհուրդ ծանր հիւանդութեան դէպքում։

Կօնսում, ապառուծ։ — *կօնսումէնտ*, ապառող. որևէ սակի ապրանքի գնող, գործածող։

Կօնսումացիա, *կօնսումասիօն* (ֆր.), *կօնզումացիօն*, ապառուծ. անտեսական բարիքների ոչնչացումը գործածութիւնը նպատակայարմար կերպով և աննպատակ վչսացնելը։

Կօնսպէկտ (լատ.), մի շարադրութեան բովանդակութեան համառօտութիւնը. հայեաց։

Կօնսպիրանտ կամ *կօնսպիրատօր* (լատ.), դաւադիր։ — *Կօնսպիրատիվ*, դաւադրական, դաւանի։

Կօնսպիրացիա (լատ.), դաւադրութիւն. գաղտնի որոշում մի քանի մարդկանց մէջ՝ փոխելու պետութեան կառավարութեան ձևը մահափորձ կատարելով թագաւորի դէմ։ Գաղտնապահութիւն։

Կօնստանտ (լատ.), մնայուն, անփոփոխելի։ Կայուն։ — *Կօնստանց*, մնայունութիւն։

Կօնստէբլ (անգլ.), ոստիկանական պաշտօնեայ Անգլիայում, որ միաժամանակ և՛ կարգապահութեան է հսկում և քաղաքային վարչութեան է ծառայում։ — Քաղաքապահ։

Կօնստէլլացիա (լատ.), աստեղախումբ. համաստեղութիւն։ — Առաջերի դիրքը դէպի միմեանց և նրանց իրը ներգործութիւնը մարդկային վիճակի վրա։

Կօնստիտիւանտ (ֆր.), սահմանադիր ժողով. 1789 թւի յեղափոխութեան ժամանակի ազգանունը ֆրանսիական ազգային ժողովի, որը մշակեց պետութեան սահմանադրական հիմնական օրէնքները։ — Առհասարակ մի ներկայացուցչական ժողով, որը սահմանադրական կարգեր է հաստատում։

Կօնստիտուտիվ (լատ.) էական. որոշ. փաստական։

Կօնստիտուցիա (լատ.), *կօնստիտուսիօն* (ֆր.), սահմանադրութիւն։ Մի պետութեան այն հիմնական օրէնքը, որով որոշում է նրա կազմակերպութեան եղանակը այն ուղղութեամբ, որ անպատասխանատու միապետի բացարձակ իշխանութիւնը սահմանափակելու համար գոյութիւն ունի և ժողովրդից ընտրուած ներկայացուցիչների ժողով օրէնսդրական իրաւունքներով. կ. որոշում է ժողովրդի ներկայացուցիչների և միապետի փոխադարձ իրաւունքների և պարտաւորութիւնների սահմանը, քաղաքացիների իրաւունքները։ — Որևէ պետութեան կազմակերպութիւնը առհասարակ։ Կազմ, կազմութիւն։ *Մարմնադրմ.*

Կօնստիտուցիօնալ դէմօկրատ կուսակցութիւն, տես կադէտական կ.։

Կօնստիտուցիօնալիզմ, սահմանադրականութիւն. սահմանադրական սկզբունքների վրա հիմնուած պետական կազմ. այդ ուղղութեամբ վարդապետութիւն։

Կօնստիտուցիօնել, սահմանադրական։

Կօնստրուկցիա (լատ.), շինուածք, կառուցուածք. ձևակերտութիւն։

Կօնսոլ (ֆր.), պատի կամ վառարանի վրա դուրս պրծած զարդարուն երիզ, որի վրա զարդարանքներ և լամպեր են դնում։ — Շարժական պատուդան կամ սիւն սենեակում. ջահակալ — երբեմն այդպես ազատազատում է և կօնսոլ բառը։

Կօնսօլիդացիա (լատ.), պետութեան կամ համայնքի զանազանատեսակ պարտքերի մի տեսակի վերածումը գործավարութեան հեշտացման և պարզացման, տոկոսային տարբերութիւնների վերացման և նոյ-

նացման, վճարման գործը հեշտացնելու, վճարման ժամանակը յետաձգելու և այլ նպատակով։

Կոնասմէ (ֆր.), հիթհոդ մասյաւր, ուժարպանակ։

Կոնասիոնալ (ֆր.), ներքաշնակութիւն ամրոյթ կազմելու համար։

Կոնատակա (լատ.), կցորդութիւն, շփումն. հաղորդակցութիւն։

Կոնատէս (ֆր.), կամաւոր։

Կոնտինգէնտ (լատ.), լրիւ կամ ամբողջական ներկայութիւն (պաշտօնեաների, զօրքի և այլն)։ — Մօտիկ, հարևան (տեսակի տարաբաժանում)։

Կոնտինուէլ (ֆր.), տևական. շարունակական։

Կոնտինուիտէտ, տևականութիւն, մշտականութիւն։

Կոնտինուէնտ (ֆր.), մայր ցամաք։

Կոնտինէնտալ, մայր ցամաքին (ոչ կղզիներին) վերաբերեալ։ Յամաքային։

Կոնտուր (ֆր.), մի առարկայի եզերքի գծերից կազմած նըկար. ծրանկար։

Կոնտր մաներկը բառերի բակըզրում նշանակում է հակառակ, ընդդէմ և թարգմանւում է հայերէն հակ, հակա մասնիկներով. օր. *կոնտրմանիֆեստացիա*, հակացոյց. *կոնտրրէվոլիւցիա*, հակայեղափոխութիւն։

Կոնտրաբանդ (ֆր.) մաքսանենգած ապրանք. գաղտնի կերպով ասմանը անցկացրած այնպիսի ապրանքներ, որոնց ներմուծումը և արտահանութիւնը արգելած է. երբեմն գաղտնի են անցկացնում մաքս վճարելուց ազատ ճանապարհ համար։ — Գաղտնի անցկացնելը արգելւած ապրանքների։ — Գաղտնապրմական։ *Կոնտրաբանդիստ*, գաղտնի ապրանքներ փոխադրող։

Կոնտրաբաս (ֆր.), ամենամեծ ջութակը, որ ամենացածր ձայնն է հանում. հակաբամ։

Կոնտրադիկցիա (լատ.), հակասութիւն, հակիմաստութիւն։

Կոնտր-ադմիրալ, նաւատորմիղային զօրքի բարձր սպայական մի աստիճան է. ենթածովակալ։

Կոնտրալտօ (իտալ.), կանացի ցածր ձայն. վերբամ, թաւ ձայն։ — երգչուհի, որ այդպիսի ձայն ունի։

Կոնտրակտ (լատ.), պայմանագիր. գաշն։

Կոնտրահէնտ, պայմանագիր կապող անձը. գաշնագիր։

Կոնտրասարկա, մի նշան, որ ժամանակաւորապէս դուրս է մի առարկայ փոխարինելու համար։

Կոնտրաստ (լատ.), հակադրութիւն. ներհակութիւն. հակադրումն երկու գաղափարների, որոնք նպաստում են լիմաստ պարզելուն։

Կոնտրպունտ (ֆր.), կամ ֆրանսիական կաղիլ, մի պար է, որի մէջ չորս զոյգ խաչաձև կանգնում են և պարում։

Կոնտրիբուցիա (ֆր.), պատերազմական տուգանք զրամական վճար, որ պատերազմի մէջ պարտած կողմը անում է յաղթողին։ — Յատուկ հարկեր մըշտական զօրքը պահպանելու համար։ — Ֆրանսիայում՝ հարկ։

Կոնտրիւֆիգիտ (ֆր.), փոխայգեվութիւն. փոխայգ։

Կոնտրրէվոլիւցիա (ֆր.), հակայեղափոխութիւն։

Կոնտրոլ (ֆր.), տուգանք, վերահսկողութիւն. համաձայնութիւն, հաշվեհսկողութիւն — *կոնտրօլիօր*, տուգող, համաձայնու, հաշվեհս։

Կոնտրօվէրզ (լատ., իտալ. ֆր.), դիտական վէճ. բանավէճ։ — *Կոնտրօվերզիստ*, բանավիճող։ Կրօնական խնդիրների մասին վիճաբանող։

Կոնտո-կուրանտ (իտալ. ֆր.), ընթացիկ հաշիւ. բանկում կամ մի այլ հիմնարկութեան մէջ մի անձի դրամական մուտքի և ելքի հաշիւը։

Կոնտօր և այլն տես գործածական ձևը՝ *կանտօր*...

Կոնցէնտրացիա (ֆր.), համակենտրոնացում։ — *Կոնցէնտրիկ*, համակենտրոն. շրջաններ, որոնք ունեն տարբեր մեծութիւն, բայց միևնոյն կենտրոնը։

Կոնցէպտ (լատ.), հասկացողութիւն. միտք։ — Ուրուագիծ մի գրաւոր աշխատանքի։

Կոնցէպտուալիզմ (լատ.), միջնադարեան փիլիսոփայութեան մէջ մի ուղղութիւն էր, Թոմաս Ակվինացու պաշտպանած (1225—1274), որը ընդհանուր պատկերացումների վէճի մէջ, հակառակ նոմինալիզմի, պնդում էր, որ դրանք գոյութիւն ունեն։

Կոնցէպցիա (լատ.), ըմբռնողութեան եղանակ։ — Յղացումն։

Կոնցէսիա (լատ.), արտօնութիւն, արտօնագրութիւն. կառավարութեան շնորհած բացառիկ իրաւունքը մի ձեռնարկութեան համար։ — *Կոնցէսիօներ*, այդպիսի արտօնագրերը։

Կոնցէրտ (լատ.), համերգ, նւագահանդէս. նւագածութիւն կամ երգեցողութիւն հրապարակով, հասարակութեան համար։ — Երաժշտական մի կտոր, որ գրած է մի գործիքի համար, որին ձայնակցում է երաժշտական խումբը։ — Ներազգային *կոնցէրտ* կոչւում է երկրագործական վեց մեծ պետութիւնների (Ֆրանսիա, Անգլիա, Գերմանիա, Ռուսաստան, Աւստրօ-Ունգարիա և Իտալիա) փոխադարձ յարաբերութիւնը, որը երբեմն ներպաշնակ է, երբեմն ոչ։

Կոնցէրտանտ, համերգում կամ համանւագում մասնակցող անձը։ *Կոնցէրտ տւողը*։

Կոնցէրտիստ, *կոնցէրտ կոչւած* երաժշտական կտոր հեղինակող։

Կոնցիլ (լատ.), կաթոլիկ և պիսկոպոսների ժողովը պապի հետ միասին և նրա դեկավարութեամբ. կամ մի շրջանի եպիսկոպոսների ժողովը եկեղեցական խնդիրների քննութեան և վճռելու նպատակով։ — Եկեղեցական ժողով։

Կոնսէնսո (լատ.), ազգային ժողովը ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ, ընտրւեց 1792 թ. Նոյն թւի սեպտ. 21-ին յայտարարեց միապետութիւնը վերացած և հաստատեց հանրապետութիւն, իր մէջ միացընում էր օրէնսդրական և

կատարողական իշխանութիւնները. խիստ միջոցներ ձեռք առաւ բոլոր հակահանրապետական-ականների դէմ, մղեց մի շարք պատերազմներ արտաքին թշնամիների դէմ. իր գործունէութիւնը շարունակից մինչև 1795 թ. հոկտ. 26։ — Առհասարակ ազգային ժողով։ — Կուսակրօն հոգևորականութեան ժողով վանքում։ — Վանք, վանական միաբանութիւն։

Կոնվենցիա (լատ.), համաձայնութիւն, պայմանագիր պետութիւնների մէջ, որը նպատակ ունի կանոնաւորել մի որևէ հարց, հակառակ տրակտատի, որը բազմաթիւ հարցեր է կանոնաւորում։

Կոնվերսացիոն (ֆր.), զրոյց, խօսակցութիւն։

Կոնվերսիա (լատ.), փոփոխութիւն պարտքի պայմանների մէջ, որը պետութիւնը, իրրև պարտապան, անում է իր պարտապանների դիմաց իջեցնելով տոկոսը և պահանջելով վճարելի տոկոսի քանակը։

Կոնվերտա (ֆր.), նամակածրար, պահարան։

Կոնվուլսիա (լատ.), ջղաձգութիւն։—*Կոնվուլսիվ*, ջղաձգօրէն.

Կոնվոկացիա (լատ.), կոչ։

Կոնվոյ (ֆր.), ուղեկցող պահակ. զինուած պահպանութիւն, որ ուղեկցում է մի բանի։

Կոնֆեդերացիա (լատ.), դաշնակցական պետութիւն. օրինակ՝ Շուէյցարիան։ Տես *Ֆեդերացիա*։ — Հին Լեհաստանում՝ ազնուականների համագումարներ թագաւորի ընտրութեան ժամանակ։ — Աշխատանքի կ. կամ Աշխատանքի ընդհանուր Համաձայնակցութիւն, Ֆրանսիայում այն հաստատութիւնը, որի մէջ միանում են բոլոր արհեստակցական դաշնակցութիւնները (ֆեդերացիաները) և արհեստակցական միութիւնները, իր մէջ կենտրոնացնում է բոլոր անկուսակցական բանուորութիւնը, որ պայքարում է իր ազատագրութեան համար։

Կոնֆլիկտ, կոնֆլետ (լատ.), բազդրաւէնք։

Կոնֆլիկցիա (լատ.), պատրաստի հագուստի և սպիտակեղէնի վաճառք։

Կոնֆլիսիոն (լատ.), գաւանութիւն. խոստովանութիւն։

Կոնֆլսի նէլ, գաւանական։ — *Կ. գպրոցներ*, որտեղ աշակերտները տեղաւորւում են քահանայական գաւանութեան. գաւանանդութիւնը կրօնական ոգի ունի։

Կոնֆլսի նապիզմ, ուսմունք, որը ընդունում է կրօնի կախումը որևէ գաւանանքից։

Կոնֆլտի (լատ.), դիմակահանդէսների և բարեկենդանի զարմանութիւնների ժամանակ գործածական մանր գնդակներ կաւճից և այլ նիւթերից կամ թղթէ մանր շրջաններ, որոնց իրար վրա են գցում։

Կոնֆեդերէնց, կոնֆեդերէնցիա, կոնֆեդերանս (ֆր.), խորհրդակցութիւն. համագումար. դեսպանաժողով։ Այլ և այլ պետութիւնների ներկայացուցիչների խորհրդակցութիւն քաղաքական հարցերի շուրջը։ — Դիւանագէտների խորհրդակցութիւն։ — Մասնակի խորհրդակցութիւններ *կոնգրէսի* անդամների մէջ։ — *Կոնգրէս* և *կոնֆերէնց* հասկացողութիւնները իսկապէս չունեն խիստ գծագրած սահմաններ. *կոնգրէս* կոչւում են սովորաբար այն համագումարները և խորհրդակցութիւնները, որոնց մասնակցում են թագաւորներ կամ նրանց ներկայացուցիչներ և որտեղ տեղանի վրա են մնծ քաղաքական հարցեր, իսկ *կոնֆերանսներ* նրանք են, ուր ուղարկւում են պետութիւնների կողմից *կոմիսարներ*, որոնց վարչական և տեխնիկական հարցեր են խորհրդակցութեան առարկայ. *կոնֆերանսները* երբեմն գումարւում են *կոնգրէսների* համար նախապատրաստական աշխատանքներ կատարելու նպատակով. կամ փոխարինելու համար կուսակցական *կոնգրէսները*, որոնց այս կամ այն պատճառով չեղումարելու դէպքում։ Տես նաև *կոնգրես*։ — Հրապարակական գաւախօսութիւն, բանախօսութիւն։

Կոնֆիդենցիալ (լատ.), գաղտնապահական. ծածուկ։

Կոնֆիսկացիա (լատ.), գրաւումն յարգունս. մեկի ունեցածքի գրաւումը յօգուտ պետական գանձարանի կամ գաւառանի վճռով կամ վարչական կարգադրութեամբ։

Կոնֆիրմացիա (լատ.), արևմտեան եկեղեցիների սովորութիւնը 14 — 16 տարեկան պղջիկներին և տղաներին հոգևորականի մօտ կրօնապէս նախապատրաստել առաջին հաղորդութեան համար։ — Բարձրագոյն հաստատութիւն գաւառանական վճռի։

Կոնֆլիկտ (լատ.), ընդհարում, միջադէպ։ — Վարչական իշխանութեան միջամտութիւնը գաւառանական իշխանութեան գործավարութեան մէջ երբ վերջինս հանում է գաւի ենթարկել մի պետական կամ քաղաքական պաշտօնեայի։ — Ընդհարում երկու պաշտօնական հաստատութիւնների, երկու պետութեան մէջ իրրև հանգանք այն բանի, որ մեկը միւսի իրասութեան — *կոմպետենցի* — սահմանն է թեւակոխել։

Կոնֆուզ (լատ.), շփոթութիւն։

Խառն. ամօթապարտ։ — *Կոնֆուզիոն* (ֆր.), ամօթանք, շփոթութիւն։

Կոշմար (ֆր.), մղձաւանջ. խառնակ երազներով ծանր քուն. երազում թուում է, թէ մի բան կուրծքը ճնշում է և խեղդում. առաջանում է յաճախ մի ճնշումից ջնած ժամանակ և ստամոքսի լիքը լինելուց։

Կոպէկ (ռուս.), ռուսաց դրամի ամենափոքր միութիւնը 2,66 ռանտիի։ — *Կապէյնիշնիկ*, կոպէկի եռակից ընկնող, մի կոպէկի համար հագի ուտող մարդ։

Կոպիա (ֆր.), պատճէն, ընդօրինակութիւն։ — *Կոպիստ*. ընդօրինակող։

Կօչա տես խօչա։

Կօտ տես բէգաու։

Կոամէտիկա (յուն.), գեղադէղ. մարմնի և երեսի թարմութիւնը և գեղեցկութիւնը պահպանող գեղեր։ — Գեղադեղագործութիւն։

Կոամիկական, տիեզերական։

Կոամօգէնիա (յուն.), ուսմունք տիեզերքի ծագման մասին։

Կոամօգրաֆիա տիեզերագրութիւն. գիտութիւն տիեզերքի մարմինների չափմանց և նրանց առաջ բերած երևոյթների մասին։

Կոամօմէիզմ (յուն.), տիեզերաստուածութիւն. ուսմունք, որը աստուածութիւնը և տիեզերքը նոյնացնում է։

Կոամօմէօզմի, ուսմունք, որը ցանկանում է Աստծու գոյութիւնը ապացուցած լինել հենց նրանով, որ տիեզերքը գոյութիւն ունի։

Կոամօկրատ, տիեզերական մի թագաւորութիւն հիմնելու մասին երազող։

Կոամօլօգիա, տիեզերաբանութիւն. գիտութիւն տիեզերքի

կառավարող օրէնքների մասին։

Կօսմօպօլիա (յուն.), աշխարհաքաղաքացի։ — *Կօսմոպօլիտիզմ*, աշխարհաքաղաքացիութիւն, համաշխարհայնութիւն. մի հայեացք է, որը սովորական հայրենասիրութիւնը շատ նեղ դգացմունք համարելով ձգտում է ընդգրկել իր սիրոյ մէջ ամբողջ տիեզերքը և իր հայրենիքն է համարում ամբողջ տիեզերքը և ոչ թէ մի երկիր։

Կօսմօս (յուն.), տիեզերք. ամբողջ աշխարհը բոլոր երկնային մարմիններով։

Կօսմօգրէֆ (յուն.), երկնագունդ։

Կօսակ, կաթոլիկ եկեղեցի, ազօթատուն։

Կօսիմ (Ֆր.), հագուստ։

Կօսիկ (ռուս.), ծովաբոյծ մոլթի։

Կօսիլիօն (Ֆր.), ֆրանսիական մի պար է։

Կօսլէտ (Ֆր.), տապակած կոտրամիս։

Կօրալ (յուն.), բուսա՞ն, մարջան.

Կօրան, ալ-կօրան, դուտան (արաբ.), մահմեդականների սրբազան գիրքը, որ պարունակում է իր մէջ Մահմէդի կեանքը և քարոզութիւնը. կրօնական և օրէնսգիրք է, ըստ աւանդութեան դէռ աշխարհի սկզբից պահած էր Աբրահամը երկնքում և 611 թ. ք. յ. Վարբել հրեշտակապետի ձեռքով յանձնել է Մահմէդին. իրապէս նրան կազմել են Օմարը և Աբուբեքրը, իսկ հրատարակել է Օսման Խալիֆը։

Կօրբէյ (Ֆր.), կողով։ Եւրոպական պարի մէջ մի ձև, երբ կանայք և տղամարդիկ մէջէմէջ ձեռք ձեռքի հիւսած կողովաձև շղթան են կազմում։

Կօրէկթալէտ (Ֆր.), բոլոր պարտ կանայք և տղամարդիկ, որոնք բալէտում առանձին դեր չեն կատարում և պարում են խմբով։

Կօրպէզարպիա (Ֆր.), պահպանի պիտոյքների կեցութեան համար շէնք։

Կօրպէլիէրների կրօն, Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ իր նիւթերը Պարիզի կօրպէլիէրների վանքում կայացնող մի կուսակցութիւն էր, որի անդամները պաշտում էին ամենածայրայեղ յեղափոխական հայեացքներ և առաջադրեցին ազատութիւն, հաւասարութիւն, եղբայրութիւն նշանաբանը։

Կօրպիտ, սրտապին, կաթոպին։

Կօրսէն (Ֆր.), գօրաշղթայ. շարքով գաստիարակած պահակների փոքրիկ խմբեր։

Կօռէսպօնդ (լատ.), յարաբերական հասկացողութիւններ. այնպիսիք, որոնք մէկը առանց միւսի չեն մտածուում. օրինակ՝ մարդ և կին, հոգի և մարմին, պատճառ և հետևանք։

Կօռէսպօնդիվ, յարաբերական։ *Փոխյարաբերութիւն* կամ *կօրէսպօնդենցիա*։

Կօռէկտ (լատ.), ճշգրիտ, անսխալ. շիտակ։ — *Կօրէկտիվ*, ուղղութիւն։ — *Կօրէկտոր*, սրբագրութիւն տպարանական շարածքի։ — *Կօրէկտօր*, սրբագրիչ։

Կօրէկտօվնէնտ (լատ.), թղթակից, նամակագիր։ — *Կօրէկտօվնէնցիա*, թղթակցութիւն, նամակագրութիւն. նամականի։

Կօրէֆէրէնտ (լատ., գեկուցակից-գլխաւոր գեկուցանողի մաքերը մի այլ կողմից լուսաբանող. նրան լրացնող։

Կօրիմօր (Ֆր.), միջանցք, նրբանցք։

Կօրիֆէյ (յուն.), ամենաառաջնակարգ ներկայացուցիչ դաբեւսի և գիտութեան որևէ ճիւղի. պարագլուխ։

Կօրնէտ (Ֆր.), հնձելազօրքի սպայի ցածր աստիճան։ — *Կ. կամ կօրնէտուպիտօն*, եղջիւր նապղու դրծիք։ — *Կօրնէտիստ* կօրնէտ նւագող։

Կօրնէժական սին, յատնական ճարտարապետութեան երբորդ շրջանի (առաջինը դօրիական, երկրորդը յօնիական) համար բնորոշող սիւն, որի պուլթը զարդարւած է քանդակած տերևներով ծաղկի պսակի ձևով։

Կօրուպցիա (լատ.), ապականութիւն. փչացումն բարքերի։ — *Կաշառատուութիւն*։

Կօրպորէնցիա (լատ.), մարմնեղութիւն, միրութիւն։

Կօրպուս (լատ.) կոչւում են մի շարք օրէնսգրքեր. օր. *կօրպուս իւրիս*, Յուստինիանոս կայսրի կօդէքսներից կազմած օրէնսգիրքը։

Կօրպուս (լատ.). մարմին, իւրան։ — *Զօրարաժին*, որի մէջ մտնում են հետևակ, ձիաւոր և թնդանօթաձիգ զօրք 30—50 հազար հոգի։ — *Որևէ հիմնարկութեան պաշտօնէութիւնը*։ — *Տպարանական խոշոր տառեր*։ — *Տեղնան կազէտների կօրպուս*։

Կօրպօրացիա (լատ.), միևնոյն արհեստը կամ միևնոյն կոչումը ունեցող անձնաւորութիւնների միութիւն որևէ տեղում կամ երկրում, որի անդամները կապած են իրար հետ փոխադարձ պարտաւորութիւններով և իրաւունքներով. սրանք ունին երբեմն և որոշ արտօնութիւններ. օրինակ հարքարութիւնները, իրաւաբանների, բժիշկների կօրպօրացիա և այլն։

Կօրսաժ (Ֆր.), կանանց հագուստի վերին մասը մինչև գօտին առանց թևքերի. լանջագեստ նաև վիֆ։

Կօրսակ (ռուս.), ազէսի մի տեսակը Քանկապին մորթով Ռուսաստանում և Սիբիրում։

Գօրսար (իտալ.), ծովահէն։ Ծովային աւազակութեամբ պարապող նաւ։

Կօրսէտ (Ֆր.), կանանց հագուստի մի մասը, որը իրանը գոտուի մի մասը և նրան բարեձև տեղում է և նրան բարեձև կերպարանք է տալիս. տեղիքան։

Գօրսօ (իտալ.), դրամական միութիւնների ընթացիկ արժէքը, նոյնը կուրս։ — Իտալական շատ քաղաքների պետական փողոցի անունը. այդտեղից՝ կառքերով զբոսանք այդ փողոցներում, կամ քաղաքից դուրս։

Կօրտէժ (Ֆր.), թափօր, շքախումբ. յուզարկաւորութիւն։

Կօրտէնները (իտալ.), դասական ժողովները Իտալիայում և Փորթուգալիայում։ — Իտալական և փօրթուգալական ժողովրդական ներկայացուցչութիւնները, պարլամէնտները։

Կօօպէրատիվ, գործակցական։

Կօօպէրատօր, գործակից, կօօպէրացիայի մէջ մասնակցող։

Կօօպէրացիա (լատ.), կօօպէրատիվ ընկերութիւն, կօօպերատիվ տիպեր, ընկերակցութիւններ — սոցիալիների — մի տեսակն է, բանւորների գործակցութիւններ, որոնք նպատակ ունին արտադրել առանց կապիտալիստի միջամտութեան ընկերական ճանապարհով կամ հոգալ իրենց անդամների սպառողական կարիքները առանց միջնորդ-վաճառականի, ուղղակի արտադրողից գնելով և իրենց անդամ-սպառողին ուղղակի վաճառելով։ Գործակցութիւն։

Կօպատացիա (լատ.), ինքնալրացում. մի հաւաքական մարմնի պակասած անդամների փո-

խարէն մեռցած անգամների ձեռքով նրանց հրաւիրումը և կազմի լրացումը։

Կոօրդինատներ, համակարգեալ գծեր երկրաչափութեան մէջ։

Կոօրդինացիա (լատ.), համակարգումն. առանձին մկանների նպատակայարմար կերպով իրենց գործողութեամբ միմեանց հետ կցորդելը բարդ շարժման ժամանակ, երբ գործում են շատ մկաններ։—Տարբեր գործողութիւնների միմեանց կցորդելով համակարգելը։

Կօֆտա (չէդ.), կանացի կարճ վերնազգեստ։

Հ.

Հաբ, (արաբ.), դեղահատ։

Հաբէաս կօրպուս ակտ, (լատ.), Անգլիայում 1679 թուից գոյութիւն ունեցող իրաւաբանական մի հաստատոդութիւն է, որը երաշխաւորում է անհատի անձեռնմխելիութիւնը. ոչ ոք չի կարող ձերբակալել, բանտարկել, զրկել գոյքից, ազատութիւնից կամ կեանքից առանց դատարանական որոշման և վճռի։ Իւրաքանչիւր ձերբակալուած իրաւունք ունի պահանջել որ նրան անմիջապէս տանին դատարան, յայտնեն ձերբակալման պատճառը և քննեն։ Քննութիւնից յետոյ ձերբակալուածը կամ ազատ է արձակւում կամ վերադարձւում է բանտ։

Հաբիլիտացիա (լատ.), բարձրագոյն դպրոցում դասախօսութիւններ կարդալու իրաւունք ձեռք բերելը. կարողացուցումն։

Հաբսբուրգներ, Աւստրիայում թագաւորող հարստութիւնը։

Հաւ անել (արաբ.), սիրել, ախորժել։

Հաւազարան վարդ, հաւազարան բլբլու, վարդի և սխտակի մասին գոծագրող բանաստեղծական արտայայտութիւններ են։

Հաւազար, հաւազարտ տես աւազար։

Հալ (արաբ.), վիճակ, որպիսութիւն։

Հալա, հլլա, հլլալ (արաբ.), դեռ, դեռևս, տակաւին։

Հալալ (արաբ.), արդար. անխարդախ. աւրբ։

Հալբաթ (արաբ.), իմարիկ, անշուշտ։

Հալէբի, նալարի (թուրք), երկարութեան չափ է Թիւրքիայում — 0,685 մէտր (մօտաւորապէս $\frac{2}{3}$ մէտր.)։

Հալիս տես խալիս։

Հալուգինացիա (լատ.), բանասղուշանք. հոգեկան և այլ հիւանդութիւններից առաջացող խախտութիւն, երբ հիւանդին երևում են պատկերներ կամ նա առանում է պատկերացումներ առանց որ նրա ըզգայարանքները արտաքուստ համապատասխան կերպով պատասխանեն։

Հալուա (արաբ.), այլևայլ տեսակ ընկոյզներից իւղով և ալիւրով պատրաստած արևելեան քաղցրաւէնիք։ Հրուշակ։

Հալէ (հնդ.), ալօէ (յուն.), հասարակածային երկրներում աճող ծառի մի տեսակը հատ տերևներով, որոնցից հոսում է մի հիւթ։ Նաև այդ հիւթը, որը գործ է ածւում իբրև դեղ ստամոքսի կանոնաւորման համար։

Հալիս (արաբ.), վարձ. որժանիք։ Իրաւունք։ Ճշմարիտ։ Հալիս ու նրնտես, իրաւացի և անիրաւացի. տեղի ունեցող։

Հալվայիօլական տես ալիօնոյ։

Համ ևս, նոյնպէս։

Համ ևս տես ամեն։

Համալ, նամլաղ (արաբ.), բեռնակիր։

Համանակ (անգլ.), նաւի անկողին։—Մեծ ցանց, որ կապում են պատշգամբում կամ պարտիզում և մէջը պառկում հանգստանալու համար։

Համամ (արաբ.), բաղնիք։ Համամտրաշի, նամամչի բաղնեպան, բաղնիքի վերակացու։

Համբա, նամիւա, տարուտ, առաջաւոր. նշանաւոր։

Համէշա, միշտ, մշտապէս։

Համիդիէ, Սուլթան Աբդուլ Համիդ II-ի հաստատած բրդական անկանոն հնձելազօրք Թիւրքիայում։—Վկայական. ինքնութիւնը հաստատող թուղթ Թիւրքիայում Սուլթան Աբդուլ Համիդի անունով. այժմ կոչւում են օսմանիէ։—Համիդիէ մարշ, Թիւրքական ազգային հիմն։

Համիձէտ, Շեկսպիրի համանուն ողբերգութեան հերոսը. միշտ խորհրդածող, թուլակամ, անվճռական մարդ։

Համշարի (պարսկ.), քաղաքակից, հայրենակից։ Այդպէս կոչում են կովկասի հայերը Պարսկաստանից այնտեղ աշխատութեան եկած Թուրքերին։

Համիւա տես նամբա։—Հողի մուխիւ, որի համեմատ հողատարածանութիւն է լինում Անդրկովկասում։

Համբեար (պարսկ.), արհեստակցութիւն։ Միջին դարերում զարգացած մուխիւններ միևնոյն արհեստի արհեստաւորներից։ Տես ցէխ։

Հայամ, բակ։

Հայրամականներ, կազակների հրոսակախմբեր XVIII դարում, որոնք կողոպտում էին և կոտորում էին ազնուականներին։

Հաճիղ, նաճղա (Թուրք.), գնա կորիր, հեռացիր։

Հայդուդ (ունգ.), հօտաւակ դինուոր։ Վիթխարի։ Աւազակ։

Հայդուկ (հունգար.), XVII դարի Ունգարիայում մարտական խմբեր, որոնք կռիւ էին մղում Թուրքերի դէմ։—Բալկանեան ազգերի մէջ ի. կոչւում էին նրանք, որոնք Թիւրքական բռնութիւնների դէմ բողոքելու համար քաշւում էին լեռները և այդտեղից աւազակային և վրէժխնդրական գործողութիւններով կռւում էին նրանց դէմ։

Հայլան, հէյլան (արաբ.), անասուն, անբան։

Հայսարա, հէյսարա, պարապ, փուճ։

Հանզա, միջին դարերից ըսկսած մինչև 17 դարը շարունակուղ դաշնակցութիւն հիւսիսային Եւրոպայի քաղաքների արտաքին առևտրի բարգաւաճման նպատակով։

Հանզաբարոնդ (գերմ.), Գերմանիայում 1909 թուի ամառը կազմած մի մութիւն, որի անդամները են արդիւնագործական և առևտրական շրջանները, նպատակ ունի պաշտպանել այդ շրջանների շահերը և իր ուժերը հակադրել ագրարիէրներին։

Հազնէ տես խազնա, խազինա։

Հանար, կատակ։

Հանում տես խանում։

Հաշիշ (արաբ.). հնդկական կանեփից պատրաստուղ մի միջոց է, որ ծխում են արևելքում, արբեցնում է և գրգռում երեւակայութիւնը։

Հասպասեան (գերմ.), պա-

հակառոց, ուր վենետներ են պրած լինում, որոնք ամեն օր փոփոխելով պահպանում են քաղաքը. այստեղ են պահում և ձերբակալած վենետներին։

Հաշարաշ, խաղողի մի տեսակը։

Հաջ (արաբ.), ուխտագնացութիւն դէպի Մէկկա։—Հաջապ, սրբազան սև քարը Մէկկայում։—Հաջի, Մէկկա ուխտ գնացած մահմեդական։—Երուսաղէմ ուխտ գնացած քրիստոնեայ։

Հաջամի (արաբ.), գործիք։—Հ. չէ՛, փոյթ չէ։

Հասան-Հուսէյն ժողովրդական լեզուով կոչւում են մահառամի սպի օրերին մահմեդականների թափորները։

Հասիր (արաբ.), խոտիր, խոտիլ, փոխած. ճահճային բոյսերից գործած կապերտ։

Հատտ, խաատ, ամբողջ ժողովրդին ուղղած հրովարտակ Թիւրքիայում։

Հատտ հիմայուն, կայսերական թուղթ, որ տրուեց 1856 թւի փետրուար 18-ին (10 Ջեմազի ուլ ախիր 1272), որով Թիւրքիայի քրիստոնեաները ձեռք էին բերում որոշ ազատութիւններ. ճանաչում էր քրիստոնեայ պատրիարքների իրաւունքը. ոչ մահմեդական հպատակների աշխարհիկ գործերը կարգագրելու էին հոգևոր և աշխարհական անդամներից կազմած մարմնի ձեռքով. լայնանում և կանոնաւորում էր եկեղեցիների կառուցման իրաւունքը. ազատ ատեանծախսութիւնն, բոլոր կրօնափոխութեան արգելը. պետական պաշտօններում մատչելի են լինելու բոլորին՝ առանց ազգի և կրօնի խտրութեան. կրօնական համայնքներին իրաւունք էր տրւում ամեն կարգի դպրոցներ բանալու, ոնց ծրագիրը և ուսուցիչների ընտրութիւնը սակայն պիտի ենթարկւէր կայսերական կրթական վարչութեան վերահսկողութեանը. խառը վարչութիւններ այն վէճերի համար, որոնք տեղի են ունենում գանագան կրօն դաւանողների մէջ. ոչ մահմեդականների ժառանգական գաւառը պիտի վերջնական իրենց պատրիարքների միջոցով. բանտերի և պատիժների բարելաւումը. հարկերի ուղղակի գանձում. պետական կարևոր խնդիրներում խորհրդակցութեան պիտի հրաւիրւէին կրօնապետները, նաև քրիստոնեայ։

Հատտ շէրիֆ Գիւլհանէ, կայսերական ձեռագիր հրովարտակ, որը Սուլթան Աբդուլ Մէջիթի (1839 1861) օրով, նրա նախարարապետ Ռաշիդ փաշայի ջանքերով 1839 թւի նոյեմբերի 3-ին կարդացւեց սուլթանի պալատում Գիւլհանէ քնշքի մօտ տաճիկ բարձր պաշտօնեաների, տաճիկ հոգևորականների, պատրիարքների և այլ կրօնապետների, դեսպաններին ներկայութեամբ. նրա բովանդակութիւնն էր երաշխաւորութիւն բոլոր հպատակների կեանքի, գոյքի և պատւի ապահովութեան. կանոնաւորում հարկերի բաշխման և հաւաքման. վենետրակէչի կանոնաւորում։

Հարաճիրի, նարի-կիրի, հասպօնական ինքնապաշտպանութիւն. մահւան դատապարտած ազնւականը ինքը իր փորը պիտի պատռէր, իսկ մի բարեկամ նրա գլուխն էր կտրում տանջանքը կարճելու համար։

Հարամ (արաբ.), անմաքուր, անուրբ։

Հարամի, աւազակ։—Անյայտ, անկուշտ։—Հարամբաշի, աւազակների պետ։

Հարամզատա (պարսկ.), անհարազատ զաւակ։ Փուչկենդանի։

Հարամիանա, նարկ խանա, կանանոց։

Հարապ, նարայիրից, ազմուկ, աղաղակ։

Հարապի, Թիւրքիայում ոչ մահմեդականների վճարելիք տուրքը մահմեդականին։

Հարապ տես խարապ։

Հարարաթ (արաբ.), տապ, ջերմութիւն։ Ուժ։

Հարկմ (արաբ.), կանանոց։—Հարէմիանա, մահմեդական անների ներքին մասը, ուր ապրում են կանայք։

Հարիֆ տես Հէրիֆ։

Հարպկիին, արպկիին, խառնական ժողովրդական կատակերգութեան մէջ ազամարդի ծիծաղելի դեր, գոնզոզոյն հադուստով. սովորաբար խաղում է ծառայի դեր, որ անպատրաստից սրամտութիւններ է տառում։—Ծաղրածու, միմոս։

Հարպկինատա, խիստ ծաղրալիր կատակերգութիւն, որի գլխաւոր դերակատարն է Հարպկինը։

Հարմօնիա (յուն.), ներդաշնակութիւն։ Միութիւն բազմատեսակութեան մէջ։

Հարմօնիկ, երաժշտական գործիք փուքսով, որ նւագում են ձեռքի վրա։

Հարուս (գերմ.), զարուս (ռուս.), բրդէ թել, որով ձեռագործ են անում։

Հարպագօն, Արպագօն, Մօվիէրի «Ագահ» կատակերգութեան հերոսի անունը. ժլատ, փոխասէր մարդ։

Հաուա (պարսկ.), օդ, կլիմա, եղանակ։

Հաւապա (արաբ.), պարտքի, վաճառականական մի թղթի կամ գործի փոխանցկելը։

Հաւանիա յաճախ կոչւում է Կուբա կղզու ծխախոտի տերևներից պատրաստած ցիգարր, նոյն կղզու գլխաւոր քաղաքի անունով։

Հաւաս, Նաէս (պարսկ.), փափագ, ցանկութիւն։

Հաւար, շփոթ, կոչ, օգնութեան աղաղակ։

Հաւարիա տես աւարիա։

Հաւուզ, աւազան, ջրամբար։

Հաւրիմ (արաբ.), գաւառապետ Պարսկաստանում։—Հ. ինքիմ, իմաստուն։—Բժիշկ։—Հէքիմ բաշի, բժշկապետ։

Հաֆիզ (արաբ.), բոլոր շրջջող մահմեդական կուսակրօն։

Հաֆիս (արաբ.), պատուաւոր տիտղոս է գիտնականի, որը կօրանը և այլ գրուածքներ անգիր գիտէ։

Հեբերտիաններ, ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան գործիչ Հէբերի — Hébert — կողմնակիցներ, որոնք ձգտում էին վերացնել եկեղեցական սրարոզութիւնը և մտցնել բանականութեան պաշտամունքը։

Հեբրէիզմ, երբայարանութիւն. երբայական լեզվի առանձնայատկութիւն,

Հեգելիանիզմ, գերմանացի փիլիսոփայ Հեգելի (1770—1831) ուսմունքը. իդէանները և արտաքին աշխարհը իրար համապատասխան են. և արտաքին աշխարհն էլ զարգանում է իդէանների նման դիալեկտիկական եղանակով. թէ առանձին ազգեր և թէ առանձին պատմական շրջաններ համապատասխանում են որոշ իդէանների։ Հ.-ը իր հիմնադրի մահից յետոյ բաժանուեց երկու հոսանքի, ձախակողմեան և աջակողմեան։ Ձախակողմեանները, նրանց

թեում և կարլ Մարքսը, «շըրջկեին» Հեգելի ուսմունքը և նրան ուին մնասէրիալիստական-նիւթապաշտական- բնաւորութիւն՝ որ արտաքին աշխարհի զարգացման օրէնքներն են բակիզը և դրանք են ամմանում իդէանների զարգացման օրէնքները։ Այս շրջած հեգելիանիզմի վրա հիմնուց Կարլ Մարքսը իր ընկերվարական ուսմունքը։ Հ.-ը անցեալ դարի 40-ական թուականներին արծարծուում էր զօրեղ կերպով Ռուսաստանում (гегеліанцы), որին յարել էին Բելինսկին և Հերցէնը։

Հեգեմօնիա, հեգեմօնի (յուն.), գերիշխանութիւն։ Հին յունական քաղաք-պետութիւնների մէջ դրանցից մէկի գերիշխանութիւնը միւսների վրա։ Ժամանակակից պետութիւնների խմբակցութիւններում այդ անունով կոչուում է մէկի գերակըշռող նշանակութիւնը։

Հեդոնիզմ (յուն.), ուսմունք է, որը կեանքի նպատակը համարում է զգայական հաճոյք։ Հաճոյապաշտութիւն. — Զուարճասիրութիւն։

Հելիկօն (յուն.), յոյն դիցաբանութեան մէջ այն հռչակաւոր սարը, ուր ապրում էին Ապօլլօնը և ինը մուսաները։ Այժմ՝ Պալէօ-վունօ։

Հելիօգրաւիւր կամ ֆոտօգրաւիւր, արևափորագրութիւն. արևի լոյսի ներգործութեամբ որոշ դեղերով ծածկած մետաղեայ թիթեղի վրա ստացած կլիշէ, որով պատկերներ են տպում։

Հելիօթերապի, արևաբուժութիւն. բժշկութիւն արևի լոյսով և տաքութեամբ։

Հելիօս (յուն.), արեգակ։ Արևի Աստուած։

Հելիօսկօպ, արևադէտ. դիտակ արեգակը զննելու համար։

Հելիոստատ, գործիք, որի միջոցով արևի ճառագայթները միշտ միևնոյն կետին են լինում ուղղուած։

Հելիոտրօպիզմ, բոյսերի յատկութիւնը՝ դառնալ դէպի արևը՝ դրական ն. կամ շուռ գալ արևից՝ բացասական ն.։

Հելի ցէնտրիկ, արևակենտրոն. կոպէռնիկոսի ուսմունքը, որով արևը մեր աշխարհի կենտրոնն է և ոչ երկիրը։ Վերջին ուսմունքը կոչուում է զէօցէնտրիկ, երկրակենտրոն։

Հելիօֆօբիա, արևավախութիւն, լուսավախութիւն. հոգեկան հիւանդութեան մի տեսակը է։

Հելլաս, հին Յունաստանը։

Հելլենիզմ, հելլենականութիւն. յոյն գրականութեան և լեզուի առանձնայատկութիւն. յունարանութիւն. — Մանաւանդ՝ յունական ոգու արտայայտութիւնները այն երկրներում, ուր յոյն տարրը տարածում էր ակսած Ալէքսանդր Մակեդոնացուց։

Հելլենիսատական, հերայական-յունարէն. Յունաստանում ծրնուած հրէանների լեզուն, որով եղաւ աստուածաշունչի հօթանասնից թարգմանութիւնը և գրուին առաքելոց գրքերը։

Հելլեր, աւստրիական դրամ = 0,35 կոպէկ = 1,05 սանտիմ։

Հելվեցիա, Շուէյցարիայի հին անունը։

Հելօտները, իլօտները լակօնիական նախնական բնակիչներն էին Հելօս քաղաքից, որոնց ազատացիք ենթարկեցին իրենց և այն աստիճան զրկեցին մարդկային իրաւունքներից, որ հասցրին ճորտութեան աստիճան։

ճանին։ Իրրև ճորտեր սրանք պատկանում էին պետութեան։ Փոխարէնական մտքով ն. գործ է ածուում իրաւազուրկի, ըստրուկի, անբանօրէն խոնարհի մտքով։

Հելսատօմ (յուն.), հարբուր հազն գոնարերութիւն, որ հին յոյները և Հռովմայեցիք անում էին հանդիսաւոր օրերին. հեկատոմբ։

Հելգ... տես ելգ...

Հելվելիաններ կոչուում են գերմանացի բնագէտ Էրնստ Հելվելի (ծն. 1843) հետեղնիները։ Դաբլենի գործակից և աշակերտ Հ.-ը իր վարդապետութեամբ աւելի հեռուն գնաց իր ուսուցչից և հիմնեց իր փիլիսոփայական ուսմունքը, որը նիւթապաշտական մօնիզմ է և նիւթին վերագրում է կեանք։ Տես հիլօզօիզմ։

Հեկաբա, Տրոյայի Պրիամոս թագաւորի կինը, Հեկտորի մայրը։

Հեկատար տես ար։

Հեկատօգրամ տես գրամ։

Հեկատօգրաֆիա (յուն.), ընդօրինակող, պատճէններ վերցնող մի գործիք։

Հեկատօլիտր տես լիտր։

Հեկատօմէտր տես մէտր։

Հեկտոր, Տրոյան ամենաքաջ պաշտպաններից մէկը, Պրիամոս թագաւորի որդին։

Հեմատ տես համամ։

Հեմատօլօգիա (յուն.), արիւնախոսութիւն. պետութիւն արեան մասին։

Հեմատօկրատիա (յուն.), արիւնապետութիւն. մի իշխանութիւն, որ ձեռք է բերուած և պահպանուում է արիւնահեղութեամբ։

Հեմիսֆէր (յուն.), կիսագունդ, երկրագնդի, ուղեղի և այլն կէսը։

Հեմօրոյ (յուն.), արնահոսութիւն յետանցքից, որ առաջանում է այնտեղ գոյացած ուռոյցքներից. մայասիլ, տեռատեսութիւն։

Հէյ (պարսկ.), ով, օ։—*Հէյ ջան, նազան*, հրճուանք արտայայտող բացականչութիւն է։

Հէյզէր, պարբերաբար ժայթքող տաք աղբիւրներ. ամենամեծը Իսլանդիա կղզու վրա, կան նաև Նոր Զէլանդիայում և Հիւսիսային Ամերիկայում։

Հէնջար տես խանջար։

Հէյրաթի, արևելեան մի եղանակ է։

Հէյտան հէյտար տես հայտ...

Հէշ (պարսկ.), բնաւ. ամենևին. Ոչինչ։

Հէպտարխիա, եօթներորդապետութեան մի եօթներորդ մասի վրա իշխող։

Հէպտարխիա (յուն.), եօթնապետութիւն. մանաւորապէս աւում է Անգլիայի մասին, որը V—IX դարը բաժանուած էր եօթ անգլօ-սաքսօնական թագաւորութիւնների մէջ։

Հէպտատէար (յուն.), եօթնամեայ տաղաչափութիւն։

Հէջրա (արաբ.), փախուստ. Մահմէդի փախուստը Մեկկայից Մէդինա Քրիստոսի 622 թուականի յուլիսի $^{16}/_{19}$, որից հաշուում է մահմեդական տօմարը։ Աւում է նաև հիջրէթ կամ հէջիր։

Հէսապ (արաբ.), հիսաբ, հաշիւ։ Անհէսապ, հէսաբսուզ, անհամար, անթիւ։ Անհաշիւ։

Հէտիա տես վէտա։

Հէտէրա (յուն.), սիրուհի։ Հասարակաց կին հին Յունաստանում։

Հէտէրարխիա, այլապետութիւն. այլազգիների իշխանութիւն։

Հէտերիա (յուն.), ընկերակ-

գութիւն. 1814 թ.ին Օդեսայում կազմւած ընկերութիւն յոյների, որ նպատակ ունէր Յունաստանի ազատագրութիւնը տաճիկ լծից: Հետէրիստ, հետէրիայի անդամ:

Հետերիզմ՝ տների յարաբերութեան ամենատիպական ձեը, երբ ամուսնութիւն այսինքն տնական կապ մարդի և կնոջ մէջ, դոյութիւն չունէր, այլ իւրաքանչիւր ազատ կարող էր տէն մի կնոջ հետ տնական յարաբերութեան մէջ լինել:

Հետէրօգէն, ետէրօժէն (յուն. բար.), այլազին այլատարր: Հականառակ՝ օմոգէն:

Հետէրօգենեզիս, տնական ինքնայղայմամբ:

Հետէրօդօքս (յուն.), այլափառ. իշխող կրօնական դաւանանքից շեղած: Հականառակը՝ օրթոդօքս, ուղղափառ:

Հետման (լեհ.), Փոքր Ռուսիայում կազակների ընտրովի գլխաւոր:

Հէրա, յունաց առասածների թագուհին, Զեսի ամուսինը: Հռովմայեցիք անուանում են Յունօնա:

Հէրակլէս տես Հէրկուլէս:

Հէրետիկոս, ազանդաւոր մի մարդ որ հակառակ պաշտօնապէս ճանաչած կրօնի գօդմաներին, նոր ճշմարտութիւններ է քարոզում:

Հէրետիկոսութիւն, ազանդաւորութիւն. քարոզ հակառակ ընդունւած կրօնական կամ այլ կարգի ճշմարտութիւնների:

Հէրիֆ, Յարիֆ (արաբ.), տիմար, անարժէք մարդ:

Հէրկուլէս, Հէրակլէս, հին յունական առասպելներում ամենամեծ և ամենազօրաւոր հրեան. Զեսի և Ալամէնայի որդին, որ դաւել էր կիսատառասածների շարքը. յայտնի էր իր անսահման ուժով և մեծ առաքինութեամբ:—Ուժեղ, հսկայամարմին մարդ:

Հէրկուլէսեան սիւներ առում էին հնում Ջիբրալտար նեղուցի երկու կողմը բարձրացող հրանդաններին, մինչև որտեղ իբր թէ Հէրկուլէսը գնացել է իր թափառումների ժամանակ դէպի արեմուտք: Հնների տեղեկացողութեամբ աշխարհը վերջանում էր այստեղ: Հ. ս. հասնել նշանակում է հասնել ծայրագոյն սահմանին:

Հէրմանդատ (լատ. բառ.), բազաքային համայնքների պաշտօնը XV դարում ազնուականների ազատական յարձակումների դէմ պաշտպանելու համար Լեհաստանում. յետագայում՝ դաշտային ատիկանութիւն: Հեդնօրէն՝ ատիկանութիւն:

Հէրմաֆրոդիտ (յուն.), արարած, որ ունի երկու սեռի սեռական գործարանները էլ. արուեզ, որձևեզ (Հէրմէսից և Աֆրոդիտէից ծնուած): Այդպէս են կոչում նաև մի քանի ծաղիկներ և կենդանական ցածր տեսակներ, որոնք նոյն յատկութիւնն ունին. երկսեռ: Կոչում է նաև անդրոգին (յուն.):

Հէրմէս, յոյն դիցաբանութեան մէջ առասածների սուրհանդակը. վաճառականութեան և գողերի առասածը: Հռովմայեցիք առում էին Մէրկուր:

Հէրմէտիկական ծածկոց, այնպիսին, որի միջով օդ չի կարող ներս թափանցել:

Հէրս (արաբ.), բարկութիւն: Այստեղից ՝էրսոտ, ՝էրսոտել և այլն:

Հէրցոգ (գերմ.), հին գերմանիայում զօրքերի հրամանատար պատերազմի ժամանակ:

—Այժմ տիտղոս է շատ բարձր պետականութեան:

Հէրեիզմ՝ տես Էրեիզմ՝:

Հէրօս, հերոս (յուն.), դիւցազն:—Վիպական կամ թատերական գրւածքի գլխաւոր դէմքը:

Հէրօտ (լատ.), մոնոտիպ. ազդարարող միջնադարեան ասպետական շրջանում ի-ը յայտարարում էր պատերազմի և խաղաղութեան մասին, ապատական մենամարտերին պատասուր էր: Ներկայումս՝ յայտարարիչ արքայական կարգադրութիւնների, թագադրութեան, թագաւորի մահուան մասին և այլն:

Հէրօսարան, մի փառատէր էր, որ իր անունը անմահացնելու համար եփէսոսի Դիանայի հրաշալի տաճարը այրեց: Աւերածութեամբ կամ նման սխրագործութեամբ իր անունը անմահացրած մարդ:

Հէրմիտիկա (յուն.), գիտանելու արուեստ: Մանկավարժութեան մէջ ի-ական սիստեմ կոչւում է այն, երբ ուսուցիչը աշակերտին դեկավարում է ինքնուրոյնարար ճշմարտութիւնը գտնելու:

Հէվհետտա տես վուլկան:

Հէքզամէար (յուն.), վերտանելի ատաչափութիւն:

Հէքիաթ, ժողովրդական վէպ. հրաշքներով լի պատմութիւն մանուկների և ժողովրդի համար:

Հէքիմ, ժողովրդական բժիշկ: Տես նաև Յարիմ՝:

Հէօրմ՝ (արաբ.), վճիռ, հրաման:

Հիացինթ (յուն.), յակինթ. թանկագին մի քար է:—Ծաղկի մի տեսակը, հօրաեա-մօրաեա:

Հիգիենա (յուն.), առողջապահութիւն. գիտութիւն առողջութեան պահպանման և հիւանդութիւնները կանխելու մասին:

Հիգրօգրաֆիա (յուն.), ուսմունք օդի խոնաւութեան և գոլորշիների մասին:

Հիգրոմէտր, հիգրօսկօպ (յուն. բար.), գործիք որոշելու համար օդի խոնաւութեան աստիճանը:

Հիդրա (յուն.), ջրօձ, ջրավիշապ:—Յոյն դիցաբանութեան մէջ՝ Լէրնայի ճահճի մէջ եղած բազմագլուխ հրէշը, որի իւրաքանչիւր կարած գլխի փոխարէն երկուսն էին բուսնում, նրան վերջապէս սպանից Հերկուլէսը: Մի չարիք, որի դէմ որքան կուում ես, այնքան նա աճում է:

Հիդրատ, քիմիայում՝ մարմին, որ ջրային բազադրութիւն ունի իր մէջ:

Հիդրատիդիա (յուն.), ջրագիտութիւն. ուսմունք հիդրէների հատատարակչութեան մասին:—Գիտութիւն ջրաբաշխութեան մասին:

Հիդրոգրաֆիա, ջրագրութիւն. աշխարհագրութեան այն մասը, որ վրազում է ազբիւրների, գետերի, լճերի, ծովերի և այլ ջրային տարածութիւնների նկարագրութեամբ:

Հիդրոգէօլոգիա տես Նէպտունիզմ՝:

Հիդրոզօօն, ջրային կենդանի:

Հիդրօլօգիա, ջրախոսութիւն, գիտութիւն ջրերի մասին ներքանց բազադրութեան տեսակէտից:

Հիդրօմանիա, ջրամոլութիւն. անկոտրում ծարաւ: Մոտիս ջուրն ընկնելու:

Հիդրօֆիլ, ջրասէր:

Հիդրօֆօբիա, ջրավախութիւն:

Հիէնա (յուն.), բորենի:

Հիէրարխիա (յուն.), եկեղե-

յոս կառավարութիւնը։— Եկեղեցական պաշտօնէութեան առաջին ճանապարհական կարգը սկսած բարձրագոյն հոգևոր պետից՝ կաթուղիկոսից, պապից, մետրոպոլիտից, մինչև ամենացածրը՝ դպիրը։—Ամբողջ եկեղեցական դասը իր բոլոր աստիճաններով միաբան։

Հիէրոգլիֆ, հրոգլիֆ (յուն.), պատկերագիր. գրի ամենահին ձևը, տարածուած Եգիպտոսում, ուր առարկաների պատկերներ կամ խորհրդանշաններ։

Հիէրոկրատիա (յուն.), հոգևորականների գերակշիռ իշխանութիւնը պետութեան մէջ. կղերապետութիւն։

Հիլզ։ (գերմ.), կճեպ. կեղև. պատեան. — Մետաղեայ պատեան վառմփուշի։ *Հիլզի, հիլզէ.* տես նաև *գիլզի։*

Հինգգի տուրքը Թիւրքիայում այն տուրքն է, որը առնում է Հիճազ սրբատեղին երկաթուղի անցկացնելու համար։

Հիմն (յուն.), օրհներգ, փառաբանական երգ։ — *Ազգային հիմն*, օրհներգ, որ նախերգած է լինում տարբեր երկրներում տարբեր գաղափարների՝ թագաւորին, հայրենիքին, պատուէրների գաղափարին և այլն։ —*Շարական։*

Հիմնօրհ, եկեղեցական երգերի պատմութեամբ և դրականութեամբ զբաղող բանասէր։

Հիչէմի ասյան, սենատ Թիւրքիայում։

Հինա, խինա, արմատ, որից մի տեսակ կարմիր գոյն ստացւում. սրանով մազեր և եղունգներ են ներկում։

Հիպանթրօզ (յուն.), ձիամարդ. ձիու մարմին, որի վրից սկսւում է մարդու իրան. կոչւում է նաև *կենտաւր, գենտաւրը։*

Հիպէրթրօֆիա, (յուն.), չափազանցութիւն. օրինակ, եկեղեցում ասեղ գցելու տեղ չլինայ, այնքան մարդ էր հաւաքուել։

Հիպէրտրօֆիա, անդամի չափազանցութիւն։ Մարմնի որևէ մասի չափազանց մեծանալը իրրև հիւանդոտ երևոյթ։ Հակառակը՝ *ատրօֆիա։*

Հիպնոզ (յուն.), քնախտ, քնեցածութիւն. քնի նման մի երևոյթ է, որով բնութիւնը հիպնօսացածը զրկում է կամքից և անում է այն, ինչ որ նրան թելադրում են. կարելի է հիպնօսացնել ներշնչմամբ և այլ արհեստական միջոցներով։

Հիպնօսիզմ, հիպնօսացածի կամազուրկ վիճակը։ Հիպնօսական երևոյթների ուսումնասիրութիւն։

Հիպնօսիզօր, հիպնոսացնող։

Հիպօգրիֆ (յուն.), ձիակորճ. առասպելական կենդանի՝ ձիու մարմին գրիֆի գլխով և թևերով։

Հիպօդրօմ (յուն.), ձիարշաւի հրապարակ։—Կրկէսի այն մասը, ուր վազում են ձիերը։

Հիպօթէզ (յուն.), Վարկած, հաւանական ենթադրութիւն, ենթադրութիւն, պայման։ Հ. ընդունւում է իրրև պայման որևէ երևոյթ բացատրելու համար։ Այն հ.-ը, որ բացատրում է բոլոր ծանօթ երևոյթները, դառնում է *թէօրիայի հիմք։*

Հիպօթէք, իպօտէկ, (յուն.), պետական հաստատութիւններ են Գերմանիայում, Աւստրիայում և Ֆրանսիայում, որոնք հողային կալուածքների գնման և վաճառման գործը կանոնաւորելու և հիմնական գրաւնելու նպատակով պարտաւորեցնում են բոլոր կալուածատէրերին իրենց անհրաժեշտ հողերը ներմուծել հիպօթէկային գրքի մէջ։ Այդ գրքում նշանակւում է կալուածատիրոջ անունը, կալուածքի վրա դրաւի ճանապարհով եղած պարտքը և նրա տոկոսը, պետական պարտքերի ժամանակապրտական կարգը և քանակը, պարտատէրերի անունները, կալուածքի վրա եղած այլ պարտաւորութիւններ, պարտքից վճարուած դրամները և այլն։ Այս գրքերը մատչելի են իւրաքանչիւր մարդի, ով չունայ կրգրուած է որևէ կալուածքով և կնպղին կամ գրաւով փող ուզին հնարաւորութիւն են տալիս ծանօթանալ կալուածքի վիճակին և գաղտնի գրաւները կամ վաճառումները անհնար են դարձնում։ Հ. կչւում է նաև դրաւ դրուած կալուածքը և դրաւատիրոջը։ *Հիպ. Եկեսին* բանկը. բաժնետիրական ակզբունքով հաստատութիւն է, որը անշարժ կալուածքներ, գլխաւորապէս հողագործներ, նաև քաղաքային շէնքեր, գրաւ վերցնելով գրամ է պարտք տալիս այդ կալուածքների տէրերին, նպատակ ունենալով գլխաւորապէս երկրագործական վարկ (կրէդիտ) տեղծել։ Դրանց թւին են պատկանում, օրինակ, Ռուսաստանում հողային բանկը (Земельный банкъ)։

Հիպօխօնդրիա. տժամագձութիւն. հոգեկան հիւանդութեան մի տեսակն է. հիւանդը տիրուր է շարունակ, զրաւած՝ գոնելու իր տանջանքի պատճառը, որը նա կարծում է գտնել իր ներքին հիւանդութիւնների մէջ։

Հիպօկրիտ (յուն.), կեղծաւոր։

Հիպօպոտամ (յուն.), ձիագետնուռ։

Հիպօսէնտաւր (յուն.), ուղղանկիւն եռանկեան մէջ ուղիղ անկեան դիմաց ընկած կողմը։

Հիտրոֆիա, հատրիկա (յուն.). ջրային հիւանդութիւն է, գլխաւորապէս կանանց. հիւանդը ծիծաղախտն հեկեկում է. արգանդախտութիւն։

Հիտօլոգիա (յուն.), մարդակազմութեան այն մասը, որ զբաղուում է մարմնի մանուածքներով. մանուածաբանութիւն։

Հիտօրիզմ (լատ.) կամ պատմական մեթոդ իրաւագիտութեան և անտեսագիտութեան մէջ։ Իրաւագիտութեան մէջ այս դպրոցի հիմնադիրը եղաւ Սաւինի Գերմանիայում, որը սրանով իրաւագիտութեան հիմնաւորումը հակադրեց նախկին բնական իրաւանքին. հակառակ վերջինիս, պատմական դպրոցի տեսակցով իրաւական հասկացողութիւնները և նորմերը ոչ թէ բնութեան օրէնքների և բնութիւնից ժառանգած տրամադրութիւնների արդիւնք են, այլ մարդկութեան զարգացման և ժողովրդական ոգու փոփոխութեան, հետզհետէ կերպարանափոխուղ յարաբերութիւնների հետևանք. իրաւունքը զանազան է տարբեր ժողովուրդների մէջ տարբեր ժամանակներում. պատմական կեանքի զարգացման հետ փոփոխւում են և իրաւական հասկացողութիւնները և ոչ թէ նրանք յաւիտենական են և անփոփոխ։ —Տնտեսագիտութեան մէջ այս դպրոցը առաջ եկաւ իրաւագիտական պատմական դպրոցի ազդեցութեան տակ 19-րդ դարի առաջին կիսին և սկսեց պայքարել մի կողմից Ադամ Սմիթի անտեսագիտական սիստէմի դէմ. միւս կողմից սոցիալիզմի դէմ։ Հակառակ ամբիծանիզմի յաւիտենական և բացարձակ տնտեսական օրէնքներին, պատ-

մական դպրոցը շեշտել անհատական երևոյթների և օրէնքների յարաբերականութիւնը և նրանց կախումը պատմական զանազան շրջաններից, իրաւական, բարոյագիտական հասկացողութիւններից, ցեղական և դասակարգային կազմակերպութիւնից։ Սրա հայեացքով հարկաւոր է անհատութեան պատմութեան ուսումնասիրութիւն և ճիշտ փաստերի հաւաքում. այդ կերպ ուսումնասիրութեամբ ձեռք բերել մեծ փորձառական նիւթ և ճանաչել իրականութիւնը. այս փորձառական նիւթով կարելի է ապա տեսական դրութիւններ հիմնաւորել և ճշմարտութիւնների սահմանները գծագրել զանազան շրջաններում, նաև դրանց հիման վրա նոր ճշմարտութիւններ ճանաչել։ Այս դպրոցի ներկայացուցիչներն են Լիւա, Ռոշէր, Կնա, իսկ նոր ժամանակներում՝ Շմօլլէր։

Հիստօրիօգրաֆիա (լատին. յուն.), պատմագրութիւն։

Հիրշ-Դունկէրեան արհեստակցութիւններ կոչւում են Գերմանիայում Հիրշի և Դունկէրի միջոցով վաճառականական քաղաքներին կազմակերպւած բանւորական միութիւնները, որոնք չեն հետևում սոցիալիզմին, կռնկռնած են բուրժուական արհեստապետների տեսակետի վրա, աշխատում են փոխադարձ օգնութեամբ և աջակցութեամբ և ոչ թէ պայքարով բարելաւել իրենց վիճակը։

Հիլէ (յուն.), նիւթ. նախնական նիւթ։

Հիլօզօիզմ (յուն.), նիւթապաշտական փիլիսոփայական ուսմունքներից նա, որը նիւթը և ուժը (ոգին), իրարից չի զատում, այլ նիւթը ընդունում է կենդանի. նիւթակեցութիւն։ Տես նաև յօնիական։

Հիւրիւմէ, քրդական աստղապատութիւն Տաճկաստանում։

Հնդեւրոպական կամ հնդգերմանական, ինդօգերմանական, ինդօևրոպական, արեւմն նաև արիական ազգեր կոչւում են Հնդկաստանից մինչև Եւրոպա տարածւած մի շարք ազգեր, այսպէս Ասիայում հինդու ցեղերը, պարսիկները, հայերը, վրացիք, օսէտինները. Եւրոպայում յոյները, լատինները, կելտական, գերմանական և սլաւոնական ազգերը և ցեղերը։ Սրանք ծագում են մի նախահայրենիքից, որը մինչև այժմ տարածած կարծիքով Հիմալայեան լեռներում էր, իսկ նոր ըստ երևոյթին՝ Եւրոպայի արևելքը կամ հիւսիսը։ Սրանց լեզուները կոչւում են հնդեւրոպական, (կամ միւս բոլոր ձևերով) լեզուներ։

Հոկտեմբերեան կուսակցութիւն կամ «Հոկտեմբեր 17-ի միութիւն», խիստ աջակողմեան ազատամիտ կուսակցութիւն է Ռուսաստանում, բաղկացած կալւածատէրերից և խոշոր գրամատէրերից. իր ծրագրով նպատակ ունի իրագործել 1905 թւի հոկտեմբեր 17-ի մանիֆեստի յայտարարած ազատութիւնները, որոնցով հիմք դրեց Ռուսաստանի սահմանադրութեան։ Կուսակցութեան անդամները կոչւում են *հոկտեմբերականներ* կամ *ակտեաբրիստներ*։

Հուգենօտները, բէֆօրմացիայի կողմնակիցները, բողոքականները Ֆրանսիայում, որոնք իրրև հակառակորդներ բացառեալ իշխանութեան և կաթոլիկութեան սրանց կողմից խիստ հալածանքների էին ենթարկւում։

Հուանօ տա զուանօ

Հումանիզացիա, բարքերի մեղմացում. ազնւացում։

Հումանիզմ (լատ.), XV դարի շարժը Եւրոպայի այն մտաւոր հոսանքը, որը իր պլխաւոր ուշադրութեան առարկան դարձրեց հին դարերի՝ յունական և լատին լեզու, գրականութեան, արուեստի և փիլիսոփայութեան ուսումնասիրութիւնը. հակառակ այդ ժամանակի ճգնաւորական եկեղեցական հայեացքների ։-ը բարոյական կեանքում էր մարդկային իրական կենցաղ նման դասական աշխարհներին, գործացաւ մարդի անհատական բարձրագոյն կարողութիւնների։ Մարդասիրութիւն։

—*Հումանիստ*, հումանիզմի կրողները և գործիչները։—*Մարդասէր*։

Հումանիտար, հումանիտական, մարդասիրական. մարդի մէջ մտաւոր և բարոյական կողմերը ներդաշնակօրէն զարգացնող։ *Մարդկային բարձրը*, ազնիւ կարողութիւններով օժտւած։—2. կրթութիւնը համարւում է այն, որը հիմնւած է դասական հնդկական լեզուի և գրականի ուսումնասիրութեան վրա։

Հումանիտէտ, մարդասիրութիւն. մարդկայնութիւն։

Հումօր, իւմօր (ֆր.), բարի ծիծաղ, մեղմ երգիծանք, բնաւորութեան զարթութիւն, կատակասիրութիւն։—*Հումօրիստ, հումօրով գրող*։

Հունար (պարսկ.), հնարք, հնարիմացութիւն։

Հունձաթ, յամառ։

Հուռա՛ ահա ուռա՛։

Հուսար (ունգար.), թեթևաշարժ հեծեալ զինուոր։

Հուսեաններ, հուսիտներ, հետևողներ Բօհեմացի Իօհան Հուսի, որը բողոքից հոգևորական հնութեան ախտերի և Պապի դէմ և այդ պատճառով կոնստանցի եկեղեցական ժողովի կողմից դատապարտւեց այրելու խարոյկի վրա 1415 թւին։

Հուրի (արաբ.), յաւիտենապէս երիտասարդ կանայք, որը Մահմէդը խոստանում է դրախտին արժանացած տղամարդոց։ Կոչւում են նաև *հուրի մալար, հուրի փէրի*։

Հուրիէէ, ազատութիւն։

Հոնար (յուն.), *ըիտօր*, ճարտասան. ազգու և գեղեցիկ խօսող։

Հոմովէական կամ պապական եկեղեցի ասում է կաթոլիկ եկեղեցին։

Հոմովէական իրաւունք, հին հռոմայեցոց իրաւունքը, որի քաղաքացիական մասը հիմք ծառայեց ժամանակակից եւրոպական ազգերի իրաւունքին։

Հօբբսիանիզմ, Անգլիացի փիլիսոփայ Հօբսի (1588—1679) քաղաքական ուսմունքը, ծայրայեղ *աբսօլուտիզմ*, որը նա անհրաժեշտ է համարում, որպէսզի մարդկութիւնը չընկնի մի վիճակի մէջ, երը տեղի կունենայ bellum omnium contra omnes—*ամենքի պատերազմը ամենքի դէմ*։

Հօլ (անգլ. hall), սրահ, մեծ դահլիճ։

Հօխա, հօկա (թուրք.), թիւրքիայում և Բալկանեան երկրներում գործածական ծանրութեան չափ մօտաւորապէս հաւասար ռուսական 3 ֆունտ=1¼ կիլօգրամ։

Հօհէնցօլէրն, Պրուսիայի այժմեան թագաւորական հարստութիւնը։

Հօմէրական ծիծաղ, բարձրաձայն, անզսպելի ծիծաղ։

Հօմէրիտ, յոյն բանաստեղծ

Հոմէրոսին հետևող։

Հոմէոպաթիա (յուն.), բժիշկ Հաննէմանի եղանակը հիւանդութիւններ բժշկելու. հիւանդին տալիս են այնպիսի միջոցներ, որոնք առողջ մարդի մէջ նոյն հիւանդութեան նշանները առաջ կը բերէին. նոյնաբուժութիւն։ Տես նաև իզօպաթի։

Հոմստէդ (անգլ., homestaed) Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ նահանգների իրաքանչիւր քաղաքացու իրաւունքը՝ պետական հողերից առանձ որոշ բաժին մշակելու համար. վաճառելիութեան, գրաւադրութեան իրաւունքը այդ հողերի նկատմամբ սահմանափակած է, և նրանք միայն մի տեսակ տևական սեփականութիւն ընծանիքի։

Հոմրուլ-բիլլ (անգլ.), օրինագիծ ինքնավարութեան Իրլանդիայի, որը 1886 թուին Գլադստոնը մտցրեց Անգլիայի պարլամենտը, և որով նախատեսում է Իրլանդիայի անկախութիւնը ներքին կառավարութիւնների մէջ։ —Հոմրուլեաններ, Անգլիայում մի կուսակցութիւն, պահանջում են home rule-ը։

Հոմօզէն (յուն.), հոմօժէն (ֆր.), նոյնածին, նոյնասեռ, նոյնատարր։ Հակառակը՝ հետերօզէն, այլածին։

Հոմօլօգիա (յուն.), տոհմիկների ուսմունքով՝ կեանքի համապատասխանութիւնը բանականութեան պահանջների հետ։

Հոմօլօգիա (յուն.), այն երևոյթը, որ տարբեր կենդանիների կամ բոյսերի մօտ, թէկուզ տարբեր նշանակութիւն ունեցող գործարանները միևնոյն ծագումն ունին, ինչպէս թռչունի կաւուցը և մարդի շրթունքները կամ թռչունի թևը և մարդի ձեռքը։

Հոմօնիմ, (յուն), համանուն, նոյնանուն. տարբեր նշանակութեամբ, բայց նոյն հնչիւնը ունեցող բառեր. օր. այր (ամուսին), այր (քարանձաւ)։

Հոմօտիպիա (յուն), նոյնատիպութիւնը կենդանու մարմնի աջ և ձախ կողմը գտնուած նմանութիւնների։

Հոմօցէնտրիկ (յուն.), համակենտրոն, նոյնակենտրոն։ Նոյնն է և կոնցէնտրիկ։

Հօնօրար (լատ.), պատուաւոր վարձատրութիւն. աշխատավարձ հեղինակի, ուսուցչի, բժշկի և այլն։

Հօտուզ տես Նատուզ։

Հօջա տես Խօջա։

Հօսպիտալ (լատ.), հիւանդանոց։—Անկելանոց։—Աղքատանոց։—Հիւրատէր։

Հօսպիտալիտա, պատսպարելիքը համալսարանում։

Հօսպից, հիւրատուն։ Մասնաւորապէս՝ Ալպերում կրօնաւորների կառուցած ապաստարանները։

Հօտել տես օտել։

Հօտէնտօտ, հարաւային Աֆրիկայի բնիկները։—կօպիտ, անգործացած մարդ։

Հօրդա, նախնական ժողովուրդների ցեղական թափառական խումբ։

Հօրօսկօպիա (յուն.), գուշակութիւն մէկի վիճակի աստղերի դիրքից, որ եղել է նրա ծննդեան ժամին. ժամագիտութիւն։

Հօֆ (կերմ), դրւում է շատ անունների առաջ, որոնք նշանակում են պալատական պաշտօններ, օր. հօֆմարշալ, հօֆմէյստէր։

Զ.

Զալօ (վրաց.), մօրաքոյր, եղբօր կին, հօրեղբօր կին և այլն։

Ղ.

Ղարպաղ տես կարպակ։

Ղարպալ տես կարպակ։

Ղարզ (արաբ.), փորկապութիւն։

Ղարիւլ անկլ (արաբ.), համաձայնել, յանձն առնել։

Ղարսուրպա (թուրք.), կոզ։

Ղաղա, ցաւ։ (Ղաղդ տառնեմ.)։

Ղալի տես կալի։

Ղալլ (արաբ.), տոկոս, արժեքդրամ։

Ղալպ (թուրք.), ապտ։

Ղազալ, ծառերից քաղուած աշնանային չոր տերև։

Ղազախ տես կազակ։

Ղազան (թուրք.), կաթսայ, պղինձ։—Ղազանչի, կաթսայ շինող։

Ղազաւսէմ տես զազաւսէմ։

Ղազի, պատերազմ։ Ղազի

Ղազուել (թուրք.), ցեղ։

Ղալմ (թուրք.), շերտ։ Տան յարկ։ Ծալածք, ծալք։ Անգամ, պատիկ։

Ղամիսա տես քամիսա։

Ղամիր (թուրք.), Ղօրի։ Ղամիրչի, Ղօրեպան։

Ղալղա (արաբ.), բերդ, ամրոց։

Ղալամ (արաբ.), սիսեռ, թիւր։

Ղալամ (յուն. թուրք.), եղէգնեայ, փետուրից, մետաղից գրիչ։—Ղալամմրաշ, գրչատաշ։—Ղալամքաշ, փորագիր, գրչով գծած։—Ղալամքեար, փորագրիչ։—Ղալայչի տես կլէկճի։

Ղալլ (արաբ.), կեղծ. խաբեպատիր։—Ղալբազանիկ, գրամանենգ կեղծ մարդ։

Ղալիբ (արաբ.), կաղապար։

Ղալիան տես կալիան։

Ղալիան (թուրք.), վանդն, սամալար։

Ղալմաղալ, աղմուկ։—Ղալմաղալչի, աղմկարար, խռովարար։

Ղամէ, դայֆա, դարձ։ Աբրճաբան։—Ղ., դանէխանա, աբրճաստուն։

Ղամա (թուրք.), գաշոյն։

Ղամիշ (թուրք.), եղէգ։

Ղամշի, ղամշի (թուրք.), մարտակ խարազան։

Ղայա (թուրք.), ժայռ։

Ղայդա (արաբ.), կարգ-կանոն։—եղանակ (նուագելու)։

Ղայթան (թուրք.), երիզ։ Մի տեսակ հատ տար, որ կարում են հագուստի եզերքին։

Ղայլան, ղայլանչի տես կալիան։

Ղայիշ (թուրք.), փոկ։ Կաշէ գօտի։

Ղայմաղ տես կայմակ։

Ղայմաղամ տես կայմակամ։

Ղայրաթ, ղէյրաթ (արաբ.), ջանք, եռանդ։

Ղանաւուզ (թուրք.), կերպաս։ Մետաքսէ գործւածքի մի տեսակը։

Ղանիմաթ (արաբ.), մեծ կշեռք, որ գտնւում է քաղաքի կամ գիւղի հրապարակում և համայնական վարչութեան հրա-

կողմնեան տակ է։ Տես նաև կանխմալ։

Ղանջղոլ, էպ շուն։

Ղաշ, թամբի առջևի մասում դուրս պրծած փայտէ մասը։

Ղաշանգ, շքեղ, զարդարուն։

Ղաշխա, պիտակաւոր. ճակատի վրա սպիտակ նշան ունեցող կենդանի։—Աաուսուիկ։

Ղաշօմ, ղաշամի (թուրք.), ձիու քերոց։

Ղաշտղ (թուրք.), փախուստական. բանակից կամ աքսորից փախած։—Ղաշտղլի, մաքսանենգ։

Ղաջարի, թամբի առկից ձիու վրա գցած զարդարուն ծածկոց։

Ղաներ (արաբ.), մսավաճառ, մսագործ։—Ղասարխանա, շուկայում խանութների շարքը, որտեղ միս են վաճառում։

Ղարա (թուրք.), սև։—Ղարաբուշ, ակապտրխա—Ղարաղաշ, մրայոն, սև ունքերով։ Ղարաղուշ, ագռաւ։

Ղարաբինա տես կարաբինա։

Ղարագեօզ (թուրք.), խամճուկների ներկայացում։—Սևաչեայ։

Ղարաղաչ (թուրք.), սև ծառի տեսակ, որը պատահաբար միջօդում առաջ ճախ ճիպոտը և տեսնելն է տալիս մի գնդի նման։

Ղարաղշի, թուրք գնչու—Ներդա։—Հոմկարար։

Ղարաո (արաբ.), հանդիսաց, դատարան։ Վիճակ։

Ղարաուաշ, ագռաւին, նմանիլ։ Հարճ։

Ղարաուլ, ղարաուլ, պահպանութիւն։—Ղ., ղարաուլչի, պահապան, պահակ, դիշերապահ։—Ղարաուլխանա, պահակատուն։

Ղարիբ, ղասիբ (թուրք.), առաքինաւոր. Ուսանելու ժամանակն անցած (բուսակերն, կենդանի)։

Ղարիբ (արաբ.), օտարական, պանդուխտ, նժդեհ։—Ղարիբղարրաթի, պանդուխտանել։

Ղաս (թուրք), արեխ։

Ղասաղ, կասաս (արաբ.), պահապան. վինուած հնձեալ, որ ուղեկցում է ճանապարհորդներին։—Տասնապետ։

Ղասապ (թուրք.), սրինգ։—Թմբուկ։

Ղասուրմա (թուրք.), ապուխտ և իւղով տապակած միս, որ աշխանքը մեծ քանակութեամբ պատրաստում են և բրդոգնեղով պահում ձմեռը դործածելու համար։ Տոչորակ։

Ղասխասլու (թուրք.), մի տեսակ կտրարիչով հրացան։

Ղասխան, խասխան (թուրք.), հասարակական կշռոց, որ կախած է լինում փեղի կամ քաղաքի հրապարակում և դանում է հասարակական վարչութեան հսկողութեան տակ. նկամաւոր հասարակաց օգտին է։

Ղասկան, վագր։

Ղասխոլի, գունապան, պահապան։—Ղասխոլի բաշի, գնդապանների աւագը։

Ղէչրամ տես ղաչրամ։

Ղրբլա տես կրբլա։

Ղրղար (արաբ.), չափ։

Ղզղլ-բաշ (թուրք կարմրագլուխ), արհամարհաբար այսպէս են անուանում սիւննի մահմեդականները առհասարակ շիաներին, մասնաւորաբար պարսիկներին։

Ղզղօղլան (թուրք.), սրձեփ, արուեստ։

Ղզլաւազ (թուրք.), ուղեկցող, առաջնորդ։ Կառապան։

Ղզլչ (թուրք.), թուր, սուր։

Ղզլն, զլն (թուրք.), պատեան։

Ղզնամիշ անել (թուրք), պարաւանել։

Ղշլաղ (թուրք.), ձմեռանոց։—Թուրքաց Հայաստանում քըրդերը ասպետութիւն ունէին ձրմեռը իրենց անասուններով անցկացնել հայերի գիւղերում նրանց տանը. դա կոչւում է ղ.։

Ղրաամ, Քեոռօղու առասպելական նժոյգը։

Ղրողի, ցին։

Ղրամալ (արաբ.), թախտ, վիճակ։ Տես գրամէլ։

Ղրարաղ (թուրք.), մատակ ձի։

Ղսաամ (արաբ.), ոյժ։

Ղիմա, կատր։ Ծեծած տապատած միս։

Ղիյամալ (արաբ.), ցուրտ և քամի հղանակ։

Ղին տես դրին։

Ղտրօ, դագաղ։

Ղումի (թուրք.), արկղ, սընդուկ։ Դագաղ։

Ղուզղուն, բակէ։

Ղուլ, տարուկ, գերի, ծառայ։

Ղուլա (արաբ.), աշտարակ։

Ղուլաչ (թուրք.), գրկաչափ։

Ղուլլուղ (թուրք.), ծառայութիւն։

Ղումաշ (արաբ.), մետաքսէ կտոր, կերպաս։

Ղումար (արաբ.), փոդով թըղթախաղ կամ այլ տեսակի խաղ։—Ղումարբազ, թղթախաղ ասող։

Ղումլղ (թուրք.), աւազուտ տեղ։

Ղուշ (թուրք), թռչուն։—Ղուշբազ, թռչուն պահող, թռչունի սիրահար։—Ղուլղուղուշ, գազան (գայլ) ու թռչուն։

Ղուչաղ, գոգ, գիրկ։—Ղուչաղել, գրկել։

Ղասան տես կօրան։

Ղաւրաան (արաբ.), գոհ, մատաղ։ Տես կաւրաան։

Ղաւղաուշան (թուրք.), արճիճ։

Ղաւրուշ կամ ալիասար, թիւրքական դրամ = 40 փարա = 8 կոպէկ = 23 սանտիմ։

Ղուան, կրան, պարսկական դրամական միաւորութիւն = 48 սանտիմ = միջին հաշուով 18 կոպէկ = 20 պարսկական շահի։

Ղևխաճան (արաբ.), դիւականհրէշ։—Ծովային հրէշ։ Հսկայական ձուկ։

Ղօրմուղ (թուրք.), թեք տակ։

Ղօնաղ (թուրք.), հիւր։—Ղօնախպղլ, հրաւէր, հիւրասիրութիւն։

Ղօնդաղ, հրացանի կոթ։

Ղօնշուն, ղօշուն, զօրք։ պատերազմ։

Ղօշ (թուրք.), խոյ, արու ոչխար։—Ղօշաղ, քաջ, արիասիրտ։—Ղօչի, թուրքերի մէջ մոթ գործերով պարապող մարդիկ, որոնք բանանում են ուրիշների վրա և կամաւոր ու ակամայ ասւրքերով ապրում։ Ղօչիրաշի, դրանց պետը։

Ղօչա տես խոջա։

Ղօսան տես կօրան։

Ղօսաղա (թուրք.), մանր մունր, հին ու մին, անպէտք բաներ։

Ղօսուղչի, հանդերի պահապան։

Ղօրթ տես լոզրթ։

ճ.

Ճաղիկ, կանանց մազերի այն մասը, որ ոլորում են և թունքերի վրայից կախ թողնում։

ղիլ, գրկել։

Ղաւրաան (արաբ.), գոհ, մատաղ։ Տես կաւրաան։

Ղաւրուշ կամ ալիասար, թիւրքական դրամ = 40 փարա = 8 կոպէկ = 23 սանտիմ։

Ղուան, կրան, պարսկական դրամական միաւորութիւն = 48 սանտիմ = միջին հաշուով 18 կոպէկ = 20 պարսկական շահի։

Ղևխաճան (արաբ.), դիւականհրէշ։—Ծովային հրէշ։ Հսկայական ձուկ։

Ղօրմուղ (թուրք.), թեք տակ։

Ղօնաղ (թուրք.), հիւր։—Ղօնախպղլ, հրաւէր, հիւրասիրութիւն։

Ղօնդաղ, հրացանի կոթ։

Ղօնշուն, ղօշուն, զօրք։ պատերազմ։

Ղօչ (թուրք.), խոյ, արու ոչխար։—Ղօչաղ, քաջ, արիասիրտ։—Ղօչի, թուրքերի մէջ մոթ գործերով պարապող մարդիկ, որոնք բանանում են ուրիշների վրա և կամաւոր ու ակամայ ասւրքերով ապրում։ Ղօչիրաշի, դրանց պետը։

Ղօչա տես խոջա։

Ղօսան տես կօրան։

Ղօսաղա (թուրք.), մանր մունր, հին ու մին, անպէտք բաներ։

Ղօսուղչի, հանդերի պահապան։

Ղօրթ տես լոզրթ։

ճ.

Ճաղիկ, կանանց մազերի այն մասը, որ ոլորում են և թունքերի վրայից կախ թողնում։

Ճանգէզաթ տես չանգէզաթ։

Ճար, դեղ, հնար։

Ճիսմուր, արևելեան եռալար նագարան, որ հնազում են ա-

դեղով։ Ծածի մասում ունի 1, արշինի չափ երկար եղեգէ, ձոզ, որ յենում են ծնկին։

Մ.

Մազագին (ֆր.), մեծ խանութ, որտեղ լաւ տեսակի ապրանքներ են ծախւում։ Շոմարան, մթերանոց։ Ասւում է նաև մադազա։ —*Մազագինով* (ռուս.), կամ *մազագինով ուրացան կոչւում են այնպիսիները, որոնք յաւուրս սակաւ մի քանի փամփուշտի համար։

Մազաթիկներ տես *Լրիտաիկեաններ*.

Մազալիշ, (արաբ.), հիւրասիրութիւն նոր գնւած իրի կամ ուրախութ մի գործի առիթով։

Մազալէն, ղղջացող անառակ կին։ —*Մազդալէնեան ապաստարան*, ղղջացող անառակ կանանց համար յատկացրած ա։

Մազիա (լատ.), մոգութիւն, դիւթութիւն. աբեւտ՝ բնութեան գաղտնի զօրութիւնների օգնութեամբ հրաշք գործելու։ —*կախարդութիւն*, *քաւդէութիւն*։

Մազիստրալ, գլխաւոր խոդովակ ջրանցքի կամ էլէքտրականութեան գլխաւոր թելը։ —*Վարդապետական*։

Մազիստրանտ, որ մագիստրոսութեան քննութիւն ուել է, բայց շարադրութիւնը հրապարակով դեռ չէ պաշտպանել։

Մազիստրատ (լատ.), Գերմանիայում մեծ քաղաքների քաղաքային ինքնավարութեան կառավարական յանձնախումբը, բաղկացած է քաղաքացիից և մի քանի անդամներից. համապատասխանում է Ռուսաստանի քաղաքային *ուպրաւայի*։ Անպէսյում հաշտարար դատաւորների և բարձր ոստիկանական պաշտօնեաների անունն է։ —Ֆրանսիայում մի քանի տեսակ պաշտօններ այդ անունն ունին։ Հին Հռոմում այդ անունով կային բարձր պետական պաշտօններ և այդ պաշտօնները վարողները կոչւում էին նոյնպէս *մ*.։ —*Ատենական*։ —*Մագիստրատուրա*, քաղաքապետութիւն։

Մագիստրոս (լատ. վարպետ), գիտական աստիճան է, որ տրւում է որոշ քննութիւնից և շարադրութեան հրապարակական պաշտպանութիւնից յետոյ։

Մագնա խարտա լիբէրտատում (լատ.), ազատութիւնների մեծ հրովարտակ 1215 թւի յունիսի 15-ին Անգլիայի թագաւոր Հօհան Անհողի հրովարտակը, որը սահմանափակում էր թագաւորի իշխանութիւնը և հիմք դարձաւ Անգլիայի սահմանադրութեան։

Մագնատ (իտալ. *մագ.*), ազնուական Ունգարիայում և Վենետոնում։ —*Առնատարակ խոշոր դրամական մանաւանդ հողային հարստութիւն ունեցող։ Ունգարիայում դրանք կազմում են երկրի պաշտօնական ներկայացուցչութիւնը և վերին պալատը։

Մագնեզիա (յուն.), դառնահոտ, ալիտակ և փափուկ փոշի է, որ գործ է ածւում իբրև դեղ։

Մագնէտ, *մագնիտ*, *մագնիս* (լատ.), ձիգական զօրութիւն ունեցող հանք և որը ձգում է երկաթը. դրա միջոցով և էլէկտրամագնիսականութեամբ մանրնախագծած պաղպաղը անուններ յատկանիշ և դրում է նոյնպէս մագնիտ անուններ։

Մագնիտաւ (լատ.), տրամաբանական մեծագոյն ճշտութիւն, որ շատ պատճառ դարձ է տալիս։

Մագնիտիզմ, *մագնիսականութիւն*, մի տեսակ մոմենտների յատկութիւնը ձգտելու դէպի իրենց։ —*Կենդանական մագնէտիզմ* տես *Հիպնոտիզմ*։

Մադու (արաբ.), ախորժակ։

Մադաս, *մադան* (արաբ.), հանք։

Մադամ (ֆր.), տիկին։ *Մադամ*. *ավելցնել*, *տիկինները*։

Մադրիգալ (իտալ.). Քրոնական նոտեր թոմարկի գործածած նախասիրելի տեսակը։

Մադրան, *էպ ձիու*։

Մադրաս (ֆրանս.), անուշահոտ գինի, որ պատրաստւում է Մադեյրա կղզու վրայ։

Մադրիսագէլ (ֆր.), օրիորդ։ —*Մէդմուազէլ*, օրիորդներ։

Մադրիտ, մետաղադրամ։

Մադրիտա տես *Մոլիտա*։

Մադրիգալ (ֆր.), փոքրիկ ոտանաւոր, 4—16 տող, սիրային բովանդակութեամբ, որի նմանը յաճախ լինում էր հովւական կեանքից թատերախաղերում, քնարերգ։ Գնդոլեր։

Մադօննա (իտալ.), տիրուհի։ Աստուածածնի նկար կամ անդրի։ —*Մադոննիստ*, Աստուածածնի նկարի մի տեսակը։ —*Գենուական դրամ Աստուածածնի պատկերով*։

Մազա, *մէզ*, (թուրք.), պինդ կամ օդում ճեղ ուտելու (բառ.) ձիգական զօրութիւն ունեցող հանք և որը ձգում է երկաթը. դրա միջոցով և էլէքտրամագնիսականութեամբ մանրնախագծած պաղպաղը անուններ յատկանիշ և դրում է նոյնպէս մագնիտ անուններ։

Մագնիտաւ (լատ.), տրամաբանական մեծագոյն ճշտութիւն, որ շատ պատճառ դարձ է տալիս։

Մագնիտիզմ, *մագնիսականութիւն*, մի տեսակ մոմենտների յատկութիւնը ձգտելու դէպի իրենց։ —*Կենդանական մագնէտիզմ* տես *Հիպնոտիզմ*։

Մադու (արաբ.), ախորժակ։

Մադաս, *մադան* (արաբ.), հանք։

Մադամ (ֆր.), տիկին։ *Մադամ*. *ավելցնել*, *տիկինները*։

Մադրաս (ֆրանս.), անուշահոտ գինի, որ պատրաստւում է Մադեյրա կղզու վրայ։

Մադրիսագէլ (ֆր.), օրիորդ։ —*Մէդմուազէլ*, օրիորդներ։

Մադրիտ, մետաղադրամ։

Մադրիտա տես *Մոլիտա*։

Մադրիգալ (ֆր.), փոքրիկ ոտանաւոր, 4—16 տող, սիրային բովանդակութեամբ, որի նմանը յաճախ լինում էր հովւական կեանքից թատերախաղերում, քնարերգ։ Գնդոլեր։

Մադօննա (իտալ.), տիրուհի։ Աստուածածնի նկար կամ անդրի։ —*Մադոննիստ*, Աստուածածնի նկարի մի տեսակը։ —*Գենուական դրամ Աստուածածնի պատկերով*։

Մազա, *մէզ*, (թուրք.), պինդ կամ օդում ճեղ ուտելու

ելեմ ջանք, ատանդ։ —*Զոր մրգնդէն*։

Մազաղաւ, զաւրձոյլ, ծիծաղելիութեան։

Մազանդա, ակակպին։

Մազամմա, Թիւրքիայում ընդհանուր առողջապահութեամբ դիմում կառավարութեան, հանրապարտութեան։

Մազդիզմ կամ *մազդէզանց կրօն*, տես *Զրադաշտ*։

Մազոմ, քարիւղ —*նաւթի* —*ծանրագոյն*, որ գոյն է աւելում իբրև վառելանիւթ։

Մազարիկ (ևն.), պզտիկ, գերպանանոտ մեծ քաղաքներում։

Մազուրկա, ինձանից ազգային պար է, նաև դրա եղանակը։

Մազօլ (ռուս.), կոշտուտի մատների վրա կամ ձեռքի ափում կոշտացած տեղեր։

Մահաարօ (իտալ.), ուսուցիչ, վարպետ։ —*Մուսա երաժիշտ*, երաժշտական շարադրութիւնների լաւ յօրինող։ —*Ակամաւոր գիտարեւտագէտ*։

Մահ տինել, մեռ-մեռ նայել, ապշել, ապուշ կտրել։

Մահմադ, անճարացած, ինչ անելը չգիտցող։

Մահմադ տես *Մուհամմադ*։

Մահմեդատիկա (յուն.), գիտութիւն մեծութիւնների օրէնքների և յատկութիւնների մասին. չափագիտութիւն, ուսուցութիւն (թւաբանութիւնը, հանրահաշիւը, երկրաչափութիւնը և այլն մ-ի ճիւղերն են)։

Մահմեդատիկական ճշտութիւն, որ գոյութիւն ունի միայն պատկերացման մէջ, բայց իրականը նրանից անչուշտ մի քիչ շեղւում է։

Մահմեդատիկա մահմեդատիկ, *մահմեդատիկայի մասնագէտ*։

Մահմուդկա (ռուս *մահուշկա*),

խնդապես նշանակում է մայրիկ, բայց ժողովրդական լեզուով բառացել է այլ իմաստ. ուս կին ընդհանրապես, իսկ մասնաւորապես՝ թեթև վարքի տէր։

Մաթմազաղա (արբ.), Մովսէսի հնգամատեանում յիշուած մարդը, որը 969 տարի է ապրել։—Ձափազանց երկարակեաց մարդ։

Մաժ... տես *մայ*...

Մաժօր եղանակ կամ դրը, զարթ եղանակ երկար միջոցներով. հակառակը *մինօր*։

Մաժօրիտէր, մնյօրիտէր, մեծամասնական. ձայների մեծամասնութեան վրա հիմնուած։

Մախա (Փր.), եգիպտացորէն, սիմինդր։

Մալ (արաբ.), ապրանք։—*Մլջառ*։ Տես նաև *գօվլամ*։

Մալա (պարսկ.), որմնադրի ճեմիչ, որով պատ են ուղղում։

Մալազա, իսպանական քաղաքը գինի Մալագա քաղաքից։

Մալաղ'ց (ռուս.), գովասանական բացականչութիւն է, քաջ, ապրէս,

Մալախիա (յուն.), դահանակ, մոլուշաքար. կանաչագոյն քար է մուգ գծերով և բծերով։

Մալական (ռուս.), ռուս աղանդաւորներ, որ ապրում են Անդրկովկասում։

Մալարիա, մալեարիա (իտալ.) ճահճային վատառողջ օդ, օդալատութիւն. և նոյն օդից առաջ եկած ջերմուտնդը. դողէրոցք։

Մալեար (ռուս.), ներկարար։

Մալերին (ռուս.), մաղթանք։

Մալէպարտուս (լատ.). «Ռէյնէկէ աղէքս» կոչուած կենդանական վէպում ագէսի բնակարանը։

Մալթուսիանիզմ, *մալթուսականութիւն*, սեռական ժուժկալութեամբ ազգաբնակութեան չափազանց աճեցողութեան առաջն առնել քարոզող վարդապետութիւնը։ Բառը ծագում է Անգլիացի տնտեսագէտ Թոմաս Ռօբէրտ Մալթուսի (1766-1834) անունից, որը 1798 թուին հրատարակած իր մի աշխատութեան մէջ այն միտքն էր զարգացնում, որ, ինչպէս բոլոր կենդանական աշխարհը, այնպէս էլ մարդկութիւնը միտում ունի աւելի արագ աճելու, քան նրա գոյութիւնը պահպանելու համար անհրաժեշտ սննդի միջոցները. մինչդեռ սննդի միջոցները աճում են թւաբանական յառաջատութեամբ (1, 2, 3, 4, 5, 6. 7, 8 և այլն) մարդիկ աճում են երկրաչափական յառաջատութեամբ (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128 և այլն), այս է պատճառը հասարակական կեանքի թշուառութիւնների, սոցիալական պայքարների և այլն։ Այստեղից գործնական հետեւողութիւն, որ մարդիկ, իրրև բանական էակներ, հսկանալով այս, պիտի իրենց անչափ աճեցողութեան առաջն առնին։

Մալիք տես *մէլիք*։

Մալում, յայտնի, որոշ, ականաւոր։ *Մ. անել*, նկատել։

Մախինացիա (լատ.), մի ճարպիկ, խորամանկ դաւաւորուած գործողութիւն. որոգայթ։

Մախլաճ, վերջապէս. ինչևիցէ. էլ չարժէ խօսել։

Մախմուռ, թաւիշ։

Մախմուր (արաբ.), քնից նոր եղած։—Գինովութիւնից յետոյ եղած վիճակը։

Մախտում (արաբ.), յատուկ պիտամբ։

Մախօրկա (ռուս.), ամինացած տեսակի ծխախոտ։

Մակակօ, երկարագէտ կապկի մի ցեղը։

Մակարիա տես *նիմնու*։

Մակարօն, մակարօնի (իտալ.), դրմաճ. ալիւրից և ձուից պատրաստած երկար խողովակաձև խմորեղէն։

Մակաօ, բրազիլիական երկարապի թութակ։—Թղթախաղի մի տեսակը։

Մակլէր (գերմ.), միջնորդ, որի գերն է միջնորդ հանդիսանալ այլ և այլ ձեռնարկութիւնների մէջ, գլխաւորաբար արհեստական, և նպատակ գործի դուխ գալուն, երկու կողմից էլ որոշ վարձատրութիւն ստանալով։

Մակա... տես *մաքա*...

Մակրօբիօտիկ (յուն.). երկայնակեցութիւն. արւեստ՝ բնութեան համապատասխան կենցաղավարելով կեանքը որքան կարելի է երկարացնել։—*Մակրօբիօզ*, երկար կեանք։

Մակրօկէֆալ (յուն), *մակրոցեֆալ*, երկարագլուխ, մեծագլուխ. գանգի արտակարգ զարգացումը. որը երբեմն համապատասխան առողջ զարգացած էլ ուղեղ ունենում, բայց յաճախ պատճառ է լինում ապուշութեան։ Մ. առում է նաև մի քանի վայրենի ցեղերի սովորութեամբ արհեստականօրէն պլանդակուած գլխի ձևը, երկարաւուն դէպի վեր կամ դէպի յետ։ Հակառակը *միկրօկէֆալ*.

Մակրօկօսմօս, մակրօկօսմ (յուն), մեծ աշխարհ, դրսի տիեզերական աշխարհը, հակառակ *միկրօկօսմի*, որ մարդի ներքին հոգեկան աշխարհն է կամ մարդը։—Տիեզերք։

Մակրիաւելիզմ, քաղաքականութեան մէջ այնպիսի եղանակ, որը նպատակին հասնելու համար կանգ չի առնում ոչ մի միջոցի առաջ. «Նպատակն արդարացնում է միջոցը» սկզբունքը։ Բառը ծագում է Իտալացի քաղաքական գրող Նիկկօլօ Մաքիաւելիի (1469—1527) անունից, որ իր «Il principe» —«իշխանը» գրքով ճանապարհ էր ցոյց տալիս Իտալիայի միութեան և անց էր կացնում այն միտքը, որ այդ նպատակի համար իշխանը ամենևին չպիտի մօրալը—բարոյապատութիւնը—նկատի ունենայ, այլ ամեն միջոցով ձգտի հասնել դրան՝ խրամանկութեամբ, բռնութեամբ, ոճիրով։

Մահաբհարատա (հնդ.), Հնդիկների ամենամեծ վիպական բանաստեղծութիւնը, որ մօտաւորապէս 100000 տող ունի. սրբազան գիրք է և գրած է սանսկրիտով։

Մահագօնի (անգլ.), կարմիր փայտ։

Մահալ տես *մըհալ*։

Մահանա տես *մըհանա*։

Մահաջան տես *մըհաջան*։

Մահարաջա (հնդ. մեծ թագաւոր), իշխողների տիտղոս Հնդկաստանում։

Մահարլամ տես *մօնարքիա*։

Մահդի, մէհդի (արաբ.), մահմեդականների հաւատալիքով գալիք փրկիչը, որը պիտի լրացնէ Մահմէդի սկսածը, անհաւատներին դարձնէ ուղղահաւատ և արդարութեամբ բաշխէ երկրաւոր բարիքները։

Մահլա (արաբ.), թաղ, բաղաքամաս։

Մահլամ (արաբ.), սպեղանի։

Մահմէդական, իսլամը, Մահմէդի վարդապետութիւնը դաւանող։

Մահմիլ (արաբ.), ուղտ, ըստ աւանդութեան Մահմէդի հեծած ուղտի անունից, որին Սուլթանը ընծաներ բարձած ուղարկում է Մէկկա։

Մահմուդիա (արաբ.), հին ոսկեդրամ Թիւրքիայում, արժէ

մօտաւորապէս 2 — 8 դարերի։ — Պարսկական դրամ 1/30 թոմանի։

Մահուդ, բրդից գործած խիտ և թեթև կտոր։

Մահնտու, արհեստական մի եղանակ։

Մաղնզա տես մազգզիմա։

Մաղարա (տրապ.), տայր, բրանձաբոյս։

Մաղարիչ տես մազգզիմ։

Մաղրան, գործիք։

Մաճառ, նոր հասցած պինդ։

Մամա, մաման (ֆր.), մայրիկ։

Մամա (վրաց.), հայր։

Մամալիա (լատ.), վրձնատուն կենդանիների։

Մամզել (ֆր.), օրիորդ։

Մամէլիուկ, մամլուկ (տրապ.), Եգիպտոսում մանկուց ռազմական քրիստոնեայ տարօրէնների, որոնց XIII դարում աստիճանաւոր կարգ հոչակաւոր հեծելազօրք. սրանք ծառայում էին իրրև թիկնապահներ Եգիպտոսի սուլթաններին և այնքան զօրութիւն էին ձեռք բերել, որ սուլթան էին դահընկէց անում և նորը կարգում. 1798 թուին Նապոլէոն I-ը խորտակեց սրանց ոյժը բոլորերի մօտ ճակատամարտում. իսկ 1811 թուին Մահմէդ Ալի փաշան սրանց 470 առաջնորդներին կոտորեց և վերջնականապէս ոչնչացրեց դրանց։ — Հաւատարիմ ռազմաշունչ տարօրէն և պաշտպան։ — Կուրծքին պաշտպանող մի զրահաբերք։

Մամուր (պարսկ.), Պարսկաստանում առանձին յանձնարարութիւնով ուղարկուող պաշտօնեայ, որը գործերի վճիռը իրագործում է։

Մամօն, մամօնա, անկոչ կուռքը։ — Հարստութիւն, երկրաւոր փառք։

Մամօնա, փղի մի վիթխարի տեսակ, որի այլևս չի ապրում երկրի վրա, միայն նրա մեռցորդները պահուած են Սիբիրում և Հիւսիսային Ամերիկայում գետնի տակից։

Մայա (պարսկ.), դրամապրոբ. մի բան գնելու համար ձախսած գումարները։ Ամէն (գինու, պանիրի, խմորի և այլն)։

Մայասալ (թուրք.), արիւնաթոքութիւն, թանչ։

Մայդան տես մէյդան։

Մայէտալա (լատ.), վհատութիւն. արթայական մնձութիւն։

Մայիլ (տրապ.), գծագրած, արձանագրած։

Մայմուն տես մէյմուն։

Մայսաէրգինգէր (գերմ.), մէջնադարեան Գերմանիայում փնտրտուքս բանաստեղծ, որ պատկանում էր բարձրենի արիստոկրատ դասին. սրանք կազմում էին ընկերութիւններ, ունէին իրենց սրոշ ադաչափական և առհզապարտ ծառան կանոնները. հանդէսներ էին անում ասպետական մինեզինգերների չաշնէրների։

Մայօլիկ (ֆր.), ձիթով քսուած, ձեռ պատրաստած ոսուա (թագան), որ դնում են խած և ապտրած ձկնկիղների կամ թռչնկղների վրա ձիթաքսման։

Մայօր (լատ.), միևնոյնական ազգի առաջին ազատման, որ գոյութիւն ունէր նաև Ռուսաստանում Պետրոս մեծից մինչև 1884 թիւը։

Մայօրատ (լատ.), այնպիսի կալուածք, որ ժառանգարար կարող է անբաժանելի կերպով անցնել միայն ասպ արդոյն։ Երբ նա անցնում է կրտսերին, կոչւում է միևնոյնատ. եթէ ժառանգողը ամբողջ ընտանիքում (ոչ միայն որդիներից) ամենափոքրն արու անդամն է, կոչւում է ամիհօրատ, եթէ կրտսերը՝ իմիհօրատ։

Մայօրիտէտ, մեծամասնութիւն։ Աբսոլուտ մ., բացարձակ մեծամասնութիւն, այսինքն կէսից աւելի։ Ռէլատիվ մ., յարաբերական մ., աւելի քան բոլոր միւսները առանձին-առանձին առած։

Մայֆայէր (գերմ.), մայիսի 1-ը ծնելը, որ 1889 թուի Պարիզի միջազգային սօցիալիստական կօնգրէսում որոշած է, իբրև ցոյց և պահանջ ութժամեայ բանուորական օրուայ։

Մանանա, մանանա (հբր.), Իսրայէլացոց կիսակուրը անապատում, որ ըստ Աստուածաշնչի երկնքից էր իջնում։ — Տուբք, երկնային բաթիբ։ — Գազպէն։ — Մի տեսակ վեղ, որ բոյսերից է ծորում։

Մանապօկա (ռուս.), Ռուսաստանում ժողովրդական լեզուով այսպէս կոչւում են արբունի տեղապահ ճառուքեան մի շիշ օղին։

Մանգհանա (թուրք.), մանուալ ճնշիչ գործիք։

Մանդատ, մանդատ (լատ.), լիազօրութիւն. յանձնարարութիւն պատէր, որ ընտրողները տալիս են պատգամաւորին, և կառավարութիւնները իրենց դեսպաններին։ — Կառավարչական հրաման։ — Փոխանակագիր, բարեմ. մի գրութիւն, որով երաշխաւորը է տրւում դրամ ընդունելու։ — Իմպէրատիվ մանդատ հրամայական մանդատ, այնպիսի պատէր պատգամաւորին, որով նա պարտաւորւում է որևէ խնդրում այնպէս ձայն տալ, ինչպէս նրա ընտրողները նախապէս որոշել են, թէկուզ իր հայեացքներին հակառակ։

Մանդրան, մանդրատ տուղ։

Մանդրագօրա (ֆր.), կարճոր, որով փոսից աւացւում է փոխադրած դրամը։

Մանդրարին (սանսկրիտ.), Զինաստանի բարձր պաշտօնեայ, ազնուական, որը այդ կոչման արժանանում է շատ ծանր յանձախ անյաղթելի քննութիւնից յետոյ։ Մ.-ները մօտ 100000 հոգի են և բաժանուած 18 դասի. կառաւարում են արքայի խորհրդականի, նախարարի, նահանգապետի, հրամանատարի, դատաւորի, գրաքննիչի և վերջապէս վերահսկիչի պաշտօններ։ Նրանցից մի յատուկ մանր տեսակը։ — Կանապի կարճ վերարկուի մի տեսակը։

Մանդօլին (ֆր.), ապի նման, բայց կարճ կռիով նուագարան չորս զոյգ մետաղեայ լարերով վիճակ։

Մանզիլ (արաբ.), տեղ, վայր։ Իջևան։ Տարածութիւնը մի կայարանից մինչև միւսը։

Մանիլա տես ոտրի։

Մանէժ (ֆր.), հեծելազարժարան. ձիաւարժութիւն։ Մեծ շէնք, ուր սովորում են ձիհեծնել կամ կրթում են ձիերին։

Մանէրկա (ռուս.), արշաւանքի կամ մեծ զօրախաղերի ժամանակ զինուորների գործածած մետաղեայ անօթը, որը նրանք կրում են իրենց մէջքի բեւից կախած։

Մանէօվր (ֆր.), զօրախաղ. զօրքերի վարժութիւնը խաղաղ ժամանակ նման պատերազմական գործողութիւններին։ Զօրամասի հնարների գործադրութիւն մի նպատակի հասնելու համար։

Մանրակն (ֆր.), մեծ խրճիթ մեքենաւորէն շարժուածներով։ — Ոչխարի թեկուզ բրութիւնամբ պոր-

ծող մարդ։

Մանժէտ (ֆր.), թևնոց մասլաւէնից կարած կամ ոզորկ և օձլացած։

Մանի, արևելեան ոզբաձայն մի եղանակ։

Մանիա, մանիմ (յուն.), տակնայն հիւանդութեան մի անասկը, երբ մարդը մի գաղափարի է ուզուած շեշտակի մինչև հիւանդութեան ատիճան. մոլագարութիւն, մենամոլութիւն, խելացնորութիւն, շամբրուխիւն։

Մանիակ (յուն.), մոլագար, մենամոլ, հոգևկան հիւանդ մանկասյով բռնուած, շամբուշ։

Մանիկեր (ֆր.), նիւթ ու կաց, վարուելոգութեան եղանակ։ — Արևեմտագէտ ոտեղծագործելու անհատական ոգորմութիւնը ոճից զատ։

Մանիլօվշչինա (ռուս.), ռուս հեղինակ Գոգոլի мертвыя души գրուածքի հերոսներից մեկի՝ Մանիլովի անունից կազմուած այս բառը արտայայտում է նրա նման բնաւորութիւն, թ՚ոյլ, որ դիտէ միայն բարի ցանկութիւններ և անգործնական իղձեր արտայայտել։

Մանիպուր (լատ.), ձեռքի և եղունգների խնամատարութիւն։

Մանիպուլ (լատ.), հին հռոմէական վաշտ, կօհորտի 1/3-ը։

Մանիքեցի առում էին V և VI դարերում տարածուած մի աղանդի հետևողները, որ հիմնադիրն էր Մանի կամ Մանէս Ք.յ. III դարում։ Նրանի կողբացին առում է, որ Մանին ընդունում էր երկու արմատ բարու և չարի, ինքնակաց, միմեանց հակառակ։ Մանիքէիզմը ձգտում էր հաշտեցնել միմեանց հետ քրիստոնէութիւնը և զրադաշտական կրօնը։ Մանին մերթագրեց մոտով միասու մոգերի ձևորից. նրա հետևողները սրբերակրօն վարք ունէին։

Մանիֆէստ (լատ.), հրապարակային յայտարարութիւն, որ մի պետութիւն ուղղում է իր հակառակորդին կամ միւս պետութիւններին պատերազմ սկսելուց առաջ կամ յետոյ, որի մէջ ներկայացնում է իր ոանկասկած իրաւունքները, իր պահանջները, իր բողոքը։ Հրովարտակ ուղղած միապետի, հանրապետութեան նախագահի կամ կառավարութեան կողմից դէպի քաղաքացիները, որի մէջ յայտարարւում է մի առանձին կարևորութիւն ունեցող դէպք։ — Նորագոյն ժամանակներում մ. առում են նաև յաճախ քաղաքական կուսակցութիւնների ծրագրերի համար։

Մանիֆեստանտ, ցուցարար։

Մանիֆեստացիա, ցոյց։

Մանիֆեստացիոն, յայտնութիւն, Քաղաքացիների մի խմբի կամ հասարակական մի շերտի, դասակարգի հրապարակային արտայայտութիւնը իր կարծիքի, տվարաբար իրրև համակրանք արևել կարգադրութեան, յաճախ և իրրև անբաւականութեան նշան։

Մանյակ, *մանյագալ* (տրար), մեսապից կամ կաւից շինած շաղմական հնոց, որի մէջ ածուխ են վառում կերակուր պատրաստելու կամ ապրանքներ ոպտելու նպատակով։ Կրակարան։

Մանու (հնդ.), հնդկական ասանդութեան — վիշապի մէջ — մարդկութեան նախահայրը, որը իբր թէ գրել է առաջին օրէնսգիրքը մանուսմրիտին։

Մանուսմրիտա (լատ.), ձեռագիր. ոտագրութեան դիւտից առաջ եղած գրքերը, որոնք ձեռքով էին գրւում։ — Դեռ չբոպրգրած աշխատութիւն։

Մանուֆակտուր (լատ.), մանուֆակտուրա, ձեռագործի արտադրութիւն. արհեստի պարզագոյն շրջանի մէջ այն օգտակարն է, որ հանդիսանում է փոխանցումն խոշոր ձեռնարհնատանոցից դէպի գործարանը — ֆաբրիկը։ Յատկանիշներն են աշխատանքի բաժանումն և ձեռնարհատ մրցի իր պատրաստելու համար նրան տաբրաստում են բազմաթիւ բարկացուցիչ մասերի, որոնցից իւրաքանչիւրը պատրաստող արհեստաւորը աշխատում է գործիքների և մեծ վարժութիւն ունի յատկապէս այդ մասի պատրաստութեան մէջ. այդ կերպ պատրաստած մասերի ամբողջութիւնից կազմում է ցանկալի իրը։ Մ. առում է ներկայացում առհասարակ գործարանում պատրաստած ապրանքը) մասնաւորապէս կտորեղէնը (ճոթեղէնը)։

Մանուֆակտուրիստ, ճոթեղէնի վաճառական։

Մանվլատէր, բամբակէ թաւիշ։

Մանչեստերեան դպրոց կամ մ. *ոսմունք* (նոյնպէս մինչ..), որը աւելորդաբար ազատ առևտրի կամ ֆրիտրէդեր դպրոց էլ է կոչւում, տնտեսագիտական այն դպրոցն է, որը անթոյլատրելի է համարում որևէ պետական միջամտութիւն արդիւնագործութեան և փոխանակութեան մէջ. կապիտալի և աշխատանքի յարաբերութիւնները կանոնաւորող օրէնսդրութիւն, բանտրութեան պաշտպանութիւն, առևտրի և մանաւանդ որոշ արդիւնքների մաքսային հսկողութիւն և թրախտուանք պետութեան կողմից, աղքատախնամութիւն, պարտադիր ապահովագրութիւն բանուորութեան և այլն մ. դպրոցի տեսակէտից սահմանափակ են, որովհետև դրանք միայն խանգարում են ազատ մրցութեան հրապարակին, որը ինքնին կարգէն ներդաշնակութիւն կմտցնէ հասարակական յարաբերութիւնների մէջ։ Բանտրական միութիւնների, թէ քաղաքական և թէ արհեստակցական, հակառակ չէ մ. դպրոցը, բայց նա այդ սրդէն բաւական է համարում բանուորութեան համար իրրև զէնք իր գոյութիւնը և իրաւունքները պաշտպանելու համար։ Մ. դ. իր անունը առել է Անգլիայի Մանչէստր քաղաքից, որտեղ 1838 թ. սեպտեմբերին կազմուեց այդ ոգով մի միութիւն, որը յաջորդ տարին կարողացաւ միացնել բոլոր նոյն կերպ մտածող շրջանները և առաջ բերից յայտնի Anti-Corn-Law-League — հակամաքսիթիւնը 19 րդ դարի սկզբում ձնդլսյում ցորենի ներմուծումը արդելող օրէնքների Տես Ազատ կօրե լատ վիզ, վիբերալիզմ), փիզիոկրատիզմ։

Մանսարդ, տանիքի տակ սենեակ, որի ճակատի պատը տանիքի թեքութիւնն է իր ճարտարապետ անունից։

Մանտօ, մանտիլ (իսպ.), լայն վերարկու։

Մաշա (թուրք.) ոսնկի։

Մաշալի, Մէշէդ ուխտ գնացած մահմեդական։ Հեգնօրէն այսպէս անուանում են բոլոր տարիքաւոր թուրքերը։

Մաշալա, ջահ. ձողի ծայրին կապած շոր, որ վառում են մեծ հանդիսաների ժամանակ։

Մաշ-Ալլահ, մաշալլա (արար. ինչ որ Աստուած կամենայ), գովասանական բացականչութիւն է. կեցցէ։

պահովագրութիւն բանուորութեան և այլն մ. դպրոցի տեսակէտից սահմանափակ են, որովհետև դրանք միայն խանգարում են ազատ մրցութեան հրապարակին, որը ինքնին կարգէն ներդաշնակութիւն կմտցնէ հասարակական յարաբերութիւնների մէջ։ Բանտրական միութիւնների, թէ քաղաքական և թէ արհեստակցական, հակառակ չէ մ. դպրոցը, բայց նա այդ սրդէն բաւական է համարում բանուորութեան համար իրրև զէնք իր գոյութիւնը և իրաւունքները պաշտպանելու համար։ Մ. դ. իր անունը առել է Անգլիայի Մանչէստր քաղաքից, որտեղ 1838 թ. սեպտեմբերին կազմուեց այդ ոգով մի միութիւն, որը յաջորդ տարին կարողացաւ միացնել բոլոր նոյն կերպ մտածող շրջանները և առաջ բերից յայտնի Anti-Corn-Law-League — հակամաքսիթիւնը 19 րդ դարի սկզբում ձնդլսյում ցորենի ներմուծումը արդելող օրէնքների Տես Ազատ կօրե լատ վիզ, վիբերալիզմ), փիզիոկրատիզմ։

Մանսարդ, տանիքի տակ սենեակ, որի ճակատի պատը տանիքի թեքութիւնն է իր ճարտարապետ անունից։

Մանտօ, մանտիլ (իսպ.), լայն վերարկու։

Մաշա (թուրք.) ոսնկի։

Մաշալի, Մէշէդ ուխտ գնացած մահմեդական։ Հեգնօրէն այսպէս անուանում են բոլոր տարիքաւոր թուրքերը։

Մաշալա, ջահ. ձողի ծայրին կապած շոր, որ վառում են մեծ հանդիսաների ժամանակ։

Մաշ-Ալլահ, մաշալլա (արար. ինչ որ Աստուած կամենայ), գովասանական բացականչութիւն է. կեցցէ։

Մաշենիկ, խարիսխ։

Մաշինա (յուն. ռուս.) մեքենա։ Ժողովրդական լեզուով երկաթուղի։ — *Մաշինիստ*, մեքենավար. մեքենագէտ։

Մաշտոց անուն, նկատել, նկատի առնել։

Մաշտար, տես *մաստար*։

Մաշտոց (յուն. *մանաոս*) վարդապետ։

Մատագէր, 5—10 հարեւանների արտգաձիգ ամբարով ատրճանակ կամ հրացան, կոչւում է իր գիւտարարի անունով։

Մաչ (անգլ.), մրցութիւն խաղի մէջ։

Մաչալա (արաբ.)։ կեղեւից հեռացած հասիր։ — *Նեղնաթիլից փունջ*, որով լուանում են մարմինը։

Մաչիտ տես *մէչիտ*։

Մաչիչ, պարի մի տեսակը։

Մաչնա, *Թեք*, *Թեռնց*։

Մաչա, *մաչալ*, *միջոց*, *ժամանակ*։

Մաչար, *մաղիաք*, *ունգարացի*։

Մաչլիաք իրարվ. նահանգային, գաւառային և գաւառական ժողով Թիւրքիայում պաշտօնեաներից, կրօնապետներից և պետացիների կողմից ընտրուած անդամներից։ Տես նաև *մէչլիս*։

Մասար, կրօն, դաւանութիւն։

Մասաժ (ֆր.), մարմնի շփուելն իբրև բժշկական միջոց. *մարձ*։ — *Մասաժիստ*, *մասէօր*, *մարձիչ*։ — *Մասաժիստկա* (ֆր. ռուս.), *մարձող կին*, *մարձուհի*։

Մասալ (արաբ.), *մասալա*, *հէքիաթ*, *վիպակ*։ *Առակ*։ — *Մասալան*, *զոր օրինակ*։

Մասալա, *առագ*. շինութեան նիւթ։

Մասակը (ֆր.), *չարդ*, *կոտորած*։

Մասալահաթ (արաբ.), *գործ*. երկար խօսակցութիւն։ *Զրոյց*։ — *Միջնորդների ժողով*, *միջնորդ դատարան*։ *Համայնական ընդհանուր ժողով կովկասեան լեռնցիների մէջ*. *որոնք հակում էին ազգերի իրագործման*։ — *Խորհուրդ*։

Մասխարա (արաբ.), *ծաղր*, *ծաղրի առարկայ*։ — *Ծաղրածու*։ — *Մասխարալըխ*, *ծաղրածու*։

Մասկա (ֆր.), *դիմակ*։

Մասկարադ (ֆր.). *դիմակահանդէս*. *պարահանդէս*, *ուր մարդիկ դիմակ ունէին հագած կամ կերպարանափոխուած էին*։

Մասշտաբ (գերմ.). *չափ*. *քարտէզներ կամ յատակագծեր պատրաստելու համար*։ *համամասական մեծութիւնները արտայայտում են մ.-ով*, *օրինակ մի վերստը թղթի վրա նշանակում են մի սանտիմէտր և ասում են*, *որ մ.-ն՝ մի վերստը հաւասար մի սանտիմէտրի*։

Մասում (լատ.), *զանկուած*, *շաղախ*. *նիւթի կայտ անձև և անկերպարան*։ *Բազմութիւն*, *կոյտ*։ — *Մ. կամ ժողովրդական մ.*, *ժողովրդի մեծ քանակ*, *որ դեռ կերպարանաւորած կազմակերպած չէ*։

Մասսիվ (ֆր.), *հոծ*, *միաձոյլ*։ — *Արհեստական քար ծովային շէնքերի հիմքում դնելու համար*։ — *Համամասնաւ*։ — *Զանգուածային*։

Մաստար (յուն.), *ծամոն*։

Մաստէր (գերմ.), *վարպետ*, *ուստա*։

Մաստիկա, *մաստիք* (յուն.), *մաստաքոլ պատրաստած օղի*։

Մասրաֆ, *փիւղի համայնքի նեղքին ծախքը*։

Մասօն կամ *ֆրանկմասօն*, (*ժողովուրդը ազատագործ ասում է նաև ֆարմասօն*), *ազատ որմնադիրներ*, *դեռ* XIII *դարի Գերմանիայում քարտաշների մի ընկերութիւնից առաջ եկած և հետզհետէ զարգացած մի կրօնական համայնք է*, *որը զբաղում է գաղտնի և նպատակ ունի անհատի և հասարակութեան կատարելագործումը*։ *Դրանց առանձին խմբերը կոչւում են լօժ*։

Մատ, *շախմատի խաղում*, *հակառակորդի թագաւորի բոլոր ճանապարհները փակելը*։ — *Մահ. վերջ*։

Մատ (գերմ.), *ոչ թափանցիկ*, *անփայլ*, *մատպակի*։

Մատաղօր (բպ.), *գլամարում վերջին կատարը*, *որը մահացու հարուած է տալիս գետնին*. *գլատպան*։ — *Թղթախազում գլխաւոր թուղթը*։ — *Մեծ մարդ*. *առաջնայր*։

Մատէր դոլօրօզա (լատ.), *սգաւոր Աստուածածնի պատկերը*։

Մատէրիա (լատ.), *նիւթ*. *փիլիսոփայութեան մէջ գործ է ածւում տարբեր նշանակութեամբ*. *դուա նիւթականը*, *որ անձև է և անկազմ*, *որը ժամանակի և տարածութեան բովանդակութիւնն է*։ — *Նիւթ*. *այն*, *որ վարմիկէն է*։ — *Ճոթիկէն*, *կաոր*։

Մատէրիալ, *նիւթ*, *տաղձ*, *որից մի բան է պատրաստւում*. *օր*. *քարը*, *աւազը կիրը*, *չուրը*, *փայտը և այլն շինութեան համար մատէրիալ են*։

Մատէրիալիզմ (լատ.), *նիւթականութիւն*. *նիւթապաշտութիւն*. *փիլիսոփայական այն ուսմունքը*, *որը ամեն բանի հիմքը ընդունում է միայն նիւթը*. *աս բաղկացած է ամենափոքր անբաժանելի մասնիկներից*, *ատոմներից*, *որոնց շարժուն է*, *որ երևան է գալիս իբրև կեանք և հոգեկան երևոյթ*։ *Սկզբնական նիւթը կեանքով օժտած ընդունող մատէրիալիստները կոչւում են հիլոզոիստ*։ *Ըստ մատէրիալիստների՝ հնում Դեմօկրիտ. ապա 18 դարում Ֆրանսիայի մէջ՝ Լամէթրի և Հոլբախ, իսկ 19-րդ դարում՝ Կարլ Ֆոգտ, Մօլեշօտ, Բիւխներ*։

Մատէրիալիստ, *նիւթապաշտ*։

Մատէրիալիստական պատմավարդապետութիւն, *տնտեսական մատէրիալիզմ*, *որ նոյնպէս ասում է պատմութեան մատէրիալիստական ըմբռնումն*, *մատէրիալիստական պատմահայեցողութիւն*, *պատմական մատէրիալիզմ*, *մատէրիալիստական պատմափիլիսոփայութիւն*, *պատմութեան վերլուծողական այն ուղղութիւնն է*, *որի ստեղծողը եղաւ Կարլ Մարքսը ընկերակցութեամբ Ֆրիդրիխ Էնգելսի*։ *Մ. պ. հիմք կազմում է այն միտքը*, *որ հասարակական յարաբերութիւնները*, *գոյութիւն ունեցող իրաւակարգի հիմքը կազմում է նիւթական բարիքների արտադրութիւնը և նրանց բաշխումը*։ *Մարդկային հասարակութեան մէջ տեղի ունեցող փոփոխութիւնների*, *անկասելից դէպի կատարեալը ձևափոխութիւնների դրդապատճառը նիւթական (մատէրիէլ) շահերն են*։ *Նիւթական բարիքների արտադրութեան հղանակից է կախուած հասարակական քաղաքական և հոգևոր կեանքի ընթացքը*. *և նայած թէ իւրաքանչիւր շրջանում ինչպիսի տնտեսական կազմ գոյութիւն ունի*, *նրա համապատասխան էլ լինում են քաղաքական և իրաւական հասատատութիւնները*, *և նրա արտացոլումն էլ լինում է նաև ժամանակաշրջանի գաղափարական կեանքի պատկե-*

բը՝ մաքի հոսանքները, կրոնական հայեացքները, արեւմաբ. պիտութիւնը։ Ընկերական կեանքի ձեւերի փոփոխութիւնը առաջ է գալիս իբրեւ հետեւանք այն հակադրութեան, որ տեղի է ունենում իրաւակարգի և արդիւնաբերական եղանակի անհամապատասխանութեան պատճառով, այսինքն՝ իբր արդիւնաբերութեան ձեւերը զարգացել յառաջացել են, իսկ հասարակական իրաւակարգը մնացել է հինը. հետեւաբար վերջինս փոխում է առաջինի պահանջների համեմատ, մինչև որ նոյն հակասութիւնը առաջանում է և՛ այդտեղ, և այդպէս անվերջ։ Այս հակասութիւնների արտայայտութիւնը մարքսական կեանքի վրա երեան է գալիս մարքսական խմբակցութիւնների շահերի ընդհարման մէջ, գաղափարական պայքարում։ (Ըստ Carl Gruenberg-ի W. d. V.)։ Տես նաև դիալէկտիկա, մարքսիզմ։

Մաէլբիէլ, նիւթական, նիւթեղէն. մարմնեղէն։

Մաթին (ֆր.), ցերեկոյթ. հանդէս, որ տեղի է ունենում կէսօրից առաջ։ -կանանց լայն շրջագեաց առաւօտը հագնելու համար։

Մաթիցա, պատմական ընկերութիւն, որ նպատակ ունի նոյն ցեղերի պատմութեան և գրականութեան վերաբերեալ ուսումնասիրութիւնները քաջալերել և հրատարակել։

Մաթոյր, դալար, թարմ. երիտասարդ։

Մաթուշկա (ռուս.), մայրիկ։ Տես մամիշ...

Մաթսոն, հազագիւտ։

Մաթարաց, շուկայում ոտի վրա առուտուր անող՝ էժան գնող թանկ ծախող։

Մաթրաց, մաթրատ (լատ.), կաշա մագով կամ ծովախոտով լցրած մահիճ, որ անկողնի տակն է գցւում։

Մաթրիարխատ տես պատրիարխատ։

Մաթրիկը (լատ.), ցուցակագրութիւն։ Ցուցակագրութեան մատեան։

Մաթրիմօնիալ (լատ.), ամուսնական։

Մաթրիցա (լատ.), մայր արտարանական տառի կազապար։ Դրամի կազապար։

Մաթրօն, մաթրօնա (լատ.), հասմատեցի պատուական, պիրքով կին։

Մաթրօս (հոլ.), նաւաստի։ -Նաւաստիութիւնում ծառայող գինուոր։

Մարաբա տես միրիպա։

Մարաբու, կանանց զարդարանքի համար գործածւող փետուրների մի տեսակը, որը ստացւում է արագիլաձև մարաբու թռչնից։

Մարաբուտ (արաբ.), մահմեդական անապատական, ճգնաւոր. նաև դրանց գերեզմանը, որ դառնում է ուխտատեղի և պաշտամունքի առարկայ։

Մարաթիա, աշուղ երգիչների կազմած հանդէսը, ուր նրանք միմեանց դէմ մրցում են իւրեանց գիտութեամբ. սովորաբար պարտւողը իր ասպր (նուագարանը) տալիս է յաղթողին։

Մարալ, եղջերու, եղնիկ։

Մարգանից (լատ.), մոխրագոյն մի միներալ է, գործ է ածւում ձուլարաններում և խառնուրդների համար։

Մարգարին (յուն.), բուսական և կենդանական ճարպից պատրաստած արհեստական կարագ։

Մարիաննա երգիծաբանական քաղաքական թերթերում անուանում են Ֆրանսիային։

Մարինա, պատերազմական նաւատորմիղ։

Մարինատ (ֆր.), քիմ. պրած մսեղէն կամ բանջարեղէն. բուռնուածք։

Մարինիզմ, նոյն հասկացութիւնն է, ինչ որ միլիտարիզմ, միայն կիրառած ծովային ռազմական ուժի վերաբերմամբ։

Մարինիստ (լատ.), ծովանկարիչ։

Մարիոնետ (ֆր.), փոքրիկ խամճուկ, որի մարմնի մասերը շարժւում են. փոքրիկ բեմի վրա դրանցով նկարագրութիւններ են տալիս։ Մի տարի, որին կարելի իբրև գործիք ծառայեցնել։

Մարիֆամ (արաբ.), շնորք, վարժութիւն։ Հնարքիմացութեան արուեստ։

Մարլի, մարլա (ֆր.), ցանցաձև գործած կաշա կտոր։

Մարկ, գերմանական դրամական միաւորին արծաթից — 46 կոպէկ 1,25 ֆրանկ։ -Գերմանիայում՝ որոշ գաւառներ, օր. Մարկ Բրանդէբուրգ։

Մարկա (ֆր.), նամականիշ, նամականիշ փոստի մ.։ Փոստարանային մարկա աւում է այն նշանը, որը դրւում է մի գործարանում կամ մի ֆիրմայի հասատատութեան մէջ պատրաստած ապրանքների վրա, նրանց այլ գործարանների ապրանքներից զանազանելու և կեղծիքների առաջն առնելու համար, ենթակայ է օրէնքի պաշտպանութեան։

Մարկան (ֆր.), նշանակելից։

Մարկգրաֆ (գերմ.), մարկի կառավարիչ կամ սեփականատէր իշխան. իսկ նրա պաշտօնը կամ կալուածքը կոչւում է մարկգրաֆութիւն։

Մարկիօր (ֆր.), ապառաժոր, որ նշանակում է բիլիարդ խաղացողների շահածը կամ կորցրածը։

Մարկիզ, բարձր ազնուականութեան մի տիտղոս է։—*Մարկիզուհի*, մարկիզի կին։

Մարկիտանտ (իտալ.), զօրքի հետ շրջող մանրավաճառ։

Մարկսիզմ տես մարքս...

Մարկոնիական հեռագիր, անթել հ., որի գիւտարարն է Իտալացի Մարկոնի։

Մարմէլատ (ֆր.), պատուհանից շաքարով եփած խուռ, բանպան։ Նաև դրա չորացրած իրին քաղցրաւենիք։

Մարշ (ֆր.), քայլերդ, չափաւոր. երգ կամ նուագ, որի չափի համեմատ քայլում են զինուորները։

Մարշալ, մարշշալ (ֆր.), արքայական ախոռապետ։—Ֆրանսիայում զինուորական բարձրը աստիճան։

Մարշիմօն կոչւում է թիւրքիայի նէստօրական առարինների հոգևոր և միաժամանակ մարմնաւոր պետը։

Մարշրուտ (ֆր.), ուղեգիծ. ցուցակ այն ճանապարհների և տեղերի, որոնցով պիտի անցնել։

Մարուանա, գրաս. Թիւրքիայում ունեցւածքի, թէ անշարժ՝ տուն, արտ, այլի և թէ շարժական՝ անասուն, զարդեր, գերաւ գնելը դրամատիրոջ մօտ, որը դրա փոխարէն որոշ քանակութեամբ դրամ է տալիս պարտքով. սովորաբար մուրհակի մէջ պայմանը այնպէս է լինում, որ դրամը նշանակւած ժամին եթէ չվճարուեց գրաւ դրւած իրը դառնում է դրամատիրոջ սեփականութիւն։

Մարջ զալ, ժ, բանել, գրաւով վիճել։

Մարջան (արաբ.), բուսա։

Մարս (լատ.), հռոմմայեցոց պատերազմի աստուածը։ Յունաց Արէսը։—Պատերազմ։ — Հրատ մոլորակը։

Մարս (թուրք.), նարդախաքի մէջ այնպիսի յաղթութիւն, երբ դիմացինը դեռ ոչ մի քար չէ վերցրել. հաշուում է երկու խաղ։

Մարսէլիէզ (ֆր.), պատերազմական չուերգ, որը երգելով Մարսէյլ քաղաքի կամաւորները ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ մտան Պարիզ. հեղինակն է Ռուժէ դը Լիլ Rouget de l'Ile—1791 թ։ Այժմ ֆրանսիական ազգային հիմնն է։

Մարտեան յեղափոխութիւն, 1848 թ. մարտին Գերմանիայի մի շարք տեղերի յեղափոխութիւնները, մանաւանդ Բէռլինինը նոյն թ. մարտի 18-ին։

Մարտինի հրացան կամ այնպէս, հրացանի մի տեսակը կրակատան կողքերը ծղօրկ, հալելու նման, մետաղով։

Մարտիրոլոգիա (յուն.), նահատակների պատմութիւն, նոյն տանկ. մարտիրոսագրութիւն։

Մարցիպան (լատ.), նուշի և շաքարի շաղախից շաքարեղէն։

Մարքիզ տես մարկիզ։

Մարքսիզմ, ժամանակակից սոցիալիստական ուսմունքներից մէկն է, որ իր անունը առացել է կարլ Մարքսից (1818—1883), որ այդ վարդապետութիւնը կառուցողը եղաւ Ֆրիդրիխ Էնգելսի ընկերակցութեամբ։ Մ.-ը հիմնւում է մատէրիալիստական պատմանայեցողութեան վրա և նրա համեմատ վերլուծելով ժամանակակից ընկերական յարաբերութիւնները ապագայ զարգացման ուղին է նախագծում, որ կայանի այս բնաւնտրաժեշտօրէն գալիք ձևափոխութեան համար մարդը նախապատրաստած լինի, այս յեղաշրջումը արագացնի և մեղմացնի։ Մարդկային ժամանակակից անտանութիւնը բնական կերպով զարգացել է նախնական համայնատիրութիւնից — կօմունիզմից — անցել է մասնաւոր սեփականատիրական ձևնարութեան և բնական անտանութիւնը, որի ժամանակ իւրաքանչիւրը արդիւնարերում էր իր կարիքներին բաւարելու համար կամ ուղղակի կամ վոխանակելով. 15-երորդ դարից ընկում է կապիտալիստական եղանակը՝ գործարանների բանւորները աշխատանքի բաժանման սկզբունքով պատրաստում են ապրանքներ ուրիշ համար, իրենք վարձ են ստանում։ Մեքենայի հրապարակ գալով և մրցութեան չնորհիւ ինքնուրոյն արհեստաւորների մեծագոյն մասը դառնում է պրօլէտար, որոնց մեծ բանակը և մրցութիւնը իրար հետ դնում է նրանց աշխատավարձը, աճում է պատերկիզմը. անհաշիւ և շուկան չընդունող արդիւնարերութիւնը առաջ է բերում դերարտադրութիւն և անտեսական կրիզիս։ Հակառակ փոխանակութեան ընդհանուր օրէնքի, որ իւրաքանչիւր իր փոխանակւում է մի ուրիշի հետ միայն այն դէպքում, երբ նա իր մէջ նոյնքան բիւրեղացած աշխատանք է պարունակում, որքան ինքը, բանւորի աշխատանքի ոյժը կապիտալիստի կողմից վարձատրւում է ոչ այնքան ապրանքով կամ դրան հաւասար դրամով, որքան այդ ոյժը արտադրում է. բանւորի աշխատանքի մի մասի արժէքը

տալով նրան, կապիտալիստը պահում է իրեն նրա յատկեալ աշխատանքի յատկեալ արժէքը, այսպիսով մանաւանդ սեփականութիւնը դարձնելով համայնական եղանակով արդիւնաբերած։ Այս հակասութիւնը արտադրութեան եղանակի և իրաւական վերնաշէնքի մէջ երկար չի կարող տեւել, բնաւանդաժեշտօրէն պիտի իրաւակարգն էլ դառնայ համապատասխան, ինչպէս դա արդէն հիմա իսկ երևում է՝ խոշոր արդիւնաբերական ձեռնարկները դառնում են բաժնետիրական կամ պետական սեփականութիւն, ինչպէս երկաթուղիները, փոստը, լուսաւորութիւնը և այլն։ Սիւս կողմից կապիտալիստների թիւը պակասում է և նրանց ձեռ ձեռնարկները այնքան են խոշորանում, որ մի մարդի ուժերից վեր է դրանց կառավարելը. կազմւում է վարչական մի ամբողջ բանակ, իսկ կապիտալիստը դառնում է աւելորդ։ Իսկ բանւորները վարժելով համապատասխան կեանքի կազմակերպւում են իրրև մի ուրոյն դասակարգ։ Այս զարգացումը տանում է դէպի մի օր, երբ բանւորութիւնը ձեռք կբերի քաղաքական իշխանութիւն և ներկայ մասնատիրական իրաւակարգը կլուծուածէ համայնականի. և տեղի կունենայ էքսպրօպրիատօրների էքսպրօպրիացիա։

Մարմիոջ (պարակ), նարդիկի (կրկըլակի) երկար խաղակը։

Մարօրհօր (ֆր.), պատերազմի ժամանակ առանց պինդ պատնէշի կամ հրամանատարի թոյլատրութեան թշնամու երկրում կողոպուտ անող զինուոր։ Դիակ կամ աւերակներ կողոպտող։

Մարօրէն տես մարֆիան։

Մարցցա (երբ.), հրէական բազմօլէում (լատ.), մատզօլէում (լյ.), հոյակապ և հսկայական յուշարձան Կարիայի թագաւոր Մաւզոլոսի գերեզմանի վրա, որը կանգնեցրել էր նրա տոնսինը Արտեմիզիան Հալիկարնաս մայրաքաղաքում չորրորդ դարի կէսերին Ք.ա. 353 թ։ Ինքն էլ նրանում թաղեցին նրա բնկերներն և հետքերը։ Առնասարակ հոյակապ շէնքերի վերաբերմամբ։

Մաի, կապոյտ։

Մայ, մօր (լատ.), ամառուայ մի ցեղ Աֆրիկայի հիւսիսարևելքում, այդպէս անուանում են նաև նոյն տեղի արաբներին։

Մայիսեան ոճը ճարտարապետութեան մէջ, որ կոչւում է նաև մանհեդեան կամ արաբական ոճ, անուանում է այն, որով կառուցած են մեր բերի ձեռքով Իսպանիայում մի քանի նշանաւոր շէնքեր, ինչպէս Գրանադայում Ալհամբրա պալատը, Սեւիլյայում Ալկազարը. Կորդովայի մզկիթը և այլն։ Առանձնայատկութիւնն է պայտաձև կամարը, զարդարուն սեաստաղները և ճակատի օրնամենտային զարդարանքը։

Մայսիմ (լատ.), անձնական պէս իր կենցաղավարութեան համար մշակած բարձրագոյն կանոն, որը սակայն ընդհանուր նշանակութիւնից զուրկ է, այն ինչ օրէնքը և իմպէրատիվը ընդհանրութեան համար են։

Մայսիմալ, առաւելագոյն, ամենամեծ չափով։

Մայսիմալիստները 1906 թ. սոցիալիստ յեղափոխական կուսակցութիւնից անջատած նրա ձախակողմեան թևն էին, որոնք իրենց նախկին ընկերներից զանազանւում են նրանով, որ պահանջում են այժմեանից և

եթ իրագործել մասսսիոն ծրագիրը, այսինքն էքսպլօատացիայի ենթարկել — սեփականատէրերից առնելով հատարակական գործեր — բացի հոգերից նաև գործատուները. բանի ուժով վերցնել պետական և մասնաւոր գրամները յօգուտ հատարակութեան։

Մասսսիոն (լատ.), առաքելութիւն, առաւելագոյն. ամենամեծ չափը։

Մասսսիոն ծրագիր տես *Միսսիոն ծրագիր*։

Մատիա (իտալ.), 1860 թուից ի վեր Սիցիլիայում գոյութիւն ունեցող մի գաղտնի կազմակերպութիւն է քրէական յանցաւորների, որոնք հովանաւորում են մաքսանենգութիւնը, մի տեսակ ժողովրդական գատաստան են հանդիսանում. կանգ չեն առնում սպանութեան և կողոպուտի առաջ։ Կառավարութեան ճիգերը ապարդիւն են անցել նրան արմատախիլ անելու այնքան նա մերւել է ժողովրդի հետ։

Մափուշ, կապերաից կարած մեծ պարկ, որի մէջ անկողին են դարսում ճանապարհորդութեան ժամանակ։

Մեատեմնիկ (ռուս.), խոհարար, ապառամբ։

Մենշևիկ տես *բոլշևիկ*։

Մեշոկ, մեշօր (ռուս.), տոպրակ, չուալ։

Մեշչան, մեշչանին (ռուս.), քաղաքային ապպարնակութեան ցածր դասը, որ զաւեում էր նրա բարձր դասից՝ վաճառականութիւնից. Եկատերինա II կայսրուհու օրէնքով մ. ապատ չէր գլխահարկից և մարմնական պատժից։ Այժմ նրանք կազմում են Ռուսաստանում յատուկ դաս և ունին իրենց յատուկ ներկայացուցիչը — *ատաբոսա* — և իրենց վարչութիւնը ազգրատ։ — *Մեշչանսաօ, մեշչանականութիւն* բառերը յաճախ գործ են ածւում *բուրժուազիայի* մասով. բայց իրապէս պատելի համապատասխանում է մանր բուրժուազիային. այդ պատճառով էլ մ. վերաբերաբար նշանակում է այն յատկութիւնների ամբողջութիւնը, որ ունի այդ դասը, այսինքն՝ անընդունակութիւն լայն պատմական ձգտումների, սեփական նեղմտական շահերի և մանր հաշիւների դերի գործած և անձնատուր վիճակ. հոգեկան նեղութիւն։

Մերզաչիկ (ռուս.), ռուս ժողովրդի լեզուով՝ օղու ամենափոքր չափ=$^1/_{200}$ վեդրօ։

Մէթէլ (Փր.), կարասիք, կահկարասի։

Մէարիֆ, կրթական նախարարութիւնը Տաճկաստանում։

Մէզալօմանիա (յուն.), մեծամտութեան մանիա, հոգեկան հիւանդութեան մի տեսակն է, երբ հիւանդը սկսում էր իրեն երեւակայել մի աւելի բարձր դիրքով մարդ, իր ընդունակութիւնների և կոչման մասին ունենում է չափազանցրած պատկերացում։

Մէյդալ (Փր.), շքագրամ, որ մի հատատութեան կողմից որևէ օգտակար ծառայութեան համար արւում է իրրև պատւանշան։

Մէյդանօզ, ձաձև կամ այլ ձևի երկվեկ աբկղիկ, որի մէջ փոքրիկ նկար են դնում և իրրև զարդ կախում ժամացոյցի շղթայից կամ վզից։

Մէյդամ տես *մայդամ*։

*Մէյկա, Կօլխիդայի թագաւորի աղջիկը, որը Եազօնին ազնակցեց ձեռք բերել ոսկեգեղմը և նրա հետ ամուսնանալով փա-

խաւ կօրնթոս. երբ Եազօնը 10 տարի նրա հետ ապրելուց և երկու զաւակ ունենալուց յետոյ նրան թողեց և ուզեց ամուսնանալ կրէուզայի հետ, Մ. թունաւորած հագուստ ուղարկեց նրա հարսնացուին, որ այրեց նրան և նրա հօր պալատը, իսկ ինքը իրրև վրէժ սպանեց Եազօնից ունեցած իր երկու զաւակին։ Եղիսեան դաշտերում նա զարձաւ Աքիլլէսի կինը։ — Գեղեցիկ, անգութ և կախարդ կին։

Մէյմունագէլ տես *մայմո...*

Մէյմուլ (լատ.), միջին։

Մէյնիանա (լատ.), երկրաչափութեան մէջ՝ հառնկիւնու գագաթը նրա դիմացի կողմի կիսի հետ միացնող գիծը։

Մէյնիաոր (Փր.), միջի մարդ։ *Միջնորդ գաւառ*։

Մէյնիատիզացիա (լատ.), քաղաքական այն գործողութիւնը, որով մի պետութիւն զգալում է այլևս ինքնուրոյն լինելուց և աստրագասւում է մի ուրիշին կամ գառնում է նրա մի մասը։

— *Մատնաւորապէս մ.* կոչւում է գերմանական մանր պետութիւնների, իշխանութիւնների և կոմսութիւնների անկախութեան վերացումը և նրանց ենթարկումը կամ ուղղակի կայսրութեան կամ առաջ իրենց հատատար եղած որևէ իշխանութեան։

Մէյնիացիա, միջնորդութիւն. մի պետութեան միջնորդութիւնը ուրիշ երկու պետութեանց մէջ ծագած վէճը հաշտութեամբ վերջացնելու նպատակով։

Մէյնիկ (լատ.), բժիշկ։ — *Բժշկութեան ուսանող*։

Մէյնիկամէնտ, դեղօրայք։

Մէյնիչի XV—XVI դարերում յայտնի գեղարուեստասէր իշխանական տուն Ֆլօրէնցիայում։ — *Մէդիչեան Վէնէրա*, Վ-ի ամենագեղեցիկ անդրիներից մէկը, որ գտնւում է մէդիչիների ժողովածուի մէջ։

Մէդիտէրան (լատ.), միջերկրական։

Մէդիցինա (լատ.), բժշկանութիւն, բժշկական գիտութիւն։ — *Մէդիցինալ*, բժշկական։

Մէդիում (լատ.), միջին, միջավայր։ — *Ոգեհարցուկ. որը միջնորդ է հանդիսանում գերբնական զօրութեան և մարդկանց մէջ և որի միջոցով ոգիներին հարցումներ են ուղղում և պատասխան առանում։

Մէդուզա յոյն դիցարանութեան մէջ, մէկը *զօրգօնեան* երեք քոյրերից, որը իր գեղեցկութեամբ ուզեց մրցել *Մինէրուայի* հետ. սա իրրև պատիժ նրա գանգուր մազերը դարձրեց օձեր և ոտերը պղնձէ սմրակներ, Մ. ամեն բան քարացնում էր իր հայեացքով։ Պէրսէոսը յաղթեց նրան, կտրեց գլուխը և ընծայեց *Մինէրայիին*, որը ամրացրեց իր վահանի վրա։ — *Ծովային կենդանի* թուլամարմիններից. ծովամայր։

Մէդրէսէ (արաբ.), մահմեդական միջնակարգ դպրոց։

Մէզօկ (Փր.), Բօրդօի կարմիր գինի համանուն տեղից։

Մէզալիանս (Փր.), անհամապատասխան ամուսնութիւն։ Դիրքով, դասով, կեղով և այլն անհամապատասխանների ամուսնութիւն։

Մէզար, բրդե սփռոց։

Մէզօնին (իտալ.), կիսայարկ, որ կառուցւում է գլխաւոր յարկի վրա։

Մէլթօ տես *մէտր*։

Մէլծօղ (յուն), եղանակ, կարգ. գիտական ուսումնասիրութեան մէջ կամ գործնական

նպատակի համար՝ մի որոշ պլանով, հետևողական, կապակից ընթացք, առանց անձնական, կամայական կամ պատահական քայլերի։

Մէթոդիկա կամ մէթոդոլոգիա, տրամաբանության այն մասը, որ խոսում է մէթոդների մասին։—Որևէ գիտական ուսումնասիրության կամ գործնական նպատակի հասնելու ճանապարհի մասին տեղեկություններ պարունակող գործ։

Մէթոդիստներ, Անգլիայում և հետ. Ամերիկայում տարածված մի աղանդի հետևողներ (1720 թ.), որոնք նպատակ են դրել պահպանել, ապօրինի և բռնիգործության համար ապրել համաբերով դա քրիստոնեական ապրելակերպ. քրիստոնեական կեանքի այս նոր «մէթոդի» պատճառով են տացել այդ անունը։—Կաթոլիկական հոգևորականներ 17-րդ դարում, որոնք բողոքականների հետ վիճելիս գործադրում էին որոշ դիալեկտիկական մեթոդ։

Մելամեդ (արբ.), ուսուցիչ։

Մէլանժ (ֆր.), խառնուրդ։ *Դաֆէ մ.*, սուրճ և կաթ միասին խառը եփած։

Մելանխոլիա (յուն.), սևամաղձ. մելամաղձություն, հոգեկան ճնշված դիրքագրգիռ, յուսահատ վիճակ։—*Մելանխոլիկ*, մելանխոլիայով բռնված մարդ։ Տես նաև տէմպէրամէնտ։

Մելինիտ, իրենց գնկավար Մելինի անունով, պրօգրէսիստ կամ հանրապետական դաշնակցությունը կոչում է Ֆրանսիայում չափավոր հանրապետականների ազատամիտ կուսակցությունը, որը սակայն խիստ մօտենում է պահպանողականության իր ծրագրով, պայքարում է ձախակողմի դէմ. գաղութային քաղաքականության, հարստության կաթոլիկ եկեղեցու հետ, միլիտարիզմ՝ որոնց ծրագրի էական մասերն են։

Մելինիտ, մի տեսակ պայթուցիկ նիւթ է։

Մելիր, մալիր, հին իշխանական սերունդի շառավիղ։ Իշխան։ Պետ։ Կառավարիչ։—Ֆիւդալներ։

Մելիորացիա (լատ.), պարարտացումն. արհեստական ճանապարհով հողի արդիւնաւէտության բարձրացումը. հողի բարելաւումը ջրարաշխության կատարելագործութեամբ, ճահիճների ցամաքեցումով, ապրի և այլ գործացնող նիւթերի խառնուդով և այլն։—*Մելիորատիվ կրէդիտ*, յատկապէս հողի բարելաւման նպատակով պետական գանձարանից հողատէրերին վերադարձնելու բաց թողած գումար։

Մելիսը, նոր արծաթ. պղինձի, ցինկի և նիկկէլի խառնուրդից կազմած մետաղ։

Մելոդրամա, ողբերգության մուտան հին յունաց դիցաբանության մէջ, որ հովանաւորում էր թատրոնին. նրան պատկերացնում էին ձեռքին դաշոյն և ողբերգական դիմակ։

Մելոդեկլամացիա (յուն. լատին.), ռուանուարի կամ այլ բանաստեղծական երկի ընթերցում երաժշտության ձայնակցությամբ։—*Մելոդեկլամատոր*, այդպէս կարդացող։

Մելոդիա, մելոդի (յուն.), բարեհնչիւն եղանակ. մեղեդի։

Մելոդրամա (յուն.), երգախառն թատերախաղ. թատերական գրւածքի այն տեսակը, որտեղ որոշ կտորներ արտասանւում են երաժշտության ձայնակցությամբ։—Բանաստեղծական մի կտոր արտասանած դաշնամուրի եղանակով։ Մ. կոչւում են նաև այնպիսի թատերական գրւածքներ, որոնց մէջ աշխատում են լարկան տեսարաններով, հափշտակություններով, անբնականություններով ունկընդրի վրա զգայուն ազդեցություն անել։—*Մելոդրամատիզմ*, արտաքին ազդեցության հանելից ընկած անբնական հիւանդագին դեպարտեսական երկի մէջ։

Մելոմանիա (յուն.), երաժշտամոլություն. թատերամոլություն։

Մելոմանիզմ, մեքենայի ներքին կարգ ու սարքը։—Մի շարք գործողությունների և միջոցների ամբողջությունը։—Այն հայեացքը, որ բնության մէջ բոլոր երևոյթները մեխանիկականության, այսինքն՝ ուժերի արդիւնք է համարում, առանց որևէ նպատակի։ Հակառակը՝ տելէօլոգիա։

Մելոնիկ մեքենագէտ։

Մելիոնիկա (յուն.), մեքենագործություն. շարժման և հաւասարակշռության օրէնքների և ուժերի մասին գիտություն։

Մելէնաս, մելէնատ, հովանաւոր գիտության և արուեստի, ինչպէս էր Հռոմայեցի Մ.-ը, որը հովանաւորում էր Վիրգիլոսին, Հորացիոսին և այլն։

Մելմէք (արաբ.). առաքեալ. տարբերական դպրոց։—*Մելքիթների*, դպրոցական, դպրոցաւարտ։ Մասնաւորաբար՝ դպրոցական գիտնականներին Փիւրիթանների դէմ։

Մելոն տես մանդի։

Մելմէնդար, մելմանդար (պարսկ.), պաշտօնեայ Թիւրքիայի կայսերական պալատում, որը դեսպաններին և օտարական հանապարհորդներին ընդունում է և հիւրասիրում։

Մելտար, ձիապան, ախոռապետ։

Մելճիա տես մելչ.

Մելմատ (ֆր.), յիշատակարան, պատմական յիշատակարան, որի մէջ որևէ անձն գրում է իր ականատես պատմական դէպքերի մասին։

Մելմօրանդում (լատ.), յուշագիր, յիշատակագիր. դիւանագիտական խնդիրների մի տեսակը, որով պետությունները իրար հաղորդում են իրենց հայեացքը և բռնած դիրքը որևէ խնդրի մասին, իրերի վիճակը, և այն գործողությունները, որ նրանք նպատակ ունեն ձեռնարկել։—Յիշատակարան։

Մելյան (արաբ.), հրապարակ։—Շուկա։—*Մ. անել*, լայն բաց անել։—

Մելյիդ, դրամ։

Մելյանա (պարսկ.), գինեատուն։—*Մելյանաչի*, գինեվաճառ. գինետուն պահող։

Մելյատէրգինգէր տես մելյատ...

Մելնատ (յուն.), բաքոսի քրմուհի։—Կատաղի, մոլեգին կին։

Մելնաժ (ֆր.). անային արուեստություն։

Մելնաժրրի, գազանանոց, կենդանանոց։

Մելոզուր (լատ.), հաւասար չափերի բաժանած գործիք։—*Մելոմամարատութիւն*։

Մելն, թէկէլ, փարէս, այն խօսքերը, որ մի անհերոքի թաղի գրից պատի վրա երբ ասորոց Բաղդասար թագաւորը Երուսաղէմի տաճարից յափշտակած անօթներով գինի էր խմում. սրանից յետոյ պարսիկները 539 թ. Ք.ա. կործանեցին նրա թագաւորությունը և նրան էլ սպանեցին։ Բառերը նշանակում են քաղդէերէն՝ հաշուած, կշռած, բաժանած։

Մենելաոս, Սպարտայի թագաւորը, որի կինը Եղէնան փախաւ Պարիսի հետ. Տրովադան պատերազմի հերոսներից։

Մենինգիտիս, *մենինգիտ* (յուն.), ուղեղամաշկի բորբոքումը։

Մենիւ (ֆր.), կերակրացանկ. մի սեղանի ընթացքում մատուցելիք կերակուրների ցուցակը։

Մենիւէտ (ֆր.), Լուդովիկոս XIV-ի ժամանակակից մի պար է յամրընթաց և հանդիսաւոր։ Այդ պարի եղանակը։

Մենոտոր, Ոդիսեսի որդու Տելէմաքի դաստիարակը — խորհրդատու, առաջնորդ, դաստիարակ։

Մենստրուացիա (լատ.), դաշտան, կանանց ամսական արտահոսութիւնը։ Ասւում է նաև ոչգալ։

Մենօնիանները, բողոքական աղանդ, որ իր անունը կրում է հիմնադիր Մենօնից. ընդունում են միայն մատուածաշունչը, կնքւում են միայն չափահասներին, հակառակ են պատերազմի և պետական դատաստանի։ Դրանցից կան նաև Ռուսաստանում թիւով մօտ 40000։

Մենոռագ (յուն.), կանանց ամսական արտահոսութեան, դաշտանի կանգառումը, ընդհատումը։

Մէշա (թուրք.), անտառ։

Մէշին (պարսկ.), կօշիկի կաշի։ Կաշէ գոգնոց։

Մէշչ... տես *մեշչ...*

Մէշոկ տես *մեշ...*

Մէյիդ (արաբ.), մզկիթ, մահմեդական աղօթատուն։

Մէջիտիէ, թիւրքական ոսկի դրամ = 100 դուռուշ կամ պիաստր = 8,48 րուբլի = 22,70 ֆրանկ։ Նոյնպէս արծաթ դրամ = 20 դուռուշ — 4,54 ֆրանկ = 1,65 րուբլի։ — Տաճկական շքանշան է հաստատուած 1852 թուին։

Մէջլիս (արաբ.), Տաճկաստանի և Պարսկաստանի պարլամէնտ։ — *ժողով, հրաւէրք*։ Տես նաև *այան*։

Մէսաիանա տես *մէզաիանա*։

Մէսիօ տես *մէօսիօ*։

Մէտէրիզմ կամ *կենդանական մագնէտիզմ* (Մէսմէր գիտնականի անունից) կոչւում է մի անհատի նեարդային համակարգութեան կարողութիւնը ներգործել մի այլ անհատի նեարդային համակարգութեան վրա շփման եղանակով։

Մէսա, մէսսա (լատ.), կաթոլիկական պատարագ։ — *Ուխտագնացութեան առիթով ժողովածոյ*։

Մէսամբրի (ֆր.), *սուրհանդականոց ապրանք և ճանապարհորդներ փոխադրելու գործակալութիւն*։

Մէսապինա։ Հռոմայեցւոց կայսր Կլաւդիոսի կինը, որ յայտնի էր իր անառակ կեանքով և խստասրտութեամբ։ Առհասարակ նոյն բնաւորութեամբ կին կամ մանաւանդ նոյն բնաւորութեամբ իշխանուհի։

Մէսիա (եբր.), *օձևալ հրէանների Աստծու խոստացած փրկիչը*. Քրիստոս։ — *Մէսիական*, Կլօպշտօկի կրօնական վիպերգի անունը։

Մէսիղօր, հունձի ամիս. տես *ֆրանսիական տոմար*։

Մէսոից (իտալ.), Ամերիկայի խառնածին հնդիկից և եւրոպացուց։

Մէսրա (արաբ.), Մահմէդի գիշերային ճանապարհորդութիւնը երկնքում։

Մէսօպոտամիա, (յուն.), *Միջագետք*։

Մէտաբազիս (յուն.), կոչւում է արամաբանական այն սխալը, որը առաջ է գալիս վիճաբանութեան մէջ, երբ ապացոյց նիւթը խոցած շփւում են այլ նիւթի։

Մետալ (յուն.), *մետաղ*։ — *Մետալիզացիա, մետաղացումն, մետաղ դարձնելը*։

Մետալուրգիա, մետաղաբանութիւն։ — *Գիտութիւն մետաղների մշակման մասին*։

Մետալօգրաֆիա, մետաղագրութիւն, մետաղատպութիւն։

Մետապիտութիւն. *հանքաբանութեան այն մասը, որ ըզբաղւում է մետաղների նկարագրութեամբ*։

Մետալոթէրապի, բժշկութիւն մետաղով ներթից և դրսից. մետաղաբուժութիւն։

Մետալօիդ, մետաղակերպ. պարզ մարմին, որ մետաղական յատկութիւն չունի և չէ պատկանում մետաղներին։

Մետամօրֆոզա, մ՛. զիս (յուն.), *կերպարանափոխութիւն, ձևափոխութիւն*։

Մետաֆիզիկա (յուն.), *բնագանցութիւն, դերզգայութիւն. փիլիսոփայութեան այն մասը, որը էութեան և իրականութեան վերջին հիմքերի պարզաբանութեամբ է զբաղւում. այն ամենը, ինչ որ բնութիւնից և երևելի աշխարհից այն կողմն է, մ՛.-ի առարկան է. պատճառ և հետևանք, գոյութիւն, ժամանակ և տարածութիւն, նիւթ և ուժ. ապա նաև այն, թէ արդեօք բնութեան մէջ նպատակն է իշխում թէ կոյր մեքենայականութիւնը, նիւթն է առաջին սկզբունքը թէ ոգին, այս բոլոր խնդիրները մ՛. առարկան են և նայած թէ փիլիսոփայական ինչ ուղղութիւն է, ըստ այնմ էլ դրանց լուծումը արւում է մ՛. միջոցով։ — *Մետաֆիզիկական, դերզգայական, բնագանցական*։ — *Մութ, խրթին, անհասկանալի, վերացական*։ — *Մետաֆիզիկ* կոչւում է հնգնարար այն մարդը, որը զբաղւում է խիստ վերացական, անհասկանալի բաներով։

Մետաֆօրա (յուն.), *փոխաբերութիւն. փոխաբերական, պատկերաւոր արտայայտութիւն. օր. արևը ժպտաց, բնութիւնը զարթնում է*։

Մետէմպսիւզ (յուն.), *տեղափոխութիւն, ուսմունք, որ մարդի հոգին մարմնից անջատւելով անցնում է այլ մարդկանց և կենդանիների մարմինների միջով, ինչպէս ընդունում է բրահմականութիւնը բուդդայականութիւնը և մի քանի հին յունական ուսմունքներ, նաև ներկայիս մի քանի անկուլտուր ցեղեր*։

Մետէօր (յուն.), *օդերևոյթ, մանաւանդ հազւագիւտ տեսակի*։

Մետէօրիտ, մետէօրոլիտ կամ աէրոլիտ, օդաքար. օդային տարածութիւններից ընկած քար. «ընկած աստղ»։

Մետէօրոլոգիա, օդերևութաբանութիւն. գիտութիւն օդեղէն երևոյթների մասին, եղանակի փոփոխութիւնների և այլն։ — Մ-կան կայարան, յատուկ հաստատութիւն, որ զբաղւում են օդերևոյթները դիտելով։

Մետր, մէթրօ, ֆրանսիական երկարութեան չափի միութիւնն է, որ հաւասար է Պարիզի միջօրէականի մէկ քառասուն միլիոներորդ մասին. = ռուսական 1,4061 արշ., մօտաւորապէս 22½ վերշոկ։ Դեկամետր = 10 մ.։ Հեկտոմետր = 100 մետր։ Կիլոմետր, քիլոմետր = 1000 մետր = ռուսական 468,8 սաժէն։ Դեցիմետր = ¹/₁₀ մ.։ Ցենտիմետր, սանտիմետր = ¹/₁₀₀

մ.։ Միլիմէտր = 1/1000 մէտր։

Մէտր (ֆր.), ակր, պարոն. վարպետ։

Մէտրանպաժ (ֆր.), աւագ դրաշար, որ շաբաթքից երեսներ է կազմում։

Մէտրոզոնել (ֆր.), պալատական մառանապետ, սեղանի և խոհանոցի կառավարիչ։

Մէտրէս (ֆր.), անտեսուհի։ Սիրուհի։

Մէտրիքական շաւիղ կամ սիստեմ, ֆրանսիական տասնորդական չափը, որի հիմքն է կազմուել մէտրը։—Մ. վկայական, չափարեւրական դրքից հանած վկայա-ծննդեան տարեթուի մասին։

Մէտրոպոլ, մէտրոպոլիս (յուն.), մայրաքաղաք։—Ըստ կաթոլիկների՝ եպիսկոպոսանիստ քաղաք։—Մայր եկեղեցի, որը կառավարում է իրենից կազմուած դաղութները։

Մէտրոպոլիտ տես միտր...

Մէտրոպոլիտէն, քաղաքային երկաթուղի, որը շրջում է մեծ քաղաքների մէջ ներքին հաղորդակցութեան համար։

Մէտոնիմիա (յուն.), փոխանակութիւն, պատկերաւոր այնպիսի արտայայտութիւն, երբ մի առարկայի անունը տալիս է միւսի փոխարէն, որովհետև դրանց մէջ սերտ առընչութիւն կայ. օր. նա եկու աման կեբաւ. փոխանակ ասելու եկու աման կերակուր կերաւ։ Ինձ յիշը նրա սպիտակ մազերին, փոխանակ՝ ծերութեան։

Մէր (ֆր.), շահապ. քաղաքապետ. գերագոյն, համայնքի գլխաւոր ֆրանսիայում։—Լօրդ-մէր տես լօրդ։

Մէրիա, մէրի պաշտօնը։

Մէրիղիան (լատ.), միջօրէական։

Մէրինօս (իսպ.), իսպանական չատուկ տեսակի ոչխարի նուրբ բուրդ և դրանից գործած կտորը։

Մէրկանտիլիզմ կամ մերկանտիլ սիստէմ, Ադամ Սմիթի կնքած անունն է (վաճառականական եղանակ) անտեսական այն ուսմունքների և անտեսական այն քաղաքականութեան համար, որը իշխում էր Եւրոպայում պատմութեան նոր շրջանի սկսուելուն հետ մինչև 19-րդ դարը Ամերիկայի գիւտի և Հնդկաստանի ծովային ճանապարհի հետ միասին, երբ ընդարձակուեցին երեսպական երկրների շուկաները և մեծ քանակութեամբ թանկագին մետաղի հանքեր գտնուեցին, թանկացին միւսադի հասանքը դէպի երեսպական երկրները դրամի ձեով գարձաւ երկիրը հարստացնելու ամենագլխաւոր գործօնը։ Այդ ժամանակաշրջանի անտեսական ուսմունքները և քաղաքականութիւնը կարելի է ընդհանրապէս այսպէս ձեւակերպել։ Որևէ երկրի հարստութիւնը կախուած է նրա ունեցած դրամի քանակից, որը կարող է ձեղ առևտրի այս կամ եղանակի հետևանքով։ Եթէ առևտուրը արտասահմանի հետ է և միաժամանակ ունի շատ ապրանք վաճառում է արտասահմանին քան նրանից գնում, ապա երկիրը արտասահմանից ունի շատ դրամ է ներս բերում, քան նրան տալիս։ Որովհետև ունի ձեռնտու է արտասահմանին արդիւնագործած ապրանքները վաճառելը, քան նում նրանցը, ապա ուրեմն պիտի ձգտել, որ երկրում զարգանան արդիւնագործական հատատութիւնները, որոնք երկրի նեբսից և դրսից գնած նում նրանք ապրանքներ գարձնեն, որոնք սեփական վաճառականների և սեփական նաւերի միջոցով արտահանեն արտասահման։ Այդ երկիրը, որոնց հետ առևտուր են անում, պիտի լինեն կամ քաղաքականապէս կախուած ունեցող կամ պաղութիններ, որպէսզի օգուտը աւելի մեծ լինի։ Այս եղանակով առևտուրը կարող է մեզին պետական միջամտութեամբ իր կատարեալ օգուտներ տալ, երբը յարմարութիւններ կատեղծին յատկապէս առևտուրի այն ճիւղերի համար, որոնք աւելի ձեռնտու են երկրի հարստութեան։ Երկրի հարստութեան ատեմնացոյցը հանդիսանում է առևտրական բալանսը, հաշիւկշիռը, որը ցոյց է տալիս, թէ որքան ապրանք է գնած արտասահմանից և որքան նրան վաճառած, ուրեմն և՝ արդեօք երկիրը աւելի դրամ է ստացել, թէ դուրս տուել։ Մ. կոչուում է նոյնպէս և առևտրական բալանսի դպրոց կամ կօլբերտիզմ։ Ամանց կողմից նա համարուում է առաջին քաղաքատնտեսական ուսմունքը։

Մէրկուր, մէրկուրիյ (լատ.), տես Հէրմէս։—Փայլածու մոլորակը, որը երկրին ամենամօտն է։—Սնդիկ։

Մէրսի (ֆր.), շնորհակալ եմ, շնորհակալութիւն։

Մէրսէվիզներ, Կաթոլիկների առաջ հին ֆրանկների երկրում թագաւորած հարստութիւնը 486—752։

Մէցէնատ տես մէկենատ։

Մէցցո-սօպրանօ (իտալ.), կանացի բարձր ձայն, որ ցածր է սօպրանից և բարձր է կօնտրալտից. կիսագիլ։

Մէքթէբ տես մէկթէբ...

Մէքսիկան, մէքսիկանկա, Բրդէ հատա կտորից վերարկու, որ հագնում են անձրևային եղանակին։

Մէօր (պարսկ.), կնիք։

Մէօսիօ, մուսիօ (ֆր.), պարոն։—Մէսիօ, պարոններ։

Մէֆիտոֆէլ, չար ոգի, սատանայ։

Մրգմրգ (թուրք.), գանդաղ։ Գնձի։ Ծանծաղմիտ։

Մրգրտալ (արաբ.), նիզակ, ակռ։

Մրմնջուն, գունդերի մի ցեղ։

Մրջնակ տես մանրամ։

Մրխլատուզ (ադաւաղած յունարէն), մագնիս։—Ծանթարգել։

Մրնալ (արաբ.), պատառ, շերջան։

Մրնանա (պարսկ.), պատրաստակ։ Պատառ։

Մրնաջուն, գունդագործաի ձող։

Մրնատրամ տես մօնարրիմ։

Մրնահիլ, սահմանական ընտորին բաներեր պաշտօնեայ։

Մրնրել, կնքել։

Մրղրղսի, Երուսաղէմ ուխտ գնացած. նոյնը՝ հաճի։—Ժամկոչ։

Մրսխալ (արաբ.), ո՛չ գրամ. Զօրօանիկ։

Մի տես որ։

Միազմ (յուն.), վարակիչ գոլորշիացումներ. մանրէներ, որ տարածած են օդի մէջ և նրան վարակիչ են դարձնում։

Միգրացիա (լատ.), գաղթ, չուում. կենդանիների դանդաղ տեսակների տեղափոխութիւնը մի վայրից միւսը կլիմայական պատճառներից կամ անրացատրելի կերպով։

Միգրէն (ֆր.), Ջղային գլխացաւ, որով բռնուում է գլխի մի կէսը. սնգաւ։

Միդաս, Փռիւգիայի թագաւորը, որին Ապօլլօնը իշի ականջներ էր բուսցրել, ի պատիժ այն բանի, որ նա գերադասութիւն էր տուել Պանի սրինգ ածելուն, քան Ապօլլօնի

քնարին։ Մ-ի գաղտնիքը գիտէր միայն նրա սափրիչը, որը երկար չդիմացաւ այդ պահել, այլ պատմեց մի հոգի, որից բուսաւ եղէգ, սա ամէնքին պատմում էր այնուհետև. Իսկ Դիոնիսը նրան բարեմտիկից, որ ամէն բան, ինչ նա բանէ ականի դառնայ. նա ինաց քաղցած և խնդրից Դ. իրեն ազատել այդ բարիքից. նա լողացաւ Պակտօլում և ազատուեց, բայց գետը այնուհետև ոսկի էր բերում։ — Անհասկացող, տգէտ մարդ. «երկարականջ»։

Միզանդրիա (յուն.), կանանց զգեստքը և տանելութիւնը դէպի տղամարդը. այրատեցութիւն։

Միզանդրօպ (յուն.), մարդատեաց. մարդկային հասարակութիւնից խուսափող։

Միզէր (ֆր.), թշուառութիւն, աղքատութիւն, — *Միզէրաբլ* (ֆր.), եղկելի, թշուառ, աղճուկ, ողորմելի։

Միլայիմ (արաբ.), մեղմ, կակուղ բնաւորութեամբ։

Միլեա, մղոն, երկարութեան չափ, որ զանազան երկրներում զանազան մեծութիւն ունի $1^1/_2$ — 7 վերստ = 1600—7600 մէտր։

Միլիար տես ար։

Միլիարդ (լատ.), հազար միլիոն։ — *Միլիարդէր*, հարուստ, որ միլիարդի արժողութեամբ կարողութիւն ունի։

Միլիգրամ տես գրամ։

Միլիէօ (ֆր.), միջավայր այն շրջապատը իր բոլոր հանգամանքներով, որի մէջ մի բան գարգանում է։

Միլիմէտր տես մէտր։

Միլիտարիզմ (լատ.), պետական քաղաքականութեան այն ուղղութիւնը, որով պետութեան մէջ ընդհանրական կեանքի բոլոր արտայայտութիւններից ամէնից շատ ուշադրութիւն է նուիրում զինուորական գործին. պատերազմական բանակի պահպանութիւնը պահանջում է պետական եկամուտի մեծագոյն մասը. պետութիւնները իրար հետ մրցում են մշտական զօրքի թիւը աւելացնելու և պատերազմական գործիքները կատարելագործելու մէջ. զօրքը դառնում է գլխաւոր խնամքի առարկայ նոյնիսկ խաղաղութեան ժամանակ և զինուորները տարիներով զօրանոցներում պահում են առօրեայ աշխատանքից յետ մնալով այս բոլորի հետ հասարակական կեանքի միւս կողմերը ուել կամ պակաս չափով տուժում են։ Ռազմականութիւն։

Միլից, միլիցիա (լատ.), զինուորական կազմակերպութեան այն եղանակը, որով զօրքը խաղաղութեան ժամանակ չի պահում զօրանոցներում և չի կրում նշանագգեստ, այլ իրենց սոսկ քաղաքացիներ, զինուորականները զբաղւում են իրենց մասնաւոր գործերով, միայն պատերազմի դէպքում զրանք կոչւում են զինքի։ — *Մ.* ասում են նաև մշտական զօրք պահող երկրներում այն բանակները, որոնք միայն պատերազմի ժամանակ են զինքի կանչւում։

Միլիցիոներ, միլիցում ծառայող զինուորական։

Միլիոն, հազար հազար։ — *Միլիոներ, միլիոնչի* (ռուս.), միլիոնատէր, հարուստ։

Միլլէթ (արաբ.), ազգ, կրօնական համայնք։ Թիւրքիայում այդ անունը կրում են այն ոչ մահմեդական ազգութիւնները կամ կրօնական համայնքները, որոնք ունին իրենց կրօնական պետերը և կրօնական ու ազգային ժողովը։ Ծեղ։ — *Միլլէթը Նաթիհիէ* զերակշռող ազգութիւն։

Միլէյա (փօրթ.), Փօրթուգալիայում դրամական միութիւն, որ բաղկացած է 1000 րէալից (րէյս)= 5,5 ֆրանկ =2,12 րուբլի։

Միլօրդ (անգլ.), կոչանուն լօրդի, նաև հոգևորականութեան և պաշտօնէութեան։

Միխէլ կամ զերմանական Միխէլ, Գերմանիայի անձնաւորացումը քաղաքական և երգիծաբանական գրականութեան մէջ։ Ծաղրական թերթերում նրան նկարում են գերմ. գիւղացու կերպարանքով։ «Թանձրամիտ, բայց ազնիւ և բարի. նա չի կարող լինել խորամանկ և կռւասէր, բայց կարող է տանել բաւական քանակութիւն անարդարութեան։ Նա խուլութիւն չունի մտափառութեան. հաճութեամբ խոտովանում է ուրիշի արժանիքը։ Աշխատասէր է և տնտես. հազիւ նա մեծ հարստութեան կբնտանի, բայց և աւելի հազիւ թշուառութեան մէջ կընկնի»։ (Block.)

Միկադո, Եապոնիայի կայսրի պիտղոսը։ Նաև *Տէնօ*։

Միկիտան, գինեվաճառ։ — *Միկիտանիական*, գինետուն։

Միկս... տես *միքս...*

Միկրօ... մասնիկը բառերի սկզբում նշանակում է մանր, փոքր և այլն։

Միկրօբ (յուն.), ժանրէ. ամենափոքրիկ գործարանաւոր արարածները, որոնք տարածած են ամէն տեղ և պատճառում են նեխումն և խմորումն։

Միկրօկէֆալ, միկրօցէֆալ (յուն.), փոքրագլուխ. փոքր, անպարզացած գանգով մարդ, որ սովորաբար ապուշ է լինում։

Միկրօկօսմօս, փոքր աշխարհ. մարդի ներքին աշխարհը։ Մարդը։ Տես *մակրօկօսմօս*։

Միկրոմիլիմէտր, մի հազարերորդ միլիմէտր, = մի միլիոներորդ մէտր։

Միկրոօրգանիզմներ, ամենափոքր գործարանաւոր էակներ, մանրէներ և այլն։

Միկրոսկօպ. մանրադէտ. գործիք աչքով անտեսանելի մանր առարկաները դիտելու համար։

Միկրօցէֆալ տես *միկրօկէֆալ*։

Միհրդատ, միթրիդատ, հակաթոյն. (Պոնտոսի թագաւոր Միհրդատը իրեն վարժեցրել էր ամէն տեսակ թոյնի թունաւորելուց զերծ մնալու համար)։

Միխէոիզմ տես *միսիկրի*։

Միխէօզրաֆիա (յուն.), մեքենայ, որ միևնոյն գրութիւնից բազմաթիւ պատճէններ է հանում։

Միսիկա, միսինկ (յուն.), դէմքի և մարմնի մկանների շարժումը համաձայն հոգեկան վիճակի, կամ նմանելու ձգտումով կամ արտայայտչութեան դիտումներով։

Միսիկրի (անգլ.), կամ *միմէտիզմ* կոչւում է կենդանական աշխարհում այն երևոյթը, որ կենդանիների որոշ տեսակները գոյութեան կռւում պաշտպանութիւն ձեռք բերելու համար փոխում են իրենց գոյնը համաձայն տարբեր եղանակի նմանելով շրջապատին. նմանւում են ծառի տերևների կամ ճղների. առանում են այնպիսի միջատների գոյն, որոնք իրենց հոտի կամ կարծր պատեանի պատճառով չեն ենթարկւում միջատակերների յարձակման և այլն։

Միմօզա (լատ.), բոյս, որի տերևները այնքան զգայուն են, որ ամենաթոյլ շօշափումից կրճկւում են. պատկառուկ։

Միմօս (յուն.), խեղկատակ։ Դերասան։

Մինա (Փր.), առոյերկրևայ անցք։—Կերպարանք. դէմք։

Մինա (պարսկ.), մինէ, կիսաեռ. կիսաձանկաբ։—*Մինային*, կիսաձանկարդ արհեստաւոր։

Մինարէթ (արաբ.), *մինարէ*, *մինարա*, աշտարակ. մզկիթի աշտարակ, որուհետէ ազօթքի հրաւէր են երգում։

Մինբաշի (թուրք.), հազարապետ։—Ռոչեորների ցեղապետ։

Մինդալ (յուն.), նուշ. նշամէջ։

Մինդար (թուրք.), տապազատակ. շորից կարած տափակ բարձ, վրան նստելու համար։—*Մինդար ալլթի անել*, գործը անվերջ քնդրնել, յետաձգել։ ասում է տաճիկ պաշտօնեաների մասին, որոնք խնդրագիրը առնում են և դնում իրենց նստած մինդարի տակ իբր թէ յետոյ նայելու համար։

Մինեմանա (պարսկ.), կանաչի հագուստ։

Մինէգինզէր (գերմ.), XII-XIII դարերի գերմանական քնարական բանաստեղծներ, որոնք երգում էին գեղեցկութիւնը և սէրը կնոջ և ասպետական արկածներ յանուն կնոջ սիրոյ։

Մինէրալ (լատ.), հանք։—*Մինէրալօգիա*, հանքաբանութիւն. բնագիտութեան այն մասը, որ զբաղւում է հանքային թագաւորութեամբ։

Մինէրուա, հին հռովմայեցոց իմաստութեան աստուածուհին, որ հովանաւորում էր գիտութեանը և արուեստին։

Մինիատուր (լատ.), մանրանկար։ Մանրանկարչութիւն։

Մինիմալ (լատ.), նուազագոյն. ամենափոքր չափ։—*Մինիմալիստ*, ծրագրի նուազագոյն պահանջների կողմնակից։

Մինիմում, նուազագոյնը. ամենափոքր մեծութիւնը։

Մինիմում կամ նուազագոյն ծրագիր համաբերում է սոցիալիստական կուսակցութեան ծրագրի այն մասը, որի մէջ պարունակուած կետերը բարենորոգութիւններ են յօգուտ աշխատաւոր դասի, որոնք հիմա և եթ կարող են իրագործել, առանց սկզբունքօրէն փոխելու նեղկայ հասարակական կազմը իր մանաւոր սեփականաւորութեամբ։ Իսկ այն բոլորը որ պիտի իրագործի սոցիալական յեղափոխութիւնից յետոյ, սոցիալիստական կարգերի հաստատմամբ մտնում են *ծրագրի միւս մասում*, որ կոչւում է *մաքսիմում կամ առաւելագոյն ծրագիր*։

Մինիստր (լատ.), նախարար. պետական բարձր պաշտօնեայ, որ կանգնած է պետական կառավարչական իշխանութեան ընթնուրքն կազմակերպած որեւէ ճիշտ գլուխ և պատասխանատու է միապետի և ժողովրդական ներկայացուցչութեան առաջ։—*Մինիստրների կոմիտէտ* Ռուսաստանում կոչւում է բոլոր մինիստրների հաւաքական հաստատութիւնը, որը հանդիսանում է առանձին ճիւղերի միացումը մի ամբողջութեան մէջ։—*Լիազօր մինիստրը* կամ արտակարգ դեսպան, երկրորդ կարգի դեսպան, որ ներկայացուցիչ է ոչ առաջնակարգ պետութիւնների մօտ։—*Մինիստր ըէզիդէնտ*, դեսպանական կոչման երկրորդ կարգի ներկայացուցիչ։—*Մինիստրութիւն*, պետական բարձր վարչական-կատարողական հաստատութիւն, որը իր մէջ ամփոփում է պետական վարչութեան *մի* խոշոր ճիւղը և կազմակերպած է ինքնուրոյն. օրինակ՝ ներքին, դիւանագիտական, արտաքին գործերի, ֆինանսների և այլն։ Պետական իշխանութեան այն բարձր հաստատութիւնը, որի մէջ միացած են բոլոր մինիստրները *սրէմիէրի*, մ. նախագահի դեկավարութեամբ. նախարարութիւն։

Մինիօն, Գէօթէի մի գրուածքի հերոսուհին։ Պարզամիտ, բանաստեղծական աղջիկ։—Նաղկի, գաղտնիկ։—*Մանր տպրանական տառ*։

Մինուս (լատ.), բացասական։—Հանման նշանը մաթեմատիկայի մէջ։

Մինուտ (լատ., բոլոր՝ ''' ժամ.—Շրջանի կամ անկիւնի չափ. աստիճանի ' -ը։ (Շրջանը ունի 360 աստիճան)։

Մինօա, Կրէտէի առասպելական թագաւորը, որը իր հմուտ օրէնսգիտութեան և արդարատուութեան պատճառով դարձաւ դատաւոր էն կեանքում։

Մինօտաւր, մ. բօս, մի հրէշ, մարդի մարմնով և ցլի գլխով, որ պատկանում էր Մինոս թագաւորին. սա պահում էր նրան իր լաբիրինթոսում. նրան կերակրում էին մարդկային մսով. 9 տարին մի անգամ առանում էր իբրև կերակուր հօթ պատանի և հօթ աղջիկ. Թեզէոսը, որը պիտի նրան կերակուր դառնար, սպանեց նրան։

Մինօր (լատ.), տես *մաժօր*։

Մինօրատ տես *մաժօրատ*։

Միշնա տես *Թալմուդ*։

Միջման (անգլ.), զինուորական ապայի տաճկան է նաւատորմիղում. Ռուսաստանում առաջին սպայական աստիճանը։

Միսէքիր, հիւր։

Միսկրէդիա (գերմ. Փր.), վատահամբաւութիւն. վարկաբեկութիւն։

Միսս (անգլ.), օրիորդ. աւելացնում են աղջկայ անուան սկզբից՝ նրան դիմելիս։

Միսիա (լատ.), առաքելութիւն, առաքութիւն. դեսպանութիւն. յանձնարարութիւն։ Կրօնական քարոզութեան քաղաքական մի դաղափար արծարծելու, գիտական ուսումնասիրութիւններ կատարելու նպատակով ուղարկուած մարդկանց խումբ, հաստատութիւն։—*Յատկապէս՝ քրիստոնէութիւնը* ոչ քրիստոնեայ ժողովրդների մէջ տարածելու համար ուղարկած կրօնաւորների խումբ, որի անդամները կոչւում են *միսիօներ*։

Միսիօներ տես *միսիա*։

Միսէրիա (յուն.), խորհուրդ, խորհրդաւոր. հին Յունաստանում և Հռոմում՝ աստուածների խորհրդաւոր պաշտամունք. մի տեսակ կրօնական ներկայացումներ՝ աստուածների կեանքից։ Միջին դարերում մ.-հները դարձան ընդարձակ թատերախաղեր, որոնց նիւթը առնուած էր ս. գրքից։ Ներկայումս երբեմն դրանք տեղի են ունենում Օբեր-Ամմերգաուում, և մահաւոլամի տօներին Պարսկաստանում։

Միսէրիօզ (Փր.), խորհրդաւոր։

Միսթիցիզմ (յուն.), խորհրդապաշտութիւն, խորհրդաւորութիւն. հոգեզգացողութիւն. աստուածկցորդութիւն։ Ծածուկ հաղորդակցութիւն Աստծու և մարդի։ Զգայութեան և բանականութեան անհասանելին ներքին հայեցողութեամբ և ներքին լուսաւորմամբ ըմբռնելու ուսմունք։—*Միստիք*, *միստիքական*, խորհրդապաշտ, խորհրդաւոր, հոգեզգաց։

Միստիֆիկացիա, խաբէութիւն, մոլորեցում կատակով։

Միատ (անգլ.), տէր, պարոն։—Միատրիս, սիկին, տիրուհի. դրւում են անունից առաջ մարդկանց դիմելիս։

Միտինգ (անգլ. meeding), մանաւանդ Անգլիայում և ընդհանրապէս ամեն տեղ հրապարակային ժողովրդական գումարում, որտեղ առնչութիւններ են լինում քաղաքական հարցերի վրա, և կայացնում են որոշումներ։

Միսկալ, բամբակէ նուրբ կտաւ, որ շատ պատրաստւում է Անգլիայում։

Միտրալիոզ (ֆր.), թոքախտի մի տեսակը, որ կարճ ժամանակում բազմաթիւ գնդակներ է արձակում մի քանի խոռոչներից. գնդացիր։

Միտրօպօլիտ (յուն.), յունադաւան եկեղեցիների թեմակալ սրբազնակոչում. նրա թեմը կոչւում է միտրօպօլիա։

Միր (ռուս.), համայնք, ամբողջութիւն. աշխարհ։ Ռուսաստանում սովորաբար անւանւում է մի կողմից գիւղական համայնքը, գիւղացիութեան ամբողջութիւնը, որ հասարակական հարցերի լուծման համար ձայն է տալիս և վճիռ է կայացնում։ Միւս կողմից մ. ասելով հասկացւում է հողի համայնական սիրապետութիւնը, որը հողը պատկանում է ամբողջ գիւղական համայնքին, բայց համայնքի իւրաքանչիւր անդամը իր ընտանիքի մեծութեան համեմատ առանում է մի կտոր օգտագործելու համար, առանց սեփականութեան և վաճառման իրաւունքի, որոշակ ժամանակից յետոյ կրկնաբաժանութեան համար վերադարձնելով։

Միրաբ (պարսկ.), ջրպետ. Անդրկովկասում պաշտօնեայ, որ լսում է երեք տարով մի ջրաբաշխական շրջանի հասարակութեան կողմից և պարտաւորութիւն ունի ջուրը բաշխել շրջանի այլ և այլ մասերում նրանց կալուածների համեմատ։

Միրաբէլ (ֆր.), գեղին տալորի մի տեսակը։

Միրահոր (ռուս.), գիւղական վաշխառու, ագրուկ։

Միրաժ (ֆր.), ժօրգանա, ֆատա մօրգանա (իտալ.), բնութեան այն երեւոյթը, երբ հորիզոնի եւրոպական առարկաները երեւում են շնորհիւ օդի շերտերի անհաւասար ջերմութեան և ճառագայթների որոշ բեկման։ կրկնաերեւոյթ։

Միրակլ (լատ.), հրաշք։—Հոգեւոր թատերական ներկայացում։

Միրոզ (արաբ.), Մահմեդի երկինք համբարձման տօնը։

Միրոռօյ պազարնիկ (ռուս.), հաշտարար միջնորդ.դատաստանական պաշտօնեայ Ռուսաստանում, որ պարտաւորութիւն ունի նայելու վէճերը կալւածատէրերի և գիւղացիների միջև։

Միրզա, լրիւ՝ միրզաղէ (պարսկ.), երբ դրւած է անունից յետոյ նշանակում է իշխանազուն։ Անունից առաջ՝ գրագէտ, ուսումնական։ Գրագիր։

Միրզէի, կէնդապարի մի տեսակը։

Միրի, (պարսկ.), օամանեան երկրի հարկերի մի տեսակը. անժառանգ մնացած կալւածքները դառնում էին պետական և վաճառում, իսկ այդ հողերը գնողը իւրաքանչիւր տարի տուրք էր տալիս, որ կոչւում էր մ.։—Պետական դանձարան։

Միրի, չափերի կամ քանակի սկզբից աւելացրած նշանակում է դրա տասնապատիկը։

Միրիաղ (յուն.), մեծ բազմութիւն։ Բիբլ. տասը հազար։

Միրիար տես սպր։

Միր-ի-լիվա տես լիվա վազա։

Միրիապա, մարապա, Թիւրքիայում հողային յարաբերութեան մէջ այն ձևն է, երբ հողից կամ գրամագլխից զուրկ գիւղացին մի հարուստից վերցնում է հող մշակելու, կամ գրամ կամ սերմացու, և նախապէս արած պայմանի համեմատ իր արդիւնքի որոշ մասը տալիս է փոխատուին։ Մ. կոչւում են այս դէպքում թէ մշակող գիւղացին և թէ հողատէր կամ գրամատէրը ազան։—Մանաւանդ արաբ մարապա կոչւում են հողազուրկ գիւղացիները, որոնք ապրում են կալւածատիրոջ հողի վրա իրենց ամբողջ ընտանիքով և մշակում փոխարէնը ապրուստ առանալով։

Միրիմօրֆոսկօպ տես կալէյդոսկօպ։

Միրտա (յուն.), մրտի. մրջնականեր հարաւային բոյս է, որ բանասաղծութեան մէջ ծառայում է իբրև սիրոյ նշանաբան։

Միրսիանջ (պարսկ.), յիանապեան։

Միտիր տես մուդիր։

Միլեօլոգիա, դիցաբանութիւն. առասպելախօսութիւն։

Միլեօս (յուն. միֆ. ռուս.), առասպել. հին պատմութիւն, որտեղ գործող հերոսները կամ վերնական օրութիւններով մարդիկ են, գիւցազներ, կամ հեթանոսական աստուածութիւններ։

Միլիէզիմ, աշարի կոպալառուն Թիւրքիայում. կամ առաջակ հարկերի և պետական կակպալառու։

Միլիք-ի-միմար, այնպիսի առաւտական կալւածք Թիւրքիայում, որ անպայման անցնում է ժառանգներին, մինչև անգամ որդի չեղած դէպքում նրան ժառանգում էին ապրականները։ Տես նաև Թիմար։

Միլիղ, անանկ։

Միլնաէր (լատ.), մայր տաճար։

Միլվաթիղ (արաբ.), անւանում են յեղափոխական շարժման ժամանակ Պարսկաստանում յեղափոխականներին։

Միալիմ տես մուսուլման։

Միրիհէլիամ տես մուտուա...

Միրիղ, կովկասեան մի խորհրդապաշտ ազանդի հետևող, որոնք Շամիլի հետ կռւում էին ռուսաց զօրքերի դէմ 19-րդ դարի առաջին կիսում։—Միրիդիզմ, մի մահմեդական ազանդ, որ աշխատում էր աչնչացնել անհաւատներին և այդպիսով հոգու փրկութիւն ձեռք բերել։

Միֆի, հոգևոր ներկայացուցիչ։

Միֆտա տես մուֆտա։

Միֆտի տես մուֆտի։

Միրատ վազօն, այնպիսին, որը բազկացած է երկու կամ երեք տարբեր կարգերից. առաջին և երկրորդ, կամ երրորդ և երկրորդ և այլն։

Միրատուրա (լատ.), հեզուկ դեղ, որ կազմած է մի քանի դեղերի խառնուրդից։

Միօպիա (յուն.), խիտ կարճատեսութիւն։

Միֆ տես միլեօս։

Մլաոչէվսկի, երկտասարդ չէխեր, Բօհեմիայում մի ազգային կուսակցութիւն է, որ նպատակ ունի իր հայրենիքի երաւահաւասարութիւն ձեռք բերել կատարելապէս և Աւստրիայի հետ միասին կազմել անձնական ունիա, այսինքն մի թագաւոր երկու հաւասարազօր

երկրներում։

Մծիրի (վրաց.), ուխտատուր։ —Վանական աշակերտ։

Մնէմօնիկա, մնէմօտէխնիկա (յուն.), արուեստ՝ արտաքին արհեստական միջոցներով յիշողութեան գործը թեթեւացնելու, յիշելը հեշտացնելու։

Մուբաշիր (թուրք.), տաճկ. կառավարութեան լիազօրը գաւառներում։

Մուգաղա, արքունի հողեր Օսմանեան պետութեան մէջ, որ յանձնւում էր կապալառուին շահագործման և փոխարէնը տուրք էր տացւում։

Մուդիր, միւդիր (արաբ.), գաւառապետ Թիւրքիայում, որ ստորագրաս է կայմակամին։ — Տեսուչ. մի վարչական մասի պետ։

Մուզա տես *մուսա*։

Մուզէյ, մուզէում, մուզէօն (յուն.), մուսաներին նւիրւած հաստատութիւն։ Թանգարան. գեղարուեստական կամ գիտական ժողովածուների շէնք։

Մուզիկ, մուզիկա (յուն.), երաժշտութիւն։ — *Մուզիկալ*, երաժշտական։ — *Մուզիկանտ*, երաժիշտ. նւագող։

Մուէզզին (արաբ.), մահմէդական կրօնաւոր, որ մզկիթի աշտարակից աղօթքի է հրաւիրում երգելով։

Մուֆաասիրիֆ (արաբ.), տաճկական պաշտօնեայ, որ կառավարում է սանջակը-գաւառը. գաւառապետ։

Մուֆաէլի (արաբ.), հոգաբարձու եկեղեցական. երեցփոխ։

Մուժդա (պարսկ.), աւետիս։ Աւետելու համար տացած ընծայ։

Մուժիկ (ռուս.), գիւղացի. ռամիկ։

Մուլատ (իսպ.), եւրոպացու և սեմական թաւնուրդից առած ծնունդ։

Մուլթէքա, այն օրէնսդիրքը Թիւրքիայում, որ Սուլթան Սուլէյմանի (1520—1566) հրամանով կազմւեց շէրիաթի կրօնական և քաղաքացիական օրէնքներից։

Մուլտիպլիկացիա (լատ.), բազմապատկութիւն։

Մուլք (Թուրք.), կալւածք, որ մասնաւոր սեփականութիւն է և հարկի է ենթակայ։ — *Մուլքադար*, կալւածատէր։ Տես նաև *միլք*։

Մուխամբազ, աշուղական տանտաւորի մի տեսակը, ինքնատիպ հարուստ յանգերով. բոլոր տողերը վերջանում են միևնոյն բառով, որից առաջ եղած մի կամ երկու վանկը կազմում են իսկական յանգը։

Մուխաննաթ, գաւառական տնտեսատուրք։

Մուխտար (արաբ.), պետպաետ, տանուտէր Թիւրքիայում։ Թաղապետ։

Մուհաջիր (արաբ.), փախստական։ — Մահմեդական գաղթական, որ մի քրիստոնեայ երկրից տեղափոխւում է Թիւրքիա, այնտեղ ապրելու համար։

Մուհտաջ, կարիքաւոր, աղքատ։ մուրացող։

Մուհր տես *մէօհր*։

Մուհտասիբ (արաբ.), *մուհտասիպ*, հոգածու, ուշադիր։

Մումբար տես *մումբար*։

Մումիա (արաբ.), զմռսած դիակ հին եգիպտացիների սովորութեամբ։ — Անկենդան մարդ։

Մունտաո (պարսկ.), աղտոտ պիղծ։

Մունիր (Ֆր.), նշանագգեստ. որոշ ճիւղի պաշտօնէութեան համար նրան յատուկ հագուստ որոշ գոյնի և ձեւի։ Համազգեստ։ Աւելում է նաև *ունիֆորմ*, ինչպէս զինւորներինը, աշակերտներինը և այլն։

Մունշատուկ (պերմ.), ծխամորճ։ — Նազարանի այն մասը, որ դրւում է բերանը։ — Սանձի մի տեսակը տաքպուբ ձիուն դնելու համար։

Մունիցիա (Ֆր.), պատերազմական հրամքերքի պաշար, վառօդ, գնդակ, ռումբ և այլն։

Մունիցիպալ (լատ.), քաղաքային համայնքին վերաբերեալ. քաղաքապետական. քաղաքական։ *Մ. սոցիալիզմ*, քաղաքային ինքնավարութիւնների քաղաքականութիւնը՝ պարզնակութեան ընդհանրութեան պէտքերին բաւարարութիւն տուող ձեռնարկութիւնները (հաղորդակցութիւն, ջրաբաշխութիւն, լուսաւորութիւն, հրշեմն մինչև անգամ միսը և հացը մատակարարելը և այլն), մասնաւոր ձեռնարկութիւնից դարձնել քաղաքի սեփականութիւն։

Մունիցիպալիտէտ, քաղաքային խորհուրդ և վարչութիւն արևմտեան Եւրոպայի մի քանի երկրներում. քաղաքապետութիւն։ — Նաև այն շէնքը, որ քաղաքապետութեան նիստերն է. քաղաքային տուն։

Մունաֆիք (արաբ.), երախտիք։

Մուշա, ռուսերէնում հայերէն մշակ բառի աղաւաղումն է. բանուկիր։

Մուշամբա, մոմլամբ. մոմով, ձիւթով կամ այլ հիւթով պատած շոր։ Վիրակապ։

Մուշիր, Տաճկաստանում ընդհանուր պետական հրամանատարի տարեձեռն է։ Պարսկաստանում գործածական է իբրև պատուոյ։

Մուշկէտ (Ֆր.), մի հին սպանիական հրացան, որ կրակւում էր պատուոյկով։ — *Մուշկետէր*, XVII դարում Ֆրանսիայում զինւորականներից զօրք, պետւած մուշկէտներով։

Մուշտարի (արաբ.), յաճախորդ, գնորդ։

Մուշտէրի (արաբ. *մուջմէրիլ*), պետութիւն ձեռք բերած և բարոյական հեղինակութիւն ունեցող կրօնաւորներ Պարսկաստանում, որ ունէին աշակերտներ և համակրողների լայն շրջան։

Մուշտի (Թուրք.), բռունցք։ — *Մուշտակռիւ*, բռնցքամարտ։

Մուշտուկ տես *մունդ*...

Մուջահիդին (արաբ.), պարսկական յեղափոխութեան ժամանակ շահի դէմ յոգնած պատուէրնան կռւող մի բանակ, որ օգնում էր սահմանապրանկներին։

Մուջահիդ (արաբ.), սրբազան պատերազմում կռւող զինւոր։ — Պարսկաստանում այդ անունով յայտնի էին յեղափոխականները։

Մուտտաո տես *մունդաո*։

Մուսա (յուն.), յոյն դիցաբանութիւնից. աստուածուհի, որ հովանաւորում է արուեստի կամ գիտութեան որևէ ճիւղին. Թուում 9։

Մուսիո տես *մէօսիո*

Մուսուլման (արաբ.), *միսլիմ*, *մօսուլման*, ուղղահաւատ այդպէս են անւանում իրենց մահմեդականները

Մուսկաս, մշկընկոյզ. իբրև համեմունք գործածական մի անուշահոտ ընկոյզ։

Մուսկէտ (իտալ.), հրացան։ Տես *մուշկէտ*։

Մուսկուլ (լատ.), մկան. մկանուտնք։ — *Մուսկուլատուր*, մկանների ամբողջութիւնը։

Մուսուլման (իսպ.), վայրենի ձի սմերիկական գաշտա-

վայրերում։

Մուսաֆիա (արաբ.), *մուսաֆանդիզ*, բազաբացիների բանակը Տաճկաստանում. երկրորդ զօրաժողով։

Մուսէշար (թիւրք.), նախարարական խորհրդական Տաճկաստանում. երկրորդական նախարար արտաքին և ներքին գործոց։

Մուսսիներ (ֆր.), պարբերական քամիներ, որ փչում են Հնդկական Ովկիանոսի հիւսիսում, Աֆրիկայի և Ասիայի միջև. 6 ամիս մի ուղղութեամբ և 6 ամիս հակառակ.

Մուտացիոն (լատ.), հակառակ *զարբինիզմի* աստիճանական զարգացման տեսութեան, Իը Վրիէլի (ծն. 1848) տեսութիւնը, որ նոր տեսակներ երբեմն ծագում են հներից բոլորովին յանկարծապար առանց աստիճանական փոփոխութեան։

Մուտուալիզմ (լատ.), կենդանական աշխարհում այլ և այլ կենդանիների կենակցութեան այն ձևը, երբ մի կենդանի ապրելով միւսի մարմնի վրա, ոչ թէ միայն օգտւում է նրանից, այլ և իր հերթին նրան ծառայութիւն է անում. մի տեսակ փոխադարձ օգնութիւն։ — *Մ. կամ միտիլիզիում* (ֆր.), Պրուդոնի (1809—1869) հասարակական սիստէմը. պահպանելով մասնաւոր սեփականութիւնը մ.-ը յանձնարարում էր բանւորների և արհեստաւորների ընկերակցութիւններին արդիւնագործել և իրար մէջ փոխանակել ուղղակի, առանց առևտրական դասի միջնորդութեան. դրամագլուխ պիտի ծառայէր ժողովրդական բանկից ձրիաբար. նոյն բանկը նաև պիտի հրատարակէր բօն-եր, որոնցով պիտի գնահատւէին ապրանքները համաձայն նրանց դրած աշխատանքի քանակութեան։

Մուտուալիստ կոչւում են մուտուալիզմով ապրող կենդանիները։ Նաև Պրուդոնի հասարակական սիստէմի կողմնակիցները։ Նոյնպէս 1833 թ. Ֆրանսիայի Լիոն քաղաքում հիմնւած մի գաղտնի ընկերութեան անդամները. այդ ընկերութիւնը փոխադարձ աջակցութեամբ պայքարում էր մարդկանց իրաւահաւասարութեան համար։ Եւ առհասարակ անդամները որևէ միութիւն, որը հիմնւած է փոխադարձ օգնութեան վրա, ինչպէս օր. փոխադարձ ապահովագրութեան ընկերութիւն։

Մուրաբա, անուշ. մրգերից եփած քաղցրաւէնի իր հիւթով միասին։

Մուրդ, մուրազ (արաբ.), փափագ, իղձ, մտադրութիւն. ուխտ, խնդրւածք։ — *Մուրադաւոր, մուրազաւոր* կոչւում են սովորաբար Մշի Սուրբ Կարապետին, իբր իղձեր կատարող։

Մուրախաս, արձակուրդ։

Մուրաբհաթ (արաբ.), թանաք։

Մուրջազտաման, թեթև քողից կարած տաստառ անկողնի վրա տարած ժոժակներից պաշտպանելու համար։

Մուֆտա (գերմ.), ժորթուց կարած պլան, որ կանայք գործ են ածում ձմեռը ձեռները մէջ դնելու համար։

Մուֆտա, մուֆտաս, ձրի, անվարձ։ — *Մուֆտախօռի*, ձրիակեր։

Մուֆտի (արաբ.), օրէնքի մեկնաբանող մահմեդական աշխարհում, որը բարձր է կադիից և ցածր է իմամից։

Մսխալ տես *զօլտնիկ* և *մրտխալ*։

Մօիսա, նորաձևութիւն, գլխաւորաբար հագուստի, հնաոճ։ — *Մադիտակա* (ռուս.), նորաձևութիւնների գերձակուհի. կանոցի հագուստ և գլխարկ վաճառող և պատրաստող կին։

Մօնի (ռուս.), նորաձև. նոր տարազներով հագնւող։

Մօդիֆիկացիա (լատ.), ձևափոխութիւն. կերպարանափոխութիւն. փոփոխութիւն։

Մօդուս (լատ.), այն պատահականը և փոփոխականը, որով յայտնւում են իրերը։ — *Սպինոզայի փիլիսոփայութեան մէջ մ.-ը յաւիտենական աւրւայանցի տուն ձևակի փոփոխական յատկութիւններն ու վիճակներն են։

Մօդուս վիվէնդի (լատ.), կենցաղաձև, ապրելու ձև. պայմաններ, որոնք հնարաւորութիւն են տալիս կենակցել, ապրել կողք կողքի։ 1860 թ. Ռուսերի մի արտայայտութիւնն է, որով հասկացւում էր Իտալիայի և Հռոմայ Պապի յարաբերութիւնների եղանակը։ — *Յարաբերութիւնների եղանակը*։ — *Ցարաբերութիւնների այն ձևը զանազան պետութիւնների մէջ, որոնցից մինը միւսին չի ուզում իրրև պետութիւն ճանաչել, իսկ միջազգային իրաւունքներով չէ նախատեսած որոշ հանգամանք։ — Համաձայնութիւն։

Մօզաիզմ, մովսիսականութիւն. հրէական կրօնը Մովսէսի օրէնքներով։

Մօզաիկ (ֆր.), գոյնզգոյն ապակիների, քարերի, փայտերի մանր կտորներից իրար կողքի շարելով ստացած նկար. խճանկար, միւսան (յուն.)։

Մօզի, երինջ։

Մօզօլ տես *մազօլ*։

Մօթալ, ոչխարի տակի մէջ պատած պանիր։ — *Մ. փափախ*, ոչխարի բրդոտ մորթուց կա-

բած մեծ պատկ, որ պիւզանդիք են ծածկում։

Մօլ (իտալ.), նաւահանգստի մուտքի մօտ կառուցուած պատ կամ լիցք, որ արգելում է ծովի ալիքների հարուածները դէպի նաւահանգիստը։

Մօլբէրրա, եռատանի, որի վրա յենում են շրջանակը նըկար անելու ժամանակ։

Մօլէկուլ, մօլէկիւլ (լատ.). մարմնի ամենափոքրիկ մասնիկը, որը ֆիզիքապէս այլևս անրաժանելի է. նրան կարելի է միայն քիմիապէս բաժանել. բաղկացած է մի քանի ատոմից։

Մօլլա (արաբ.), մահմեդական հոգևորական սպիտակ վարթոթով։ Դատաւոր, օրէնսգէտ։

Մօլլուսկ, անողն, լիրկամարմին, կակղամորթ կենդանիներ։

Մօլօխ (հբր.), փիւնիկեցոց, ամոնացոց և այլն մի կուռք, որին մարդկային զոհեր էին մատուցանում։

Մօլօխան տուն վազվզան։

Մօկիտ տուն մօտ,

Մօնարրէմ (արաբ.), մահմեդական տարեայ առաջին ամիսը, որի ընթացքում պատերազմ և կռիւ արգելած է։

Մօնբրալ, յարդ, պատիւ։

Մօնիկան, հնդիկների մի ցեղ, որը այլևս գոյութիւն չունի։ —*Վէրջին մ՚ունը*, մի ուղղութեան ներկայացուցիչներից վերջինը։

Մօմէնտ (լատ.), *մօման (Ֆր.)*, ակընթարթ, ամենակարճ ժամանակը։—*Մի երեսթի որևէ կողմը։*

Մօյսա, պարող երեխայ, որ շրջում է թուրք երաժիշտների հետ և ներկայացման ձևով պարում։

Մօնատ (յուն.), հնում՝ միութիւն, թուական միութիւն, որից կազմուած է իւրաքանչիւր թիւ։—Նոր ժամանակներում Լայբնիցի փիլիսոփայութեան մէջ *մօնադը*, հակառակ *ատոմի*, անմասնելի, անբաժանելի, հոգեղէն միութիւն, որ չունի տարածութիւն, օժտուած է դիտակցելու և պատկերացնելու կարողութեամբ։—*Մօնադոլօգիա* է կոչւում Լայբնիցի մի գրուածքը, որը պարունակում է նրա փիլիսոփայութեան էութիւնը։

Մօնախ (յուն.), կուսակրօն հոգևորական, մենակեաց, վարդապետ։

Մօնարխ, միապետ։

Մօնարխիա, մօնարխի (յուն. նար.), միապետութիւն. թագաւորութիւն, իշխանութիւն։ Պետական կազմի այն տեսակը, որտեղ պետութեան գլուխ է կանգնած մի միապետ, կայսր, թագաւոր կամ իշխան, որը ժառանգաբար և ցմահ ունի իր կոչման մէջ. նա կարող է ունենալ անսահման իշխանութիւն — *աբսոլուտիզմ* — կամ նրա իշխանութիւնը կարող է սահմանափակուած լինել ժողովրդական ներկայացուցիչների հաստատութիւնով։

Մօնարխիանիզմ, ուսմունք, որ իբրև երաժշտութեան միակ անձն ընդունում է Հայր Աստուածը, բայց մերժում է բանն Աստուած և Հոգին Աստուած։

Մօնարխիզմ, միապետական ձևն. միապետական ուսմունք։—*Մօնարխիստ*, միապետական. *մօնարխիստ* կարգերի կողմնակից։

Մօնգօլական ցեղեր, նեղ առումով՝ այն ցեղերը, որոնք բնակւում են Մոնգոլիայում և մասամբ Բուխարիայում և Սիբիրում, իսկ լայն մտքով՝ թիւրքօթմաթար ցեղերը, ֆիննները, չինացիք, հապոնացիք և այլն։

Մօնէտա (լատ.), դրամ։

Մօնէքրա (յուն.), ըստ Էմնատ Հէկկէլի՝ միաբջիջ գործարանաւոր մի արարած առանց միջուկի։

Մօնթ, աշակերտ վանական կամ խալիֆայական դպրոցում։ Տիրացու։

Մօնիզմ (յուն.), մենութիւն. այն փիլիսոփայական սիստէմը, որ միայն մի սկզբունք է ընդունում էութեան, կամ նիւթ, կամ ոգի կամ մի երրորդ՝ բացարձակը, որ իր մէջ միացնում է այդ երկուսը։ Մատէրիալիզմը, իդէալիզմը մօնիստական ուսմունքներ են, որովհետև առաջինը նիւթն է ընդունում իբրև սկզբունք, երկրորդը՝ ոգի կամ գաղափար. մօնիզմ է նաև նեո-Կէկկէլի փիլիսոփայութիւնը, որը էութեան հիմքը ընդունում է մի սուբստանց, որը թէ նիւթականութիւն ունի և թէ հոգեկանութիւն։ *Մօնիստական* կոչւում են բացի զուտ փիլիսոփայական սիստէմներից նաև պատմափիլիսոփայական այն սիստէմները, որոնք պատմութեան երևոյթները մի սկզբունքով են բացատրում։

Մօնսէնիո (իտալ.), յուշարձան, գերեզմանաքար։—*Մօնումէնտալ*, հոյակապ, մեծակառոյց։

Մօնազան, մօնազանիզ (Ֆր.), հոտաւէտ քաղցրաւէնու մի տեսակը։

Մօնաէնիօր (Ֆր.), Տէր իմ. *մօնաէնիօր* է, որ Ֆրանսիայում առաջ արւում էր գահաժառանգին, արքայական տան պատկաներին, նախարարներին և եպիսկոպոսներին այժմ՝ միայն եպիսկոպոսներին և իշխաններին։

Մօնսար (անգլ.), հրէշտաւոր, մեծ։

Մօնսանիար (Ֆր.), Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան և 1848 թւի յեղափոխութեան ժամանակ արմատական կուսակցութեան անդամ։ Անունը ծագում է Ֆրանսիզէն *մօնսուն — բառից*, որովհետև այդ կուսակցութեան անդամները նստում էին հեռում քաղաքական պատասխանների վրա։

Մօնտէնէգրօ (իտալ.), կամ *Չերնոգօրիա* կամ *Ղարադաղ*, Սև լեռան. Բալկանեան թերակղզու արևմտեան ափում աւեազափրը պետութիւնը։

Մօնտէօր (Ֆր.), մեքենայարդար, մեքենագէտ, որը սարքի է բերում մեքենան և բանեցնում։

Մօնտէքրիստօ, հրացանի մի տեսակը, որ արձակւում է առանց վառօդի միայն պիստոնով։

*Մօնրօէ—ի կտրին Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների նախագահ Ջէմս Մօնրօէի (1759—1831) 2 դեկտեմբեր 1823 թ. արձակած հռչակաւոր պատրանակուած սկզբունքները, որ Ամերիկան ամերիկացիների համար է լինելու՝ եւրոպական պետութիւնները այլևս իրաւունք չունին նոր գրաւումներ անել Ամերիկայի հողի վրա և միջամտել ամերիկական պետութիւնների ներքին գործերում. զրանք ընդունելին Ա. Մ. Ն. ժողովրդական ներկայացուցչութիւնից։

Մօնօգամի (յուն.), միակնութիւն։

Մօնօզէնէգիս (յուն.), ուսմունք, որը ընդունում է, որ մարդիկ մի զոյգից են առաջ եկել։

Մօնօգրամ (յուն.), անձան սկզբնատառերի հիւսուածքից կազմուած նշանակագիր։

Մօնօգրաֆիա, մենագրութիւն, մի շարադրութիւն, որի

նրանից է միայն մի խնդիր։

Մոնոմէհիզմ (յուն.), միասահմանութիւն. մի սահման ընդունող կրօնական վարդապետութիւն։

Մոնոլիթ (յուն.), մի ամբողջական քարից շինած սարկայ։

Մոնոլոգ (անգլ.), մենախօսութիւն. այն կտորը թատերական գրուածքից, որը դերասանը մենակ է արտասանում բեմի վրա։

Մոնոմանիա (յուն. լատ.), մենամոլութիւն. խելագարութեան այն տեսակը, երբ նա ուղղած է միայն մի առարկայի, իսկ մնա բոլոր երևոյթների նկատմամբ հիւանդը կանոնաւոր է։

Մոնոմէտալիզմ տես բիմետալիզմ։

Մոնոպան տես բիպան։

Մոնոպսիխիա (յուն.), կոչւում է հետևողը այն ուսմունքի, որ ընդունում է գոյութիւնը մի միակ հոգու, որից ակիզբն են առնում առանձին հոգիները։

Մոնոպոլ, մոնոպոլիա (յուն.), մենաշնորհ, մենարտօնութիւն։ Որևէ իր արդիւնաբերելու, վաճառելու կամ գնելու իրաւունք, որ բացառապէս մի կամ մի խումբ մարդկանց է տրւում և մնացեալներին արգելւում։ Մ. կարող է իշխանութեան որոշմամբ և օրէնքով լինել, բայց նա կարող է նաև բնական ճանապարհով առաջ գալ շնորհիւ խելօք անտեսական վարչութեան, կապիտալի խոշորութեան և մրցակիցների բացակայութեան։

Մոնոպոլիզացիա, մոնոպոլ դարձնելը։

Մոնոպոլիա տես մանապոլկա։

Մոնոսէլիզմ (յուն.), Քրիստոսի երկու բնութեան մէջ մի կամք ընդունող ուսմունք։

Մոնոտոն, միահնչուն, միապաղաղ. տաղտկալի։

Մոնոցիկլէտ (յուն. լատ.), միանիւ հեծանիւ։

Մոնոֆիզիտներ (յուն.), միաբնութիւնականներ. հինգերորդ դարի աղանդաւորներ, որոնք Քրիստոսի մէջ ընդունում էին միայն նրա աստուածային բնութիւնը, որը ամբողջապէս կլանեց մարդկայինը, բացի միայն նրա մարդկային կերպարանքից. դատապարտուած Քաղկեդոնի տիեզերական ժողովում 451 թուին։

Մօշա անել, քանդել, ոչնչացնել. խանգարել։

Մօպս (գերմ.), սենեակի փոքր շուն կլոր գլխով և կարճ մազիով։

Մօսիո տես մէօսիո։

Մօսին, առևտուր զօրքի հրամանը, երեք գծաւոր, 5 փամփուշտով։ (Գիւտարարի անունով)։

Մօսկօվներ, տաճիկները անուանում են ռուսներին։

Մօվէտօն (ֆր.), անբարեկիրթ նիստ ու կաց։

Մօվրօվ, կովկասում անցկալ դարի 40-ական թուերին գտնամաս կառավարող պաշտօնեայ մօտաւորապէս участков. пристав. — Զրպաժան։

Մօտիվ (լատ.), եղանակ։— Շարժառիթ. պատճառաբանութիւն։— կամքին ուղղութիւն տուղ պատճառը։

Մօտոռ տես Էպիգրաֆ։

Մօտօր, մեքենայի այն մասը, որը նրան շարժման մէջ է դնում։ Շարժուժ։ Շարժիչ։

Մօտոցիկլէտ, որևէ գազով շարժուղ հեծանիւ։

Մօր տես մաւր։

Մօրալ (լատ.), բարոյականութիւն։ — Բարոյախօսութիւն, որ կոչւում է նաև էթիկա։

Մօրալիստ, բարոյականութեան ուսուցիչ, ր. քարոզիչ։

Մօրգանա տես միրամ։

Մօրգանատիկ ամուսնութիւն, կայսերական տան անդամներից մէկի ամուսնութիւնը ոչ նոյնպիսի ծագման կնոջ հետ, որպէս վերջինս չի կրում իր ամուսնի անունը և չի վայելում նոյն իրաւունքները։

Մօրտիր (ֆր.), կարճ թնդանօթ պայթուցիկ ռումբեր նետելու համար։

Մօրտալիտէտ (լատ.), մահացութիւն, մահեան դէպքեր։

Մօրմօններ, ամերիկական մի աղանդ, որ քարոզում է աստուածպետութիւն և բազմակնութիւն։

Մօրտիֆիկացիա, ճնշուորտկանութեան մէջ՝ մարմինը ըսպանելը, որ հոգին զօրեղանայ։ — Տես նաև ասմօրտիզացիա։

Մօցիրոլ (վրաց.), մէկնորդ։

3.

Յակովլեան տես եակովբի։

Յասօվն տես եազօն։

Յիսուսեան տես եզուիտ։

Յովդ տես իօան։

Յուխաձեան տես եղբայր 6 ..

Յուղա, դաւաճան, մատնիչ։

Յուդայի համբոյր, մի արտայայտութիւն, որ առերևոյթ բարեկամական է, բայց իրօք դաւաճանութիւն է։

Յուլեան, կամ հին տոմար, Յուլիոս կեսարի ընդունած և կրծածութեան մէջ մտցրած օրացոյցը, հիմնւած արեգակնային տարւու վրա, փոխանակ նախկին լուսնական տարւու։ Սա մնացել է գործածական միայն արևելեան եկեղեցիների ժողովրդների մէջ՝ Ռուսաստանում, Յունաստանում, հայերի մէջ և այլն. միւս քրիստոնեայ երկրներում սրան փոխարինել է Գրիգորեան տոմարը։

Յօրէլեան (լատ.), հանդիսաւոր տնտեսմբութիւն ի պատիւ մի անձի կամ հատարակական հիմնարկութեան, որի առիթը լինում է գոյութեան կամ գործունէութեան որոշ քանակութեամբ տարիներ։ — *Յօրէլիար*, նա, որի համար յօբէլեան է կատմակերպւում։

Յօղա տես օղա։

Յօնիական փիլիսոփաներ

կամ հիպոգօհաններ կոչւում էին հինգերորդ գարում Ք. ա. Յունաստանում այն վիլլաները, որոնք նիւթին վերաբերում էին իրեն մէջ սկզբից գոյութիւն ունեցող մի կենսաւ-

Ն.

Նաբաթ (արաբ.), Նաբօր, նաւաը, տեղապահ, նահանգապետ Հնդկաստանում։ — Շատ հարուստ մարդ, որը իր կարողութիւնը Հնդկաստանում է դիզել։

Նաբաթի (պարսկ.), պազ շաքար։

Նաբատ (արաբ.), հաւաբ, զանգահարութեամբ կամ այլ եղանակով ժողովուրդը ժողովի կոչելը վերահաս վտանգի դէպքում։

Նաբօր (ռուս.), ապագրական շարուածք, որից տպում են։ — Շարուած երեսների այն քանակը, որ մեքենան միանգամից տպում է։

Նազայկա (ռուս.), կարճ կոթով, յաճախ մի քանի ճիւղանի մարակ, որը գործ են ածում հնձեալները։

Նազան, եօթհարուածեան ատրճանակի մի տեսակը բարակ և երկար փամփուշտներով։

Նազրադ (ռուս.), ընծայ, նւէր։ — Նազրադնոյ, այն դրամական նւէրը, որ գործարանատէրը մեծ օրների առթիւ աշխատ է իր բանւորներին և ծառայողներին։

Նաղել (ռուս.), համաչնական հոգեսաիրութեան մէջ այն հոդուածիկը, որ ընկնում է իւրաքանչիւր պիւզական ընտանիքի նրանից օգուտներ համար. դրա քանակը կախուած է ընտանիքի անդամների

կան ուժ, որ սրտաբոյս է ընտիեան մէջ։ Ամանք դրանցից համարում էին ջուրը, ամանք օդը և ամանք հուրը ամենքի սկզբունք։

կամ աշխատողների թւից։ Ներքանչիւր հոգարաժանութեան ժամանակ կարող է աւելանալ, պակասել կամ նոյնը մնալ համաձայն այն փոփոխութեան, որ կատարւել է ընտանիքի անդամների թւի մէջ։ Հազարաժանութեան և հոգիից օգտուելու այս եղանակը տարածւում է Եւրոպական հայ գիւղացիների մէջ կոչւում է նաֆարի։

Նազգիրատել (ռուս.), վերակացու։ Հանուսային վերակացու։

Նազիր (արաբ.), գէնիթի հակառակ կէտը երկնակամարի վրա, որը գտնւում է գիտողի ոտքերի տակ ուղղահայեաց գծի ուղղութեամբ։

Նազիրնի սանանիկ (ռուս.), պալատական խորհրդական. քաղաքացիական պաշտօնէութեան աստիճան է Ռուսաստանում, որ համապատասխանում է գնդապետին։

Նազ (թուրք.), պչրանք։ — Նազ, նազ ու տուզ, մի բանի դժուարութեամբ համաձայնելը չուզել ձեացնելով։ — Նազ անել, նազլամիշ լինել, չուզել ձեացնել։ — Նազանի, նազլու, քնքուշ։ Նազ անող։

Նազալ (Փր.), ռնգային, բերի մէջ արտասանուող. ինչպէս Փրանսերէնում n հնչիւնը an, en, in և այլն վանկերի մէջ։

Նազար (արաբ.), չար աչք։

Նազիր (արաբ.), Թիւրքիա-

յում և Պարսկաստանում բարձր պաշտօնեայ. Նախարար։ — Նազիր-վէզիր, հէքեաթների մէջ գործածական արտայայտութիւն է, որ նշանակում է պալատականներ, նախարարներ. շրթխումբ։

Նազմիա, ասիկան։

Նազար, Նազիր (պարսկ.), փափուկ. նուրբ։ Ինքնյր։ Պնեա, շնորհալի։

Նազոյ, դաֆտայի մի տեսակը։

Նաիր (արաբ.), տեղապահ, փոխանորդ։ Գաստաւորի՝ կապիի կամ մօլլայի փոխանորդ։

Նաիվ (Փր.), բնածին. բնականը՝ մտածողութեան, դատողութեան և խօսքերի մէջ, հակառակ սովորականի և արհեստականի։ — Միամիտ, անտեղեակ, անմեղ յոռակամիտ։

Նալ (արաբ.), պայտ։ — Նալբանդ, (պարսկ.), պայտառ։ — Նալչա (պարսկ.), կիսալուսնաձև պայտ, որ ամրացնում են կօշիկի տակ։

Նալբանդի, թէյափակ։

Նալրն (արաբ.), լայրն, փայտէ կօշիկ, երեսը բաց. տգնում են գլխաւորապէս բաղնիսում։

Նալիվկա (ռուս.), պղպղոյ, որեէ մրգով տաժնած օղի։

Նալլամ (արաբ.), անիծած, նզովուած։ — Անէծք. նզովք։

Նալօգ (ռուս. կրճատ ձեւն է նալօժնի պլատեժ-ի), վերադիր վճար. այն դրամական վճարը, որ անում են փոստին կամ ապրանք տեղափոխող ընկերութեանը կամ իրրև ապրանքի արժէք, կամ իրրև փոխադրավարձ, ապրանքը առանձին առաջ։

Նախալ (ռուս.), անդրդամ. Երբորէն յանդգնութեան մարդ։

Նախիր, եղջերաւոր մեծ անասունների հօտ։ Նախրդի, նախիրի հովիւ։

Նախիրնիկ (ռուս.), մի բնտանիքի մէջ ապրող, որը այնտեղ էլ ճաշում է և այդ բոլորի համար վճարում։

Նախշ (արաբ.), դարդանկար։ Նախշել։

Նախշրնար (պարսկ.), նկարկար։ Զարդանկարիչ։

Նախշի-Հուսեյնի (պարսկ.), արեմնեան թագաւորների գերեզմանաքարերը Պէրէպօլսում։

Նակազ (ռուս.), հրահանգ. պատէր, հրաման։

Նակիր (թուրք. արաբ.), դրօշակակիր։ Առաջնորդ, հրամանատար։ — Նակիր-էլ-շէրիֆ, Մահմէդի դրօշակը Սուլթանի պալատից դէպի բանակը կրող։

Նակլադնոյ (ռուս.), ապրանքագիր. այն նամակը, որ ուղարկւում է ճանապարհած ապրանքի հետ միասին և որի մէջ գրւում է ուղարկւած ապրանքի տեսակը և քանակը։

Նահան (պարսկ.), խղոր. անիրաւացի։

Նահար (պարսկ.), Նահաճաշ։

Նահիլ, վարչական բաժանմունք Թիւրքիայում. վիճակ, գիւղախումբ։

Նաղաշ (արաբ.), նկարիչ, դարդանկարիչ։

Նաղդարա (արաբ.), թմբուկ։ — Ազդակ։

Նաղդ, կանխիկ. առձեռն։ Պատրաստի։ — Նաղդով, անյուսալի համարւած ապրանքը վաճառիլ. տպառիլ։ Կանխիկ դրամ դարձնել։

Նաղդը (արաբ.), առակ, պատմուածքիւն։

Նաղմ (պարսկ.), խոնաւ։ Նաժանանդ, Նամոլթիւն։

Նամազ (արաբ.), մահմեդականի ամենօրեայ աղօթքը օ-

բական հինգ անգամ՝ առաւօտը, կէսօրին, կէսօրից յետոյ, երեկոյեան և կիշերը։

Նամարդ (պարսկ.), ամարդի։

Նամեամանիկ (ռուս.), փոխադրքայ, ալքայական տեղապահ։

Նամուս (արաբ.), անձնական պատիւ. պատուի զգացմունք։

Նայ տես Նէյ։

Նայադ (յուն.), ջրի ոգի։

Նայիբ, հարբերապետ. փեսազապետ։ Ոտիկանական պաշտօնեայ։

Նան, Նանի, մայր, մայրիկ. տատ։

Նանուա, Նանի (թուրք.), օրօր։

Նաշ, դագաղ։ Դագաղակալ, մեռել բարձրացնելու պատգարակ։

Նաշատիր, Նիշադիր (արաբ.), անուշահոտ, հանքային նիւթ է, որ գործ է ածւում դեղերի ազդ. նաև երկաթ զօդելու համար։— Ն. ապիրատ, սուր հոտ ունեցող հեղուկ է, որը պատրաստւում է ամմիակից և գործածական է բժշկութեան մէջ։

Նաշալնիկ (ռուս.), մեծաւոր. որևէ դիւանատան պետաւոր։ Կառավարիչ, պետ։

Նաչայ, Նա չայ կ (ռուս.), թէյի փող. զրամական ընծայ կառապաններին և ծառաներին։ Յաճախ ասւում է նաև Նա վօդկի, արագի փող։

Նաչար (պարսկ.), անճար, խեղճ։ Նիհար, տկար։—Նաչարի, ակամայ, անճարացած։

Նապրեղնեակներ կամ պրօգրէսիաններ, ազատամիտ մի կուսակցութիւն է Սերբիայում, որի գոյութիւնը պայմանաւորւում է ոչ այնքան ծրագրային տարբերութեամբ նոյն ուղղութեան միւս կուսակցութիւններից, որքան պարագլուխների անձնական շահով։

Նապոլէօն դ'օր (ֆր.), Նապոլէօնի պատկերով ոսկէ դրամ Ֆրանսիայում — 20 ֆրանկի։

Նապօլիտէն (ֆ.), վերարկուների և շալերի համար գործածւող բրդէ կտոր։

Նար, կարաւանի առջևից գնացող ուղտը։

Նարդանգ (թուրք.), նռան գինի, ն. օշարակ։

Նարիր (արաբ.), մալուգային վիճակը, որ գրւած է երկնային գրքում՝ մահմեդականների հաւատալիքով։ Ճակատագիր։—Հաւանելիք։

Նարդր (արաբ.), ոտքի կշռ։

Նարևնևիկ (ռուս.), ժառանգ. թագաժառանգ։

Նարտօյկա (ռուս.), օղի, որի մէջ երկար ճնապկել է մի համեմունք կամ պտուղ, և առացել է դրա համը։

Նարտօս (ռուս.), ջրմուղ կամ ջրհան մեքենայ։

Նա վօյկի տես Նաչայ։

Նատարիոս տես Նօտար։

Նատիվիզմ (լատ.), այն փիլիսոփայական ուղղութիւնը, որ ընդունում է, որ մեր հոգուն բնածին են որոշ հասկացողութիւններ, ընդհանուր պատկերացումներ, գաղափարներ. որ բանք ծնւում են մարդի հետ միասին և ոչ թէ փոքռով են առացւում. ինչպէս դա ընդունում է Էմպիրիզմը։— Նատիվիստներ կոչւում են այդ ուղղութեան հետևողները։

Նատուր, Նատուրա (լատ.), բնութիւն։—Բնաւորութիւն, բնոյթ։

Նատուրալ տնտեսութիւն, բնական տնտեսութիւն. տնտեսութեան այն նախնական ձևը, երբ մի ընտանիք կամ մի համայնք ինքը պատրաստում է բոլոր այն իրերը և մթերքները, որը իր գոյութեան համար անհրաժեշտ են առանց փոխանակելու կարիք ունենալու։ Ն. տ. կոչւում է նաև տնտեսութեան այն եղանակը, երբ, թէև փոխանակութիւն կատարւում է է, բայց դա չի լինում դրամի միջոցով, այլ ընտրիքերը կամ գործածութեան իրերը ուղղակի են փոխանակւում։

Նատուրալ, Նատուրել, Նատիւրել, բնական, տնաբուխ։

Նատուրալիզացիա (լատ.), մի նոր երկրի հպատակութիւն ընդունելը և այդ երկրի քաղաքացի դառնալը իրաւահաւասարելով բնիկներին։

Նատուրալիզմ, գրական մի ուղղութիւն ֆրանսիայում 19. դարի կէսերին, որի ներկայացուցիչներն էին, հետևողութեամբ Բալզակի և Ստանդալի, Ֆլօբէր, Գոնկուր եղբայրներ, Էմիլ Զօլա, Ալֆոնս Դոդէ, Գի դը Մօպասան։ Այս ուղղութիւնը մի տարբերաժանում է դրական իրապաշտութեան-րէալիզմի։ Գիտական ճանապարհով, ոչ երևակայութեամբ, կեանքի փաստերի մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան վրայ հիմնւած պատկերացում իրականութեան, առանց զարդարանքի, առանց գաղափարականացման, հէնց այնպէս ինչպէս նա կայ, չբնորոշելով նոյնիսկ իրականութեան կեղտից և այլանդակութիւններից։ Մերկ իրականութեան պատկերացումը ընկիսի ագռաւի հեղինակի անձնական վերաբերմունքով. կատարելապէս առարկայօրէն պատկերացնող վէպը այսպիսով, ըստ Զօլայի, պիտի դառնար փիլիսոփայական մտածք։— Բնապաշտութիւն, բնակրօնութիւն. փիլիսոփայութեան մէջ այն ուղղութիւնը, որը բացի արտաքին բնութեան երևոյթներից, այլ կարծեն չի ընդունում մարդկային հոգեկան կեանքը ձևակերպող։

Նատուրալիտատ, բնագէտ. բնագիտական առարկաներ ուսումնասիրող։—Գրականութեան կամ առհասարակ գեղարուեստի մէջ նատուրալիզմին հետևող այդ ուղղութեամբ գեղարուեստագէտ։

Նատուրֆիլոզոֆի կամ բնափիլիսոփայութիւն, այն գիտութիւնը, որը բնագիտութեան ուսած եղրակացութիւններից ընդհանրացումներ է կազմում և արիզների էութիւնը, զոյացումը և զարգացումը բացատրում։

Նատրօն (արաբ.), հայբորակ, սպիտակ փափուկ մետաղ, որ հիմք է մի քանի աղերի։

Նարգիզ տես Նարցիս։

Նարգիլէ, Նարգիլա, Նէրգիլէ (թուրք.), կլկլոցակ. ծխելու գործիք է, որ կոպիանից տարբերւում է նրանով, որ ն-ի ծխամորճը երկար, ոլորապտոյտ ադիքի ձև ունի։

Նարդի, Նարդիախաղ (պարս.), երկու հոգու համար խաղ է զարիով. կոչւում է նաև Թաւլի։

Նարդիվան, շարժական սանդուղք։ Ոսկ քարէ կամ փայտէ հաստատուն՝ փիլպան։

Նարզան, հանքային ջրի մի տեսակը, որ բղխում է Կովկասի Կիսլաւոդսկ քաղաքի Նարզան կոչւած աղբիւրից։

Նարին, նուրբ, բարակ. շատ մանր։

Նարկօզ (յուն.). Թմրութիւն. անզգայութիւն։—Նարկօտիկա, Թմրադեղեր. արհեստական ճանապարհով կամ բոյսերից ըստացւող միջոցներ, որոնք թմրեցնում են ջղերը. իսկ մեծ քանակութեամբ՝ կարող են և մահ պատճառել։

Նարցիս, Նարգիզ (յուն.),

դիցաբանութեան մէջ, մի գեղեցկատես պատանի էր, որ երբ առաջին անգամ ինքն իր կերպարանքը ջրում տեսաւ, խելայեղօրէն սիրահարուեց ինքն իր վրայ, և աստուածները նրան դարձրին նարգիզ ծաղիկը։

Նարօդնիկութիւն (ռուս.), 19. դարի երկրորդ կիսում մի գրական և հասարակական ուղղութիւն էր Ռուսաստանում, որը Ռուսաստանի հասարակական զարգացման ուղին համարում էր ասրերիր, քան արեւմտեան եւրոպացիները. նրա կարծիքով համայնական սկզբունքները, իբրև սօցիալիստական կարգերի ասրերիր, շատ ուժեղ են Ռուսաստանում, իսկ կապիտալիստական զարգացումը ընական ճանապարհով չի գնում, այլ արհեստական ուժով է այնտեղ. այդ պատճառով նարօդնիկները կարծում էին, որ Ռուսաստանը կարող է առանց կապիտալիստական շրջանը անցնելու, նրա վրայից թռիչք գործելով ուղղակի անցնել սօցիալիստական կարգերի։ Իրա համար հարկաւոր է մասնաւորական նեձեան աշխատութիւնը ժողովրդին, որ սա իրագործէ իր ընկերվարական ձգտումները։

Նարօդօվօլեց, յօգնակի՝ Նարօդօվօլցի (ռուս.), Ռուսաստանում «Նարօդնայա վօլեա»— ժողովրդական կամք-կոչած մի կազմակերպութեան անդամները (1879—1884), որը պատանում էր ընկերվարական սկզբունքներ, որոնք նա համարում էր համապատասխան ռուս ժողովրդի կամքին։ Իրրև գենք իր նպատակին հասնելու համար գործադրում էր ահաբեկումը։

Նացիա, Նացիօն, Նասիօն (լատ.), ազգ. Ն. հասկացողութեան մի սահմանում, որի համար համաձայնութեան գան բոլոր կողմերը, չըկայ։ Քան ամենից վճռիչ դեր խաղում է մարդկանց ընդհանուր ծագումը, ցեղական ընդհանուր յատկութիւնները, դրականութիւն, լեզու, ընդհանուր սովորութիւններ, կրօն և այլն։ Քան ամենից էլ աւելի զօրեղ նշանակութիւն ունի քաղաքական և անտեսական կապերի գումարը, որոնք պահպան ծագման, լեզուների, կրօնի և այլն մարդկային խմբերը միացնում են և մի ազգ դարձնում։

Նացիօնալիզմ, ազգութիւն։

Նացիօնալ, ազգային։

Նացիօնալիզացիա, ազգայնացում. նպատ. Ն., Ամերիկայի անանասպէս Հէնրի Ջօրջի և ուրիշների պաշտպանած գաղափարը, որ բոլոր մասնաւոր սեփականատիրական հողերը պիտի դառնան պետութեան հետևաբար և ազգի սեփականութիւն, որով ազգաս դասակարգերը հնարաւորութիւն կստանան իրենց վիճակը բարելաւել և այդպիսով կլուծուի սօցիալական հարցը։

Նացիօնալիզմ, քաղաքական մի ուղղութիւն, որի ներկայացուցիչները նացիօնալիստներն են, ազգամոլները իրենց ազգի առանձնայատկութիւնները և շահերը բարձր համարելով բոլոր այլազգիների, թէկուզ աւելի քաղաքակիրթ, շահերից, կաւելորէն թշնամութեամբ են վերաբերում դէպի ամեն մի ոչ ազգային բան։ Այս քաղաքականութիւնը արտայայտում է

նրանում, որ հալածանքի և ճնշման են ենթարկում փոքր ազգութիւնները, սեփական ազգային շահերը գերապատում և պաշտպանում են ի վնաս ուրիշների։

Նացիօնալիստ, ազգայնական, ազգայնամոլ։ Տես Նացիօնալիզմ։

Նացիօնալ միլիցիա կամ ակցիա, Գերմանիայում ազատամիտ կուսակցութիւն է, որ իրեն աւելի մօտ է զգում պահպանողականներին, քան իսկական ազատամիտներին և հանդիսանում է ներկայացուցիչ խոշոր արդիւնագործողների և դրամատէրերի։

Նացիօնալ-սօցիալ կուսակցութիւն, այժմ այլևս գոյութիւն չունեցող մի կուսակցութիւն էր Գերմանիայում, որ իր ծրագրով հաշտեցնում էր ազգային կոչուած քաղաքականութիւնը, այսինքն գաղութների ձեռք բերումը և գինուորական զօրութեան աճեցումը, սօցիալական օրէնսդրութեան՝ այսինքն բանուորների վիճակը բարելաւող յատուկ պետական օրէնսդրութեան, հետ։

Նացիօնալֆէրայն (գերմ.), 1859 թուին Գերմանիայում հիմնուած ազգային միութիւնը, որ նպատակ դրեց իրագործել Գերմանիայի միութիւնը։

Նաւտան (պարսկ.), տանիքներից անձրևաջրի ցած հոսելու համար պատրաստուած փայտէ խողովակ կամ կիսախողովակ։

Նաւես (ռուս.), ծածկոց. թեթև կառուցուած փայտեայ հովանոց, որն կողմից կամ մի քանի կողմից բաց, որի տակ պահում են իրեր անձրևից և արևից պաշտպանելու նպատակով։

Նաւթ (արաբ.), *նօֆթ* (յուն.), քարեղ իր այն վիճակում, ինչպէս դուրս է գալիս գետնից։

Նաւթալին, ապրատակ բաղադրութիւն է սուր հոտով, որ գործադրւում է իբրև միջոց հագուստեղէնը ցեցից պաշտպանելու։

Նաւիգացիա (լատ.), նաւագնացութիւն։

Նաֆ., տես *Նաւ...*

Նաֆթալ, շունչ, անձն— *Նաֆթալի կոչւում է հարաւային Կովկասում հողաբաժանութեան այն հաղանակը, որ գիւղի բազմին համայնական հողի ամբողջ քանակը բաժանւում է գիւղացոց ոչ թէ ըստ ընտանիքի, այլ ըստ շնչի, այսինքն՝ երբ իւրաքանչիւր ընտանիք ստանում է այնքան հող, որքան շնչից նա բաղկացած է։ Տես Նաղել։*

Նաֆսա (արաբ.), շունչ։

Նեղսիմկա (ռուս.), ապառիկ ճոպան հարկ կամ տուրք։

Նեմց (ռուս.), գերմանացի։

Նեոստօյկա (ռուս.), տուգանք, որ վճարում է պայմանագանց կողմը։

Նէանդերթալեան գանգ, 1857 թուին Հէնեոսի շրջանում Նէանդերթալ տաւած հովտում մի այրի մէջ գտնուած գանգը, որ մարդաբանական գիտութեան մէջ մեծ աղմուկ բարձրացրեց, որովհետև իր ձևով շատ շեղւում է ժամանակակից մարդի գանգի ձևից և հանդիսանում է մի տեսակ փոխանցական աստիճան մարդակերպ կապիկներից դէպի մարդը. մինչև այժմ գտնուած ամենահին գանգերից մէկն է։

Նէգատիվ (լատ.), բացասական, ժխտական։— *Լուսանկարչական ապակի, որի վրա լոյսի ազդեցութեամբ նկարուած է բացասական պատկեր. այսինքն՝ սեւերաւոր մասերը լուսաւոր և ընդհակառակը։*

Նէգացիա, Նէգացիօն (լատ.),

բացասութիւն, բացասական. Ժխտում, մերժուն։ Ուրացութիւն։ Մի պնդուն, որը բացասում է մի այլ պնդման մէջ տարբերալի պատկանելութիւնը ենթակային։

Նէգլիժէ (ֆր.), պէշերային կամ անհնական թեթև հագուստ և այդ հագուստով վիճակը։

Նէգոն, թագակիր. Հարէէլատանի թագաւորի տիտղոսը։ Նէգուս Նէգոստի անունով է իրեն Նէգուս Մէնելիկը, այսինքն արքայից արքայ։

Նէգր (լատ.), սևամորթ, խաւչիկ. Աֆրիկայի բնիկները։

Նէգրոֆազ (յուն.), նէգրերի վաճառելութիւնը պաշտպանող։

Նէգրոֆիլ (յուն.), պաշտպան նէգրերի, որ ձգտում է նրանց ազատութեան տորկութիւնից։

Նէգօցիանտ (լատ.), վաճառական, որ մեծ առուտուր է անում արտասահմանի և հեռու երկրների հետ։

Նէկտար (յուն.), աստուածային ըմպելի. հին յունաց պիւթարանութեամբ աստուածների գործածած գինին։ —Առհասարակ անուշահամ գինի։ —Անմահական խմիչք։

Նէկրօզօգ (ֆր.), մահացուցակ. համառօտ կենսագրութիւն մի նորագ հանգուցեալի և թուում նրա կատարած գործերի։

Նէմէզիտա, Նէմէզիս (յուն.), բառացի նշանակում է վրդովմունք կատարած անիրաւութեան պատճառով։ Հին յունաց դիցարանութեան մէջ աստուածուհին, որ արդարութեամբ հատուցանում էր բարութեան և չարութեան փոխարէն, մանաւանդ պատժում էր անարդարութեան և բռնութեան համար։

Նէյ, Նայ (պարսկ.), փող, արծաթ. մեր ձայնով զուռնա։

Նէյնիմ-Նէյնիմ, ընդհանուր անորոշ խօսքեր, երբ էականը չկայ տակը։

Նէյտրալ (լատ.), չէզոք։ Ն. պետութիւններ են Շէյցարիան և Բէլգիան. նրանք միջազգային համաձայնութեամբ ստատ են յարձակումից այլ պետութիւնների կողմից և չեն կարող պատերազմ մղել։ Նրանց իրաւունքն է չբաւժել միջամտական գործողութիւններից և պարտականութիւն է չնաւել այլ պետութիւնների վէճին։

Նէյտրալիզացիա, չէզոքացումն։

Նէյտրալիտէտ, չէզոքութիւն. Երկու պետութիւնների ընդհարման ժամանակ մի երրորդի չմիջամտելը նրանց վէճին։

Նէզամեն (լատ.), հին հռովմայեցոց կրօնում ծովերի աստուածը. ձիերի հովանաւորողը. յունաց պօսէյդոնը։ Երկրից ամենահեռու ընկած մոլորակը, որը գտնուց 1846 թուին։

Նէլսոնիզմ, այն զինական ռեսութիւնը, որը պնդում է, որ երկրի ներկայ կեղևպատնքը, նրա կեղևի կազմութիւնը, հետևանք է ջրի ներգործութեան. ասում է նաև հիդրօգէօզրաֆիա։ Հակառակը վուլկանիզմ որը նոյն բանը համարում է կրակի ներգործութեան հետևանք։ Վերջինս յաճախ ասում է նաև պլուտոնիզմ։

Նէգօտիզմ (լատ.) լաւ պաշտօնների բաշխումը ազգեցիկ մարդկանց ազգականներին։

Նէմէկ (ֆր.), ճանապարհորդութեան համար մի պայուսակի մէջ յարմարեցրած լուցկելու պարագաներ։ Կամ արկղիկում կար ու ձեի, ձեռագործի պարագաներ և այլն։

Նէմոր Պիլօսի խելօք և փորձած թագաւորը, որը մասնակցում էր Տրովայի պատերազմին և օգնում էր իր խնամուն Խրէքրոմի։ — Առհասարակ խելօք, փորձած և պատուաժան մարդ։

Նէոտօլականներ, հետևորդներ Նէստօրիոս եպիսկոպոսի։ Պօղոսի, որին 431 թուին Եփեսոսի ախէգէր կանչ ժողովում դատվեցին այն բանի համար, որ նա չէր ընդունում աստուածածնութեան և մարդկութեան միացումը Քրիստոսի մէջ. այլ Քրիստոսին մարդ ընդունելով աստուածածնութիւնը նրա մէջ ժամանակաւորապէս բնակված էր համարում. ուստի և պնդում էր, որ աստուածածնին պիտի միայն քրիստոսածնին կոչել։ Ն. տարբեր են կան Պաբակատանում և Տաճկահատանում։

Նէստո (իտալ.), գետ քաշը սպրանքի առանց ձրաբեր. կամ զուտ արժէքը առանց ծախիքի կամ դեղիի։

Նէրգիկ ակա Նարգիկ։

Նէրի, հօտի առաջնորդող այծը։

Նէրս (լատ.), նեարդ, ջիղ, սպիտակ, փափուկ թելեր են, որ մէջքի և գլխի ուղեղից բաշխվելով տարածվում են կենդանու ամբողջ մարմնի մէջ և զգայութեան ու շարժման գործողներն են։

Նէրօզ, ջղային, նեարդային. դիւրագրգիռ։

Նէրօն, Հռովմի կայսրը (54 — 68 թ. Ք. յ.), որը հռչակված էր իր անգթութեամբ և վայրագութեամբ։ — Առհասարակ անգութ և վայրագ իշխան, կամ մարդ։

Նէրուլգիա (յուն.), ջղացաւ։

Նէրասթենիա (յուն.), նեարդային համակարգութեան թոյլքացում. ջղանզօրութիւն։

Նէրուասթենիկ, ջղանզօր մարդ։

Նէօ... մասնիկը որոշ հասկացողութիւնների սկզբում նշանակում է գրանց նոր ուղղութիւնը։

Նէօլատարիզմ կոչում է Գիճելոտի ուսմունքը, որը վերականգնել ամարկի տեսութիւնն որ տեսակների փոփոխութիւնը և գտատեսակագործութիւնը ոչ մի ընդհանութեան, այլ արտաքին հանգամանքների արդիւնք է։

Նէօլոգիզմ (յուն.), նորաստեղծութիւն. նոր գրձուածք կամ բառ մի լեզուի մէջ։

Նէօկաթօլիցիզմ, բարենորոգած կաթոլիկական եկեղեցու դաւանանք։

Նէօկանտականիզմ, նոր Կանտեան ուղղութիւն, ներկայացնում ամենից շատ ուշագրաժան փիլիսոփայական ուղղութիւն է, որը իրրև հակագրութիւն Կանտից յետոյ առաջ եկած զուտ իդէալիստական ուղղութեան կոչ արեց «յետ դէպի Կանտը»։ Այս ուղղութիւնը կանտի փիլիսոփայութեան ակզբունքներից, բայց նրան քննադատօրէն արդագրում է և համապատասխանեցնում ժամանակակից գրութիւն գիտութիւնների արդիւնքներին։ Տես կանտիզմ։

Նէօմալթուսականիզմ, նոր մալթուսականութիւն ժամանակակից անտեսագէտների մէջ ազգաբնակչական քաղաքականութեան նկատմամբ այն վարդապետութիւնը որ ընդունում է Մալթուսի ազգաբնակչական օրէնքը, բայց համաձայն չէ նրա առաջարկած «բարոյական ժուժկալութիւնը» միջոցին, այլ ազգաբնակութեան չափազանց աճեցումը առաջն առնելու միակ միջոցը համարում է «պրէվէնտիվ (նախազգուշական,

*կանխատեսող) անհատական յատ-
կաբերութիւնը»։ Տես նաև մալ-
թուսիանիզմ։*

*Նէօմալթուսիզմ՝ անուանում է
սոցիալիստական մտքի այն ուղ-
ղութիւնը, որը չնայելով Կարլ
Մարքսի հիմնական սկզբունքնե-
րի վրա նրա վարդապետութեան
մէջ մացնում է որոշ շտկումներ
նրան համաձայնեցնելով անհա-
տական գործացման իրական
ընթացքին։ Առնում է նաև ըն-
տիզմ, էքրնշտայնականու-
թիւն և այլն։*

*Նէօպլատոնիզմ, Քրիստոսից
յետոյ առաջին և երկրորդ դա-
րերում առաջ եկած ուսմունք,
որը ձգտում էր հին յունական
փիլիսոփայութիւնը, մանաւո-
րապես Պլատոնի ուսմունքը
արևելեան խորհրդապաշտ գա-
ղափարների հետ ձուլել։*

*Նէօֆիտ (յուն.), նորադարձ,
նորակնունք. նորընծայ։*

*Նէֆրիտ (յուն.), երիկամուն-
քի բորբոքում. երիկամաբոր-
գանաչափոյն քարի մի տե-
սակը։*

Նըհախ տես Նահախ։

Նըհար տես Նահար։

Նըշաստա (պարսկ.), նշան։

*Նիբէլունգների երգը, գերմա-
նական ժողովրդական դիւցազ-
ներգութիւն է։*

*Նիգեարան, երկմիտ, ան-
հանգիստ։*

*Նիզամ կամ նիզամ ջէդիդ
(արաբ.), եւրոպական եղանա-
կով կրճատած տաճկական զօրքը,
որ իր սկիզբն առնում է Սելիմ
III սուլթանից։*

*Նիզամիէ, Թիւրքիայի աշ-
խարհական դատարան։*

*Նիմնա, կրճատ անունը Ռու-
սաստանի Նիժնի Նովգորոդ քա-
ղաքի, ուր ամենայն տարի մեծ
տօնավաճառ է լինում։ Վերջինս
կարճ առում է նաև Մակարիա,
Մակարիայի վանքի անունով։*

*Նիկէ (յուն.), յաղթութեան
առատածուհին հին յունաց դի-
ցաբանութեան մէջ. հռոմայե-
ցոց Վիկտորիան։*

*Նիկկել (գերմ.), սպիտակ մե-
տաղ, որ չի ժանգոտուում։*

*Նիկոտին (լատ.), ուժեղ թոյն
է, որ պարունակւում է ծխա-
խոտի տերևների և սերմերի
մէջ և վնասում ծխողին։*

*Նիհիլիզմ (լատ.), ոչնչակա-
նութիւն. ժխտում ընդհանուր
իրաւական և բարոյական օ-
րէնքների։ Մանաւորապես այդ-
պէս կոչւում է Ռուսաստանի
մի ուղղութիւն անցեալ դարի
60-ական թուականներին։ Տուր-
գենևը գործածից այդ բառը իր
Отцы и дѣти (Հայրեր և որդի-
ներ) վէպում 1861 թ., որով
բնորոշում էր այդ ուղղութիւ-
նը։ Ն-ը քննադատաբար էր
վերաբերւում դէպի ուս կեան-
քի բացասական կողմերը՝ ապի-
ստութիւնը, նախապաշարմունք-
ը, ընտանեկան բռնակալու-
թիւնը. քարոզում էր անհատա-
կան ազատութիւն։ Այդ ուղղու-
թեան հետեւողները կոչւում
էին Նիհիլիստներ. այդպէս կո-
չում էին առհասարակ ուս յե-
ղափոխականներին, յաճախ մին-
չև այժմ էլ։*

Նիմֆա (յուն.), յաւերժա-

*հարս. անուանի, ջրի, աղբիւրի
ոգի և այլն։*

*Նիշ, Նիշա (փր.), որմախորշ.
համարաւոր, բարձրութեամբ
երկարուած, փոս պատի մէջ,
ուր արձաններ կամ զարդեր
են դրւում շէնքի դրսի կամ
ներսի կողմից։*

Նիշտիր տես Նաշատիր։

*Նիշանչի (պարսկ.), Սուլթա-
նի գաղտնի քարտուղարը։*

*Նիշան-իֆտիխար (պարսկ. ա-
րաբ.), փառքի նշան. Մահմուդ
II. հաստատած տաճկական շը-
քանշան։*

Նիսիա, ապառիկ։

*Նիմս (ֆր.), տարթակ։ Հասա-
րակական փառութիւնների մէջ՝
մտաւոր, կրթական կամ այլ
ասպիճանի բարձրութիւն։*

*Նիտր գլիցէրին (լատ.), մի
բռնկող հեղուկ, որից ուժանակ-
դինամիտ-ևն պատրաստում,
ժայռեր են պայթեցնում և այ-
լն. բռնակաքաղցրին։*

*Նիւրնաս, քան բուդդայականի
կրօնի մարդկային ձգտումների
բարձրագոյն նպատակը սու-
զուիլն ոչնչութեան մէջ երջանիկ
ինքնամոռացութեամբ. երկրա-
յին բոլոր տանջանքներից ա-
զատուելը և անէանալը։*

*Նիցշէիզմ, Գերմանացի փի-
լիսոփա Ֆրիդրիխ Նիցշէի (1844
—1900) ուսմունքը, որով նա
ձգտում էր քրիստոնէական բա-
րոյախօսութեան փոխարէն նո-
րը դնել, գերմարդին։*

*Նիւանս (ֆր.), երփն, նուրբ
տարբերութիւն. նուրբ տատ-
ճանառութիւն։*

*Նիւրնբէրգեան ձու, գրպանի
ժամացոյցի ամենահին տեսա-
կը, որի գիւտը եղաւ գերմա-
նական Նիւրնբէրգ քաղաքում.
ունէր ձևի կիսպարանք։*

*Նիւս, Նիւսէ գերմանական
դիցարանութեան մէջ՝ ջրային
ոգիների կամ ծերունիների
կամ պզտիկ յաւերժահարսի
կերպարանքով։*

*Նիօբա (յուն.), Թէբէի Ան-
փիոն թագաւորի կինը, որ եօթ
աղջիկ և եօթ տղայ ունէր և
դրանցով այնքան հպարտացած
էր, որ արհամարհում էր Լա-
տոնային, որ միայն երկու որ-
դի ունէր՝ Ապոլլոն և Արտեմիս.
սրանք Նիօբայի բոլոր զաւակ-
ներին իրար յետևից նետահար
արին մօր աչքի առաջ. Ն. վըշ-
տից քարացաւ։*

*Նուբար, նոր և հոգեպիտա
պատուոյ երախայրիք։*

*Նուլ, Նոլ (լատ.), ոչինչ. որևէ
բանակի բացակայութիւն, զերօ։*

Նումէն տես Նոմէն։

*Նումէր. Նոմէր (լատ.), թիւ։
Համար։ — Նումէրացիա, համա-
րակարգութիւն. համարների
տակ դնելը։*

*Նումիսմատիկա (յուն), դրա-
մագիտութիւն. ուսմունք հին
դրամների մասին։*

*Նումնցիյ Նումնցիուս (լատ.),
Հռոմայ Պապի դեսպան եւրո-
պական պետութիւնների մօտ։*

*Նուս (յուն.), յոյն փիլիսոփա-
յութեան մէջ նշանակում է յա-
ճախ աստուածային ոգի։ Ոգի,
բանականութիւն։*

*Նումէլլա, Նումէլիտա տես
Նոմ...*

*Նօբսպար, Թիւրքիայում գիւ-
ղական պահպանիներ են, ո-
րոնք վարուցանքի ժամանակ
նշանակւում են աղայի կողմից,
որոնց վարձը սակայն գիւղն է
վճարում։ Կոչւում են նաև Նօ-
վաղար։*

*Նօրսմ (արաբ.), հերթ, կարգ։
Այստեղից՝ Նօրսմով, Նօրսմել
Նօրսմ և այլն։*

*Նօէտիկա (յուն.), ճանաչո-
ղութեան տեսութիւն. իմաց-
րանութիւն։*

Նօթեր, կնճիռներ դէմքի։
Նոյ տես Նոյ։
Նօյենս վօյենս (լատ.), ուզես չուզես կամայ թէ ակամայ։
Նօխտուղ (թուրք.), սխալ։
Նօխտուա (արաբ.), ձիու գլխանոց, որով ձիուն կապում են դռմում, առանց բերանի երկաթի։
Նօկտիրն (լատ.), նօկտուրնօ, երաժշտական կտոր հրապուրական բնաւորութեամբ — պիշերային ժամերգութիւն. յայտնի երգ։
Նօմադ (յուն.) թափառական. թափառաշրջիկ, չոգ. քոչար։ Այն ժողովուրդները, որոնք իրենց ունեցւածքով, գլխաւորապէս՝ խաշնարով, տեղից տեղ են թափառում իրենց և խաշնների համար յարմարութիւններ որոնելով։ Ն.-ները պետութիւն չեն ճանաչում և միջազգային իրաւունքի չեն ենթարկւում։
Նօմադար տես նօրադար։
Նօմէնկլատուրա (լատ.), անուանացանկ — Մի գիտութեան մէջ գործածական տերմինների ցանկը. առարկաների ամրագրութիւնը։
Նօմէր տես նումէր։
Նօմինալ, նօմինէլ (լատ.), անուանական. տեսրևոյթ. միայն անուանով գոյութիւն ունեցող։ Նօմինալ գին որևէ ապրանքի, պետերթար թղթադրամի և արժեթղթերի, այն գինն է, որը նրանց վրայ նշանակւած է. բայց հատաձայն շուկայի պայմանների իրական գինը կարող է նօմինալից ցածր կամ բարձր լինել։
Նօմինալիզմ (լատ.), միջնադարեան փիլիսոփայական մի ուղղութիւն, որը ընդունում էր, որ ընդհանուր հասկացողութիւնները միայն վերացական անուններ են (մարդ, ծառ, քար), և չունեն իրական գոյութիւն, այլ կան միայն իրերի անուն մարի մէջ։ — Այս ուղղութեան հետեւողները կոչւում էին նօմինալիստներ։ Անանունականութիւն. անանականներ։
Նօմօլօգիա (յուն.), արեւմտ օրէնսդրութիւն։
Նօմօկրատիա (յուն.), օրինապետութիւն. օրէնքի իշխանութիւն։
Նօնչալանս (իտալ.), անտարբերութիւն, անխնամ բան, գաղտիկ խօսք։
Նօոմէն նօոմէնօն (յուն.), խակ, մտախոհութիւն. ըստ կանոի՝ այն, ինչ որ պատկանութիւնից վեր է և մարդով, բանականութեամբ է ըմբռնում։ — Իրն ինքնին. Հակառակը ֆենօմէն։
Նօսմատօր (լատ.), կնոջի մէջ մի նոր սկզբունք կամ կարգ մտցնող։
Նօվդան տես Նաւդան
Նօվէլլա (իտալ.), Նովէլա (ֆր.), նորավէպ. մանր, պարզ վիպական պատմւածք — Արդէն գործադրութեան մէջ եղած օրէնքը լրացնող կամ նրան փոփոխող նոր օրէնք։
Նօվէլլիստ, նորավէպեր գրող։
Նօվրուզ բայրամ՝ տես բայրամ։
Նօտա, նօտ, նոթ. (լատ), ձայնանիշ։ — Երաժշտական մի ձայն։ Ձայնագրւած եղանակների տետրակ։ — Այլ և այլ պետութիւնների ներկայացուցիչների գրաւոր հաղորդագրութիւն միմեանց։ Գաշօնագիր։
Նօտարդ, նոտարիատի անդամ Ֆրանսիայում արուեստական գաղերի ներկայացուցիչ, որոնց խորհուրդը զումարւում էր պա-

պաւորի հրամանով և խորհրդակցական ձայնի իրաւունք ունէր պետական գործերում։ — Մի պետութիւն կամ քաղաքի առաջաւոր, պատւաւոր քաղաքացի։ — Աւագ, ականաւոր. նշանակալից։
Նօտարիմ (լատ.), ուշք դարձրէ։ Դիտողութիւն. մի նշան թղթի վրա այն տեղում, ուր յատուկ ուշադրութիւն է կարեւոր։
Նօտար, նօտարիուս (լատ.), պետական մի պաշտօնեայ, որը պարտաւորութիւն ունի տարբերութիւններ վաւերացնել, պայմանագրերը, հաւատարմագրեր և նման գրութիւններ կազմել և վաւերացնել, պատճէններ տալ և այլն։
Նօտարիատ, նօտարի պաշտօնը։
Նօտիֆիկացիա, յայտարարութիւն, հաղորդագրութիւն միջազգային յարաբերութիւնների մէջ։
Նօտր-դամ (ֆր.), Աստւածամայր։ — Աստւածամօր հոչակաւոր տաճարը Պարիզում։

Շ.

Շաբաշ (արբ.), բանթող. վերջ աշխատանքի։ — Դրամական ընծայ նւագածուներին հարսանիքի և այլ ինջոյքների ժամանակ։ Պարտղէք։
Շաբաք (թուրք.), երկարաոչ մի կապիկ, որին պար են ածում։ — Ծամածուութիւններ անող։
Շաբլօն (գերմ.), կապագար, ձև. համապատասխան այն արհեստի, որի մէջ գործ է ածւում մետաղից, փայտից, թղթից և այլն պատրաստած օրինակ, որի համեմատ կարում են, ձուլում են կամ մի այլ կերպ պատրաստում են իր։ — Շաբլօնական, ինքնուրոյնութիւնից զուրկ, միակերպ, նոյնանման։
Շագրէն (ֆր.), ձիու, իշի և ջորու մորթուց պատրաստած կաշի անզորկ մակերևոյթով։ Ածւում է նաև շէգրէն։
Շաթիր (պարսկ.), թիկնապահ։ Պարսից շահերի կողմից հայոց կաթողիկոսներին շնորհւած իրաւունք՝ հրկու կարմրա-

պես շաթիր ունենալ, որոնք հանդիսաւոր դնացքների ժամանակ նրա առջևից են գնում։

Շալ (պարսկ. անգլ.), ուսերին գցելու համար պատրաստած գործւածք։—Առհասարակ բրդէ կտոր։

Շալվար (թուրք.). լայն անդրաւարտիք։

Շախա (թուրք.), կատակ։ Շախաշախա, կատակարանութիւն, ուրախութիւն։—Շախաչի, կատակասէր։

Շախտայ (պարսկ. շահ-ժատ), Հնդկաստանում հնարւած և Պարսկաստանի վրայով տարածւած մի խաղ է քառակուսիների բաժանւած տախտակի վրա։

Շախալ-վսխալ անհանում է ժողովուրդը մահմեդականների ազի օրերի կրօնական թափորները։

Շախալի վէրգիսի, անձնական տուրքը Թիւրքիայում, որ էրզէրումում ըմբոստութեան պատճառ եղաւ յեղափոխութիւնից առաջ։

Շախտա (գերմ.), շախտա, ուղղահայեաց կամ հորիզոնական ձգւող անցք հանքային շերտերում, որ ծառայում է կամ հաղորդակցութեան կամ հանքահանութեան։

Շակալ (պարսկ.), շնագայլ։—Փիշատիչ, յափշտակիչ մարդ։

Շահ. Թագաւոր Պարսկաստանի. շահընշահ, արքայից արքայ, նրա տիտղոսն է։

Շահադ (արաբ.), վկայ։

Շահզադէ, շահի տէրունդ, արքայազն։

Շահի (պարսկ.), պարսկական դրամի տասնամբեակը միութիւնը, մի կոզէկից պակաս—$2^1/_4$ սանտիմ. Անդրկովկասում շ. կոչւում է 5 կոպէկը։

Շահնամէ (պարսկ.), դիւք թագաւորի. Պարսից բանաստեղծ Արուլ Կասիմ Ֆիրդուսի՝ մօտ 1000 թուին Ք.յ. գրած բնդարձակ դիւցազներգական քերթւածքը, 170,000 տող, որի մէջ պատկերացրած է Պարսկաստանի հին պատմութիւնը սկզբից մինչև Սասանեանների վերջը. մահմեդականութիւնն շրջանում յօրինւած այս վէպը կրում է զրադաշտական կրօնի ոգին։

Շահսան (պարսկ.), աշտանակ։

Շահաթիա (արաբ., ածմուկ ժխոր։

Շահանի (պարսկ. շահ ժանի, արքայական ձուկ), ձկան մի տեսակը, որ ապրում են ուռում։ Առում է նաև շահնյկա (ռուս.)։

Շահնանդաղ, մէգ, մշուշ. մառախուղ։

Շահանիզմ, շահնամականութիւն, հին-պարսկական Ասիայի ժողովուրդների մէջ տարածւած մի կրօնապաշտական կրօն է, որնից հետաքրքրւ բարձրագոյն էակը առեղծել է աշխարհը, հրկրորդական առաւածները բաժանում են բարի և չար խմբերի։ Դրա քուրմերը կոչւում են շահման։

Շահան (թուրք.), ապտակ։—Շահրտակ, ապտակներ զարկել։

Շահր, եղեգնուտ։

Շահրը (ֆր.), ֆրանսիական պառամէնտը։

Շահրի զարնի (ֆր.), կառուցւած տենեակ վարձով տալու համար։

Շահսպանիա, շահսպանի կամ շ. գինի, ֆրանսիայի Շամպանիա նահանգի փրփրագին լինի։

Շահսպինիօն (ֆր.), ուտելու սունկի մի տեսակը։

Շահսպիօն տես չէմպիօն։

Շահսին (արաբ.), խորշակ. տաք քամի, որ Եգիպտոսում փչում է անապատից։

Շայման տես Չէյման։

Շայրօկ տես Չէյրօկ։

Շայիա (ռուս.), միքանի մարդկանց խումբ, որ նախապէս պայմանաւորւած է կատարելու ազնիւի գործողութիւններ, որոնք օրէնքով ոճիր են ճանաչւում. աւազակախումբ, գողերի ընկերակցութիւն, կեղծ դրամ կարողների միութիւն և այլն։

Շանժան (ֆր.). մետաքէ կտաւի մի տեսակը, որը նկու գոյնով է ցօլանում։

Շանկրը (ֆր.), չթրակիդ. խոց, որ գոյանում է, վարակւելով պղնաւորարար, տեսական գործարանի վրա. նրա կոչտ տեսակը սիֆիլիսի սկիզբն է։

Շանա (ֆր.), հաւանականութիւն, հնարաւորութիւն. բաղդ։

Շանսօնէտա (ֆր.), ուրախ, թեթև երգ—Շ. կամ շանսոնէտկա (ֆր ռուս.) արձարանքներում, գարիջրատներում, դիննեանքներում և այլն թեթև բովանդակութեամբ երգերի երգչուհի։

Շանսուժ (ֆր.), դրաւոր կամ բանաւոր սպառնալիքով, վտանգամբաւելով և նման միջոցներով դրամակորզութիւն. դրամակորզութիւն, արժանապատւութիւն։

Շանսաժիատ, չանաւժով պարապող։

Շաշ, շաշխան (թուրք.), սպուշ։

Շաշկա (ռուս.), կնո տոբր։

Շապկա (ռուս.), դղակ, փափախ։

Շապօ (ֆր.), հերոպական կլաարկ։

Շապօ կլակ ֆր.), հերոպական բարձր, ցիլինդր կոչւած գլխարկը, որ տափակ ծալւում է, և նրան կարելի է թևի տակ կրել։

Շան, փորձանք։ Զրպարտութիւն։

Շանտասան (ֆր.) մի անձնատուրութիւն, որ առանց հիմնատուրապէս բժշկական գիտութեան ծանօթ լինելու ձգտում է հչակ ունենալ։ Առհասարակ խարեբայ։

Շանտէն (ֆր.), շապանակապոյն մաղերով մարդ։

Շանտօ (ֆր.), գղեակ, փոքրիկ ամրոց։

Շարադան (ֆ.), փոքրիկ միաձի կառք երկարութեամբ ձգւող նստարաններով,

Շարլատ (ֆր.), հանելուկ, որում վանկերից բառեր պիտի գտնել. բառնղուած։

Շարքամէ, օշարակ պղպեղ-հիւթով և շաքարով պատրաստւած զովացուցիչ խմիչք. վարդաջուր։

Շարժ (ֆր.), չափազանցութիւն արեւտրական ներկայացման մէջ։

Շարժէ դ'ափէր (ֆր.) գնապանին փոխարինող արտաքին գործոց պաշտօնեայ է, որ գնապանից զանազանւում է նրանով. որ ոչ թէ նրա նման միապետի մօտ ներկայացուցիչ, այլ արտաքին գործոց մինիստրից մեծ երկրի արտաքին գործոց մինիստրի մօտ. չորրորդ կարգի դեսպան։ (Տես նաև մինիստրը)։

Շարիամ տես չէրիամ։—Շարիամի նահանգ, գաւառատան նահանգ։

Շարիվարի (ֆր.), ծաղրաժխոր. անընդհատ ձայներով ազմուկ կաթսաներին, թմբուկներին զարկելով, այլև այլ գործիքներով, ձայներով և այլն,

որով դժգոհութիւն են արտայայտում մի մարդու կամ մի դէպքի առիթով։

Շարիաէ (ֆր.), գիտարուեստ։—Մի ընդարձակ հիւանդանոց է Բէռլինում.

Շարլախ (գերմ.), վառ կարմիր գոյն, ծիրանի։—Տես սկարլատինա։

Շարման (ֆր.), հիանալի, աքանչելի, չքնաղ։

Շարմանկա (ֆր. ռուս.), ձեռքին կրելու յարմարեցրած երկհնօն։

Շարուար տես շալուար։

Շարֆ (գերմ.), վզկապ. բրդէ կամ մետաքսէ կտոր երկարաւուն. որ վզին են փաթաթում.

Շարֆվախէր (գերմ.), կոչւում են Գերմանիայում նրանք, որոնք ամեն մի ժողովրդական շարժման դէմ անմիջապէս զօրքի օգնութեան, ապստամբ և խիստ պատժի կոմիտակից են հանդիսանում։

Շափալաղ (թուրք.), ապաակ։

Շափաղ, ցոլք, փայլք. արտացոլութիւն։

Շափիսա տուում է ժողովուրդը զանազան ձեի պլխարկների, մանաւորապէս եւրոպական։

Շաֆկէր (գերմ.), փետպղբէր. մի կամ մի քանի երիտասարդ հարսանիքի ժամանակ, որոնք նկատողութեամբ են բռնում պսակւողների պլխին և հարսանիքի հանդէսի կարգադրիչներն են։

Շաքատալի (պարսկ.), դեզ։

Շաքիրան տես զաքիրան։

Շաֆօղ տես Հշաֆօղ։

Շեգրէն տես շագրէն։

Շեղէօվը (ֆր.), պլուխ գործոց. արուեստական ամենայոյժող գործ։

Շեգլըօնց (ֆր.), երկար փափուկ բազմոց, որի վրա պառկում են։

Շեմա տես սքեմա։

Շեյթան, գլխաւոր չար ոգուածը շամանիզմի։—Սատանայ։

Շեյլօկ, շայլօկ (Shylok), Շեքսպիրի «Վենետկի վաճառականը» ողբերգութեան հերոս հրէան, որ իր թղթի վրա հիմնած ուզում է պարտատիրոջ մսից մի կտոր կտրել։—Սոսկալի վաշխառու։

Շեյխ, շէխ (արաբ.), ուսումնարարական թափառական ցիղերի ցեղապետ։—Բրդական ցեղի ամենաուաղ ներկայացուցիչը. կրօնապետ։

Շեյխ-ուլ-իսլամ, միւֆթիների և ուլեմաների պետը. Թիւրքիայի բարձրագոյն հոգևորականը, որը հսկում է օրէնքների դրծադրութեան. համաբուում է միևնոյն նշանակութեան անդամ Տաճկաստանում։

Շէն (ֆր.), շղթայ. եւրոպական պարերի մէջ ձեռք ձեռքի բռնած պարողների շղթան։—Շէն շինուազ (ֆր.), չինական շղթայ. նոյն պարերի մէջ շղթայակերպ շարժման մի ձեն է։

Շէնի կի Շիրիմէ (վրաց.) քեզ մատաղ, հոգուս մատաղ։

Շէնլըգ (հայ. թուրք.). ուրախութիւն, հանդէս։ — Մարտրնակ շէն տեղ։

Շէշ ու բէշ (թուրք.), 6 և 5 նարդու զարերի։—Ծուռ ու մուռ։ ծուռ աչք։

Շէր (արաբ.), մահմեդական հոգևոր դատարան։

Շեր, շէո (ֆր), սիրելի, թանկագին։

Շեր-ամի (ֆր.), սիրելի բարեկամ։

Շերբեթ տես շարբաթ։

Շերվենգա (իտալ.), վինուրնեի շարք մի ուղիղ գծով ուսուսկ կանգնած։

Շերիաթ, շարիաթ (արաբ.), Ղուռանի վրա հիմնած քաղաքացիական և կրօնական օրէնքների ժողովածու, որով պարտաւոր են ղեկավարել մահմեդական հրկրները։

Շէրիֆ, ժապաւէն։

Շէրիֆ (արաբ.), Մահմեդի յաջորդների տիտղոսը։

Շէւիօտ, բրդէ գործուածքի մի տեսակը։

Շէւրօ, նուրբ պատրաստած այծի կամ հորթի կաշի։

Շէրտպիրօլօգիա, գրականութեան այն ճիւղը, որ միայն Շէրլոքով է զբաղւում։

Շէֆ (ֆր.), գլխաւոր. պարապմունք, առաջնորդ։ Մի հիմնարկութեան գլուխը։

Շըլտար տես շալտար։

Շրնար քաղաք։ — Շրնարցի, քաղաքացի. քաղաքարնակ։

Շրտար, շրտարել տես շիվար...

Շիա, մահմեդական երկու խոշոր աղանդներից մէկը, որը միայն ճանաչում է զուռանը և ժխտում է բանաւոր աւանդութիւնները Սուննաի, որը ընդունում են սիւննիները՝ շիաներ են պարսիկները, իսկ սիւննիներ՝ տաճիկները։

Շիբին տես շշերին։

Շիլա, կարմիր կաւի մի տեսակը։ Բրնձով եփած պուր։

Շիլտիլա. կերակուրի մի տեսակը, կէս շիլա կէս փլաւ։ — Խառնաշփոթ։

Շիլինգ, անգլիական դրամ = 43 կոպէկ = 1,25 ֆրանկ։

Շիկ (ֆր.), նրբութիւն, ճաշակ հագուստի և շարժուածքի։

Շիկան (ֆր.), դատանենգութիւն. անշիտակութիւն դատավարութեան մէջ։ — Հալածանք բծախնդիր, վիրաւորական վարմունքով։

Շիկինգ (չին.), փիլք երդոց. չինական հին պրականութեան մի յիշատակարան է։

Շիմշիր. շիմշալ (պարսկ.), հունի փայտ. տօսախ։

Շիմշիրլըգ (թուրք.) գինարան։—Արքայական բնակարան Տաճկաստանում։

Շիմպանազէ։ մարդակերպ կապիկների մի տեսակը. սեակապիկ։

Շիշ (թուրք.), շամփուր։

Շիշակ, գեղատի, արբուն, մանկահասակ։—Երկու տարեկան ոչխար։

Շիշլիկ (թուրք.), երկաթէ կամ փայտէ շամփուրի վրայ խորոված։

Շին (գերմ.), անուի բոլորը հագցրած երկաթի կամ ռետինի շերտը։

Շինկալ (լեհ.), շինօկ-ի, գինետուն պահող. գինեվաճառ։

Շիլան, կոծ, սուգ։

Շիլար, մոլորուած, ինչ անելիքը չգիտցող։ Շիլարել, մոլորուել. անելանելի դրութեան մէջ ընկնել։

Շիրա (պարսկ.), խաղողի ջուր։ Շիրահանա (պարսկ.), մառան։ Գինետուն.

Շիրին (պարսկ.), քաղցր, սիրուն։

Շիրինի (պարսկ.), քաղցրաւէնի։

Շիր-խուրշտ (պարսկ.), առիւծի և արծուկի պարսկական շքանշան և գինանշանը։

Շիրմ, շիրմա (գերմ.), թեթև պատ շինուած ձողերից երեսին կտոր քաշած, որ դրուում է սենեակում անհնակը մասերի բաժանելու համար. վառարանի առաջ, քամու դէմ և այլն։

Շիվր (ֆր.), թեատրը. ծածկապիր։

Շիֆօն (ֆր.), նուրբ չբտրտուղ գործուածք։

Շլարաֆիա, երևակայական աշխարհ, ուր մարդիկ անդոգ, անուշխատ ապրում են։

Ջլաֆրօկ (գերմ.), բնևլու բաճկոնակ։

Ջլէմ (անգլ.), սպազատարան։

Ջլէյֆ (գերմ.), կանանց հագուստի փիշը, որ սովորականից շատ երկար է և յեռանից քարշ է գալիս։

Ջլիզ (գերմ.), տարբեր մանկևրևոյթ ունեցող ջրանցքների մէջ նաւերի տեղաշրջութիւնը հնարաւոր դարձնելու համար դոներ. սահանուղուղ։

Ջլիպ (անգլ.), հետաւոր ուղևորութիւնների համար յատկացրած պատերազմական եռակայմնաւ։

Ջլիպկա (անգլ.), փոքրիկ նաւակ, որ կախուած է լինում մեծ նաւերի կողքից և հարկաւոր ժամանակ գործ է ածւում։

Ջլեախտա, լեհական փոքր կալւածատէր և մանր ազնուականութիւնը։

Ջլեախտիչ, լեհական մանր ազնուական։

Ջլեպա (ռուս.), գլխարկ եւրոպական։

Ջկատուլկա (գերմ. ռուս.), փոքրիկ փականաւոր արկղիկ։

Ջկաֆ (չէխ.), պահարան հագուստեղէնի կամ այլ իրերի համար։

Ջկօլա (լատ.), դպրոց — Ռեզեցոյց, դասընթաց երաժշտութեան կամ այլ գեղարուեստի։ Ուղղութիւն գեղարուեստի, գիտութեան, փիլիսոփայութեան մէջ և այլն, որը ունի իր հետևողները։

Ջկօլնիկ (լատ. ռուս.), դպրոցական՝ ծաղրական մտքով, ատաս, մանկամիտ։

Ջնիցել (գերմ.), բարակ կըտրած և տապակած մսով կերակուր։

Ջնուր (գերմ.), կոլոր հետաձգ թել, երիզ։

Ջուլէը (գերմ.), թղթախաղում խարդախութիւն գործող։

Ջուլտա, Պարսկաստանում՝ ազգանուն, ժողովրդական յուզմունք. խառնաշփոթ։

Ջու-կինց, չինական հին հարըստութիւնների պատմութիւնը պարունակող մի հին գրքոյկ։

Ջուշա (թուրք.)։ ապակի։ — Նուշային, ապակի գործող։

Ջուան (ռուս.), ծաղրածու, խեղկատակ։

Ջուգվան (գերմ.), քաղաքապահ դատիկան։

Ջի (ռուս.), բուսնդենից պատրաստած ուտելական ապուր։

Ջիլրեն (ռուս. ապաւոված աստմ են շիրին, խիճ, ջարդած քար, որով խճուղիներ են պատրաստում։

Ջալագա (յուն.), սուսեր, բարակ և երկար, որ այժմ կրում են քաղաքացիական ատիճանաւորները։

Ջալալ (հօլլ.), երկաթուղու գծերի տակը գցած գերան, որի վրա ամրանում են գծերը։

Ջալալէր (գերմ.). խառատներ խուզած թփերից կազմած պատեր պարտիզում — Ձիներների խոտ շարք — Պատատ թղթից, որով պատում են պատերը։

Ջալիկ, ռուսական ժողովրդական խոսք է շալիան — լրտես բառի համար։

Ջալինատ (գերմ.), սպանող շամին, ծմիլ։

Ջալիան (իտալ.), լրտես։

Ջալրից (գերմ.), սրակիչ. սրբատայր գործիք մարմնի մէջ դեղ սրսկելու համար։

Ջալօր (գերմ.), խիտան, միատիպ չինած, որ հեծեալները հագնում են կօշիկներին։

Ջատար (գերմ.), պինդորական վարչութեան տեղը — Ամսական ծառայողների ամրողջութիւնը։

Ջատար-ափիցէր կոչւում են բարձր սպանները մինչև գնդապետը։

Ջատրաֆ (գերմ.), պատիժ. զբոսանական տուգանք։

Ջատալ (գերմ.), խոհան։

Ջատօս (գերմ.), թղթախաղի մի տեսակը։

Ջատօֆ, ռուսաց հեղուկաչափ — ¹/₂ վեդրօ — մօտաւորապէս 1¹/₂ լիտր։

Ջրասպնել, իր գիւտարարի անունով այսպէս կոչւող՝ ռումբ, լցած բամպաքիս գնդակներով, որ պայթում է հետո տարածութեան վրա։

Ջրիֆտ (գերմ.), տպարանական տառ. տառ։

Ջւաբրը (հօլլ.), ձլօվից, պարանից կամ հատ կտորից ասել յատակը լալու համար։

Ջւաղրօն տես էվաղրօն։

Ջվէյցար (գերմ.), հիւրանոցների, մեծ տների, հաստատութիւնների և այլն դռան մօտ կանգնող ծառան։

Ջօխօլատ (իտալ.), կակաոից և շաքարից պատրաստած քաղցրաւենի և դրանից եփած անընդարար խմելիքը։

Ջօսէֆ (ֆր.), խճուղի. խճով, մանր քարերով ամրացրած ճանապարհ։

Ջօվին, ջովինիստ, հայրենասէր. ջովինիզմով բռնուած։

Ջովինիզմ (ֆր.), հայրենասիրութիւն, թիւռ հայրենասիրութիւն։ Հայրենասիրութեան այն տեսակը, որ կարծում է, թէ իր հայրենիքը պիրել նշանակում է ուրիշինը տուէ։ Ն.-ր իր հայրենիքի փառքը տեսնում է միայն նրա զինուորական ուժի և ուրիշների վրա իշխելու մէջ։

Ջօրրաջի, խանութպան։

Ջօրտա, բրնձով եփած ապուր։

Ջօֆէօր (ֆր.), մեքենավար (ինքնաերի կառքի (ատոմօբիլի), էլեքտրաբարշի և այլն։

Ո

Ողիսական, հին յունական պօէմաներից մէկն է, վերագրւում է Հոմերոսին. նրա մէջ պատմւած են Տրօվական պատերազմի հերոսներից մէկի Ողիսեսի թափառումները և արկածները տաս տարի շարունակ։

Ողիսեա տես ողիսական։

Ողիմպիական տես օլիմպ. .

Ողիմպիական տես օլիմպ...

Ոմաննա (երբ.), Տէր, օգնիր նրան. կեցցէ նա։

Որմիզդ կամ Անուրամազդա, զրադաշտական կրօնի մէջ բարի սկզբունքը, որ ստեղծել է լոյսը, երեկորքը և ամեն բան, ինչ որ բարի է և գեղեցիկ։ Դրա հակառակորդն է Արհմնը։

Որփէոս, մի առասպելական երգիչ և նւագածու հին Յունաստանում, Հոմերոսից էլ առաջ, որի քնարի հնչիւնները գիւթում էին գազաններին և շարժում լեռներն ու ծառերը։

Որսիա, թթեւուտ։

Ուսյտչէպլ, Լօնդօնի մի քաղաքամաս է, ուր ապրում է քաղաքի ամենաազքատ հասարակութիւնը և ազգաբնակութեան տականքը։

Ուստա տես վստա։

Ուրօրնայա (ռուս.), երկաթուղու կայարաններում, թատրոններում և նման հասարակական տեղերում մի յատուկ սենեակ, որտեղ գնում են լացելու պարապանքներ և արտասուցը։

Ուգալօվկի (ռուս), քրէական։

Ուգար (ռուս.), ածխահոտ։ — *Ուգար լինկնել*, ածուխով ընկնել։

Ուգօղվկի (լհհ.), լհհական մի չափաւոր կուսակցութիւն, որը քարոզում է հաշտութիւն ռուս կառավարութեան հետ։

Ուղել (ռուս.), Ռուսաստանում թագաւորական տան անդամներին պատկանող կալւածք։

Ուեզդ (ռուս.), գաւառ (իբրև վարչական բաժանում)։

Ուզուրպացիա (լատ.), յափշտակութեամբ, հակօրինական ճանապարհով մի իրաւունքի սեփականութիւն. ապօրինի սեփականութիւն։

Ուզուրպատօր, մի իրաւունք ապօրինի յափշտակած մարդ։

Ումօ, ումի հարթուկ։

Ուլախ, բեռնակիր անասուն։

Ուլան (լհհ.), նիզակակիր թեթեւաշարժ հեծեալ զինուոր

Ուլէմա, իւլէմա (արաբ.), թիւրքական կրթւած հոգեոր դասը, որը միաժամանակ և օրէնսդիր է. սրանց մէջ են մանում կադին, իմամը, մուֆտին։ Ուլէմաների գլուխն է կազմում շէյխ-ուլ-իսլամը։

Ուլիկ (ռուս.), մէկի յանցանքը ապացուցող փաստեր և հանգամանքներ։

Ուլտիմատում (լատ.), վերջին խօսքը, որը բանակցութեան ժամանակ մի պետութեան յայտարարում է միւսին և եթէ որոշ ժամանակի ընթացքում բաւարարութիւն չըստացաւ, խզում է իր յարաբերութիւնը նրա հետ կամ պատերազմ է յայտարարում։

Ուլտրա (լատ.), մանրիկը որևէ բառի սկիզբը աւելանալով նշանակում է համապատասխան դաղափարի ծայրայեղութիւնը, չափազանցութիւնը օր. ուլտրամօնտանիզմ։

Ուլտրամօնտանիզմ (լատ.), ուսմունք, որը պաշտպանում է Հռոմի պապի անսահմանափակ եկեղեցական իշխանութիւնը։

Ուխա (ռուս.), ձկնապուր։

Ուխաժօր (ռուս.), ագամարդ, որը խիստ ուշադիր է դէպի մի տիկին կամ օրիորդ և նրան ծառայում է։

Ուկազ (ռուս.), ռուսաց կայսրի հրովարտակ. նրա բանաւոր կամ գրաւոր կարգադրութիւնը, որը օրէնքի ոյժ ունի։

Ուկրաինա (ռուս.), կամ Մալոռօսիա, փոքր Ռուսիա. Ռուսաստանի հարաւային մասը։

Ուղուր, օղուր (թուրք.), բախտաջողութիւն. բարի ոգի — ի սէր, ի յարգանս. նրա ուղուրին։

Ումբր տես էմմր։

Ումուդ (պարսկ.), յոյս։

Ունդինա (լատ.), ջրահոգի, ջրային ոգի։ Տես էլեմենտար ոգիներ։

Ունիա (լատ.), քաղաքական կազմակերպութեան այն ձևը, երբ երկու տարբեր պետութիւն, յաճախ նոյնքան զործերում իրարից անկախ, միացած են մի միապետի իշխանութեան տակ, ինչպէս Աւստրօ-Ունգարիան, կամ առաջ Շէյդ-Նօրվեգիան։ Պէրսոնալ-Ունիա կոչւում է այն պետութիւնը, որտեղ գահազան երկրների միացումը պատահական բնոյթ ունի, իսկ իրալ-Ունիա երբ այդ միացումը պետական անհմանադրութեամբ է։

Ունիատ (լատ.), հարաւ արևմտեան Ռուսաստանում պապականութիւնը ճանաչող ուղղափառ։

Ունիկում (լատ.), միակ օրինակը որևէ բանի, մի հրատարակութեան միակ պահպանւած օրինակը։

Ունիսօն (իտալ.), նոյնաձայն, նոյնահնչիւն։

Ունիվերսալ (լատ.), տիեզերական, ընդհանրական։ — *Ունիվերսալիզմ*, տիեզերականութիւն։

Ունիտարիզմ (լատ.), քաղաքական ուղղութիւն, որը հակառակ ֆէդերալիզմի ձգտում է պետութեան զանազան մասերի կամ տարբեր պետութիւնների սերտ կենտրոնական միացման դեկավարութեամբ գաշնակիցներից մէկի։

Ունիտարներ. Անգլիայում և Ամերիկայում կրօնական աղանդի հետևողներ, որոնք ժխտում են երրորդութիւնը և աստւածութեան մէջ ճանաչում են միայն մի անձն։

Ունիտօր, ունիթօռ, միաբար։ — կաթօլիկացած հայեր։

Ունիօն (լատ.), միութիւն. դաշնագրութիւն։

Ունիօնիստ, մի կուսակցութիւն Անգլիայում, որ հակառակ էր Տօմրուլին, ազգայնամոլ պահպանողական։ — Հարաւ-աֆրիկական դաշնակցութեան մէջ՝ նախկին պրօգրէսիստ կուսակցութիւնը։ Տես նաև իմպերիալիստ։

Ունիֆիկացիա (լատ.), միաբարում, միացում։

Ունիֆօրմ (լատ.), համազգեստ, նշանագգեստ։ Տես մունդիր։

Ունտերօֆիցէր (գերմ. ֆր.), ենթասպայ. զինուորութիւնից յետոյ առաջին զինուորական աստիճանը։

Ունց, ունցիա (լատ.), զեղատան փունտի մի տասներկուերորդ մասը։

Ուշաղ (թուրք.), ծառայ, բանպասուր։

Ուշաստօկ (ռուս.), հողակտոր. հողաբաժին։ — Ասիկանական քաղաքամաս, նաև այդ քաղաքամասի ոստիկանատունը։ — *Ուշաստկովի պրիստաւ*, գաւառական, գիւղախմբային ոս-

մեկանական ապայ։

Ուշնօտ (ռուս.), զինվ մուրհակների. դրամական այն գործառութիւնը, որը մուրհակի ժամանակը չհասած դրամը տացուսմ է որոշ զիջումով յօգուտ դրամ տուղի։

Ուպրաւա (ռուս.), վարչութիւն, մասնաւորաբար՝ քաղաքային ինքնավարութեան վարչութիւն։

Ուռա՛, ուռա՛ (ռուս.), կեցցէ՛. բացականչութիւն, որ ասնում են ոգևորութիւնը արտայայտելու համար։ Նապոնացիք ասում են բանզայ։

Ուռումի տես ռումի

Ուսկօկներ (սերբ.), տան և հինգերորդ դարում թիւրքերի իշխանութիւնից փախած և Ունգարիայի սահմաններն ապաստանած սլաւոններ, որոնք աւազակութեամբ էին պարապում։

Ուսուլ, զգուշութիւն։ Ուսուլով, զգոյշ, գաղանի։

Ուստաո (ռուս.), կանոնագիր, կանոններ։

Ուստա (թիւրք.), վարպետ։ Ճարտար։

Ուստաբաշի, արհեստաւոր։ —Ուստաբաշի, մի ճիւղի արհեստաւորների աւագ, պետ։

Ուվէրտիւր (ֆր.), երաժշտական ներածութիւն, մի մեծ երաժշտական կտորի սկզբնական մասը։

Ուտ տես դօ։

Ուտիլիտարիզմ (ֆր.), օգտապաշտութիւն. մի բարոյագիտական ուղղութիւն, որը օգուտը դիւակաւոր սկզբունք է ընդունում. հասարակական հաստատութիւնների նպատակը պիտի լինի մարդկութեան բաղդաւորութիւնների աւելացումը և զժբաղդութիւնների նուազեցումը։

Ուտկա (ռուս.), բաղ, լրագրական շինծու լուր տարամերժութիւններ շօշափելու համար։

Ուտօպիա (յուն.), 1516 թուին Թօմաս Մօրուսի նոյնանունն գրքում նկարագրած մի կղզի, կատարեալ օրէնքներով և հասմարդական կենցաղով, ուր բոլոր մարդիկ հրջանիկ են։ Ցետագայում նոյնանման նկարագրութիւնները ապագայ կարգերի սկսկին նոյնպէս ուտօպիաներ կամ պետական վէպեր կոչուել։ — Ցնարական, անիրագործելի ձգտում։ — Ուտօպիական, ցնարական, անիրագործելի. երևակայական։

Ուտօպիստ, մի մարդ, որ զբաղած է անիրագործելի ծրագրներով։

Ուրագան (ֆր.), մրրիկ, խիստ քամի, որը մի քանի հոսանքների հետևանքով պատճառում է օդը։

Ուրան, ուրանոս (յուն.), երկնքի Աստուածը, որ երկրի ամուսինն էր։ — Արեգակնային համակարգութեան ամենահեռաւոր մոլորակը։ — Մի տեսակ մետաղ։

Զ.

Զաղիր (թիւրք.), վրան։

Զաթիալ (թիւրք.), երկճիւղ։

Զաթլալ (թիւրք.), ճնղբաած։ ճաքած. չորցած։

Զաթին (թիւրք.), կարծր։ Դժուարին։

Զաթու, թոկ, պարան.—Զաթուրճասան (թիւրք.), կապ կատած, թոկից փախած. սրիկայ։

Զալ, խայտաբղէտ, գոյնզգոյն։ Զալ ընկնել, տեղ տեղ սևանալ։

Զաղել (թիւրք.), նուագել.— Զաղլի, չալղըչի (թիւրք.), նուագածու։

Զալմակ, թևիից չմաքրած բրինձ։

Զալիշ զալ, չարչարել։

Զամմա (թիւրք.), ապաքօշ. պիսի փաթթի մահմեդական հոգևորականի։

Զամու (թիւրք.), մայոս. իրոնիս։

Զանաթ (թիւրք.), շնագայլ, շակալ։

Զանդանա (թիւրք.), հրահան, կայծահան։—Զանդանայի քար, կայծաքար։

Զանդանալու (թիւրք.), կայծաքարով հրացան հին կառուցածքի։

Զանու (թիւրք.), գրչահատ. դմելի։

Զանչախ (թիւրք.), դանակ մուրճ, թակ։ Ջազացաքարի մի մասը փայտից շինած, որ չրբխակ-չրբխակացնում է։

Զաղ (թիւրք.), տարիք, հասակ։—Գէր, լիքը։ Բէֆիր չաղ է, տրամադրութիւնը լաւ է։

Զաղրամ, պլխածածկ կարմիր մետաքսէ հատ քողից։

Զամ՛ (թիւրք.), նոճի ծառ։

Զամդաղան տես չէմօղան։

Զամբաղ (պարսկ.), շրջանակ։ Գլխակապ։ Կլոր պարի մի տեսակը։—

Զամուռ (թիւրք.), տիղմ, ցեխ. շաղախ։

Զայ (թիւրք.), գետ։

Զայ (թիւրք. ռուս.), թէյ.— Զայդան (պարսկ.), շայնիկ (ռուս.), թէյաման, որի մէջ թէյ են եփում։—Զայխանա (պարս.), թէյատուն, թէյարան։

Զայիր (թիւրք.), մարգագետին, արօտ։ — Զայիր-չիման (թիւրք. պարսկ.), արօտավայր. կանաչութիւն. սիպաէտ տեղ։

Զանա (թիւրք.), կզակ։— Զանաձակել, երկար սակարկել։

Զանախ (թիւրք.), կաւից շինած հասարակ խոր պնակ։— Նատաեղի ոսկրը։ — Ցորենի չափ։

Զանապ բամբակաքաղ։

Զանգեալ (պարսկ.), կեռ. ճանկ։ Պատառաքաղ։

Զանթիա (թիւրք.), պայուսակ։

Զաչխա (ռուս.), բաժակ. յախճապակեայ պնակ թէյ, սուրճ և այլն խմելու համար։ Թաս։

Զաուսոյ (ռուս.), պահապան. պիշերապան։

Զարա (պարսկ.), միջոց, ճար։ Զարէն ինչ, ինչ արած։

Զարդազ, չոր միրգ։ Աղանց, չոր ուռենիք։

Զարդախ (պարսկ.), սիւների վրա կառուցած, ծառի ճիւղերով ծածկած մի հովանոց այգիներում կամ դաշտում։ Սրահ։ Տանիքի վրա շինած չորս կամարով վրան։

Զարզան (պարսկ.), պարսկական մի եղանակ։

Զարդաշ, ունգարական ժողովրդական պար։

Զարէք (պարսկ.), Անդրկովկասում գործածական չափ, գլխաւորապէս գինու, նաև այլ հեղուկների — ¹/₄ լիտր = 0,921 հիլօգրամ։—Առհասարակ որևէ չափի քառորդը։ Քառորդ։ Փիւրքիայում՝ 5 դուռուշ։

Զարկ (պարսկ.), ճախարակ. անիւ։ Բախտ։ Զարկիֆալազ, բախտի անիւ։ — Հրթիռներով պատրաստած պատուղ անիւ։

Զարղալ տես չաղրալ։

Զարշ... տես չարա..

Զարտախ, արիւն, գիւղացիներ

րի գործածած մի տեսակ ոտնամանի։

Զարչի (թուրք.), մանր մուրը ապրանքներ վաճառող վիրեզակ։—Զարչիութիւն անել, փոխարերաբար՝ մանր բաներով հեռից ընկնել։

Զարչիվա (պարսկ.) պատուհանի կամ դռան շրջանակ։

Զարուսա, շարշաւ (պարսկ.), աւազան, վերմակ։ — Վերարկուսպիտակ կամ կապոյտ կտորից լայն ծածկոց, որ պարսկական տիրապետութիւնից մինչև հիմա տեղ տեղ հայ կանայք ծածկում են տանից դուրս գալիս։

Զարուս, շարշի (պարսկ.), շուկայ։

Զարտիզմ (գերմ.), բանւորական յեղափոխական շարժում Անգլիայում 1836—1848 թ., որը ձգտում էր քաղաքական իշխանութիւնը ձեռք բերել և ժողովրդական տնտեսութիւնը կազմակերպել պետական իշխանութեան օգնութեամբ այնպէս, որ դրա հետևանքը լինի աշխատաւորութեան աւելի բարեկեցութիւնը, տգիտութեան և անհաւասարութեան վերացումը և ամբողջի բարգաւաճութիւնը։ Ըստ Բրէնտանօի Զ.-ը առաջին օգիտալիստական շարժումն է 19-րդ դարում։ (Զ. ծագում է անգլ. charter — Մարտիս, թուղթ, հրովարտակ բառից)։

Զարտիստ, չարտիստական շարժման մասնակից։

Զարւադար, ձիապան, որ իր ձիով ապրանք և մարդիկ է փոխադրում։

Զաւ անել, տարաձայնել. հրուշակել. մի լուր ամէն կողմ տարածել։

Զաւուշ (թուրք.), տանտպետ։ Թիւրքիայի դատարաններում սպասաւորող մունեփիկ։—Ռխաւորների կարաւանի առաջնորդ։

Զաւիան, ցանկապատ։

Զաւիան, մի բարձրատիճան անձի հեծեալ ծառաներ։

Զաւիսան (թուրք.), սրիկայ։

Զաւիտատ (պարսկ.). խաչաձև (ծալած ձեռքեր.)։—Երկաթէ թելով պատրաստած կոճակի մի տեսակը։

Զաւմա, երիւարավիզ կօշիկ։

Զաւմաչա (թուրք.), գլրոց. դարան. արկղիկ փականաւոր։

Զաւման տես չէքմէն։

Զաւուշ (թուրք.), մուրջ։

Զաւուրգա (թուրք.), մարլեխ,

Զեհել (ռուս.), մի տաւարկայի (կարասիթի, պայուսակի, գըլխարկի և այլն), ձևով կարած շապիկ այդ տաւարկան փչացումից կամ ապտաւելուց ազատ պահելու համար։

Զեռա, բալկանեան պետութիների դինուած յեղափոխական արշաւախումբ։

Զեռնիկ, չեռայի անդամ։

Զեռնովիկ (ռուս.), հացահատիկի չափ Ռուսաստանում — 26,24 լիտր։

Զեռնովրա (ռուս.), հացահատիկի չափ Ռուսաստանում — 2,099 հէկտօլիտր։

Զեռնոպտակ (ռուս.), քառորդ րուբլի, արծաթէ քսան և հինգ կոպէկանոց։

Զերդակ (պարսկ. ռուս.), վերնայարկ. անմիջապէս կտուրի տակ եղած տաբուածութիւնը։

Զերնոսօտեննիկ (ռուս.), հնօրնայա սօտնեա—ևս հաբիւրակ—կոչուած կազմակերպութեան անդամ, ժողովրդի յետադիմական և խաւար տարրերից, որոնք ձգտում են հակառակել ամէն մի յառաջադիմական բարենորոգութեան Ռուսաստանում։

Զեւեակներ, կովկասեան տոհմամոնները փափուկ կաշուց։

Զէ... տես նաև չէ...

Զէլիսա (իտալ.), ջութակատար։

Զէլլո (իտալ.), ջութակ։

Զէկ, չէք (անգլ.), փոխանակագիր բաշած որևէ բանկային հաստատութեան վրա, որի մէջ նշանակուած գումարի համեմատ բանկը վճարում է չէկը ներկայացնողին։

Զէմբէրլէնիզմ կոչւում է Անգլիայում յաճախ իմպէրիալիզմը տնտեսական քաղաքականութեան մէջ, որովհետև այդ ուղղութեան պարագլուխ է քաղաքագէտ Զէմբէրլէնը.

Զէմպիոն (անգլ.), անպարտպոնների համար կամաւոր կըռուող.—Մարտիկ, ըմբիշ։

Զէմօղան (պարսկ.), կաշէ արկղ ճանապարհորդական իրեր դնելու համար. պայուսակ։

Զէմտակ (պարսկ.) ակնոց։

Զէրբէզի, չէրբէսկա (ռուս.), կովկասեան լեռնականների հագուստը, որը նաև գործ են ածում Կուբանի և Թէրէքի շրջանի կազակները։

Զէր տես չէկ։

Զէրմէն, չարման (պարսկ.), կովկասում գործածական տղամարդկանց հագուստ երկար և լայն թևերով։

Զէօ... տես չօ...

Զըրուղ, չիրուղ, ճիպոտ. գաւազան։ Տես չիրուխ,

Զըլա տանել, ճգնել, ապաշխարել,

Զըլդար (թուրք.), ձեռ շինած կերակուրի մի տեսակը։

Զըլա (պարսկ.), առանց իւղի եփած փլաւ, կարագով ուտելու։

Զըղըմիշ անել (թուրք.), խկտպտրուել, խռնիանալ, ժմարտնալ։

Զըլպաղ, չըպլաղ (թուրք.), մերկ։

Զըխարթիա (թուրք.), թըթուշ համ ունեցող մի կերակուր։

Զըրա (թուրք.), մարխ։

Զըրադ (պարսկ.), աշակերտ խանութի։—Ճրագ։

Զըրադան, ճրագալոյց, հրավառութիւն։

Զըրկի (թուրք.), մացառ։ Ծառի չոր ճիւղեր իրրև վառելիք։ Լարով քաշած ուղիղ գիծ.—Սահման. չափ. կարգ, կանոն։

Զրաւ տես Չրաւ։

Զրան. պարան.

Զիրան (թուրք.), պալար։

Զիրուխ (թուրք.), ծխաքարշ, երկար ծխամորճ։ Տես նաև չիրուղ։

Զիրուխչի, արճարանոցներում կամ մանուածոյ տներում չիրուխ պատրաստող ապառաւորը։

Զիմ, բամբակէ գործուածք ծադիկաւոր ներկած։

Զիլինկիր, չիլինգիար (պարս.), դարբին. վակառագործ։

Զիման, արծաթաթել, մարգագեհան։ Տես նաև չայիր։

Զին (ռուս.). պաշտօնեաների ծառայութեան աստիճան, որի համեմատ նրանք ստանում են թոշակ, շքանշան, պաշտօն և այլն։

Զինական պարիսպ փոխաբերաբար՝ անանցանելի սահմաններ որևէ գաղափարի կամ հոգեմտածութեան դէմ։

Զինար (պարսկ.), սօսիի մի տեսակը. բարակ բարձր ծառ է։ Երևանի նահանգում սխալմամբ չ. տաում են բոլորովին այլ ծառի։—Սալիչինար ժողովրդական բանաստեղծութեան մէջ նմանութիւն է բարձր հասակի։

Զինգանա, բօշանների մի ցեղ։

Զինի (պարսկ.), չախճապակի։ Չախճապակեայ ամանեղէն։

Զինմաչին, հէքիաթների և ժողովրդական բանաստեղծութեան մէջ նշանակում է Չի-

նապատան իրրև հետաւոր նկիր հազագիւտ բաներով։

Չինօվնիկ (ռուս.), աստիճանաւոր, պետական պաշտօնեայ։ —Դէպի իր պարտականութիւնները խիստ չէր ու ցամաք, պաշտօնապէս վերաբերուղ։

Չիչակ (Թուրք.), ծաղիկ. ծաղկի հիւանդութիւն։

Չիչէրօնէ (իտալ.), իտալական քաղաքներում ճանապարհորդներին առաջնորդող ուղեցոյցներ. այդ անունը նրանք ստացել են իրենց ճարտար լեզուի համար, նրանց նմանեցնելով հռչակաւոր Հռովմայեցի ճարտասան Ցիցէրօնին։

Չիսունչա, չիչունչա, հում մետաքսից գործած խիտ կտոր, որից վերնազգեստ են պատրաստում ամառւայ համար։

Չիվի (Թուրք.), գամ, բևեռ. ցից։

Չիրքին (պարս.), տգեղ։

Չիւ փալաս տես չուլ։

Չիւնքի տես չունքի։

Չիւրիւք (Թուրք.), փտած։ —Դրամի փոքր քանակ, չ. շահի = 7 կոպէկ։

Չիքիլա, բարակ քօղ, որ կանայք գործ են ածում իրենց գլխակապի վրայից։

Չիքմիկ (Թուրք.), ապարակ. հողաուերութեան և հողամշակութեան մի ձև է Թիւրքիայում. չ.-ի հողերը ամրողջապէս կամ մեծ մասամբ պատկանում են հողաւերողը. նրա վրա բանակւում են մշակող գիւղացիներ, և այդպիսով կազմւում է մի փոքրիկ գիւղ։ Ասւում է նաև չիքիլիկ։

Չլեն (ռուս.), անդամ։

Չուբուղ տես չըբուղ և չիբուխ։

Չուգուն (ռուս.), ձուլած երկաթից ստացած մետաղը։

Չուղակ (ռուս.), տարօրինակ կաթիւններ անող բնաւորութեամբ մարդ։

Չուլ (արաբ.), քարձ, խորդ։

Չուլ ու փալաս ասւում է տգեղ ցնցոտիների, ունեցած չունեցածի, մանաւանդ փուճածքի և անկողնի մասին։

Չուլքի (ռուս.), ջորապ. գոբպա։

Չուխա (Թուրք.), բրդէ կամ բամբակէ կտաւի մի տեսակը։ —Հապուտա Փոքր Ասիայի գիւղացիների, մի քիչ նման չէրքէսականին։ — Չուխաջի, չուխա ծախող։

Չուխա (ռուս.), ժանդախտ։

Չունքի (Թուրք.), որովհետև։

Չուչխէլ, չուչխուղի մի տեսակը։

Չուստ, մուճակ. տափակ անվիզ ոտնամանի մի տեսակը։

Չուստ (պարսկ.), արտդ, ժիր. փութկոտ, ճարպիկ։

Չուրուկ տես չիրիկ։

Չօբան (պարսկ.), հովիւ։

Չօլ (Թուրք.), անապատ, դաշտ։ —Չօլէչօլ լինկնել, թափառել անմարդաբնակ տեղերում, գըղտնւում։

Չօլախ (Թուրք.), կապ. չայմանդամ։ Չախլիկ։ Ոտը կամ ձեռքը վնասած։

Չօմախ, մտնակ. կես գլխով գաւազան

Չօչուղ (Թուրք.), տղայ. երեխայ։

Չօր, հիւանդութիւն։—Չօր ու ցաւ, հայհոյական և անէծքի խօսք է։

Չօրչօփ, տգր, աւելուք։

Չօփկար տես չապկար։

Չօտր (ռուս.), խոզանակ։

Չօտր (ռուս.), ձողերի վրա հագցրած տաս տաս գնգակներով պատրաստած գործիք հաշւի համար։

Չօրաք (Թուրք.), հաց։—խմորիղէնի մի տեսակը։

Չօրաքչի (Թուրք.), հացթուխ։

Չօրբա տես շօրւա։

Չօրբաչի (Թուրք.), ենիչէրիների վաշտապետ։—Տէր, տգտ։

Պ.

Պա (Ֆր.), քայլ։ Այլևայլ քայլեր պարի մէջ։

Պագիա, յետնեալ աւերք. չըկանձւած հարկ Թիւրքիայում։

Պագրօմ, պօգրօմ (ռուս.), կոտորած, ջարդ և ունեցւածքի կողոպուտ Ռուսաստանում, որ տեղի է ունենում մի ամբողջ ազգարնակութեան վրա, գլխաւորաբար հրէաների և ուրիշ այլազգիների, երբեմն էլ մտաւորականների, իրրև քաղաքական կուռ միջոց։

Պագօդ (հնդ.), արևելեան Ասիայի ժողովուրդների կրապաշտական տաճար։ — Կուռք։— Փայտէ մարդկային կերպարանքներ շարժւող և ողջունող գլխիկներով։

Պագոն (ռուս.), ուսապիր. նշանակներ, որ կրում են զինւորականները և որոշ վարչի քաղաքացիական պաշտօնեաներ ուսերին։

Պադրկատար, պադրպատիճաւժ, պադէսալան, եւրոպական պարերի այլևայլ տեսակներ։

Պադլից (ռուս.), անարգ, ըսոր մարդ։

Պադլօզ (ռուս.), կեղծիք։

Պադպրապօրշչիկ, պադպրուչիկ (ռուս.), զինւորական պատի ցածր աստիճաններ են։

Պադրեսալ (ռուս.), սովորաբար աւերւում է փողրակի, կապարի։—փողրակի, կապարաձի։

Պաիծօս (յուն.), յուզմունք, կիրք։ Յանդգնաւորութիւն։ Յարձակողական ներկայացուցչութիւնները։

Պայ (Ֆր.), վճար։ Ապրանքի գնի մի մասը, որ տրւում է առաջուց, իրրև գրաւական։

Պայ-պայ (թաթ.), ախ, վայ։

Պայազիտ (լատ.), ծաղրածու, կատակասէր։

Պայազիտութիւն (լատ.), ծաղրածութիւն, կատակասիրութիւն։

Պայազիտօրէն (լատ.), ծաղրածաբար, կատակասիրաբար։

Պայազիտօրէնք (լատ.), ծաղրածաբար, կատակասիրաբար։

Պայազիտօրէնքս (լատ.), ծաղրածաբար, կատակասիրաբար։

Պայազիտօրէնքսիմ (լատ.), ծաղրածաբար, կատակասիրաբար։

Պայազիտօրէնքսիմա (լատ.), ծաղրածաբար, կատակասիրաբար։

Պայազիտօրէնքսիմի (լատ.), ծաղրածաբար, կատակասիրաբար։

Պայազիտօրէնքսիմո (լատ.), ծաղրածաբար, կատակասիրաբար։

Պայազիտօրէնքսիմու

յաճախ նոյնպէս կրում են այդ անունը, օր. լօրդերի, պատգամաւորների պալատ և այլն։

Պալատին (լատ.), Թիկնապահ դինւորը Բիւզանդիայում։—Հռովմում կայսրի մօտիկ մարդիկ։ Ընդարձակ փոխաբերան։—Կանանցի օձիքի մի տեսակը։

Պալացցօ (իտալ.), պալատ. ապարանք։

Պալէ (ֆր.), պալատ (առանձին նշանակութեամբ)։

Պալէօգրաֆիա (յուն), պատմութիւն հին ձեռագրերի և արձանագրութիւնների ընթերցման. գրչագիտութիւն, հնագրութիւն։

Պալէզօօն (յուն.), բրածոյ կենդանի։

Պալէօնտօգրաֆիա (յուն.), նկարագրութիւն բրածոյ կենդանիների և բոյսերի։

Պալէօնտօլօգիա յուն.), պատմութիւն նախապատմական ժամանակներից մնացած բրածոյ կենդանիների և բոյսերի մասին վաղէակագիտութիւն։

Պալինզենեզիա (յուն.), վերածնութիւն. վերածնուիլ. վերբսոին ծնունդ։ Հոգեփոխութիւն։ Պիւթագորեանների և աւօիկեանների ուսմունքով սրտի երիզերքի վերատին ծնունդ է։

Պալիսադ (ֆր., պալիսատիկ (ռուս.), ցանկապատ փոքրիկ պարսէզ տան առաջ փողոցի կողմից. ցանկապատ։

Պալիտր (ֆր.), փայտէ կամ յախճապակէ տախտակ, որը նկարիչները բռնում են ձախ ձեռքին և վրան այլեայլ գոյների խառնուրդներ են կազմում։

Պալլատիում, պալլատիօն (յուն.), պահապան արբութիւն. նեխրօսկան առհասարակ. պահապան զօրութիւն։ Պալլատ Պալլատի արձանը Տրօայում, որը համարւում էր քաղաքի պաշտպան, և քաղաքը ճանաչուած էր անառիկ, քանի այդ արձանը այնտեղ պահւում էր։

Պալլաս (յուն.), Ամէնուս կամ Մինէրուա, յունաց, իսկ վերջինը՝ հռովմայեցոց, աստուածուհին իմաստութեան, խելօքութեան, քաջութեան և դեղեցկութեան։

Պալլիատիվ (լատ.), կիսամիջոց. հիւանդութիւնը բժշկող, ոչ արմատապէս, այլ ժամանակաւոր նեռն մեղմող, ամոքող միջոց։ Առհասարակ որևէ չարիքի ոչ արմատական, այլ առերեսյթ վերացումը. պայքար ոչ բուն չարիքի, այլ նրա կողմնակի երևոյթների հետ։

Պալմօմիկ, պալմօմիկ (ռուսերէն.), գնդապետ։

Պալմա (լատ.), արմատներ—Նշանաբան յալթանակի և խաղաղութեան։

Պալմիցիա աէս պալլատիա։

Պալտօ (ֆր.), վերարկու։

Պալօգրաֆ, մի նորագիւտ մեքենայ է, որ մեծ օժանդակութիւն է հանդիսանում քարտուղարական պաշտօնին. նրա մէջ թևաւորում են գրելիքի բովանդակութիւնը, յետոյ նա կրկնում է ինչ գանգազութեամբ որ ուզէք և քարտուղարը կարող է գրի առնել։

Պախօդ (ռուս.), արշաւանք։ Պախօդնի ասպօկ (ռուս.) երկարաւիղ կօշիկ։

Պակէտ, վիակէթ (ֆր.), ծրար։

Պակիտագ (գերմ.), ամբար, պահեստատուն մաքսատներում, երկաթուղային և նաւային կայարաններում։

Պամպասներ, հարաւային Ամերիկայում մեծ խոտաւատ դաշտեր։

Պամֆլէտ (անգլ. ֆր.), թոռւղիկ թերթ. գրքոյկ կամ յօդուած կիսու քննադատական և հայհոյիչ բովանդակութեամբ ուղղած մի քաղաքական գործիչի դէմ. պարսաւագիր։ Պամֆլէտիստ, պարսաւագրող։

Պայ, փայ, բաժին.—Պայշիկ (ռուս.), բաժնեհաւէր։ Տես ակցիա, ակցիօնէր։

Պայաց, պայացցօ, պայաս, բայացցօ (իտալ.), խեղկատակ, ծաղրածու. միմոս Նէապօլի ժողովրդական ներկայացութիւնների մէջ։

Պան (լհ.), տէր, պարոն։ Պանի, տիկին, օրիորդ։

Պան (յուն.), Փասուն, հին յունաց դիցաբանութեան մէջ հովիտների, հօտերի և արօտների աստուածը, մարդկային մարմին ունի, երկու եղջիւր գլխին, դօտուց վար մազերով ծածկուած և այծի ոտերով։

Պան մասնիկը (յուն.), գրւելով որևէ բառի սկզբից նշանակում է ամբողջ, բոլոր, համայն։

Պանամա, Պանամայի պարանոցի վրա բուսնող ճկուն ծղնտից հիւսած ամառային գլխարկ.—Հասարակական գրամների վառնուիս, կաշառակերութիւն և այլն, ինչպէս այդ եղաւ ֆրանսիական մի քանի ընկերութիւնների ձեռքով 1890 թուականներին Պանամայի ջրանցքի կառուցման ձեռնարկութիւնների մէջ։

Պանամէրիկանիզմ, մի ուղղութիւն Ամերիկայում, որը ձգտում է բոլոր ամերիկեան պետութիւններից մի բնդհանուր քաղաքական և տնտեսական միութիւն կազմել Ա. Միացեալ նահանգների գերակայութեամբ, իսկ եւրոպացիների պղծեցութիւնը բոլորովին չեզոքացնել։ Տես նաև Մօնրօէ-Դօկտրինա

Պանսլաւիզմ, հայ կուսակցութիւններից ոմանց վերագրած ձգտում՝ վարելու մի ընդհանուր քաղաքականութիւն Ռուսաստանում, Թիւրքիայում և Պարսկաստանում հայերի մէջ։

Պանացէա (լատ.), ամենաբոյժ դեղ, համայնազէղ. ալքիմիկոսների փնտրած բոյսը, որը ամեն հիւանդութիւն պիտի բժշկէր։—Դիցաբանութեան մէջ էսկուլապի դուստրը, ապաքինման աստուածուհին։

Պանզէնեզիս (յուն), Դարւինի ուսման մէջ այն ենթադրութիւնը, որ սեռական բջիջները իրենց մէջ կրում են թաքուն կերպով ամբողջ մարմնի յատկութիւնները, որով և բացատրւում է յատկութիւնների ժառանգաբար անցնելը։

Պանզերմանիզմ, ձգտումն միացնելու գերմանական բոլոր ցեղերը և ընդհանուր քաղաքականութիւն ստեղծելու գերմանական ժողովուրդների պետութեանց մէջ՝ Գերմանիայի, Անգլիայի. Սկանդինաւեական պետութիւնների, Հիւսիսային Ամերիկայի։ Համագերմանականութիւն։

Պանզլօտ (յուն.), համաբարբառ բառգիրք. համեմատական բառարան բոլոր լեզուների։

Պանզան (ֆր.), մի որևէ իրի նման և համապատասխան երկրորդը. զուգակից, զոյգ։

Պանզէկտ կամ դիզէստ, հրովմէական իրաւաբանների վճիռների ժողովածու, որ կազմուց Յուստինիանոս կայսրի հրամանով երեք տարւայ ընթացքում 530—3, բաղկացած 50 գրքից, պարունակում է իր մէջ հռովմէական իրաւունքի առաջին մասը։

Պանէմօնիում (յուն.), սատանայի թագաւորութիւն, դևերի ժողովատեղի։—Ջար մարդ-

կանց ժողով։

Պանդորա, դիցարանութեան մէջ մի գեղեցիկ կոյս, որի ըստեղծագործել էր Վուլկանը, իսկ բոլոր աստուածներն էլ նրան ընծայել էին ամեն տեսակ գեղեցկութիւններ։ Մի արկղի մէջ ամփոփած նա կրում էր մարդկային բոլոր դժբաղդութիւնները իր մօտ. Էպիմեթէոսը, որ Պրոմեթէոսի եղբայրն էր, սիրահարուեց և ամուսնացաւ նրա հետ. նա բացեց այն արկղը, որի միջից դուրս թռան բոլոր դժբաղդութիւնները և տարածուեցին երկրի վրա, միայն յուսարկ յոյսը մնաց նրա մէջ։

Պանեգիրիկ (յուն.), ներբող, դրւատական ճառ կամ գրւածք. հրապարակային գովաբանական առնախօսութիւն։

Պանմէլիզմ (յուն.), համաստւածութիւն. կրօնափիլիսոփայական ուսմունք, որը Աստուած և աշխարհ գաղափարները նոյնացնում է և չի ընդունում դրանց զատ-զատ գոյութիւնը։ Տես Թէիզմ։

Պանմեկիզմ (յուն.), կոչւում է Շօպէնհաուէրի ուսմունքը, որը կամքը համարում է հոգու հիմնական կողմը և բոլոր իրերի էութիւնը։

Պանիէր (Ֆր.), յովազ։

Պանմէօն (յուն.), ամենադից մեհեան. բոլոր աստուածների տաճար հին Հռոմում։— Մի տաճար Պարիզում, ուր թաղւում են հռչակաւոր մարդիկ. անմահացածների դամբարան։

Պանէնթէիզմ (յուն.), փիլիսոփայական ուսմունք, որը պնդում է, որ Աստուած ընդգրկում է աշխարհը և ոչ թէ Աստուած աշխարհն է. աշխարհը Աստծու մէջ է։ (Ըստ Կրաուզէի 1781—1832)։

Պանիխիդա (յուն. ռուս.), հոգեհանգիստ։

Պանիկա կամ պանիրական երկիւղ, յանկարծական, առանց պատճառի սոսկում և երկիւղ, ինչպիսին հին յոյների հասկացողութեամբ սիրում էր, երբ Պան աստուածը գիշերային յանկարծակի յարձակումներ էր գործում։ Ահուվախ։

Պանիսլամիզմ (յուն), մի ուղղութիւն, որ նպատակ ունի բոլոր մահմեդական աշխարհը միացնել Թիւրքիայի գլխաւորութեամբ, որի համար Թիւրքաց Մուլթանը խալիֆ ճանաչւի։ Համիսլամութիւն։

Պանհէլլենիզմ, համայնհունականութիւն. ձգտումն բոլոր յունական ցեղերը մի պետութեան մէջ միացնելու։

Պանլատինիզմ կամ պանրոմանիզմ, ձգտումն բոլոր լատինական կամ բոմանական ցեղերից մի մեծ պետութիւն կազմելու։

Պանլոգիզմ (յուն.), Հէգէլի աշխարհահայեացքը, որ բանականութեան տրամաբանական օրէնքները միաժամանակ և իրականութեան օրէնքներն են։

Պանկրատիա (յուն.), ամենակալութիւն, ամենազօրութիւն։

Պանկրացիա, պանկրատիօն (յուն.), հին յոյների մարմնամարզական մի վարժութիւն. ըմբշամարտութիւն, որի մէջ ամեն ձեւեր գործադրւում էին՝ վազք, բռունցք, մարմնի բոլոր ուժերի լարումով։

Պանկրէաս (յուն.), աստամոքսի տակի մեծ գեղձը, որից ելած հիւթը լուծում է մնունդի բոլոր նիւթերը՝ ճարպ, սպիտակուց և օսլա։

Պաննացիոնալ (յուն. լատ.), համազգային։

Պանտուրգ, Ֆրանսիացի երգիծարան Ռաբլէի «Գարգանտիւա և Պանտագրիւէլ» վէպի հերոսներից մինը. խորամանկ, թուկից փախած, մի անգամ նաւով ճանապարհորդելիս Վ.-ը իր ուղեկիցներից մինը դցից ծովը. միւսներն էլ խղճահարելով ընկածի ձայնից իրար հետևից թափեցին ծովը։ Այստեղից «պանտուրգեան հօտ» արտայայտութիւնը, որը վերաբերում է մարդկանց ոչխարային, հօտային բնաւորութեան, որ նրանք անդիտակցաբար հետևում են մէկին։

Պանպսիխիզմ (յուն.). կոչւում է այն հայեացքը, որ ամեն բանի մէջ ընդունում է հոգի. թէ կենդանի և անկենդան, թէ գործարանաւոր և թէ անգործարան մարմինները ունին հոգի, որը սակայն զրանց մէջ տարբեր աստիճաններով է։

Պանսլաւիզմ, համսլաւոնականութիւն. ձգտումն բոլոր սլաւոնական ազգերին (ռուս. լեհ, չէխ, բուլղար, սերբ և այլն) միացնել մի ամբողջութեան մէջ քաղաքական նպատակներով Ռուսաստանի գլխաւորութեամբ։

Պանսոֆիա (յուն.), ամենագիտութիւն, ամենիմացութիւն։

Պանսոֆիօն (Ֆր.), գիշերօթիկ դպրոց։—Նեբրասկայում՝ բնակարան. ուր տալիս են բացի սենեակից նաև ուտելիքը և սպասաւորութիւն։

Պանսոֆիստ, գիշերօթիկ աշակերտ։

Պանտագրիւէլ, Ռաբլէի «Գարգանտիւա և Պանտագրիւէլ» վէպի հերոսն է, իրեն անձնական բաւականութեան համար մտածող և անհոգ տղայ։

Պանտալօն (Ֆր.), անդրավարտիք, առնագդեստ։

Պանտալօնէ, մի ծաղրական դէմք իտալական կատակերգութիւնների մէջ, սիրահարւած ծերուկ, որ հագնում է լայն անդրավարտիք, որը և կոչւում է պանտալօն։

Պանտոմիմա (յուն.), միջկատակ. դէմքի և մարմնի շարժումներով միայն մտքեր արտայայտող անխօս թատերախաղ։

Պանտոֆէլ (գերմ.), սենեակի կիսակօշիկ, հողաթափ։

Պանրօմանիզմ տես պանլատինիզմ...

Պանօպտիկում (յուն. լատ.), մի հաստատութիւն, ուր մեղրամոմից շինած զանազան կերպարանքներ և առարկաներ են ցուցադրւում։

Պանօրամա (յուն.), շրջանկար. բոլորաձև նկար մի քաղաքի, դաշտավայրի և այլն, որի մէջ տեղը կանգնելով կարելի է դիտել ամբողջ տեսարանը։

Պաշկովցի (ռուս.), հետևողներ մի կրօնական ազանդի Ռուսաստանում, որի քարոզիչը եղաւ Անգլիացի գնդապետ լորդ Ռէդստոկ, իսկ Ռուսաստանում տարածուց շնոր իւ հիմնադրի անձամբ քարոզի և Պաշկով գիւղատեղի եռանդուն գործունէութեան։ Մերժում են սրբերի պատկերները, սրբերին, խորհուրդները և հոգևորականութիւնը նպատակն է անձնական կատարելագործում, բարեգործութիւն։ Տարածւած էր Ռուսաստանի բարձր հասարակութեան մէջ։

Պատգամ (լատ.), դաշտր, հանգիստ, ձայնամիջոց։

Պատպէրիզմ (անգլ.), ժողովրդական մեծ զանգւածների անտեսական մեծ թշուառութիւնը. պաբատութիւն, անապահովութիւն ժողովրդի։

Պաշկա (դերմ.), կապոց, ծրար, փաթեթ։

Պաշտալի, պաշօլի։ զօրեղ հոտով անուշահոտութիւն.

Պապ (լատ.), կաթոլիկ եկեղեցու պետը և բարձրագոյն հոգևորականը, որ իբրև համարում է Քրիստոսի ուղղակի և միակ յաջորդը և գահում է Հռոմում։

Պապազայ (խպան.), թուխթակ։

Պապիզմ պապականութիւն, կաթոլիկ եկեղեցու վարդապետութիւնը այն մասին, որ պապը Քրիստոսի փոխանորդն է երկրի վրա իբրև յաջորդ Պետրոս առաքեալի և անսխալական է։

Պապիրօս (իսպ.), ծխախոտի գլանակ։

Պապիրուս (յուն.), հին եգիպտացոց գործածած թուղթը գրութեան համար, որ պատրաստում էին որոշ տեսակի եղեգից։

Պապուտս (մալայերէն), Աւստրալիայի տեսակութիւն։

Պաշալիկ (թուրք.), միջնադարեան ոսկեզրամ քայլող ասպետի պատկերով։

Պասալ (ռուս.), հին Ռուսաստանի քաղաքների այն մասը, որը ընկած էր միջնաբերդից դուրս, այնտեղ բնակւում էին առևտրով և արդիւնագործութեամբ պարապող քաղաքացիք։

Պասադնիկ (ռուս.), իշխանի տեղապահը հին Ռուսաստանում. իսկ Նովգորոդում՝ ընտրւած քաղաքապետ։

Պասադնիցա (ռուս.), պասադնիկուհի։

Պասատ (Ֆր.), անգլ. երկու փողոց միացնող մի նրբափողոց, որը մի մեծ շինութեան մասն է կազմում։

Պասաժիր (Ֆր.), ճանապարհորդ, ուղևոր անցորդ։

Պասասներ, կանոնաւորապէս արևադարձների արանքում փչող քամիները՝ հիւսիսայինները կիսագնդում հիւսիսարևմուտքից, իսկ հարաւայինում՝ հարաւարևմուտքից։

Պասիանս (Ֆր.), թղթով վիճակ բանալու մի տեսակը։

Պասիվ առևտուր կոչում է մի երկրի առևտուրը, երբ նա ապրանք է ներմուծում արտահանմանից, քան արտահանում է, հետևաբար և դրամը դուրս է գնում երկրից։ Սրա հակառակ ակտիվ առևտուր կոչում է այն առևտուրը, երբ երկիրը աւելի ապրանք արտահանում է քան ներմուծում, հետևաբար և աւելի դրամ է մտնում երկիրը։

Պասիվ (լատ.), կրաւորական։—Հաշւապահութեան մէջ պարտք, ելք։

Պասիօն (Ֆր.), Քրիստոսի չարչարանքը։—կիրք, սէր։—Սիրոյ առարկայ։

Պասկա (ռուս.), զատկական հաց ձուով, իւղով և շաքարով։

Պասկիլ (իտալ.), հայհոյական բովանդակութեամբ անբարոյական մի գրւածք։ Պարսաւագրութիւն։

Պասմա տես բասմա։

Պասպարտու (Ֆր.), հատ թղթից շրջանակ մի կամ մի քանի պատկերի համար. համաշրջանակ։

Պասպօրտ (Ֆր.), պաշտպօրտ, բաշպօրթ, անցագիր. պետութեան կամ համայնքի կողմից տրւած վկայագիր ճանապարհորդութեան կամ մի տեղում բնակւելու իրաւունքի համար։

Պաստէտ, պաշտէտ (դեղմ.), հաւի, որսի և այլն մսով պատրաստած կարկանդակ. մանաւորապէս յայտնի են Սարատովի պաստէտները։

Պաստէօրիզացիա, Ֆրանսիացի գիտնական Լուի Պաստէօրի հղանակով գինին և այլ հեղուկներ մինչև 50—60 աստիճան տաքացնելով մեռցնել ոտմային տարրերը և դարձնել երկար պահպանելի։

Պաստիլա, փաստիլ (Ֆր.), պաուդրի հիւթ, թանձր եփած և թերթաձև չորացրած։ Պաստեղ։

Պաստօր (լատ.), հովիւ, բազմաքաղաքական քահանայ։—Պաստորալ, հովուական, գիւղական։

Պաստէյնիներ, մարմնամարզական խմբեր, որոնք կազմւեցին Ռուսաստանում նոր ժամանակս հետևողութեամբ Պետրոս Մեծի ժամանակ գոյութիւն ունեցող «Потѣшная рота»-ի որ վաշտ էր ազնւական դասի երիտասարդներից։

Պատէնտ (լատ.), վկայական, որ տրւում է գիւտարարին, որով նրան բացառիկ իրաւունք է տրւում որոշ քանակութեամբ տարիների ընթացքում իր գիւտը արդիւնագործել, վաճառել և նրանից եկած արդիւնքը միանակ վայելել։—Վկայական որը տրւած կառավարութեան կողմից վաճառականին, որով նրան իրաւունք է տրւում վաճառել կամ արդիւնագործել այնպիսի առարկաներ, որոնք ակցիզի են ենթակայ։

Պատէր (լատ.), հայր. կաթոլիկ քահանայ կամ վանական։—Պատէր նոստէր (լատ.), հայր մեր աղօթքը։

Պատտա (Ֆր.), գաւառաբարբառ, գեղջկաբանութ։

Պատրիարխ (յուն.), նահապետ, հայրապետ։—Բարձր հոգևոր կոչում արևելեան եկեղեցիներում։ Պատրիարխի ծիրուկ։

Պատրիարխիա (յուն.), հայրապետութիւն, նահապետութիւն, համայնակեցութեան այն ձևը, որի ազգաբնակութիւնը մի ընտանիքից ծագած մի ամբողջ ցեղ է և կառավարւում է պատրիարխի—նահապետի միջոցով, որը այդ ցեղի ամենատարիքաւորն է։

Պատրիարխատ, այն շրջանը, որ գտնւում է մի պատրիարքի կառավարութեան ներքոյ։—Ընտանեկան կազմակերպութեան այն ձևը, որտեղ իշխանութիւնը պատկանում է հօրը. այնինչ եղել են ժամանակներ երբ տիրապետել է մատրիարխատը, այսինքն երբ մայրն է եղել առաջնակարգ իրաւունքի տէրը և իշխանաւորը ընտանիքում։

Պատրիմօնիալ, ժառանգական։—Պ. պետութիւն, այնպիսին, որտեղ բարձրագոյն իշխանութիւնը համարւում է մի պետի մանաւանդ իրաւունքը և առանց նրա համաձայնութեան չի կարող նրանից առնւել։

Պատրիմօնիում (լատ.), հայրենական ժառանգական կալւածք,

Պատրիցիյ (լատ.), պատրիկ. պայազատ։ Բարձր ազնւականութիւնը հին Հռոմում, որը միայն ունէր քաղաքական իրաւունքներ, մինչև որ պլեբէյները հաւասար իրաւունքներ ձեռք բերին։—Քաղաքացիների բարձր դասը միջնադարեան Գերմանիայում։

Պատրիօտ (լատ.), հայրենասէր։

Պատրիօտիզմ, հայրենասիրութիւն։ Հայրենիքին ծառայելու պատրաստակամութիւն։

Պատրուլ (Ֆր.), պինդորական պիշերապահների խումբ, որ շրջում է։

Պատրօն (լատ.), հովանաւո-

բող. տէր—Հին փաստաբան, որի մօտ երիտասարդը գրում է իրրև օգնական և նրա ղեկավարութեամբ վարժւում գործեր վարելում.—Մի վայրի հովանաւորող սուբր:—փամփուշտ.

Պատրօնաժ (ֆր.), հովանաւորող գործատիրոջ կամ արհեստաւորի կողմից իր գործաւորների նկատմամբ մարզապարական դիտումներով:

Պատրօնատ (լատ.), այն իրաւունքն է, որ եկեղեցին տալիս է մի աշխարհական մարդի կամ ընկերութեան որևէ եկեղեցի-համայնքի մէջ: Պ. սերտում է յաճախ այն պատճառով, որ աշխարհական անհատներ իրենց դրամով եկեղեցի են կառուցանում և հետևաբար այդ եկեղեցու նկատմամբ նրանց իրաւունք է տրւում, օրինակ, հոգևորականներ կարգել և այլն:

Պատրօնէս (ֆր.), հովանաւորուհի, բարեգործուհի:

Պատրօնտաշ (լատ. գերմ.), փամփուշտաման. գօտի կամ պայուսակ, որի վրա շարւում են փամփուշտներ:

Պարաբէլում, նոր ժամանակներում ռուսաց զօրքի մէջ գործածութեան մտած ատրճանակի մի տեսակը:

Պարաբրահմա (հնդ.), բարձրագոյն էակ:

Պարագենեզիս (յուն.), մեռածների միաժամանակ գալուելը միևնոյն դանդաւածի մէջ, որից կարելի է լինում որոշել նրանց ծագման ժամանակը և յարաբերութիւնը դէպի իրար: Մակածունդ:

Պարագրամմա (յուն.), անհարազատ յաւելուած մի գրուածքի:—Բառի մէջ նրա մի տառի փոփոխումն, որը ազդում է նրա նշանակութիւնը:

Պարագրաֆ (յուն.), յօդուած, հատուած. շարադրութեան կամ օրէնսգրքի որևէ առանձին հատուածը: Սրա նշանն է §:

Պարալ (ֆր.), զօրահանդէս, շքահանդէս:

Պարալիզ (լատ.), դրախտ:

Պարալօրա (յուն.), հակակարծիք, ճշմարտազանցութիւն. մի կարծիք, որ մարդկային բանականութեան հակասում է. սրտակարդ, նորանշան, տրամակերպ հայեացք:

Պարալօրալ, նորանշան, նորօրինակ, հակակերպ:

Պարագիա, (յուն.), այն բոլոր սովը և կենդանիները, որոնք ապրում են ուրիշների վրա և իրենց անունդը ծծում են նրանց մարմնից. այլաբոյծ:—Ուրիշի հաշւով ապրող մարդ, հոգևորական, սեղանաբոյծ:

Պարալել (յուն.), զուգահեռական գծեր, որոնք միշտ իրարից միևնոյն հեռաւորութեան վրա են և կարող են անվերջ շարունակել առանց հանդիպելու:

Պարալէլիզմ (յուն.), զուգահեռականութիւն այսպէս է անւանւում Սպինոզայի (1632—1677) փիլիսոփայական ուսմունքը. միայն մի հիմնական սուբստանց, եակ կայ՝ աստուածութիւն կամ բնութիւն, որը երկու ատրիբուտ ունի՝ մտածմունք և տարածականութիւն. գազափարները՝ հոգևորը մտածմունքի ատրիբուտից է. մարմինը՝ տարածականութեան. գազափարները (հոգին, ոգին, հոգեկանը) չեն հանդիպանում պատճառ մարմնի և ընդհակառակը այնինչ երկուսն էլ բղխում էին միևնոյն աստուածութեան էութիւնից և ընթանում են զուգահեռաբար. հոգեղէնը և մարմնականը իրար վրա որևէ ներգործութիւն չունին, երկուսն էլ միևնոյն յաւիտենական աստուածութեան զանազան կողմերն են:

Պարալէլօգրամ, զուգահեռակողմ. այնպիսի քառանկիւնի ձև, որի հանդիպակաց կողմերը իրար զուգահեռական են և հաւասար: Մասնաւորաբար՝ երկարաւուն քառանկիւնի, որի երկու անկիւնը բութ են, երկուսը՝ սուր:

Պարալէլօգրամ ուժերի, այն միջին ուղղութիւնը, որը կարող է փոխարինել երկու տարբեր ուղղութեամբ միևնոյն կէտում ներգործող ուժերին և որը կունենայ այն երկուսին հաւասար զօրութիւն, իսկ նրա ուղղութիւնը կընկնի դիագօնալ երկու ուժերի ուղղութեամբ կառուցած շեղանկիւն քառանկիւնու:

Պարալիչ (յուն.), կաթւած. հիւանդութիւն է, որի հետևանքով մարմնի որևէ մասում զգայութիւնը կորչում է:

Պարալիտիկ, կաթւածահար:

Պարալօգիա (յուն.), մոլորութիւն, սխալ:—Զառանցանք: Հակապրանականութիւն:—Պարալօգիզմ, անճիշտ եզրակացութիւն:—Միտք հաւաքարատնութիւն:

Պարամօրֆիզմ (յուն.), ժամանակագրական այնպիսի սխալ, որով մի դէպքի ժամանակը դրւում է նրա կատարելուց ուշ:

Պարանոյ (ռուս.), շոգենաւ:

Պարաշիւտ (ֆր.), օդագնացութեան մէջ գործածական մի գործիք հովանոցի ձևով, որը ընկնելիս օդի դիմադրութեան շնորհիւ արագութիւնը մեղմացնում է:

Պարապէտ (ֆր.), միևնոյն մարդկային կուրծքը հանդող որմ, որ կառուցւում է տանիքներում, ամրոցների վրա, գետափին և այլն:—Մի հրապարակ է Բագւում:

Պարասիկ (ռուս.), շոգեկաթսայ:

Պարաֆրազ (յուն.), մեկի և նրբին կտորների մեկնութիւն:

Ընդարձակ ճոպաղ թարգմանութիւն բնագրի:—Քերականական վարժութեան համար մի նախադասութեան ձևափոխումը այլևայլ ժամանակներով և եղանակներով.—Երաժշտութեան մէջ որևէ նիւթի ճոխացումը և զարդարումը սեփական վարիացիաներով:

Պարդօն (ֆր.), ներողութիւն:

Պարդէսիւ (ֆր.), վերարկու:

Պար էքսէլանս (ֆր.), գերազանցապէս. առանձնապէս:

Պարթենոգենէզիս (յուն.), սաորին գործարանաւոր մարմինների աճեցման մի ձևը, երբ ծնունդը տեղի է ունենում առանց ձուի բեղմնաւորման. կուսածնունդ:

Պարթենոգենետիկ, կուսածին, կուսածննդական:

Պարի տես ալ սպարի:

Պարիա (հնդ.), ամենացածր և աւազ դասը Հնդկաստանում, որ ազգատ է և տարուկ, և ճանաչւած է անմաքուր բոլոր չորս կաստաների կողմից: Անարգած և իրաւազուրկ մարդ:

Պարիկ (ֆր.), կիզմամ.—Պարիկիմախէր (գերմ.), կիզմամագործ: Վարպետիր. սափրիչ:

Պարիս, Տրօացոց թագաւոր Պրիամոսի որդին, որը մի ոսկէ խնձոր, վրան գրւած «ամենագեղեցկին», ուներ Ափրոդիտէին և այսպիսով յուզեց վէճը նրա Աթենասի և Հէրայի, թէ ով է նրանցից ամենագեղեցիկը: Ի նշան երախտապարտութեան Ափրոդիտէն նրան օգնեց առևան-

դել Սպարապի թագաւոր Միհնէլայոսի կնոջը՝ Հեղինէին, որի պատճառով և ծագեց Տրոական պատերազմը։

Պարիտէտ (լատ.), իրաւահաւասարութիւն։

Պարլամէնտ (ֆր., խորհրդարան, ազգային ժողով։ Ժողովրդական ընտրովի ներկայացուցիչների ժողով օրէնսդրական իրաւունքով, որ պարբերաբար գումարւում է նիստերի որոշ ժամանակաշրջանում։

Պարլամէնտարիզմ. պետական կառավարութեան այն ձևը, որտեղ թէ օրէնսդրական իշխանութիւնը, թէ կառավարչական իշխանութեան ընտրութիւնը և թէ վերջինիս վրա վերահսկողութեան իրաւունքը պատկանում է պարլամէնտին, ժողովրդական ընտրովի ներկայացուցչական ժողովին։ Պ. մէջ մինիստրները ընտրում են մեծամասնութիւն կազմող կուսակցութիւնից. պատասխանատու են պարլամէնտի առաջ իրենց գործողութիւնների համար։

Պարլամէնտէօր (ֆր.), բանագնաց, հրէշտակ- խաղաղութեան պայմանների մասին բանակցող։

Պարկ (անգլ.), բնական կամ արհեստական անտառ յատուկ ճանապարհներով կառքերի համար և ուղիներ ոտով զբօսնողների համար։—Թնդանօթաձիգ գօրքի գործիքների պահպանութեան տեղ։

Պարկեան բոյրեր, Զևսի աղջիկները, որոնցից մինը մանում է կեանքի թելը, երկրորդը չափում, իսկ երրորդը կարում։

Պարկէտ, կոր-կոր իրար մէջ հագցրած տախտակներից պատրաստած յատակ։—Թատրոնում յատակի վրա դասաւորւած տեղերի մի որոշ մասը։

Պառնաս (յուն.), Ապոլլոնին և Մուսաներին նւիրւած սրբազան լեռը Յունաստանում։—Բանաստեղծների հայրենիք։

Պառնասեաններ, բանաստեղծութեան մի ուղղութիւն Ֆրանսիայում 19-րդ դարի երկրորդ կիսում, որը սկսեց հակազդել *romantisme*-ին հետևելով առաբկայական ուղղութեան և ձգտելով մշակելով ձևի կատարելութիւնը։

Պարնիկ (ռուս.), չնմուշ. ապակիներով ծածկւած մի տեղ, որի մէջ՝ եղանակները դեռ չըտաքացած, բանջարեղէն են աճեցնում։

Պարտայտագ (գերմ.), կուսակցական համագումար Գերմանիայում. մասնաւորաբար՝ ազգեալ դեմօկրատիայինը։

Պարուիկ (ռուս.), զինւորական ապագի առաջին ասպիճաններից մէկը։

Պարուսին [ռուս.), կանեփից գործած հատ կտոր առագաստների, ծածկոցների և հագուստների համար։

Պարտէր (ֆր.), թատրոնում յատակի վրա դրւած տեղերը, որոնք կից են բեմին։—Գեներալ-ադյութանտ շէնքի ամենացած յարկը։

Պարտիա, պարտի (ֆր.), կուսակցութիւն. հասարակական խնդիրներում միևնոյն հայեացքները դաւանող և միևնոյն քաղաքականութեան հետևող մարդկանց խումբ։—Մի խումբ, մի ձևոք (խաղի մէջ)։

Պարտիզան ֆր.), որևէ կուսակցութեան կողմնակից։—*Պարտիզանական կռիւ*, կռիւ առանձին, ինքնուրոյն գործող հատւածներով, որոնք անսպասելի յարձակումներով վնասում են թշնամուն այլ և այլ կողմից։

Պարտիկուլարիզմ (լատ.), դաշնակցական պետութիւնների մէջ որևէ բաղկացուցիչ պետութեան ձգտումը առանձնանալու կամ իր յատուկ քաղաքականութիւնը ունենալու ընդհանուրից տարբեր. — Պարտիկուլէր, մասնակի, մասնաւոր։

Պարտնէօր (անգլ.), մասնակից մի ձեռնարկութեան. գործակից։ Խաղընկեր։

Պարտիտուրա (իտալ.), որևէ բազմաձայն եղանակ այնպէս ձայնագրւած, որ առանձին ձայնները իրար տակ են լինում դասաւորւած։

Պարցէլլա, պարցել (լատ.), հողի մանր կտոր, որ առաջացել է իբրև հետևանք մեծ կտորի բաշխման բազմաթիւ ժառանգների մէջ, մշակութեան յարմարութեան և այլ նպատակով ամբողջ հողակտորի մանր մասերի բաժանման և այլն։

Պարսլնիւ (ֆր.), յանկարծակի բարձրացած ոմն, որը ցածր շրջանից աւելի բարձր վիճակի հասնելով համեստութիւնը կորցնում է և աներեսանում։ Բախտահաս, բախտագիւտ. չըտես։

Պարօղիա (յուն.), մի յայտնի ոտանաւորի կամ երգի արտաքին ձևով և ծաղրական բովանդակութեամբ գրւածք։ Յաբերգութիւն։

Պարօղիատ, պարօղիաներ Դրող։

Պարօլ (ֆր.), պայմանախօսք, որի գիտնալը անհրաժեշտ է պինւորական պահակի սահմանից անցնել կարողանալու համար։

Պարօկսիզմ (յուն.), զայրոյթ, հիւանդութեան ամենասաստիկ ժամանակը։

Պարօմ, լատ, լատատիայ։ Կամուրջի բացակայութեան դէպքում մեծ գետերից անցնելու համար յարմարեցրած լաստ, որ գնում է մի ափից միւսը ձգւած պարանի ուղղութեամբ նրանից կապւած։

Պարֆօրս (ֆր.), ուժով, ուժեղութեամբ։ — Որտրդութիւն բարակներով։

Պարֆիւմ (ֆր.), անուշահոտութիւն։

Պացիէնտ (լատ.), կոչւում է հիւանդը իրեն բժշկող բժշկի համար։

Պացիֆիկացիա (լատ.), խաղաղացում, հաշտեցում։—*Պացիֆիկ ովկիանոս*, մեծ կամ խաղաղ ովկ.։

Պաւնտկա (ռուս.), ազգաբարոզ, հրաւիրող գրութիւն դատարանից, փոստից և այլն։

Պաւիան (գերմ.), կարճագէմ կապիկ Աֆրիկայից։

Պաւիլիօն (ֆր.), փայտէ թեթև շէնք, յաճախ առանց պատերի, պարտէզում, ցուցահանդէսում և այլն։

Պաֆօս տես պաֆօս։

Պեատակ, պետակ (ռուս.), պղնձէ հինգ կոպէկանոց ռուսաց։

Պերեղել (ռուս.), վերաբաժանութիւն. համայնական հողերի կրկնաբաժանութիւնը որոշ տարբերներից յետոյ։

Պերեկլադնոյ (ռուս.), փոստի կառք։

Պերեսէլ (ռուս.), լեռնային ճանապարհ, որը սկզբում բարձրանում է և ապա իջնում, որով անցնում են լեռնաշղթայի միւս կողմը։

Պերեուօղ (ռուս.), փոխադրութիւն գրամի փոստով, մուրհակով։—Թարգմանութիւն։ — *Պերեուօղիկ*, թարգման։

Պէգաս (յուն.), հին յունաց դիցաբանութեան մէջ թեւաւոր

ձի, որը ծնվել է Մէդուզայի արիւնից, երբ Պերսեսը նրա գլուխը կտրեց։ Պեգասը իր սմբակի հարուածով Հիլիկոն սարի գլխին բղխեցրեց Հիպօկրէն աղբիւրը, որի ջուրը բանաստեղծական ոգևորութիւն էր ներշնչում։ Պ.-ը նշանաբան է բանաստեղծական ոգևորութեան և վերասլաց երևակայութեան։

Պեգասը հեծնել, թամբել և այլն նշանակում է ոտանաւորներ գրել, բանաստեղծութիւն անել։ Թոշնածի։

Պեղազօզ (յուն.), մանկավարժ։—Պեղազօգիկա, մանկավարժութիւն. գիտութիւն երեխաների կրթութեան և դաստիարակութեան եղանակների մասին։

Պեղալ (լատ.), ոռնակ. երգեհոնի կամ դաշնամուրի մի մասը, որի վրա ոտքով սեղմում են, և դրանից նւագածութեան ձայնը ուժեղանում է կամ ձգւում։ Նոյնը այլևայլ մեքենաների և գործիքների մէջ, որի վրա ոտքը սեղմելով այս կամ այն կերպ ազդում են։

Պեղանա (ֆր.), մանրակրկիտ մարդ, որը էականը թողած խստութեամբ հետևում է մի անգամ ընդունած կանոնի բոլոր արտաքին մանրամասնութիւնին։ Սահմանափակ հայեացքի տէր, անընդունակ հոգևոր խոշոր ապրումների։—Պեդանտիզմ, պեդանտութիւն, տառակերութիւն, մանրակրկտութիւն։

Պեղել (լատ.), համալսարանի ծառայ։ Ուսանողները երբեմն կանչում են նաև պուղել։

Պեղերաստ (յուն.), արուագէտ։

Պեղերին (ֆր.), ուռնոց. կանոնց հագուստի մի տեսակը մեծ օձիքի ձևով։

Պելիկան (լատ.), հաւալուսն, թռնդ. մեծ լողացող թռչուն է, ներքին ծնոտի տակ պարկով, կուռքի ծայրը կեռ։ Մայրական սիրոյ նշանաբան։—Առած հանելու գործիք—Քիմիայի մէջ գործածական երկփող սրւակ։

Պէխ տես բէխ։

Պեկունէր (լատ.), դրամական, դրամապէս։

Պէյզաժ տես լանդշաֆտ։

Պէյզան (ֆր.), գիւղացի. ռամիկ։

Պէնալ (ֆր.), երկարաւուն տուփ՝ գրիչ, մատիտ և նման պիտոյքներ դնելու համար։

Պէնասներ տես լարներ։

Պէնէլօպէ, Ոդիսեսի կինը, որը հոչակաւոր է իր հաւատարմութեամբ դէպի իր ամուսինը սրա քսան տարուայ բացակայութեան ընթացքում։ Բազմաթիւ հարսնացուներից ազատուելու համար, նա խոստացել էր մէկին առնել այն ժամանակ, երբ իր սկսած գործը կըզործէ կըվերջացնէ. բայց ցերեկւայ գործածը գիշերը քանդում էր և անվերջ ձգձգում. այստեղից էլ Պենէլօպէի աշխատանք, կոչւում է մի գործ, որը դիտաւորեալ կերպով անվերջ շարունակում են։

Պէնի, յոգնակին՝ պէնիս, անգլիական դրամի ամենափոքր միութիւնը — 3 կոպէկ — 10 սանտիմ։

Պէնի։ ուշացած հարկի տուգանք։

Պէնիւար (ֆր.), կանացի լայն և արձակ զգեստ, որ հագնում են առաւօտները կամ մազերը սանրելիս։

Պէնա տես պէնի

Պէնսիա (լատ.), կենսաթոշակ, դրամական գումար, որ տառնում է մէկը ամսէ ամիս մինչև իր կեանքի վերջը որևէ մտնաւոր հատուցութիւնից կամ պետութիւնից իր երկարատևից ծառայութեան համար։

Պէնանէ (ֆր.), ակնոց, որ հնծցնում են քթի վրա։

Պենատրսեան, հինգ դրամանոց յունական դրամ։ Տես դրախմէն։

Պենտակրր (յուն.), երկրաչափական մարմին, որ ունի հինգ կողմ. հնգանիստ։

Պենտեկոստէ (յուն.), զատկից սկսած յիսուն օր անց. հոգեգալուստ։

Պէ-սէ-էմ, սկզբնատառերի անունը լեհերէն անուան ղեկավան ազգայնականական կուսակցութեան։

Պեսպին (յուն.), առաքինասիրին մի տիպ, որ մարմնցնում է կեղտակուրը մարդին։

Պեսէտա, իսպանական դրամական միաւորը — 1 ֆրանկ = 37 կոպէկ։

Պեսիմիզմ (լատ.), յուսահատութիւն. փիլիսոփայական այն աշխարհայեացքը, որը մեր աշխարհը համարում է ամենավատը բոլոր աշխարհներից. երջանկութիւն գոյութիւն չունի. աշխարհը անբանական կամք է. մի նպատակի հասնելով մարդ չի բաւարարում, այլ ձգտում է նորերին. ամեն բան ունայն է, իսկ կեանքը պատրանք. տանջանքը ավելի շատ քան հաճոյքը։ Այս աշխարհահայեացքը հիմնաւորել են Շօպէնհաուէր (1788—1860) և Հարտման (1842—1906)։ Առօրեայ մտքով պ. նշանակում է հակումն ամեն բան մռայլ, վատ և անմխիթար պատկերացնելու։ Հակառակը՝ օպտիմիզմ, լաւատեսութիւն։ Պ.-ով բռնված մարդը կոչում է պէսիմիստ։

Պեսարդ (ֆր.), հատած կոնաձև անօթ լցրած վառօդով, որով պայթեցնում են գետնի, պարիսպները։—Գլանաձև անօթ վառօդով լցրած, որ դնում են երկաթեղէն գծի վրա և պայթեցնելով զգուշացնում է մեքենավարին առաջիկայ վտանգից։

Պետել տես բէտել։

Պետիա (ֆր.), մանր տպարանական տառ։

Պետիցա պէտիսիօն (լատ.), խնդրագիր. որ ուղղում է անհատ քաղաքացու քաղաքացիների կամ ժողովրդական ներկայացուցիչների կողմից պետական իշխանութեան կամ մարմնոյին։ Պետիցիայի իրաւունքը այն իրաւունքն է, որ ունին ազատ երկրներում քաղաքացիները և պարլամենտները հասարակական կամ անհատական խնդրագրեր ուղղելու կառավարութեան, միապետին և այլն արտայայտելով իրենց ըղձքը վարչութեան այս կամ այն ընթացքի դէմ կամ իրենց առաջարկները այն ձեռնարկների համար, որ նրանք կարևոր են համարում հասարակական կեանքի համար։

Պետրօլէում (լատ.), քարիւղ. լուսաւորութեան համար գործածական նաւթը։

Պէր (ֆր.), Անգլիայի բարձր աղնւականութեան տիտղոս է. անգամ Անգլիայի բարձր պալատի։

Պէրգամէնա (լատ.), մագաղաթ։

Պէրի, պէրութիւն, պէրի տիտղոս։

Պէրիզէօն տես ապօգէօն։

Պէրիկլէսի դարաշրջան, գեղարուեստների ծաղկման շրջան, որովհետև հէն Ա.թէնքի կառավարիչ Պերիկլէսի ժամանակ ապրեցող գեղարուեստները խիստ ծաղկեցին։

Պէրիպատէտիկեաններ կոչւում էին Արիստօտէլի ուսումն-

քի հետևողները, որոնք զբաղուում էին նրանով, որ նրա վարդապետութիւնը լուսաբանում էին, մեկնում, գիտականօրէն հիմնաւորում։

Պէրիպէտիա (յուն.), անըսպասելի լուծումն թատրոնական հանդոյցի. յանկարծական փոփոխութիւն վիճակի։

Պէրիֆէրիա (յուն.), արտաքին մասեր. շրջակայք։

Պէրիֆրազ տես պարաֆրազ։

Պէրիօդ (յուն.), ժամանակաշրջան։—Մի մոլորակի շրջանառութեան ժամանակը. շրջաբերութիւն։—Դաշտան։—Պարբերութիւն թւաբանութեան մէջ։ Պարբերութիւն. մի ընդարձակ բարդ նախադասութիւն ամբողջացած մտքով և քերականօրէն կատարեալ։

Պէրիօդիկ, պարբերական։

Պէրլ (լատ.), ակն, մարգարիտ։

Պէրմանենտ (լատ.), տևական, մշտատև, յարատև, անընդհատ։

Պէրոն (առնակը.), արևելեան պաշօնների գլխաւոր աստուածութիւնը, որոտի և կայծակի աստուածը, որ և ստեղծող է և աստուած պտղաբերութեան։

Պէրպէնդիկուլար (լատ.), ուղղահայեաց։

Պէրպէտուէլ (Ֆր.), մշտնջենապէս, յաւէրժ, յաւէտ։

Պէրպէտուում մօբիլէ տես perpetuum mobile.

Պէրսէոս, իպիտէրի որդին, որ կարեց Սէդուզայի գլուխը։

Պէրսիզմ, պարսկականութիւն։

Պէրպէկտիվ (լատ.), հեռանկար։ Աբուտա՝ նկարի վրա հետևն պատկերացնելու այնպէս, ինչպէս նա երևում է իրականութեան մէջ։ — Դիակ. հայեացք դէպի ապագան։

Պէրսօն (լատ.), անձն, անձնաւորութիւն։

Պէրսօնա գրատա (լատ.), առանձին դիրք ունեցող անձնաւորութիւն. որ իշխանաւորները մեծ հաճոյքով են ընդունում. շնորհ վայելող անձն։

Պէրսօնալ (Ֆր.), մի գործի հետ կապած բոլոր մարդիկ. օր. նաւի ալ., նաւի վրա ծառայող բոլոր մարդիկ։

Պէրսօնալ, անձնական.

Պէրսօնիֆիկացիա (լատ.), անձնաւորացումն. որևէ վերացական բան իբրև անձն պատկերացնելը։

Պէրտուրբացիա (լատ.), խառնաշփոթ. յեղաշրջում։

Պէրրօն (Ֆր.). տան դրսի կողմից առնդուղք, որի վերևում կայ մի հարթութիւն—կառամատոյց. երկաթուղու կայարաններում այն հարթ տարածութիւնը, որի վրայից բարձրանում են վագոնները կամ իջնում։

Պէրցէպցիա (լատ.), հասկացողութիւն, ըմբռնումն, գիտակից պատկերացում. այն գործողութիւնը, որով գիտակցութիւնը ընդգրկում է պատկերացման բովանդակութիւնը։

Պէրսէրգ (լատ.), խեղաթիւր, փչացած։

Պէրսէվ տես քաբմազ։

Պէօբլ (գերմ.), կոպիտ, բութ, անհասկացող ամբոխ։

Պէրֆէկտ (լատ.), կատարեալ, լրիւ։

Պէրֆիդ (Ֆր.), նենգ, նենգամիտ։

Պի (յուն.), յունարէն «պ.» տառի անունը, որ երկրաչափութեան մէջ նշանակում է շրջագծի յարաբերութիւնը դէպի իր տրամագիծը = 3,1415926: 1.

Պիա ղէզիղէրիա (լատ.), բարի ցանկութիւն (որ սովորաբար ցանկութիւն էլ ասում է)։

Պիանինօ (իտալ.), դաշնակ։

Պիանիսիմօ (իտալ.), շատ մեղմ։

Պիանիստ, դաշնակահար. դաշնամուր նուագող։

Պիանօ (իտալ.), մեղմ. նուբր։ —Դաշնամուր, որ ուղղահայեաց կիրք ունի։

Պիանոֆօրտէ տես ֆօրտէպիանօ։

Պիատտ (իտալ.), տես դրուշ։

Պիացցա (իտալ.), լայն փողոց, հրապարակ Իտալիայում։

Պիգօլօ (իտալ.), փոքրիկ սբրինդ (ֆլէյտ), որը մի ութնեակ բարձր է հնչում սովորականից. փոքրիկ ջութակ։—10—14 տարեկան սպասուհու ճաշարանային։

Պիզմալիօն (յուն.), Կիպրոսի առասպելական թագաւորը, որ լաւ քանդակագործ էր և իր ճաշակի համեմատ ոչ մի աղջիկ չէր գտնում։ Նա փղոսկրից քանդակեց իր ուզած գեղեցկութեամբ մի արձան և այնքան սիրահարուեց իր ստեղծագործութեան վրա, որ խնդրեց Վէնէրայից կեանք տալ նրան. Վէնէրան կատարեց նրա խնդիրքը, և նա ամուսնացաւ իր ըստեղծած գեղեցկուհու հետ։

Պիզմէյոս (յուն.), առասպելական մանր մարդիկ բռունցքի մեծութեան, որոնք յոյն հեղինակների ասելով ապրում էին հիւսիսային Աֆրիկայում։

Պիզմէնտ (լատ.), գունանիւթ. կենդանիների և բոյսերի բջիջներում գտնուած ներկող նիւթը, որից է կախուած մարմնի, մազերի և աչքերի գոյնը։

Պիլջակ (անգլ.), եւրոպական ձևի տղամարդի սովորական վերնազգեստ կարճ փիշերով։

Պիէս (Ֆր.), կոտր. թատերական գրուածք, որ խաղում են բեմի վրա։ Երաժշտական մի կտոր։ Գրուածք։

Պիէտէտ (լատ.), բարեպաշտութիւն։ Պատկառանք դէպի մեծերը։

Պիէտիզմ (լատ.), մի ուղղութիւն է Գերմանիայում, որ աւելի լաւ էր համարում լինել ներքուստ բարեպաշտ, գործնական կեանքում սիրոյ գործեր կատարել և հետզհետէ բարոյապէս կատարելագործուել, քան թէ եկեղեցական կանոններին հետևել։

Պիէրօ (իտալ.), իտալական կատակերգութիւնների մէջ պարզամիտ ծառայի դեր։—Պիէրլօ՝ նոյնը կնոջ կերպարանքով։—Այդպիսի դիմակ և հագուստ։

Պիլատէս, յոյն առասպելների մէջ Օրէստէսի ընկերը և հաւատարիմ բարեկամը, որ պատրաստ էր զոհել իր ընկերոջ համար։—Հաւատարիմ անձնազոհ ընկեր։

Պիլիլ (լատ.), դեղահատ. գընդաձև պատրաստած դեղ հեշտութեամբ կուլ տալու համար։ —Դառնութիւն, անախորժութիւն։

Պիկաղօր (իսպ.), տեգաւոր մարտիկ իսպանական ցլամարտում։

Պիկանտ (Ֆր.). կծու, սուր։ —Գրաւիչ, գլգռիչ։

Պիկէ (Ֆր.), մի տեսակ սպիտած գործուածք բամբակից։

Պիկէտ (Ֆր.), փոքրիկ զօրախումբ, որ պատերազմի ժամանակ դիտում է թշնամու գործողութիւնները և յանկարծական յարձակումներ է գործում։ —Մի տեսակ թղթախաղ։

Պիկնիկ (Ֆր.), խմբական ընդոյք բացօդեայ։

Պինակօթէկ (յուն.), պատկերների ժողովածու, պատկե-

բանանդէս. մանուածոյթարար՝ Մխնխէնինը։

Պինզային (լատ.), խիտ դէր ծովային թռչուն, որի թևերը առանց փետուր են, թռչել չի կարող և միայն լողում է. ոտները գտնւում են մարմնի յետևի մասում, նստում է ուղղոտ յետոյ դիրքով. ապրում է հարաւային ովկիանոսում. ծովասագ։

Պինդարիզմ, հին յոյն բանաստեղծ Պինդարի ուղղութիւնը. ճոռոմաբանաստեղծութիւն։

Պինկերտոններ, հիւսիսային Ամերիկայի միացեալ նահանգներում մասնաւոր ոստիկանութիւն, որը իր ծառայութիւնը կատարում է որոշ վարձատրութեամբ, մինչև իսկ վարձում է բանւորական գործադուլների դէմ կռւելու համար։ Կոչւում է հիմնադրի անունով։

Պինչէր (անգլ.), շան մի ցեղ, որ յաղողութեամբ դաշտամըկներ է որսում։

Պինցէտ (Փր.), փոքրիկ մետաղէ ունելիք, որ գործ է ածւում վիրաբուժութեան մէջ։

Պիսար, ալիսէր, ալէսիր (ռուս.), գրագիր։

Պիստար (Փր.), միզարան։

Պիստօլէտ (Փր.), ատրճանակ։

Պիսաօն (Փր.), մեսաղեայ փոքրիկ գլխարկ, որի մէջ պայթուցիկ նիւթ կայ ամրացրած. նրան տազցնում են հրացանի ծծին, հարւածից այրւում է և պայթեցնում հրացանը։

Պիմօ (ռուս.), գարնջուր։

Պիմնօ (ռուս.), գարնջրատուն։

Պիմօվար (ռուս.), գարնջուր պատրաստող վարպետ։ Գարնջրի գործարանատէր։

Պիտօրէսկ (իտալ.), նկարագրական, նկարչական։

Պիրաժօկ (ռուս.), կարկանդակիկ։

Պիրամիդ (յուն.), բուրգ։

Պիրաս (լատ.), հէն, ատազակ։ Ծովահէն։

Պիրօգ (ռուս.), մեծ կլպկանդակ, որի մէջը լցրած է մսով կամ բուսակէնով։

Պիրօժնի (ռուս.), շաքարատաց։

Պիրօքսիլին (յուն.), պայթուցիկ մի նիւթ։ հրաբամբակ։

Պիսիեան, նւիրւած Ապոլլոնին։

Պիսիթիս, պիսիեան... տես դէլֆեան։

Պիտոսի յաղթանակ, մի յաղթանակ, որը տեղւոյն է և աւելի յաղթոդին է ձեռաոում, քան պարտւածին, այնպէս, ինչպէս 279 թւին Ք.ա. Պիւրոսի յաղթանակն էր Հռոմէի հասարակապետութեան վրա։

Պիրէ (Փր.), ծեծած կամ արորած մսից, բանջարեղէնից, մրգերից և այլն պատրաստած ուտելիք։

Պիօնիր (Փր.), առնւերա, առհասարակ նոր ճանապարհներ բացող, նախաձեռնող։

Պլագիատ (լատ.), գրագողութիւն. ուրիշի գրական կամ գիտական երկերը, մաքերը իրրև իրենը հռչակելը. բանագողութիւն։

Պլագիատօր, գրագող, բանագող։

Պլազմա (յուն.), արեան հեղուկ մասը, որը գոյացնում է մարմնի մանուածային մասերը, կազմահիւթ, ջրարիւն։

Պլակատ (լատ.), խաշոն առներով ապած և պատերին կամ յատուկ սիւներին փակցրած յայտարարութիւն։

Պլան (լատ.), յատակագիծ։

Պլան էվմիածնի ատրարակը, մի յատուկ բակ է, ուր պահւում են անասունները և կաթնանոցութիւն է լինում։

Պլանէտ (յուն.), մոլորակ. երկնային մարմինների այն տեսակը, որոնք չունեն սեփական լոյս, այլ իրենց լոյսը ընդունում են արեգակից, որի շուրջը և պատւում են։

Պլանիմէտրիա (լատ. յուն.), հարթաչափութիւն. երկրաչափութեան այն մասը, որ ուսումնասիրում է այնպիսի ձևեր, որոնք կարող են պատկերացնել հարթութեան վրա, այսինքն ունին միայն լայնութիւն և երկարութիւն առանց խորութեան կամ բարձրութեան։

Պլանտաժ (Փր.), հողի մշակութիւնը և պատրաստութիւնը արդիւնաւէտ բոյսեր անկելու համար։

Պլանտատօր, պլանտացիաներով պարապողը։

Պլանտացիա (լատ.), հողային ընդարձակ տարածութիւն, ուր անկում են մեծ հոգատարութիւն պահանջող բոյսեր, մասնաւորապէս Ամերիկայում և Հնդկաստանում հերոպացի գաղթականների մշակութիւնները, որտեղ անկում են շաքարեղէն, թէյ, ծխախոտ, սուրճ և այլն։ Տնկարան։

Պլատ. ալաց (Փր.). հրապարակ,

Պլաստիկա (յուն.), կամ պլաստիկական գեղարուեստ կոչւում է անդրիադործութիւնը, քանդակագործութիւնը, այսինքն նրանք, որոնք պատկերացնում են արտաքին ձևը—Ձևի կատարելութիւն և գնդեցիկութիւն։

Պլաստիկական, շքեղ, պեղեցիկ արտաքին ձև ունեցող։

Պլաստիկական վիրահատութիւն, երբ մարմնի մի տողջ մասից մորթը վերցնում և պատւաստում են մի այլ տեղ, պլաստրաբար դեմքի վրա, մարմնական որոշ պակասութիւնն շտկելու համար։

Պլատիր (գերմ.), սպիտակ քարեանի վրա քաշած դեղ, որ դնում են վէրքին։

Պլատոնները. հետևակ կօզակներից կազմւած վաշտեր. Կուբանեան զօրքի հետևակ վաշտերը այժմ կոչւում են այս. Առաջ սրանք Սևծովեան զօրքերի ամենադիմացկուն գիներից կազմւած խմբերն էին, որոնք պաշարման ժամանակ առաջաւոր շարքերն էին գրաւում։

Պլատան (լատ.), չինարի ծառի մի տեսակը։

Պլատինա (իսպ.), լուսնոսկի. արծաթասպոն, ամենածանր թանկագին մետաղը։

Պլատո (Փր.), բարձրաւանդակ։

Պլատոնական սէր, որը իր մէջ չունի մարմնական ձգտում, զգայական կողմ, այլ հիմնւած է միայն հոգիների համակրութեան վրա, ինչպէս տեսկանում էր սէրը յոյն փիլիսոփայ Պլատոնը։

Պլատոնիզմ կոչւում է յոյն փիլիսոփայ, Սոկրատի աշակերտ, Պլատոնի (427—347 Ք.ա.) ուսմունքը. նրա համաձայն աշխարհը և առանձին էակը իրական գոյութիւն չունեն, այլ դրանց ընդհանուր ըմբռնողութիւնները, գաղափարները. բարու իդէան նա համարում է բոլոր իդէաների ամենաբարձրը. մարդկութեան նպատակն է հմանւել Աստծուն, դառնալ իմաստուն։

Պլատֆորմ (լատ.), կառամատոյց երկաթուղու կայարանում, —ճառախօսի աթոռ։— Հիւսիսային Ամերիկայում քաղաքական ընտրութիւնների ժամանակ թեկնածուն հռչակած քաղաքական ծրագիրը։ Առնասարակ քաղաքական ծրագիր։

Պլացկարտ (գերմ.), յատուկ տոմսակ, որը իրաւունք է տալիս նրանում նշանակուած տեղը գրաւել երկաթուղու վագոնում։

Պլեա, պլեատա (ռուս.), մրցարան։

Պլէտան (յուն.), բոյլ, տատասկատոյլ. եօթն աստղից բաղկացած մի համաստեղութիւն։ Այս եօթաստղերը առաջ եղել են, ըստ յունական դիցարանութեան, Ատլանտի և Պլէոնայի չքնաղ դուստրերը, որոնց Զևսը աստղ է դարձրել, որպէսզի պատսպարէ Օրիոնի յետապնդումներից։—7 նշանաւոր բանաստեղծներ Պտղոմէոսի ժամանակ։ Նոյնպէս XVI դարի ֆրանսիայում 7 բանաստեղծներ, որոնք նպատակ էին դրել ֆրանսիական բանաստեղծութիւնը վերանորոգել։—Առհասարակ որևէ շրջանի ականաւոր գործիչների խումբ։

Պլեբէյ, պլեբս (լատ.), հին Հռոմում ազգարնակութեան քաղաքականապէս իրաւազուրկ դասը, որը միայն երկար պայքար մղելով պատրիցիների դէմ իրաւահաւասարութեան հասաւ։—հասարակ ժողովուրդ ընդհանրապէս, սուր դասակարգին պատկանող մարդ։—Ամբոխ։

Պլեբիսցիտ (լատ.), համաժողովրդական քւէարկութիւն առանձին կարևորութիւն ունեցող խնդիրների, որ գործադրւում է մի քանի ժողովրդապետական երկրներում։ Շէյցարիայում սլ. կոչւում է ըլֆէբէլնոտ։ Սկզբնական ձևը օրէնքների քւէարկութիւնն էր պլեբէյների ժողովում։

Պլէդ (անգլ.), բրգլ ծածկոց, քառակուսի գլխով գործած, որ Շօտլանդիայի լեռնականների հագուստի մասն է։ Այդ ասեղի ծածկոց ուսերին գցելու կամ իրրև վերմակ։

Պլէզիր (ֆր. ; հաճոյք, ժամանց։

Պլէնում (լատ.), որևէ հաստատութեան բոլոր անդամների ամբողջ կազմի գումարը։

Պլէյտա (յուն.), լանջամաշկ կրծքի վանդակը նեբսից պատող մաշկը։—Պլէյրիտ, լանջամաշկի բորբոքում։

Պլիսէ (ֆր.), կանանց հագուստի եզրատարդ մամլած ծալքերով։

Պլիտա, սալ.—Յոհանոցի վառարանի վրան չուգունէ հարթով կերակուր եփելու համար։

Պլիտաժ (ֆր.), փիտրագործ պլիտարկի վրա։

Պլիւշ (ֆր.), հաստաբուկ ասեղի թաւիշ։

Պլիւշկին, ռուս երգիծարան Գոգոլի յայտնի գործի՝ «Մեռած հոգիներ»-ի հերոսներից մէկը, որը ժլատի տիպար է։

Պլիս, Պլուս (լատ.), ասելի. դումարման նշան.—Յաւելուած, գրաւուած։ Դրական մեծութիւն։

Պլիւվիօզ, անձրևամիս. տես ֆրանսիական տոմարը։

Պլուտոկրատ (յուն.), հարուստների իշխանութեան կողմնակից։ Հարուստ մարդ։

Պլուտոկրատիա (յուն.), կառավարութեան այն եղանակը, որտեղ իշխանութիւնը գտնւում է հարուստների ձեռքը։

Պլուտոն, յոյն ցիցարանութեան մէջ մեռածների և ոգիների, առնդարամէոի աստուածը. իսպօնը բերում էր մեռածների աւերները նրա ըստորերկրեայ պալատները. ուր նրանք գաղում էին։ Պալատի մուտքը պահպանում էր երեքգլխեան շունը՝ ցէրբէրը։

Պլուտոնիզմ, այն տեսութիւնը գիտութեան մէջ, որը պնդում է՝ երկրի մակերևոյթի կազմութիւնը հետևանք է հրային հալուածքների սառչելու։ Տես Նէպտունիզմ։

Պլուտոս, պլուտուս, հարստութեան աստուածը։

Պլուրալ (լատ.), ընտրողական իրաւունք, ուր մի ընտրողը կարող է մի քանի ձայն ունենալ։

Պլուրալիզմ (լատ.), կոչւում են այնպիսի փիլիսոփայական ուսմունքները, որոնք աշխարհը ընդունում են բազմաթիւ էակներից բազկացած. այսպէս ատոմիզմը, մոնադոլոգիան և այլն։

Պլօմբ (ֆր.), մաքսատուից անցած ապրանքների վրա կախած արճիճէ կնիք. յաճախ կախուած է նաև փակ դռների վրա փոխանակ սովորական կնիքի։—Մի նիւթ, որով լցնում են փչացած ատամների խոռչները. պլոմբում են։

Պլօտ (ռուս.), լատատ։

Պնէւմատիկա (յուն.), օդի և այլ գազերի ճնշման, ծանրութեան և շարժման մասին գիտութիւն։ Օդագիտութիւն։

Պնէւմօմէտր (յուն.), շնչաչափ. մի գործիք, որով չափում են օդի պարունակութիւնը մարդկային թոքերում նրանց առողջ և հիւանդ ժամանակ։

Պշիտ, դատարկագլուխ, պըճնուող ինդնագոհ մարդ։

Պուբլիկա (լատ.), հասարակութիւն. ժողովուրդ, ընդհանրութիւն։

Պուբլիկացիա, հրապարակումն, յայտարարութիւն։

Պուբլիցիստ (լատ.), հրապարակախօս, լրագրական գրող հասարակական նշանակութիւն ունեցող խնդիրների մասին.—Պետական իրաւունքի ուսուցիչ։

Պուբլիցիստիկա, հրապարակախօսութիւն։

Պուդ (լատ. ռուս.), փութ։ ծանրութեան չափ Ռուսաստանում — 40 ֆունտ — 16,389 կիլոգրամ։

Պուդինգ (անգլ.), ասելի չատ Անգլիայում, բայց և մեծ տեղերում սերուած մի քաղցր կերակուր, որ կազմուած է բրնձից, հացից, չամիչից և այլն։

Պուդել (գերմ.), շների ամենաբարեդունակ ցեղը, երկար և խարտեաշ մազով։

Պուդր (ֆր.), պուդրի, երեսին ցանելու փոշի։

Պուզաչօվշչինա, գիւղացիական մի շարժում Ռուսաստանում Պուզաչօվի գլխավորութեամբ։

Պուլմիօն (ռուս.) գնդացիր, նոր տեսակի թնդանօթ-հրացան, որը հարիւրներով գնդակներ է արձակում մի րոպէում։

Պուլս (լատ.), սրտի շարժման հետևանքով արևան պարբերական հարուածները երակներում։ Զարկերակ։

Պուլտացիա, սրտի պարբերական հարուածային գործունէութիւնը։

Պուլտ (լատ.), աշակերտական գրատեղան։

Պուլվերիզատօր (ֆր.), գործիք, որով փոշիացնում են դեղակներ. փոշեցուցիչ։

Պուճախ տես բուճախ։

Պունկտ (լատ.), կէտ։ վերջ, վերջաւորութիւն։—Յօդած, հատուած որևէ կանոնագրութեան։

Պունկտուէլ (ֆր.), կէտ առ կէտ։ Ճշտապահ։

Պունկտիր (լատ.), կէտաշար. կէտերից կազմուած գիծ։

Պունշ (անգլ.), չաքարի, օղու, ջրի, լիմօնի և թեյի խառնուրդից կազմուած մի խմիչք։

Պուչ, դիւանագործական ապատեմբերութիւն. յանկարծակի ոտկնուվրայում։

Պուրի (վրաց.), վրացական հացի մի տեսակը։

Պուրիզմ (լատ.), յատկանութիւն՝ խիստ պահպանութիւն մաքրութեան, պարզութիւն— Զգուշանալ լեզուն օտար բառերից և նորաբանութիւններից զերծ պահելու։

Պուրիտաններ տես պրէսբիտէրեան...

Պուրպուր (լատ.), ծիրանի։

Պսակիտա (յուն.), սպեղանի։

Պսէվդո... (ռուս.), զրեթէ հանկացողութեան անւանը սկզբից դրեթով նշանակում է այդ հանկացողութեան կեղծը։

Պսէյդօկլասիցիզմ (յուն լատ.), կեղծ կլասիկականութիւն. մի ուղղութիւն 17-րդ դարու գրականութեան և գեղարուեստի մէջ որը աշխատում էր իր արտադրութիւնները արուեստական նմանեցնել կլասիկական, դասական գրականութեան և արուեստին։

Պսէյդօմէնօս (յուն.), սուտասու Եւբուլիդէսի (4-րդ դար Ք. ա.) հարցը. «երբ մէկը ասում է, որ նա հիմա սուտ է խօսում, սուտ է ասում նա, թէ ճշմարիտ»։

Պսէյդոնիմ (յուն.), կեղծանուն, ծածկանուն։ — Ծածկանուն տակ գրող հեղինակ։

Պսիխէ, պսիխէա (յուն.), ոգի, հոգի. Շունչ. կեանքի ուժ. Ներքին հոգեկան կեանք— Յոյն դիցաբանութեան մէջ մի չատ գեղեցիկ կոյս, որին պատկերացնում են թիթեռնիկի թեւերով. սիրոյ աստուածը Էրոսը կամ Ամորը սիրեց նրան և անմահացրեց նրան. Գ. ընդունեց աստուածների դասը։

Պսիխիական, հոգեկան։

Պսիխիատր (յուն.), հոգեբոյժ, հոգեկան հիւանդութիւնների բժիշկ։ — Պսիխիատրիա, հոգեբուժութիւն. հոգեկան հիւանդութիւնների մասին դիտութիւն։

Պսիխոզ (յուն.), հոգեկան հիւանդութիւն. խելագարութիւն։

Պսիխօլօգ (յուն.), հոգեբան։ —Պսիխօլօգիա, հոգեբանութիւն. դիտութիւն մարդկային հոգեկան երևոյթների մասին։

Պսիխոմէտրիա (յուն.), հոգեչափութիւն. հոգեկան կեանքի երևոյթների տևականութիւնը և լարման աստիճանը չափելը։ Մաթէմատիկական հոգեբանութիւն։

Պսիխոսալեմ (յուն.), հոգեկան հիւանդ. խելագար։ — Պսիխոսալեմիա հոգեկան հիւանդութիւն։

Պսիխոսալեմօլօգիա նոյնը պսիխիատրիա։

Պսիխոֆիզիկական պսիխոֆիզիկա, այն կարծիքը, որ հոգեկան և մարմնական գործունէութիւնները իրարից պատճառական կախում չունեն, այլին քան զրանցից մէկը չի հանդիսանում պատճառ միւսի, այլ դրանք զուգահեռաբար ընթանում են իրեն մէնեայն գործունէութեան տարբեր կողմերը։

Պսիխոֆիզիկա (յուն.), ուսմունք հոգեկան և մարմնական երևոյթների փոխադարձ յարաբերութեան մասին. Պսիխոֆիզիկական օրէնքը Վէբերի և Ֆեխնէրի օրէնքն է գրդիռի և նրա առաջացրած զգայութեան մասին՝ գրգիռի ուժը պիտի աճի երկրաչափական յարաբերութեամբ, որպէսզի զգայութիւնը աճի թւաբանական յարաբերութեամբ։

Պտահ տես Փթա։

Պրազմատիզմ (յուն.), պատմութիւն գրելու եղանակ, երբ պատմագիրը պատահարները տարեգրական կերպով տալիս է իրենց պատճառների և հետևանքների հետ կապած, առանց ձգտելու բացատրել երևոյթների նշանակութիւնը։

Պրագմատիկական, դործունէութեան վերաբերող գործնական. հասարակօգուտ։

Պրագօն (ռուս.), փոսաի ձիերով և կառքով ճանապարհորդութեան համար վճարած վարձը։

Պրագոնիկ (ռուս.), սպրազնիկ, ոտն։

Պրանգան (ռուս.), վարձ ժամանակով վարձով տալը կամ վերցնելը. և այդ վարձատիրը։

Պրակտիկա (յուն.), գործնական կեանք. Փիւսութեան արդիւնքների գործադրութիւնը բնագիտութեան, բժշկի, փոստարարի և նման պարապմունք ունեցողների գործունէութիւնը— Վարժութիւն-փորձառութիւն։

Պրակտիկական, որևէ գործունէութեան համար պատրաստուած, որը գործնականապէս աշխատում է։ — Միայն իրեն գիմող հիւանդներին բժշկող բժիշկ, որը մի հաստատուն պաշտօնով կապուած չէ մի հիմնարկութեան հետ։

Պրակտիկա (ռուս.), լաց տրոհի։

Պրակտօրշչիկ (ռուս.), ոտոտոց գործում ոտքի ցածր ատեանն է։

Պրատտա (ռուս.), ճշմարտութիւն և արդարութիւն դատափարները միաժամանակ իր մէջ ամփոփող մի պաղպաղար է, որ ուռ մտածող Մխիթարյօվկոս ուսմունքի բարոյական ձգտման կնիքն է։

Պրատօպատ, սպրատօպատնի (ռուս.), ուղղախոս, օրթօգօքս։

Պրէդէստինացիա (լատ., նախասահմանութիւն. Աւգուստինոսի (353—430) և Կալվինի 1509—1564) հայեացքով որ Աստուած իր բացարձակ կամքով նախասահմանել է մարդկանցից ո-մանց յաւիտենական երջանկութեան, իսկ ոմանց՝ կորստի։

Պրէդէտերմինիզմ (լատ.), կանխորոշում, նախորոշում մի հայեացք է, որով ամէն բան աշխարհում նախորոշած է բնութեան կամ Աստծու ձեռքով։

Պրէդիկատ (լատ.), սաորոգելի. այն, ինչ որ ասւում է մի դատողութեան մէջ առարկայի մասին։

Պրէզենտաբել (Ֆր.), ահաբով, ներկայանալի։

Պրէզենտացիա (լատ.), ներկայացում. յանձնարարութիւն։

Պրէզիդիում (լատ.), նախագահ. աեղապահ. ժողովը կառավարելու համար նշանակած կամ ժողովից ընտրած մարդ։ — Մի որևէ մարմնի, հաստատութեան, պետութեան և այլն նախագահ։

Պրէզիդիում (լատ.), նախագահութիւն, որ բաղկանում է նախագահից, փոխնախագահից և քարտուղարից։

Պրէլէքսիական (լատ., նախադասութիւն. այն հայեացքը, որ մարդկային հոգին գոյութիւն ունէր դեռ այս աշխարհի գոյացումից առաջ։

Պրէլիւդիում (լատ.), կանխաւակ վճիռ։

Պրէլատ (լատ.), բարձր հոգեւորական, որ իր պատուոյ բանների շղթան ունի։

Պրէլուդիա (լատ.), երաժշտական նախասրան. նախերգանք. մի քանի երաժշտական ձայներ, նախ քան բուն եղանակը լսելը— Նախերգանք մի բանի սկիզբը։

Պրէհիստորիա (լատ.), նախապատմութիւն, անդրպատմութիւն։

Պրէմիա (լատ.), մրցանակ. նուէր, որ նշանակւում է մի ընկերութեան կամ հաստատութեան կողմից մի լաւ աշխա-

տութեան համար։—Մի յատկացած պարբերակ հրատարակութեան կողմից իրեւ նւէր։—Պարբերական տարեկան վճարը որևէ ապահովագրող ընկերութեան։

Պրեմիէը (ֆր.), մինիստրութեան նախագահ սահմանադրական պետութեան մէջ. կոչւում է նաև *պրեմիէը-մինիստր*։

Պրեմիա (լատ.), նախապրեալ. հաւաքարանութեան աւագ և կրտսեր նախագրեալը։

Պրէմիում (գերմ. ֆր.), ապրանքների ցանկ ընթացիկ գներով։

Պրէպարատ (լատ.), պատրաստած դեղեր։—*Անատոմիական ալ*, մարդի կամ անասունի մարմնի մասեր յատուկ պատրաստած նրանց ուսումնասիրելու համար։—*Միկրոսկոպիական ալ*. բուսական կամ կենդանական մասեր մանրադէտի համար պատրաստած, որոնց խոշորացոյց ապակիով դիտում են ուսումնասիրելու նպատակով։

Պրէս (ֆր.), ճնշող մեքենայ։ *Մամուլ*։—Լրագրութիւն։

Պրէսբիտերեան (յուն.), երիցական-եկեղեցի, առում է 1572 թւին Շօտլանդիայում առաջ եկած մի ճիւղը բողոքական եկեղեցու, որը չի ընդունում եկեղեցական հիերարխութիւն և կառավարւում է նախնական քրիստոնեայ եկեղեցու նման երէցի միջոցով։ Այս եկեղեցու հետեւողները կոչւում են նաև *պուրիտաններ*, զուտ հետեւողներ։

Պրէսպասիէ (ֆր.), մետաղէ կամ քարէ տափակ ծանրութիւն, որ դնում են թղթի թերթերի վրա, որ նրանք չըցրւին։ Գրասեղանի պարագա է։

Պրէսպիտերիզմ, կանխահաստատութիւն։ Առածոյ նախապէս հաստատած ներքաշնակութիւն (մօնոպոլների, քոմ լայներների)։

Պրէստիժ (ֆր.), լաւ անուն. վարկ։—Ազդեցութիւն, հմայք։

Պրէտէնդէնտ (լատ.), արդէն բռնած գահի վրա իր իրաւունքները յայտնող և պահանջող գահապահանջ։—*Թեկնածու*։ Հակաթոռ։

Պրէտենզիա (ֆր.), բողոք դատարանի վճռի դէմ։—Յաւակնութիւն. մեծ պահանջներ, պահանջկոտութիւն. մեծ կարծիք իր իրաւունքների, տալանդի մասին և այլն։

Պրէտօրիանները, հռովմէական կայսրների թիկնապահ զօրքը, որը մի ժամանակ այնքան սանձարձակ դարձաւ, որ աչքի էր ընկնում իր բռնութիւններով, կայսրներ էր իջեցնում գահից և նորերը ընտրում։

Պրէրաֆայէլիտներ, նկարչական մի դպրոց Անգլիայում 1850 թւից սկսած. սրանք հետեւում են Ռաֆայէլի նախորդների նկարելակերպին, պատկերացնում են բնութիւնը նախնական, պարզամիտ կերպով։

Պրէրօգատիվ, (լատ.), յատուկ, բացառիկ իրաւունք, արտօնութիւն.

Պրէրիա (լատ.), ընդարձակ դաշտավայրեր մարգագետիններով ծածկած Հիւսիսային Ամերիկայում։

Պրէրիալ, արօտամիտ. տես *ֆրանսիական տումար*։

Պրէցէդէնտ (լատ.), նախապէս տեղի ունեցած դէպքեր, որոնց հիման վրա և ներկայ դէպքի մասին կարելի է դատել։

Պրէցիզ (լատ.), ճիշտ, ճըշդրիտ. որոշակի գծած։

Պրէվենտիվ (լատ.), կանխարգել. նախապէս առաջն առնող։

Պրէօկկուպացիա (լատ.). կանխադրաւումն։—Կանխակալ կարծիք. նախապաշարմունք։

Պրէֆէկտ (լատ.), Կոստանդինոսի ժամանակ Հռովմի պետութեան չորս մասերի կառավարիչները։—Տէղապահ. կառավարչապետ։—Նահանգապետ Ֆրանսիայում։

Պրէֆէկտուր, պրէֆէկտի պաշտօնը. նրա պաշտօնատեղին։

Պրէֆէրանս (ֆր.), Թղթախաղի մի տեսակը։

Պրէֆօրմացիա (լատ.), 17-րդ դարի բնագէտների այն կարծիքը, որ սաղմի կամ ձւի մէջ իր բոլոր մասերով կազմւում է ապագայ գործարանաւոր մարմինը։

Պրիզմաններ, Ռուսաստանում մի կարգի ապանդաւորներ, որոնք ապօթքի ժամանակ վերեւը ցատկելով մի տեսակ վերլուծման մէջ են ընկնում։

Պրիզ (ֆր.), պարգև, մրցանակ։

Պրիզմա (յուն.), հատածակողմ, երկրաչափական մարմին. որի կողմերը քառանկիւններ են, իսկ հիմքերը բազմանկիւնի այնքան անկիւնով, որքան նա կողմ ունի։

Պրիկազ (ռուս.), հրաման։

Պրիկազչիկ (ռուս.), գործակատար։

Պրիկազչիցա (ռուս.), պրծակատարուհի։

Պրիմա (լատ.), առաջնակարգ, ամենալաւը։—Առաջին ձայնը, ջութակը և այլն երաժշտութեան մէջ։

Պրիմա-բալէրինա, առաջին պարուհին։

Պրիմա-դօննա (լատ. իտալ.), առաջին դերասանուհին կամ երգչուհին, որը գլխաւոր դերերն է խաղում։

Պրիմատ (լատ.), առաջին կարգի կաթնասուն, մարդը և կապիկը։—Նախապատիւ։ Գիրքագասութիւն։

Պրիմէր (լատ.), առաջնակարգ. դերապանդ։

Պրիմիտիվ (ֆր.), նախնական. սկզբնական։ Էական, գլխաւոր. հակառակը՝ *սէկունդէր երկրորդական*։

Պրինչիպէ (իտալ.), իշխան։

Պրինց, պրէնս (ֆր. գերմ.), իշխան, արքայազուն. *արքայորդի*։—*Պրինցէս*, իշխանուհի, արքայադուստր։

Պրինցիպ (լատ.), սկիզբ, ընկղմունք։ Բնագանցութեան (մետաֆիզիկայի) համար ալ. այն սկիզբն է, որից սերում են մի շարք երեւոյթներ. նայած փիլիսոփայական ուղղութեան պահպան ժամանակներում իրրև ալ. ընդունած են եղել չորս էլէմէնտը, ատոմը, իղէան, նիւթը, ուժը, միտքը, բնութիւնը, Աստուած, մօնադները, կամքը և այլն։—*Մատծողութեան, վարուեցողութեան հիմնական օրէնք*։—*Սկիզբ, ծագում, հիմք, նախադրութիւն*։

Պրինցիպալ (լատ.), առևտրական տան մեծը իր տորթաքէբեաների նկատմամբ։—*Վերատեսուչ*։

Պրինցիպիէլ, պրինցիպիել, սկզբունքային։

Պրիուտ (ռուս.), ապաստարան որբերի, անտուններ և այլն։—*Անկելանոց*։

Պրիսեամնի (ռուս.), երդւեալ —*փաստաբան կամ դատաւոր*։

Պրիստան (ռուս.), նաւահանգիստ։

Պրիստաւ (ռուս.), թաղային կամ գաւառակային ոստիկան։

Պրիստէր (լատ.), քահանայ։

Պրիվատ (լատ.), մասնաւոր, մասնաւոր սեփականատիրա-

կան։—Պ. դօջէնա, հակաթարախային ազդեցիկ, որը գեռևս չի համապատասխանում պենսիլինին պաշտօնապէս։

Պրիվատիսիմում՝ (լատ.), համալսարանական դասախօսութիւն առանձնապէս մեծ կընդիրների համար։

Պրիվիլէգիա, պրիվիլէգ (լատին.), արտօնութիւն, մենաշնորհ, առանձնաշնորհում։

Պրիօմ (ռուս.), մի բան անելու եղանակ։

Պրիօրիտէտ (լատ.), առաջնակարգութիւն, առաջնութիւն, նախապատուութիւն։

Պրի ֆիքս (ֆր.), հաստատուն գին, առանց սակարկութեան կամ զիջումի։

Պրուժին (ռուս.), զսպանակ։—Շարժազութեան պատճառ լրող։

Պրօբ (լատ.), փորձ։—Համեմատութիւնը իմանալու համար։—Մակոյ կամ արծաթի ար., այդ մետաղների զուտ քանակը խառնուրդի համեմատութեամբ։ յարգ։

Պրօբարլ (լատ.), հաւանական։ *Պրօբաբիլիտէտ*, հաւանականութիւն։

Պրօբաբիլիզմ (լատ.), այն հայեացքը, որ մարդ ճշմարիտ դիտութիւն չի կարող ձեռք բերել, այլ պէտք է բաւականանայ ունենալ կամ պակաս հաւանականութեամբ։ Գործնական ար.-ը առանձնապէս զբաղացրին եզուխանները, որոնք առաջ մղեցին այն հայեացքը, որ եթէ մի գործողութեան իրագործութեան վերաբերմամբ չի կարելի կատարեալ աներկբայութիւն ձեռք բերել, թոյլատրելի է նաև այն ընթացքը բռնել, որը թէև ամենաշատ արդարացուցիչ հիմքերը չունի, բայց ունի որոշ հիմքեր։

Պրօբլեմ (յուն.), մի փաստական հարց, որի լուծումը որոշ դժուարութիւններ է առաջ բերում։ Պ. ունին բոլոր դիտութիւնները, գրանք ամենից խնդիրներ են, գրանց լուծումը դեռ անկիւնի, վիրջնականապէս չէ տրուած։ Փիլիսոփայութեան մէջ օրինակ ար.-ներ են՝ ժամանակի, տարածութեան և շարժման էութիւնը. հոգու էութիւնը. նիւթի և ուժի էութիւնը և այլն։ Առեղծած։ *Պրօբլեմատիկ*, չլուծուած, անվճիռ։ Առեղծածային։ Հնարաւոր, անստոյգ։ կասկածելի։

Պրօգիմնազիա (յուն.), հրա դասարանական պատրաստական դպրոց, գիմնազիայի դասընթացքի նախապատրաստական է։

Պրօգնօզ (յուն.), հիւանդութեան ընթացքի նախորոշումը։

Պրօգրամ (յուն.), ծրագիր։

Պրօգրէս (լատ.), յառաջադիմութիւն։ Մարդկային հասարակական կեանքի և քաղաքակրթութեան յառաջխաղացութիւնը գարգացման ճանապարհով դէպի աւելի բարձր, աւելի կատարեալ ձևեր, որոնց արդարութեան, իրաւունքի և բարեխոսութեան սկզբունքները սկսում են իշխել մարդկանց յարաբերութիւններին։

Պրօգրէսիա (լատ.), յառաջանալու ունակութիւն։ Ասիճանաբար աճող կամ նուազող մեծ, որոնց իւրաքանչիւրի յարաբերութիւնը դէպի իր յաջորդը նոյնն է, ինչ որ իր նախորդինը դէպի ինքը Պ-ն կոչւում է թուարանական, երբ այդ թուերից իւրաքանչիւրը իր նախորդից միևնոյն քանակութիւնով է աւելի օր. 1,3,5,7,9 և այլն. իսկ երկրաչափական, երբ իւրաքանչիւրը իր նախորդից նոյնքան անգամ աւելի. օր. 2,4,8,16,32 և այլն։

Պրօգրէսիստ կամ *էէլինիստ*, Ֆրանսիայում մի խիստ չափաւոր յառաջադիմական կուսակցութիւն է, որը համարեա հաւասարուել է պահպանողականութեան։ Պ. կոչւում են շատ տեղերում որոշ կարգի յառաջադիմականներ։

Պրօգրէսիվ կուսակցութիւն կոչւում էր Գերմանիայում ազատամիտների բանակը անցեալ դարի 60-ական թուերին։

Պրօգրէսիվ հարկատուութիւնը այն եղանակն է, որ հիմնուում է հետևեալ նկատումների վրա. իւրաքանչիւր եկամուտ բաղկացած է երկու մասից՝ մէկով հոգացուում են գոյութիւն պահպանելու անհրաժեշտ կարիքները (տես *էքսիստէնցմինիմում*), միւսը ծառայեցնում են պերճանքի համար կամ նրանով գրամագլուխ են կազմում։ Քանի շատ է եկամուտը՝ այնքան քիչ տոկոս նրանից ծառայում է կեանքի անհրաժեշտ կարիքների հոգացութեան և այնքան շատ տոկոս պերճանքի համար և ընդհակառակը՝ քանի քիչ է եկամուտը, այնքան շատ տոկոս նրանից գործածրուում է կեանքի անհրաժեշտ կարիքներին և քիչ տոկոս պերճանքի համար։ Ուստի արդարութեան համար պիտի շատ եկամուտից ոչ միայն բացարձակ, այլև համեմատաբար շատ եկամտային հարկ վերցնի, քան քիչ եկամուտից, և եկամտային հարկի տոկոսը պրօգրէսիվ աճում է եկամուտի քանակի աճման հետ։ Օրինակ՝ 10000 եկամուտից 3%, 100000-ից 5%, 1000000-ից 6% եկամտային հարկ է առնուում և այլն։ (Տես նաև դէգրէսիօն)։

Պրօդուկտ, (լատ.), արդիւնք. արարած։

Պրօդուկցիա, պր դուկցիօն (լատ.), արտադրութիւն։ Նիւթական բարիքների պատրաստումը մարդկային աշխատանքի միջոցով։ Արդիւնաբերութիւն։

Պրօդուկտիվ, արդիւնաւէտ։

Պրօդուկտօր, արտադրող, արդիւնաբերող։

Պրօզա (լատ.), ոչ բանաստեղծական գրուածք։ — Բանաստեղծական գրուածք, բայց առանց չափի. արձակ։—Սովորական, առօրեայ, առանց ուշադրութեան կեանք։

Պրօզաիկ, պրօզա գրող հեղինակ։ — Երևակայութիւնների յետևից չընկնող, առօր դատող մարդ։

Պրօզիտ (լատ.), կեցցե՛ս, կենացդ։

Պրօէկտ (լատ.), նախագիծ. որևէ շէնքի կառուցման նախահաշիւը և յատակագիծը։—Որևէ կանոնադրութեան կամ գործի ձևակերպած պատկերը, որը դեռ պիտի ընդունուի։

Պրօէկցիա (լատ.), արտաձգութիւն։ երկրաչափական մի մարմնի գծագրումը տափարակ տարածութեան վրա մի ընդհանուր կենտրոնից բղխող կամ զուգահեռական գծերի օգնութեամբ, որով նկարը առարկայի հետ խիստ համաչափութիւն է պահպանում։ — Հոգեբանութեան մէջ ալ, կոչւում է մեր զգայութիւնների փոխադրումը դէպի արտաքին աշխարհը, այնպէս որ նրանք գտարում են այլևս լինել ենթակայական այլ դառնում են առարկայական երևոյթներ մեզ համար։

Պրօժէկտօր յաճախ կոչւում է կինեմատօգրաֆը։

Պրօլէգօմէնա (յուն.), նախաբան, ներածութիւն։ Այս ա-

նունով յայտնի է կանոի մի գլուածքը 1783 թ.ին.

Պրոլետար (լատ.), սեփականութիւնից և արդիւնաբերական միջոցներից զուրկ մարդ, որը իր ապրուստի միջոցները հայթայթում է իրրև վարձու բանուոր վաճառելով իր աշխատանքի ուժը։

Պրոլետարիատ հասարակութեան այն դասակարգը, որ բաղկացած է պրոլետարներից։

Պրոլոգ (յուն.), նախաբան, բացման խօսք։ Որոշ թատերական գրուածքներում խոհական գործողութիւններից առաջ մի կտոր, որում մի դերասան դիմում է հասարակութեան։

Պրոկլամացիա (լատ.), Թուսցիկ թերթ, Թուսցիկ։ Կոչ ժողովրդին մի քաղաքական դէպքի առիթով։—*Պրոկլամատոր*, պրոկլամացիա անող։

Պրոկուրոր (լատ.), դատախազ, դատարանական պաշտօնեայ, որ պարտաւորութիւն ունի հսկել օրէնքի ճիշտ գործադրութեան և մատնանշել յանցանքը։

Պրոկուրիա, առևտրական տան գործերի հաւատարմատար։

Պրոկօնսուլ (լատ.), տեղապահ. հին Հռովմում նախկին կօնսուլ, որ նահանգ էր կառավարում.

Պրոմէթէոս (յուն.), յունական առասպելների մէջ՝ նապէտոս տիտանի որդին, որը լուս արհեստ գիտէր և կապից ու ջրից մարդկային կերպարանքներ էր պատրաստում. դրանց կեանք տալու համար նա երկնքից յափշտակեց աստուածների կրակը։ Զևսը նրան պատժեց գամել ռոլով կովկասեան լեռներում մի ժայռի վրայ, որտեղ անգղը կոցում էր նրա միշտ բուսնող լեարդը, մինչև որ Հերկուլէսը ազատեց նրան, այնուհետև Պ. սովորեցրեց մարդկանց արհեստներ։

Պրոմէնադ, պրոմընադ (ֆր.), պրօսանդ։—*Զբօսանդի*, ճեմելիք։

Պրոմիլ (ռուս.), բնութիւնից հում չմշակուած նիւթեր դուրս հանելու արհեստանոց, գործարան։—Բաւական այդ անունը կրում են մի կամ մի խումբ նաւթահորեր իրենց շէնքերով և գործատներով։

Պրոմօցիա (լատ.), վիճակի տատիճանի շնորհում։

Պրոնունցիամէնտօ (իտալ.), վինտորական չեզոփախութիւն, վինտորական ապատամբութիւն, խռովարարութիւն։

Պրոպագանդա (լատ.), քարոզութիւն. տարածուած մի կրօնական կամ քաղաքական գաղափար։ — Մի ընկերութիւն, որ հիմնուեց 1623 թ.ին Ռոբրան VIII պապի ձեռքով Հռովմում կաթոլիկութիւնը տարածելու նպատակով։—*Գործի պրոպագանդա* կոչւում են անիշխանական մահափորձերը թագաւորների, նախագահների կեանքի դէմ։

Պրոպագանդիստ, քարոզիչ, մի վարդապետութեան տարածող, պրօպագանդա անող։

Պրոպատիկէի տաղանդ ասրտնել, նոր կեանք ստանալ հին դաղափարներից, հայեացքներից, կեանքից հրաժարուել և նորը ընդունել։

Պրոպէդէտիկա (յուն.), նախապատրաստութիւն, կանխագիտութիւն. մի գիտութեան նախապատրաստող դասընթաց։

Պրոպէլլէր (անգլ.), պտուտակ որ ջրի կամ օդի մէջ գտնուելով առաջ է մղում շոգենաւը կամ օդանաւը։

Պրոպօրցիա (լատ.), համեմատութիւն. երկու չարաչերու-թիւնների համեմատութիւնը մաթեմատիկայի մէջ։ Թւաբանական ս. է, օր 8—5 = 6—3 իսկ երկրաչափական՝ 12 : 6 — 8 : 4

Պրոպօրցիոնէլ, համեմատական։

Պրոպօրցիոնէլ կամ համեմատական ներկայացուցչութիւն ասւում է ժողովրդական ներկայացուցչութեան այն կազմը, որտեղ իւրաքանչիւր կուսակցութեան ներկայացուցիչների թիւը այնպէս է իրար յարաբերում, ինչպէս այդ կուսակցութիւնների համար ժողով երկրում տրուած ձայների թիւը։ Օրինակ, եթէ պահպանողականները ստացել են 100,000 ձայն, իսկ ազատամիտները 50,000, ուրեմն պահպանողական ներկայացուցիչների թիւը երկու անգամ աւելի է լինելու, քան ազատամիտներինը։

Պրոսպէկտ (լատ.), երկար և լայն փողոց։—Մի գրուածքի նախագիծը և քաղուածքներ նրանից, գրուածքը ծանօթացնելու նպատակով։

Պրոստիտուտկա (լատ.ռուս.), անառակ կին, պոռնիկ։

Պրոստիտուցիա (լատ.), պոռնկութիւն, անառակութիւն. իրրև արհեստ, իրրև եկամտաբեր միջոց գործադրուող մարմնի վաճառք, սեռական յարաբերութիւն։ Ըստ սմանց բոլոր արտաամանական սեռական յարաբերութիւնը պ. է։

Պրոցէնիում (լատ.). թատրոնական բեմի առաջին մասը դէպի հանդիսականները։

Պրովիանտ (իտալ.), պաշար, դէզն, պարէն։

Պրովինէնցիա (լատ.), նախկին տատամանութիւն տատուածային։

Պրովինգիա (լատ.), պաշարէն։—Վարձատրութիւն տատրական միջնորդի։

Պրովիզօր, գիտական տատիճան, որը տատցողը իրաւունք ունի դեղատուն կառավարել։ Դեղավաճառ և դեղագործ։

Պրովինցիա (լատ.), գաւառ. երկրի մասերը մի յարաքաղաքից դուրս։—Տիրապետած երկիր, որ հարկատու է։

Պրովինցիալ, գաւառացի։

Պրովինցիալիզմ, գաւառաբարբառի մի գարձուածք, որ գրական լեզուում գործածական չէ։

Պրովօկատօր, խառնակութեան, չարաշրջութեան դրդող։

Պրովօկացիա (լատ.), հին Հռովմում՝ դանգատ ուղղած ժողովրդին դատարանի վրա — Դրդիչ չարագործութիւն կատարելը որպէսզի կարելի լինի մէկին մատնել կառավարութեան ձեռքը։

Պրոտէժէ (ֆր.), հովանաւորուած անձը. պաշտպանեալ։

Պրոտէկտօր, հովանաւորող, պաշտպան։

Պրոտէկտորատ, ուժեղ պետութեան հովանաւորութիւնը թոյլին։

Պրոտէկցիա (լատ.), պաշտպանութիւն, հովանաւորութիւն։

Պրոտէկցիոնիզմ (լատ.), հովանաւորող տնտեսական քաղաքականութիւն, որը նպատակ ունի սեփական երկրի արդիւնագործութիւնը զարգացնել. բարձր մաքսեր են դրւում արտասահմանից ներմուծուող ապրանքների վրա, և այդպիսով նրանց մրցութիւնը ներսահմանների հետ անհնարին է դառնում. կամ ներքին արդիւնքները արտահանողներին նպաստ է տրւում։

Պրոտէստ (լատ.), բողոք։

Պրոտէստանտ, բողոքական։

Պրոտէստանտիզմ՝ բողոքական եկեղեցու վարդապետութիւնը։

Պրոտոզօօն (յուն.), ամենացածր տեսակի նախնական կենդանի։

Պրոտիէրէյ (յուն.) ասպ քահանայ։

Պրոտոկոլ (լատ.), արձանագրութիւն, առենագրութիւն։

Պրոտոպլազմա (յուն.), նախանիւթ. կենդանական և բուսական մարմնի բջիջների էական բաղկացուցիչ սպիտակուցային նիւթը։ — Ամենացածր գոյծարանաւոր մարմինը։

Պրոտոպոպ (յուն. ռուս.), պրոտոիէրէյ, ասպ քահանայ։

Պրոտոտիպ (յուն.), նախատիպար, նախապատկեր։

Պրօրէկտոր (լատ.), վոխ տեսչ համալսարանի։

Պրօցէդուրա (լատ.), դատաբանական գործավարութեան կարգը։

Պրօցէնտ (լատ.), տոկոս, առհարիւր։

Պրօցէնտուէլ, տոկոսային, հարիւրի համեմատութեամբ։

Պրօցէս (լատ.), դատարանական գործ. դանգատ։ — Գործողութիւն (լուծման, քայքայման, փոխառութեան և այլն)։ — Զարգացման ընթացք։

Պրօցէսիա (լատ.), թափօր։

Պրօֆան (լատ.), անառեղակ։ Անսուրբ. պիղծ։ — Մարդ, որ հասկացողութիւն չունի մի արւեստից։

Պրօֆանացիա, անգիտակից սրբապղծութիւն. տգիտութիւնից առաջ եկած սրբապիղծ վերաբերմունք դէպի բարձրը և սրբազանը։

Պրօֆէսիա (լատ.), արհեստ. պարապմունք, զբաղմունք։

Պրօֆէսիոնէլ, արհեստաւորական, արհեստակցական։

Պրօֆէսուրա. ուսուցչապետի պաշտօնը, սիւպոսը։

Պրօֆէսօր (լատ.՝ ուսուցչապետ. բարձրագոյն դպրոցի դասատու։

Պրօֆէտ (յուն.), մարգարէ։

Պրօֆիլ (ֆր.), կիսադէմ. մարդու դէմքի պատկերը մի կողքից։

Պրօֆիտ (ֆր.), օգուտ, շահ։

Պօգրոնք (ռուս.), նկուղ, ներքնայարկ. մանաւանդ՝ որի մէջ գինի են վաճառում։

Պօգրօմ՝ տես պւոգրօմ։

Պօդազրա (յուն.), ոտնացաւ, ոտնադրութիւն. ոտքի հիւանդութիւն է, երբեմն էլ ձեռքի, որ բռնում է մատների յօդերը, գլխաւորապէս ոտքի մեծ մատի։

Պօդկոզ (ռուս.), պատկոզ, տան մուտքը փողոցի կողմից, որի առաջ կարող են կառքեր կանգնել։

Պօդլոմ՝ (լատ.՝ բարձրութիւն շինուած, որի վրայից գիտում են մի հանդէս. որմած։

Պօդկոզ (ռուս.), երկաթուղու գնացք. կառախումբ։

Պօզա (ֆր.), պօզիտուր, դիրք, կեցուածք, բռնուածք մարմնի։

Պօզաունա (գերմ.), փչովի նեապածութեան գործիք ոլորուն փողով, որի մի մասը յետ ու առաջ է շարժւում և այդպիսով հնչիւնին եւկէջ է տալիս։

Պօզիտիվ, դրական. վճռական։—Լուսանկարչական պատկեր, որի սեւերները մութ են, իսկ լուսաւորուած մասերը սպիտակ. հակառակ նէգատիվի, որը ընդհակառակն է,

Պօզիտիվիզմ (լատ.), դրական փիլիսոփայութիւն. Օգիւստ Կոնտի (1798—1857) ուսմունքը, որի սկզբնական քայլերը դեռ Դաւիթ Իւմ անգլիացի փիլիսոփան էր արել։ Պ.-ը քննադատական է վերաբերւում կրօնին և գերդպայութեան (մետաֆիզիկային, ընդհանրութեան) և չի ցանկանում զրաղել երեւոյթների սկզբով և վերջով, որոնք համարում է մեզ համար անհասանելի. միայն մէջ տեղն է մերը և մեզ հասանելի։ Մարդկային հոգին ձգտելով ճանաչել տիեզերքը անցել է զարգացման երեք աստիճան. առաջինը կրօնն է, երբ բնական երեւոյթները բացատրւում են գերբնական զօրութիւններով. երկրորդը՝ ընդհանրութիւնը, երբ բացատրութեան համար հրապարակ են գալիս վերացական պատճառներ և երրորդը՝ գիտութիւնը, որը երեւոյթները բացատրում է իրենց իսկ մէջ եղած պատճառներով, կապակցութեամբ այլ երեւոյթների հետ և այլն, և ոչ թէ գերաշխարհային միջոցներով։ Պ.-ը դասաւորում է գիտութիւնները այնպէս, որ յետագանչիրին նախորդում է նրանից աւելի պարզը և աւելի վերացականը. բոլորի հիմքում դնւում է մաթէմատիկան, ապա գալիս են՝ աստղաբաշխութիւն, ֆիզիկա, քիմիա, կենսաբանութիւն (բիոլոգիա). և ընկերաբանութիւն (սոցիոլոգիա)։ Վերջինս սկսում է իր գոյութիւնը և անունը ալ.-ի հիմնադրից, Օգիւստ Կոնտից։ Պ.-ը հաստատում է կապ գիտութեան և փիլիսոփայութեան մէջ, մերժելով կրօնը և բնազանցութիւնը։ Պ. մարդկութեան պաշտամունք։ —Այս ուսմունքի հետեւողը կոչւում է պօզիտիվիստ։

Պօզիցիա (լատ.), դիրք. զօրքի կամ կառոյների ընդունած դիրքը, բռնած տեղը պատերազմի ժամանակ։ — Ոտների դիրքը պարի մէջ։ — Ձախ ձեռքի կեցուածքը նետագծութեան մէջ։

Պօզումէնտ (գերմ.), մետաղի թելից գործած երիզ, որով զարդարում են նշանագգեստները կամ հագուստի որեւէ մասը։

Պօէզիա (յուն.), բանաստեղծութիւն. մարդկային ներքին աշխարհի պատկերների բառերով արտայայտութիւնը, որը ստեղծագործութիւն է։

Պօէմա (յուն.), պօէմ, քերթւածք. վիպական գրւածք, մեծագոյն մասամբ ոտանաւորով, որի նիւթը լինում է պատմական կամ առօրեայ կեանքից։

Պօէտ, բանաստեղծ, քերթող։

Պօէտէս, բանաստեղծուհի։

Պօէտիկա (յուն.), բանաստեղծութեան տեսութիւն։

Պօլարոզ (ռուս.), կէս արաւիղ։

Պօլակ, պօլեակ. լեռ, լեռնագիր։

Պօլարիզացիա (լատ.), բեւեռացումն. հաղորդումն մագնիսային յատկութեան. որի հետեւանքով մետաղի ծայրերը ուղղւում են հիւսիս և հարաւ։

Պօլարիտէտ (լատ.), բեւեռականութիւն. որոշ ուժերի այն յատկութիւնը, որ նրանք բաժանւում են երկու իրար հակառակ և իրար ձգտող կենտրոնների. ինչպէս մագնիսականութեան, էլէքտրականութեան. նոյնպէս և սեռերի։

Պօլէմիկ բանավիճող։

Պօլէմիկա (յուն.), բանակռիւ, բանավէճ. վիճաբանութիւն լրագրութեան մէջ կամ յատուկ հրատարակութիւններով որեւէ գիտական, քաղաքական կամ հասարակական խնդրի մասին։

Պօլէմիստ, դիւրաբեմութեամբ բանավէճի բռնուող։

Պօլի մասնիկը, յոնարէն՝ շատ, բառերի սկզբում նշանակում է համապատասխան հասկացողութեան շատը։

Պոլիանդրիա (յուն.), բազմայրութիւն. կնոջ միաժամանակեայ ամուսնական կապը շատ այրերի հետ։ — Յատկութիւն բոյսերի որոշ տեսակի, որոնք ունին 20-100 արական փոշանօթ։

Պոլիգամիա (յուն.), բազմամուսնութիւն. միաժամանակեայ ամուսնական կապ տղամարդինը մի քանի կանանց հետ-բազմակնութիւն և կնոջը մի քանի տղամարդկանց հետ — բազմայրութիւն։ — Բազմակնութիւն։

Պոլիգամիատ. բազմակին. բազմամուսնութեան, բազմակնութեան կողմնակից։

Պոլիգարխիա, պոլիարխիա (յուն.), բազմիշխանութիւն. պետական կազմի այն ձևը, երբ իշխանութիւնը գտնւում է շատերի ձեռքը, հակառակ մոնարխիայի — միապետութեան։

Պոլիգլօտ (յուն.), բազմալեզու գրուածք։ — Բազմալեզուեան աստուածաշունչ։

Պոլիգրաֆիա (յուն.), բազմագրութիւն։ — միայն ծանօթներին յայտնի գրութիւն։

Պոլիգօն (յուն.), բազմանկիւնի։ — Բազաքից դուրս բաց տարածութիւն, որտեղ լինում են ինդանօթաձիգ զօրքի վարժութիւններ։

Պոլիէդր (յուն.), բազմակողմ մարմին։

Պոլիթէիզմ, բազմաստուածութիւն, բազմաստուածեան կրօն։

Պոլիթէօրիա (յուն.), տեսականի վերակշռութիւնը գործնականից։

Պոլիկլինիկ (յուն.), համալսարանին կից հիւանդանոց, ուր այցելում են չունևոր հիւանդները և բժշկւում ուսանողների ձեռքով պրօֆէսօրի հսկողութեամբ։ — Բազաքային հիւանդանոց, բուժարան։ — բժիշկուսանողների այցելութիւնը տնային հիւանդներին։

Պոլիմպէրիալ, ռուսաց ոսկէդրամ = 7½ րուբլի = 20 ֆրանկ։

Պոլինէզիա, բազմակղզի երկիր, Աւստրալիա, Օկէանիա։

Պոլիշինել (իտալ.), ծաղրածու դէմք իտալական կատակերգութիւնների մէջ։

Պոլիպ (յուն.), բազմոտն. ծովային կենդանի բազմաթիւ ոտերով և ճիւղաւորութիւններով։ — Քթի մէջ կամ մարմնի այլ մասի վրա բուսած աւելորդ միս։

Պոլիպլան կոչւում է ալբոպլանի այն տեսակը, որը շատ հարթութիւններ ունի։

Պոլիս (ֆր.), ապահովագրող ընկերութիւնից տրուած վկայական, որի մէջ նշանակուած է ապահովագրուած առարկան, ապահովագրութեան ժամանակաշրջանը և գումարը։

Պոլիսմէն (անգլ.), անգլիական ոստիկան։

Պոլիտէխնիկ, բազմարուեստեան բարձրագոյն դպրոցի ուսանող։

Պոլիտէխնիկում (յուն.), պոլիտէխնիկական ինստիտուտ, բարձրագոյն բազմարուեստեան դպրոց, ուր պատրաստւում են գիտութեամբ զինուած արհեստաւորներ։

Պոլիտիկա (յուն.), պետութիւնը կառավարելու գիտութիւն ներքին և արտաքին քաղաքական հարցերի մի որոշ ուղղութիւնը և միտումը. քաղաքականութիւն։ — Իր գործերը և յարաբերութիւնները մարդկանց հետ լաւ կարգաւորելու հմտութիւն։

Պոլիտիկան, անձնական շահի դիտումներով քաղաքականութեամբ զբաղող.

Պոլիտիկոս, պոլիտիկ, քաղաքական հարցերով զբաղող, քաղաքագէտ։ — Խորամանկ, նենգ մարդ։

Պոլիտուր (լատ.), փայլուն աստիճանութիւն։ — Նեղկ որով ծածկում են կարասիքը և փայլ են տալիս։

Պոլիտրա տես պոլիտուր։

Պոլիցէյմէյստէր (գերմ.), ոստիկանապետ։

Պոլիցիա (ֆր.), ոստիկանութիւն, հասարակական կարգը և անդորրութիւն պահպանելու համար պաշտօնէութիւն։

Պոլիցիական, պոլիցիատ, ոստիկան, ոստայ կամ դինւոր։

Պոլիֆէմ, Սիցիլիա կղզում ցիկլօպներից ամենակատաղին, որին կուրացրեց Ոդիսեւսը։

Պոլկ (ռուս.), գունդ, զօրագունդ։

Պոլկա, լեհական մի պար։

Պոլկօվնիկ տես պուլկօվնիկ։

Պոլուշկա (ռուս.), ռուսական պղնձէ դրամ = ¼ կոպէկ։

Պոլուս, պոլիս (յուն.), բևեռ հիւսիսային և հարաւային։

Պոլուցիա (լատ.), ակամայ անբնաւոռութիւն, երազախտութիւն։

Պոլտինա (ռուս.), պոլտինիկ (ռուս.), կէս րուբլիանոց արծաթէ դրամ։

Պոլօնէզ (ֆր.), լեհական ազգային պար, որը սովորաբար առաջինն է պարում պարահանդէսներին։

Պոլօժենիէ (ռուս.), ռուսաց Նիկոլայ I կայսրի օրով Ռուսաստանում հայ եկեղեցուն շնորհուած օրէնք նոքին կառավարութեան և պետութեան հետ յարաբերութեան համար։

Պօմադ (ֆր.), անուշահոտ օծանելիք մազերի. շրթունքի, մորթի և այլն համար։

Պօմէրանց (իտալ.), նարինջ։

Պօմիդօր (ֆր.), կարմիր բաղէջան։

Պօմպադուր, Լուդովիկոս XV սիրուհու անունը։ — Ռուս երգիծարան Շէխզրինի գործերում այդ անունը կրում են Ռուսաստանի նահանգապետները։ — Խելքը փչացի պէս գործող բարձր իշխանաւոր։ — Շքեղ քրսակ, որ կանայք ձեռքին են կրում։

Պօմպէօզ (լատ.), հանդիսաւոր, շքեղ։

Պօնի (անգլ.) շօտլանդական մանրիկ ձիերի մի ցեղ։

Պօնչիկ (լեհ.), ուռուցիկ խմբեղէն մէջը քաղցրաւէնիով իրդում տապակած։

Պօնչօ (իսպ.), կապիտ կտորից վերարկու, որ մի քառակուսի կտոր է, որի միջից անցք կայ գլխի համար։

Պօշին (ռուս.), մաքս. տուրք սահմանագծի վրա ներմուծած ապրանքների համար։

Պօչտալիօն (ֆր.), փոստի գրիչ, նամակագրիչ։

Պօչտամտ (գերմ.), փոստատուն։

Պօպ, ռուս քահանայ։

Պօպուլեարիզատօր (լատ.), ժողովրդականացնող. գիտական մաքերը պարզ, հասկանալի լեզուով գրող կամ պատմող, որ նրանք հասկանալի դառնան ամենքին։

Պօպուլէր, ժողովրդական, ժողովրդականութիւն վայելող. շատերին ծանօթ և համակրելի։

Պօպուլացիա, ազգաբնակութիւն։ — Ազգաբնակեցում։

Պօպուրի (ֆր.), մի երաժշտական կտոր, որ կազմւած է այլ և այլ եղանակների միացումից։ — Զանազան պարերից կազմւած պար։

Պօտաժ (ֆր.), մսաջուր, պուր։

Պօտէնց (լատ.), ուժ, զօրութիւն. կենդանաբար, շարժիչ զօրութիւն:

Պօտէնցիէլ ուժ, թագուն, ծածկած ուժ, որ չի արտայայտուում, բայց որը միշտ կարող է արտայայտուել: Տես Էնէրգիա:

Պօնոգրաֆիա (յուն.), գրականութեան այն տեսակը, որը նկարագրում է հասարակաց տների կանանց կեանքը. կամ ծայրայեղ իրական պատկերներ տալով կանգ չի առնում նոյն իսկ ապականած բարքերի նկարագրութեան առաջ. պոռնկագրութիւն:

Պօնոգրաֆ, պօռնոգրաֆիական վէպեր գրող. պոռնկագիր:

Պօնոկրատիա (յուն.), անբարոյական կանանց իշխանութիւն կառավարութեան մէջ:

Պօսէյդօն, Պօսիդօն տես Նէպտուն:

Պօսիբիլիստներ (Փր.), սոցիալիստական կուսակցութեան մի հատուածը Ֆրանսիայում. ա. ձգտում էին իրագործել կուսակցութեան ծրագրից միայն այն, ինչ որ հնարաւոր է այժմ. հնարաւորականներ:

Պօսիբիլիտէտ (Փր.), հնարաւորութիւն:

Պօստ, փօստ, փօշտ (Փր.), պետական հաստատութիւն թղթակցութիւններ փոխադրելու համար:—Պահակատեղի:—Պաշտօն:

Պօստուլատ (լատ.), հայցուած. պահանջ, դրութիւն գիտութեան և փիլիսոփայութեան մէջ, որը թէև չի կարող ապացուցուել, բայց այնքան հաւանականութիւն ունի, որ իբրև անհրաժեշտ նախապրեալ ընդունւում է: Ըստ Կանտի պիտի իբրև պօստուլատներ ընդունւեն՝ 1) հոգու անմահութիւնը, 2) Աստուծոյ գոյութիւնը և 3) կամքի ազատութիւնը:

Պօստ սկրիպտում (լատ.), յետ գրութիւն. մի նամակ կամ այլ գրութիւն վերջացնելուց յետոյ արւած մի յաւելում, որ սովորաբար գրւում է առաջագրութիւնից յետոյ. տողի սկզբում դնում են լատիներէն P. S: տառերը:

Պօստ ըէստանտ (Փր.), ցըպահանջ նամակ և այլ կարգի թղթակցութիւն, որ փոստում մնում է այնքան, մինչև հասցէատէրը գալու և պահանջում է:

Պօտէնց (լատ.), պօտէնցիա, ուժ, զօրութիւն. կենդանաբար, շարժիչ զօրութիւն:—Փիլիսոփայութեան մէջ՝ հնարաւորութիւն, կարողութիւն, ուժ:

Պօրինջան, բադրջան:

Պօրտ (լատ.), նաւահանգիստ:—Ծովափնեայ քաղաք նաւահանգստով:

Պօրտա, դուռն, կոչւում է պաշտօնական լեզուով Թիւրքիան կամ Թիւրքիայի արտաքին գործոց նախարարութիւնը:

Պօրտալ (Փր.), մի մեծ շէնքի գլխաւոր մուտքը. զարդարուն:

Պօրտէր (անգլ.), անգլիական գարեջուր:

Պօրտիէ (Փր.), դռնապան:

Պօրտիկ (լատ.), երկար սրահ մի մեծ շինութեան շուրջը կամ մի կողմում. նրա ծածկը մի կողմից յենւում է շինութեան պատին, միւս կողմից սիւնաշարի վրայ:

Պօրտմոնէ (Փր.), դրամի քսակ, դրամի պանակ:

Պօրտոշէզ (Փր.), պատգարակ:

Պօրտուպէյ (Փր.), սուրբը կըրելու համար գօտի կամ ուսի կապի:—Սրի գլխին կապած մետաղէ թևից հիւսած կապը:

Պօրտսիգար (Փր.), ծխախոտի գլանակների տուփ:

Պօրտվէյն, պօրտվէյն (գեր.), Փորթուգալական կարմիր գինի Պօրտօ քաղաքից:

Պօրտրէտ (Փր.), մարդի դէմքի կամ ամբողջ կերպարանքի պատկեր, ձեռանկար կամ լուսանկար:—Պօրտրէտիստ, դիմանկարիչ. նկարիչ, որը մասնագիտօրէն մարդկանց պատկերը է նկարում:

Պօրտօ (իտալ.), փոստի վճարը նամակների համար:

Պօրտֆէյլ (Փր.), թղթապանակ. թևթապան. կաշէ պանակ մէջը գործեր պահելու համար:—Մինիստրական պ., նախարարութեան պաշտօն:

Պօրտօֆրանկօ (իտալ.), ազատ նաւահանգիստ. ծովափնեայ քաղաք, ուր արտաքսմանեան ապրանքները ազատ մուտք ունին առանց մաքսի:

Պօրցէլան (իտալ.), չախճապակի:

Պօրցիա, պօրսիօն (լատ.), մի բաժին կերակուր կամ այլ բան:

Պֆալց (գերմ.), թագաւորական պալատ և նրա շրջակայ հողերը:

Պֆալցգրաֆ (գերմ.), գաւառների և բարձր պաշտօնեաների ազատ միջնադարեան Գերմանիայում:

Պֆաֆ (գերմ.), հոգևորական. այժմ ծաղրական մտքով: Տէրտէր:

Պֆէնիգ, գերմանական դրամի ամենափոքր միութիւնը — ¹/₁₀₀ մարկ = 1¹/₂ սանտիմ կէս կոպէկից մի քիչ պակաս:

Պֆունդ տես Ֆունտ:

Ջ.

Ջաբախանա (պարսկ.), վառօդի պահեստ:

Ջաբրա, ընծայ, պարգև:

Ջալու, կախաղանութիւն: Կախարդ.—Ջ. անել, կախարդել:—Ջաղուբազ, Ջարտղի, Ջադուբեար, կախարդ, վհուկ:

Ջազայիր, տես Ջէզայիր:

Ջալալի, գահիճ:

Ջանանեամ տես Ջրհ.:

Ջանէլ, Ջանէլ-Ջիհան, դեւատես, երիտասարդ. մատագեհաս:

Ջանդրա, ճախարակ:

Ջամալ, տեսք, կերպարանք:

Ջամբազ (պարսկ.), լարախաղաց:—Ջիվեր առնող-ձախող և վարժեցնող:

Ջամդար տես Չանդար:

Ջամի (արաբ.), մզկիթ. հաւաքատեղի և նշանաւոր մահմեդական աղօթատուն:

Ջամիաթի, բազմութիւն: Ժողով:

Ջան, հոգի, անձն. իբրև փաղաքշական խօսք՝ սիրելի, հոգեակ, Ջանըմ, սիրելիս: Ջանիկ, Ջանիկս, հայացրած ձևերն են:

Ջանաւար, գազան:—Հրէշ:

Ջանբէզար, անձից ձեռք վերցրած. այս անունով էին իրենց անուանում թուրք յեղափոխական մարտիկները:

Ջանգիւլում (թուրք.), Ջան ծաղիկս. հայկական սովորութիւն է: Համբարձման տօնին բախտ փորձելու համար վիճակի մի տեսակը:

Ջանդար, դիակ, մարմին:

Ջաննամէ, չէննէմէ (արաբ.), Ջան կանչել, բարձրաձայն աղաղակել, յայտարարել մի

կարպապրութիւն կամ մի կրօնական մասին։—Քամչի, մուհնեակի։

Զամուա. առագաստ։ Վէնա։

Զառուչրնանդամը տես Չրհանդամ։

Զաւաւիր (պարսկ.), տաշած թանկագին քար։ Գոհար։

Զաֆա, Չսափա, նեղութիւն, ծանր աշխատանք։

Չէր, Չիր, գրպան։

Չէզաիրի, տաճկական ազգային մարշ, քայլերգ։

Չևմի տես Չամի։

Չէմիլմի տես Չամիամի։

Չէմիլմի իլմիհ, թիւրքական պառլամէնտում ոլմէնների և նօյանների մի կուսակցութիւն, որ նպատակ ունի պաշտպանել մահմեդական կրօնի շահերը։

Չէյրան, եղջերու. նաև իբրև փաղաքշական, զովասանական խօսք։

Չէննէմի տես Չամնամի։

Չէնտմէն (անգլ.), բարեկիրթ, դարգացած մարդ բաղաքավարի վերաբերմունքով.—Մի քիչ ազնուականութիւն ունեցող մարդ։

Չէնտրի (անգլ.), Անգլիայի ցածր ազնուականութիւնը։

Չէրգ, կարպ, հերթ, շար։ Տոդ։

Չէրիմի, Չիրիմի (արաբ.), ներքակ արմաւենու փայտից, կոթով։—Չ. խաղալ, ձիով նիզակախաղ անել։ Միջնադարեան ասնել։—Չիրիմի, Չ. խաղալու ժամանակ նետած նիզակ։

Չըլաւ, ամուր։

Չըմիր, բոլորովին։

Չրնաղ, արրագան պատերազմ։

Չրնանդամ, դժոխք—Չ կամ Չառուչրնանդամ, իբրև անէծք, դժոխքի բաժին դառնաս, կորչիս, մեռնիս։

Չրչէզ, օժիտ։ Չրչէզով փրլաւ, ամուսինին, որի հետևից ցանած է լինում առագաստ նուշ, չամիչ և նման բաներ։

Չրնոտ (թուրք.), հրկայ։

Չրուալ, կապերաթ կտորից կտրած մեծ առպրակ յորինի և այլ բաների համար։

Չիր տես Չէր։

Չիգնար թոր։—Ապրակից, արիւնակից։

Չիգիմ (թուրք.), ճարպիկ ձի հեծնող, որ կարող է վարժ կերպով ձին կառավարել և միաժամանակ զէնք գործածել։—Չիգիտօվկա (ռուս.), ձիարշաւ պինախաղով և ձիարշաւային ճարպիկութիւններով։

Չիզգ, բարկութիւն, հակառակութիւն։ Յամառութիւն։

Չիյտ, առնձ։

Չինահ տես Չրնամի։

Չինանդիլ, աէր, ապրատուող, իշխող։

Չին (արաբ.), չար ոգի, դև։

Չինգևանա, չինգևանա, գընչուռ։—Մուրիկ. մուրացկանի բրնաւորութիւն ունեցող. կծծի. խիստ ագահ. Անկրնի։

Չինգօ (անգլ.), այդպէս անուանում էին Անգլիայում 1870-ական թուականներին իրենց ծայրակէտ պահպանողականներին, որոնք բռնած էին հայրենասիրութեամբ։

Չինգօիզմ, հայրենասիրութիւն, ազգասիրութիւն. նոյնն է. ինչ որ Չօվինիզմ։—Գոռող և անարդարական վերաբերմունք դէպի այլազգիները։ — Ազգայնամոլութիւնը Անգլիայում։

Չինկար (պարսկ.), վնուկ, կախարդ։ Դևերին իշխող։

Չինիսանի (արաբ. պարսկ.), դևերի աշխարհ։

Չինս, գեղ, ներքնդ. գարմ, տանմ։—Ննդանու տեսակ, ցեղ։

Չիման, կայտառ, նորատի։ Տես Չամիչ։

Չիրաֆ, տես Ժիրաֆ։

Չիրիմ տես Չէրիմի։

Չիրօ տես Ժիրօ։

Չուբբա, մահուդից կարած երկար արևելեան զգեստ։—Կանոցի հագուստ, հայկական տարազի մի մասը։

Չուլ (արաբ.), շալ, ձիու ծածկոց։

Չուլհակ (պարսկ.), ատաղնանիկ։

Չուտար, փայլ. Ծնորք։—Չուտարդար, թունախառն գոգած երկաթի մի տեսակը, որի վէրքը չի լաւանում։ Նոյնպէս այդ երկաթից զէնք։—Ազնիւ տեսակի երկաթ։

Չուղար, պատատխան խօսք։

Չումա (արաբ.), ուրբաթ, որ մահմեդական շաբաթում մեծ օրն է։ Տօն։

Ռ.

Ռաբաթ (արաբ.), արաբական եռալար նուագարան Լութիակի ձևով։

Ռաբաատ (իտալ.), զինչ ապրանքի գնի մէջ նրա այս և այն պատճառով։—Զինչ պարտքի, ժամանակից առաջ վճարելիս։

Բարբի (Լերբ), վարդապետ, ուսուցիչ։

Բարբունապետ, մեծ վարդապետ, ուսուցիչների ուսուցիչ։

Ռազ, հեռաս, մի կողմ։

Ռազոլ (Ֆր.), կերակուրը մանր կտոր մսեր համեմած և թանձրացրած պատրաստած։

Բաղիացիա (լատ.), ճառագայթում։

Ռադիկալ (լատ.), արմատական հայեացքների գաւանող։—Արմատական։

Ռադիկալիզմ (լատ.), արմատականութիւն արմատական ուղղութիւն. քաղաքական այն ուղղութիւնը, որը քաղաքական հիմնական, արմատական բարեփոխութիւնների է ձգտում և իր պահանջները աւելի հեռուն է գնում, քան սովորական ազատամիտ կուսակցութիւնները։—Մի ակզբունքի մէջ մինչև վերջին ծայր հետևողականութիւն։

Բադիում, մի նոր տարր, որի գիւտը արեց 1899 թուին Պարիզում Լեհացի գիտնական ամուսիններ Կիւրի։ Նա ունի խիստ զօրեղ կանաչաւուն լոյս, որը թափանցում է առանց թուլանալու մետաղ թիթեղը և նոյնիսկ մարդի փակած աչքերը։

Բաղիուս (լատ.), շառաւիղ ուղիղ գիծ, որ միացնում է շրջանի կենտրոնը շրջագծի մի որևէ կէտի հետ։

Ռաուս, տեսակ, Ռուսաքաջուսայ, տեսակ տեսակ։

Ռօմարդ, առասպանեան։

Ռօնալդսն, նորայորջ, ծաղրանուն հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ նահանգների բնակչութեան։

Ռօն-քալ (անգլ.), ծաղրանուն ախպար անպիտաց հանմարտ առաջին անգամ գործ է ածել երկիծարան Սուիֆտ. տարը, անրարեհամբոյր մի քիչ էլ անքաղաքավարի։

Ռօնկօլ բանջարեղէն, որ թխում դրած են ուտում։

Ռօչ, մեծ։

Ռօչտ (թուրք.), գալպա։

Բակիօգրաֆիա, անտեսանելի առարկաների լուսանկարելը ռէնտգէնեան ճառագայթներով։

Ռագրօյնիկ (ռուս.), աւազակ։

Ռագի, գոհ, բաւական։ շնորհակալ։

Բագնօշչիկ (ռուս.), նամակների ցրիչ։ — Պաշտօնական հաստատութիւնների դրութիւնները կամ հրաւէրագրերի ցրտոց պաշտօնեայ։

Բագնօշինց (ռուս.), հասարակական այն շէրտը, որ ոչ գասերին է պատկանում և ոչ էլ պետական պաշտօնէութեան մէջ է. այլ դրանցից դուրս կազմում է մի բաւական օտար տարր Ռուսաստանում։

Բազւօղ (ռուս.), ապահարզան, ամուսնալուծութիւն։

Բախէմ տես ռաղամ։

Բախի տես արաղ։

Ռախիտիզմ (յուն.), կամ անգլիական հիւանդութիւն, մանկական հիւանդութիւն, որը արտայայտւում է ոսկրների կամ այլ ոսկրների ծռելով։

Ռախիտիկ, անգլիական հիւանդութեամբ բռնուած։

Ռակ (ռուս.), խեցգետին։ — Քաղցկեղ հիւանդութիւնը։

Ռակէտ (գերմ.), հրաձգութեան համար գործածական թղթէ խողովակ լցուած վառօդով, որը այրելով բարձր սլանում է օդի մէջ յետևից հրայրն գէս թողնելով։

Բակի տես արաղ։

Ռահաթ, հանգիստ, խաղաղ։

Ռահաթ, շինական, գիւղացի. մանաւորապէս՝ աղայի հողերի վրա ապրող և նրանց մշակող։

Ռահաթ լօխում (թուրք.), փափուկ շաքարեղէն է. տես լօխում։

Ռահմ, խիղճ, գութ։

Ռաղամ, թւանշան։ — Արտանաթթուղթ։

Ռամազան (արաբ.), մահմեդականների ինն ամսուայ լուսնական ամիսը, որի ընթացքում ծոմապահութիւն է լինում։

Բամկա (գերմ. ռուս.), շերջանակ։

Ռամս, թղթախաղի մի տեսակը։

Ռամայ (արաբ.), հօտ։ Այսպէս էին կոչւում Թիւրքիայում աւատական իշխանութեան գոյութեան ժամանակ թէ մահմետական և թէ քրիստոնեայ գիւղացիք, որով արտայայտւում էր նրանց յարաբերութիւնը դէպի իրենց տէրերը։ Աւատականութեան վերացումից վեսոյ այդ անունը մնաց Սուլթանի քրիստոնեայ հպատակների համար, մինչև որ դա էլ պաշտօնապէս վերացաւ եւրոպական դիւանագիտութեան պահանջով։

Ռայհատազ (գերմ.), Գերմանիայի կայսրութեան պարլամէնտը, ժողովրդական ներկայացուցչութիւնը։

Ռայհսթաղ (գերմ.) Աւստրօ Ունգարիայի կայսրութեան պարլամէնտը, ժողովրդական ներկայացուցչութիւնը։

Ռայն-վայն (գերմ.), Հռենոսի գինի։

Ռայօն (ֆր.), երկրի մի որոշ մասը, որոշ տեղեր, որոնք որևէ ընդհանուր յատկութիւն ունին։ Շրջան։

Բանգ (գերմ.), կարգ, տասիճան։

Ռանգ, գոյն։ — Ռանգ ռուշ, երեսի գոյն։

Ռանգի, կովկասեան մի կենդանապար։

Ռանդա, քերիչ։ տախտակ հարթելու գործիք։ Խարտուղ։

Ռանդէւու (ֆր.), տեսակցութիւն հանդիպումն նշանակած ժամին որոշ տեղում։

Ռանչպալ, երկրագործ։

Ռանտա (գերմ.), հողատակամ կօշիկի երիզ։

Ռանտիէ տես րէնտիէ։

Բանց, լանդէց (գերմ.), կաշէ պայուսակ, որ գինուորները և աշակերտները կրում են մէջքին գրքեր կամ այլ իրեղէններ դնելու համար։

Ռաշիդ, բաշ. կարիճ։

Ռատան (անգլ.), հրաւէրով երևկոյթ բարձրաստիճան անձանց մօտ առանց պարերի։

Բապիր ֆը), նեղ և երկար սուսեր մինամարտութեան համար։

Բապսոդ (յուն.), շրջիկ երգիչ հին Յունաստանում, որը գլխաւորապար Համէրոսի երգերից իրար միացնելով ժամդոջութիւն էր կազմում և երգում հրապարակով։

Բապսոդիա, բապսոդների երգած առասպելները հին Յունաստանում։ — Առասպել ապատ ձևով։ — Երաժշտական կտոր կազմած ժողովրդական եղանակներից։

Բապօրտ (ֆր.), վկայական, անհրաժեշտ կարգադրութիւն, որով ճանապարհորդը կարող է ազատ կերպով ճանապարհ ընկնել։

Բապօրտա (ֆր.), վկայագրում, անհրաժեշտ կարգադրութիւն, որով ճանապարհորդը կարող է ազատ կերպով ճանապարհ ընկնել։

*Ռ

ապարանական տառերը։

Էլալական նոյնն է, ինչ որ էջալ։

Էլալական կրթութիւնը պատրաստում է գործնական կեանքի համար, այդ պատճառով էլ սովորեցնում է դրան համապատասխան առարկաներ։ — Էլալական դպրոց, միջնակարգ այն դպրոցը, որտեղ դասաւանդուում են բնագիտական, մաթեմատիկական առարկաներ և նոր լեզուներ։

Էլալիմնագիա, միջնակարգ դպրոցի մի տեսակ Գերմանիայում, որտեղ բէալական և դասական կրթութիւնը միացնում են. սովորեցնում են իրրև գլխաւոր առարկաներ լատիներէն, մաթէմատիկա և նոր լեզուներ,

Էլալիզէալիզմ տես իդէալիզմ։

Էլալիզացիա (լատ.), իրականացումն. իրագործումն որևէ ծրագրի, նպատակի և այլն։ — Դրամագործ. ունեցուածքը կանխիկ դրամ դարձնելը։

Էլալիզմ (լատ.), իրապաշտութիւն. գեղարուեստի մէջ այն ուղղութիւնը, որ իրականութիւնը՝ թէ բնութեան և թէ հոգեկան աշխարհի, պատկերացնում է առանց գեղեցկացնելու, հարազատօրէն։ — Ր. փիլիսոփայական կոչւում է մի այն դարերում այն ուղղութիւնը, որը ընդունում էր, որ ընդհանուր հասկացողութիւնները իրական գոյութիւն ունին. հակառակը նոմինալիզմ։

Էլալիտա, փիլիսոփայական կամ գեղարուեստական բէալիզմի հետևող։ — Էլալական դպրոցի աշակերտ։

Էլալիտէտ, իրական բան. իրականութիւն։

Ռէակցիա (ֆր.), քիմիայում՝ մի մարմնի մէջ առաջ եկած փոփոխութիւնը շնորհիւ մի այլ մարմնի ներգործութեան։ — Դիմադրութիւն։ — Քաղաքական կեանքում՝ ձգտումն աչնչացնել արդէն ձեռք բերուած լաւագոյն ձևերը հասարակական կարգերի՝ հինը և արդէն վերացածը վերականգնելու նպատակով։ Յետադարձ շարժում։ — Հակառակն՝ ակցիա, գործողութիւն։

Էլակցիոնէր. քաղաքական և հասարակական կարգերում հակառակորդ նորամուծութեան և ձգտող վերականգնելու հնին։

Ռէալ տես ռեալ։

Էլբաս (ֆր.), հանելուկանման. մի նկար, որի մէջ պատկերացրած այլ և այլ առարկաների անուններից ամրողջական նախադասութիւններ են կազմուում։

Ռէալիա (լատ.), արդիւնաբերութեան և արդիւնագործութեան այն ճիւղերը, որոնց շահագործման իրաւունքը բացառապէս պետութեան է պատկանում. այլ և այլ երկրներում՝ օր. հանքերը, փոստը, երկաթուղին, սպիրտը և այլն։ — Առքայական իշխանութեան նշանները՝ թագը, գայիսոնը և այլն։

Ռէալիտա (իտալ.), նաւաբեռ։

Էլէլ (լատ.), կանոն։

Ռէկէնէրացիա (լատ.), վերաոեղութիւն, վերաստեղծութիւն. վերականգնում։ — Ռէկէնէրատոր. վերաստեղծիչ։

Էլէնտ (լատ.), անչափահաս կամ բացակայ թագաւորի տեղ երկիրը կառավարող։ — Երկցիկ խմբի խմբապետ։ — Իր մեծութեամբ յայտնի գոհար, որ 12 մլիոն ֆրանկով գնել էր լուդովիկոս XV համար։

Ռէգիմէնտ (ֆր.), դունդ զօրքի։

Էլգիատր (ֆր.), ցանկ. այբբենական մատեան։ — Ձայնի ծառալը։

Էլգիստրատուրա (լատ.), դիւանատան այն մասը, որտեղ կարգաւորում են և պահում բոլոր թղթերը։

Էլգիստրատոր, այն պաշտօնեան, որը կառավարում է էլգիստրատուրան։

Էլգիստրացիա (լատ.), կարգաւորութիւն։

Ռէգիոն (լատ.), ոլժիոն (ֆր.), օդի որոշ շերտ, տարածութիւն։ — Գաւառակ. երկրի մի տարածութիւն։

Ռէգլամէնտ (ֆր.), կանոններ, կանոնագիր. ուղեցոյց։

Ռէգլամէնտացիա, կանոնների ենթարկելը. որևէ գործողութիւն օրէնքի և կարգի ենթարկելը։

Ռէգուլ (լատ.), կնոջ ամսականն արնահոսութիւնը. պաշտօն։ Նոյնը և մէնստրուացիա։

Ռէգուլատոր, մեքենայի մասը, որը պաշտօն ունի նրա շարժումը կանոնաւոր ընթացքի մէջ պահել։

Ռէգուլէր, կանոնաւոր. կարգկանոնի ենթակայ։ — Ֆարբերական։

Էլգրէս (լատ.), անկումն. յետադիմութիւն. հակառակը պրոգրէս։

Էլգրէսիվ ապացուցութեան եղանակը նա է, որ ապացուցելի դրութիւնից անցնում են նրա հիմքերին կամ փաստերից՝ նրանց պատճառներին։

Էլգրէսիվ, յետադիմական, յետադարձ։

Էլգրէսիօն կամ էլգրէսիվ հարկատուութիւն տես դէգրէսիօն։

Էլդակտոր (ֆր.), խմբագիր. խմբագրող։

Էլդակցիա, խմբագրութիւն։ Խմբագրատուն։

Ռէդէրէր, շամպանեա գինու մի տեսակը։

Ռէդինգօտ (ֆր.), երկար վերարկու։ — Ձի հեծնելու վերնազգեստ։

Ռէդիֆ (արաբ.), թիւրքական պահեստի զօրքը, որը պարտաւոր է զօրակոչի ենթարկել պատերազմի դէպքում 15 տարուայ ընթացքում։

Էլդուկցիա (լատ.), նախկին վիճակի վերականգնումն։ — Զօրքի կամ երաժշտական խմբի նուագեցումն։ — Ապրանքի դնի պահպանումն։ — Երաժշտական և պանակի կրճատումն։

Ռէդուտ (ֆր.), փոքրիկ քառանկիւնի բերդակ։ — Դիմակահանդէս։ — Պարերի և զարգացութիւնների սրահ։

Ռէզէդա (լատ.), յարուկ. անուշահոտ մանր ծաղիկներով խոտ։

Ռէզէրվ (ֆր.), պահեստի զօրք։

Ռէզէրվիստ, պահեստի զինուոր։

Ռէզէրվուար (ֆր.), ամբար, պահեստի տեղ. ջրամբար։

Էլզիդէնտ (լատ.), պետութեան կողմից լիազօրած պաշտօնեայ, որ ներկայացուցիչ է հանդիսանում մի երկրորդական նշանակութիւն ունեցող երկրում. երբորդ կարգի դեսպան։ Կոչւում է նաև վիննատր էլզիդէնտ։

Էլզիլիացիա (լատ.). թագաւորանիստ, իշխանանիստ և այլն քաղաք. կաթուղիկոսանիստ վայր։

Ռէզին, ալաքն։

Էլզիմէ (ֆր.), ամփոփումն. կրճատ, սեղմ կրկնութիւն մի դրքի, մի շարադրութեան մի ճառի և այլն բովանդակութեան էական կետերի։

*Էլզոլատ (ֆր.), հետևանք,

արդիւնք. հզրակացութիւն։

Ռէզօլիւցիա (լատ.), վճիռ. որոշում։ Վերջնական կարծիք։ Բանաձև։

Ռէզօն (ֆր.), պատճառ. իրաւացի հիմք։ Իրաւունք։—Բանականութիւն։

Ռէզօն դէ՛տր (ֆր.), գոյութեան իրաւունք. մի հանգամանք, որ արդարացնում է մի բանի գոյութիւնը։

Ռէզօնանս (լատ.), ձայնի ուժեղացումն շնորհիւ նրա, որ ձայնը կպչելով որոշ առարկաների նրանցից առաջ է բերում նոյնաչափ տատանումներով ալիքներ։ Արձագանք։

Ռէզօնատօր (ֆր.), նուագարան գործիքների վրա մի մաս, որը ուժեղացնում է ձայնը։

Ռէզօնեօր (ֆր.), մի մարդ, որ սիրում է երկար բարոյախօսական խրատական եղանակով ճառել։

Րէէլ տես *րէալ*։

Րէէստր (ֆր.), դիւանատունում ցուցակ ներս մտած և եւլած թղթերի։

Ռէժի (ֆր.), արդիւնաբերութեան կամ առևտրի որոշ ճիւղի մենաշնորհը և կառավարութիւնը պետութեան ձեռքով նրա պաշտօնեաների միջոցով։—Թիւրքիայում և Պարսկաստանում այդ անունով մասնաւորապէս կոչւում է ծխախոտի մենաւաճառը։

Ռէժիմ (ֆր.), պետութեան կառավարութեան եղանակ։—Ապրուստի կանոններ, որոնք որոշում են ուտելու և խմելու կարգը և նիւթը և առհասարակ ապրելու եղանակը։

Ռէժիսօր (ֆր.), թատրոնական ներկայացման կառավարիչը, որը դերերն է բաժանում և խաղը դնում։

Ռէժին տես *ռէգիմն*։

Րէխ (արաբ.), դեսպանների ասպը, որևէ վարչութեան պետ Թիւրքիայում։—Նաւապետ վաճառականական նաւի։ Տես նաև *ռէս*։

Րէխս էֆէնտի, պետութեան կանցլեր և արտաքին գործոց մինիստր Թիւրքիայում։

Ռէլատիվ, յարաբերական։

Ռէլատիվիզմ (լատ.), կոչւում է այն ուսմունքը, որը ընդունում է, թէ մի ճանաչողութիւն յարաբերականութեան մէջ է ճանաչողի հետ։

Ռէլացիա (լատ.), հաղորդագրութիւն, գլխաւորաբար պետական գործողութիւնների մասին։—Յարաբերութիւն։

Ռէլիէֆ (ֆր.), բարձրաքանդակ. քանդակած պատկերը, որը քարի ընդհանուր մակերևոյթից բարձր է։—Ուռուցիկ։ *ցայտուն*։

Րէլիգիա (լատ.), *րէլիգիօն*, կրօն։—*Րէլիգիօզիտէ*, կրօնականութիւն։—*Րէլիգիօզ*, կրօնական։

Ռէյա (անգլ.), երկաթէ ձողերը, որոնց վրայով շարժւում են երկաթուղու անիւները։

Րէկապիտուլացիա (լատ.), կրկնութիւն գլխաւոր բովանդակութեան, երկրորդաբար։—Հաշւապահութեան մէջ՝ այլ և այլ կարգի գումարների միացումը։

Ռէկլամ (լատ.), առևտրական ասպարէզում այն բոլոր միջոցները, որոնք նպատակ ունին հասարակութեան ուշադրութիւնը հրաւիրել մի ապրանքի վրա՝ յայտարարութիւն, նկարներ, հասցէով թերթիկներ, վճարուած գովասանական յօդուածներ և այլն։

Րէկտօր (լատ.), առաջ. վերատեսուչ։

Րէկտօրատ, վերատեսչի պաշտօն։

Րէկրուտ (ֆր.), նորակոչ զինուոր։

Րէկրիմինացիա (ֆր.), ազակցութեան, պահանջ։—Պատերազմի ժամանակ հրամանատարի պահանջը ապրանքատուութիւնից, որ վերջինս մատակարարէ զօրքի համար անհրաժեշտ բոլոր իրերը։

Րէկոգնիցիա (լատ.), վերատին ճանաչումն։ Իրաւաբանութեան մէջ՝ որևէ անձի կամ թղթի ճանաչումը իրրև այնպիսին, ինչպիսին նա ներկայացուած է։—Մի գրուածքի քննական և սրբագրական վերանայումն։

Ռէկօմանդէ (ֆր.), պատուիրած, ապահով ուղարկած նամակ, ծրար և այլն։

Ռէկօմէնդացիա (ֆր.), յանձնարարական թուղթ գովասանքով։ Յանձնարարութիւն։

Ռէկօնստրուկցիա (լատ.), վերաշինութիւն. շէնքի վերականգնումն։

Ռէկօրդ (անգլ.), ծանրութեան ամենամեծ սահմանը, որը կարող է բարձրացնել ըմբիշը։—Ամենաարձր չափը մրցութիւնների մէջ։

Ռէհաբիլիտացիա (լատ.), վերատեսութիւն. վիրատուութիւն նախկին քաղաքական և քաղաքացիական իրաւունքների մէջ։

Ռէյին, գրաւ։ Գրաւական։

Րէժէն (գերմ.), նեղ և երկար կաշի, որ գործ է ածւում իրրև գօտի, կապ և այլն։

Ռէմիզ (ֆր.), թղթախաղում՝ տասնուվեցը։

Ռէմինգտօն, գրելու մեքենայ։

Ռէմօնտ (ֆր.), շէնքի կարկատաններ և վերանորոգութիւններ և դրանց համար ծախսած փողը։—Ձօրքի համար պահակ ձիերի տեղ նորերը գընելը։

Րէյդ (հոլանդ.), խոր տեղ ծովում, որտեղ կարող են կանգնել նաւերը։

Ռէյն-վէյն տես *ռայն-վայն*։

Րէյս, փորթուգալական դրամի ամենափոքր միաւորութիւն = $^3/_5$ սանտիմ = $^1/_{12}$ կոպէկ (*Րէալ* բառի յոգնակին է)։

Րէյս (գերմ.), նաւի ճանապարհորդութեան մի գլուխը։

Րէվէյատազ տես *Ռայհատազ*։

Րէվիսրատ տես *ռայհատազ*։

Ռէնէգատ (լատ.), ուրացող, կրօնափոխ, դէնտարէ։ Մասնաւորապէս՝ քրիստոնէութիւնից մահմեդականութեան անցած.—Դաւաճան, իր կուսակցութիւնից կամ համոզմունքներից զարձած։

Ռէնէսանս (ֆր.), վերածնութիւն. XV — XVI դարերում պատմութեան այն շրջանը, երբ դասական աշխարհի արուեստի և գրականութեան ուսումնասիրութեան ազդեցութեան տակ Իտալիայում վերածնուեց դասականի նմանողութեամբ արուեստ, իսկ այնտեղից էլ տարածուեց Ֆրանսիա և Գերմանիա։—Ճարտարապետութեան ոճ, որը այդ շրջանում առաջացաւ հետևողութեամբ դասականի որոշ ձևերի։

Րէնտա (ֆր.), հողային հասյթ. հասոյթ, եկամուտ, որ առացւում է տարբեր թղթերից, վարձով տւած կալւածքից, որևէ ձեռնարկութեան մէջ դրած դրամագլխից, բաժնեմասնութիւնից և այլն. առհասարակ եկամուտի այն մասը, որը աշխատավարձ չէ և հետևանք է սեփականատիրական վիճակի։ Ըստ *Ռէկարդօի դ.* եկամուտի այն առաւել մասն է, որը արդիւնք է մի հողային կալւածքի

առաւելութեան միւսների վերաբերմամբ. երբ մի հողակտոր աւելի լաւ յատկութիւն ունի քան իր հարևանը, կամ գտնուում է սպառման շուկային աւելի մօտ և իբրև հետևանք այս հանգամանքի նրա ւաճած բերքը աւելի է կամ յատկութեամբ բարձր կամ թէ չէ շուկայի մօտիկութեան պատճառով աւելի քիչ ճանապարհածախս է պահանջում, այնինչ վաճառւում է նոյն գնով, ինչ որ հեռու հողերից բերուածները, ահա այդ տարբերութեան չնորհիւ առաջ եկած նիամուտի աւելին րէնտա է։ Այս բ. կոչւում է նաև դիֆէրէնցիալ րէնտա, տարբերական հասոյթ։ Այժմ բ. համարւում է բոլոր այն հասոյթը, որ մշտապէս կայ առանց աշխատանքի գործադրութեան — Գետնային րէնտա, պետութեան վճարած տոկոսները իր այնպիսի փոխառութիւնների համար, որոնց մայր գումարի վերադարձման համար նա պարտաւորութիւն չի յանձն առնում, սակայն իրեն վերապահելով յետ դնման իրաւունքը, իսկ տոկոսները մշտապէս և պարբերաբար վճարում է։

Րէնտաբլ (ֆր.), րէնտաբլեր, շահաւէտ, նիամաւոր։

Րէնտաբիլիտէտ (ֆր.), շահաւէտութիւն. րէնտա բերելու կարողութիւն։

Ռէնտգէնեան կամ իքս ճառագայթներ, Գերմանացի գիտնական Ռէնտգէնի գիւտը 1895 թ.ին. մի տեսակ անտեսանելի ճառագայթներ են, որոնք չեն անդրադառնում անթափանցիկ մակերևոյթներից (բացի որոշ նիւթեր պարունակողներից) և թափանցում են նրանց։ Ի ճ-ի միջոցով հնարաւոր է լուսանկարել աչքին անտեսանելի առարկաներ, ինչպէս մարդկային ոսկրներ և ներքին գործարաններ։

Րէնտիէ, րէնտիէը, ռանտիէ (ֆր.), իր կալւածքների նիամուտով կամ դրամների տոկոսով, րէնտայով ապրող մարդ։

Ռէնտէ (ֆր.), լաւ կամ վատ համբաւ, անուն, հռչակ որևէ անձի կամ իրի մասին։

Ռէնտէսացիա (լատ.), վերանորոգութիւն, վերականգնում։

Րէշէրշ (ֆր.), հետախուզութիւն, հետազօտութիւն. փընտրտուք։

Րէտնիօն (ֆր.), ժամանակի համար հաւաքում պարով և զարճութիւնով։

Րէֆիտատիվ, րէցիտատիվ (իտալ.), զրոյցի մօտեցող եր գեցողութիւն. թիւերգ. զրուցերգ։

Րէպարատուր (լատ.), նորոգութիւն. կարկատան նոյնն է ինչ որ րէմօնտ։

Րէպէտիցիա, կրկնութիւն. թատրոնական փորձ։

Րէպէտիտօր (լատ.), աշակերտին դաս պատրաստելում օգնող անձն. նրա հետ կրկնութիւն անող։

Րէպէրտուար (ֆր.). թատերական գրւածքների ցանկը, որը խաղացելու է մի որևէ բեմի վրա որոշ ժամանակի ընթացքում։—Մի դերասանի խաղալու դերերի ամբողջութիւնը։

Րէպլիկա (ֆր.), պատասխան, առարկութիւն։ — Դերասանի վերջին խօսքերը, որին հետևում է միւսի պատասխանը։—Երաժշտութեան մէջ՝ մի կտորի կրկնութիւնը այլ ձայնով։

Րէպուբլիկ տես րէսպուբլիկա։

Րէպուտացիա (ֆր.), համբաւ, հռչակ, հասարակութեան մէջ լաւ կամ վատ կարծիք մի անձի մասին։

Րէպս տես րիպս։

Րէպտիլ (լատ.), սողուն։—Րէպտիլ մամուլ ասում է կառավարչական քաղաքականութեան խնկարկող, կառավարութիւնից կաշառած մամուլ։

Րէպրէզէնտացիա (լատ.), ներկայացուցչութիւն։ — Ներկայացնել։—Պատկերացումն։

Րէպրէսալիա (ֆր.), խիստ սահմռկեցնող միջոցներ, որ մի պետութիւն գործադրում է մի ուրիշի դէմ, երբ վերջինս խախտել է եղած պայմանագրերը։

Րէպրէսիա (լատ.), կամ րէպրէսիվ միջոցներ, ներքին շարժումների դէմ կառավարութեան կողմից գործադրուղ խիստ պատժական միջոցները զրամական տուգանք, աքսոր, բանտարկութիւն, մահապատիժ և այլն։

Րէպրօդուկցիա (լատ.), վերարտադրութիւն. վերականգնում։ Բնախօսութեան մէջ բ. ասում է նիւթի շարունակ վերականգնումը, որը կենդանի մարմինը միշտ կայուն է պահում նրանով, որ մաշած մասերի տեղ նորերն են անցնում։ —Հոգեբանութեան մէջ՝ գիտակցութեան մէջ նախկին պատկերների կրկին երևան գալը, երբ դրանց համար անմիջական զրդիռ չկայ։

Րէպօրտեօր (անգլ.), օրւայ մանը լուրեր հաղորդող լրագրական աշխատակից։

Ռէս, գիւղապահ, տանուտէր։ Տես նաև ոէիս։

Րէսկրիպտ (լատ.), Ռուսաստանում կայսրի հրամանը մասնաւոր մարդի կամ պետական պաշտօնեայի, որի մէջ արտայայտում է շնորհակալութիւն նրա սրած ծառայութիւնների համար և յայտնում է մի վարձատրութեան կամ նոր պաշտօնի մասին։—Հին Հռովմում՝ կայսրի հրամանը մասնաւոր մարդի իբրև պատասխան նրա գանգատի կամ հարցման։

Րէսպէկտ (ֆր.), ակնածութիւն յարգանք, պատիւ։

Րէսպիրատօր (լատ.), մի տափակ գործիք է, որ հագնում են բերանին, որպէսզի ներշնչած օդը նրա միջով անցնելով մի քիչ մեղմանայ թոքերի մէջ մտնելուց առաջ։

Րէսպուբլիկա (լատ.), րէպուբլիկ ֆր.), հանրապետութիւն, հասարակապետութիւն. կառավարութեան այն ձևը, որտեղ չկայ ժառանգաբար անցնող իշխանութիւն. ժողովուրդը կառավարում է ինքն իրեն, իր ընտրած ներկայացուցիչների միջոցով. պետութեան ամենաբարձր պաշտօնեան նախագահն է, որը նոյնպէս ընտրւում է որոշ տարիներով։

Ռէտուլ Ալլահ արաբ.), Աստուծոյ առաքեալ. Մահմետի կոչումը մուսուլմանների մէջ։

Րէտուրս (ֆր.), ազդեցութեան դիմաց միջոցներ։

Րէտտուրացիա (լատ.), յետդարձափոխութեան միջոցով գանգուրկ եղած թափաւորական հարստութեան վերադարձը իշխանութեան։ Մասնաւորաբար՝ Բուրբոնների վերադարձը Ֆրանսիայի գահին 1814 թ.ին և դրա հետևանքով եղած յետադարձ-րէակցիոնէը շարժումը և Մարտսարանները Անգլիայում 1660 թ.ին։—Գեղարուեստական մի երկրի ամբողջական վերականգնումը նրա սակաւ ճեացորդներից։

Ռէտօրան (ֆր.), ճաշարան։

Ռէտօրացիա (ֆր.), հասա-

բակ տեսակի ճաշարան։

Ռեհիրսալ (ֆր.), զօրքի նահանջ։ — *Արտաքնոց։*

Ռետուշ (ֆր.), լուսանկարչության մէջ՝ ապակու կամ թղթի վրա պատկերի ուղղումները, շրջակումները մատիտով կամ վրձինով։

Ռետուշօր (ֆր.), լուսանկարիչ-արհեստաւոր, որը ռետուշ է անում։

Ռետուր տոմսակ (ֆր.), երկաթուղու տոմսակ, որ իրաւունք է տալիս գնալու և վերադարձի։

Ռետրօգրադ (լատ.), յետադիմական մեկնոյն է թէ *Ռեակցիոն*։

Ռետորիկա (յուն.), րիտորիկա, ուսումն ճարտասանական, հռետորական արուեստի, նրա կանոնները։ — Տեսութիւն արձակ գրականութեան. պարզ, ուղիղ, գեղեցիկ և արտայայտիչ բանաւոր և գրաւոր արտայայտուելու արուեստի կանոնները սովորեցնող գիտութիւն։

Ռեցենզենտ (լատ.), գրախօս, մատենախօս. քննադատ։ *Ռեցենզիաներ գրող։ Գրադատ։*

Ռեցենզիա (լատ.), գրախօսութիւն. մատենախօսութիւն քննադատութիւն։ Գրական մի նոր երկի կամ թատրոնական ներկայացման մասին վերլուծական և քննադատական փոքր յօդուած։ Գրադատութիւն։

Ռեցեպտ (լատ.), դեղատոմս. դեղատուն ներկայացնելու համար բժշկի գրած տոմսը, որի մէջ նշանակուած է պահանջած դեղի բաղկացուցիչ մասերը և պատրաստութեան եղանակը։

Ռեցեպտուրա (լատ.), դեղագործական գիտութեան այն մասը, որը սովորեցնում է դեղեր պատրաստելու եղանակը։

Ռեցիտատիվ տես *ըեզիտատիվ*։

Ռեւանշ, *ռեւանշ* (ֆր.), վրէժ, հատուցում։ Մանաւանդ՝ մի ձգտումն Ֆրանսիայում հատուցանել Գերմանիային նրա յաղթանակի փոխարէն 1870 թէ֊ի ֆրանս-պրուսական պատերազմում։

Ռեվերանս տես *կնիքսէն*։

Ռէլիգիոնիզմ կոչւում է կրօնական ոգեալ-դէմօկրատիայի մէջ այն հոսանքը, որը պահանջում է կաւտակցութեան ծրագրի վերաքննութիւն, գտնելով, որ նա այլևս չէ համապատասխանում մտաւորական կեանքի զարգացման ընթացքին. իսկ ընթացիկ քաղաքականութեան մէջ պահանջում է ընթանալ միւս ձախակողմեան կուսակցութիւնների հետ իրագործելու համար մի քանի հասունացած ժողովրդապետական բարենորոգութիւններ։ Տես նաև *ըէլիգիոզ-սոցիալիզմ*։

Ռէլիգիոնիստ, վերաքննական. վերաքննութիւնպահանջող։

Ռէլիզօր, վերաքննիչ. վերաստուգող։ Գեւական պաշտօնեայ, որ պարտաւորութիւն ունի քննել մի հատատութեան գործերը, մի որոշ ժամանակի ընթացքում կատարած, համոզելու համար, թէ հակօրինական բան չկայ արդեօք։

Ռէլիւ (ֆր.), ամառոցի կամ շաբաթավերջի զբօսական և քննադատական։ — Տեսութիւն շաբաթեայ կամ ամսեայ անցքերի։

Ռէմանիզմ (յուն.), ռոկրացուս, յօդացաւ։

Ռէօլիւցիա (ֆր.), յեղափոխութիւն. յանկարծական և բռնի փոփոխութիւն հասարակական կարգերի. որը երկար ժամանակի ընթացքում կուտակուած անբաւականութեան արդիւնք է։

Ռէօլիգիօներ, յեղափոխական։

Ռէօլօգ (ֆր.), ապտամբութիւն։

Ռէօլվէր (անգլ.), ատրճանակ։

Ռէքս (լատ.), թագաւոր։

Ռէքսիւրի չերմաչափ, 80 աստիճանի բաժանուած չերմաչափը, որի հնարողն է Ֆրանսիացի Ռէօմիւրը (1683-1757). այնինչ Ցէլսիուսի չերմաչափը, բաժանուած է 100 մասի, և սրա հնարողը եղել է Շուէդ աստղաբաշխ Ցէլսիուսը (1701—1744)։

Ռէօրգանիզացիա (ֆր.), վերակազմութիւն. կրկին կազմուելու։

Ռէօկրուտացիա (լատ.), կրկին գրաւումն կրկին սիրապատութիւն։

Ռէֆէրատ (լատ.), զեկուցումն. բանախօսութիւն որևէ նիւթի մասին, մանաւանդ՝ պետութեան և գրականութեան մէջ մի նոր երևոյթի մասին։

Ռէֆէրէնդար (լատ.), զեկուցանող պաշտօնեայ։ — Երիտասարդ իրաւաբան Գերմանիայում, որը համալսարանի ատարման քննութիւնը տուել է և մի գատարանական հաստատութեան մէջ նախապատրաստւում է երկրորդ — ատեաոյի քննութեան։

Ռէֆէրէնդում (լատ.), համաժողովրդական ձայնատուութիւն, հանրական քւէարկութիւն. ժողովրդական ուզդակի օրէնսդրութեան ձևը, որ տեղի ունի Շուէյցարիայում և Հ. Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների շատ նահանգներում. կարևոր նշանակութիւն ունեցող օրէնքները ևնթարկուում են ամբողջ ազգաբնակչութեան քւէին, և ուրանք ընդունուած են համարուում, երբ ստանում են ձայների մեծամասնութիւն։ Օր. Շուէյցարիայում օրէնքը ենթարկուում է ո., եթէ այդ պահանջում են 30000 քաղաքացի կամ ութ կանտոն։

Ռէֆէրէնտ (լատ.), զեկուցանող. դասախօս. ատենադպիր։

Ռէֆլէկտօր (լատ.), յղկած մակերեսով ճառագայթներ անդրադարձնելու համար գոգաւոր հայելի լոյսը զօրեզացած անդրադարձնելու համար։

Ռէֆլէքս (լատ.), զօրք. արտացօլում։ — Մկանների ակամայ շարժում։ — *Ր. շարժում* կոչւում է այնպիսին, որը հակառակ կամաւորին, կատարւում է կամքից և ուժերութիւնից անկախ. անդրադարձ շ։

Ռէֆլէքսիա (լատ.), լոյսի ճառագայթների անդրադարձում, արտացօլում։ — Մտերիմութիւն. խոհուն սեփական պատկերացումների ներքին խոնարհութիւն։ — Հիւանդոտ ինքնաքննադատութիւն։

Ռէֆրէն (ֆր.), յանգիրգ. երգի մէջ իւրաքանչիւր տունից յետոյ նոյնութեամբ կրկնուող մասը։

Ռէֆօրմ (լատ.), բարենորոգութիւն. ձևափոխութիւն. սիրող կարգերի բարեփոխութիւնը դէպի լաւը։ Բարեփոխութիւն։

Ռէֆօրմատական եկեղեցի ասում է Ցւինգլիի և Կալւինի հաստատած եկեղեցին Շուէյցարիայում, որը արդիւնք է թէստ քննադատութեան պատճառած դէմ. վերահաստատում է առաքելական ժամանակների պարզութիւնը ժամատուութեան մէջ, մերժում է սրբերի պատկերներ, երգիչոն և այլն. հաղորդութիւնը համարում է լոկ

իբրև յիշողութիւն Քրիստոսի վերջին ընթրիքի մասին։

Բէֆորմատոր, բարենորոգիչ. մանաւանդ՝ բէֆորմացիայի գործիչները։

Բէֆորմացիա, XVI դարի խոշոր շարժումը Եւրոպայում, որ սկսւեց Շւէյցարիայում և իր շատ զօրեղ արտայայտութիւնը ստացաւ Գերմանիայում. նա ուղղված էր առանձնապէս կաթոլիկ եկեղեցու կաշկանդող սկզբունքների և դրամական ի չար գործադրութիւնների դէմ. ապա նաև միջնադարեան ֆէոդալական-աւատական — կարգերի դէմ։ Ր. արդիւնքը եղաւ բողոքականութեան առաջ գալը։

Բէֆորմ-բիլլ (անգլ.), օրինագիծ Անգլիայում, որը նպատակ ունի որևէ բարենորոգութիւն գլխաւորաբար պառլամէնտին վերաբերեալ։

Բէֆորմիզմ, բարենորոգութիւն քարոզող ուսմունք, ուղղութիւն։

Բէֆորմիստ, բարենորոգութիւններով և ոչ յեղափոխական ճանապարհով հասարակական կարգերը բարելաւելու կողմնակից։

Բզզդ, ապրուստ։

Բրնձապար տես *ռանձպար*։

Բիալ, պարսկական դրամահաշիւ է = 25 շահի = 60 սանտիմ = 23 կոպէկ. իբրև դրամ գոյութիւն չունի։ — Ամերիկական դրամ = 1ր. 30 կոպ.։

Բիզդազ, Դանիայի պարլամէնտ։

Բիգիս պուրի (վրաց.), հիւրասիրութեան, հրուէրքի մի ձևը։

Բիզօրիզմ (լատ.), չափազանց խիստ պահանջներ բարոյականութիւնից. մանրակրկիտ բարոյախօսութիւն։ — Խիստ հետևողութիւն մի օրէնքի առանց բացառութիւնների *Բիզօրիստ*, ծայրայեղ խստապահանջ բարոյական օրէնքների պահպանութեան մէջ։

Բիդիկիլ (ֆր.), ծաղրալի, ծիծաղելի։ — Կաշէ կամ այլ կտորից քսակ, պայուսակ, որ կանայք գրպանի տեղ կրում են ձեռներին մէջը թաշկինակ և նման մանր բաներ դնելու համար։

Բիգիկօ տես *բիսկ*։

Բիլմ (յուն.), *բիֆմա* (ռուսական արտասանութիւնը), յանգ. ոտանաւորի տողերի նոյնանշին վերջաւորութիւնը։ — Ձափ երաժշտութեան։

Բիկստազ Շէէդիայի պարլամէնտը։

Բիկօշէտ (ֆր.), գլանաձև ճանապարհը մի մարմնի, որը մի ուղղութեամբ գլեզելով հանդիպում է արգելքի և ճանապարհը փոխում։

Բինգ (անգլ.), ժամանակաւոր կապակցութիւն արդիւնաբերական նպատակով։

Բիպս, բէպս (ֆր.), ամուր գործած մի կտոր է, որ գործ է ածւում իբրև պատառ, վարագոյր և այլն։

Բիսակ (ռուս.), Ռուսաստանում շատ գարգացրած մի ցեղ ձիերի, որոնք լծելու համար են գործ ածւում, վազում են շատ արագ, բայց ոչ արշաւում։

Բիսկ (ֆր.), *բիգիկօ* (գերմ. ձևը), վաճառ. մի ձեռնարկութիւն, որի յաջողութիւնը ապահովված չէ, հետևաբար և իր մէջ վտանգ ունի անյաջող ելք ունենալու։

Բիվալիտէտ (ֆր.), մրցութիւն, մրցակցութիւն։

Բիվօգ, ձնամխ. տես *ֆրանսիական տօվար*։

Բիտէր (գերմ.), ասպետ։

Բիտուալ (լատ.), եկեղեցական ծիսարան։

Բիտօր (յուն.), հին Յունաստանում՝ հռետոր և ուսուցիչ հռետորութեան։

Բիտօրիկա տես *բէտօրիկա*։

Բիւմկա (ռուս.), գաւաթիկ օղու համար։

Բիֆ (անգլ.), խոթի սատրջրեայ ժայռ։

Բիֆմա տես *բիլմ*։

Ռուայալիստ տես *ռօյալիստ*։

Ռուբիկօն, մի գետակ է, որը հին ժամանակ բաժանում էր Իտալիան յայսկոյս Ալպեան Գալլիայից, որտեղ գտնւում էր Ցեզարը։ Հռովմի սենատը նրան արգիլել էր Ռ. անցնել. բայց նա անցաւ, և սկսւեց քաղաքացիական պատերազմը։ Այստեղից ծագում է «Ռ.-ը անցնել» խօսքը, այսինքն՝ վճռական քայլը ռնել։

Ռուբին, սուտակ, կարկեհան. կարմրաւուն թանկագին քար։

Ռուբլի, ռուսաց դրամական միաւորութիւն = 100 կոպէկ = 2,66 ֆրանկ։ Աւելի է նոյնպէս մանեթ, մանեթանոց։

Ռուբրիկա (լատ.), գրւածքի մէջ բաժանմունք. վերնագիր։ — Հին Հռովմում՝ օրէնքի յօդւածի առաջին խօսքը, որը գրւում էր կարմիր ներկով։

Ռուդիմէնտար (լատ.), սաղմային, չզարգացած։ — Ր. գործարաններ կենդանու այն գործարանները, որոնք չեն զարգանում և մնում են առանց գործառնութեան, ինչպէս տղամարդի սաձնքները, մարդի կոյր աղիքի որդաձև յաւելուածը։

Ռուզդ, ապրուստ, ապրուստի միջոց։

Ռուզնամէ (պարսկ.), լրագիր։ — Օրացոյց, պետական պաշտօնէութեան և այլ բաների մասին տեղեկութիւններով թիւրքիայում։

Ռուին (լատ.), աւերակ։

Ռուլէտ (ֆր.), րուլէտկա, խաղ. գնաակը գցւում է պարտւող տափակ շրջանի վրա, որի վրա գծած կարմիր կամ սև շերտերից կամ այլևայլ համարներից մէկն ու մէկի վրա կանգնելուց խաղացողը կամ շահում է կամ կորցնում։ «Ֆրռռան»։

Ռուկի վվերխ! (ռուս.), ձեռքերը դէպի վեր. ռուս զրամաշրջիկների կանչը, որով նրանք դիմում են մարդկանց և պահանջում որ ձեռքերը բարձր պահեն, զէնքի սպառնալիքով, մինչև իրենք իրենց կողոպուտը վերջացնեն։

Ռումբի, եզան կամ գոմէշի մեծ տեգեր գինու համար։

Ռունա, միայն ուղիղ գծերից կազմված տառերից այրուբէնը, որը գերմանական ժողովուրդները գործ էին ածում մինչև լատինական այրուբէնը ընդունելը։

Ռուպի, արծաթէ դրամ Անգլիական Հնդկաստանում = 88 կոպէկ = 1,65 ֆրանկ։ — Փորթուգալիայի գաղութներում գործածական դրամ = 90 կոպէկ = 1,70 ֆրանկ։

Ռուսալկա (ռուս.), ջրային և անտառային ոգի սլաւոնների հաւատալիքով։

Ռուսիֆիկացիա (լատ.), ռուսացումն։

Ռուսակ, խայտառակ։

Ռուսօֆիլ (յուն.), ռուսասէր։

Ռուսօֆօբ (յուն.), ռուսատեաց։

Բուտինա (ֆր.), վարժութեամբ ձեռք բերած հմտութիւն, որի համեմատ գործւում է առանց գիտակցելու տեսական հիմքերը և սկզբունքները։ — Աւանդական կարգերով անգիտակից առաջ գնացող կեանք։

Բուտինեօր (ֆր.), անգիտակից աւանդապահ։ — Առանց նո-

բուքիւններից ազատելու, մի անգամ ձեռք բերած փորձի և վարժութեան ճանապարհով ընթացող։

Ռօբինզօն, Դանիէլ Դէֆօի հռչակաւոր վէպի հերոսը, որ մանկութիւնից ընկնում է անմարդաբնակ կղզի և այնտեղ աստիճանաբար ձեռք է բերում կեանքի յարմարութիւններ։ Ր. մարդկութեան կաւլտուրայի աստիճանաբար զարգացման պատմութիւնն է։

Ռօբինզօնադ, Դէֆօի վէպի նմանողութեամբ գրուած երկ։ —Հինգական անուն անտեսական այնպիսի գործերի, որտեղ աշխատում են վայրենի կեանքի վրա հիմնուած դուրս բերել անտեսական կեանքի օրէնքները։

Ռօզա (լատ.), վարդ։ Վարդագոյն։

Ռօզբիֆ տես րօստբիֆ։

Ռօզգա (ռուս.), ճիպոտ ձաղկելու համար։ Ռօզգի, մարմնական պատժի մի ձեր՝ մարդին բերնքսիվեր պարկեցրած գետ ձղնելով հաւուածում են մերկ մարմնին։

Ռօզէտ (ֆր.), մանրիկ գոհար։ — Զարդարանքի մի տեսակը։

Ռօլանդ, ֆրանսիական հին ժողովրդական վէպի հերոսի անունը։

Ռօկօկօ (ֆր.), ճարտարապետութեան և զարդանկարչութեան մի ոճ, որ զարգացաւ Ֆրանսիայում XVIII դարում. հակառակ իրենից առաջ եղած մաքուր ոճի, ր. զարդանկարում էր երեակայական ձևերով, ծաղկի շարերով, վառ գոյներով և խիստ նրբագեղ նկարներով։

Ռօկֆօր, ոչխարի կաթից պատրաստած իւղալի և խիստ սուր համ ունեցող պանիր։

Ռօմ (անգլ.), ոսիկից խմիչքի մի տեսակը։

Ռօման (ֆր.), վէպ, սիրատպատում։

Ռօմանական ազգերն են նեղոսային հարաւում և արևմուտքում ապրողները՝ իտալացիք, ֆրանսիացիք, իսպանացիք, Փորթուգալացիք և Րումանացիք։ Սրանց լեզուները կոչում են ռօմանական լեզուներ։

Ռօմանական ոճ, ճարտարապետութեան մէջ X-րդ դարում իշխող ոճն է, կիսաշրջան կամարներ և ծանրանիստ շէնքեր։

Ռօմանիզմ, հռոմէական եկեղեցու վարդապետութիւնը։ —Ռօմանական լեզուների առանձնայատկութիւն։

Ռօմանիստ, վիպասան։ — Հռոմէական եկեղեցու ուսման կողմնակից։

Ռօմանտիզմ, գրական ուղղութիւն եւրոպայում XIX դարի առաջին կիսում. որը մի հակադարձ շարժում էր դրանից առաջ տիրող կեղծ դասական ուղղութեան կաշկանդող պայմանաւորութիւնների դէմ։ Ըստ ժամանակի մարդկանց երեւոն հոգեկան աշխարհից ր-ը իր անձնաւորութիւնները պատկերացնում էր ամբողջական, առողջ, չբախտակուած բնաւորութիւններով. առեղծում էր անձնաւորութիւններ և պատկերներ. որոնց նմանը իրականութիւնը չէր տալիս, բայց և որոնք առասպելական հէքիաթային չէին, նրանց գոյութիւնը հնարաւորութեան, երեակայելիութեան սահմանից դուրս չէր։

Ռօմանտիկ, ռօմանտիզմի ուղղութեամբ գրող, մտածող։

Ռօմանռօմանիա, վիպամոլութիւն. վէպեր կարդալու մոլութիւն. վէպի ընթերցամոլութիւն։

Ռօմբ (յուն.), շեղանկիւն հաւասարակողմ քառանկիւնի։ Տըրամանկիւն։

Ռօյալ, ռօնալ, պաշտամունք։

Ռօյալիզմ, արքայական ուղղութիւն. բացարձակ միապետութիւն քարոզող վարդապետութիւն։

Ռօյալիստ, ռուայալիստ (ֆ.), արքայական. անսահման միապետութեան կողմնակից։ — Ֆրանսիայում յեղափոխութեան շրջանում՝ Բուրբոնների հարբուտութեան կողմնակից։

U.

Սաբաք (արաբ.), պաճառ։

Սաբաթ (թուրք.), կոզով։

Սաբահ (արաբ.), առաւօտ, արշալոյս։

Սաբաօթ, սաբաւօթ (հբր.), Տէր զօրութեանց. Աստուծոյ կոչումը հին կտակարանում։

Սաբէիզմ պաշտամունք երկնային լուսաւորների, պլխաւորաբար արեգակի և լուսնի, որ գոյութիւն ունէր հին Ասորիայում և Եգիպտոսում։

Սաբէլլիանիզմ կոչւում է երրորդ դարում Սաբէլլիուս քահանայի ուսմունքը, որը ասում էր թէ Աստուած ոչ թէ երեք անձից է կազմուած, այլ նա երեք տեսակ յայտնութեամբ է հրապարակ գալիս։

Սաբր (արաբ.), համբերութիւն։ — Ս. անել, համբերել, սպասել։ — Ս. փուշտց. սաբր գալ, փուշտալ մէկ անգամ, որ անսահմանապաշտօրէն համարւում է նախադրութեամբ մի գործի ձեռնարկելիս։

Սաբօ (ֆր.). փայտէ կօշիկներ, որ հագնում են ֆրանսիական գիւղացիք։ Կօշիկ փայտէ տակերով։

Սաբօտաժ (ֆր.), գործադուլաւորների դէմ. աշխատանքը կատարելապէս անհնարին դարձնելու համար գործադուլաւորները փչացնում են աշխատանքի նիւթը. մեքենաները և այլն. կամ շարունակում են աշխատանքը, բայց դանդաղկոտութեամբ, ձգձգելով և այլն։

Սաբօր (ռուս. սլաւ.), մայր եկեղեցի։ — Համայնքի, շրջանի, ազգային ժողով։ — Բանիայի և Հերցեգովինայի ազգային ժողով։

Սագա, սկանդինաւեան ազգերի ժողովրդական զրոյց։

Սաղա (պարսկ.), միայն, միմիայն։ — Անխառն, զուտ, պարզ։

Սաղաղա, ողորմութիւն. գթութիւն։ — Ի սէր, ի շնորհ։

Սաղաֆ (արաբ.), սառոփ։

Սաղղէր (պարսկ.), կրակա-

պաշտ պարտիզների — գէրրների արքային գիրքը։

— Սաղի (արաբ.), թիւրք-աց թափառաշրջիկ կրօնաւոր։

Սաղիզմ, խեղաթիւրուած սեռական զգացմունքներ, երբ տղամարդը սեռական գրգիռ է առանում մարմնապէս տանջելով կնոջը։ Անունը ծագել է Մարկիզ դը Սադ-ից (1740-1814), որը ապականած բարքեր ուներ և բանտում գրեց մի շարք պոռնկագրական վէպեր։ — Վիպագրութեան ուղղութիւն Մարկիզ դը Սադի հետևողութեամբ։

Սաղուկեցիք, ազանդաւորների խումբ Հրէաստանում դեռ Քրիստոսից առաջ III. դարում ծագած. ս. մերժում էին բանաւոր աւանդութիւնները, չէին հաւատում հրեշտակներին և հոգու անմահութեան, բայց խիստ պահպանում էին բարոյականի կանոնները. նրանց ուսմունքով մարդկային բարեպաշտութիւնը կամ դժբաղդութիւնը կախուած է մարդի իրեն կամքից և ոչ թէ ի վերուստ է նախորոշած, ինչպէս քարոզում էին փարիսեցիք։

Սաղրազամ, Սաղրի-ազամ (արաբ.), մեծ վէզիր, վարչապետ, նախարարապետ. մինիստրների նախագահ։

Սազ (պարսկ.), յարմար, լրբիւ, տեղին։ Սաղբին։ — Սազել, յարմարել, վայելել։ — Սազական։

Սազ (պարսկ.), լարաւոր նրբագործ, որ գործ են ածում աշուղները։ — Սազանդար (պարսկ.), նուագածու։

Սաղմաշմիշ լինել (թուրք.), կուշտը առիթ փնտրել։

Սաղմլ (արաբ.), կերակուր կրելու համար մեծաղէ աման թաի ձեով, որոնք այնպէս են յարմարեցրած, որ հագցուում են իրար վրայ։

Սաղմլչեամ (արաբ.), կողացաւ. ցախցաւ։ Բառ ոմանց՝ տիֆ։

Սաժին, երկարութեան չափ Ռուսաստանում = 7 ոտնաչափ — ֆունտ — կամ 3 արշին = 2,133 մետր։

Սահիր դրամ, պարսկական արծաթ դրամ գործածութիւնից վերացած = 38 կոպէկ = մօտ մի ֆրանկ։

Սահիզնիկ (ռուս.), կոչւում է «Սահիզ լուսակաւոյ նաւրօզա» — ռուս ժողովրդի միութիւն — կոչուած կազմակերպութեան անդամը։ Այդ միութիւնը վերին աստիճանի յետադէմ մի կազմակերպութիւն է և ամէն միջոցներով ձգտում է վերականգնել նախկին միահեծան թագաւորութիւնը Ռուսաստանում ջնջելով բոլոր հետքերը հոկտեմբերի 17-ի մանիֆեստի։

Սալ (թուրք.), լաստ։

Սալա (արաբ.), կողմ։ կողավագործ. ակուռդ։

Սալահմ տես սալամ։

Սալահանա, դատարկաշրջիկ։

Սալամ, սալէմ (արաբ.), խաղաղութիւն. ողջոյն։ — Սալամաթ (արաբ.), փրկութիւն, պատսպարութիւն։ Ողջութիւն։

Սալամ-ալէք (արաբ.), խաղաղութիւնը ձեզ հետ. մահմետականների ողջոյնի ձևն է։

Սալամանդր (յուն.), գիծոր. մեծ մողէսի մի տեսակը, որ ապրում է խոնաւ տեղերում։ Սրա մասին կար առասպել, որ ապրում է կրակի մէջ. ուստի և ս. կոչւում է նաև պիցարանական մի հրային ոգի։ Տես էլէմէնտար ոգիներ։

Սալամլըք (արաբ. թիւրք.), հիւրերին ողջունելու սովորական պալատներում. ընդունելութեան դահլիճ։ Տես սալամլըք։

Սալատ (պերս.), սալաթ, մի տեսակ բանջար, որ համեմած ուտում են տապակած մսի հետ։ Առհասարակ համեմունքով պատրաստած բոլոր բանջարները, որոնք նոյն նպատակով գործ են ածում։ Սպցան։

Սալաւաթ (արաբ.), կրօնական գրգռումն։

Սալաթ տես սօլաթ։

Սալէմ տես սալամ։

Սալըլ տալ (թուրք.), բայատրել, — լուր տալ։ Սալըդ, պատուէր, հրաման։

Սալմ (թուրք.), միայն։ Լոկ։

Սալիդնի տես սօլիդ։

Սալիտա (Փր.), հրացանաձգութեամբ, թնդանօթաձգութեամբ կամ դրօշակներով ողջոյն և պատիւ տալը բարձրաստիճան անձանց։

Սալիւտացիա (Փր.), դիւանապետական պատիւ և ողջոյն տալիւտով։

Սալլաղ (պարսկ.), ոչնաուսն մորթեղ։ Սալլախանա (պարս.), սպանգանոց։ — Կեղտառ. անմաքուր, անկարգ տեղ։

Սալլանա (թուրք.), դանդաղկոտութեամբ, երերալով։

Սարտօ մօրտալէ (իտալ.), մահացու թունէք. լարախազացների մի ժամար թունէք օդի մէջ պատրաստ։ — Վտանգաւոր, յանդուգն ձեռնարկութիւն։

Սալսատօր, գարնէրի մի տեսակը, որը պատրաստում են գարնանը Բաւարիայում։

Սալվարսան կամ «606», պրօֆէսօր Էրլիխի գիւտը, որով բժշկում են սիֆիլիսը, մալարիա և մի քանի հիւանդութիւններ ներբսկման միջոցով։

Սալվի տես չինար։

Սալօլ, անգոյն բիւրեղային փոշի, որ ընդունում են իբրև դեղ յօդացաւի և ջգայնութեան դէմ։

Սալօն (Փր.), հիւրասենեակ։

— Ընտիր հասարակութիւն, որ ժողովւում է յայտնի տեղերի հիւրասենեակներում։ — Գեղարուեստական ցուցահանդէս Պարիզում, որ կայանում է իւրաքանչիւր տարի։

Սալօպ (Փր.), հնուց գործածական լայն արձակ վերարկու կանանց։

Սալֆէտ (իտալ.), սալֆետկա (ռուս.)) անձեռոցիկ. բերանը և ձեռքերը սրբելու շոր։

Սախա, սախկա, այն վէգը, որով խաղի մէջ խփում են միւս վէգերին կամ ընկոյզի շարքին։

Սախամ (արաբ.), խեղ. խեղանդամ. չաշմանդամ։

Սախապ, սախկալ (թուրք.), մօրուս։

Սախարին, մի հիւթ է շաքարի պէս քաղցր։

Սակ (Փր.) տոպրակ, մեշօք։

Սակալը-շէրիֆ (թուրք. արաբ.), մաղեր Մահմէդի արբանեակ մօրուքից, որը իւրաքանչիւր տարի Կ. Պոլսում ցոյց են տալիս ժողովրդին հանդիսաւորութեամբ։

Սակրամէնտ (լատ.), եկեղեցու արբազան խորհուրդ։

Սակրօսանտ (Փր.), ճանապարհորդական պայուսակ, որ կախում են ուսից։

Սահար, աշիր (արաբ.), տէրտէր կերպ մեծարում են Պարակատառնում հերոսացինների։

Սահաթ (արաբ.), սրնաթ, ժամ։ ժամացոյց — Սահաթչի, ժամագործ։ Նոյնպէս՝ սահաթսազ։

Սահան (արաբ.), մետաղ. սկաւառակ։

Սահարա (արաբ.), ընդարձակ աւազապատ անապատ հիւ-

սիսային Աֆրիկայում։

Սաղ (թուրք.), ողջ. առողջ։ Ամբողջ։—Սաղ-սաղ, կենդանության։—Սաղլամ (թուրք.), չբեղեսած։—Սաղություն, ողջություն, առողջություն։—Սաղ սալամաթ, սաղ սլիմ (թուրք.), ողջ և առողջ. անվնաս։

Սաղկա տես սալոր։

Սաղր, սաղրիկ, ծանծաղ, ոչ խոր։

Սաղրի, ձիու հասի ոտների վերին մասը և դրանից պատրաստած կօշկացու կաշի։

Սաճ տես սալջ։

Սամ, սէմ (Uncle Sam, բուն կամ հօրեղբայր Սամ, Սամուէլ), Հիւսիսային Ամերիկայի բնակիչների ծաղրական անունը։

Սամադուր (ռուս.), երեսակայող մեծամիտ խմաւոակ։

Սաման (թուրք.) յարդ։

Սամարացի, տես գութ, ոզրմած մարդ։

Սամի (արաբ.), թագ. կոմս, —եղանակ, ձև։

Սամով, չոր և տաք քամի, խորշակ, որ փչում է յատկապես ամռան Արաբիայում և Միջագետքում. Աֆրիկայում նա կոչւում է Շամսին։

Սամօղերժաւիլ (ռուս.), ինքնակալութիւն. միահեծանութիւն։

Սամօղերժց (ռուս.), ինքնակալ. ռուսաց կայսրի տիտղոսը։

Սամօգաննց (ռուս.), ինքնակոչ. մանաւանդ այդպես կոչւում էր կեղծ-Դմիտրին 1605-6 թւերին Ռուսաստանում։

Սամօվար (ռուս.), ինքնահեռ, հեշտահեռ. թէյ պատրաստելու մեքենայ Ռուսաստանում։

Սայմիշ անել, հաշի առնել, բանի տեղ սեպել։

Սանադ (արաբ.), փաստաթուղթ. առուտրական, մուրհակ և այլն։

Սանահաթ տես զանիաթ։

Սանաւոզէն, անդադարելութիւն է, որ տրւում է թոյլերին և հիւանդներին։

Սանաւորիա, սանաւորիում (լատ.), բուժարան. առողջ անդադրութիւն և լաւ օդ ունեցող հիւանդանոց թոյլերի կազդուրման և հիւանդների համար։

Սան-բէրնար տես Մէն-բէրնար։

Սանգակ, մի տեսակ թուրքական հաց. հատս լաւաշ է, որ թխւում է տախտապատ գետտրների վրա. թաղիթափա

Սանգար, պատանէշ, պաշարւածի ամրութիւն։

Սանգրինիկ (լատ.), արիւնային, կայտառ, պիւրթրորդոք մարդ։ Տես նաև սանգվինիում։

Սանդալ (յուն.), յոյների և հռովմայեցիների գործածած կօշիկը, որի երեսը բաց էր, իսկ ոտկը լինում էր փայտից կամ կաշուց, կապերով ամրացնում էին ոտին։—Դրա նմանութեամբ ժամանակից կօշիկ։—Մարդապաշար կօշիկ կամ ոլիկ հոգևորականութեան։

Սանդմար (թուրք.), լոկմալար հատնկիւնի նւագարան. ոլի լարերին ձողերով հարւածելով նւագում են։ Քնար, չնարակ։

Սանիաթ տես զանիաթ։

Սանիտար (լատ.), պատերազմի և համաճարակների ժամանակ բժիշկներ, նրանց օգնականներ, գթութեան քոյրեր։ հիւանդապահներ և այլն

Սանիտարիա, բժշկական գիտութեան այն մասը, որը վերաբերում է հասարակաց առողջութիւնը պահպանելու գործին։

Սանխօ-Պանչա Սէրւանտէսի երգիծաբանական վէպի հերոս Դոն-Քիշոտի ծառան։ Հաւատարիմ և չիմար ծառայի տիպար։

Սանկա (ռուս.), սահնակ։

Սանկիւլօտ (ֆր.), ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ այդպէս էին անւանում ժողովրդի մարդկանց, որոնք մասնակցում էին յեղափոխութեան մէջ. նրանք չէին կրում կիւլօտներ, այսինքն մինչև ծունկը տրտաւարտիք, որը յատուկ էր ազնւականութեան։ Անվարտիք։

Սանկտ (լատ.), սուրբ։

Սանկցիա (լատ.), սրբագործումն. նւիրագործութիւն։ Հաւանութիւն։—Օրէնքի վաւերացումը բարձրագոյն իշխանութեան ձեռքով։

Սանջակ (թուրք.), Դրօշակ։ —Վիլայէթից փոքր վարչական միութիւն Թիւրքիայում. նա կառավարւում է կայմակամով կամ մութէսարիֆով և համապատասխան է մօտաւորապէս Ռուսաստանի ուեզդին —գաւառին։

Սանջակ, սանճախ, գնդասեղ։

Սանջակ բէզ, սանջակի կառավարիչ։

Սանջակ շէրիֆ, Մահմեդի սրբազան դրօշակը, պահւում է Կ. Պօլսում և դուրս է բերւում պատերազմի ժամանակ։

Սանջու, սանճի (թուրք.), խիթ. սուր ցաւ մարմնի որևէ մասում։

Սանուարա, հնդկական կրօնի մէջ կոչւում է գոյութեան անդադրում վերանորոգութիւնը, հակառակ նիրւանայի,

Սանսիւր (ֆր.), տես ցէնզուրա։

Սանսկրիտ. հիպւոների հին լեզուն, որով գրւած են հնդկաստանի հին սրբազան գրքերը և բանաստեղծութիւնները։ Ս.-ը հնդեւրոպական լեզուների նախահայրն է։

Սանտարակ տես, ցէնտիաբ։

Սանտիզրատ (ֆր.) Չիրմասաւի բաժանւած հարիւր աստիճանի։

Սանտիգրատ տես գրատ։

Սանտիլիտր տես լիտր։

Սանտիմ (ֆր.), ֆրանսիական դրամի ամենափոքր միութիւնը = 0,37 կոպէկի։

Սանտիմէնտալ, զգայուն, լալկան

Սանտիմէնտալիզմ, սէնտիմէնտալիզմ (լատ.), գրական ուղղութիւն, որ զարգացաւ XVIII դարի վերջին քառորդում Անգլիայի մէջ. յատկանշական կողմն է զգայուն կարեկցականութիւն, որը հեշտութեամբ զառնում է կեղծ զգայական լալկանութիւն։

Սանտիմէտր տես մէտր։

Սաչախ (թուրք.), ծոպ, վերջաւորք։

Սաչի, (թուրք.), հարսանիքական նւէր. տես ծաղ։

Սաչմա տես սէչմա։

Սապթոր (ֆր.), զօրքի մի բաժինը, որը պատերազմի ժամանակ զինւորական ճարտարապետական գործեր է կատարում, կառուցանում է ամրութիւններ, կամուրջներ, ճանապարհներ, հետապրպիծ և այլն։

Սապօզ (ռուս), երկարավիզ կօշիկ։

Սապօժնիկ (ռուս.), կօշկակար. նաև գործ է ածւում հայհոյական մաքով՝ կոպիտ, արբեցող և այլ իմաստով։

Սապօնջի, օճառ եփող,

Սալ (թուրք.), երկաթէ թիթեղ։ Երկաթից կամ չուգունից ծանծաղ սկուռազ, որով կրակի վրա բան են թովում։

Սաուակինոս տես սարացին

Սառաջ, կաշեգործ.

Սառաֆ (արաբ.), սեպհական-ատու, մանր բանկեր արևելքում, որ գրամ է փոխում և մանրա-ցնում, գրաւականով գրամ է տալիս և այլն։

Սաս (Թուրք.) ձայն։

Սասիկա տես սօսիկ։

Սասլօվիէ (ռուս.), դատ։ Տես կլաս։

Սատին (Ֆր.), բամբակէ փայլուն կտոր։

Սատիր (յուն.), հին յոյների հաւատալիքով՝ անտառային ոգի, որը գօտուց վար նոխազ էր, իսկ գօտուց վեր՝ մարդ փոքրիկ եղջիւրներով. սրանք յափշտակում էին նիմֆաներին. տափատ էին և զգայական։ — Տափատ, իգամոլ մարդ։

Սատիրա (լատ.), երգիծաբանութիւն. գեղարուեստական գրականութեան այն տեսակը, որ ծաղրում է մարդկանց պակասութիւնները և բարոյական թուլութիւնները։

Սատիրական, երգիծարանական։

Սատիսֆակցիա (Ֆր.), բաւարարութիւն, գոհացումն, ըստ հաւատքարար՝ վիրաւորուած պատուի պահանջներին։

Սատիրիազիս (յուն.), սեռական զգացմունքի հիւանդագին ուժեղ արտայայտութիւնը տղամարդկանց. հոգեկան հիւանդութիւն է։

Սատիրիկ երգիծարան գրող։

Սատուրն, հին հռոմէացիների աստղուհիամբ՝ կապիտալի ամենահին թագաւորը, որը յետոյ աստուածացաւ և պատկերանում էր իբրև մի ծեր մարդ ձերուկ գերանդին ձեռքին։ Յունաց Կրօնոսը։ Ս.-ի ժամանակ էր մարդկային հասարակութեան ոսկեդարը։ — Երևակ. արեգակի մոլորակներից մեկը, որը լուսատուր գօտի ունի։ — Կապար։

Սատուրնալիա (լատ.), հին հռոմէացիների տօն ի պատիւ Սատուրնի ժամանակաւոր ոսկեդարի, երբ սիրում էր ազատութիւնն և հաւասարութիւնը։ Այս տօնը տևում էր մի քանի օր, աշխատանքը դադարում էր և բոլորը, առանց խտրութեան դիրքի, հաւասարապէս ազատ զարգանում էին։ — Անկարգ զարգութիւն։

Սատուրնիա անուանում էր լինօնան իբրև Սատուրնի տուն։ — Իտալիայի բանաստեղծական անունը։

Սատրապ (յուն.), հին Պարսկաստանում արքայական տեղապահ, որը անսահմանափակ անպատասխանատու իշխում էր իրեն յանձնած երկրում։ — Այդ տեսակի կառավարիչ։ — Հեշտասէր կամայական ագա, հարուստ մարդ։

Սատրապիա, սատրապի կառավարութեան յանձնած երկիր։

Սարայ (պարսկ.), սէրայ պալատ, ապարանք։ — Տախտակոտմով շրջապատած տեղ։

Սարացին (արաբ.), Եւրոպայում անւանում էին արաբներին և յետոյ մահմեդական ժողովուրդներին, որոնց դէմ կռուում էին խաչակիրները։

Սարաֆան (ռուս.), ռուս գեղջկուհիների հագուստ ծածկանոց գործուածքով։

Սարբազ (պարսկ.), հեռեակ զինուոր Պարսկաստանում։

Սարդանապալ, Ասորեքի վերջին թագաւորը Ք. ա. 9-րդ դարում, որ շատ փարթամ էր, հնամոլ և պերճանք սիրող։ — վերոյիշեալ յատկութիւններով թագաւոր կամ իշխան։

Սարդոր (պարսկ.), փոխարքայ, տեղապահ. այսպէս էին կոչւում պարսից ընդհանուր նահանգապետները հնում. այժմ այն տիտղոսը ունի Մակուի խանը։ — Նահանգապետ։

Սարդին (իտալ.), *սարդինկա* (ռուս.), *սարդել* (գերմ.), փոքրիկ համեղ ձուկ Միջերկրական ծովում։ Փոքրիկ թիթեղեայ տուփերում արտահանւում է ամէն կողմ։

Սարդոնական ծիծաղ (յուն.), բռնի, զառն ծիծաղ, որի ժամանակ դէմքի մկանները հիւանդոտ կերպով ցնցւում են։ — Արհեստական կեղծ ծիծաղ։

Սարթ (Թուրք.), կոպիտ, խիստ։ Բուռն։

Սարթիկ (պարսկ.), կենդրոնական բարձր քաղաքագիտական և վենետրական ատաձնաւոր Պարսկաստանում։

Սարին (Թուրք.), զով։

Սարկազմ (յուն.), զառն, կծու ծաղր։ Հեղնախառն։

Սարկաստիկ, կծու ծաղրական։

Սարկոզ (յուն.), մսառ ուռուցք։ Մանրի գոյացում մարմնի մի մասի վրա։

Սարկոլօգիա (յուն.), դէտութիւն մսի մասին. մսախօսութիւն։

Սարկոտիկա, դեղօրայք, որոնք վերականգնում են միսը։

Սարկոֆագ (յուն.), քարադագաղ, քարադամբան, դագաղի ձև ունեցող դիերդմանաքար։ Առհասարակ քարէ շիրիմ։ — Հին ժամանակ՝ դիակը արագութեամբ մաշող քարից պատրաստած դամբարան։ — Մսակեր կենդանիների արագ տեսակ։

Սարհանգ (պարսկ.), պինուրական բարձր աստիճան Պարսկաստանում։

Սարմիա, մայա (պարսկ.), դրամագլուխ։

Սարսաղ (Թուրք.), սխեմար, ապուշ։

Սարսազ տես սարքազ։

Սարսիարաստ (պարսկ.), գաւառական դատաւոր քրիստոնեաների Պարսկաստանում։

Սարքեազ (պարսկ.), գործի գլուխ. կառավարիչ գիւղական կամ այլ կալւածքի։

Սաւառի, բացի։

Սաւան (յուն.), սպիտակ ծածկոց։ Սպիտակ շապիկ, որով թաղում են մեռելին։

Սաւաւնները (իտալ.), ընդարձակ դաշտավայրեր Հիւսիսային Ամերիկայում բուսած խոտով և եղեգով։

Սաւդա (արաբ.), սէր, ցանկութիւն, տենչ։ — Սաւդաքեար, սիրահար, սիրահարած։

Սաւկա տես սօվկա։

Սաւխասաղլամ (Թուրք.), փոլոքվին առողջ, ամենևին չբնութաւած։

Սաւրի, դիցուք, տանք թէ։

Սաւրս, սարիւ, թախտ. հողից, քարից, աղիւսից բարձրութիւն նստելու համար. յաճախ շինուած է լինում դիւղական տներում։

Սաֆիան, այծի կամ ոչխարի մորթից պատրաստած շատ բարակ և նուրբ կաշի։

Սաֆռան տես զաֆռան։

Սաֆո, VI դարում Ք. ա. յոյն բանաստեղծուհի, որ գրում էր սիրային երգեր և դրաղւում էր սիրային արկածներով։ — բանաստեղծուհի։

Սէանս (Ֆր.), նիստ. պետհաստների մի նիստ, որի ընթացքում մինը նրանցից երբև միջնորդ հաղորդակցութեան մէջ է լինում պետների հետ։ — Այն ժամանակաշրջանը, որի ընթացքում որոշ դիրք են ընդունում, որ նկարիչը պատկերը նկարէ։ — Պատկերների մի շարք սրնե-

ժատօգրաֆում։

սէգան (պարսկ.), մի պարսկական եղանակ։

սէգաէնա (լատ.), երկրաչափութեան մէջ առում է շրջանի այն մասը, որը ընկնում է խօրդակի և նրան համապատասխան շրջագծի մէջ։

Սէդիլ (ֆր.), կեռ նշան է, որը դրւում է ֆրանսիական c. տառի տակ (ç), որպէսզի նա արտասանւի ոչ թէ «կ.» այլ «ս.» եթէ նա e, i և y տառերից առաջ չէ։

Սէգօն (ֆր.), տարւայ եղանակ։—*Տարեայ* մի որոշ մասը, որի ընթացքում տեղի է ունենում մի որոշ տեսակի զբաղմունք, զարգութիւն, առեւտուր, բժշկութիւն և այլն։ Օրինակ՝ թատրօնական սեզօն, հանքային ջրերի, ծովային բաղնիսների, դպրոցական և այլն սեզօն։

Սէիդ (արաբ.), Մահմեդի աղջկայ, ծաթմայի սերնդից առաջ եկածները կրում են այդ տիտղոսը. նրանք միայն իրաւունք ունին կրելու կանաչ գօտի և կանաչ փաթոթ գլխին։

Սէիզ, հօտի առաջնորդ այծը։

Սէլ (արաբ.), սէլսալ, հեղեղ։

Սէլադօն, Դ՝ Ուֆրէի «Աստրէ» վէպի հերոսի անունը, որից և ս. նշանակում է ամաչկոտ, երազուն սիրահար։

Սէլամ, սէլամ սյլէյքում և այլն տես սալամ և այլն։

Սէլամլըք (արաբ. թիւրք.), տաճկաց սուլթանի հանդիսաւոր երթը դէպի մզկիթ ապօթելու իւրաքանչիւր ուրբաթ օր։—*Սուլթանի հանդիսաւոր ընդունելութիւնը բայրամի տօնին*։ Տես նաև սալամլըք։

սէլէկցիա (լատ.), ընտրութիւն, որի հետևանքով կենդանական և բուսական աշխարհում որոշ փոփոխութիւններ են առաջ գալիս տեսակների մէջ։ ս. լինում է բնական և արհեստական։ Տես դարւինիզմ։

սէլիտրա, բորակ։

սէլտէրա տես զէլտէրա

Սէկուլարիզացիա (լատ.), աշխարհականացումն. հոգևորից աշխարհական դարձնելը։ Գլխաւորաբար՝ հոգևորականների և վանքապատկան կալւածքների փոխանցումը դէպի պետական սեփականութիւն։ Որոշ հատուածութիւնների աշխարհականացում, ազատելով նրանց հոգևորականների և եկեղեցու ազդեցութիւնից։

սէկուլարներ (լատ.), տւում էին Հռովմում դարմանուի տօնախմբութիւնները։

սէկունդ (լատ.), վայրկեան. րոպէի $\frac{1}{60}$-րդ մասը։

սէկունդա, երաժշտութեան մէջ՝ երկրորդ ձայն կամ երկրորդ ձայն նւագող գործիքը։

սէկունդանտ (լատ.), մենամարտի ժամանակ երկու կողմերից հրաւիրւած վկաներ, որոնք պարտական են հսկել մարտի կանոնների ճշգրիտ իրագործման։

սէկունդաշատի (լատ. հայ.), ժամացոյցի կերպարանքով գործիք է վայրկեաններ հաշւելու համար։

սէկունդ-մայօր, դինւորական ոտքի տատիճան հնում։

սէկսուալ (ֆր.), սեռային՝ բնականական և բնախօսական մտքով։

սէկտ (իտալ.), քաղցրահամ փրփրող գինու շատ տեսակներ կրում են այս անունը։

Սէկտա (լատ.), ազանդ. փոքրաթիւ մարդկանց խումբ, որը ընդհանրութիւնից զատւում է իր առանձին մտածողութեամբ, գլխաւորաբար կրօնական հարցերում։

Սէկտանտ, ազանդաւոր։

Սէկտօր (լատ.), շրջանի այն մասը, որը պարփակւում է երկու շառաւիղով և սրանց արանքում ընկած շրջագծով։

Սէկրէտ (ֆր.), գաղտնիք։

սէկրէտար (ֆր.), քարտուղար։

Սէկրէտարիատ (ֆր.-լատ.), քարտուղարութեան պաշտօն կամ քարտուղարի գրասենեակը։

Սէկցիա (լատ.), հատւած, կտոր. մասնաճիւղ։ — Դիակի կարատումը։

Սէհր (արաբ.), տեսարան։ — *Ս. անել*, դիտել մի տեսարան։ —*Սէհրան*։ գրօսանք։

Սէհրազ (թուրք.), ցանցառ, նօսր։

Սէմ տես *Սամ*։

Սէմական, սէմիտական ազգեր, կամ *սէմիտներ* կոչւում են արաբները, հրէաները, փիւնիկեցիք, քաղդէացիք և այլն, իսկ սրանց լեզուները *սէմական* կամ *սէմիտական*։

Սէմաֆօր (յուն.), բարձր սիւներ երկաթուղու կայարանների մօտ շարժական թևերով և գունաւոր լապտերներով, որոնցով նշան են անում շոգեմեքենավարին, թէ արդեօք հնարաւորութիւն կայ ճանապարհը շարունակել կամ ոչ։—*Ծովային* հեռագիր, դրօշակներով և լապտերներով նշանացի խօսակցութեամբ մօտեցող նաւի հետ ծովափից։

Սէմէստր (լատ.), վեցամսեակ, կիսամեակ դպրոցական, գլխաւորաբար համալսարանական դասընթացի։

Սէմինար (լատ.), վարժողութիւն և գործնական պարապմունքներ համալսարանում պրօֆէսօրի ղեկավարութեամբ։

Սէմինարիա (լատ.), միջնակարգ դպրոց հոգևորականներ կամ ուսուցիչներ պատրաստելու համար։—*Թեմական դպրոց*։

Սէմինարիատ, սեմինարիայի աշակերտ։

Սէմիտ, անւանում են յաճախ հրէաներին։ Տես *սէմական*։

Սէմիտօլօգիա, գիտութիւն սէմական լեզուների և այդ լեզուով խօսող ազգերի մասին։

Սէյմ (լեհ.), ժողովրդական ներկայացուցիչների ժողով հին Լեհաստանում։ — Առնւազն դասային ներկայացուցչական ժողով. այդպէս կոչւում է մասնաւորաբար Ֆինլանդիայի պատգամաւորական ժողովը։

Սէյր... տես *սէհր*...

Սենատ (լատ.), ծերակոյտ, հին Հռովմում ծեր և փորձած ազնւականների ժողովը, որը սկզբում խորհրդակցական նշանակութիւն ունէր, ապա նաև կառավարում էր երկիրը։—*Ժողովրդական* ներկայացուցչութեան վերին պալատը Բելգիայում, Ֆրանսիայում, Ամերիկայի միացեալ նահանգներում և Իտալիայում։ — *Ռուսաստանում*՝ կառավարչական ս., բարձրագոյն դատաստանական և վարչական հիմնարկութիւնը, որի անդամները նշանակւում են բարձրագոյն իշխանութիւնից նաև ի պաշտօնէ, ինչպէս նախարարները և նրանց օգնականները։ Ս. օրէնդրական իրաւունք չունի, բայց օրէնքների հրապարակումը և մեկնաբանութիւնը նրա ձեռքն է. նրա մեկնութիւնները օրէնքի զօրութիւն ունեն։

Սենատոր, սենատի անդամ։

Սենիօրէնկօնվենտ կոչւում է գերմանական *ռայխստագում* և պետական պառլամենտներում բոլոր կուսակցութիւնների ներկայացուցիչներից կազմւած մի մասնախումբ, որ նախագահի

հետ միասին որոշում է օրակարգի խնդիրները, կոմիտեների մէջ իւրաքանչիւր կուսակցութիւնից լինելիք անդամների թիւը եւնման խնդիրներ, որոնք վերաբերում են բոլոր ֆրակցիաներին։

Սէն-Բէրնար. Սան-Բէրնարեան շներ, Շեյցարիայի Ս. Բէրնար վանքում պահւող շների մի ցեղ, որոնք ձնաւոր եղած ճանապարհորդներին ազատում են։

Սէնիկա տես սինիկաւ։

Սէնիաձ տես զանիաձ։

Սէնիօր (իտալ.), տէր։—Աւատական իշխան։—Կալւածատէր։

Սէնիօրատ տես մայօրատ։

Սէնսացիա (լատ.), ուժեղ տպաւորութիւն։

Սէնսիբլ (լատ.), զգայուն։—Սէն սիբիլիտէտ, զգայունութիւն։

Սէն-Սիմօնիզմ, Ֆրանսիացի կոմս Սէն-Սիմօնի (1760–1825) եւ մանաւանդ նրա հետեւորդների ձեւակերպած հասարակական ուսմունքը. ձգտում է հասարակական կարգերի բարւօքման, որի համար անհրաժեշտ էր համարում եւ մատնաւոր սեփականութեան վերացումը, հարստութիւնների ժառանգականութեան ջնջումը, կանանց իրաւահաւասարութիւնը եւ այլն. հոգեւոր իշխանութիւնը պիտանականների իսկ աշխարհականը՝ արդիւնաբերողների ձեռքում պիտի լինէր։ Ժամանակակից սոցիալիզմի նախակարապետներից մէկն էր այս վարդապետութիւնը։

Սէնսուալիզմ (լատ.), զգայապաշտութիւն. ճանաչողութեան տեսութեան (իմացաբանութեան) մէջ այն ուղղութիւնը, որ մեր բոլոր ճանաչողութիւնը համարում է զգայութիւնների արդիւնք և որի ներքին փորձի իբրև ճանաչողութեան աղբիւր ժխտում է։—Սէնսուալիստ, այս ուղղութեան հետեւող և պաշտպան։—Սէնսուալիտէտ, զգայասիրութիւն, ցանկասիրութիւն։

Սէնտէնցիա (լատ.), վճռաբանութիւն։—Իմաստուն խօսք։

Սէնտիմէնտալ տես սանտիմէնտալ։

Սէջմա (թուրք.), կապարէ դնդակիկ հրացանի համար։

Սէպարատ (լատ.), առանձնացած. բաժանուած. անջատ։

Սէպարատիզմ, անջատականութիւն. որևէ կրօնական կամ պետական համայնքից, կուսակցութիւնից կամ մի խմբակցութիւնից անջատւելու և ինքնուրոյն գոյութիւն հիմնելու ձգտումն։

Սէպարատիստ, անջատական։

Սէպարատօր, դատիչ, մեքենայ, որով սերը զատում են կաթից։ Սէպզատօր։

Սէպարացիա (լատ.), անջատումն, զատումն։

Սէպտէնատ (լատ.), եօթնամեակ։ Վերմանիայում դինուորական եւնմատոյցի տեսութիւնը, որ հօթ տարի է։

Սէպտիմա (լատ.), ձայնաստիճանի եօթնեորդ ձայնը։

Սէսիա (լատ.), նստաշրջան. դատարանի, պառլամէնտի և այլն մի շարք նիստերը ընդգրկող ժամանակաշրջանը։

Սէր տես սիր։

Սէրայ տես սարայ։

Սէրասկիր, սէրի–ասկէր (պարսկ. արաբ.), զօրագլուխ. պատերազմական նախարար։

Սէրդար տես սարդար։

Սէրդար էրջէմ բարձրագոյն հրամանատար զօրքերի թիւրքիայում։

Սէրէնատա (իտալ.), դիշերային հրգ. լարաւոր գործիքի ձայնակցութեամբ, որ երգւում է սովորաբար սիրոյ առարկայի պատշգամբի կամ լուսամուտի տակ. ցայգերգ։

Սէրթուկ տես սիրտուկ։

Սէրժանտ (ֆր.), ենթասպայ։

Սէրիա (ֆր.), շարք. յաջորդութիւն։—Ռուսաստանի արքունի գանձարանի տոկոսաբեր թուղթ։

Սէրիոզ (ֆր.), լուրջ. խոհուն։

Սէրպանտին (լատ.), օձաքար. կանաչաւուն քար մուգ շերտերով, որ օձի կաշու նմանութիւն ունի։—Նեղ և երկար շերտեր գունաւոր թղթերի, որ դրւում են ածում պարահանդէսների ժամանակ իրար վրա նետելու համար։—Մի տեսակ պար։

Սէրտիֆիկա, (ֆր.) վկայագիր, վկայաթուղթ։

Սէրտուկ տես սիրտուկ։

Սէրսիզ, սէրսիս (ֆր.), ամանեղէն ճաշի, թէյի և այլն։

Սէրսիտիզմ (լատ.), ստրկական քծնութիւն մեծի, իշխանաւորին։

Սէրսիտուտ իրաւունք, իրաւունք օգտւելու ուրիշի սեփականութեան որոշ մասից կամ ուրիշի սեփականութիւնից որոշ չափով օր. վերացող իրաւունքը կալւածատիրոջ անտառից խոտ հնձելու, որս անելու և նման բաներ։

Սէցէսիա, սէցէսիօն (լատ.), բաժանումն, անջատումն։

Սէցէսիոնիստներ կոչւում էին Ամերիկայում հարաւային նահանգների կողմնակիցները, որոնք 1861 թ. պատերազմ հանեցին և կազմեցին հարաւային դաշնակցութիւնը։—Վերմանիայում՝ մի խումբ ազատամիտներ, որոնք բաժանուեցին ազգային ազատամիտ կուսակցութիւնից 1880 թ.։

Սէքսուէլ տես սէկսուալ։

Սըզու (թուրք.), ցաւ. յօդացաւ։

Սըլմար, թանկագին ծածկոց թամբի։

Սըրա (թուրք.), խոտ—Սըխլամ, նեղուածք. Ջիբ ժամանակի մէջ շուտ հասցնելու գործ։

Սրնաք-դրան, պարսկական դրամ=1,30 րուբլի։ Տես ասիլը...

Սրնաք տես տանաք։

Սրնաձ և այլն տես սանաձ և այլն։

Սրնարի (պարսկ.), զուռնով նւագելու եղանակ առաւօտեան։—Խազդի մի տեսակը։

Սրոգա, սրգաս, ամասնութիւն մանմեդականների։

Սրմսար (արաբ.), մի քնոտ։ Յետնարան ծառ ճիւղին։

Սրնդղի, ժողովրդական վիրաբոյժ, որը լուսացնում է մանաւանդ մարմնի կոտրած և դուրս ընկած տեղերը. ոսկրաբոյժ։

Սրնդր տես սինօն։

Սրտ (արաբ.), գազանի։ Սրտ լինել, աներևոյթանալ, անյայտանալ։

Սրրա (թուրք.), կարգ. շարք, հերթ։

Սրրդղ (թուրք.), ձոգ։—Երկարաձգակ մարդ՝ ծաղրական մըտքով։

Սրրմ տես սիրիմ։

Սրրմա (թուրք.), ոսկեթել։—Սրրմաբէշ, ոսկեթել շինող։

Սրտաղ (թուրք.), ծեփ։—Սրտաղչի, պատի ծեփ անող արհեստաւոր։

Սրտարի (պարսկ.), հեծեալ։

Սրտիա (պարսկ.), մարտական։

Սրֆամ (արաբ.), դէմք, կերպարանք։ Մանաւորաբար՝ ծաղրական մաքով։

Սրֆտա (արաբ.), առաջին վաստակ։ Առաջին անգամ կիրառած պատուղ երեխայրիք։

Սի տես դօ։

Սիամէթ տես *զիամէթ*։

Սիբարիա, քնքշացած մեղկացած մարդ, որ իր հաճոյքի համար է ապրում և կեանքը բաւականութիւնների մէջ է անցկացնում, ինչպէս հին յունական Սիբարիս քաղաքի բնակիչները։

Սիբիլլա կոչւում էին հին Յունաստանում աստուածներից ներշնչւած, նրանց կամքը յայտնող մարգարէուհիները։ Սրանցից մէկը, որ Կումէացի էր, վաճառեց Տարկւինիոս Հպարտին այն երեք գրքերը, որոնց մէջ գուշակութիւններ կային Հռոմի վիճակի մասին։

Սիգար, *սիգարէտ* տես *ցիգար*։

Սիգնալ (Ֆր.), ազդանշան։

Սիգնալիզացիա, ազդանշաններ տալու համակարգութիւնը. երբ հեռաւորութեան պատճառով անմիջական հաղորդակցութիւնը հնարաւոր չէ, դիմում են պայմանաւորւած նշանների օգնութեան։

Սիգնատուր (լատ.), վաւերացումն սեփական ձեռագրութեամբ և կընքով։—Դեղատան այն տումարը, որը կցւում է սրւակին կամ տուփին և որի վրա նշանակւում է դեղի բաղադրութիւնը ու հիւանդի անունը։—Տպագրական թերթի առաջին երեսի ցածում դրւած թւանշանը։

Սիդէրալ (լատ.), աստեղային։

Սիդէրիզմ, ուսմունք աստղերի ներգործութեան մասին։

Սիդր (Ֆր.), մրգագինի, խնձորագինի։

Սիգիֆ, յունաց առասպելներից՝ Կորնթոսի թագաւորը. Էօլի որդին. նա աւազակութեամբ էր պարապում և իր ոճրագործութիւնների համար դատապարտւեց դժոխքում մի մեծ քար գլորել սարնիվեր, բայց հէնց որ նա քարը հասցնում էր սարի գագաթը, սա նորից ցած էր գլորւում և Ս. հարկադրւած էր գործը նորից սկսել։ Ս. աշխատանք, միշտ նոր և նոր ճիգեր պահանջող, անպտուղ աշխատանք։

Սիլահ (արաբ.), զէնք։

Սիլէնցիում (լատ.), լռութիւն։

Սիլինդր տես *ցիլինդր*։

Սիլլա տես *ապտակ*։

Սիլլաբուս (լատ.), Պիոս IX Պապի հրատարակած ցանկը 1864 թւի դեկտեմբեր 8-ին, որի մէջ նա անիծում է 80 մոլորութիւն կրօնական, քաղաքական և հասարակական նշանակութիւն ունեցող։

Սիլլոգիզմ (յուն.), հաւաքաբանութիւն. տրամաբանութեան մէջ մի դատողութիւն, որը կազմւած է երեք նախադասութիւնից, որոնցից վերջինը եզրակացութիւն է րղխած առաջին երկուսից։ Օր. բոլոր մարդիկ մահկանացու են (մեծ նախադրեալ). Հայրապետը մարդ է (փոքր նախադրեալ). Հայրապետը մահկանացու է (եզրակացութիւն)։

Սիլուէտ, դիմատուէր, սուէբանկար. նկար, որը ներկայացնում է սև գոյնով առարկայի միայն շրջագծերը։

Սիլուան (լատ.), հին հռովմայեցոց աստւածը անտառների և հովիտների։

Սէլէստէր անւանում է եւրոպական դաշտան ժողովրդների մէջ տարեմուտի երեկոն։

Սիլֆա սիլֆիդա տես *էլէվէնտար ոգիներ*։

Սիլֆօքանտ (յուն.), հին Ա-թէնքում մաքսային պաշտօնեայ, որը լրտեսում էր թուղ արտահանողներին և յայտնում իշխանութեանը։—լրտես, զբօսպարտիչ։

Սիմ (պարսկ.), կեղծ ոսկեթել։ Կարաւոր նետագարանի մետաղէ լար։

Սիմբիօզ (յուն.), համակենցաղ. այլևայլ գործարանաւոր մարմինների կենակցութիւնը, երբ նրանցից մինը ապրում է միւսի հաշւով կամ իրար ձգակցում են գոյութիւն պահպանելու համար և այլն։

Սիմբոլ (յուն.), *սիմ'ոլ*, խորհրդանշան, առարկայ, նկար, գոյն և այլն, որոնք պայմանական կերպով արտայայտում են որևէ գաղափար. օրինակ՝ խաչխոյը յոյսի սիմբոլ է, արծիւը՝ իշխանութեան, սպիտակ գոյնը՝ անմեղութեան և այլն։

Սիմբոլիզմ, *սիմ'ոլիզմ*, որ նոյնպէս ասւում է ղեկատէնտական ուղղութիւն, 19-րդ դարի վերջին քառորդում Ֆրանսիայում առաջ եկած նոր ուղղութիւն գեղարւեստի մէջ. տես *ղեկադէնտ*։

Սիմբոլիկա, *սիմ'ոլիկա* ուսմունքը խորհրդանշանների, նշանակների մասին։—Աստւածաբանութեան մէջ՝ ուսմունք հաւատոյ հանգանակի մասին։

Սիմբոլիստ, *սիմ'ոլիստ*, *սիմբոլիստական* ուղղութեան հետևող գեղարւեստագէտ։

Սիմէտրիա (յուն.), համաչափութիւն, չափակցութիւն. ամբողջութեան մասերի այնպիսի դասաւորութիւնը, որտեղ մի կողմը և միւս կողմը իրար հաւասար են և նման։

Սիմուլանտ (լատ.) կեղծ, ձևացնող։

Սիմուլատ (լատ.), միասնական։—Տարբեր դաւանանքների միաժամանակ ծառայող (զարդ, եկեղեցու շէնքն և այլն)։

Սիմպաթի (յուն.), համակրանք, համակրելիութիւն։

Սիմպաթիկ, համակրելի դրսեւորական։ Գրաւիչ։

Սիմպաթիկ նեարդ, նեարդային համակարգութեան այն մասը, որը ճիւղաւորւում է ներքին գործարանների մէջ և կառավարում է ախտաբոյս շարժողութիւնները՝ աստամոքսի, աղիքների, սրտի և այլն։

Սիմպլ (Ֆր.), պարզամիտ, անարւեստ։—*Սիմպլիզմ*, պարզամտութիւն։

Սիմպտոմ (յուն.), ախտանշան. երևոյթներ, որոնք նշաններ են հանդիսանում մի հիւանդութեան երևալուն։

Սիմպտոմատիկ, ախտանշանական։

Սիմուլ և այլն *սիմբոլ*։

Սիմոնականութիւն, *սիմոնիա*, սրբութիւնների և եկեղեցական պաշտօնների գնելը կամ վաճառելը դրամով։

Սիմոնիզմ տես *Ակն-սիմոնիզմ*։

Սիմֆոնիա (յուն.), երաժշտական մեծ կտոր նւագախմբի համար. համանւագ։

Սիմֆոնիստ. սիմֆոնիաներ գրող երաժիշտ։

Սինագոգա (յուն.), երրայական աղօթատուն.

Սինգուլէր (լատ.), եզակի. միակ. բացառիկ։

Սինդիկալիզմ (յուն.), ձեղքուածի սինդիկատներ կազմելու։ Մասնաւորաբար այդ անունը կրում է ֆրանսիական բանւորութեան գործելակերպը՝ կազմակերպել կուսակցութիւններից դուրս արհեստակցական հողի վրա, մերժել քաղաքական կռիւը և ուղղակի գործողութիւններով, այսինքն գործադուլով, ցոյցերով և այլն, պատրաստել բանւոր դասակարգը վերջնական կռւի կապիտալիզմի հետ։ Այս գործելակերպը կոչ-

ւսամ է նաև չեզոփոխական ա.։

Սինդիկալիստ, ֆրանսիական սենդիկալիզմին հետևող։

Սինդիկատ, արհեստակցութիւն. որևէ արհեստի պատկանող մարդկանց միութիւն ընդհանուր նպատակների իրագործման համար։—Առևտրական արդիւնաբերութեան կամ առևտրի միևնոյն ճիւղին պատկանող մարդկանց կամ հաստատութիւնների միութիւն տնտեսական ընդհանուր ձեռնարկութիւնների նպատակով։ Տես նաև *կարտել*։

Սինէկդոխա (յուն.), խնայմտութիւն. համահասակացողութիւն. պատկերաւոր. ոճի մէջ՝ երբ ամբողջն է ասւում մասի փոխարէն և ընդհակառակը. օր. քառասուն գլուխ ոչխար, փոխանակ՝ քառասուն հատ. կամ գործ է անում մի յատուկ տեսակ այդ մարդի յատկութեան փոխարէն, օր. մեր դպրոցները շատ կան։

Սինէկդոտ (լատ. անգլ.), մի ծառայութեան համար իրեն վարձատրութիւն տրած պաշտօնեայ, երբ պաշտօնեան լուծը կամուտ է տանում առանց կատարելու գործ ունենալու։

Սինէմատօգրաֆ տես *կինեմատ*...

Սինէչամպ, սեխի մի տեսակը։

Սինեմեա. սինեմէզիս (յուն.), համաչրութիւն. միացումն երկու հակադիր գաղափարների մի երրորդ բարձրագոյնի մէջ. տես դիալէկտիկա.—Միաւորումը, կապակցութիւն տրամաբանութեան մէջ՝ հակադրակ անալիզի — վերլուծութեան — մտքի այն գործունէութիւնը, որը հատ հատ դրութիւններից դատողութիւններ է կազմում.—Զգայարանքների տպաւորութիւնների միացումը, որից կազմւում են մեր գաղափարները, ըմբռնումները։

Սինեմէտիզմ (յուն.), փիլիսոփայութեան մէջ այն ուղղութիւնը, որը իրականը և գաղափարականը ընդունում է սկզբից և մէթ իրար հետ անբաժանելիօրէն կարծում և ոչ թէ մէկը միւսից բղխող։

Սինի (պարսկ.), ափսէ, մեծ և տափակ պղնձէ ափսէ։ Սեղան։

Սինիզմ, *սինիկ* և այլն տես *չին*...

Սինիօր (իտալ.), *սինիօրէ*, տէր. պարոն.—*Սինիօրա*, տիրուհի, տիկին։—*Սինիօրինա*, օրիորդ։

Սինխրօնիզմ (յուն.), համաժամանակութիւն. նշանակումն միաժամանակ դանազան երկրներում և դանազան ժողովրդների մէջ տեղի ունեցած դէպքերի։

Սինկրատիա (յուն.), համապետութիւն. պետական կազմ, որտեղ ժողովուրդը բարձրագոյն իշխանութեան կատարողական գործերում մասնակցում է իր ընտրած մարդկանցով։

Սինկրէտիզմ (յուն.), համախառնութիւն. բոլոր տարբեր համակարգերի շատ մասերի անքննադատ միաւորումից մի նոր ամբողջութիւն կազմելը, որ առկոյն մի ընդհանուր սկզբունքով կապած չէ. Ս.-ը տարբերւում է էկլէկտիզմից նրանով, որ իր մէջ ընդունում է նաև մասեր, որոնք առաց հակասութեան չեն։

Սինոտաբսիս (յուն.), համաձայնութիւն. քրիստոնէութեան երկրորդ մասը, որտեղ ամփոփւած է քառերի միացումը նախադասութիւնների և նախադասութիւնների յարաբերութիւնները։

Սինոպ, սինոպտոս (յուն.), հոգևոր բարձրագոյն տասատասութիւն, որ բաղկացած է նշանակավոր եպիսկոպոսներից և վարդապետներից և պատասխանութիւն ու իրաւունք ունի վարելու և հսկելու բոլոր եկեղեցական գործերին. ս. կայ՝ հայ լուսաւորչական էջմիածնում, Սրբազան կառավարչական ս. Պետերբուրգում և այլն։

Սինոսիմ (յուն.), համանիշ բառեր, տարբեր բառեր միևնոյն նշանակութեամբ, օր. այր, մարդ, ամուսին, քահանայ, երէց, տէրտէր։

Սինոտ (թուրք.), սահման, տահմանադիծ։

Սիշչիկ (ռուս.), խոզարկու. լրտես։

Սիպահի տես *ազատի*։

Սիսեմ (յուն.), համակարգութիւն. մի ընդհանուր սկզբունքով իրար հետ դասաւորած մտքեր, որոնք մի անբաղդութիւն են կազմում։ Իրար պատկանող տարրերների կապակցութիւն մի որոշ կարգով, որով մի ամբողջութիւն է գոյանում։

Սիստէմատիկ, սիստէմով կանոնաւոր դասաւորած։

Սիստէմատիկա, գիտութեան այն մասը, որը զբաղւում է իրերը մի սիստէմի վերածելով։

Սիվիլ տես *գիվիլ*։

Սիվիլլա տես *սիբիլլա*։

Սիվուխա (ռուս.), հայօղի. տալից քաշած հասարակ տեսակի օղի։

Սիր, սէր (անգլ.), տէր. տիտղոս բարձր աստիճան անձանց, երբ դիմում են նրանց։

Սիրենա (լատ.), յուշկապարիկ, յոյն դիցաբանութեան մէջ՝ էակներ գոտուց վար ձիան մարմնով, իսկ վեր կնոջ կերպարանքով, որոնք երգում էին ծովի մէջ և գրաւում նաւորդներին.—Գայթակղեցնող ձին։

Սիրիուս (լատ.), չնաստղ. հաստատուն աստղերից ամենամեծ փայլունն է և ամենից մեծ երևացողը։

Սիրօպ (ֆր.), պտղահիւթից և շաքարից պատրաստած թանձր հեղուկ։

Սիտի (անգլ.), քաղաք, մասնաւորապէս՝ Լօնդօնի կենտրոնական հին մասը։

Սիտուացիա (լատ.), դիրք. դրութիւն, վիճակ։ Քարտէզի և յատակագծի վրա մի բանի դիրքը նշանակած պայմանական նշաններով։

Սիւ... տես սու...

Սիւզէրէն (ֆր.), առաջնորդ իշխան, որ իր կալւածքները բաժանում է վասալների։

Սիւժէ, սիւժէտ, (ֆր.), մի գրւածքի նիւթը, բովանդակութիւնը։

Սիւլուզ (թուրք.), տառերը ջնջած, մաշած, սրբած (գրքում)։

Սիւլիւկ (պարսկ.), տզրուկ։

Սիմբաս տես *գիմբաս*։

Սինգհատ տես *տինգհատ*։

Սինոխոյս տես *տինոյ*։

Սիննա (արաբ.), Մահմեդի կեանքի, գործերի, պատւէրների և խօսքերի մասին գոյութիւն ունեցող աւանդութիւնների ժողովածուն, որը մահմեդական-ների մի մասը—*սիննիները*—ճանաչում են Կօրանին հաւասար առաջնակարգ օրէնսդիրք. նա մահմեդական իրաւունքի աղբիւրներից մէկն է։

Սիննի տասում է այն մահմեդականը, որ Կօրանի հետ միասին իբրև սրբազան գիրք է ճանաչում նաև *սիննան*, հանդամանակ շիաների։

Սիրպրիզ (ֆր.), անսպասելիք, յանկարծական դէպք. չըսպասած ընծայ։ Յանկարծական

պաթիէն։

Սիւրտուկ (ֆր.), ազամարդկանց հագուստ, սովորաբար սև մահուդից, մինչև ծնկները. հագնում են հանդիսաւոր դէպքերում։

Սիքա, քանդակ. դրօշմ։— Հին դրամ։

Սիօնիզմ, հրէաների ազգային մի շարժում, որ ձգտում է Պաղեստինում հաստատել հրէական անկախ պետութիւն, կամ թիւրքիայի հովանաւորութեան տակ հրէական ինքնավարութիւն։ Ս. համարում է հրէաների ճնշուածութեան և հալածուածութեան պատճառ այն հանգամանքը, որ նրանք ինքնուրոյն պետութիւն չունին։ Հակառակ դէպքում ս.ը ձգտում է ունենալ հող աշխարհի մի անկիւնում, ուր հրէաները հաւաքուին և երկրագործութեամբ պարապելով կապուին հողի հետ։

Սիօնիստ, սիօնիզմի հետևող։

Սիօնիստ սոցիալիստներ կոչուում են այն սիօնիստները, որոնք դաւանելով սոցիալիստական դաղափարը սկսեցին հրէական բանուորութեան մէջ ևս սիօնիստական կազմակերպութիւններ առաջ բերել։

Սիֆիլիս (յուն.), կամ ֆրանսիական հիւանդութիւն, սրուփախտ, վատ ցաւ, աթաշակ. ծանր տեսակի վարակիչ սեռական հիւանդութիւն է։

Սիֆիլիտիկ, սիֆիլիսով հիւանդ։

Սիֆոն (յուն.), ապակէ անօթ դաղային ջրեր պահելու յարմարեցրած։

Սլաբաղա, սլաբօղկա (ռուս.), մի երկար և լայն փողոց ռուսական գիւղ կամ քաղաքի արուարձան։

Սլաւա, իրրև բացականչութիւն, սլաւոնական ազգերի մէջ դրած է ածւում իրրև՝ կեցցէ, ուռա։

Սլաւականոֆիլները, սլաւօնասէրներ. 19-րդ դարի առաջին քառորդից Ռուսաստանում ծագած մի ուղղութիւն մտքի, իբրև հակադրութիւն զապատնիկների—արևմտականների։ Ս.-ի կարծիքով սլաւոնական ցեղը, մանաւորապէս Ռուսաստանը, ունի իր մէջ այնպիսի բնաւորիչ կուլտուրայի սաղմեր, որ նա կոչուում է ունենալ արևմտեան կուլտուրայի ծայրայեղութիւնները և բացասական կողմերը շտկել. դա համամարդկային պիղծունքն է, որը ռուս ժողովրդին եղբայրասիրութեամբ է զինավարում հաւասարական կեանքում. նոյն բանին նպաստում է և ուղղափառ եկեղեցին։ Վերջը այդ ուղղութիւնը սղպանմամոլութեան յանգաւ։

Սլաւիզմ, սլաւոնականութիւն։

Սլէաար (գերմ.), փականադործ. երկաթից մանր իրեր պատրաստող վարպետ։

Սխէմա տես *սքէմա*։

Սխօդկա (ռուս.), ժողով. դուսմարում։

Սխօլաստիկ (լատ.), սխօլաստիկայի հետևող. միջնադարեան փիլիսոփա—նեղահայեաց մարդ. միայն տեսական աշխարհում, առանց կեանքը նկատի առնելու մտածող։

Սխօլաստիկա (լատ.), միջնադարեան (9—15 դար) փիլիսոփայութիւնը, որը իրեն արամադրելի էր դարձրել եկեղեցուն և ձգտում էր եկեղեցու դաւանութիւնները գիտականօրէն և տրամաբանօրէն հիմնաւորել։

Սկալա (լատ.), սահիճան, ձայնասանդ։— *Միլանում* մի նշանաւոր թատրոն։— *Բանան* սահիճանացոյց գծիկներով լինչպէս ջերմաչափի, ծանրաչափի մէջ և այլն։

Սկալպ (անգլ.), գանգի կաշին մազերով. ամերիկայի հնդիկները սովորութիւն ունէին իրենց գերի հակառակորդին սկալպել, կաշին մազերով գանգի վրայից քերթել հանել։

Սկանդալ (լատ.), մի ամօթալի վարմունք, որը հռչակուում է. Աղմուկ, կռիւ։

Սկանդալիոզ (ֆր.), խայտառակ, սկանդալային։

Սկանդինաւիզմ, Սկանդինաւիայի երեք պետութիւնների՝ Դանիայից, Շուէդիայից և Նորուեգիայից միացեալ պետութիւն կազմելու կամ դաշնակցական միութիւն առաջացնելու ուղղութեամբ ժողովրդութիւն։— Այդ երկրների հեղինակներ՝ Իբսէնի և Բիօրնսօնի ուղղութիւնը գրականութեան մէջ։

Սկապէն, (իտալ. ֆր.), իտալական կառավերդութեանց մէջ խորամանկ կառավոր ծառայի դեր։

Սկատ մինուոյն է թէ էկարտէ։

Սկարլատինա (լատ.), շառաւիղ շառաւիղով, քուէշ. մանկական վարակիչ հիւանդութիւն, ամբողջ մարմինը ծածկւում է վառ կարմիր բծերով։

Սկեչէտ (յուն.) կմախք։

Սկէպտիկ (յուն.), մի բանի թերահաւատութեամբ վերաբերուող. կասկածող, երկբայող։ *Բսկէպսիսի* հետևող։

Սկէպտիցիզմ, *սկէպսիս* (յուն.), փիլիսոփայական այն ուղղութիւնը, որը կասկածում է մեր գիտեցածի ճշմարտութեան և արժէքի մասին։ Ժամանակին ժամանակներում ս. ուղղուած է եղել գիտութեան, անբննադատ աշխարհայեացքի, կրօնի դէմ և այլն։ Հնում ս. կասկածում էր այն բանի վրայ, թէ արդեօք առարկաները այնպէս են, ինչպէս նրանք պատկերանում են մեր զգայարաններին. իսկ ժամանակակից ս.-ը ուղղած է մասամբ քննադատօրէն դէպի որոշ սխալներ, մասամբ էլ դէպի բանականութեան ճանաչողական կարողութիւնը ընդհանրապէս։

Սկէտինգ-րինգ, ընդարձակ հարթ տարածութիւն, որի վրա անուսուր չմուշկներով վազում են։

Սկի (դան.), փայտէ չմուշկ ձիւնի վրա սահելու համար։

Սկիպէտար (լատ.), գայիսոն. արքայական իշխանութեան նշաններից մէկն է։

Սկիցցա (իտալ.), *էսկիզ* (ֆր.), սուէրագիծ. մի քանի գծով թեթևակի ուրուագծած նկարի առաջին ձևերը։

Սկլաղ (ռուս.), պահեստ, մթերք։

Սկլատ, սառուկ։

Սկլէրոզ (յուն.), կշտացումն, չորացումն, կրացումն ներքին մի գործարանի։

Սկուլպտուրա (լատ.), քանդակագործութիւն, արձանագործութիւն, անդրիագործութիւն։

Սկուլպտոր, քանդակագործ, արձանագործ։

Սկուպշինա (սերբ.), Սերբիայի օրէնսդրական ժողովը, ժողովրդական ներկայացուցչութիւնը, պառլամէնտը։

Սկրուպուլ (լատ.), դեղատան կշռաչափ—20 գրամ։—*Սմեռնափոքր* կշռաչափը հին հռովմում.

Սկսայր (անգլ.), սառրին կարգի ազնուականութիւն Անգլիայում. հողատէր։

Սկսէր (անգլ.), փոքրիկ հասարակական պարտէզ։

Սկօնտօ (իտալ.), զիղջ. կանխիկ դրամով վճարելու կամ

պարտքը ժամանակից առաջ վճարելու դեպքում մայր գումարից կամ տոկոսից պակասեցրած գումարը։ Տես դիսկոնտո։

Սկօպեց, սկոպցի (ռուս.), մի աղանդ, որը ներքինացման մեջ է գտնում միակ միջոցը սեռական մեղքի դեմ պայքարելու։

Սկօրպիոն (յուն.), կարիճ։

Սմարագդ տես զմրուխտ։

Սմաարիտկ (ռուս.), վեգետացիա։ Բանտային տեսուչ։

Սմեատնա (ռուս.), չեփած և թթուացրած կաթի տեր։

Սմիթվէսօն, ատրճանակի մի լավ տեսակը։

Սմօկինգ (անգլ.), աղամարդկանց տօնական սև հագուստ, կարճ, բաց կրծքով։

Մնօք (անգլ.), անձնագիր։

Մնօքիզմ անձնագրությունի, պարծենկոտություն։

Սողոմոն, իմաստուն մարդ, ինչպես իսրայէլացոց երրորդ թագաւոր Սողոմոնն էր։—*Սողոմոնի դատաստան*, իմաստուն և արդար դատաստան, ինչպես իսրայէլացոց թագաւոր Սողոմոնը արեց, երբ երկու մայր միևնոյն երեխայի մասին վիճում էին, թէ որինն է։ Նա հրամայեց դահճին երեխային կիսել և բաժանել երկու մայրերին. կեղծ մայրը միայց անտարբեր, իսկ իսկականը հակառակեց և համաձայնեց, որ երեխան ուրիշը տալ միւսին։ Ս.-ը ճանաչեց իսկականին և յանձնեց երեխան իրեն։

Սու (ֆր.), Ֆրանսիայում և Շէյցարիայում պաշտօնապէս գործածութիւնից դուրս եկած, բայց ժողովրդի մէջ գեռ անունը պահպանած դրամ — 5 սանտիմ, մօտաւորապէս 2 կոպէկ։

Սուարէ (ֆր.), երեկոյթ. հիւրերի կամ մի ընկերութեան անդամների երեկոյեան ժողով ժամանցի նպատակով։

Սուբալտէրն (լատ.), կախեալ, առընթար։

Սուբալտէրնացիա (լատ.), առընթարացում, առընթարութիւն. ուրիշ նեղ հնակացողութիւնների կամ գատողութիւնների առընթարկումը ուրիշ ընդհանուրին։

Սուբան (պարսկ.), մի քանի գաւառականներից կազմած գաւառ Պարսկաստանում։

Սուբան, մինակ, առանձին։ Ա.մուրի։

Սուբան-դար, սուբանի կառավարիչ։ Հնգկաստանում գաւառի անգլիական կամ փոխանցքայ։

Սուբբօտնիկներ (ռուս.), մի կրօնական աղանդ Ռուսաստանում, 18-րդ դարի վերջերին առաջ եկած. ս.-ը մերժում են Քրիստոսի աստուածութիւնը, մովսիսականութիւնն շատ օրէնքներ կատարում են՝ թլպատութիւն, շաբաթ օրւայ սրբութիւնը, իրրև միակ աստր դիրքը ճանաչում են հին կտակարանը։

Սուբորդինացիա (ֆր.), ստորադասութիւն։

Սուբիէկտ, սուբյեկտ (լատ.), անձ. անձնաւորութիւն, որ գիտակցաբար իր արամադրութիւնը մացնում է գործողութեան մէջ։ Հնթակայ. այն, որի մասին մի բնորոշում է լինում։

Սուբիէկտիվ, անձնական, հնթակայական. այն ճանաչողութիւնը, որը պայմանաւորւած է խորհողի, ճանաչողի անձնական բնոյթով։—

—*Սուբիէկտիվ դպրոց* սոցիօլոգիայի կամ ռուսաց սուբիէկտիվ դպրոց կոչւում է Լաւրովի և Միխայլովսկու ուղղութիւնը ընկերաբանութեան մէջ, որը տեղ է տալիս հոգեբանական գործօնների մեծ դերի։—*Սուբիէկտիվիզմ* կոչւում է փիլիսոփայութեան այն ուղղութիւնը, որը մեկնելով սուբիէկտից, նրան է համարում ճանաչողութեան հիմք և չափ։

Սուբ-լիւտէնկտօր (լատ.), ենթալի օգնական։

Սուբլիմատ (լատ.), դրացընդունից, անդկացնդումից պատրաստած կոշտ մարմին։ Այսպէս կոչւում է յաճախ միայն սուբլիմատը։

Սուբլիմացիա (լատ.), ջերմութեան շնորհիւ ցնդած սուբլիմատի մարմինների կրկին սուբլիմատի մարմին կազմելը. դրացնդումն, անդկացնդումն։

Սուբսիդիա, (լատ.), օժանդակութիւն, աջակցութիւն դրամական։ Պետութեան դրամական աջակցութիւնը այն անձանց, հիմնարկութիւններին, ընկերութեան, ձեռնարկութեան և այլն, որոնց գոյութիւնը նա անհրաժեշտ է համարում իր քաղաքականութեան տեսակէտից։

Սուբստանց, սուբստանցիա (լատ.), գոյութիւն, էութիւն. գոյացութիւն, նիւթ։ Երևոյթների մէջ այն կայուն, հաստատուն անփոփոխ մասը, որը բոլոր փոփոխութիւնների մէջ մնում է նոյնը և իր գոյութիւնը չի պարմանաւորում այլ բաներով։

Սուբստրատ (լատ.), հիմնանիւթ, ենթանիւթ։ Հիմքում դրւած նիւթը։

Սուբվանսալ (լատ.), վասալի տարադրութիւն։

Սուբվենցիա (լատ.), դրամական օժանդակութիւն, գլխաւորապէս պետութեան կողմից տրւած։ Տես նաև սուբսիդիա։

Սուբլիմա (ֆր.), ազատին, նաժիշտ։ Տարանուկ ազատնի դեր կատակերգութիւնների մէջ։ Հետագայ և ժողովրդական դեր երգող երգչուհի։

Սուբօրդինացիա (լատ.), ընտրատարգումն։—*Հնազանդութիւն*. կարգ, անխոս հպատակութիւն պետութեան մէջ։

Սուգգէսիօն, սուգժէսիօն (լատ.), թելադրութիւն, ներշնչումն, այն ներգործութիւնը, որ մարդի վրա անում են մի ուրիշ մարդի խօսքերը, հայեացքը, շարժումները և այլն, կամ բարքերը, օրինակները։

Սուդ (ռուս.), դատարան. դատաստան։

Սուդեա (ռուս.), դատաւոր։

Սուդեբնայա պալատա, դատարանական հաստատութիւն Ռուսաստանում, որ հանդիսանում է շրջանային դատարանների վճռաբեկ կամ վճիռը հաստատող բողոքի դէպքում. քաղաքական և մամուլի յանցանքների համար առաջին աստիճանն է։

Սուդեբնի պրիստաւ (ռուս.), դատարանական ատենի պաշտօնեայ, որ վճիռները ի կատար է ածում։

Սուդ հաւսի (թուրք.), կաթի դին. մի ընծայ, որ փեսան տալիս է հարսնացուի մօրը իբր թէ վարձ այն կաթի համար, որով նա պահել մեծացրել է իր աղջկան։

Սուդրա տես կատաս։

Սուի զենէրիս (լատ.), մէկը իր տեսակում, եզրատեսակ։

Սուլթան (արաբ.), առհասարակ մահմեդական միապետների տիտղոսն է, մանաւանդապէս Թիւրքիայի։ — *Փունջ* մազից կամ փետուրից գլխարկի վրա իբրև զարդ։

Սուկմա, սարլիմատ, քլօբային անդիկ։

Սուխարի (ռուս.), պաքսիմաթի, փռնչոր, պատրաստած ձուով, իւղով և շաքարով խմորից։

Սումմա (լատ.), գումար — *Սում*, դրամագլուխ։ *Սումմար*, գումարային, ամբողջական։

Սումմա սումմարում (լատ.), ընդհանուր գումար, գումարների գումար. ամբողջութիւնը։

Սուննամ (արաբ.), թլփատութիւն։

Սուննի տես *սիւննի*։

Սունգհատ (յուն. Թուրք.), սպունգ։

Սուչ, յանձնանք, մեղք։

Սուպ (ֆր.), սպասք, արպանակ. հեղուկ կերակուր։

Սուպէր-արբիտր, վերադաս գատաւոր։ Միջնորդ գատարանի մէջ գատաւորների կողմից ընտրուած նախագահ գատաւորը։

Սուպէրբ (ֆր.), հպարտ, գոռոզ — Շքեղ, պերճ, հոյակապ։

Սուպէրլատիվ (լատ.), ածականի գերադրական աստիճանը, օր. ամենաաւերը, ամենագեղեցիկ։

Սուպէրնատուրալիզմ, *սուպրանատուրալիզմ* (լատ.), գերբնականութիւն, գերբնապաշտութիւն. մոքի այն ուղղութիւնը, որ ընդունում է գերբնական գօրութիւններ գոյութիւնը, որոնք հրաշքներ են գործում բնութեան մէջ։

Սուպէրցիօնալիզմ (լատ.), գերբանապաշտութիւն. մի հայեացք է, որ անհրաժեշտ է համարում, թէ կան բաներ, որոնք բանականութիւնից բարձր են և բանականութիւնը նրանց երբէք չի կարողանայ հասկանալ։

Սուջուղ, (Թուրք.), երշիկ — Եփած մաթից և ընկուզից կամ նշից պատրաստած մի քաղցրաէնի երշիկի ձեւով։

Սուսանակ տես *գօնդրէ*։

Սուսպէնգօրիում (լատ.), տոպրակ, որով ամարձիքները կապում են և վերև քաշած պահում։

Սուվընիր (ֆր.), յիշատակի համար ընծայ։

Սուվէրէն (ֆր.), ծայրագոյն իշխանաւոր, վեհապետ, թագաւոր։

Սուվէրէնիտէտ (ֆր.), թագաւորի իրաւունքների ամբողջութիւնը։

Սուտէնէր (ֆր.), խաղատուն կամ հասարակաց տուն պահող։

Սուտրա (սանսկ.) Հնդկաստանի հին գրքերը, որոնց մէջ պարունակւած են կրօնի դրոյմներ և իրաւունք։

Սուրա (արաբ.), գլուխ. կուրանի բաժանմունք։

Սուրալմ, կերպարանք, պատկեր։

Սուրանի բօյ. ձողաչափ երկար հասակ։ Բարձր գեղեցիկ հասակ։

Սուրգին (Թուրք.), աքսոր։

Սուր-գուչ (իտալ.), կնքամոմ, զմուռս։

Սուրմա (պարսկ.), մի տեսակ մետաղ ծծմբախառն. — Նոյնպէս *սուրմէ*, սև փոշի, որով արևելքում կանայք աչքերին փայլ և սևութիւն են տալիս։ Ծարիր։

Սուրու (Թուրք.), հօտ։

Սուրսաղ (Թուրք.), վկայական, որ տրւում է վաճառականին նրան իրաւունք տալով հացահատիկներ արտահանելու և վաճառելու։

Սուրրօգատ (լատ.), մի նիւթի փոխարինող այլ նիւթ։

Սուրրա, *սուֆրա* (արաբ.), ճաշի սեղան։ Սեղանի սփռոց, որի վրա հաց են ուտում։

Սուֆրըս (լատ.), բառերի վերջաւորութիւնն և արմատի մէջ եղած վանկը, որը նրան որոշ նշանակութիւն է հաղորդում։

Ծուֆլեօր (ֆր.), յուշարար. այն անձը, որը բեմի վրա դերասաններին չչնջալով թելադրում է նրանց ասելիքը։

Սուֆրա տես *սուֆրա*։

Սուֆրաժիստներ, կանանց քաղաքական հաւասարութիւն Անգլիայում, որ ձգտում է կանանց ընտրական իրաւահաւասարութիւն ձեռք բերել։

Սուֆիզմ (արաբ.), մահմեդական փիլիսոփայութիւն IX դարում, որը ընդունում է, որ մարդը առաւածային բղխմունք է (էմանացիա) և պիտի ձգտի վերադին դառնալ դէպի աստւածութիւնը։

Սպահի (պարսկ.), սիպահի, հեծեալ զինուոր Թիւրքիայում. — Աւատատէր կալւածատէր Թիւրքիայում. — Տեղացիներից կազմւած հեծելազօր Ալժիրում Ֆրանսիական ազանների զինւափոխութեամբ. — Հեռւակ զօրք Հընդկաստանում։

Սպանիոլ իսպանական մի պար. — Իսպանական քթախոտ։

Սպարժա (իտալ.), ծնեբեկ։

Սպարտական, ինչպէս էր հին Սպարտայում. խիստ, մարմինը և բնաւորութիւնը ամրացնող, մխոց։

Սպէկուլանտ (լատ.), այն անձը, որ պարապում է սպէկուլացիայով։

Սպէկուլացիա (լատ.), մտահայեցութիւն, մտաւորութիւն. գաղտնութիւններ, որոնց մէջ դեր է խաղում գուա մտածողութիւնը առանց որևէ փորձի։ — Շահագիտութիւն. մի ձեռնարկութիւն, որը նպատակ ունի հնձա գրամական շահ ձեռք բերել։ — Սպէկուլատօր նոյնն է, ինչ որ սպէկուլանտ, շահագէտ.

Սպէկտակլ (ֆր.), ներկայացում, թատերախաղ։

Սպէկտր (ֆր.). լուսապատկեր. պատկերը, որը սպասւում է, երբ լոյսի ճառագայթը անցնում է թափանցիկ հատածոյտի միջով և վերլուծւում է իր բաղկացուցիչ մասերի. ինչպէս ծիածանը, որը արեգակի լոյսն է անցած ջրի կաթիլների միջով։

Սպէկտրային անալիզ կոչում է այն միջոցը, որով իմացւում է գոնապան մարմինների (նոյնպէս երկնային լուսաւորների) քիմիական բաղադրութիւնը նրանց սպէկտրով։

սպէկտրօսկօպ, գործիք է, որով ուսանում են արեգակի և այլ մարմինների ճառագայթների սպէկտրը և հետազօտում են նրա մէջ եղած գծերը։

Սպերմա (յուն.), տղամարդի կամ կինդանիների սերմը. հեղուկ, որ դուրս է գալիս արական կենդանիների սեռական գործարանների յատուկ գեղձերից։

Սպերմատօզօիդ (յուն.), սերմնակենդան. որդացե թելեր արական սերմի մէջ, որոնք բեղմնաւորութիւն են առաջացնում։

Սպերմատօզօիդի, սերմնագիտութիւն։

Սպերմատօկրատիա (յուն.), սերմը պահելու անընդունակութեան հիւանդութիւն։

Սպերմատօրէա. նոյնը պօլլուցիա։

Սպէցիալ, *սպէցիէլ* (լատ.), մասնագիտօրէն։

Սպէցիալիզացիա, մասնագիտացում. գիտութեան կամ արհեստի մի ճիւղից էլ որևէ մասը ընտրելը և այդ յատուկ մշակելը կամ դրանով զբաղւելը։ Օր. բժիշկը՝ միայն ներքին հի-

ականդրեթիւնները, իրաւաբանը՝ ամուսնալուծական խնդիրներ և այլն։

Սպէցիալիստ (լատ.), մասնագէտ. մի մարդ, որ պիտուեթեան, արհեստ կամ մի այլ գործի որևէ ճիւղը յատուկ մանրամասնութեամբ ուսումնասիրել է։

Սպէցիֆիկ (լատ.), յատուկ, բնորոշ, տեսակարար. մի որևէ առարկայի միայն յատուկ։

Սպէցիֆիկացիա. մանրամասնութիւն, տեսակարարութիւն. մի նիւթի վերամշակումը այլ նիւթերի։—Առանձին առանձին մանրամասնութիւն։

Սպիկէր (անգլ.), ճառախօս։—Համայնքների ժողովի նախագահ Անգլիայում,

Սպինօզիզմ. փիլիսոփա Սպինօզայի ուսմունքը. ս.-ը նոյնացնում է բնութիւնը և աստուածութիւնը, որը ունի երկու ատրիբուտ՝ տարածականութիւն և մտածողութիւն. իսկ ամենաբարձր բարոյական սկզբունքը կենտրոնացած է Աստուծոյ մէջ։

Սպիչ (անգլ.), հրապարակային բանախօսութիւն ժողովների կամ ճաշկերոյթների ժամանակ։

Սպիրալ (լատ.), ոլորապտոյտ, պարոյր. կոր գիծ, որ շրջանաձև կորութիւններով հետզհետէ մօտենում է կենտրոնին։

Սպիրիտ (լատ.), սպիրիտոլ-մի հատատացող. ոգեհարցուկ։

Սպիրիտիզմ (լատ.), ուսմունք, որը ընդունում է, որ մեռած մարդկանց ոգիները կարելի է կանչել և խօսեցնել *մէդիումների*, այդ բանի յատուկ ընդունակութիւն ունեցող մարդկանց միջոցով, ոգեհարցութիւն։

Սպիրիտուալիզմ (լատ.), հոգեաշխատութիւն. փիլիսոփայութեան մէջ այն ուղղութիւնը, որ ընդունում է, որ աշխարհը միայն մի արտայայտութիւն է հոգու, և մարմինները ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ մեր հոգու արտադրութիւնը կամ նրա զարգացման մի էտապ։—*Սպիրիտուալիստա*, վերոյիշեալ ուղղութեան հետևող։—*Սպիրիտուալիտէտ*, ոգեղէնութիւն, աննիւթութիւն։

Սպիրտ (լատ.), սպի. հոտացած բոյսերից և պտուղներից քաշած հեղուկ արբեցուցիչ դոյութեամբ։

Սպիրտոմէտր, ոգեչափ. զոյծիք, որով չափում են սպիրտի խտանորդի ատիճանը ջրի հետ։

Սպօնտան (ֆր.), ինքնաբերաբար, ինքնակամ. ինքնայոյզ։

Սպօնտանէիտէտ (լատ.), ինքնաբերութիւն. որոշում անելու մի եղանակ, որը բղխում է անհատի իրեն մէջ եղած հիմքերից. ինքնորոշում։

Սպօրադիկ (յուն.), եղակեան, պատահական, չտարածուած։—Ս. հիւանդութիւններ, ոչ տարափոխիկ համաճարակային, այլ առանձին անհատների բռնող։

Սպօրա (անգլ.), բոյսօրեայ խաղ. առնասարակ բոլոր խաղերը և շարժողութիւնները, որոնք ճարպկութիւն և վարժութիւն են պահանջում.—մարմնամարզութիւն, մրցութիւն, վազել, ձիարշաւ, թիավարութիւն, լողալ, սահել, ըմբշամարտութիւն, որսորդութիւն և այլն։

Սպօրտսմէն (անգլ.), սպօրտով պարապող։

Ստաբիլ (լատ.), տեւական, կայուն, հաստատուն, մնայուն։

Ստաբիլիտէտ, տեւականութիւն, կայունութիւն, մնայունութիւն։

Ստադիա (լատ.), զարգացման ատիճան որևէ բանի. օրհիւանդութեան, հասարակական կեանքի և այլն։

Ստալաղմիտ (յուն.), որոշ այրերի յատակի վրա կրային հեղուկի կաթիլից կազմուած կոնաձև գանգուած սուր ծայրով դէպի վեր ուղղուած. այնինչ նոյն այրի առաստաղից նոյնպէս կոնաձև գանգուածը, բայց սուր ծայրով դէպի վար կուչուած է *ստալակտիտ*։

Ստալկոտտօ (իտալ.), հրամայողական ոճով՝ ընդհատ-ընդհատ։

Ստալնոյ (ռուս.), գաւառական աստիկանական պաշտօն։

Ստանիցա (ռուս.), կօզակի գիւղ։

Ստանցիա (իտալ.), կայարան. կայան։—Տարածութիւնը մի կայարանից մինչև միւսը։

Ստաւկա (ռուս.), գործադուլ։

Ստապել (գերմ.), թէք տախտակամած, որի վրա նաւերն կառուցանում և որոնց վրայից ծովն են թողնում նրանց։

Ստատիկա (յուն.), մեքենագործութեան այն մասը, որը ուսումնասիրում է մարմինների հաւասարակշռութեան պայմանները։—*Սօցիօլօգիայի* մէջ՝ հասարակական երևոյթների ուժերի յարաբերութեան պատկերը մի որոշ վայրկեանում, հակառակ դինամիկայի։

Ստատիստ (լատ.), պերատան, որ քիմ է դուրս գալիս անխօս իբրև ժողովուրդ, զինուոր, պահապան և այլն։

Ստատիստիկ (յուն.), վիճակագիր. *ստատիստիկայով* պարապող։

Ստատիստիկա (յուն.), վիճակագրութիւն. գիտութիւն է, որը գիտում է մեծ քանակութեամբ տեղի ունեցող—մասսայական—երևոյթները և թուերով նշանակում նրանց. ապա համեմատութիւններ անելով կարողանում է որոշ օրինաչափութիւն գտնել հասարակական երևոյթների մէջ։ Թուերով հաստատուած տեղեկութիւններ հասարակութեան անտեսական, առողջական. բարոյական, վիճակի մասին։

Ստատիվ (լատ.), *շտատիվ* (գերմ.), ձող, յենարան, որի վրա ամրացնում են այլևայլ գործիքներ։

Ստատու քւօ (լատ.), իրերի վիճակը ներկայումս, ինչպէս կան, առանց որևէ փոփոխութեան։

Ստատուտ (լատ.), մի ընկերութեան կանոնադրութիւն։—Հիմնական օրէնքներ։

Ստատս-դամա (գերմ. ֆր.), պալատական տիկին։

Ստատսկի սաէտնիկ (ռուս.), քաղաքացիական պաշտօնէութեան բարձր ատիճան։

Ստատս-սէկրէտար (գերմ. ֆր.), պետական քարտուղար. նախարարների տիպոս. այդպէս կոչւում են Գերմանիայում մի քանի նախարարներ։—Թագաւորի անձնական քարտուղարը։

Ստատս-սէկրէտարիատ ֆինլանդիայի, սեւում է Ռուսաստանում այն բարձր հիմնարկութիւնը Ֆինլանդիայի գործերի համար, որի գլխաւորը՝ *ստատս-սէկրէտարը* անձամբ զեկուցումներ է անում Ցարին։

Ստարշինա, ստարէյշինա (ռուս.), պիւզապետ.—Սեռ որևէ արհեստակցութեան։

Ստարօստա (ռուս.), պիւզապետ.տանուտէր գիւղական-փոստային կայարանի կառավարիչ։

Ստարօվէր կամ ստարօօբրևատց, հնադաւան, աւեւմ են Ռուսաստանում այն ազանդաւորները, որոնք չընդունեցին Պատրիարք Նիկոնի ձեռքով 1654 թուին կատարուած եկեղեցական բարեռորոգութիւնը և ծիսական գրքերի արդագրութիւնը։

Ստաֆէտ (Փր.), արտակարգ ճեպընթաց փոստային սուրհանդակ։

Ստեպ (ռուս.), անմշակ ընդարձակ դաշտավայրՌուսաստանում, ար իրրև արօտատեղ է ծառայում։

Ստէարին (յուն.), ճարպի բաղադրիչ մի մասը, որից վառելու մոմ են պատրաստում։

Ստենօգրաֆ (յուն.), տղագիր։ — Ստենօգրաֆիա, գրութեան մի կրճատ ձևն է պայմանական նշաններով, որով հնչութեամբ կարողանում են հետևել խօսակցական լեզուին և նոյնիսկ ամենաարագ խօսակցութիւնը բառացի գրել։

Ստէրէօմէտրիա (յուն.), երկրաչափութեան այն մասը, որը պինդ մարմինների յատկութիւններով է զբաղւում՝ պլանիմետրիա։

Ստէրէօսկօպ (յուն.), մի գործիք է, որի երկու ապակիների միջից երկու նոյնանման պատկերի նայելիս, պատկերը մեզ մարմնի նման է երևում. պլնդադէտ։

Ստէրէօտիպ (յուն.), տպարանական շաբլոածքից ամբողջական ձուլուածք, որով նոյնպէս տպում են. պնդատիպ։

Ստէրիլ (լատ.), ամուլ, անպտուղ։ — Ֆիզիօկրատների ուսմունքի մէջ ս. կոչւում են հասարակական բոլոր դասակարգերը, բացի երկրագործութեամբ պարապողներից, որոնք միայն արդիւնաբեր են։

Ստէրիլիզացիա (լատ.). ամլացուցիչ, անպտղացուցիչ. հոտացման միջոցով վարակիչ կենդանական գործարանների ոչնչացումն հեղուկի և այլ նիւթերի մէջ. ախտահանութեան մի ձևն է։

Ստէրլինգ տես սօվէրէն։

Ստիզմա (յուն.), կետ. բիծ։

Ստիզմատիզացիա Քրիստոսի վէրքերի նման նշաններ մարմնի վրա՝ մեխերի տեղը և ճակատին փշէ պսակի նշանները. միջին դարերում յաճախ երևացող այս նշանները այժմ յայտնւում են երբեմն հիստէրիկ հիւանդների վրա։

Ստիլ (լատ.), սև — Տոմար։

Ստիլիատ, ոճապետ. շքեղ ոճով գրող հեղինակ։

Ստիլիստիկա, ոճապիտութիւն. ուսմունք ոճի մասին։

Ստիխիա (յուն.), տարր, տարերք։ Հին յունաց հասկացողութեամբ՝ օդը, ջուրը, կրակը և հողը։

Ստիմուլ (լատ.), մղումն, դրդապատճառ, խթան, գրգիռ։

Ստիպէնդիա (լատ.) Թօշակ. նպաստ չքաւոր աշակերտին կամ ուսանողին։

Ստիպէնդիատ, թօշակաւոր. ստիպէնդիա ստացող, թօշակառու։

Ստուդէնտ (լատ), ուսանող։

Ստուդիա (լատ.), արուեստագէտի արհեստանոց։

Ստուկուլկա (ռուս.), թղթախաղի մի տեսակը։

Սուրամնիկ (ռուս.). գիւղական և գաւառական ոստիկանութեան պինդը։

Սուրատէգիա (յուն.), ռազմագիտութիւն. գիտութիւն պատերազմի մասին, նրա վարելու ինքնապաշտպանութեան և այլն։

Սուրատէգիատ, ռազմագէտ։

Սուրատէլատ, զօրապետ։ Ծնունդ կայսրի չնորհած տիտղոսը Վարդան Մամիկոնեանին։

Սուրխինին (յուն.), սուրխինա, խիտ զօրեղ թոյն։

Սուրսկտուրա (լատ.), շէնք, շինուածք, կառուցուածք. առանձին մասերի միացումը ի մի ամբողջութիւն։

Սուրօֆա (յուն.), ոտանաւորի տուն։

Սուօիցիալ կոչւում է սուօիկեանների փիլիսոփայութիւնը, որի հիմնադիրն է եղել Չէնօնը. ս.-ը ամենաարարէր տեղը տալիս է բարոյագիտութեան և ապաքինութիւնը համարում է արդէն բաւական միջոց երջանկութեան հասնելու. առաքինութիւնները՝ խմաստութիւն, քաջութիւն, զգաստութիւն, արդարադատութիւն պիտի լինի մարդի վենցադաձև վեկավարները։ Անտարբերութիւն զեպի կեանքի բարիքները և պարտականութեան խիտ կատարումն։ Ստոիկական, արի, այրական, անյողդողդ։

Սուՙալ (անգլ.), ծովագնացների մէջ գործածական բառ է, որ նշանակում է՝ կանգ առ։

Սուօտինկա (բոլգ.), բոլգարական դրամի ամենափոքր միութիւնը, $^1/_{100}$ լէվ = 1 սանտիմ = $^1/_3$ կոպէկ։

Սուօրտինգ, Նօրէգիայի պառլամէնտը։

Սցէնա (լատ.), բեմ. — Տեսարան թատերական գրւածքի մէջ։ — Տեսարան։

Սցէնարիուս (լատ.), բեմահարթակ. թատրոնական ներկայացման մէջ այն անձը, որը կարգադրում է բեմը իւրաքանչիւր տեսարանի համեմատ և դերասաններին յիշեցնում է մուտքի և ելքի ժամանակը։

Սցիլլա տես խարիբդա։

Սլիտա (Փր.), թագաւորնեւրի և բարձրաստիճան անձանց ուղեկցող մարդկանց խումբ, համարձ. շքախումբ։

Սլիտաօկ (ռուս.), սալիչ։

Սլօղ զակօնօվ (ռուս.), Ռուսաստանի օրէնագիրքը։

Սքէմա, սխէմա (յուն.), ուրուագիծ. առարկայի կամ գիտութեան պատկերացումը ընդհանուր գծերով։ — Չև, կերպարանք։

Սքէմատիկ, ընդհանուր, էական գծերով պատկերացրած, նկարած և այլն, առանց մանրամասնութեան։

Սրօլատիկա տես սխօլ։

Սրօնմօ տես դիսկօնտօ։

Սօբրանիէ (ռուս. բօլգ.), ժողովարան։ — Բուլգարիայի ժողովրդական ներկայացուցիչների օրէնսդրական ժողովը, պատլամէնտը։

Սօղա (խազ.), կալաքար, աւշնանի կամ օշնանի աղ. ածխաթթուա պարունակող հիւթ, որ առացւում է որոշ բոյսերի մոխրից. գործ է ածւում իրրև դեղ և այլևայլ նպատակներով։

Սօղօմ, ապակեանած բարքերով քաղաք, ինչպէս էր Պաղեստինում Մեռեալ ծովի ափին գտնւող Սօղօմ քաղաքը, որը իր բնակիչների անբարոյական վարքի պատճառով ոչնչացաւ երկինքից թափւող կրակով։ Նաև Ս.-Գօմօր։

Սօղօմական խնամր, առասպելական պտուղ, որ բուսնում էր Սօղօմ քաղաքի մօտ Մեռեալ ծովի ափին. նրա մէջը իբր թէ լցւած էր փոշով։

Սօղօմական մեղք կամ սօղօմիա, սեռական պահանջի հակաբնական բաւարարումը, արուագիտութիւն։

Սօխիզնիկ տես սահիզնիկ։

Սօլ տես դօ։

Սօլախ (Թուրք.), ձախ։ Ձախլիկ։

Սօլդատ, սարդատ (ֆր.), զինուոր։

Սօլդատեսկա (իտալ.), սանձարձակ զինուորականութիւն։

Սօլդուրի (կելտական), իրենց հովանաւորին կամ առաջնորդին ամբողջազէս անձնաւորուած հոգած մարդիկ։

Սօլդօ (իտալ.), իտալական պղնձէ դրամ։

Սօլիդ (ֆր.), *սօլիդնի, սալիդնի* (ռուս.), հաստատուն, ամուր։ *Լուրջ, վաստիկի*։

Սօլիդար (լատ.), համերաշխ։

Սօլիդարիտէտ, փոխադարձ երաշխաւորութիւն. ընդհանուրի պատասխանատուութիւնը մէկի համար։

Սօլիպսիզմ (լատ.), տեսական եսականութիւնը — *էգօիզմը*. — ուսմունք, որ ճանաչում է միայն սեփական եսի իրականութիւնը և հակազրում է այլ պիտակցութիւնների գոյութիան վրայ։

Սօրիտա (Ֆր.), մինիպրիչ. մինակ երգող, նուագող կամ պարող։

Սօրիտէր (Ֆր.), մինորդն, երկորդ. աւելի երկար որդն, որ յաճախ կինում է մարդկային առասպելում։ — Մինակ տրցայրած մեծ սղամանդ։

Սօլօ (իտալ.), մինակ, առանձնակի. նուագածութիւն, երգ կամ պար մինակ. մինիերգ, մինինուագ։

Սօլօն, Սօլօն, հօրն իմաստունների մէկը, Աթենքի օրէնսդիրը — Իմաստուն օրէնսդիր։

Սօլօ վէբսել (իտալ. դերմ.), մինամուրհակ. մի մարդու ստորագրութեամբ մուրհակ։

Սօլֆէջիօ (իտալ.), երգեցողութիւն՝ բառերի փոխարէն ձայնանիշների առոգանութեամբ։

Սօլսախ (արաբ.), փղոյտ, Նեղ փողոց։

Սօկրատական դատաստութիւն եղանակ կոչւում է յոյն փիլիսոփա Սօկրատէսի եղանակը, երբ հարցերով աշակերտին բերում յանգեցնում են ցանկալի հղրակացութեան։—*Սօկրատական հնգանդիմին*, երբ վիճաբանողը անդէտ է ձևանում իր հակառակորդի առաջ, որպէսզի նրա մտքերը լաւ ճանաչի։

Սօկօլ (ռուս.), Ռուսաստանում և արտասահմանական մի քանի այլ երկրներում մարմնամարզական ընկերութիւններ։

Սօհրաթ, քաղցր գրոյց։

Սօվան, հայկական դրամի չափ հարաւային Կովկասում գործածական = $1^1/_2$ *չհաւերիկ* = 3, 1485 *հէկտօլիտր*։ Զանազան տեղերում տարբեր քաշ ունի։

Սօվատօլգիա (յուն.), մարմնատանջութիւն. ուսմունք մարմնի մասին, հակառակ Պսիխօլօգիայի — հոգեբանութեան՝ ուսմունքի հոգու մասին։

Սօվին (թուրք.), բոլորակ մեծ հաց։

Սօվնամբուլիզմ տես *լունամբուլիզմ*։

Սօյ (թուրք.), տեսակ, ցեղ։

Սօնատ, սօնատա (իտալ.), նուագածութեան համար նշանակուած երաժշտական կտոր, որ սովորաբար երեք մասից է կազմուած։

Սօնէտ (իտալ.), առանձին բաղկացած 14 տողից, որը կազմում է չորս տուն, երկուսը չորսական, իսկ երկուսը երեքական տողից։—*Փեթրիկի երգ*։

Սօռա (Ֆր.), *Թայան հեղուկ հանմանութ*, որ ևկ *կիրակուրի հետ*։

Սօպրանօ (իտալ.), կանանց ամենաբարձր ձայնը։—*Երգչուհի, որ այդպիսի ձայն ունի*։

Սօսիս (Ֆր.), *սասիսկա* (ռուս.), երշիկ. բարակ աղիք լցրած ձնծած և համեմած խոզի մսով։

Սօվդա և այլն տես *սաւդա*։

Սօվնա (ռուս.), խորհուրդ. *մանաւորաբար*՝ կառավարչական սրևէ խորհուրդ, օր. *միևնոյնարհների* և այլն։

Սօվէրէն կամ *Ֆունտ ստէրլինգ*, անգլիական *ոսկեդրամ* = 9,40 *րուբլի* — 25, 20 *ֆրանկ*։

Սօվուս տես սօուս։

Սօտէ (Ֆր.), բարակ շերտերով կտրած և տապակած նուրբ միս *կարտօֆիլ* և այլն։

Սօտնեա (ռուս.), հարիւրեակ։

Սօտնիկ (ռուս.), հարիւրապետ։

Սօտսկիյ (ռուս.)։ *գիւղապետի օգնական*։

Սօրբօն, XIII դարում Փարիզում հաստատած աստուածաբանական դպրոց, որի շէնքի վրայ այժմ ամփոփած է Փարիզի համալսարանի մի քանի բաժանմունքը։

Սօրտ (Ֆր.), տեսակ, յատկութիւն. *որակ*։

Սօրտի (Ֆր.), *ելք. դուրս գալու դուռն*։

Սօրտիմէնտ մինուճար ապրանքի տարբեր տեսակների հաւաքածոյ։

Սօրօկօմօյ (ռուս.), քառասուց. *քառասուն վիրջ պարունակող տակառ*։

Սօցիալ, սօցիալական (լատ.), ընկերական, հասարակական։ — *Տնտեսական*։

Սօցիալական քաղաքականութիւն, օրէնսդրութիւն, *սաւում* է այն *ք. և օ.*, որը յատուկ նպատակ ունի աշխատաւոր դասակարգերի նիւթական կացութիւնը բարելաւել՝ *ապահովագրութիւն բանուորութեան, գործարանային և առհասարակ աշխատանքի մասին օրէնսդրութիւն, աշխատանքի և հանգստեացիչ միջնորդող հաստատութիւններ, էժան վարկ, արդիւնարերող և սպառող ընկերակցութիւններ, աղքատ դասի համար բնակարանների կառուցումն և այլն*։

Սօցիալական կամ հասարակական գիտութիւններ սուում են նրանք, որոնք ուսումնասիրում են հասարակական կեանքի տարբեր կողմերը՝ *իրաւունք, անտեսագիտութիւն, ընկերաբանութիւն*։—*Մ. դասակարգ, նկատմամբ քանակի և տեսակի վրա հիմնուած մարդկային խումբ*։

Սօցիալական հարց, ընդհանրապէս՝ *դասակարգային անհաւասարութիւնների լուծման հարց. մասնաւորապէս՝ բանուորական հարց*։

Սօցիալրէֆօրմ, հասարակական այն *ուղղութիւնը*, որը ձգտում է *դասակարգային յարաբերութիւնների և սօցիալական հարցը լուծել ոչ թէ յեղափոխութեամբ, այլ սահմանականութիւններով, օրէնսդրութեամբ*։

Սօցիալրէվօլիւսիա (յուն.) *քաղաքական կուսակցութիւն է Գերմանիայում, ապա և ուրիշ երկրներում, որը ձգտում է իրականացնել սօցիալիզմը. ներկայումս գործում է հնարաւոր ծրագրով.—իրագործել կատարեալ իրաւահաւասարութիւն վերացնելով ամեն տեսակ արտօնութիւններ. պատուհասիչ միջոցների, խօսքի և այլն. պրօգրէսիվ հարկատուութիւն ժառանգութեան և անփափանութեան. մանաւանդ բանուորական միութիւնների ընդարձակումն։ Այս կուսակցութեան անդամներն կոչւում են սօցիալրէվօլիւսիօներ, ընկերվարականներ*։

Սօցիալիզացիա (լատ.), ընկերականացում, համայնացում. մասնաւոր սեփականութիւնը ընդհանրութեան դարձնելը:— Հողի ս., ասում է ընկերվարական որոշ կուսակցութեանց ծրագրի այն կետը, որը նպատակ ունի հողը հանել մասնաւոր սեփականատիրական իրաւունքից, և նրան դարձնել միայն օգտագործութեան առարկայ նրա վրա աշխատողներին:

Սօցիալիզմ (լատ.), ընկերվարութիւն. հասարակական այն ուսմունքը, որը ցանկանում է ներկայ դրամատիրական հասարակական կազմը փոխարինել սօցիալհասականով — ընկերվարականով. վերացնել մասնաւոր սեփականատիրական իրաւունքը արդիւնաբերական միջոցների վրա հողը, մեքենաները, հանքերը, հաղորդակցութեան միջոցները, նրանք դարձնել հասարակական սեփականութիւն. արդիւնաբերութիւնը կազմակերպել ընկերական հողի վրա և արդիւնքները բաշխել համեմատ աշխատանքի և ոչ թէ համեմատ սեփականութեան:— Պետական ս. այն ուսմունքն է, որը ձգտում է պետութեան վրա դնել հոգսը մի շարք բարենորոգութիւններով միմիայն դասակարգերի յարաբերութիւնները, միջամտելով աշխատանքի և դրամագլխի յարաբերութեանց մէջ, հակառակ ազատ մրցման սկզբունքի:

Սօցիալիստ, սոցիալիզմի վարդապետութիւնը դաւանող ընկերվարական:

Սօցիալիստական, ընկերվարական. ընկերվարութեան վերաբերող:

Սօցիալիստ ըէւօլուցիոնէր կամ ս. յեղափոխական կուսակցութիւն, Ռուսաստանի ընկերվարական կուսակցութիւններից մէկն է, որը տարբերւում է սօցիալ դէմօկրատիայից իր ծրագրով և գործելակերպով. պետացիութեան, հողային համայնքի, գործելակերպային խընդիրները գլխաւոր տարաձայնութեան պատճառներն են:

Սօցիօլօգ (լատ. յուն.), ընկերաբան. գիտնական, որ ըստ բաղադրում է սօցիալօգիայով:

Սօցիօլօգիա, ընկերաբանութիւն, հասարակագիտութիւն. գիտութիւն, որի առարկան է մարդկային ընկերական կեանքի արտայայտութիւնները: Գիտութիւն հասարակութեան, ընկերութեան մասին:

Սօփէտներ կոչւում էին հին Յունաստանում այն մարդիկ, որոնք ապրում էին մաւոր կեանքով և դրանով բարձր էին առօրեայ կեանքից: Յետոյ այդ անունը սկսեցին տալ այն մարդկանց, որոնք իրենց գիտութիւնը ուսուցանում էին իրենց աշակերտներին: Բայց նրանց մէջ զարգացաւ կեղծ գիտութիւնը, այնուհետև նշանաւոր յոյներ, ինչպէս Սոկրատէս, Պլատոն և Արիստօտէլէս դրանցից երես դարձրին և դրանց անուանում էին մարդկանց որսորդներ, որոնք ծուռը դատողութիւններով և սխալ եզրակացութիւններով մարդկանց բանականութիւնը խառնում են և փոխանակ իսկական գիտութեան առերևոյթ գիտութիւն էին տարածում:— *Սօփէստութիւն*, այնպիսի դատողութիւն, որը ըստ երևոյթին ճշմարիտ է, բայց իրաւէս սխալ եզրակացութիւնների է յանգեցնում:

Սօֆա (պարսկ.), բազմոց. փափուկ երկար նստարան յենարանով:

Սօֆի տես *սօֆրա*:

Սօֆիզմ տես *սօփէստութիւն*:

Սօֆտա (թուրք.), բարձրագոյն աստուածաբանական դպրոցի ուսանող կ. Պօլսում, որ շատ մօտաւոր է և հակառակորդ հերոպական լուսաւորութեան:— Մեռած սուլթանների վերեմանի վրա աղօթող մահմեդական հոգևորական:

Սֆէրա (յուն.), գունդ, դընդակ:— Մոլորակի ճանապարհը իր մէջ ամփոփող տարածութիւն:— Գործունէութեան, ազդեցութեան շրջան որևէ ուժի:— Երբևիցէ յոխորտերարար գործ է ածւում բարձ պլատոնական շրջանների մասին:— Երկրագունդ:

Վ.

Վա բանկ (Ֆր.), մի արտայայտութիւն է, որ գործ է ածւում բանկ կոչւած թղթախաղի մէջ, երբ հարցը վերաբերում է հրապարակում եղած ամբողջ դրամարին,— Ամէն բան մէջ բերել, որից յետոյ կամ կորցնում կըլինի, կամ յաջողութիւն:

Վազաբունդ (լատ.), թափառական, դատարկաշրջիկ. առանց որոշ պարապմունքի և հաստատուն բնակավայրի մարդ:

Վազօն (անգլ.), երկաթուղային կառք մարդկանց և ապրանքներիտեղափոխութեան համար.— *Վագօնէտ*, փոքրիկ վագոն, որով շինութեան համար հարկաւոր նիւթեր են կրում:

Վաղտ, միջոց, ժամանակ:

Վազ անցնիլ, վ. զալ, մի գործից ձեռքն քաշել, հրաժարւել:

Վազ, վազա (լատ.), գեղեցիկ ոճով շինւած անօթ, որի մէջ ծաղիկներ կամ մրգեղէն են դնում:

Վազէլին (լատ.), նաւթից պատրաստած օծանելիք մորթի համար. նաւթաճարպ:

Վազիր տես *վէզիր*:

Վալծան, հայրենիք, ծննդավայր:

Վալ (գերմ.), հողէ պատնէշ ամրոցի շուրջը:— Գլան, որ մեքենայի անիւներն է շարժում:

Վալէտ (Ֆր.), թղթախաղի գինուորը, «սալդաթը»:

Վալէրիան (լատ.), *ընդրիան*, կաուախոտ. մի տեսակ խոտ է, որի հիւթը բժշկականութեան մէջ գանազան նպատակներով գործ է ածւում, գլխաւորապէս ջղերը հանգստացնելու համար:

Վալէօր (Ֆր.), դրամարժէք:

Վալի (արաբ.), նահանգապետ Թիւրքիայում, Վիլայէթի կառավարիչ, կուսակալ:

Վալիանէ (արաբ. *Վալի-ալաղդ*), գահաժառանգ:

Վալիդէ սուլթան (արաբ.), Թիւրքիայում այդպէս կոչւում

է գահող սուլթանի մայրը։

Վալլահ (արաբ.), մահմեդականների երդումը, համապատասխանում է մեր «Աստված վկայեն»։ — Վալլահ, բիլլահ, նայնպէս երդում է։

Վալիները, մահմեդական ժողովուրդների հաստատելիքով հոծ պինախառ գեղեցիկ կայսեր էին, որոնք պատերազմում վրեժ հետևներից ընտրում էին նրան, որը պիտի ընկնէր և ընկածներին Վալինպազայում սպասաւորում էին և մահուցանում աստուածային ըմպելին. Օղինի գեսպաններն էլին ապրումնար սպարանքում։

Վալհալլա, երկինք, դրախտ, հիւսիսային գերմանական և սկանդինաւեական ազգերի հաստատելիքով, ուր տեղափոխում էին այնպիսիների հոգիները, որոնք արիւնոտ մահով ընկել էին պատերազմում։ — Բաւարիայի թագաւոր Լուդովիկոս I. 1830 թուին կառուցած մի շէնք, որտեղ դնում են արձանները Գերմանիայի նշանաւոր մարդկանց։

Վալուտա, վալիւտա (իտալ.), պետութեան ընդունած վճարման միջոցը, ոսկի կամ թուղթ։ — Մարքայի գումարը։

Վալպուրգիան գիշերը, լոյս մայիսի 1-ի գիշերը, երբ, գերմանական ժողովրդի հաստատելիքով, բոլոր վհուկները ժողովում են Բրօկէն սարի վրա և իրենց զարճութիւնն են անում։

Վալս (Ֆր.), եւրոպական պարի մի տեսակը և այդ պարի եղանակը։

Վալտացիա (լատ.), նշանակումը օտարերկրեայ դրամի արժէքը, որով նա ընդունելու է պետութեան դրամային հաստատութիւնների մէջ։

Վախմիստը (գերմ.), հեծելազօրքի աւագ հրամանատար։

Վախտա (արաբ.), ժամանակ։ Պատերազմ։

Վախտերը (պերս.), աւագ պահապան։ — Զինուորական պահեստի վերակացու։

Վականսիա (Ֆր.), ազատ, բաց պաշտօն, որը դեռ չէ դրաւած։

Վակատա (լատ.), աղտա, բաց հաւացած (պաշտօն)։

Վակացիա (լատ.), արձակուրդ. ուսումի, ծառայութեան և այլն արձակուրդ։ Դպրոցական արձակուրդ։

Վակզալ տես վոկզալ։

Վակիանավիա, Խաբոսի աստիճանաւորած խնջոյք։ — Անգուսդ զարթուխիամբ և արբեցութիւնամբ լեցուն խնջոյք։ Տես Բաբոս։

Վակուֆ (արաբ.), կրօնական ընծայաբերութիւն, մահմեդական դպրոցի, մզկիթի անհրաժեշտութիւն կազմող կալուածք, որ հարկազատ է։

Վալամիր, Տարաս արևելեան եւրոպայի ժողովուրդների հաստատելիքներով՝ դիակ, որ գիշերները գերեզմանից դուրս է գալիս և մարդկանց արիւնը ծծում։ — Ամերիկական չղջիկ, որ ծծում է ձիերի և կովերի արիւնը։ — Սոսկալի վաշխառու, որ մարդկանց վերջին ունեցուածքը գալս է կորցնում։

Վայգետ տես կատաս։

Վայնաէյարի (պարսկ.), կառամատ ակռաներ։

Վայոմէսթէր տես ուայոմէսթէր։

Վանդալներ, մի գօթ — գերմանական ցեղ, որը 455 թուին Ք. յ. Հռոմը 14 օր շարունակ աւերեց և կողոպտեց, փշացնելով գեղարուեստի առեղծագործութիւնները։ — Վանդալ, կոպիտ, աւերիչ արուեստի առեղծագործութիւնները փշացնող։ — Վանդալիզմ, աւերածութիւն. կոպիտ, աւերիչ դեղեցկութիւնը ոչնչացնող ոգի։

Վանիլիա, արևմտեան Ֆրանսիայի մի նահանգ է (դէպարտամենտ), որ նշանաւոր գործաւ իր յեղափոխական ազատասիրութիւնամբ ընդդէմ Ֆրանսիական հանրապետութեան 1793 թուից սկսած։ Այդ իսկ պատճառով վ. բառը գործել է առանձին մի ժողովրդական յեղաշրջման։

Վանիլէմիլը, այգեկութի անուն. տես Ֆրանսիական առաջ։

Վանիլ (Ֆր.), ամերիկական խոտ հոտաւէտ պատղ, որ գործ է ածւում իբրև համեմունք։

Վանիա (Ֆր.), երկար խողովակից ուղղ փետից շինած լողանալու համար։ Վ. ընդունել, լողանալ վ-ի մէջ։ — Առտաստրակ նման անօթի պատրաստան իրեր լուալու համար։

Վանուազ, հոգմամբ տես Ֆրանսիական առաջ։

Վաոլորիզացիա (Ֆր.) գնդապետն. գոլորշիացումն։

Վասալ (Ֆր.), հպատակ. միջնադարեան հոգատերական իրաւունքի մէջ, այն անձը որը իր տէրոջից՝ սիզերէնից հողեր վերցնում էր պրա փոխարէն որոշ պարտականութիւններ էր կատարում զինուորական ծառայութեամբ իր տիրոջ համար։ Վ-ական պետութիւն, որը իր գահակալը և նորքին կառավարութիւնը ունի, բայց մի այլ պետութեան հպատակ է։

Վատեր-կլոզէտ (անգլ.), զուգարան։

Վատեր-պասս (անգլ.), պոլծիք, որով որոշում են հորիզոնական ուղղութիւնը հարթացքի։

Վատիկան, Պապի պալատը Հռոմում, որ կառուցած է Վատիկանի բլուրի վրա և ունի աւելի քան 10,000 սենեակ։ — Կաթոլիկ եկեղեցու քաղաքականութիւն։ — Կաթոլիկ կղերը։

Վատման (անգլ.), էլեքտրատրքի մեքենավար։

Վատտ, ուատտ, որևէ գործութեան, գլխաւորապար էլեքտրականութեան, ուժի միաւորիչը մի վայրկեանում։ — Կիլովատ = 1000 վատտ։

Վարազ (արաբ.), ոսկերգած։ — Գոյնզգոյն զարդերով նկարած մի տետակ թուղթ. կամակերպ թուղթ։

Վարամ (արաբ.) թոքախտ, թոքախտաւոր։

Վարանդիլ, հրացանի մի տեսակը։

Վարիատորդ անել, դնել։ Նշմարել. նկատի առնել։

Վարիաբլ, փոփոխական։

Վարիանտ (լատ.), որևէ գրքուածքի կամ բանաւոր երկի ձեռագրների, հրատարակութիւնների, պատմագրի մէջ փոփոխութիւններ, տարբերութիւններ։

Վարիացիա (լատ.), երաժշտութեան մէջ՝ ձեղկզուածների հիմնական եղանակի՝ այլևայլ զարդարանքներով. բայց եղանակը անփոփոխ պահած։

Վարիետէ (Ֆր.), բեմ, որի վրա չեն դրւում ամրողջական գրւածքներ, այլ իրար յետևից յաջորդում են այրեայ համարներ՝ երգ, նւագածութիւն, պարմիջկատակ, ձեռնածութիւն և այլն։

Վարշաւիանկա (ռուս.), վիճակաև մի ազգային պար։

Վարաւալամ տես վաւալամ։
Վարւար տես բարբարոս։
Վաքիլ, վէքիլ (արաբ.), երկրի կառավարիչ։—Տեղապահ. փոխանորդ։—Փաստաբան։ Երաշխաւոր։
Վարս (գերմ.), կօշկաներկ. սև նեթի, որով կօշիկ են մաքրում և փայլեցնում։
Վաֆլի (գերմ.), քառակուսի փոսիկներով շաքարահաց պատրաստած ջրիկ խմորից յատուկ կաղապարի մէջ։
Վեդրօ (ռուս.), ռուսաց հեղուկաչափ = 8 շտոֆ = 12,29 լիտր։—Մեառէ անօթ ջրի համար։
Վելիկօրօս (ռուս.), մեծ ռուսիացի։
Վելիկիյ կնեազ (ռուս.), մեծ իշխան. արքայական տանից իշխան Ռուսաստանում։
Վեչեր (ռուս.), երեկոյ, երեկոյթ։
Վերշօկ, ռուսաց երկարութեան չափ = 4, 4 սանտիմէտր։
Վերստ, երկարութեան չափ Ռուսաստանում = 500 սաժէն կամ 1500 արշին = 1066,5 մէտր։
Վերտուշկա (ռուս.), թղթախաղի մի տեսակը։
Վգնատկա (ռուս.), կաշառք.—Վգնատօշնիկ. կաշառակեր։
Վգնօս (ռուս.), վճար. վճարելիք բանկին. անդամավճար։
Վգլօդ (ռուս.), փոքրիկ զօրախմբակ, մօտ 100 հոգի։
Վէբէրի օրէնք տես ասիմետրիա։
Վեգետատիվ (լատ.), բուսական, բուսնողական։
Վեգետարեան, բուսակեր։
Վեգետարիանիզմ, բուսակերութիւն. բացառապէս բուսական մնունդ ընդունելու ուղղութիւն։
Վեգետացիա (լատ.), բուսնում, բուսական աճեցողութիւն։
Վեդա (սանսկր.), Հնդկաստանի բրահմինների չորս սրբազան գրքերը, որոնք ամփոփում են իրենց մէջ աղօթքներ, երգեր, առասպելներ, բարոյական խրատներ և փիլիսոփայութիւն։
Վեզիր (արաբ.), նախարար, մինիստր։—Մեծ վեզիր, Թիւրքիայում մինիստրների նախագահ, վարչապետ։ Եպարքոս։
Վելտպօլիտիկ Weltpolitik։
Վելօրթօս հնձանիւի մրցապաշտ։
Վելօսիպէդ (ֆր.), հնձանիւ, հնձիկ. երկանիւ կամ եռանիւ մեքենայ, որին հնձած ոտների օգնութեամբ արագ շարժում են։
Վելֆէր տես զէլֆէր։
Վեկսել (գերմ.), վէքսիլ, մուրհակ. գրաւոր պարտաւորութիւն որոշակի ժամանակից յետոյ մի որոշ գումար մէկին վճարելու։
Վենա (լատ.), երակ, սեւեռուկ. մարմնի մէջ այն խողովակները, որոնք արդէն գործադրուած արիւնը տանում են դէպի սիրտը։
Վենգերկա (ռուս.), ունգարական հագուստ և պար։
Վենդէտա (իտալ.), արեան վրէժխնդրութիւն Կորսիկա կղզում։
Վենիդատ, հին պարսիկների սրբազան գրքի՝ Զենդ-աւեստայի վեցերորդ գիրքը, որը նրանց համար ծառայում էր իբրև կրօնական և քաղաքական օրէնսգիրք։—Վենիդատ-սադէ, հին պարսիկների երեք սրբազան գրքերի ժողովածուն, որի մէջ էին ամփոփուած նրանց կրօնական սարքողութեան հրահանգները։
Վենզէլ (լհ.), անւան և ազգանուն սկզբնատառերը միասին հիւսուած իրրև մի նշան։
Վենէբա տես Ափրօդիտէ։
Վենէրական հիւանդութիւններ, սեռական գործարանների վարակիչ հիւանդութիւններն են։
Վենի, վիդի, վիցի, (լատ.), եկայ, տեսայ, յաղթեցի. Յուլիոս Կեսարի խօսքն է. երբ նա Փառնակէս թագաւորին շատ արագ և հեշտութեամբ յաղթեց Պոնտոսում, իր յաղթանակը այդ երեք բառով զեկուցեց Հռոմի սենատին։
Վենուս տես Ափրօդիտէ։
Վենտիլացիա (լատ.), սենեակի փչացած օդը մաքրելը, փոխելը յատուկ գործիքի օգնութեամբ, որ կոչւում է Վենտիլատօր
Վէդէ, հին Ռուսաստանում այդպէս էր կոչւում համաժողովրդական դատարանը, որով խորհրդածութեան էին ենթարկում հասարակական գործերը։ Մանաւանդ զարգացաւ Պսկով և Նովգորօդ քաղաքներում, մինչև որ կամաց կամաց զարգացող իշխանները կրճատեցին նրա իրաւունքները։
Վէստ (գերմ.), արեւմուտք։ Արեւմտեան քամի։
Վէստա, ընտանեկան օջախի սատուածուհին հռովմայեցիների (յունաց Հէստիա-ն), որ ընտանեկան բաղդաւորութեան, ողջախոհութեան և բարոյականութեան պատկեր էր։ Ի պատիւ սրա տօներ էին կատարւում, որոնք կոչւում էին Վեստալիա. իսկ սրան սպասաւորում էին Վեստալեան կոյսերը, վեստալականները, որոնք պարտաւորութիւն ունէին փխոտ ողջախոհութեան և պահպանում էին միշտ վառ կրակը անշէջ։—Վեստալական նշանակում է նաև համեստ, առաքինի աղջիկ։
Վեստիբիլ (լատ.), մեծ ընդարձակ նախասենեակ, որտեղից դռները տանում են դէպի սենեակներ և սանդուղքով բարձրանում են վերին յարկը։
Վետէրան (լատ.), հին, փառքի մէջ ծերացած զինուոր։
Վետէրինար (լատ.), անասնաբոյժ։
Վետչինա, խոզի մսից սպուխտ։
Վետո (լատ.), արգելում եմ. հին Հռոմում ժողովրդական տրիբունը այդ խօսքով կանգնեցնում էր սենատի վճիռը։—Ժամանակակից պետական իրաւունքի մէջ Վետոյի իրաւունք ասում է թագաւորի կամ հանրապետութեան նախագահի իրաւունքը չընդունել օրէնսդրական մարմինների ընդունած օրէնքը, որից յետոյ, նայած պետութեան սահմանադրութեան, կամ այդ օրէնքը բոլորովին դուրս է գցւում այդ նպատաշրջանի խորհրդածութիւնից, կամ կրկին անգամ ընդունելով ժողովրդական ներկայացուցիչներից, այնուամենայնիւ դառնում է օրէնք։
Վէրան, վէրանա (պարսկ.), աւերակ։ Անբնակ։—Անբադդ։
Վէրանդա (անգլ.), տանը կցած պատշգամբաձև յատկացած ծառապարտ կամ ապակապատ. բերկրանոց։
Վերասիա (թուրք.), ապառիկ։
Վէրգի (արաբ.), հարկ, տուրք։
Վէրդիկտ (անգլ.), երդեալ դատաւորների վճիռ։
Վէրզ (լատ.), ոտանաւոր չափածոյ խօսք։
Վերիտաս (լատ.), ճշմարտութիւն։
Վէրիֆիկացիա (լատ.), վա-

ւերագրութիւն. հաւատարիացուիլ։

Վէրմիշէլ (իտալ.), իտալական էրշտար։

Վէրսիա (լատ.), մի քանի այլ կերպ պատմուածքը։

Վէրտիկալ (լատ.), ուղղահայեաց։

Վէրֆ (հօլլ.), նաւաշինարան. ծովի կամ գետի ափին մեծ արհեստանոց, ուր նորոգւում և շինւում են նաւերը։

Վէքիլ տես վաքիլ։

Վէքսիլ տես վէկսէլ։

Վըռազ, շտապ։

Վիա (լատ. via), ճանապարհ. գրւում է հատցէի վրա ճանապարհը ցոյց տալու համար. օր. via Բաթում, բաթումի վրայով։

Վիբրացիա (լատ.), թրթիռ. մի մարմնի դողդոջումը, ճօճումը հաւասար պարբերութիւններով. ձայնի դողդոջ։

Վիգեր (անգլ. միզ.) տես սօրի։

Վիդ (ռուս.), ինքնութիւնը ցոյց տուղ վաւերաթուղթ, անցաթուղթ։—Տեսք, կերպարանք։

Վիզա, վիզէ անել (ֆր.), անցագիրը, կամ առհասարակ մի վկայական, համապատասխան հաստատութեան կողմից դրոշմով վաւերացնել, որ նա ներկայացած է։

Վիզավի (ֆր.), դէմ առ դէմ։ Դիմացի նստած մարդը։ Պարի մէջ դիմացի զոյգը, կամ մի պարողը։

Վիզիտ (ֆր.), այց, այցելութիւն։

Վիզիտացիա բժշկի այցելութիւնը հիւանդներին. առհասարակ սոսւզդական շրջիկ այցելութիւն։

Վիզիտէօր (ֆր.), այցելու։

Վիզիտկա (ֆր. ռուս.), տղամարդկանց հագուստի մի տեսակը նախակէսօրեան այցելութիւնների համար։

Վիզիօն (լատ.), տեսիլ, ցնորատեսիլ, երևոյթ, բանդագուշանք։

Վիլայէթ, վիլայաթ (արաբ.), մեծ վարչական մասնաբաժին Թիւրքիայում, նահանգ, որի կառավարիչն է վալին։ Նահանգ, կուսակալութիւն։

Վիլլա (լատ.), գղեակ. ամառանոցի տուն գղեկաձև կառուցած։

Վէլդնիշաֆտ (գերմ.), տես ֆինկենշաֆտ։

Վիկարիատ (լատ.), վիճակ. յաջորդութիւն։

Վիկարիուս (լատ.), յաջորդ. թեմակալի փոխանորդ։

Վիկինգներ, հին սկանդինաւեան ծովահէն։

Վիկտորիա, հռովմայեցոց յաղթութեան աստուածուհին։—Յաղթանակ։

Վիկօնտ (ֆր.), Ֆրանսիայում և Անգլիայում բարձր ազնուականութեան մի տիտղոս է։

Վիլ, Մալօրօսսիայում (Փոքր Ռուսիայում) գոյութիւն ունեցող առասպելներով մի ծերուկ, որի ունքերը և արտևանունքը կախւում են մինչև գետին. նրանց բարձրացնելն, վ-ի հայեացքը ինչ բանի որ ընկաւ, այն բանը կը մնայի կամ կը կործանւի։

Վինէա (լատ.), ծածկած անցք, որ հին հռովմայեցիք գործ էին դնում քաղաքների պաշարման ժամանակ։

Վինէգրէտ (ֆր.), ձկից կամ մսից սառը կերակուր, որի հետ խառն են այլևայլ բանջարեղէն, վրան լցրած քացախից, իւղից և այլն հիւթ։—Այլևայլ իրերի խառնուրդ։

Վինչէատոր, ամերիկական ամբարաւոր հրացանի մի տեսակը։

Վինտ (ռուս.), պատառակ։—Թղթախաղի մի տեսակը։

Վինտօվկա (ռուս.), հրացանի այն տեսակը, որի խողովակը ներսից երկարութեամբ ձգած պտուտակաձև գծագոր ղուլեր ունի գնդակին աւելի մեծ թափ հաղորդելու համար։

Վիշկա (ռուս.), նաւթահանքերում քառանկիւնի բարձր բուրգեր, որ դրած են նաւթահորի վրա և իրենց մէջ պարունակում են հորից նաւթ քաշելու մեքենաները։

Վիշնեօվկա (ռուս.), կեռասով համեմած օղի։

Վիշնու, հինդուների կրօնի եռիշխան աստուածութեան մի անձը, արևգակի և բարութեան անձնաւորում։

Վիշնիա տես վէշնիա։

Վիսլուակ (ռուս.), մի տարեայ ընթացաւարանները միասին առած։

Վիսկի (անգլ.), գարու օղի Անգլիայում։

Վիսկաշկա (ռուս.), տես պատրնիկ։

Վիսա (անգլ.), խիստ ուշադրութիւն պահանջող մի թղթախաղ։

Վիտատկա (ռուս.), ցուցահանդէս։ Թանուիում ցուցադրութեան լուսամուտ ցուցադրած ապրանքով։

Վիվ (ֆր.), վիվա (իտալ.), վիվատ (լատ.), կեցցէ։

Վիվիսէկցիա (լատ.), կենդանահատութիւն. կենդանի անասունների կատարումը այլևայլ գիտական հետազօտութիւնների նպատակով։

Վիտալ (լատ.), կենսային. կենդանական։

Վիտալիզմ (լատ.), մի ուղղութիւն է, որը գործարանատուր էակների մէջ գործող մի յատուկ կենսական ուժ է ընդունում, որը նպատակայարմար կերպով գործում է և կենսային երևոյթներ է առաջ բերում։

Վիտրինա, ապակեզարան, ցուցափեղկ. ապակուց պահարան կամ մեծ լուսամուտ, ուր դարսում են ցուցադրելիք իրեր։

Վիրտուոզ (ֆր.), իր գործը վարպետօրէն գիտցող։—Ինսա հմուտ երաժիշտ, որ վարպետօրէն նւագում է սրևէ գործիք։

Վից, վիցէ (լատ.), իրը մասնիկ աւելանում է պաշտօնների անուան սկզբից և նշանակում է «փոխ», պաշտօնակատար, օգնական. օր. վիցէպրէզիդէնտ, փոխ-նախագահ։

Վիօլօնչէլ (իտալ.), մեծ տեսակի ջութակ, որը նւագում են նստած աթոռի վրա, մինչդեռ նա կենում է յատակին։—Վիօլօնչէլիստ, այդ գործիքը նւագող։

Վլասիկա (սլաւ.), Չէրնագօրիայի իշխանի տիտղոսը։—Վլասիկօ, արքայազն. ռուսները գործ են ածում իրեն կոչանուն եպիսկոպոսի։

Վուալ (ֆր.), բոզ, շղարշ, որով կանայք դէմքերը ծածկում են։

Վուլգար, վուլգէր (լատ.), գռեհիկ, սովորական, ամենօրեայ։—Վուլգարիզատօր, գռեհկացնող։

Վուլկան (լատ.), հին հռովմայեցոց կրակի և երկաթի արհեստաւորների աստուածը (յունաց՝ Հեփեստոսը)։—Հրաբուխ. կրակ, ծուխ և լաւա ժայթքող սար։

Վուլկանիզմ տես նէպտունիզմ։

Վօդան, հին սկանդինաւացոց և գերմանացոց բարձրագոյն աստուածը, հայր բոլոր

առաւածնեղի և երկնքի ու երկրի առեղծող, որ պարգեւում է յաղթանակ։ Տես նաև Օդին։

Վօղըվիլ, վօղէվիլ (ֆր.), հեգնելով։ զարճալի բովանդակութեամբ թատերական գրւածք փոքրիկ երգերով։ Զաւէշտ։

Վօղկա (ռուս.), օղի։

Վօժ, վօժժի (ռուս.), երաժոնակ։

Վօլապիւկ, 1880 թուին պատրօր Շլայէրի հնարած արհեստական համաշխարհային լեզուն։

Վօլունտարիզմ (լատ.), այն հայեացքը, որ ընդունում է, թէ կամքը հոգեկան կարողութիւնների մէջ առաջնակարգ տեղ ունի և նրանով են բացատրում բոլոր հոգեկան և նիւթական երեւոյթները։—Այդ ուղղութեան հետեւողը կոչւում է *վօլունտարիստ*։

Վօլտ (ֆր.), էլէքտրաշարժ ղօրութեան միաւորիւն։—Հեծեալի կատարած մի շրջան։

Վօլտէրիզմ, ֆրանսիայի մեծատոհմ Վօլտէրի (1694—1778) հետեւողութեամբ մտածողութիւն, ազատ, նիւթապաշտական մտածողութիւն։—Վօլտէրիանից Ռուսաստանում անուանում էին 18-րդ դարի վերջերում ազատ մտածողներին, որոնք իրենց անուանածներն։

Վօլօնտէր (ֆր.), կամաւոր զինուոր։

Վօլօստ (ռուս.), Ռուսաստանում վարչական միութիւն է, բազկացած մի քանի գիւղական համայնքներից. նա ունի իր ատարչինան, ատաղը և ընտրում է պատասխանները, որոնք իրաւունք ունին վճռել գործեր մինչև 100 րուբլի վճռով։

Վօկալ (լատ.), ձայնաւոր ատա։—Ձայնական։

Վօկապլ (լատ.), անգիր անելու բառեր։—Վօկաբուլարիում (լատ.), բառարան։—Վօկաբուլիատ, բառգիրք կազմող։

Վօկզալ, երկաթուղային կայարան։

Վօյաժօր (ֆր.), ճանապարհորդ։—Կամի վօյաժօր, շրջիկ գործակատար. որևէ առևտրական տան ներկայացուցիչ, որ ինքը գնում է իրենց պատուիրատուների մօտ, ընդունում է պատւէրներ, յանձնարարում է նոր տեսակի ապրանք և այլն։

Վօտում (լատ.), ձայն, քւէ։

Վօտչինա, հին Ռուսաստանում՝ անշարժանութիւն կազմող կալւածք։

Վօյտօվա (ռուս.), զօրապետ. խմբապետ։

S.

Տաբակ, ծխախոտ։

Տաբատիէր, տաբակիերկա (ռուս.), ծխախոտի տուփծխամատ։

Տաբէլ (լատ.), ցուցակ. ցանկ։

Տաբրիզօա, տաբրէզ ղ'օա, (ֆր.), հիւանդոցներում և ճաշարաններում ընդհանուր սեղան, որտեղ բոլորն էլ ուտում են այդ օրւայ համար պատրաստած միևնոյն կերակուրները։

Տաբլիցա (լհ.), միևնոյն է, ինչ որ տաբէլ. ազիւսակ։

Տաբլօ Լիօնօժիկ (ֆր.), ալնաւեսական ազիւսակ, ֆրանսուա Քնեյէ մի գործի անունը, որով նա հիմնաւորում էր իր ուսմունքը՝ ֆիզիօկրատիզմը։

Տարտ տես Թարտ։

Տարտալա բազա (լատ.), մաքուր, չզրւած տախտակ, որի պատած էր մեղրամոմով և հռոմայեցիք գրում էին նրա վրա։ Փիլիսոփայութեան մէջ տ. բ. անւանում էին տօֆիկնանները և յետագայում էլ լօկը նորածին երեխայի հոգին, որի վրա, նրանց կարծիքով, ոչինչ չի գրւած, այսինքն նա չունի որևէ պատկերացում։

Տարտան տես Թարտան։

Տարտրէա (ֆր.), սխտոր ատանց թխինատեղի։

Տարօր տես Թարօր։

Տազ (Թուրք.), ճաղատ։

Տալախ (Թուրք.), փայծաղ։—Զրպղութիւն կոչւած հիւանդութիւնը։

Տալղա, պատապարւած։ Մեկնւսխ։

Տալղա, դալղա, ալիք։

Տալանտ տես տաղանտ։

Տալէր տես Թալէր։

Տալիա (ֆր.), մարդկային բան, իրան։—Թղթախաղի մէջ՝ մի ձեռք կամ երկու ձեռք թուղթ։—Նարդու մէջ՝ երեք խաղ որը վերջնորդը շահած է համարւում։

Տալմա, կանոնց վերարկուի մի տեսակը։

Տալոսվից տես տօլատօվից։

Տալօն (ֆր.), տրժէթիվի այն մասը, որից կտրւում են կրատոնները—կուպօնները։—Պահանջագիր, որ տրւում է պետական որևէ հաստատութեան կողմից մատակարարին կամ այլ անձի, գրանով պետական գանձարանից գրամ ստանալու համար։

Տախտ տես Թախտ։

Տախէլամ (հօլ.), նաւի բոլոր պարագաները, որոնք պարանոցներից են կազմւած։

Տախտա (լատ.), չափ, ձայնի տևողութիւն երաժշտութեան մէջ։—Նւագը, չափած ձեռք վարպետութիւն, վայելուչ ընթացք հասարակութեան մէջ, տեղն և ժամանակին մի բան տեղ կարողանալու շնորհք։

Տախտիկա (յուն.), պատասխանատւութիւն. զինւած զօրքը պատերազմական վիճակի մէջ դնելու և վարելու արւեստ։—Դործելակերպ. այն բոլոր միջոցները և գործունէութեան եղանակը, որը ընդունում է մի քաղաքական կազմակերպութիւն, համեմատ ընթացիկ պայմանների, իր ծրագիրը իրագործելու համար։

Տախտով, վարելագրութեան այն եղանակը, որի մէջ տախտակ կայ։ Հակառակը անտախտ։

Տաղանտ (լատ.), հրէական դրամական միութիւն։—Ընդունակութիւն, արտակարգ շնորհ գիտութեան, արւեստի կամ գործունէութեան որևէ ճիւղում։

Տաժա տես դաժա (1)։

Տաժար տես դաժար։

Տաժդրլին (խոյ.), փոքրիկ թմբուկ ծնծղաների պէս, որ խոյլուհիները պարելիս ձեռքերին ունին։

Տաժլա տես դաժլա։

Տաժօմնա (ռուս.), մաքսատուն։

Տայգա, խիտ փշատերև անտառ Սիբիրում, ճահճային հողով։

Տայֆուն (չին.), ուժեղ փոթորկալի քամի հասպնախան ծովում։

Տանդանա (ֆր.), տես տէնդէնց։

Տանդէմ (անգլ.), թեթեւ կառք, որին լծում են երկու ձի մէկը միւսի յետեւից։—Հեծանիւ երկու իրար յետեւից նստելու տեղով։

Տանին (ֆր.), տախտ նիւթէ. ադաղ, բնակարան։

Տանտալոս, Տանտալ, Փռիւգիայի թագաւորը, որին Զևսը սիրում էր և թոյլ էր տալիս մտնակցել աստուածների սեղանին. բայց նա չափազանց պոռոտացաւ և մի անգամ աստուածներին իր մօտ հրաւիրելով ուզեց նրանց փորձել առաջարկելով նրանց իբրև կերակուր իր սեփական որդու միսը, որի համար նա ենթարկուեց խիստ պատժի (ըստ այլ պատմութեան պատճառը ուրիշ էր.). նրան դրեցին առուերկրեայ աշխարհը. գլխին կախուած էր մի ժայռ, որ շարունակ սպառնում էր վայր ընկնել. մինչև վիզը նա կանգնած էր ջրի մէջ. իսկ գլխավերևը կախուած էին ծառի ճիւղեր մրգերով։ Նա տանջուում էր քաղցից և ծարաւից. երբ ուզում էր մրգերից ուտել, ճիւղերը բարձրանում էին, իսկ երբ կռանում էր ջուր խմելու, ջրի մակերևոյթն էր իջնում։ *Տանտալոսի տանջանքներ* նշանակում է շատ մօտիկ նպատակին չհասնելուց առաջ ևկած տանջանք։

Տանց (գերմ.), պար։

Տանցկլաս, մի խումբ մարդիկ, որոնք պարել են սովորում։

Տանցմէյստէր (գերմ.), պարի ուսուցիչ։

Տապիօա (ֆր.), պարի համար նուագելու վարձատ դաշնակահար։

Տատէրզալ, ժողովատեղի ձի հեծնողների վարժութեան համար։

Տատուաժ (ֆր.), մարմինը ծածկել անջնջելի նկարներով։

Տատօ (թուրք.), մէկին վիճակուած մի լաւ բանը ուրիշին մաղթելը։

Տապա (իտալ.), որևէ ապրանքի ամանի, տոպրակի, փաթոթի արկղի և այլն քաշը։

Տապաղաչ (թուրք.), կախադան։

Տապանատաս, Ռուսաստանում ճանապարհորդական կառք առանց զսպանակների։

Տապանտէլլա (իտալ.), նեապօլուհիների մի ժողովրդական պար։

Տապէտկա (գերմ. ռուս.), ութսէ։

Տարիֆ (արաբ.), սակագին մաքսատան վճարելի ապրանքների համար։

Տարպեան ժայռ, հին Հռոմում կապիտօլիան բլուրի արևմտեան կողմում գտնուած մի ժայռ, որից յած էին գլորում մահապարտ յանձաւորներին։

Տարտարոս, յոյն դիցարանութեան մէջ՝ տառերկրեայ աշխարհը, ուր յանձաւորների հոգիները տանում էին իրենց արժանի պատիժը. դժոխք.

Տարտիֆ, կեղծաւոր, անբարոյական կեղծ բարեպաշտ. Մօլիէրի համանուն կատակերգութեան հերոսի անունից։

Տատարիշչ (ռուս.), ընկեր. յաճախ այդպէս հիշնօրէն անուանում են սօցիալ-դեմօկրատներին։

Տաւէրնա (ֆր.), պանդոկ. գինետուն։

Տաւտօլօգիա (յուն.), նոյն մաքի կրկնութիւնը ուրիշ բառերով ոչ անհրաժեշտօրէն, նոյնաբանութիւն։

Տաւրիկեան պալատ լատինութեան մէջ յաճախ տանում է Ռուսաստանի պետական դուման, որվհետև նրա նիստերը տեղի ունեն այդ պալատում։

Տաքտիկա տես տակտիկա։

Տաքսա (ֆր.), սակագին. որոշ վճար նշանակուած պաշտօնական հաստատութիւններից այլևայլ ապրանքների կամ որոշ ծառայութիւնների համար։

Տարսամէտր (յուն.), մեքենայ, որ չարմարեցրած է կառքի վրա և ցոյց է տալիս նրա անցած տարածութիւնը և դրա համար տրուելիք վճարը։ — Յաճախ ս. կոչւում են և այդ մեքենան կրող կառքերը։

Տելեգա (ռուս.), սայլ։

Տերեմ (ռուս.), կանանց մասը հին ռուս իշխանների ապարանքում։

Տելեգրաֆ (յուն.), հեռագիր։

Տելեգրաֆ (յուն.), հեռագրատուն։

Տելեգրաֆիա, հեռագրական պաշտօնեայք։

Տելեգրաֆիտակա (յուն. ռուս.), հեռագրական պաշտօնեուհի։

Տելեսկօպ (յուն.), հեռադէտ. խողովակաձև գործիք, որը իր մէջ ամփոփած ոսպնաձև ապակիների շնորհիւ միջոց է տալիս հեռու առարկաները մօտիկում տեսնելու։

Տելեօլօգիա (յուն.), ուսմունք նպատակի գոյութեան մասին բնութեան մէջ. տելեօլոգիական աշխարհայեացքը ընդունում է, որ բնութեան մէջ գոյութիւն ունի մի նպատակ, որը և մի որոշ ուղղութեամբ ներգործում է երկրի վրա և ամեն բան տեղի է ունենում և զարգանում այդ նպատակի ուղղութեամբ։ Հետաքրքրութիւն։

Տելեպաթիա (յուն.), տեղով և ժամանակով հեռու պատահարները զգալու կարողութիւն. հեռազգայութիւն։

Տելեֆօն (յուն.), հեռախօս լարերի միջոցով ձայնը հեռու տարածութեան վրա հաղորդող գործիք։

Տելեֆօնիստ, այր և տելեֆօնիստկա (ռուս.) կին պաշտօնեայ հեռախօսական կայարանում, որը միացնում է իրար հետ զանազան կետեր, որպէսզի դրանց մէջ խօսակցութիւն հնարաւոր լինի։

Տելմինիկ (յուն.), արհեստագէտ. որևէ արհեստի կամ արհեստի արտադրի կիրառելի կանոններին լաւ ծանօթ և նրանց գործադրող։

Տելմինիկա, բնութեան ուժերը մարդկային կարիքներին ծառայեցնելով տեսական գիտութիւնը գործնականում կիրառելը։ — Գեղարուեստի մէջ՝ արհեստի մասը։—Արհեստագիտական բառերի և դարձուածքների մասին գիտութիւն։

Տելնօլօգ (յուն.), արհեստաբան. տէխնօլօգիական դպրոցում ուսած և այդ գիտութիւնները ձեռք բերած անձն։— *Տելնօլօգիական ինստիտուտի* ուսանող։

Տելնօլօգիա (յուն.). արհեստագրանութիւն. մի շարք գիտութիւններ, որոնք ուսուցանում են հում նիւթերից գործածութեան իրեր պատրաստելու եղանակը։

Տելնօլօգիական ինստիտուտ, բարձրագոյն դպրոց, որտեղ ուսանւում են տեխնօլօգիական գիտութիւններ։

Տելկատ... տես տէքատ։

Տելմա տես թելմա։

Տելմը (ֆր.), մխնոյն բարձրութեան ձայնի տարբեր գումարտուրը զանազան մարդկանց կամ գործիքների։

Տելմպ, տելմպօ (իտալ.)՝ նուագածութեան կամ երգեցողութեան մէջ չափ պահպանութեան ստիճանը։ — Զարկ. թափ։

Տելմպել (լատ.), տաճար։

Տելմպերամէնտ (լատ.), խառ-

նաեծք. մարդկային արամադրութեան այն միայն տեսակը, որը զանազան մարդկանց մէջ տարբեր է լինում և դրա համեմատ էլ արտաքին ազդեցութիւնը ընդունում է և վերարտադրում տարբեր ուժով և տարբեր արագութեամբ։ Թէև տեմպերամենտները շատ տեսակներ ունեն և առհասարակ մի մարդի մօտ չի լինում դրանցից սա կամ նա իր զուտ անխառն ձևով, բայց այնուամենայնիւ ընդունած ենք նրանց բաժանել չորս տեսակի. 1) *սանգւինիկ*, արիւնային, որ արագ ընդունում է արտաքին աշխարհի ազդեցութիւնները և ունի թոյլ գործունութիւն. 2) *խոլերիկ*, մաղձային, որ արագ ազդեւում է և ուժեղ գործունութիւն ունի. 3) *ֆլեգմատիկ*, մաղասային, որ դանդաղ ազդեւում է և թոյլ գործունութիւն ունի և 4) *մելանխոլիկ*, *ժլատաղձային*, որ դանդաղ ազդեւում է և ուժեղ գործունութիւն ունի։

Տէմպէրատուրա (լատ.), ջերմութեան աստիճան մարմնի մէջ կամ բնութեան։

Տէնդէնց (ֆր. *տանդանս*), *տէնդէնցիա*, միտում. ձգտումն, հակումն մի որոշ նպատակի։ Գրւածքի մէջ որոշ նպատակ, որոշ հայեացք անցկացնելը։

Տէնդէնցիօզ (ֆր.), միտումաւոր. որոշ նպատակի ձգտող։ Գեղարւեստական գրականութեան մէջ այնպիսի երկերն են ու. կոչւում, որոնց մէջ հեղինակը անց է կացնում որևէ գաղափար, ընթերցողին ազդում է որևէ նպատակի, երբեմն դրա համար նոյնիսկ կանգ չառնելով գործի գեղարւեստական արժէքը զոհաբերելու առաջ։ Կուսակցական։

Տէնիս տես լատն տէնիս։

Տէնօր (իտալ.), տղամարդի բարձր ձայն։ — *Երգիչ*, որ ունի բարձր ձայն։

Տէննօ տես Միկաէլ։

Տէրապիա տես Թէրապիա։

Տէրմին (լատ.), խիստ որոշ գծագրւած նշանակութեամբ մի բառ, արտայայտութիւն, գիտութեան, գեղարւեստի կամ արհեստի մէջ։ — *Պայմանաժամ*. վճարի կամ մի այլ գործողութեան համար նշանակւած ժամանակաւանդան։ — *Սահման*։ — *Տրամաբանութեան մէջ* եզր։

Տէրմինօլօգիա (լատ. յուն.), որևէ գիտութեան, արւեստի և այլն մէջ գործածական տերմինների ամբողջութիւնը. դրանց բացատրութիւնը. նրանց մասին ուսմունք։

Տէրմիտ (ֆր.), սպիտակ մրջիւն անւանւած միջատը, որը ապրում է հասարակաձայինների երկրներում։

Տէրմօ... տես Թէրմօ...

Տէրպսի խօրա (յուն.), պարի մուսան։

Տէրնօ (իտալ.), լօտօի մէջ երեք թւանշան, որոնք ծածկւած են մի հորիզոնական գծով։

Տէռոա ինկօգնիտա (լատ.), անծանօթ երկիր։ Անծանօթ բնագաւառ։

Տէրրաս (ֆր.), գարշտափ. սանտուղքաձև աստիճանաբար բարձրացող դեակներ։

Տէրրիտօրիա (լատ.), պետութեան կամ քաղաքի բոլոր հողերը միասին առած։ — *Ամերիկայի միացեալ նահանգներում*՝ նահանգ, որ կառավարւում է նշանակովի նահանգապետով, և որի ներկայացուցիչները ազգային ժողովում միայն խորհրդակցական ձայն ունեն, քանի դեռ ազգաբնակութեան թիւը այդպես պահաս է իրաւահաւասար նահանգ կազմելու համար։

Տէրրիտօրիալ, հողային։

Տէռօր, (ֆր.), անարեկուին. քաղաքական կուսի մի ձև, որը նպատակ ունի անարեկել հակառակորդին սպանութեամբ, ահաբեկութեամբ, ազնուութեամբ և այլն։ Ճեղափոխականների գործադրածը կոչւում է կարմիր տ., իսկ կառավարութեանը՝ սպիտակ տ։ — *Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակաշրջանը 1793—4, երբ կօնվէնտը ահաբեկում էր արքայականներին։*

Տէռօրիզմ, ահաբեկութեան իշխանութիւն, նրա միջոցով կառավարութիւն։

Տէռօրիստ, ահաբեկիչ։

Տէրցիա (լատ.), $^1/_{60}$ վայրկեան։ — *Երաժշտութեան մէջ*՝ հիմնական ձայնից երրորդ աստիճանը դէպի վեր։

Տէստամէնտ (լատ.), կտակ։ — *Կտակարան հին և նոր։*

Տէտ ա տէտ (ֆր.), գլուխ գլխի. խօսակցութեան երես առ երես։

Տէտրաէդր (յուն.), քառակողմ. չորս հաւասարակողմ եռանկիւններով շրջապատած մարմին։

Տէտրարխ (յուն.), չորրորդապետ։ մի երկրի քառորդի իշխող։

Տէտրարխիա (յուն.), չորրորդապետութիւն. չորրորդապետի իշխանութիւնը. նրա իշխանութեան տակ գտնւած երկիրը։

Տէտրաստիխօն (յուն.), քառեակ. չորս տողից կազմւած ոտանաւոր։

Տէւտօններ, հին գերմանական ցեղ։

Տէքստ (լատ.), հեղինակի խօսքերը առանց ծանօթութիւնների, բացատրութիւնների և այլն։ — *Ս. գրքից մի կտոր, որ քարոզի նիւթ է ծառայում։ — Բառերը որոնք եղանակի տակ են դրւում և երգւում են։*

Տէքսթիլ ինդուստրի (լատ.), գործւածքների արդիւնաղործութիւնը իր բոլոր ճիւղերով։

Տէօ... տես Թէօ...

Տէֆտէր տես դէֆտէր։

Տրրինգի, կենդանարի մի տեսակը։

Տիգր (ֆր.), վագր։

Տիմրիպիտօ, Վրաստանում գործածական թմբուկի մի տեսակը, որ բաղկացած է գոյդ իրար կպած, մի մեծ և մի փոքր թմբուկից։

Տիմօկրատիա (յուն.), արիստոկրատական պետական կազմ, որտեղ քաղաքացիների իրաւունքները և պարտաւորութիւնները համապատասխանում են նրանց ունեցական դրութեան։ Հարստապետութիւն, ճոխապետութիւն։

Տինկտուրա (լատ.), դեղ հեղուկ վիճակում։ — *Փիլիսոփայական տ.*, ալքիմիկոսների կարծիքով այն հեղուկը, որը կարող էր հասարակ մետաղը ոսկի դարձնել, ծերին երիտասարդացնել և այլն։

Տիպ (յուն.), տիպար. որևէ երևոյթի ընդհանուր և բնորոշ առանձնայատկութիւնները իր մէջ պարունակող օրինակ։ — *Գրականութեան մէջ տիպ ասւում է հեղինակի երևակայութեամբ ստեղծած մի անձնաւորութիւն, որը իր մէջ ամփոփում է մի խումբ մարդկանց բնաւորութեան ընդհանուր և բնորոշ գծերը։*

Տիպիկ, տիպիկական, որևէ երևոյթի կամ խումբի բնորոշ

գծերը ճիշտ արտայայտող։

Տիպօգրաֆիա (յուն.), տպարան։ — Տպագրություն։

Տիվօլի, զբօսավայր, մեծ պարտէզ եւրոպական շատ մայրաքաղաքներում, անունը առաջ է եկել իտալական համանուն պարտէզաշատ քաղաքից։

Տիտաններ հին յոյների հաւատալիքով՝ սատանաների մի սերունդ, որ պայքարի մէջ մտաւ իպիտէրի հետ, որը նրանց նետից տարտարոսը և նրանց զլխաւորին դատապարտեց կրել իր ուսերի վրա երկինքը։ Տես *Աղաւնա*։

Տիտուլ, տիտղոս (լատ.), պատուանուն որևէ բարձրաստիճան անձի։ — Գրքի վերնագիր։

Տիր (ֆր.), հատատուրքին հրազէնով նշանառության հարմար։

Տիրաղ (ֆր.), երկար ձգձգած ճառ բառերով զեղուն։

Տիրաժ (ֆր.), տակոսարեր թղթերի վիճակախաղ, որի հետևանքով վիճակ ընկած համարները պիտի վճարվին և գործածութենից դուրս գան։

Տիրան (յուն.), բռնակալ. անսահմանափակ իշխանատեր. բռնութեամբ ժողովրդական իրաւունքը խլացրած անձն։ Յատասիրտ, անգութ կառավարիչ։

Տիրանիա (յուն.), բռնակալութիւն. պետական կարգ, որ իշխում է Տիրանը։ — Տիրանի իշխանութիւն։ — Բռնութիւն, յափշտակութիւն իրաւունքի։

Տիրէ, պիծ, գծիկ, իբրև տրօհութեան նշան։

Տիւլ (ֆր.), քօղ, շղարշ։ Բարակ ցանցաւոր գործուածք։

Տիֆ (յուն.), ժանդատանդ. վարակիչ հիւանդութիւն է, որը արտայայտում է երկարատև տաքութեամբ։

Տիֆօիդ, տիֆի բնաւորութիւն կրող հիւանդութիւն. ժանտատենդակերպ։

Տուալետ (ֆր.), կանացի հագուստեղէն և զարդարանք։ — Սեղան, որի վրա դրւում է հայելի և կանանց անբաժան պարագաներ։ — Արտաքնոց, որտեղ նաև կայ լացարան և անբաւելու պարագաներ։

Տուբերկուլ (լատ.), ազդ, բուշտ, ուռոյցք։ Գունդ։

Տուբերկուլոզ (լատ.), հիւանդութիւն, որ բռնում է մարմնի այլևայլ մասերը, գլխաւորապէս թոքերը, և նրանց քայքայում, աղաչխտ, թոքախտ։ Գնդախտ։

Տուգենդբունդ (գերմ. առաքինութեան դաշն), կենդրօնը դում 19 րդ դարի առաջին տասնեակներում գերմանացիների կազմած մի միութիւն, որը նպատակ ունէր ֆրանսիացիներին հալածել իրենց երկրից։

Տուղի դուշ (Թուրք.), Թուխթակ։

Տուզ, Թղթախաղի մեկնոցը։ — Մեծ մարգ. «Ջոջ»։

Տուժուրկա (ֆր. ռուս.), ամենօրեայ կարճ հագուստ տղամարդկանց, որ հագնում են աշխատելիս։

Տուլուպ (ժնդպ.), մուշտակ. մորթէ տոպրակ։

Տումբա (իտալ.), գերեզմանաքար։ — Կարճ սիւն։

Տումուլտ (լատ.), ապստամբութիւն, քաղաքացիների յուզմունք, խառնաշփոթութիւն։

Տունդրա, մամուռով ծածկված ճահճային հարթութիւն հիւսիսային Սիբիրում։

Տունել (անգլ.), սառերկրեայ անցք լեռան միջով կամ ջրի տակից, որի միջով անցնում է երկաթուղի, էլէքտրաթափրչի կամ մի այլ ճանապարհ։

Տունիկա (լատ.), հռովմայեցիների հագուստը, որ հագնում էին վերարկուի տակից. երկար շապիկ, առանց թեի և գօտեպնդած։

Տուշ (գերմ.), կենաց խմելիս նետվող եղանակ։ — Խիտ սև գծող մատիտ։ — Քինական ներկ, թանաք։

Տուպիկ (ռուս.), փողոց, որ մի կողմից ելք չունի։

Տուտի դուշ տես *տուղի դուշ*։

Տուտտի բուանտի (իտալ.), հեղնօրէն գործածվող բառեր են, որ նշանակում է՝ և այլն և այլն, կամ՝ և բոլոր միւսները։

Տուր (ֆր.), շրջան, պատյան։ Շրջապատութիւն։

Տուրբան (պարսկ. *տուլբենդ*), փաթթի մահմեդականների գլխարկի շուրջը։

Տուրբին (ֆր.), ուղղահայեաց առանցքի վրա հորիզոնական դիրքով հոսգրած անիւ, որը ջրի հոսանքով պատւում է։

Տուրիստ (ֆր.), ուղևոր, սովիական հաճոյքի կամ զարգացման համար շրջող ճանապարհորդ։ — Ոտքով ճանապարհորդող զարմուհեան համար։

Տուրնէ (ֆր.), շրջիկ ճանապարհորդութիւն այլևայլ քաղաքներ այցելելով վաճառականական, պաշտօնավարական և այլ նպատակներով։ Մասնաւորապէս՝ դերասանի, երգչի շրջագայութիւնը նոր ներկայացումների համար։

Տուրնիր (գերմ.), միջին դարերում ասպետների խաղեր և մրցութիւններ կամ երկուսով կամ երկու խումբ իրար դիմաց ձի հեծած և նիզակներով։

Տուրնիւր, անցեալ դարի 80-ական թուերին կանանց հագուստի մի մասը, որ կազմված էր բարձից կամ այլ յարմարութիւնից յետևի կողմից հագուստը բարձր պահելու համար։

Տուրնֆէրայն (գերմ.), մարմնամարզական ընկերութիւն Գերմանիայում։

Տուֆ (գերմ.), փխրաքար, բարակոտ։

Տուֆլի (գերմ.), հոգեթափ. անհնազում հարձնելու կիսակօշիկ։

Տրագէդիա (յուն.), ողբերգութիւն, հղերերգ. թատերական գրւածքի մի տեսակը, որտեղ պատկերացրած է հերոսի անձնական համոզմունքի և կրքերի բուռն ընդհարումը դիմադրող արգելքների հետ, որի հետևանքը լինում է հերոսի տանջանքը և մահը. տ. առաջ է բերում հանդիսատեսի կամ ընթերցողի մէջ սոսկում և կարեկցութիւն։ — Եղերազնդ, մեծ դժբաղդութիւն։

Տրագիզմ, ողբերգական, հոգեկան պայքարով և տանջանքով լեցուն վիճակ։

Տրագիկ, ողբերգութիւններ գրող հեղինակ։ — Ողբերգութեան մէջ հերոսի դեր խաղացող դերասան։

Տրագիկական, ողբերգական։

Տրագիկօմէդիա (յուն.), ողբկատակերգութիւն. թատերական գրւածք, որի մէջ խառն են ողբերգական և ծիծաղելի տարրեր։

Տրադիցիա (լատ.), աւանդութիւն. բանաւոր կերպով նախորդներից նոր սերնդին հասած մի պատմութիւն։ — Հին սերնդներից ժառանգած սովորութիւն, կանոն, օրէնք, հաւատալիք, գաւանանք և այլն։

Տրադիցիոնալ, աւանդական. աւանդապաշտ։

Տրադուցիոնալիզմ (լատ.), ուսմունք, ըստ որի Աստուծոյ ստեղծագործական գործունէութիւնը վերջացաւ մարդի ստեղծագործութեամբ աշխարհ

ծուխ ան վեց երորդ օրը. ուրիշ միւս մարդկանց հոգիները Աստուած չի ստեղծում, այլ նրանք հոգին մարմնի հետ միասին ժառանգում են իրենց ծնողներից. Տես հակառակը Կրէացիանիզմ։

Տրախօմա (յուն.), աչքի տյուսակը, կոպերի ներսի մի մասը ծածկւում է բշտիկներով և աչքերը թարախոտում են։

Տրակտ (լատ.), մեծ ճանապարհ, որի վրա փոստի կառքեր են երթևեկում։

Տրակտատ (լատ.), գաշնադիր. պայմանագիր պետութիւնների միջև։—Գիտական շարադրութիւն։—Տես նաև կօնվենցիա։

Տրակտիր (գերմ.), պանդոկ, վէնետուն։

Տրամայ (անգլ.), ձիաքարշ, շոգեքարշ կամ էլեքտրաքարշ քաղաքային երկաթուղի, որ անցնում է քաղաքի փողոցներով ներքաղաքային հաղորդակցութեան համար։

Տրանզիտ (լատ.), միջազգային առևտրի մէջ ապրանքի տեղափոխութեան այն եղանակը, երբ մի երկրից ապրանքը մի այլ ոչ սահմանակից երկիր արտահանելու համար նրան անց են կացնում մի երրորդ երկրով, որը ընկած է դրանց մէջ։ Այդ դէպքում միջնորդ երկրի մաքսատան սահմանագլխում վերցնում են մաքս, որը ելքատնմանագլխում վերադարձւում է, և այդ մաքսը կոչւում է *տրանզիտային մաքս*։

Տրանզիտիվ (լատ.), ներգործական (բայ), անցողական։

Տրանշէա (ֆր.), ուղիղ անկիւնով դասաւորած խրամատներ, որոնք պաշարման ժամանակ գործադրւում են իբրև միջոց, որպէսզի պաշարողները անարդել կարողանան մօտենալ ամրութիւններին։

Տրանսատլանտեան, Ատլանտեան ովկիանոսի միւս կողմն ընկած։

Տրանսկրիպցիա (լատ.), երաժշտական նշանակի ձևափոխութիւն մի այլ դործիքի համար։—Մի լեզուի այբուբէնով ուրիշ լեզուի բառեր գրելը։—*Տ. պահպանել գրութեան մէջ*, նշանակում է մի օտար բառ գրել, ոչ թէ ինչպէս նա արտասանւում է, այլ ինչպէս նրա տառերի յաջորդականութիւնն է, օր. Byron—Բիրօն, փոխանակ Բայրըն։

Տրանսպարանտ (ֆր.), թափանցիկ։—Թուղթ հատ ևս տողերով, որը դնում են սպիտակ թերթի տակ, որպէսզի նրա տակից երևացող տողերի ուղղութեամբ գրեն։

Տրանսպիրացիա (լատ.), մարմնի միջից մարմի ծակոտիքների միջոցով քրտինքի դուրս գալը։

Տրանսպլանտացիա (լատ.), վիրաբուժական մի միջոց է. մարմնի մի տեղից մարմը վերցնում են և այլ տեղ դնելով բժշկում։

Տրանսպօրտ (ֆր.), փոխադրութիւն ապրանքների։—Փոխադրութեան սպասահութեան մէջ՝ գումարը մի երեսից միւսը փոխադրելը։—Զինուորներ և պաշարեղէն փոխադրող պատերազմական նաւ։

Տրանսպօրտիր (ֆր.), անկիւնաչափ. գործիք. տառիճանների բաժանած մետաղէ կիսաշրջան, որով անկիւններ են դծում և չափում։

Տրանսցէնդենտ (լատ.), գերբիվերոյ. այն որ անցնում է մեր փորձի սահմանից այն կողմը. տրանսցէնդէնտ ճանաչողութիւնը զբաղւում է հոգու, Աստուծոյ, աշխարհի էութեամբ, նա աշխատում է ճանաչել իրն ինքնին, այսինքն բաներ, որոնք մեր փորձին չեն հնթարկւում և միայն մօտաւոր հաւանականութիւն կունեան։

Տրանսցէնդենտալ, ըստ Կանտի, այն ճանաչողութիւնը, որ չի զբաղւում իրերով, այլ նրանց ճանաչողութեամբ միայն, որքան դա հնարաւոր է ա պրիօրի։

Տրանսֆիգուրացիա (լատ.), այլակերպութիւն Քրիստոսի։

Տրանսֆօրմացիա (լատ.), փոխակերպութիւն. մի տեսակից միւսը փոխարկելը։ Դիժայդոսիս

Տրանսֆօրմիզմ, կենդանական տեսակների զարգացման տեսութիւնը, որով տեսակները, հետզհետէ փոխակերպւելով, միմեանց միւսից են ծագել։ Տես նաև դարւինիզմ.

Տրաուր (գերմ.), սուգ։—Սգի շոր։

Տրապ (շէդ.), շարժական սանդուխք, որով նաև են բարձրանում և իջնում։

Տրապէցիա (յուն.), սեղանակերպ. երկրաչափական ձև, քառանկիւնի, որի երկու կողմը զուգահեռական են, իսկ երկուսը ոչ։—Մարմնամարզութեան համար գործիք. երկու սիւն վրան հորիզոնական մի ձող։

Տրապէցօէդր (յուն.), երկրաչափական մարմին շրջապատած սեղանակերպներով—*տրապէցիաներով*։

Տրապէցօիդ (յուն.), սեղանակերպին նման երկրաչափական ձև, որը չունի զուգահեռական կողմեր։

Տրաֆէրէտ (իտալ.), թուղթ, որի մէջը դուրս են կարած

զանազան ձևեր. դրանով ներկարարները պատեր և առաստաղն են ներկում։

Տրեապկա (ռուս.), լաթ, շոր։—*Ջնջոց. Թոյլ, անպէտք մարդ։*

Տրէդ-ունիօն, տրէդ-իւնիչն (անգլ.), Անգլիայի բանւորների արհեստակցական միութիւն։

Տրէդ-ունիօնիզմ, բանւորական շարժման մէջ գործելակերպ անգլիական բանւորների արհեստակցական միութիւնների ուղղութեամբ, գլխաւորապար մինչև վերջին տասնամեակները. այսինքն՝ խիստ խաղաղ, զուտ միայն իրենց աշխատավարձի յաւելման և իրենց փոխառու դանձարաններով ըզբաղւած, առանց սեփական քաղաքական կուսակցութեան։

Տրէմա (յուն.), երկու կետ, որ դրւում են ֆրանսերէնում e, i և u ձայնաւորների վրա, որպէսզի նրանք առանձին արտասանւին և ոչ թէ իրրև երկբարբառ. օր. naïf.

Տրէլ (ֆր.), երաժշտութեան մէջ՝ երկու խազերի արագ և փոփոխակի կրկնութիւնը, որից ձայնը դողոցի կերպարանք է ստանում։

Տրէհ (անգլ.), հեծանիւով մրցաւազի այն մասը, որը, բարձրացած է, որպէսզի անիւը չը սահի։—*Մկէտիկ բինկի գաշտը։*

Տրէն, (ֆր.), երկաթուղի. բարշակ։

Տրէպակ (ռուս.), ռուս ժողովրդական մի պար։

Տրէստ, տրէօստ (անգլ.), խոշոր արդիւնաբերողների միութիւններ են, որոնք միացնում են միևնոյն ճիւղի ձեռնարկութիւնները մի ընդհանուր դեկավարութեան ներքոյ, որպէսզի այդպիսով մրցութիւնը վերացնեն և բաձրացնեն իրենց ար-

դիւնքների գինը։ Տ. ուժեղ պայքար ևն մղում այն բոլոր նոյն ճիւղի ձեռնարկութիւնների դէմ, որոնք իրենց հետ չեն միանում և չարունակում են ինքնուրոյն գոյութիւն. ապա կռւում են և բանտորական միութիւնների դէմ։ Տես նաև կարտել։

Տրէօկ-սիատէմ (անգլ.), բանտարների վարձատրութեան այն եղանակը, երբ նրանց աշխատավարձը վճարւում է ոչ թէ կանխիկ դրամով, այլ մասամբ ապրանքով կամ կենսամիջոցով գործատիրոջ կողմից կամայականօրէն որոշած գնով։

Տրիադա (յուն.), եռակ. երրորդութիւն։

Տրիանօն, վէրջալիւ պարապտում երկու զեղեցիկ դղեակի անունն է։

Տրիբացիա տես լէսբիական սէր։

Տրիբոն (լատ.), դինւորական ազգ հին Հռոմում։—Պլէբսի ներկայացուցիչը Հռոմի սենատում, որը պաշտպանում էր ժողովրդի շահը—ժողովրդական իրաւունքների պաշտպան։—Բեմ, ամբիոն։—Բարձր տեղ, որտեղից դիտում են ձիարշաւը։

Տրիբունալ (լատ.), բարձրագոյն դատարան։ Դատաստանատեղի։—

Տրիբունատ (լատ.), տրիբունի պաշտօնավարութեան ժամանակաշրջանը. նրա պաշտօնը։

Տրիբուտ (լատ.), հարկ, տուրք։ Հպատակ ազգերի վճարած տուրքը իրենց յաղթողներին։

Տրիգամի (յուն.), եռամասնութիւն, եռակնութիւն կամ եռապատկութիւն։

Տրիգօնօմէտրիա (յուն.), եռանկիւնաչափութիւն։ մաթեմատիկայի այն մասը, որը զբաղւում է երկրաչափական ձևերի անկիւնների և կողմերի յարաբերութեամբ։

Տրիմէդիա (յուն.), եռասեռութիւն։ Երրորդութեան մէջ երեք աստուածութիւն ընդունելու հաւատքը։

Տրիլիօն (ֆր.), միլիոն անգամ բիլիոն։

Տրիլօգիա (յուն.), եռատնութիւն. երեք իմաստերական գրւածք, որոնք միասին մի ամբողջութիւն են կազմում—Առանձնապէս երեք մարդ բազկացած ճառ, քերթւածք, թատերգութիւն և այլն։

Տրիմիսինա (յուն.), ճարակմազակերպ որդ խոզի մսի մէջ, որը կարող է անցնել մարդի մարմինը և նրան հիւանդացնել տրիխինոզ հիւանդութիւնը։

Տրիմօտօմիա (յուն.), եռատմութիւն, եռաբաժանութիւն. տրամաբանութեան մէջ՝ մի հասկացողութեան բաժանումը երեք մասի հակադրութեան հիման վրա. օր. ժամանակը՝ անցեալ, ներկայ և ապառնի։

Տրիկօ (ֆր.), հիւսածի նման կտոր, որը մարմնին կիպ փաթսում է և նրա ձևերը երևցնում։ հիւսակ։

Տրիկօտաժ (ֆր.), հպատւտած ղէն կամ այլ մասեր, որոնք հիւսակած են։

Տրիմէտոր (լատ.), եռամսեակ. ¼ տարի։

Տրինիտէտ (լատ.), երրորդութիւն։

Տրիումֆը (լատ.), եռապատ. երեք հոգուց բաղկացած իշխանութեան մի անդամը։

Տրիումվիրատ (լատ.), եռապետութիւն. երեք հոգու միութիւն, որոնք իշխանութիւնը իրենց մէջ բաժանում են։

Տրիումֆ (լատ.), յաղթական թափոր. յաղթական վնացք։—

Յաղթութիւն։

Տրիումֆատօր (լատ.), յաղթող։

Տրիսէլը տես զօնօրէտ։

Տրիպլ-ալիանս (ֆր.), եռապետական դաշնակցութիւն. դաշնակցութիւն երեք պետութիւնների։

Տրիվիալ (լատ.), հասարակ, առօրեայ։

Տրիտօն (յուն.), յոյն դիցաբանութեան մէջ՝ ծովի աստուած, որը Նէպտունի հրամանով փողհարում է, որպէսզի ալիքները հանդարտեն։—Ջրային մի մեջատ։

Տրիցիկլ (լատ.), եռանիւ հնծանեի։

Տրիւիզմ (լատ.), ակնոցների ճշմարտութիւն, որը ապացուցին իսկ աւելորդ է։

Տրիւմ (հոլլ.), նաև ցամքմասը, ուր պահպում են քալլասատ և բեռ։

Տրիւմֆօ (ֆր.), մեծ հայիվի, որ ցոյց է տալիս մարդին ամբողջ հասակով և տեղ է բռնում երկու լուսամուտի միջտեղ։—Պատի տարածութիւնը երկու լուսամուտի արանքում։

Տրիֆօ (իտալ.), եռաձայն նագաձութեան կամ երգեցողութեան համար գրւած երաժշտական եղանակ։ Եռերգ, եռանդատ։

Տրուբա (ռուս.), խողովակ. փող։

Տրուբադուր, միջնադարեան Ֆրանսիայի հարաւում Պրովանսի շրջիկ երգիչները, որոնք դղեակները շրջելով երգում էին իրենց հնարած սիրոյ երգերը։

Տրուդովիկները (ռուս.), Ռուսաստանի առաջին պետական դումայում կազմւած մի կուսակցութիւն, որը իր ծրագրում ունէր բացի ամակավարական բոլոր պահանջներից նաև մի յատուկ անտեսական պահանջ, որը նրան ընդգծում էր հիմնելով աշխատաւորական խաւերի վրա, որ սեփականութիւն կարող է լինել միայն այն բանը, ինչ որ աշխատանքով է ձեռք բերած, ու չէին ընդունում հողի սեփականութիւն, ուստի իրենց ծրագրում դրել էին հողի ազգայնացումը, այսինքն՝ բոլոր մասնաւոր սեփականատիրական, պետական, վանական և այլն հողերը դառնան ժողովրդական ֆոնդ, որից օգտուել միայն կարգադնաց ով հողի վրա աշխատում է, և այն չափով, ինչքանում կարող է իր ուժերով մշակել։ Անտեսական դատարման դէպքում հողը դարձեալ անցնում է ժողովրդական ֆոնդին։ Հողային ֆոնդը կառավարելու է տեղական ինքնավարութիւնը։

Տրուկսիատէմ տես տրէօկսիատէմ։

Տրուպպա (իտալ.), դերասանական խումբ։

Տրօիէյ տես խօրէյ։

Տրօմբօն (իտալ.), մեծապէս մի գործիք նագաձութեան։

Տրօմպէտա (ֆր.), փող, հնչափող։

Տրօյկա (ռուս.), եռաձի կառք։—Ռուսաստանի փոստային սայլակ։

Տրօն (լատ.), գահ։

Տրօպ (յուն.), փոխարերութիւն։—

Սկէպտիկ փիլիսոփայութեան, մէջ՝ ապացոյց դիտելիքի հնարաւորութեան դէմ։

Տրօպիկ (յուն.), արեւադարձ հասարակածից 23 աստիճան և 28 րոպէ դէպի հարաւ և դէպի հիւսիս զուգահեռական գծեր, որոնց մէջ տեղը ընկած է տաք գօտին։

Տրօպիկական, արեւադարձա-

յին, տաք երկիր։

Տրօտուար (ֆր.), մայթ. փողոցի երկու կողմից պատերի տակով երկայնութեամբ ձգած մասը քիչ բարձր և սալ քարերով շինուած, որը ոտքով քայլողների համար է յատկացրած։

Տրօֆէյ (լատ.), յաղթանդամ, բոլոր պատերազմական իրերը, որ խլում են թշնամուց՝ դրօշակ, թնդանօթ, այլ զէնքեր և այլն։

Տցունզ-ի-եամէն (չին.), Ջինասատանի արտաքին գործոց մինիստրութիւնը։

Տօզա (լատ.), հռոմայեցիների մեծ լայն վերարկուն։

Տօլատ տես դօլար։

Տօլէրանտ (լատ.), հանդուրժող, համբերատար։—Տօլէրանտութիւն կոչւում է թէ մահմեդական մարդկանց և թէ մահմեդանդ պետութեան հանդուրժողական վերաբերմունքը դէպի այլադաւանները։

Տօլմա տես դօլմա։

Տօլու տես դօլու։

Տօլստօվեց (ռուս.), ռուս բարոյագէտ և հեղինակ Լև Տօլստոյի ուսմունքի հետևող։ Սրանք ձգտում էին փոքրիկ համայնքներ կազմելով իրագործել Տ. վարդապետութիւնը անձնական կատարելացման վերաբերմամբ։

Տօկ (ռուս.), հոսանք, մանաւանդ՝ էլէքտրականութեան, գալւանական։

Տօմ (յուն.), գրքի հատոր։

Տօմատ (ֆր.), տոմաթէս, տես բաղրջան։

Տօմբօլա (իտալ.), հրապարակային վիճակախաղի մի տեսակը։

Տօպազ (լատ.), տոպազիոն, թանկագին քարի մի տեսակը։

Տօպօգրաֆ (յուն.), տեղագիր։

Տօպօգրաֆիա, տեղագրութիւն. որևէ վայրի մանրամասն նկարագրութիւնը նշանակելով բոլոր աչքի ընկնող տեղերը։

Տօն (լատ.), ձայն, հնչիւն մարդի կամ գործիքի։—Նաև փոխաբերաբար գոյների և վարուցողութեան մասին։

Տօնէլ տես տոնել։

Տօնիկական, հնչական, ձայնական։—Տ. չափ, շեշտերի վրա հիմնուած ոտանաւորի չափ։

Տօնլուղ, դօնլուղ, ոօճիկ։

Տօնն (ֆր.), ֆրանսիական ծանրութեան չափ=մօտաւորապէս 60 փութ։—Նաև պատունակութեան չափ։ Տես զրաժ։

Տօնօլօգիա (յուն.), ձայնաբանութիւն։

Տօստ (անգլ.). բաժակաճառ. կենաց։

Տօտուօն, փորթուգալական դրամի միութիւն=42 ռուբլի=18 կոպէկ։

Տօտալ (լատ.), ամբողջապէս, կատարեալապէս։—Տօտալիտէտ, մասնորապէս ի մի բերած բազմութիւն։

Տօտալիզատօր (լատ.), հաշուեմեքենայ ձիարշաւներում։—Ձիարշաւների ժամանակ խաղ դրամով։

Տօտէմիզմ, երկրպագութիւն այնպիսի առարկաների, որոնց վրա մարդը անզօր է ներգործութիւն ունենալ (երկնային լուսատուներ, գազաններ) և որոնց բարեհաճութիւնը աշխատում է ձեռք բերել նւէրներով և զոհերով։

Տօրէադօր (իսպ.), հնծեալ ցլամարտիկ Իսպանիայում։

Տօրէրօ (իսպ.), հետիոտն ցլամարտիկ Իսպանիայում։

Տօրթ, տօոտ, (ֆր.), քաղցր կարկանդակի մի տեսակը, որ զարդարում են զանազան շաքարեղէններով և ծօնաթմբուքների տաքիով նւէր են ուղարկում տօնատիրոջ։

Տօրի և վիգի (անգլ.), երկու քաղաքական կուսակցութիւն անգլիական պառլամէնտում, որոնք պայքարում են իրար դէմ. առաջինները պահպանողական իսկ երկրորդները ազատամիտ ուղղութեամբ։ Այդ անուները նոր ժամանակներում փոխարինել են ընդհանուր ևրոպական կօնսէրւատօր և լիբէրալ կոչումով։

Տօրիզմ, պահպանողականութիւն անգլիական տօրի կուսակցութեան ուղղութեամբ։

Տօրիչէլեան դատարկութիւն, տիեզ տարածութիւն. Ջերմաչափի խողովակի տիեզ տարածութիւնը։ Անանուանում է իտալացի գիտուն Տօրիչէլլի անունով։

Տօրմոզ (յուն.), անեարզիկ։

Ց.

Ցար (ռուս.), Ռուսաստանի թագաւորը։—Ցարիցա ցարուհի, Ռուսաստանի թագուհին։—Ցարեւիչ, թագաւորի որդի։ (Ցար բառը լատինական ցէզար—կայսր—բառի կրճատումն է)։

Ցարիզմ, քաղաքական ինքնակալական վարչակերպ, որ հիմնուում է ցարի անսահմանափակ իրաւունքի վրա, ինչպէս նախասահմանադրական Ռուսաստանում։—Ցարիստ, անսահմանափակ միապետական։

Ցէզար, կէսար (լատ.), հռոմէական կայսրների տիտղոսը Օկտաւոս կայսրից սկսած։

Ցէզարէպապիզմ, եկեղեցու վարչութեան այն եղանակը, երբ պետութեան գլուխը միաժամանակ է և եկեղեցու գլուխ, ինչպէս Ռուսաստանում և բողոքական երկրներում։

Ցէզարիզմ, կեսարիզմ (լատ.), քաղաքական կուսակցութիւն, որ ձգտում է ամրապնդել անձնական իշխանութիւնը ռազմական ուժի միջոցով։

Ցէնզ (անգլ.), մարդահամար։

Ցէնտ (ֆր.), հարիւրերորդական դրամ։

Ցէնտիմ (ֆր.), հարիւրերորդական դրամ։

Ցէնտիմէտր (ֆր.), հարիւրերորդական չափ։

Ցէնտրիֆուգալ (լատ.), կենտրոնախոյս։

Ցէնտրիպետալ (լատ.), կենտրոնամղիչ։

Ցէնտրում (լատ.), կենտրոն, միջնակէտ։

Ցէնտրումիստ, կենտրոնի կողմնակից։

Ցէնտրում (լատ.), կենտրոն, միջնակէտ։

Ցէնտրումիստ, կենտրոնի կողմնակից։

Ցիանիդ (յուն.), ածխածնի և ազոտի միացութիւն։

Ցիանիդրիդ (յուն.), ջրածնի և ցիանի միացութիւն։

Ցիանիտ (յուն.), ցիանի և մետաղի միացութիւն։

Ցիանոգէն (յուն.), ածխածնի և ազոտի միացութիւն։

Ցիանուր (յուն.), ցիանի և ուրանի միացութիւն։

Ցիանօզ (յուն.), կապուտ։

Ցիանօմետր (յուն.), կապոյտաչափ։

Ցիանօպաթիա (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօպսիա (յուն.), կապտատեսութիւն։

Ցիանօսիս (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօտիպ (յուն.), կապտատիպ։

Ցիանօֆիլ (յուն.), կապտասէր։

Ցիանօֆիլիա (յուն.), կապտասիրութիւն։

Ցիանօֆոբ (յուն.), կապտատեաց։

Ցիանօֆոբիա (յուն.), կապտատեցութիւն։

Ցիանուր (յուն.), ցիանի և ուրանի միացութիւն։

Ցիանօզ (յուն.), կապուտ։

Ցիանօմետր (յուն.), կապոյտաչափ։

Ցիանօպաթիա (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօպսիա (յուն.), կապտատեսութիւն։

Ցիանօսիս (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօտիպ (յուն.), կապտատիպ։

Ցիանօֆիլ (յուն.), կապտասէր։

Ցիանօֆիլիա (յուն.), կապտասիրութիւն։

Ցիանօֆոբ (յուն.), կապտատեաց։

Ցիանօֆոբիա (յուն.), կապտատեցութիւն։

Ցիանուր (յուն.), ցիանի և ուրանի միացութիւն։

Ցիանօզ (յուն.), կապուտ։

Ցիանօմետր (յուն.), կապոյտաչափ։

Ցիանօպաթիա (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօպսիա (յուն.), կապտատեսութիւն։

Ցիանօսիս (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօտիպ (յուն.), կապտատիպ։

Ցիանօֆիլ (յուն.), կապտասէր։

Ցիանօֆիլիա (յուն.), կապտասիրութիւն։

Ցիանօֆոբ (յուն.), կապտատեաց։

Ցիանօֆոբիա (յուն.), կապտատեցութիւն։

Ցիանուր (յուն.), ցիանի և ուրանի միացութիւն։

Ցիանօզ (յուն.), կապուտ։

Ցիանօմետր (յուն.), կապոյտաչափ։

Ցիանօպաթիա (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօպսիա (յուն.), կապտատեսութիւն։

Ցիանօսիս (յուն.), կապտութիւն։

Ցիանօտիպ (յուն.), կապտատիպ։

Ցիանօֆիլ (յուն.), կապտասէր։

Ցիանօֆիլիա (յուն.), կապտասիրութիւն։

Ցիանօֆոբ (յուն.), կապտատեաց։

Ցիանօֆոբիա (յուն.), կապտատեցութիւն։

նկերին վերաբերող, նրանց վրա հիմնված։

Ցէրիուս տես *Բէօմիւր*։

Ցէլս, (գերմ.), համբերատ միջնադարեան Եւրոպայում միևնոյն արհեստով պարապող արհեստաւորների միութիւն. ց-երը իրաւունք ունէին հսկելու արդիւնագործութեան վրա. հետևում էին, որ ապրանքը լաւ լինի և գինը մատչելի. հսկում էին արհեստանոցներում բանւորավարձի և նրանց թւի վրա։ Առանց ց-ի մէջ աշակերտից մինչև վարպետ դառնալը ասելիճանաբար անցնելու, ոչ ոք չէր կարող արհեստաւոր դառնալ։ Ց-երը պայքարում էին մի կողմից աւատատիրութեան դէմ, իսկ միւս կողմից խոշոր վաճառականութեան։ Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութիւնից յետոյ, արհեստի ազատութեան հաչակումով ց-ների կազմակերպութիւնը քայքայուեց և կորցրեց իր ուժը։

Ցէմէնտ (լատ.), կրային բաղադրութեան մի տեսակը, որ գործ է ածւում շինութիւնների մէջ քարեր և աղիւսներ ամուր միացնելու համար։

Ցէլինտուզ (գերմ.), ոսկեմղիները և գինքեր պահելու համար յատկացրած շէնք։

Ցէնզ (լատ.) իրաւունք, արտօնութիւն։—*Ընտրական ցէնզ*, քաղաքական (նոյնպէս և մասնաւոր) հաստատութիւնների մէջ ընտրելու և ընտրելու իրաւունք ունենալու համար պետական օրէնքով պահանջուող որոշ պայմաններ. կամ որոշ տարիք, օրինակ 25—30 տարիքի ց. կամ կալւածական ց., որոշ արժանաւորութեամբ անշարժ կայք. կամ կրթական ց., միջնակարգ կամ բարձրագոյն կրթութիւն և այլն։

Ցէնզուրա (լատ.), դրաքննութիւն. հսկողութիւն մամուլի վրա, որ չընդհատակեայ օրէնքով չըթոյլատրուած գրաւածքներ։ Նախնական ցէնզուրայով ձեռագրները նախապէս ներկայացնում են *ցէնզօրին*, որը և կարող է արգիլել նրանց տպագրութիւնը. իսկ պատժական ցէնզուրան գրաւում է հրատարակութիւնը և դատ է սկսում հեղինակի և հրատարակչի դէմ, առանց նախապէս ձեռագիրը նայած լինելու, եթէ հակաօրինական բան է գտնում տպագրուածի մէջ։—Ֆրանսիայում ց. դրամական պատիժ է, որին ենթարկւում են պատասխանատու անձանց ներկայացնելով մի ամսական ռօճիկի կէսից։

Ցէնզուրական, թոյլատրելի, *անցէնզուր խօսք*, անպարկեշտ, *անթոյլատրելի խօսք*։—*Ցէնզուրական կօմիտէներ* Ռուսաստանում հաստատութիւններ են, որոնք պարտականութիւն ունին հետևելու մամուլին և թոյլատրելու կամ արգիլելու արտասահմանից ներմուծած գրականութիւնը։

Ցէնզօր (լատ.), գրաքննիչ. պետական մի պաշտօնեայ, որ հսկում է գրականութեան վրա և իրաւունք ունի որոշ կատորների կամ գրւածքների հրատարակութիւնը արգելել։

Ցէնտ, Հիւսիսային Ամերիկայի Մ. Նահանգների դրամական ամենափոքր միաւորը (100 *ցէնտ*=մէկ դոլար).=2 կոպէկ 5½ սանտիմ։

Ցէնտաւր տես *կէնտաւր*։

Ցէնտիար տես *ար*։

Ցէնտիգրամ տես *գրամ*։

Ցէնտիլիտր տես *լիտր*։

Ցէնտիմէտր տես *մէտր*։

Ցէնտնէր (լատ.), = 100 ֆունտ = 50 կիլոգրամ։

Ցէնտուրիա (լատ.), տարեւրջան. հին հռոմէական զօրքի վաշտ, որ կազմած էր 100 գինուորից։ 60 ց. բազկացնում էին մի լեգիօն։—Հռոմէական ժողովրդի տարաբաժանումներ, հիմնուած անտեսական ցէնզի վրա, որի համեմատ ձայնաւորութիւն էր լինում։

Ցէնտուրիօն (լատ.), հին հռոմէական զօրքի տարեբաժան. *ցէնտուրիայի պետ*։

Ցէնտր (լատ.), կէնտրն։—Պատմէնեանների պատգամաւորների այն մասը, որ իր հայեացքներով միջին տեղն է գրաւում ձախակողմեան և աջակողմեան խմբերի մէջ և աւելորդ վճռող նշանակութիւն ունի քւարկութիւնների ժամանակ, նայած, թէ որ թևին է միանում։—Ց. կամ *ցէնտրում* կոչւում է մասնաւորապէս Գերմանիայի Ռայխստագի կաթոլիկ կուսակցութիւնը, հիմնուած 1871 թւին. բացի մասնաւորապէս կաթոլիկ եկեղեցական շահերը պաշտպանելուց, նա միևնոյն չափով աջակցում է կառավարութեան կղերական, պատժադիմման և ազգերային քաղաքականութեան, թէև երբեմն էլ հարկադրւած է լինում աշխատաւորական շահերին ծառայել գլխաւորապէս օգիտալական բարենորոգումներով։ Իր հիմնարկութեան օրից միշտ ղեկավարել է Ռայխստագի ամենաժիժ կուսակցութիւնը, միայն 1911 թւի ընտրութիւններին թւականապէս յետ մնաց սոցիալդեմօկրատներից։

Ցէնտրալ, կենտրոնական։

Ցէնտրալիզացիա (ֆր.), կենտրոնացում։ Զօտուին պետական կեանքի բոլոր գործառնութիւնները՝ օրէնսդրութիւն, վարչութիւն, դատավարութիւն կենտրոնացնել մի իշխանութեան կամ մի անհատի ձեռքը, որից ըղիւկով ղրանք պարտաւորւել են դառնում պետութեան բոլոր մասերի համար։ Հակառակ *դէցէնտրալիզացիայի*—տպավիտրոնացման։—ց. ձգտում է ոչ մի ինքնավարութիւն չը տալ պետութեան մասերին կամ համայնքներին. բոլոր օրէնքները ըղխում են կենտրոնից, բոլոր կարգադրութիւնները լինում են անհակիրճ և ամեն մի ձեռնարկութեան համար թոյլատրութիւն առաջւում է կենտրոնական իշխանութիւնից։ Տես նաև *դէցէնտրալիզացիա*։

Ցէնտրալիզմ, կենտրոնականութիւն. կենտրոնացման ձգտող ուղղութիւն։—*Ցէնտրալիզացիայի* վրա հիմնուած պետական կազմ։

Ցէնտրիֆուգալ (լատ.), կենտրոնախոյս։

Ցէնտրում տես *ցէնտր*։

Ցէնտրօֆուգ տես *սէպարատոր* (ապրպատ)։

Ցէսարևիչ (լատ. ռուս.), Ռուսաստանի գահաժառանգի տիտղոսը։—*Ցէսարևնա* (լատ. ռուս.), ցէսարևիչի տիտղոսը։

Ցէրբէր, յոյն դիցաբանութեան մէջ՝ դժոխքի դուռն պահապան շունը, բազմաթիւ աչքերով, որի բաշը և պոչը օձերից էին։—*Խիստ, դաժան ցերբերոսի պէս*։

Ցէրէրալ (լատ.), ուղղագիծ։

Ցէրէմօնիա, արարողութիւն, ծէս, ծիսակատարութիւն. եկեղեցական հանդէս։—*Ամաչկոտութիւն, կոտրատուել, «նազ ու տուզ»*։

Ցէրէմօնիալ (լատ.), ծիսական։—*Եկեղեցական և պալատական հանդէսների ժամանակ ընդունուած ծիսական սովորութիւնները*։

Յէրէմօնիմայատէր, արարողապետ, պաշտօնեայ, որ արքունիքում և եկեղեցում ծէսերի և արարողութիւնների վրա է հսկում և նրանց դեկավարում։

Յէրէրա, երկրագործութեան առաւածուհին լատինացոց մէջ, որի յիշատակը Հռոմում իւրաքանչիւր տարի տօնում էր խորհրդաւոր հանդէսներով։ Յունաց Դեմետրա։

Յէրտիֆիկատ (լատ.), սերտիֆիկա (իտ.), վկայագիր։

Յէֆալիտ (յուն.), գլխի ուղղի բորբոքում։

Յէֆալօմէտր (յուն.), գանգաչափ, գլխաչափ։ Գլխի արամադիծը չափելու գործիք։

Յիգան (տուս.), գնչու։—*Յիգանկա*, գնչուհի։

Յիզար, սիզար (իտ.), ծխախոտի աւերներից ոլորած գլանակներ ծխելու համար։—*Յիգարէտա, փոքրիկ ցիգար, գլանակ. «պապիրոս»։*

Յիզալպեան, յայսկոյս ալպեան. Ալպեան լեռների այս կողմը ընկած։

Յիլիոդր (լատ.), գլան. գլանաձև մարմին երկրաչափութեան մէջ։—Սև մետաքսէ գլխարկ գլանի ձևով, որ եւրոպացիք ծածկում են հանդիսաւոր դէպքերում։

Յիկլ (յուն.), շրջան. ժամանակաշրջան, որից յետոյ միևնոյն երևոյթները նոյն կարգով կրկնւում են։

Յիկլիտա, երկանիւ հնծանւաւոր։

Յիկլօդրօմ տես *վէլօդրօմ*։

Յիկլօն (յուն.), փոթորկի մի տեսակը, որը արագ պտոյտներ է գործում. ամպուռոյց։

Յիկլօպները կամ *կիկլօպները* յոյն դիցարանութեան մէջ միականի հսկաներ էին, որոնք Իպիտաների համար կայծակներ էին պատրաստում։ Նրանց անունը մի կլոր աչք ճակատի մէջ ունէր. ճակատաչք, միականի։

Յիկօրիյ (լատ.), մի տեսակ բոյս է, որի արմատը բուսում են և տուրճի տեղ կամ նրա հետ խառը գործ ածում։

Յիմբալ (գերմ.), երաժշտական գործիք է. արկղ, վրան մետաղէ լարեր ձգած, որոնց հարուածում են ձողերով և նւագում։

Յինազ, ընդախառն, ընդացաւ. հրեանդութիւն է, որի արատաչաութիւնները են ընդհարքի փափկելը և նեխելը, ոտերի ուռչելը, դէմքի հոգպղձն արատաչաութիւնը և ցաւեր մէջքում և կրծքում. պատճառն է լինում անբաւարար անունդը, խոնաւ բնակարանը և մարմնական շարժուձևերի բացակայութիւնը։

Յինիզմ (յուն.), շնականութիւն. Անամօթութիւն, անպատկառութիւն. բացակայութիւն յարգանքի դէպի սրբութիւնը և առհասարակ դէպի շրջապատը։ Տես նաև *ցինիկներ*։

Յինիկներ կամ *կինիկեան փիլիսոփաներ*, կոչւում էր հին յունաստանում մի փիլիսոփայական դպրոց, որ հիմնուեց 380 թւին Ք. ա. Անտիսթենէսի ձեռքով և իր զարգացման հասաւ նրա աշակերտ Դիոգինէսի ձեռքով։ *Յինիկները* (շնականները, շնակեացները) արհամարհում էին ամեն բան, ինչ որ անհրաժեշտ կարիքից դուրս էր. պարկեշտութիւն, բարքեր, արհեստ, գիտութիւն նրանց համար ոչինչ էր, իսկ ամենից բարձր՝ առաքինութիւնը։

Յինիկական, ցինիկ, անպատկառ, անամօթ։

Յինկ (գերմ.), կապտաւուն սպիտակ մետաղ է, որ համարեա չի ժանգոտուում. նրանից պատրաստում են այլևայլ առնօթներ և նրանով ծածկում են կառներ։

Յինկօգրաֆիա (գերմ. յուն.), ցինկի տախտակի վրա տպագրելու պատկերների կոպտագոյն պատրաստելը. պատկերը լուսանկարւում է ց. տախտակի վրա, ապա դանազան քիմիական նրբութիւններով նրա որոշ մասերը մաշեցնում են և առանում են կլինշէ։

Յիսաոպնա (լատ.), ջրամբար ջրհոր։ Սուրբ գրքերում աւազան, որ ժողովում են անձրևաջուրը։—Յատուկ պատրաստած վազոն ջրի և նաւթի համար։

Յիվիլ, (լատ.) քաղաքացի. քաղաքացիական։ Քաղաքացիական հաղուստ հակադրած զինուորական և պաշտօնեական։

Յիվիլիզացիա, (լատ.) քաղաքակրթութիւն։ Մարդ անհատի և մարդկային հասարակութեան կեանքի և յարաբերութեան գիտակցական ազնւացումը, բարձրացումը, լաւացումը։ Գիտակցական ձգտումը դէպի մարդկային յարաբերութիւնների ազնւացումը այն կետն է որ ց. զանազանում է վալտաւրայից, (մշակոյթից) որտեղ յառաջադիմութիւնը և ազնւացումը տեղի է ունենում ինքնին, առանց գիտակցական ձգտման իրրև հետեւանք մարդի և բնութեան ուժերի պայքարի։ Ց., իբրև վիճակ, հանդիսանում է գումարը գիտակցական և անգիտակցական յառաջադիմական ձեռք բերումների, որը նրան զանազանում է մարդկութեան նախկին վայրենի և բարբարոսական դրութիւնից։

Յիվիլիզատօր քաղաքակրթող, քաղաքակրթութիւն տարածող։

Յիվիլիստ, քաղաքացիական իրաւունքի գիտակաւ հմտալատ։ Այդ լրաւունքը ուսումնասիրող կամ դրա մասնագէտ։

Յիվիլ վիստ (լատ.), միապետական պետութիւնների հեծմատացոյցի (բիւլլէի) այն մասը, որ նշանակած է քաղաքացրի և նրա ընտանիքի ծախսերի համար և պատկան է նրա իրաւունքի տակ իւր դիտումների համեմատ անսահման և անաբեղ գործադրութեան համար։ Ց-ը գոյանում է պետութեան ընդհանուր եկամուտներից։

Յիտաղէլ (լատ.), վաքրիկ ամրոց մի քաղաքի մօտ։—*Մէջնաբերդ*։

Յիտատ (լատ.), քարտուղ, վկայութիւն. մի գրուածքից բերուած կտոր մի միտք հիմնաւորելու, ապացուցելու համար։

Յիտրա (իտալ.), քնարակերպ նուագարան, 20—30 մետաղեայ լարերով, որոնց հնչեցնում են յատուկ մատնոցներով։

Յիտրօն (լատ.), կիտրան, լիմոն։—*Նարնջագեղ մի պտուղ*։—*Յիտրօնատ*, այդ պտուղի կեղեւից պատրաստած շաքարեղէն։

Յիրկ (լատ.), կրկէս, հին Հռոմում մի երկայնաձև բոլորակ մեծ հրապարակ, ուր տեղի էին ունենում մեծ նրկայացումներ։ Այժմ ց. կոչւում է նոյնանման հաստատութիւնը, ուր գլխաւորապէս վարժեցրած կենդանիներ են խաղացնում։

Յիրկուլ (լատ.), Կարկին. երկհիւղ գործիք, որով կանոնաւոր շրջագծեր են գծում։

Յիրկուլեար (լատ.), շրջարանական. թուղթ կամ գրութիւն, որ ուղարկւում է կենտրոնական վարչութիւնից և բոլոր առընթերեալ պաշտօնեաների համար պարտաւորիչ կարգագրութիւններ է պարունակում։

Ցիրկուլացիոն, շրջանառութիւն։ Հեղուկի, դրամի, գաղափարների և այլն շրջագայութիւնը, որոնք մի տեղից սկսելով դարձեալ նոյն տեղն է դառնում, ինչպէս արեան շրջանառութիւնը կենդանական մարմնի մէջ։

Ցիցերօ, տպարանական տառերի մի տեսակը, միջակ մեծութեամբ. այդպէս է կոչւում, որովհետև առաջին անգամ գործածւեց Ցիցերօնի (Կիկերոնի) նամակների տպագրութեան ժամանակ 1467 թ. Հռոմում։

Ցիֆէրբլատ (գերմ.), ժամացոյցի երեսի այն մասը, որտեղ շրջանաձև դասաւորւած են ժամանակի բաժանումները ցոյց տւող թւերը և նշանները։

Ցիֆը (արաբ. գերմ.), թւանշան։

Ցիսրա (վրաց.), թղթախաղի մի տեսակը։

Ցուգ (գերմ.), կաւէի լծւածք, երբ միքանի ձի զոյգ-զոյգ կամ կէնդ-կէնդ լծւած են իրար յետևից։

Ցուկատ (իտալ.), շաքարով եփած և այդպէս չորացրած պտուղ կամ պտուղի կեղև։

Ցուսիմա, եպաօնական Արևելքի մի կղզու անունն է, որի մօտ 1905 թւի մայիսի 14-ին եպաօնացիները մասամբ խորտակեցին և մասամբ գերի առան ռուսաց նաւատորմիղը։ Այդ անունով կոչւում է որևէ վերջնական խորտակում, պարտութիւն։

Ցուինգլիանիզմ, Ուլրիխ Ցւինգլիի բարենորոգչական ուսմունքը։

Ցւինգլիանիստներ, հետևողներ Ցւրիխի բողոքական բարենորոգիչ Ցւինգլիի, որը դաւեց կաթոլիկութիւնից 1516 թւին, 8. տարբերւում են լուտերականներից իրենց աւելի արմատական ուսմունքով, միջոցում են հաղորդութեան և մկրտութեան խորհուրդը և դրանք համարում են միայն ձէս։

Ցօկօլ (իտալ.), պատի այն մասը, որ սկսւում է անմիջապէս հողի մակերևոյթից և կանուսցած է լինում սովորաբար պատի ընդհանուր հաստութիւնից աւելի լայն, միաժամանակ կարծր, խոնաւութիւն չը ծծող նիւթից։

Ցօլֆէրսայն, ցօլֆերլյն, (պեր.) մաքսային միութիւն։ Միքանի անկախ պետութիւնների մաքսային դաշնադրութիւնը, ունենալ մի ընդհանուր մաքսային օրէնք թէ իրենց արտահանութեան և ներմուծման համար արտասահմանի հետ և թէ տպրանքների փոխադրութեան համար իրար մէջ։ —Մանաւորապէս ց. կոչւում է 1834 թւին գերմանական պետութիւնների մաքսային դաշնադրութիւնը, որը մի տեսակ նախապատրաստութիւն եղաւ տպագայ միացեալ գերմ. կայսրութեան առաջացման համար։

Փ.

Փաղիշահ (պարսկ.), թագաւոր. արքայ։ Տաճկաց սուլթանի տիտղոսը։

Փաղլեմէս (յուն.), գիանախնձոր։

Փաղլոդի (թուրք.), ազմուկ, ժխոր։

Փաղլաղ (թուրք.), պատռւած, պայթած։

Փալախա տես փալավա։

Փալամաշիշ լինել (թուրք.), պայթել։

Փալան (թուրք.), համեմ։ Փալանել, փալանւած, և այլն։ —Փալանդուզ, համեմատարծ։

Փալանգ, փալանգ (պարսկ.) վագր։

Փալաս. կապերտի մի տեսակը։—Փ. փուլաս։

Փախլաւա (թուրք.), պրամանկիւն։—խմորեղէնի մի տեսակը, որը կտրատւում է պրամանկիւնի, շեղանկիւնի ձևով։

Փակէմ տես պակէտ։

Փանդեան (պարսկ.), ըմբիշ, գօտեմարտիկ։ Լաթախազ։

Փանդիզ (պարսկ.), ժուժկալութիւն։—Բժշկի խորհրդով որոշ կերակուրների գործածութիւնից գերծմնալը. դիէտա։

Փայ (թուրք.), մաս, բաժին։ —Բաժնետոմս. տես ակցիա։

Փայդա տես փայդա։

Փանարամէ, պարսկական դրամ=10 շահի, այսինքն ½ դռան=9 կոպէկ=24 ասնտիմ։

Փանայիր, փանահէր (թուրք.), տօղավաճառ։

Փանջա, փանչա (պարսկ.), կօշիկի կարկատան։

Փանջարա (թուրք.), լուսամուտ, պատուհան։

Փաշա (պարսկ.), բարձրաստիճան անձանց տիտղոս է Թիւրքիայում, գլխաւորապէս զինւորական, բայց յաճախ նաև քաղաքացիական պաշտօնեաներին։ Տրւում է նաև ոչ պաշտօնեաներին։

Փաշալըղ, նահանգապետութիւն Թիւրքիայում. նահանգ։

Փաչա (թուրք.), տոմիկ. Ածուկ. Ոչխարի ոտիկներից եփած մի տեսակ կերակուրխաշ։

Փաւաչա տես փաւաչա։

Փաւշա (թուրք.), կտոր. ճոթեղէն։ — Փաւչալաւիշ անել, կարատել. կտոր-կտոր անել։

Փաւչինել (պարսկ.), գամի ծայրը բթացնել կամ ծռել, որ դուրս չերգայ։

Փաս (թուրք.), ժանդ։ Փասատ, փասատել։

Փաս (ֆր. passe), թղթախաղի մէջ՝ հրաժարումն խաղալուց։

Փասա-փուսա, ունեցած չունեցած. Փ. քաշել, նաւարթել, քաշւել մի տեղից, հեռանալ խուսափելով մի բանից։

Փասոխ (թուրք.), պատեղ։ Տես պասոխլայ։

Փարա (պարսկ.), դրամ։ Թուրքական դրամի ամենափոքր միւութիւն=1/40 գուռուշ։ 20 փարա=4 կոպէկ=11 ասնտիմ, —Սերբիական դրամի փոքր միւութիւն=1 ասնտիմ=1/3 կոպէկ։—Չկան թիվ։

Փարաւօն (եբր.), եգիպտոսի թագաւորների տիտղոսը հին կատակարանում։ — Հիշնօրէն՝ ոտիվան։

Փարգհալ (պարսկ.), կարկին։

Փարդա, փարդա, (պարսկ.), վարագոյր։

Փարիսեցի, հին Հրէաստանում մի կուսակցութիւն կրօնաբարոյական, որ խստութեամբ պահպանում էր արտաքին ծիսակատարութիւնը։ — կեղծաւոր, կեղծ բարեպաշտ։

Փարխաչ, գոյլ։

Փարչ, կաւից շինած աման ջուր խմելու համար։

Փարտա, փոխարէրաբար՝ յոյս։

Փարսաղ, ժդոն, մօտաւորապէս 7 վերստ։ Տես նաև աղաչ։

Փարսազ (թուրք.), շրջանակ, ևզր։

Փարսանի, հրազի թիթեռ։

Փաճի, Հռոմայ Պապը։ Տես պապ, պապիզմ։

Փաթիազ, քահանայ։

Փաթիախ, ոչխարի մորթուց կարած դգակ։ —Փաթիախչի, փաթախ կարող։

Փէզէվէնգ (Թուրք.), կաւաս։

Փէհլիվան տես փահլեւան։

Փէղամբար (արաբ.), պատգամաբեր։ Մարգարէ։

Փէլլուան տես փահլեւան։

Փէշ, քղանցք։

Փէշա, փէշազ (պարսկ.), արհեստ։

Փէշաթեար (պարսկ.), արհեստաւոր։

Փէշին (պարսկ.), կանխիկ։

Փէշկիր (պարսկ.), անձեռոց. երեսսրբիչ։ Ղէնջակ։

Փէշտամալ (պարսկ.), բազնախի զինջակ։

Փէշքէշ, փէշքեաշ (պարսկ.)։ ընծայ, նուէր, պարգեւ։

Փէչ.(ռուս. печь), վառարան։

Փէչատ (ռուս. печать), կնիք, դրօշմ։

Փէտոիլ տես փատոիլ։

Փէրի (պարսկ.), ուրուական. պարիկ։ Յաւերժահարս, ջրակոյս։ Պարսկական հաւատալիքով՝ քնքոյշ, սիրելի արարածներ. որոնք մարդկանց համար պահապան հրեշտակ են։

Փէրուզա տես փիրուզա։

Փէրուշան (պարսկ.), խեղճ, թշուառ։

Փէրուշան, կանանց գլխապարդի մի մասը՝ մարգարտաշար, որ կախուում է քունքերից։

Փըլան-փատան, Փըլան-փատան, այս ու այն, այսինչ ու այնինչ։

Փըռան, փըլօվ (Թուրք.), բրնձով եփած արեւելեան կերակուր, որը ուտում են այլեայլ յաւելուածներով։ Դարու փլաւ, մրգեղէնով համեմած փլաւ։ Եղինձ։

Փընթի (Թուրք.), անպէտք։ ախմաք։ Գձուձ, զզուելի։

Փըշտով, տարմանակ։

Փըռանգստան, Ֆրանգստան, Ֆրանսիա, կամ առհասարակ Եւրոպա։

Փըրնըչի, փոխ մէջ հայ թըխող։

Փրոմ, բոզ, սրիօտէտանոց բառի աղաւաղումն է, բոզոքանոց։

Փրատա, Ֆրատըդ, պիտակ։

Փհանդազ անել, մի բան մէկի առքեսի տակ փոկել։

Փհատա (պարսկ.), յետխոհեմ։ Փոխարէրարար՝ բոբիկ, անտիդակի, բան չը գիտեցող։

Փհլաւան, սանդուղք, քարից կամ փայտից, որ հաստատուն է և ոչ շարժական։ Տես նարդըւան։

Փիլիչ (Թուրք.), վառեակ։

Փիլիսոփայութիւն (յուն.)։ իմաստասիրութիւն։ մարդկային մարի այն տարրը, որը ոչ պիտութիւն է, ոչ կրօն, բայց կ՚ի մի է ամփոփում բոլոր պիտութիւնների վերջնական արդիւնքները նրանց մի ներդաշնակ համակարգի է վերածում և դրանցից կազմում է մի ամրողջական աշխարհահայեացք, որը բացատրում է տիեզերական բոլոր երեւոյթները մի սկզբունքով և մի տեսակէտից։ Դրանով զբաղուղը և սեփական ինքնուրոյն համակարգեր առաջադրողը կոչուում է փիլիսոփա։ —Փիլիսոփայական կամ իմաստութեան քար, տես ալքիմիա։

Փիյազա տես փիդազա։

Փինաչի. հնակարկատ, հին կօշիկներ կարկատող։

Փի՛շտ,փիշտա՛.փիստ (Թուրք), կաւոր հաստիկներ. ձայնարկութիւն։

Փիս (Թուրք.), վատ. անպիտան, կեղտոտ։

Փիր (պարսկ.), սրբութիւն։ Սկզբնապատճառ. դլիաւոր,ծեր։

Փիրուզա (պարսկ.), կապոյտ գոյնով թանկագին քար։ Փէրուզակ քար։

Փիրփիրի (Թուրք.), գձուձ, ողորմելի. ցնցոտիապատ։

Փիւնիկ, արեգակնահաւ. հրահաւ. եգիպտական մի առասպելական թռչուն, որ 500 տարի ապրում է, ապա իր իսկ պատրաստած խարոյկի վրա այրուելով և ապա իր մոխրի միջից երիտասարդացած կրկին յարութիւն է առնում։

Փիւսկիլ (Թուրք.), ծոպ. փընջակ։

Փի՛ֆ, գարշահոտութիւնից դղրդի ձայնարկութիւն։

Փուդ, արաւ։

Փուլմ տես պուդ։

Փուլթա, փիղա, բազնախի զինջակ։

Փուլ (Թուրք.), փող, դրամ։— Վահանակ. սպիտակ կամ դեղին մետաղից դրամաձև դարդարանք։ — Նամակագրօշմ։ — Ձկան թեփ։ — Արգունալ փուլի։ խնդրագրի դրօշմ։

Փունջ՝ ազաւաղած է, տես պունչ։

Փուշի, մետաքսէ գլխի թաշկինակ։

Փուռ, յատուկ ձեւի հնոց հաց թխելու համար։

Փուստա տես փըստա։

Փուրուզա տես փիրուզա։

Փոխլիական գլխարկ,կարմիր գլխարկ, որի վերի մասը կախուած էր ճակատի վրա. այս գլխարկը Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ համարուում էր նշանաբան ազատութեան։

Փողրաճ, կապալ։—Փողրաճչի կապալառու։ Տես պաղրատուր։

Փոթին (Փր. Թուրք.), կօշիկ։

Փօլատ, պողպատ։

Փօլիս, պօլից բառն է, ոստիկան։

Փօլիս միւդիրի (տաճկ.), ոստիկանապետ։

Փօլիցա, փօլիցաճի տես բօլիցաճիութիւն։

Փօխան, վարձիք։

Փօշման (պարսկ.), զղջացած։ Ափսոսանք։ Փօշմանել, զղջալ։

Փօշտ, փօստ, փոստ տես պօստ։

Փօստ, մորթի։

Փօրթուգալ (իտալ.), նարինջ։

Ք.

Քա... տես քնա... (մի շարք բառեր արեւելեան լեզուներից առած գործ են ածուում երկու տեսակն էլ. օր. բարին և քնարին, բարեան, քնարեան և այլն)։

Քաֆան (Թաթար.), մօնղոլական իշխանների տիտղոս։

Քաֆան (արաբ.), նուէրը վէճ գործածք։

Քաֆիրա, գաֆիզա, կանացի վերնազգեստի մի տեսակը, թաւշից, մորթէ երիզներով, հագնում են շրջազգեստի վրից։

Քահրան (արաբ.), բարձրաձայն ծիծաղ։

Քալանթար, հին սպառազինութիւն շղթայահիւս շապկի կերպարանքով։

Քամբախ, դժբախտ։

Քամէլէօն, խամէլէօն (յուն.),

խլեզի նման մի կենդանի է, որը իր բաց կանաչ գոյնը յանկարծ փոխում է փոխադրութեան ատեն. ասոնք են փոփոխական, իրենց համազմանքներուն անհատական մարդիկ։

Բնո, խուբ։

Բնարակտէր և այլն տես խարակտէր։

Բնարանտին տես կարանտին։

Բնարգուզար (պարսկ.), Պարսկաստանեայ արուաքին գործոց նախարարութեան ներկայացուցիչ պաշտօնեայ է. որ յատուկ պարտաւորութիւն ունի քրիստոնեաներուն գործերը նայելու քրիստոնեաներուն դատաւոր։

Բնարա, կարտ, տոմս. այցեհատոմս։

Բնաւգիր տես բանիգիր։

Բնաթաս, գիւղացոց հաակացողութեամբ մի հատ է, որ բոլորովին մերկ տանիքը դուրս է եկել և քաւթառ քոսի է դառել. գրան ասում են և մարդագել. նա փորում է նոր գերեզմանները և ուտում մեռելի միսը, կամ թէ մռնում գիշերները տները և երեխայք գողանում։ Ամէն մի չահել կնամարդ, եթէ մերկացած տանից ոտք դուրս դնի, կը գտնայ քաւթառ, որ ասել է բորենի։ (Պ. Պօղոսեան. Կուսածադիկ)։—Բորենի։—Անատամ պառաւ։

Բանի (պարսկ.), փրփուր։—Բ. ու քրտինք մտած, քրանած ու փրփրած. խիստ ճիգեր գործադրող—Բանի, նոյնն է։—Բանիզիր, քաւկիր, քեաֆկիր, ծակոտկինաւոր մեծ շերեփ կիրակուբի փրփուրը քաշելու համար։

Բաօս (յուն.), այսպէս անուանում էին աշխարհի նախնական վիճակը մի շարք յոյն մատենագրներ և պատկերացնում էին իբրև անկազմ, խառնափընթոր, չկանոնաւորուած մի մի գանկուած։ Հակառակը կօսմօս։—Բաօսային, խաօտիկ, անկիրթարան, անձն, խառնափնթոր։

Բնարար (պարսկ.), խորտուած։

Բնարին (արաբ.), ամուսնութիւն մահմետականների։

Բնազար (պարսկ.), ժանդաչուբ. բոլոր ածների թիթու։

Բնաման տես բամման։

Բնամիր (արաբ.), գրագիր, քարտուղար։—Բարձրիչ։

Բնալ (պարսկ.), գոնջ. գոնջութիւն։

Բնալազ, խորէութիւն, փարձանք։

Բնալաշ (Թուրք.), գոնջ։ կըտրիճ։

Բնալբաշի (Թուրք.), մահմետական, որ ուխտ է գնացել Հուսէյնի գերեզմանին Քրբելայի Բնալբաշայ քաղաքը։

Բնալլա (պարսկ.), գանգ, գլուխ—Բնալլա-փաչա, անասունէ դլխից և ոտերից պատրաստած կերակուր։—Բանլլազեօզ, ճակատաջր, հատաջր. ասում է նաև Թոփխանեայ։ Ցիկլօպ։—Գործի մէջ անպէտք, որ իր աջլիը չի նայում։

Բնալիաթին (արաբ.), աքցան. ունելի։

Բնահլան (պարսկ.), արագավազ ձի. նժոյգ։

Բնահրէզ, ջրի ճանապարհ։

Բնահրիքար (պարսկ.), սաթ։

Բնամանդ, բնամիլ, (արաբ.), հասուն, կատարեալ. խելացի, քաղաքավարի։—Վարդեան, ճարտար։

Բնարմանի, բնարմանէ (պարսկ.), Չուխակ։

Բնանար (պարսկ.), կտոր, գօտի։

Բնայլան տես բնահլան։

Բնանար (պարսկ.), նպոյր, եղերք։

Բնանդիր, խոկ, պարան։—Բնանդրազ, լարախաղաց։

Բնաշխա (պարսկ.), երանելի։

Բնաշխուլ, կրկոսկան ընկալի կնդից շինած անօթ, որ գէրվիշները ուսից կախում են և մէջը ողորմութիւն են ժողովում։

Բնաչալ, ճաղատ. գլուխը վէրքոտ։

Բնաչա (պարսկ.), հղի խոր ատան, որով գինի և ջուր են խմում. նաև կերակրի համար։

Բնաչալ (արաբ.), առուտուրի դպարտեմ։

Բնասիբ (արաբ.), ապրատ. չունևոր։—Բ.-քիսութ, ապրատներ, մուրացիկներ։

Բնաստամպ տալ, անասունը յանձնել մկկին, որը նրանից օգտւում է և նրա արդիւնքից (կաթ, բուրդ և այլն) բաժին է հանում տիրոջը։

Բնաստանա (Թուրք.), շապնակ։

Բնար (պարսկ.), շահ։—Ներգործութիւն։

Բնարաստա (Թուրք.), ատաղձ։

Բնարգան (պարսկ.), ասեղնագործելու ւեզան, կարկան։

Բնարխանա (պարսկ.), դարձարան։—Անատակնոց։

Բնարուան (պարսկ.), կարաւան։—Բնարուանրաշի, կարաւանդապետ։

Բնարսիճ (Թուրք.), անեփ ապիւս։

Բնաչան, ամայի դաշտ։

Բնաւրան տես բնարուան։

Բնանիանագ (Թուրք.), Թիթեռնիկ։

Բնանքիլ (արաբ.), խոզպոլիք։

Բնանֆ և այլն տես բամֆ։

Բնանջուր, անհատատ. անգործ։—Բանջուր։

Բնրատան տես բնատան։

Բնօ... տես քօ...

Բնօզ (Թուրք.), խարտիկ կըրակ։—Մախիր։

Բնօմակ (Թուրք.), ձեռ։

Բնօմուզ (Թուրք.), կռնգռ։ Պատժական մի գործիք։—Արձանագրութեան մայր մատեան։

Բնօխտա, բշնա, (պարսկ. բնանդիատա), գիւղապետ, գիւղական տանուտէր։ Թաղապետ։

Բնօմակ, օգնական, օգնութիւն։

Բնօմար (Թուրք.), ածուխ։—Բնօմարչի, ածխագործ, ածխավաճառ։

Բնօշա (պարսկ.), անկիւն։—Բ.-բաշխակ, ծակ ու ծուկ, բոլոր անկիւնները։

Բնօշկ (պարսկ.), գրասանոց. հովանոց։ Ապարանք. պալատ։

Բնօտ (պարսկ.), կոյր։—Բնօտբնօտլնա, կուրծրէն։—Բնօտաղաղլնա, դժրաղդաբար. հակառակի պէս։

Բնօտա (պարսկ.), անմօքաւ։

Բնօտապա (պարսկ.), սեկ, կաշի։

Բնօրիա (Թուրք.), մատղաշ։ Երեխայ։...

Բնօփակ (Թուրք.), գամփռ շուն։ Անատրպական ածականէ։—Բնօփայօղլի, շանտղի։

Բնօր (Թուրք.), արմատ։

Բէ, կէ (Ֆր.), քարափ. տայտաակ գետափ կամ ծովափ։

Բէդխուդա, բնանդխուդա (պարսկ.), գիւղապետ. տանուտէր։ Գիւղական իշխան, գիւղական դիրքով պատուաւոր մարդիկ։

Բէյէխ, մեռելատաց։

Բէնա տես բնօտա։

Բէյանի, անտես, կատաղատրական գիւղի կառավարիչ։

Բէյֆ տես բէֆ։

Բէշ (պարսկ.), կօսն։

Բէշիշ, քանանայ։

Բէջա (Թուրք.), Թագիր։

Քէօ... տես քեօ... և քօ...

Քէֆ (արաբ.), հաճոյք, զուարճութիւն, ուրախութիւն։ *Քէնջոյք։ Քէֆ անել*—Որպիսութիւն, առողջութիւն, քէֆն ու հալը հարցնել։ *Քէֆ անալ*, որպիսութիւն, կարգութիւն—*Քէֆ քօր*, տրամադրութիւնը լաւ, զուարճ։ Բարեկեցիկ։ Գինովի։

Քըլէղ տես քըլէղ։

Քրքրել տես բիւֆտր։

Քի (պարսկ.), թէ, որ։

Քիբրիթ (արաբ.), ծուխկի։

Քիլմար (արաբ.), գլուխ, մատուռ։ — *Կուբան։* — *Աշուղների լեզուով Աստուածաշունչ։* — *Քիթաբիչի*, գրավաճառ։

Քիլա, *քիլէ*, *դրեհ.* հացահատիկի չափ է Թուրքիայում = 16 լիտր։ — Հողի չափ, որի վրա ցանւում է մի քիլա ցորեն—կ. Պօլսի *ը-ն*=35, 27 լիտր։

Քիլար (պարսկ.), շտեմարան։ *Քիլարջի*, շտեմարանապետ։ *Սուլթանի մառանապետ։*

Քիլօ... տես կիլօ...

Քիմիա, *խիմիա* (յուն.), գիտութիւն, որ զբաղւում է պարզ մարմիններով և նրանց միացութիւններով։ Մարմինների ներքին յատկութիւնների ուսումնասիրութիւնը և նրանցում փոփոխութիւն առաջ բերելը *ք-ի* առարկան։ Նա ցոյց է տւել, որ տիեզերքի բոլոր մարմինները բաղկացած են մօտ 80 պարզ մարմիններից, որոնք և կոչւում են տարր—*էլէմէնտ*։ — *Քիմիական*, նեբքին միացութիւնների և փոփոխութիւնների վրա հիմնուած։ — *Քիմիկոս*, քիմիայի մասնագէտ։

Քիմէո տես խիմէբա։

Քինա, *քինա-քինա*, համանուն ծառից ստացւող անպոյն բիւրեղակերպ նիւթ է, խիստ դառը համով որ գործ է ածւում իբրև միջոց ջերմաւանդի դէմ։

Քիշմիշի (թուրք.), խաղողի մի տեսակ անհատ քաղցր տեսակը, մանր և առանց կորիզի։ Դրա չորացրածը կոչւում է *քիշմիշ։*

Քիշմիր տես կաշմիր։

Քիսա (պարսկ.), քսակ՝ դրամի, ծխախոտի և այլն։ Կաշա կտորից կարած ձեռնոցաձև քսակ, որով բազանիսներում մարմինը շփում են ապար հանելու համար։—*Քիսաչի*, քսակներ կարող և ծախող արհեստաւոր։—*Քիսա քաշել*, *քիսայով մարմինը շփել*—500 դրամով մի գումարը Թիւրքիայում նոյնպէս կոչւում է *ք-։*

Քիրա տես քէհե։—*Քիրայի*, վարձակալ։

Քիրազ, *գիլաս* (թուրք.), կեռաս։

Քիրաճ (թուրք.), կեր։

Քիրաժիլ (յուն. թուրք.), կղմինդր, աղիւս։

Քիւ... տես քու...

Քիւլ, մոխիր։—*Քիւլրատան*, հովիտների պատրաստած հսկայ խորոված մոխրի կամ կասկարայի վրա։

Քիւլաշ, հնձած բայց դեռ ևս չը ծեծած ցորեն։

Քիւլֆամ, գերդաստան, ընտանիք։

Քիւրր (թուրք.), մուշտակ։

Քիւրքիւմի (թուրք.), ծծումբ։

Քիւֆուր (արաբ.), ք. *քեաֆար*, հայհոյանք։

Քիւֆտա տես քուֆտա։

Քիօսկ, *կիօսկ* (թուրք.), արևելեան ոճով կառուցած թեթև փայտէ շէնք ամեն կողմից բաց, կամ ապակեպատ՝ լրագիր, զովարար խմիչք և այլ թեթև բաներ ծախելու համար։

Քլիկ տես կլիկա։

Քլիսպ տես կլուբ։

Քլօր և այլն տես խլօր...

Քու... տես քիւ...

Քումաշ հանել, կարճել. վերջացնել։

Քունջ, *ը. ու արուեստ*, անկիւն. ծածուկ տեղ։

Քուչա, փողոց։

Քուրա, բոլ. հնոց. ամանդէն թրծելու մեծ փուռ։

Քուրսի, նստարան։—Բառակուսի ցածր տեղան, որ դնում են արդէն հանգած, բայց դեռ տաք խոռի վրա, վրան վերմակներ և կապիտա ծածկում և ոտքերը տակ գրած նստում են։

Քուրր, մուշտակ։

Քուրսիլի տես քիւրքիւրի։

Քուֆտա (թուրք.), կոլոլակ. ձեծած մսից գնդիկով կերակուր է,

Քահանայ, յոյն փիլիսոփա Սոկրատէսի չար և կռւարար կինը։ Չար կին։

Քահնօկրատիա (յուն.), այլասիրութիւն. օտարների իշխանութիւն։

Քհիլօգրաֆիա (յուն.), փայտագրութիւն, փայտատիպ. տպագրութեան հին ձևը՝ փայտի վրա փորագրած ամբողջ երևաներով, ոչ շարժական տառերով, տպագրութիւն։

Քրէն, վարձ, վարձապին։ Ուրիշի սեփականութիւնը գործածելու այն ձևն է, երբ սեփականատէրը իր մի առարկան (առնասունը, գոմէշը, շէնք, հող) տալիս է ժամանակաւորապէս մի ուրիշին գործածութեան, բայց ոչ նրա արդիւնքից և պատուղներից օգտւելու համար, դրա փոխարէն ստանալով որոշ վարձատրութիւն։ Տես նաև *արէնդ*։

Քրէհդար, վարձակալ։

Քրիստոնեայ-ազգիալ տես անտիսէմիա։

Քրօն... տես խրօն...

Քրօրէ տես կրօկէտ։

Քւ... տես կւ...

Քօ... տես քեօ...

Քօլ, *քուսի*, *թիւսւս*։—*Ք.-ու քօս*, անզէնք խոռ։

Քօլաշ տես քիւլաշ։

Քօլէջ տես կօլէժ։

Քօլէրա տես խօլէրա։

Քօճ, աղաւնի։

Քօմէտա, բոլորը։

Քօշ, ասիական ոտանաւորի մի տեսակը, բաղձակրութիւն, միայն մառերը ծածկած։

Քօչ, *չու*, գաղթ, տեղափոխութիւն. մանաւորապէս՝ թռչող ցեղերի չուն գաշխոյ դէպի տաքը և յետ, իրենց բոլոր անասուններով և ինչքով։—*Քօչար*, *քօչւոր*, *քօչին մանուկգողները*։—*Քօչել*, *չուել*։—*Քօչուբարխանա*, բոլոր ինչքը հաւաքած քօչելու համար։

Քօրեպիսկոպոս, հին Հայաստանում՝ հոգևոր տեսուչ գիւղերի և գաւառների։

Օ.

Օազիս (յուն.), ովասիս. պարարաւայր Աֆրիկայի աւազոտ անապատներում, որը ունի ջուր և բուսականութիւն և մի տեսակ կղզի է հանդիսանում աւազի ծովի մէջ։

Օբա, վրան. թափառական խաշնարածների վրանապատ բնակատեղին։ Բանակ. համարձակ. վրանարնակների խումբ։

Օբոլուկցիա (լատ.), դատարանական դիպուածութիւն։

Օբէլիսկ (յուն.), հին եգիպտոսում քառանկիւնի սիւն մին-

չև 20 մ/վրկ բարձրութեամբ մի ամբողջ քարից, որի ծայրը վերջանում է քառանկիւնի բուրգով. վրան եգիպտական արձանագրութիւն, հիերօգլիֆ։

Օբեր մանրիկը բառերի սկզբից դրած նշանակում է համապատասխան հասկացողութեան առարը, գերազոյնը և այլն. օր. օբէրպրօկուրօր, օբերկօնդուկտօր։

Օբէրօն, յաւերժահարսերի թագաւորը, Տիտանիայի ամուսինը։

Օբիէկտ (լատ.), առարկայ, որը ենթարկւում է սուբիէկտի ուսումնասիրութեան, դիտողութեան, գործողութեան, և այլն ևնրանից դուրս է։—*Օբիէկտիվ*, առարկայական. անտարբեր, սառը, առանց անձնական դիտումների. անկողմնակալական։—*Օբիէկտիվացիա*, առարկայացումն։—*Օբիէկտիվիզմ*, վերաբերմունքի մէջ սառն,—անանձնական, անկողմնակալական դիրք. անանձնականութիւն։

Օբիէկտիվ (լատ.), այն ապակին դիտակների, լուսանկարչական և այլ գործիքների մէջ, որի միջով անցնում է առարկայի պատկերը։

Օբիսկ (ռուս.), խուզարկութիւն։

Օբլաստ (ռուս.), կոչւում են Ռուսաստանում այն նահանգները, որտեղ զինուորական և քաղաքացիական իշխանութիւնները միացած են մի զինուորական նահանգապետի ձեռքում։

Օբլիգատ (իտալ.), գործիք կամ ձայն, որ կատարում է նշած գլխաւոր ձայնը։—*Օբլիգատօրական*, պարտաւորական։

Օբլիգացիա (լատ.), պարտաթուղթ, պարտագրք. պետական կամ մասնաւոր հաստատութիւնների թղթեր, որոնք միշտ բերում են միևնոյն տոկոսը։

Օբլօմօվ... տես *Աբլօմօվ*...

Օբշչինա (ռուս.), համայնք, թէ գիւղական հասարակութեան մտքով և թէ համայնական հողատիրութեան։

Օբսէրվատօրիա (լատ.), դիտանոց, աստղադիտարան. յատուկ շինութիւն, որի մէջ աստղաբաշխական և օդերևութաբանական դիտողութիւններ են անում։—*Օբսէրվացիա*, դիտումն։

Օբսկուրանտ (լատ.), խաւարամիտ, խաւարասէր. նա, որ ընդդէմ է գնում ամէն մի լուսաւոր բանի և ձգտում է ժողովրդական զանգուածները պահել տգիտութեան և անգիտութեան մէջ։—*Օբսկուրանտիզմ*, խաւարամտութիւն, խաւարասիրութիւն. ձգտումն ժողովրդի մէջ ինքնուրոյնութեան և լուսաւորութեան արգելք լինելու։

Օբստրուկցիա (լատ.), խցում կապ։—Արհեստական միջոցներ մի բան արգելելու համար։ Քաղաքական կեանքում օ. կոչւում է մի որևէ կուսակցութեան այն գործողութիւնը, որ նա անվերջ երկարացնելով վիճաբանութիւնը պատրամիջոցում ձգտում է անցանկալի օրինագծի անցնելը խանգարել։ Ֆիմիական օ., գաղտնոտ հեղուկների կամ գազերի միջոցով պատրաստութիւնը արգելելը։—*Օբստրուկցիոնիզմ*, մի քաղաքական կուսակցութեան գործելակերպը օբստրուկցիայի միջոցով։

Օբրէնովիչ, սերբիական թագաւորական հարստութիւն։

Օբրօկ տես *սբրօկ*։

Օբւէնցիա (լատ.), կամաւոր եկեղեցական տուրք։

Օգոստափայլ, աբքայական տան տիտղոս։

Օդալ (յուն.), ներքոյ. քնաբանական բանատեղծութեան մի տեսակը, որը գրւում է իբրև արդիւնք հիացմունքի, սքանչանքի մի երևոյթի կամ մի անձի դիմաց և իր մէջ ունի փառաբանական, վեհ, բարձր շունչ։

Օդա (թուրք.), սենեակ։ Գամի մէջ մի բաժանմունք, կառուցած յատակից բարձր, ուր ձմեռը գիւղացիք հաւաքւում են երկար գիշերներին ժամանցի. գամին կից ծառաների ննջասենեակ։—*Օդաբաշի*, սենեակապետ։

Օդալիսկա (թուրք.), սուլթանի հարճ։—Մի բրդէ գործածած։

Օդէօն (յուն.), երկափորձաբան. անդ, ուր հրաժիշտները և բանատեղծները իրենց երկերը փորձում էին և մրցութեան էին հանում հին Աթէնքում։—Համերգի և նուագահանդէսի դահլիճ։

Օդրկօլօն (ֆր.), կէօլնի ջուր, հոտաւէտ ջուր է, որ պատրաստում են ոսկից—սպիրտից—և զանազան ծաղիկների իւղից. գիւտը հղել է կէօլն քաղաքում։

Օ-դը-վի (ֆր.), ոսկի, օդի։

Օդին, սկանդինաւեան ժողովուրդների գլխաւոր աստուածը, որ իր ամէն խմաստութիւնը խմում է իմաստութեան աղբիւրից. առեղծել է աշխարհը և հովանաւորում է պատերազմը։

Օդիում (լատ.), ատելութիւն. թշնամանք։

Օդիսէա տես *ոդիսական*։

Օձօլ, հականիխական ատամի ջուր։

Օձօրատատ (լատ.), անուշահոտութիւններ։

Օզիրիս, եգիպտացոց որևի աստուածը, որ տեղեկել է ժամանակը. Իզիսի եղբայրը և ամուսինը։

Օզմա, գրելատիպի չափ—12 դետո—12×24 թերթ։

Օզօն (յուն.), ոզոն, հոտաւէտ էլէքտրականացրած թթուածնից առացած մի գազ, իւրայատուկ հոտով, որ ուժով ձգտում ունի միանալու շատ մետաղների հետ։

Օթախ (թուրք.), գենեակ։—*Օթախ նիզամի*, զինուորական շտաբ, պարսից յեղափոխութեան ժամանակ։

Օթէլլօ, Շեքսպիրի հնամանուն ողբերգութեան հերոսը, մատմորի, խանդոտ, որը լուկ կասկածից իր անմեղ կնոջը, Դէսդեմօնային սպանեց։

Օլամ, ձրի աշխատանք կալւածատիրոջ համար։

Օլիանդր, հասարակածային բոյս է, որ սակայն մեզանում բուսնցնում են նաև սենեակում. ունի ուռի տերևների նման տերևներ և կարմիր ծաղիկներ։

Օլէօգրաֆիա (յատ. յուն.), իւղատիպ. իւղաներկով տպագրութիւն պատկերների։

Օլիգարխիա (յուն.), սակաւաիշխանութիւն. կառավարութեան այն եղանակը, որի մէջ իշխանութիւնը գտնւում է սակաւաթիւ ազնուական ընտանիքների ձեռքում։—*Օլիգարխ*, օլիգարխիական կառավարութեան անդամ։

Օլիմպ, *օլիմպոս*, մի սար է Թէսալիայի և Մակեդոնիայի մէջ. որ հին յոյների դիցաբանութեամբ համարւում էր աստուածների բնակավայր։—*Օլիմպիական խաղեր*, հին Յունաստանում իւրաքանչիւր չորս տարին մի անգամ հանդիսաւոր խաղեր, որտեղ մէջ յաղթողը գովեն պակ էր աստնում։ Սրանց միջոց քառամեակը կոչւում էր օլիմպիական։

Օլիվ (լատ.), ձիթենի. Ձի-

թապատուղ։

Օլու (թուրք.), դիակ. մեռեալ։

Օլուխ-չօչուխ (թուրք.), երեխաներ. ճիժ ու բիժ։

Օլուխ (ռուս.), յիմարպղլուխ. դղումպղլուխ։

Օլուղ, (թուրք.), խողովակ։

Օլքեա, երկիր։ Օլքեա-օլքեա կորայ, երկրէ երկիր կորայ։

Օխա (թուրք.), քաշ. ծանրութեան չափ։ 3 ֆունտ։

Օխլաւ (թուրք.), բարակ գաւազանի հասուածեան պատ, որով գաթի և նման բաներուն խմորը բաց են անում մինչև թիթեղի ասաիճան բարակութիւն։

Օխլօկրատիա (յուն.), ամբոխապետութիւն, խուժանապետութիւն. հակառակ ղէմօկրատիայի, ամբոխի, խուժանի տիրապետութիւնը և ներգործութիւնը պետութեան ընթացքի վրայ։—Օխլօկրատ, օխլոկըրատիայի կողմնակից։

Օխրանա տես ախրանա։

Օկա տես օխա։

Օկարինա (իտալ.), կոնաձև կաւէ գործի նուագելու 10 ձակով

Օկէան, ովկիանոս։ — Ցոյն դիցաբանութեան մէջ՝ ջրերի և ծովերի աստուածը, որ ունէր 300 որդի—գետ և նոյնքան դուստր, որոնք կոչւում էին օկէանիդ-ներ։—Օկէանիա կոչւում է յաճախ Աւստրալիան։

Օկլատ (ռուս.), հարկ կամ տուրք համաձայն իւրաքանչիւր հարկային միութեան վրայ դրւած չափով։

Օկկազիոնալիզմ (ֆր.), առթականութիւն, պատճառականութիւն. փիլիսոփայական մի ուղղութիւն է, որը հոգին և մարմինը համարում է բացարձակ տարբեր էութիւններ, այնպէս որ նրանց մէջ փոխադարձ ազդեցութիւնը անհնարին է. և եթէ դրանց մէջ երբեմն ներդաշնակութիւն է պատահում, դրա պատճառը համարում է Աստուածութիւնը։—Օկկազիա, օկկազիօն, դէպք, պատահար։

Օկկուլտիզմ (լատ.), այն բոլոր հոգեկան և մարմնական ւրեոյթները, որոնք ժամանակակից պիտութեամբ դեռ բացարար չեն բացատրուում՝ հիպնոզի, լուսնատութեան, սպիրիտիզմի մէջ և այլն։

Օկկուպացիա (լատ.), օկկիպասիօն (ֆր.), տիրապետութիւն այնպիսի տարերքների, որոնք դեռևս ոչ օքի չեն պատկանում, կամ այժմ անպէտ են ճանաչել՝ իբրև հետևանք տիրոդի լոկ ցանկութեան և ոչ իրաւունքի։—Պատերազմի ժամանակ զօրքերի յատաջխաղացութեամբ գրաւումն (ոչ տիրապետութիւն) թշնամու հողի որոշ մասի, որը ժամանակաւոր է լինում։

Օկուլիստ (լատ.)։ ակնաբոյժ. աչքի հիւանդութեան մասնագէտ բժիշկ։

Օ կուրան (ֆր.), ընթացիկ տեղեակ, դիտակ բոլոր անցուդարձերին։

Օկսիլ տես օքսիլ։

Օկտաւ (լատ.), ութնեակ։ Զայնական եղևչի մէջ՝ հիմնական ձայնից հաշւած ութերորդ ձայնը։—Ութտողեան անեզրալ ռանուածոյի մի տեսակը։

Օկտեաբրիստ տես Նոկտեմբրիստ։

Օկտրուա (ֆր.), այն տուրքը, որը մի քաղաքային համայնք վերցնում է քաղաքային դռներ մտ այն բոլոր ապրանքներից և մթերքներից, որոնք բերւում են այնտեղ վաճառելու

համար։

Օկտրոյած ռանմանադրութիւն, այն ս., որը պետութեան գլուխը ինքնաբերաբար տալիս է ժողովրդին առանց ժողովրդական ներկայացուցիչների ռանմանադրութեան մշակման մէջ։—Օկտրոյական սիստէմ, կոչւում է այնպիսի իրաւակարգը, որը հանարակական կեանքի բոլոր երեոյթները մի բարձրագոյն իշխանաւորի կամեցողութեան կախած է ճանաչում։

Օկրուինա (ռուս.), ծայրագաւառ

Օկրուգ (ռուս.), շրջան, որ ընդգրկում է մի քանի նահանգ, կամ նահանգների մասեր։—Օկրուժնի սուդ, շրջանային դատարան։

Օկցիվնտ (լատ.), արեւի մուտք. երեկոյ։ Արեւմուտք արեւմտեան կողմ։

Օղուլ (թուրք.), որդեակ։—Օղուլ ուշաղ, օղլուշաղ, ընտանիք. գլխաւորաբար՝ կանայք։

Օղուր, ուղուր, յաջողութիւն։

Օմար, Հիւսիսային Եւրոպայի ժայռոտ ափերում ապրող ծովային խեցգետնի մի տեսակը։

Օմէգա տես ալֆա։

Օմլէտ (ֆր.), ձուածեղ։

Օմնիբուս (լատ.), հանրակառք. մեծ կառք, որ ծառայում է ճանապարհորդութեան կամ քաղաքային տեղափոխութեան՝ իւրաքանչիւր մարդից մի որոշ գումար առնելով համապատասխան սակագնի համեմատ։

Օմնիպօտէնցիա (լատ.), ամենազօրութիւն։

Օմնիֆագ (լատ. յուն.), ամենակեր, ինչպէս մարդը։

Օմօնիմ տես հոմոնիմ։

Օյաղ, արջառ, գոմաւր։

Օյին (թուրք.), խաղ, կատակ։ Խարդաւանանք, փոքանք։—Օյինբազ, կատակասէր. ծաղրածու։

Օնանիզմ, ձեռնաշարժութիւն, մարմնաշարժութիւն. սեռական անբնական բաւարարում։—Օնանիստ, այդ ախտով պարապողը։

Օնբաշի (թուրք.) տասնապետ. հնթասպայ տաճկաց զօրքում։

Օնբէշլիգ (թուրք.), թիւրքական դրամ—15 փարա—3 կոպէկ։

Օնլիգ (թուրք.), թիւրքական դրամ—10 դուռուշ—2,25 ֆրանկ—82 կոպէկ։

Օնտօզենիա (յուն.), օնտօգենէզիս, անհատ արարածի սեռական և յետասեռական զարգացման ամբողջ ընթացքը, որը կրկնութիւն է փիլօգենէզիսի, տոհմի զարգացման ամբողջ ընթացքի։ Տես բիօգենետիկական...

Օնտօլօգիա (յուն.), էութենութիւն, էակարանութիւն. փիլիսոփայութեան, մասնաւորաբար գերզգայութեան—մետաֆիզիկայի այն մասն է, որ զբաղւում է էութեամբ և յատկութիւններով։—Օնտօլօգիական ապացոյց կոչւում է ապացուցումը Աստուծոյ գոյութեան Աստուծոյ գաղափարից։

Օշափ, վիշապ։

Օշմաղ, պիւղայի կանանց գլխակապի այն մասը, որով ծածկում են բերանը, երբեմն էլ քթի ծայրը։

Օուէնիզմ, անգլիացի ընկերվարական և բարեգործ Ռոբէր Օուէնի (1771—1858) ուղղութիւնը և ուսմունքը, որտեղ մարդկանց մէջ անտեսական անհաւասարութիւնը վերացնելու գործում մեծ տեղ էր տրւում դաստիարակութեան և ընկերակցական աշխատանքին։

Օպալ (լատ.), կաթնագոյն սպիտակ թանկագին քար։

Օպէկա (ռուս.), խնամատա-

թութիւն, խնամակալութիւն — Ոգևկրոն, խնամառար։

Ոգևբեա (լատ.), խաւիարախաղ, որը ամբողջապես երկուսով է, վիճառակ արտասանութիւան, երաժշտութեան ձայնակցութեամբ — Ոգևբէա, ոգևբէակա (ռուս.), փոքրիկ օգէբա, զարգ թովանդակութեամբ, որը մասամբ արտասանում է, մասամբ երգում։

Ոգևբացիա (լատ.), վիրահատութիւն. բժշկութիւն մարմնի որևէ զեռաւած մասը կարիլ հեռացնելով։ — Անհատարակ գործողութիւն, ձեռնարկութիւն պատերազմական, առևտրական, գրաւական և այլն։ — Ոգևբատօր, վիրաբոյժ։

Ոգիում տես աֆիոն։

Ոգևզացիա (լատ.), ընդդիմադիր կուսակցութիւն, պատրաստէնների իրաւ այլ հաւատքների մէջ միաժամանակութիւան և տիրապետող ընթացքին հակառակ ուղղութիւն ըննադատ և քննադատող խումբը կամ կուսակցութիւնը։

Ոգևզենտ (լատ.), հակառաճառող, ընդդիմախօս. գիտական կամ քաղաքական վիճաբանութեան մէջ գլխաւոր ճառախօսին ընդդիմաբանող։

Ոգևզիտութիւն (լատ.), պատեհապաշտութիւն, դիպուածապաշտութիւն. գործունէութիւնը հանգամանքներին յարմարցնելը, երբեմն նոյնիսկ իր զգացմունքների զոհաբերութեամբ։ — Ոգևզիտ, պատեհապաշտ. յարմարող։

Ոգևիկա (յուն.), գիտութիւն ըլոի և նրա նեղգրութեան մասին ուսուցութեան վրայ։ — Ոգևիկական, տեսողական օվանդակութիւն, տեսողական պատրանք. երբ մի բան իրականութիւնից տարբեր ենք տեսնում։

Ոգևիմատ, ապնեականներից կազմած մի կուսակցութիւն հին Հռոմում, որ պայքարում էր ժողովրդական կուսակցութեան դէմ։

Ոգևիմիզմ (լատ.), լատինասիրութիւն, բարեհաճութիւն այն հայեացքը, որ ուշադրութիւն չընդունած իր օրով անկատարութիւններին, այնուամենայնիւ հնագոյնութիւան առանձնահատուկ կատարելագործում է և նրանում տարող հատների քաղաքացութիւան է ծառայում։ Հոմանիշը սվևիմիզմ։ — Ոգևիմիատ, լատինատես, բարեհաճ. լատինպաշտ։

Ոգևավ աստղը (ռուս.), մեծաքանակ աստղատուր. տես գլոբուլար։

Ոգևիրենա (ռուս.). Թուրքաստանի թագաւոր Իսան Գրօզնիի 1565 թուին հաստատած մի հիմնարկութիւն թագաւորի անձնական ապահովութիւան և զանձանութիւնները խնդրելու համար. դրա անդամները կոչուում էին օպրիչնիկներ։

Ոգևօգիզիա տես ոգևոզիզիա։

Ոգևոլենիկ (ռուս.), պահեստի զօրք. արտակարգ վտանգի դէպքում պէնքի հրաւիրուած քաղաքացիներից բանակ, որը խաղաղ ժամանակ չէ ծառայել։

Ոգևօրտոնիզմ տես Ոգևօրտոնիզմ։

Ոգևչև (Քոլքը.) վտանգան. հնոց։ Ընտանիք հայկեան յաբի։ Սերունդ սերունդ շարունակուղ անուանի բարեկեցիկ տուն։ — Ոգևաղատ, ոգևաղ ազգի, յայտնի ընտանիքի զաւակ։

Ոգևոր, առաւաղուղ։

Ոգևրիա տես Ոգիրիա։

Ոսմանիկ, պաճկական շքանշան, որ հիմնել է Սուլթան Աբդուլ Ազիզը 1861 թուին։ Տես նաև Տանզիմիկ։

Ոսմանա, ոսմուշկա, (ռուս.), Ա. առևտրական ֆունտ։ Առևտրական մի չափ։ ը։

Ոսո (գերմ.), արիներ։

Ոսոէօրզիա (յուն.), ոսկրապիտաբիւն։

Ոսոիմորիա կոչուում է Հիպոկրատեանը Արիւնեան Հիպոքրատին, գանգատանիրը հոմար վէտա ինդիւսից, որ Ամերիկայի մի մասն է։

Ոսոպակիզմ (յուն.), խնդիվճիռ 10-ամեայ աբսոր, որ գործադրում էին հին Աթենքի քաղաքացիները իրենց մի հայրենակցի վերաբերմամբ. եթէ ան իրաւ մեծ գօրութիւն էր ձեռք բերել կամ վտանգաւոր էր համարուում. այդ դանին համաձայն քաղաքացիք իրենց ատելութիւնները գրում էին ոսպիւնների և խեցիների վրայ։ — Ամ ոսոպարակ աբսոր։

Ոսլ, ոսկի տես այս։

Ոսպակ (լատ.), ձառան շրջան։

Ոսպացիատ (լատ.) մեծարանք, յուղական ողջունագիր. փառաբանութիւն դիմաւորման ժամանակ

Ոսկնիզմ տես ոսկնիզմ։

Ոսոգ... տես ասոգ...

Ոսոկ. ծառ (Փր.) հիւթատու։

Ոսոկրս տես օմիկրս։

Ոսոսժան. խիւթք, տաճիկ։

Ոսոսմանկա (ռուս.), փափուկ բամպոց առանց խիլիոցի։

Ոսորիաղ (ռուս.), զօրախումբ. տես դիւտաշքան։

Ոսակալ (լատ.), պատգամաւորական։ Հին յոյները մի ձևնարկութիւն սկսելուց առաջ հարցնում էին տաճարների կամքը։ Նշանաւոր էր Դելֆիան պատգամախօսը։ Տես դելֆիան։

Ոսանգուտան (Մալայերէն), Բոռնէօ և Սումատրա կղզիների վրայ ապրող մարդակերպ կապիկ։

Ոսանձ (Փր.), նարինջ։

Ոսանժէրէա, ջերմոց. ապակեպատ և տուշ տաքացուած տաքութիւն ունեցող մի շէնք, որ ունենում են տաք երկրի բոյսեր և ծաղիկներ։

Ոսրատօր (լատ.), հռետոր, ճարտասան. ճառախօս։

Ոսրիսսա (լատ.), շրջան. ծիր, շառաւիղ, որով անցնում է մի երկնային մարմին։

Ոսգան, մի կառուցուածքան կամ մի կառավարութեան տեսակներն արտայայտող լատիներէն, յունարէն արմատից, պաշտօնական, կիսապաշտօնական օրգան և այլն։

Ոսգան (յուն.), երգիծանք, բարդ կազմուածքով, լուսմաթիւ տողերով երաժշտական մի գործիք է։ — Ոսգանիստ, ոսգան նուագող։

Ոսգան (յուն.), գործարան, ամբողջութեան մի մասը, որը թէև առանձին իր գործառնութիւնները և իր յատուկ կանոնը ունի, բայց և պայմանաւորուած է ամբողջի գոյութեամբ։ Ոսգանիզմ, մի կենդանական ամբողջութիւն, որի բոլոր մասերը — առանձին օրգանները — իրար հետ կապուած են միևնոյն կեանքից բղխող ընդհանուր ուղղութեամբ։ — Ոսգանիզացիա, գործարանաւորութիւն. կազմակերպութիւն։ Կազմակերպութիւն։

Ոսգանոն (յուն.), Արիստոտելի գրքի վերնագիրը տրամաբանութեան մասին։

Ոսգէլ, տես ոսգան, երգիծանք։

Ոսգիտ (յուն.), Բաբոսի համար կատարած գաղտնի կրօնական ծէսերը հին Յունաստանում։ Անգուսպ կիրքերով և կրքոտ տեսարաններով մի գործողութիւն։

Ոսրոս, մոնղոլական ֆամիլիան ցեղ և նրանց բանաձոյզը։

Օրղազ (թուրք.), բադ։

Օրղային (կերմ.), միջնադարեան դաստառանի մի տեսակը, որը մէկի անմեղութիւնը փորձում էին նրան դանադան փորձութեան ենթարկելով՝ ձեռքը դնում էին եռման ջրի մէջ և նման բաներ, եթէ մեղադրողը անվնաս մնաց, դա համարւում էր նշան նորա անմեղութեան. Աստուծոյ դատաստան։

Օրդէն (լատ.), շքանշան— կրօնական վերադասութիւն։

Օրդէր (լատ.), կարգ։ Հաստուցապիր. հրաման հաստատման։

Օրդինատոր (լատ.), հիւանդոցի, կամ նրա մի մասի, տեսուչ բժիշկ։

Օրդինարիուս (լատ.), հաստատուն պաշտօնով մի որոշ մասնագիտութեան համար կարգուած պրօֆէսսօր — ուսուցչապետ — բարձրագոյն դպրոցում։

Օրդու (թուրք.), բանակ, բանակատեղի։ Տես նաև օրդա։

Օրդօնանս (ֆր.), նախայարմարեալ Ֆրանսիայում թագաւորի հրովարտակը — ոմիազը, — որ օրէնքի զօրութիւն ունէր առանց ժողովրդական ներկայացուցչութեան մասնակցութեան։

Օրգանզու. ասպանդակ։

Օրէատ տես Պիլաւէն։

Օրէօլ (լատ.), լուսապսակ, որ նկարում են սրբերի գլխի շուրջը։

Օրթա (թուրք.), մէջտեղ։ Միջակ։

Օրթաղ (թուրք.), ընկեր։

Օրթոգրաֆիա (յուն.), ուղղագրութիւն

Օրթօդօքս (յուն.), ուղղափառ, ուղղահաւատ, ուղղադաւան. ի-կեղեցու հնաւանդ դաւանանքին հետեող։ Առհասարակ մի որևէ աշխարհայեացքի սկզբնական ձևին հետեող, առանց նորամուծութիւնների։ Հակառակը՝ հետէրօդօքս։ Այստեղից, օրթոդօքսիա, ուղղահաւատութիւն օրթոդօքսիզմ և այլն։

Օրթօպէդիա (յուն.), մանկուղղութիւն. մարմնուղղումն. մարդի մարմնի ծուռ մասերը շիտակելու կամ ծուռութիւնների առաջն առնելու արուեստ։

Օրիգինալ (լատ.), բնագիր— օրիգինալնել, ինքնատիպ, բնուրոյն. իր նմանների մէջ առանձնայատուկ գծերով բնորոշուող։ Աւելի է նաև օրիժինալ։

Օրիէնտ, արևելք, իրրև երկիր, այսինքն՝ Ասիա, հիւսիսային Աֆրիկա և այլն։ — Օրիէնտալ, արևելեան — Օրիէնտալիստ, արևելագէտ, արևելեան լեզուների մասնագէտ։

Օրիոն, հասարակածային շրջանում մի պայծառ աստղաստեղն. Որիոն, Հայկ։ Ըստ աւանդութեան Օ. եղել է մի հսկայ որսորդ։

Օրլէանիստներ, Ֆրանսիայում Օրլէանեան թագաւորական հարստութեան կողմնակից։

Օրկան տես ուրագան։

Օրկէստր (յուն.), երաժշտական խումբ։ — Տարածութիւն բեմի և հանդիսականների մէջ տեղը, ուր տեղաւորւում է օրկէստրը։

Օրնամէնտ (լատ.), զարդանկար, թէ նկարչութեան և թէ քանդակագործութեան մէջ. պաճուճանք։

Օրուջ, ծամ ծամապատութիւն։

Օրտօ... տես օրթօ...

Օրօգրաֆիա (յուն.), լեռնագրութիւն։

Օրֆէօս տես Որփէոս։

Օրֆոգրաֆիա տես օրթօ...

Օրսիդ (յուն.), աքսիդ, թթուուտ։

Օֆէնգիվ (լատ.), յարձակողական։

Օֆից, օֆիս, պաշտօն։

Օֆիցէր, օֆիցիր (ֆր. կերմ., ապա)։

Օֆիցիէլ (ֆր.), պաշտօնական։ — Օֆիցինալ, կիսապաշտօնական։

Օֆիցիանտ, ճաշարանի սպասաւոր։ — Հանդիսաւոր ճաշկերոյթների կապալառու։

Օֆտան տես աոսօն։

Օֆտալմօլօգիա (յուն.)՝ ակնախոսութիւն գիտութիւն աչքի մասին։

Ֆ.

Ֆա տես դօ։

Ֆարէլ (լատ.), տաճկ։

Ֆարուլա, (լատ.), դէպքը, որ ծագում է իրրև նիւթ որևէ գեղարուեստական երկի, մանաւանդ վէպի թատերգութեան և այլն. Ուրուագիծ սրևէ գրուածքի։ — Ֆարուլիստ, առակախօս, առակագիր։

Ֆարիանական ընկերութիւն, Հռովմայեցի զօրավար Ֆարիոս դանդաղկոտի անունով կոչուած մի ընկերվարական միութիւն աստիճանական գործելակերպով առանց բռնութիւնների։

Ֆարրիկ, ֆարրիկա (ֆր.), գործարան. Մեծ արհեստանոց, որ բազմաթիւ բանւորներ միաժամանակ, աշխատանքի բաժանման սկզբունքով, արտադործում են գանագան իրեր մեքենաների ուժի օգնութեամբ և մի ընդհանուր գեկավարութեամբ։

Ֆարրիկանտ գործարանատէր

Ֆարրիկատ. ֆարրիկի պատրաստած ապրանք։

Ֆարրիկացիա, ապրանքների պատրաստումը գործարանի մի ջոգով։ Նաև՝ կեղծիք։

Ֆարրիչնիյ ինսպէկտօր (ռուս.), գործարանային տեսուչ. պաշտօնեայ է, որ պարտականութիւն ունի հսկելու, որ գործարաններում ճշտութեամբ գործադրուեն աշխատանքի պայմանները։

Ֆաս տես դօ։

Ֆարվէլ (լատ.), տաճկ։

Ֆարուլա, (լատ.), դէպքը, որ ծագում է իրրև նիւթ որևէ գեղարուեստական երկի, մանաւանդ վէպի թատերգութեան և այլն. Ուրուագիծ սրևէ գրուածքի։ — Ֆարուլիստ, առակախօս, առակագիր։

Ֆարիանական ընկերութիւն, Հռովմայեցի զօրավար Ֆարիոս դանդաղկոտի անունով կոչուած մի ընկերվարական միութիւն աստիճանական գործելակերպով առանց բռնութիւնների։

Ֆարրիկ, ֆարրիկա (ֆր.), գործարան. Մեծ արհեստանոց, որ բազմաթիւ բանւորներ միաժամանակ, աշխատանքի բաժանման սկզբունքով, արտադործում են գանագան իրեր մեքենաների ուժի օգնութեամբ և մի ընդհանուր գեկավարութեամբ։

Ֆարրիկանտ գործարանատէր

Ֆարրիկատ. ֆարրիկի պատրաստած ապրանք։

Ֆարրիկացիա, ապրանքների պատրաստումը գործարանի մի ջոգով։ Նաև՝ կեղծիք։

Ֆարրիչնիյ ինսպէկտօր (ռուս.), գործարանային տեսուչ. պաշտօնեայ է, որ պարտականութիւն ունի հսկելու, որ գործարաններում ճշտութեամբ գործադրուեն աշխատանքի պայմանները։

Ֆագօտ (իտալ.), երաժշտական գործիք սրնգի ձևով, որ բամբ ձայն ունի։ — Ֆագօտիստ, ֆագօտ նւագող երաժիշտ։

Ֆագօցիտ, սպիտակ արեան գնդակներ, որոնք կլանում և աչնչացնում են վնասակար մանրէներ, որոնք մուտք են գործում կենդանական մարմնի մէջ։ Ֆագօցիտօզ կոչւում է այդ սպիտակ գնդակների արագ բազմացումը, երբ նրանք բակում են կռիւ մարմնի մէջ մուտք գործած վնասակար մանրէների հետ։

Ֆազ, ֆազիս (յուն.), փուլ, յեղյուզնք. մի երևոյթի զարգացման աստիճանական փոփոխութիւնները, ինչպէս օրինակ լուսնի լոյսի աստիճանական աճումը և նւազումը համեմատ արևի դիրքի դէպի նա։

Ֆազան (յուն.), փասիան. հաւերի տեսակից գեղափետուր թռչուն է համեղ մսով։

Ֆաէտօն, ֆայտօն (յուն.), կառք սովորական տեսակի քաղաքների ներքին հաղորդակցութեան համար։

Ֆալ (արաբ.), գուշակութիւն. հմայք։ — Ֆալչի, Ֆալ բաց անող, գուշակող։

Ֆալախա, ֆալախկա (արաբ.), փայտէ պատժական գործիք,

որի մէջ ալորում են յանցաւորի ոտքերը և նրան զրկում շարժելու հնարաւորութիւնից, ապա ճիպոտներով հարւածում մերկ ոտաստակերին։ Փորձ էր դրւում իբրև պատժական միջոց նաև հին Եգիպտական դրացնեերում։

Փալանգ տես փալանգ։

Փալանգ (յուն.), մարմ. թուռնաւոր միջատ սարդերի ցեղից։ —Փաղանգ. հին յոյների հեռաւոր օրքի մի հատ կորդ։

Փալանգ, Փուրիէի առաջարկած համայնքը, բաղկացած 1500—2000 մարդից, որը ապրում է մի ընդհանուր շէնքի մէջ, որ կոչւում է Փալանստէր, համայնական եղանակով մշակում է հողը. համայնքի իւրաքանչիւր անդամը աշխատում է այնքան, որքան ախորժակ ունի և կատարում է այն աշխատանքը, որը իրեն հաճելի է. աշխատանքի ամբողջ արդիւնքը և եկամուտը բաժանւում է համայնքի անդամների մէջ համաձայն նրանց աշխատանքի և դրած դրամագլխի քանակի և համաձայն նրանց ցոյց ուած տագանդի. մանուկը ընտանիքի վոխարէն իշխում է ազատ սէրը. Փալանգները իրար մէջ կատարում են արդիւնքների փոխանակութիւն, և, որովհետև Փալագների մէջ մարդկային բնական մղումները և կրքերը ազատ կըլինեն նրանց աղճատող ճնշումներից և սահմանափակումներից, ապա մարդիկ կը զարգանան բազմակողմանի և նորմալ։ Չնորհիւ մարդ անհատների անարգել կանոնաւոր զարգացման Փալանգների մէջ և շնորհիւ սրանց մէջ տեղ ունեցող փոխանակութեան հատաբակութեան մէջ կը տիրի նեղդաշնակութիւն։

Փալանստէր, (Փր.), այն ընդհանուր շէնքը, որի մէջ տարբելու է Փ. Շատ Փուրիէի առաջարկած համայնքը — Փալանգ։

Փալանքա միևնոյնը՝ Փալանգ, փաղանգ։

Փալաք, բազդ, վիճակ։ — Փալաք վատրունի, բազդի հարւածած

Փալշ (գերմ.), Փալշիվ(առս.), կեղծ, կեղծած։

Փալշի տես Փալ։

Փալսիֆիանկոլ, (լատ.), կեղծարար։

Փալսիֆիկացիա (լատ.) կեղծիք, կեղծարարութիւն, իսկական ապրանքների, գլխաւորապէս ուտելիքների կեղծարարութիւն։

Փալստաֆ, Շէքսպիրի ստեղծած մի ծաղրական տիպար, անապատ հումօրով, պարծենկոտ բայց վախկոտ ծերուկ է։

Փախրը (արաբ.), ադրատ։

Փախչէ (գերմ.), ջահ ճրնների համ ծղնոտի փունջ ձողի ծայրին տպցրած, թմրեցած մի վառելու հիւթով, որ թափառների ժամանակ վառում են։ — Փախչէյցուգ (գերմ.), թափր ջահերով լուսաւորուած։

Փաքիր (արաբ.), 6 ծղնոտաւոր մահմեդական հնգկատանոց. Փ-ը վարում են տպաշխարող կեանք և ճնշում են իրենց մարմինը։

Փակուլտատիվ (լատ.), ոչ պարտաւորական։ — Փակուլտէր, համալսարանի բաժանմունքներ, ուր մի մասնագիտութեան առարկաներ են ուսանւում. Գերմանական համալսարանները ունեն չորս Փ. աստուածարանական, իրաւաբանական, բժշկական և փիլիսոփայական. իսկ Ռուսատանինը՝ պատմա-լեզուաբանական, Փիզիկո-մաթեմատիկական, իրաւաբանական և բժշկական. երբեմն նաև արեւելեան լեզուների։

Փակսիմիլիլ (լատ.), նմանադիր, նմանանմանութիւն. ճշգրիտ պատկերացումն ձեռագրի կամ տպագրութեան։

Փակտ (լատ., փաստ։

Փակտորա, մանրամասն ցուցակ վաճառած ապրանքի

Փակտոր (լատ.), գործոն, ապրակ. Փարծող ուժ, պատճառ, որ առաջացնում է որևէ երևոյթ։

Փակտոր (լատ.), մէջին դարերում մեծ վաճառականի ներկայացուցիչը և հաւատարմատարը, որը իր պրինցիպալի անունով վիճաբանութեան ճանապարհորդութիւն էր անում և որոշ ժամանակով նրա ներկայացուցիչն էր հանդիսանում մի այլ տեղերում կնատարանում Փ. սովորաբար ի վարձով գործակատար էր և միաժամանակ իր վարած գործում տէր և գործակից իր պրինցիպալի։ Մէջին դարերի վերջերում Փ-ը գործարանում բանւորների վերակացուն էր։

Փակտորիա, գործակալների գրասենեակ։

Փալա, մշակ, օրավարձով աշխատող բանւոր ան աշխատանքի համար։ — Փալաբաշի (Թուրք.)։ մշակների ատոյր, նրանց վրա հսկողը։

Փաղմ, հատկացուցութիւն։— Փաղմել, հատկանալ, ըմբռնել։

Փամիլիա (լատ.), ընտանիք։ — Փամիլիէր, մտերիմ, ընտանեբար։

Փամոլուս (լատ.), ապատուր, օգնական բժշկի, պրոֆեսորի և այլն։

Փամօզ (լատ.), հռչակաւոր, յայտնի, երեւելի։

Փայ (անգլ.), խիտ կպրած ապնիւ մետաքսէ կտոր։

Փայանս (Փր.), նուրբ տիտակի կաւ, որից ամանեղէն են շինում. յախճապակի։

Փայդա, փայդա (արաբ.), օգուտ։

Փայզ (արաբ.), տոկոս. շահ։

Փայտոն տես Փաէտոն։

Փանատիզմ (Փր.), մոլեռանդութիւն. կրքոտ ոգևորութիւն մի սուրբ գաղափարի համար, որի պաշտպանութիւնը առաջ է բերում թշնամութիւն և բռնութիւն հակառակորդի վերաբերմամբ։ — Փանատիկ, մոլեռանդ, կրօնամոլ։

Փանար (յուն.), լապտեր։ — Փանարի, (Թուրք.), լապտերապարզ, լապտերաման։

Փանդ (պարսկ.), հնար ոգևորութիւն։

Փանելրա տես Փլանել։

Փանելրիա (գերմ.), շատ բարակ տախտակ, օրինակ ընկուզենուց, որով պատում են կահրաների երեսը, երբ ամրողջապէս ընկուզի փայտից շինածին նմանեցնելով։

Փանտ (գերմ. Ptand), գրաւ. այն իրը, որ սրոշ տեսակի խաղերի մէջ տարւողը գրաւ է դնում, որպէսզի յետոյ գրա փոխարէն որևէ բանով զրաղցնի տասարակութիւնը։

Փանտոգրաֆիա (յուն.), երեակայութիւն. տեղծագործող հնարակայութիւն. Վաղանցուկ մէջ դէպի մի բան։ Մտացածին՝ տվորական երևոյթներին ոչ նրման՝ երբ, նետ, նկար։ Փանտոմգոր, ցնորքներով երեակայութեամբ ապրող։

Փանտասմ (յուն.), փանտազիայի տեղծած պատրաստ պատկեր, որ չտնաց իւր իրանմանութեամբ իրականի տեղ է բնդունում — Փանտասմագորիա, ուրուպիտութիւն. ապատկերների միջոցով տեղծած պատ-

կերևնել։

Փանտաստ կոչւում է այն մարդը, որը իրականութիւնը ուզում է կերպարանաւորել իր փանտազիայով ստեղծած պատկերների համեմատ։—Փանտաստիկ, երևակայական, ինքնաստեղծ։

Փանտոմ (յուն.), ուրուական, ցնորք. հիւանդ փանտազիայի ստեղծած պատկեր։

Փանֆար (Ֆր.), թմբուկներով և փողերով նուագող երաժշտական մի կատր, որ նուագում են իբր նշան հանդիսաւորութեան։

Փանֆարօն (Ֆր.), պարծենկոտ, դատարկ բաներով հպարտացող։

Փաշինգ (գերմ.), բարիկենդան։

Փաուն տես պաւն։

Փաունա (լատ.), մի որևէ երկրի կենդանական թագաւորութիւնը։—Հոովմայեցոց աստուածուհի դաշտերի և անտառների։

Փաուտ (արաբ.), դարթ, ուրախացուցիչ. ընդարձակ, բացօդեայ։

Փաուշ, Պարսկաստանում ասիկանական ցածր պաշտօնեաները են, կամ վարչական անձանց դռանը յանձնարարութիւններ կատարող սպասաւորներ։

Փաուզա տես Ֆէոլէէ։

Փաուշ (արաբ.), սալայատակ.—կապկրանների և թռչնի փուեաձ։

Փաւ տես Ֆէս։

Փաւսալ (Ֆր.), շէնքի ճակատը, որը սովորաբար լինում է փողոցի կամ հրապարակի վրա։

Փաւսիա, Փաւսէ (յուն.), լորի։

Փաւսն (Ֆր.), տարագ. ձև. կերպ։

Փաւտ (Ֆր.), շքեղ հագնուող, ինքնագոհ, դատարկապուխ մարդ։

Փաւտա, քօղ հարսի։ Գլխածածկ։

Փաւտագէն տէս Ֆօտոգէն։

Փաւտալ (լատ.), ճակատագրական, օրհասական. ազետաբեր. անխուսափելի։ - Փաւտալիզմ, ճակատագրականութիւն, բախտակրօնութիւն։ հաւատք դէպի մարդի ճակատագիրը։ Մի հայեացք է, որը ընդունում է, թէ մարդի կեանքում բոլոր պատահմունքները և նրա կեանքի ամբողջ ընթացքը նախասահմանուած են սկզբից և եթէ ամէն բան կատարւում է այնպէս. ինչպէս ճակատագիրը որոշել է։—Փաւտալիստ, բախտակրօն, ճակատագրին հաւատացող. ճակատագրապաշտ։

Փաւտա մօրգանա տես Միրամէ։

Փաւտում (լատ.), ճակատագիր, վիճակ։ Նախասահմանած ուղղիւն մարդի կեանքի։

Փար... տես Փաո...

Փարդա, փարդա, վարագոյր։

Փարազա (արաբ.), փարագի, ինթագրենք թէ, թէև։

Փարմ տես Ֆէրմա։

Փարմակօլօգիա (յուն), դեղագիտութիւն. պիտութիւն դեղերի, նրանց գործածութեան, նրանց ներգործութեան մասին մարմնի վրա և այլն։

Փարման տես Ֆէրման։

Փարմասօն տես մասօն։

Փարմացեւտ (յուն), դեղագործ։ - Փարմացեւտիկա, դեղագործութիւն. գիտութիւն պատրաստելու դեղեր այլևայլ նիւթերից, որոնք ծառայում են մարմնի առողջութեան։

Փարշ, միս և բուսեղէն մսերը ձուծած և տապակած։

Փարա, պարսիկ։ — Փարսի,

պարսկերէն։ — Փարսիստան, Պարսկաստան։

Փարս (փր.), խիստ ծիծաղաշարժ, թեթև բովանդակութեամբ թատերական գրուածք։

Փարտաղ տես փարտաղ և աղաչ։

Փարտուկ (գերմ.), գոգնոց։

Փարտատէր (հոլլ.), գեռում և ծռելում խորը տեղերը, որոնցով նաւը անվտանգ կարող է անցնել։

Փան տես պան։

Փաւօր (լատ.), շնորհ. բարիք։ Եբախտիկ։—Փաւօրիտ, սիրելի մարդ. Փաւօրիտկա (ռուս.), առանձին սէրը վայելող սիրուհին թագաւորի։—Փաւօրիտիզմ, սիրիկներին հովանաւորութիւն և նրանց յատաջնցում ի վնաս գործի։ Սիրելիի ազդեցութիւնը պետական գործերի վրա։

Փէա (Ֆր.), պարիկ. ոգի բարի կամ չար, կնոջ կերպարանքով։

Փէք (յուն.), բանաստեղծօրէն կոչւում էր Ապոլլոնը, իբրև աւետի առաւած։—Սրեգակ։

Փէդայի տես Ֆիդայի։

Փէդէրալ, դաշնակցական։

Փէդէրալիզմ (լատ.), պետական սահմանադրութեան մի այնպիսի ձև, որտեղ պետութիւնը կամ կայսրութիւնը բազկացած է աւելի կամ պակաս չափով անկախ շրջաններից, վերջիններս կարող են լինել նահանգներ, շրջաններ կամ պետութիւններ։ Այս անկախ շրջանները պետական կեանքի որոշ արտայայտութիւնների վերաբերմամբ ոչ միայն կենտրոնական իշխանութեան օրգանները չեն և ինքնուրոյն վարչական կազմակերպութիւն ունին, այլև պետական կեանքի որոշ կողմերի նկատմամբ ունին օրէնսդրական իրաւունքներ, որոնց սահմանները տարածւում են այդ շրջանից ոչ դուրս։ Սովորաբար Ֆ-ի մէջ անկախ շրջանները ինքնուրոյն են ներքին խնդիրներում՝ դպրոցական, տնտեսական, վարչական. իսկ արտաքին քաղաքականութիւնը վերապահած է կենտրոնական իշխանութեան։ Հակառակն է ցենտրալիզմը։

Փէդէրալիստ, դաշնակցական, Ֆէդերացիայի կողմնակից։—Ֆ.-ներ կոչւում էին Կովկասում վրացական մի ընկերավարական կուսակցութիւն, որը պետութեան դաշնակցական կազմի կողմնակից էր։

Ֆէդէրացիա (լատ.), դաշնակցութիւն. պետութիւն, որի սահմանադրութիւնը հիմնւած է Ֆէդէրալիզմի վրա։ Ֆ.-ն Շւէյցարիան, Գերմանիան, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները, Վենեցուէլան, Արգենտինեան հանրապետութիւնը, Մէքսիկան։—Ֆ. անունով յատկանի են նաև շատ քաղաքական կուսակցութիւններ, որոնք պրոգրամով շեշտում են իրենց մասերի ուել կամ պակաս անկախութիւնը կենտրոնից։

Ֆէդրա, Մինոս թագաւորի դուստրը, Թէզէոսի կինը. նա սիրահարւել էր իր խորթ որդի Իպպոլիտին և անձնասպան եղաւ վերջինիս մահից յետոյ. հերոսուհի է Եւրիպիդէսի և Ռասինի ողբերգութեանց։

Ֆէլերիա (Ֆր.), թատերախաղ, որի մէջ գործում են պարիկներ, ոգիներ և այլն։

Ֆէլերէրկ (գերմ.), հրաւառութիւն։

Ֆէլիա (արաբ.), մի գրութիւն, որի մէջ պարունակւում է հեխալիսլամի պատճառա-

բանաձ կարծիքը մի օրէնքի թոյլատրելիութեան մասին։

Ֆէլդզէր (գերմ.), պատերազմական սուրհանդակ։

Ֆէլդմարշալ (գերմ.), զինուորական բարձրագոյն աստիճան է. հրամանատար ընդհանուր։

Ֆէլդշէր (գերմ.), հիւանդանոցում ծառայող օգնական բժշկի։

Ֆէլդֆէբել, աւազ ենթապայ։

Ֆէլիէտօն (Ֆր.), թերթոն. ժողովրդական կերպով դրւած լրագրական յօդւած գիտական կամ գրական բովանդակութեամբ, որ սովորաբար զետեղում են լրագրի ցածի մասում գծի տակ։ Սկզբնում ֆ. մասնաւորաբար նշանակում է լրագրական երգիծաբանական յօդւած, որի նիւթը ընթացիկ հասարակական կեանքի երեւոյթներ են։ — Ֆէլիէտօնիստ, թերթոն գրող։ Թեթեւ ոճով, կատակախառն յօդւածների հեղինակ։

Ֆէլլահ (արաբ.), երկրագործութեամբ պարապող արաբ, մանաւորապէս Եգիպտոսում։

Ֆէմատայատէր (գերմ.). սուսերով մենամարտութեան ուսուցիչ. սուսերամարտի ուսուցիչ։

Ֆէմինիզմ, (Ֆր.), շարժում, որ նպատակ ունի կանանց հաւասար ձեռք բերել կառավարել հաւասարութիւն տղամարդկանց հետ տնտեսական, քաղաքական և իրաւական տեսակէտից։

Ֆէմինիստ, կանանց իրաւահաւասարութեան կողմնակից և այդ ուղղութեամբ գործող։

Ֆէյ... տես ֆէա և ֆէն...

Ֆէնացէտին, սպիտակ բիւրեղակերպ փոշի, որ գործ է ածւում իբրև դեղ ջերմատէնդի դէմ։

Ֆէնիանիզմ, Իռլանդական յեղափոխական շարժում յօդուտ իրենց հայրենիքի ազատութեան Անգլիայի իշխանութիւնից։

Ֆէնիգ տես պֆէնիգ։

Ֆէնիքս տես փիւնիկ։

Ֆէնօմէն (յուն.), երեւոյթ. մի առարկայ, որը մենք զգայարանքների օգնութեամբ գիտակցում ենք։ Հակառակը նօումէն։—Մի նորանշան բան. զարմանալիք. աքանչելիք։—Ֆէնօմէնալ, երեւութական. հրաշական, նորատեսանչ։—Ֆէնօմէնալիզմ, երեւութապաշտութիւն. մի ուղղութիւն փիլիսոփայութեան մէջ, որը ընդունում է, որ մենք ոչ թէ ճանաչում ենք իրերն ինքնին, այլ նրանց արտայայտութիւնները։—Ֆէնօմէնօլօգիա, երեւութաբանութիւն. գիտութիւն երեւոյթների մասին։

Ֆէշ, ֆէշէնէլ (անգլ.), շքեղ, նաւթը և նորաձեւ հագնուած։

Ֆէս, ֆաս, (Թուրք.), տաճիկների գործածած կարմիր գլխարկը սև փնջով։

Ֆէտիշ (փորթ.), երկրպագութեան առարկայ. կուռք։—Ֆէտիշիզմ, նախնական կրօնի մի ձեւը, երբ երկրպագութեան և աստուածացման առարկայ է դառնում ամեն մի բան՝ գետ, ծառ. քար, մի փայլուն իր և այլն։ Կառապաշտութիւն. տարապաշտութիւն։

Ֆէտուա տես ֆէթուա։

Ֆէրայն (գերմ.), ընկերութիւն ուսանողական և այլն։

Ֆէրէզէ (արաբ.), ֆաուաջա, կրկնոց. շրջազգեստի նման երկար արեւելեան հագուստ—Բահանաների վերնազգեստը։

Ֆէրմա, ֆէրմ, (անգլ.), մի հողակտոր արէնդով տւած, որի վրա բազմատեսակ գիւղատնտեսական աշխատութիւններ են կատարւում։—Նաև օրինակելի գիւղատնտեսական հաստատութիւն, որ նպատակ ունի գործնական օրինակով գիւղացի ազգաբնակութեան մէջ օգտակար գիւղատնտեսական գիտելիքներ տարածել։ — Ֆէրմէր, Ֆէրմայի վարձակալ։

Ֆէրման (պարսկ.), ֆարման, ֆիրման, տաճկաց Սուլթանի գրաւոր հրամանը։—Թոյլատուութիւն, արտօնութիւն։—Ֆէրմանլի, կայսերական ֆէրմանով հաստատած հողեր Թիւրքիայում։

Ֆէրմէնտ (լատ.), գործարանաւոր նիւթ, որը այլ գործարանաւոր նիւթի մէջ առաջացնում է եռումն և քայքայումն, առանց ինքը լուծելու։

Ֆէօդ (լատ.), աւատ. լենական ախոյեանութեան մէջ գտնւած հող։ Տես Լէն։—Ֆէօդալիզմ, միջնադարեան պետական կարգը, ուր հողը պատկանում էր սիւզերէնին, որը, որը գրանից տալիս էր իր վասալին որոշ պայմանագրով. բնական անտեսութեան վրա հիմնուած այդ կարգի մէջ տնտեսական, քաղաքական և դատարանական իշխանութիւնը կենտրոնացած էր մէկի ձեռքը. հողը բաշխւում էր մանր կտորների էր բաժանւում և գիւղացիութիւնը հետզհետէ կապւելով հողի հետ ճորտական վիճակի էր հասնում։ Ֆէօդալը այդպիսի հողերի տէրն էր, որ ուներ իր ձեռքին նաև քաղաքական և դատաստանական իշխանութիւն։—Ֆէօդալ այժմ փոխաբերաբար նշանակում է մեծ կալւածատէր, որից խիստ կախուած ունին երկրագործները։ Աւատ, աւատատէր, աւատականութիւն։

Ֆըլա (քրդ.), հայ։

Ֆըլան (արաբ.), այսինչ։ Տես

փըլան։—Ֆըլանբհասը, այսինչ մարդը։

Ֆընդըղ, պընդուկ (Թուրք.), կաղին։

Ֆըշանգ, ֆըշանգ (Թուրք.), փամփուշտ։ Հրթիռ։

Ֆրանգի, գաղղիական ախոյ, սիֆիլիս։ — Ֆռանգ։—Ֆրանգստան, Ֆրանսիա. Եւրոպա։

Ֆրոմօնա (իտալ. Թուրք.), փոքրորիկ։

Ֆրոռն տես ֆուռն։

Ֆրոչա (յուն. Թուրք.), խոզանակ. վրձին

Ֆրուանդ (արաբ.), տաքի, պատահութիւն. յարմար րոպէ։

Ֆրսխի (Թուրք.), շաբաւան.

Ֆրստղղ (Թուրք.), տես փըստա. պիտակ։

Ֆթիա կամ պտան, եգիպտական մի տատած, որի արձանը մարդի կերպարանք էր մեծ ուրուագծով, մեծ բերանով, մեծ ականջներով և աչքերով. նրա համար կար տաճար կանգնուցած Մէմփիսում. նա լոյսի և անօդիզըն կրակի աստուածն էր, աշխարհի առեղծուղը։

Ֆիակր (Ֆր.), կարճ քաղաքական հոդուրդակցութեան համար։

Ֆիասկո (իտալ.), անյաջողութիւն մի գործի՝ թատրոնական գրւածքի, դերախաղի և այլն։ Անհաւատալի անյաջողութիւն, պարտութիւն։

Ֆիբրին (լատ.), բնաթիւ. նեարդին. ապիտակուցային նիւթ արեան և նեարդերի մէջ։

Ֆիգա (լատ.). Թուզ։

Ֆիգարօ, Բօմարշէի «Սէվիլլայի սափրիչը» կատակերգութեան հերոսի անունը. Ճարպիկ միջնորդ ամուսնական խնդրում։—Կանացի կարճ վերնազգեստի մի տեսակը։

Ֆիգուրա (լատ.), ձեւ. Գտակէր։—Ֆիգուրալ, պատկերաւոր։

Ֆիլայ, ֆիլայի (պարսկ.), անձնագրե. անձը մի բարձր գործի համար դոնաբերելու պատրաստակամ։ Մահմեդականները այդպէս կոչեում են հայ յեղափոխականները Տաճկաստանում։

Ֆիլան (Թուրք.), աւանդ։ Շահաւէտ։

Ֆիլէլ (լատ.), հաւատարիմ։ Զօրեղ, ուրախ։

Ֆիլէյկօմիս, ֆիլայկօմիս, մի անփափկանութիւն, որը իր ախորժ կամքով և կատկով անվաճառելի է հրատարակւում և ապահովում ապրուստ ստանալ այդ ընտանիքի մէջ իրրև նրա անփափկանութիւն։

Ֆիլիաս, Ք. ա. հինգերորդ դարում մի հռչակաւոր յոյն քանդակագործ։

Ֆի ղօն! (Ֆր.), արհամարհանք արտայայտող մի բացականչութիւն։

Ֆիզիկա (յուն.), բնագիտութիւն. դիտութիւն բնութեան մասին. բնական դիտութիւններից այն ճիւղն է, որը զբաղւում է անկենդան բնութեան մէջ առաջ եկած երևոյթներով, նրանք որ սրանք նիւթի փոփոխութիւն չեն առաջ բերում. վերջին դէպքերով զբաղւում է *քիմիան*։—*Ֆիզիկական*, բնական, նիւթական։ — *Ֆիզիկոս*, Ֆ-ի մասնագէտ։

Ֆիզիկական կաբինէտ, ուսումնարաններում յատուկ անհեռակ, որ ժողոված են Ֆիզիկայի դասաւանդութեան և փորձերի համար անհրաժեշտ գործիքներ։

Ֆիզիկօմէտէօրօլոգիա (յուն.), բանականութեան փորձը բնութեան նպատակներից եզրակացնել նրա բարձրագոյն պատճառների և յատկութիւնների մասին։

Ֆիզիօլօգիա (յուն.), բնախօսութիւն. դիտութիւն, որ ուսումնասիրում է գործարանաւոր մարմինների մէջ տեղի ունեցող կենսական գործողութիւնները։ — *Ֆիզիօլօգ*, բնախօս։—*Ֆիզիօլօգիական հոգեբանութիւն*, հոգեբանութեան այն ուղղութիւնը, որը մարդի մարմնական կազմուածքը, զգեխաւորապէս ուղեղը և նեարդերը, ուշադրութեան է առնում հոգեկան երևոյթների ուսումնասիրելիս։

Ֆիզիօկրատիզմ (յուն.), բնապետական կամ բնավարական ուսմունք. քաղաքական անտեսութեան առաջին ամբողջական տեսութիւնն է, որի հիմնադիրն է Լուդովիկոս XV անձնական բժիշկ Ֆրանսուա Քէնէ (1694—1774)։ Ֆ-ը, որ կոչւում է նոյնպէս *ագրիկոլտուրը սիստէմ*, յենուած է բնական իրաւունքի վրա. նախախնամութիւնից կայ հաստատուած բնական կարգ-կանոն (ordre naturel), որը հիմք է ծառայում դրական կարգ-կանոնին (order positif). վերջինս մարդիկ են առնում։ պէտք է ընդունել սա ժողովրդին, որ կարգ-կանոնի գոյութիւնը պահպանելու համար անհրաժեշտ է պետական իշխանութիւն, ամենից լաւ լուսաւորուած միանձնանութիւնն է։ Կառավարել պետութիւնը կարող է երկրագործութեան վրա հիմնուել, որովհետև սա է հարստութեան միակ աղբիւրը, որովհետև երկրագործութիւնը միայն կարող է արտադրել աւելի, քան իր ծախսերը։ Միակ արտադրողը երկրագործն է. վաճառականն և արհեստով պարապող դասերը ամուլ են—*ստէրիլ*,—որովհետև սրանք նոր նիւթ չեն ստեղծանում, այլ եղածը կերպարանափոխում են։ Վերջիններիս երկամուտը միայն երկրագործների և կալուածատէրերի արտադրածի մի մասն է լինում ծառայութեան փոխարէն։ Իրրև միակ զուտ արդիւնք (produi net) ատր, հողատէր դասակարգը պիտի վճարէ նաև «միակ հարկը» (impôt unique)։ 18-րդ դարի հովանաւորող և մարքայն առևտրի հակառակ Ֆ-ը պահանջում էր առևտրի ազատութիւն, ցորենի ազատ արտահանութիւն, որպէսզի երկրագործութիւնը և դրա հետ միասին ամբողջ պետութեան ու ժողովրդի բարեկեցութիւնը բարձրանայ։ Ֆ-ի առևտրական քաղաքականութեան սկզբունքն էր «lessez faire, lessez passe», արգիլումները վերացնել և փոխանակելու ազատութիւն։ Վերացումն ամեն տեսակ հովանաւորող, սահմանափակող և արգելող քայլերի կառավարութեան կողմից։

Ֆիզիօկրատներ, կոչւում էին Ֆիզիօկրատական անտեսագիտական դպրոցի հետևողները, որոնք նոյնպէս անուանւում էին *Էկոնօմիստներ*։

Ֆիզիօնօմիա (յուն.), դիմադիծ, դիմագիծ. կերպարանք, երես։—*Ֆիզիօնօմիկա*, արուեստ, մարդի դիմագծերից նրա բնաւորութիւնը որոշելու։—*Ֆիզիօնօմիստ*, դիմագէտ. մարդի բնաւորութիւնը նրա դիմագծերից որոշող։

Ֆիզնամօնիկա, փոքրիկ պարզնակի ձևով փուքսով նուագարան։

Ֆիլմա, փուլմա, գնդակ։

Ֆիլմ տալ (Թուրք.), զրպել։

Ֆիլմիլ (արաբ.), պատրոյգ։

Ֆիլ (արաբ.), փիղ։

Ֆիլադէլֆներ (յուն.), եղբայրասէրներ. 1803 թուից սկսած մի գաղտնի միութիւն է ֆրանսական գօրքի մէջ, որ ձգտում էր գահընկեց անել Նապօլէօն I-ին և վերահաստատել հանրապետութիւնը։

Ֆիլան տէս Ֆլյան։

Ֆիլանթրօպ (յուն.), մարդասէր. բարեգործ։—*Ֆիլանթրօպիա*, մարդասիրութիւն, բարեգործութիւն. ակը դէպի մարդկութիւնը և ձգտումն բարեկարգել նրա վիճակը։—*Ֆիլանթրօպինիզմ*, հակառակ *նիհիլանիզմի* կոչւում է Ֆէզեզօվի գաղտնարանչական եղանակը, որի մէջ իրրև հիմք ընդունւում է զուտ մարդկային յարաբերութիւնը, իսկ նպատակն է պատրաստել գործնական, կեանքի համար պիտանի և կենսուրախ մարդիկ։ Ֆ-ը դիւրացուցիչ է տալիս գրական դիտութիւններին դասական լեզուների նկատմամբ։

Ֆիլարէմանիք կոչւում էր մի գաղտնի լեհական ուսանողական միութիւն, որ կազմուել էր 1823 թուին Վիլնայի համալսարանում։

Ֆիլարմօնիական տէս Ֆիլհարմօնիական։

Ֆիլդեկօս (Ֆր.), թևի մի տեսակը։

Ֆիլէ (Ֆր.), սուկի։

Ֆիլիալ (լատ.), որդիական։—Մի հաստատութեան տարբաժանումը. օր. մեծ բանկերի բաժանմունքը քաղաքի մի այլ մասում։

Ֆիլիպպիկա, փիլիպպեան ատենախօսութիւն, յանդիմանական, ուժեղ, մերկացուցիչ անող ճառ, ինչպիսին չորս հատ խօսեց յոյն հռետոր Դեմոսթենէսը ընդդէմ Մակեդօնիայի թագաւոր Փիլիպպոսի։

ֆիլիստր, փղշտացի. նեղասիրտ մարդ, որ իր առօրեայ պարտականութիւններից զատ այլ գործ չի ճանաչում. զուրկ ամէն մի բարձր իդէալից։

ֆիլհարմօնիական (յուն.), երաժշտասիրական։

ֆիլհելլէն, յունասէր. յունաց ազատագրական շարժման կողմնակից և մասնակից։

ֆիլմ, այն ժապաւէնը, որի վրա իրար յետևից նկարած են կինեմատօգրաֆի բազմաթիւ պատկերները։

ֆիլտր (լատ.), քամոց, պարզոց, զտարան. քամելու գործիք, որը ունի մի ծակոտկէնաւոր նիւթ, որի միջով անցնում է հեղուկը. կաթիլ մասերը մնում են իսկ հեղուկը անցնում է զտած։

ֆիլօգենէզիս (յուն.), առնմի, տեսակի զարգացումը սկզբից մինչև վերջը։ Տես բիօգենէտիկական...

ֆիլօլօգ (յուն.), բանասէր, լեզուագէտ—ֆիլօլօգիա, բանասիրութիւն, լեզուագիտութիւն։

ֆիլօսօֆիա տես Փիլիսոփիա։

ֆիլօքսէրա (յուն.), որթատճի. ուռիճների ցեղից մի միջատ, որի մի տեսակը կոչւում է խաղողի ֆ,—եւրոպա է անցել Ամերիկայից, մեծ վնասներ է տալիս խաղողի որթին։

ֆիկս... տես ֆիքս...

ֆիկտիվ (լատ.), առերեւոյթ. կեղծ։—ֆիքցիա, կեղծիք. ստեղծարանութիւն։ Երեւակայական գործ։

ֆինալ (լատ.), վերջաբան. վերջնախաղ. երդի, նւագածութեան և առհասարակ երաժշտական կտորի վերջին մասը։

ֆինանս (լատ.), այն գրամական միջոցները, որոնք կազմում են որևէ պետութեան կամ համայնքի ամբողջ տնտեսութիւնը՝ եկամուտ, ծախս և պարտք։ Ֆինանսական տնտեսութիւն կոչւում է որևէ մեծ կամ փոքր համայնքի (պետ, քաղաք, ընտանեկան նահանգ, բանկացուցիչ պետութիւն, կայսրութիւն), տնտեսական այն գործունէութիւնը, որով ձեռք են բերւում միջոցներ այդ հաժայնքների կարիքները հոգալու համար, կառավարւում և ծախսւում են այդ միջոցները։

Ֆինանսագիտութիւն, տնտեսագիտութեան այն ճիւղն է, որը զբաղւում է ֆինանսական տնտեսութեամբ և նպատակ ունի ուսումնասիրութեան ճանապարհով ցոյց տալ այն սկզբունքները և եղանակները, որով պետութիւնը կամ այլ համայնք իր եկամուտները պիտի ձեռք բերէ, ինչպէս պիտի նրանց կառավարէ և գործադրէ։ Ֆ. մասերն են, ֆինանսների պատմութիւն, տարեկարաշրջման գանագան ձևեր և եղանակները և այլն։

ֆինանսիստ, ֆինանսագէտ, ֆինանսական գործի տեսական և գործնական մասնագէտ—Բօրսայում խաղացող։

ֆին դը սիէկլ (ֆր. fin de siécle), դարավերջ. այդպէս էր կոչւում 19-րդ դարի վերջին տասնամեակը իբր քաղաքակրթութեան ընդհանուր անկումը յատկանշող։

ֆինէս (ֆր.), նրբութիւն, սրութիւն։ Փոքրիկ կծու ակնարկ։

ֆինիս (լատ.), վերջ։

ֆինկենշաֆտ (գերմ.), ամբողջութիւնը այն ուսանողների, որոնք որևէ ուսանողական միութեան մէջ չեն։ Կոչւում է նաև յաճախ վիլկենշաֆտ, այսինքն վայրենիների գումարը։

ֆինջան, ֆինջէն, Թուրքիայում գործածական փոքրիկ յախճապակէ տան սուրճ խմելու համար։

ֆինտիֆլիշկա (ռուս.), չքնաղիկ, մնոտի զարդարանք. անպէտք իրեր։

ֆիշիւ (ֆր.), ճիտկապ. փոքրիկ թաշկինակ պարանոցի. պերող։

ֆիսկուս (լատ.), պետութիւնը իբրև իրաւաբանական անձնաւորութիւն. պետութեան մասնաւոր իրաւաբերական գործառնութիւնների անձնաւորացումն է ֆ-ը, որը իբրև այդպիսին նպատակ ունի մասնաւոր տնտեսական ձեռնարկներով միջոցներ ստեղծել պետութեան համար իրագործելու իր հանրային պարտաւորութիւնները։—Հին Հռովմում ֆ. կոչւում էր, հակառակ ընդհանուր ժողովրդի տնտեսական իրաւունքի, կայսրի մասնաւոր գանձը, որը կեսոյ իր մէջ առաւ և ժողովրդական բոլոր եկամուտները և ֆ. անունը զարձաւ յատուկ պետական գանձարանին։

ֆիսկալ իրաւունք, կառավարութեան իրաւունքը՝ յարգուելիս գրաւել անտէր ունեցւածքները։

ֆիտահարմօնիկա տես ֆիզահարմօնիկա։

ֆիտաշկա (ռուս.), տես ֆլաստրը։

ֆիտտուլա (լատ.), խոր վէրք նեղ բերանով։—Գլխի խոցն։

ֆիրմա (լատ.), այն անունը, որով որևէ առևտրական, արդիւնագործական կամ այլ տնտեսական ձեռնարկութիւն գոյութիւն ունի և գործում է։ Իրաւաբանօրէն ֆ. այն անունն է, որով յայտնի է ձեռնարկութիւնը և որով առարագրւում են այդ ձեռնարկութեան անունից իրաւունքներ. իսկ տնտեսական տեսակէտից ֆ. ամբողջ հաստատութիւնն է իր կազմով, պարտքով և պահանջով, իր յաճախորդներով, իր կապերով, որոնցով միասին նա կարող է վաճառել մի այլ անձի, պահպանելով մնունը, անփոփոխաբերը փոխել։

ֆիրման տես ֆէրման։

ֆիրտէլ (գերմ.), քառորդ։—Բաղաքամաս։

ֆիքս (լատ.), հաստատուն. կայուն։

ֆիքսատուար (ֆր.), օծանելիքի մի թանձր տեսակը, որ մազերին են քսում, որպէսզի նրանց կարելի լինի տալ ցանկալի ուղղութիւնը։

ֆիքր, փիքը, մտածմունք, հոգս։

ֆիօրդ (դան.), այդպէս կոչւում է ծովածոցը սկանդինաւեան երկրներում։

ֆլագ (հօլլ.), դրօշակ. Նիշ։

ֆլանօն (ֆր.), շիշ, սրսկիչ։

ֆլամանդեան դպրոց կոչւում է նկարչութեան մէջ Հոլլանդիայում XV և XVI դարերում զարգացած դպրոցը։

ֆլամինգօ (լատ.), բոցահաւ, բոցաթև թռչուն. բարձրասրունք ճահճային թռչնի մի տեսակը, որ ունի սպիտակ փետուր, սակայն թևերը բոցագոյն կարմրաւուն են։

ֆլան տես ֆլյան։

ֆլանգ (ֆր.), զօրարանակի մի կողմը. թև։

ֆլանել (ֆր.), տաւեակ. փափուկ բրդից գործած թեթև կտոր։

ֆլերտա (յուն.), երակատարած. երակների ներքին թաղանթի բորբոքում։

ֆլեգմա (յուն.), մտքաթաւալ. պագարիւնութիւն, ան-

տարրերութիւն, քնչածութիւն։ —ֆլէզմատիկ, թոյլ, պաղատիւն, անկինդան մարդ։ Տես նաև տէմպերամէնտ։

ֆլէյտա (ֆր ֆլիտա), արհեստ. ֆլէյտիս, արհեստ ածող հրաժիշտ, արհեստաւոր։

ֆլէքսիա (լատ.), բառերի վերջաւորութիւնները, որոնք ուելանում են արմատի վրա և նրա նշանակութեանը այս կամ այն թեքումն են տալիս։

ֆլիզել (գերմ. ֆլիզել), թև. գլխաւոր շէնքի կողքին ընկած մի փոքր շինութիւն։ Գլխաւոր շէնքի կողքից ձգուած երկարաւուն շէնք։ —Դաշնաձուլ։ —ֆլանիւտանա տես զէնէրալ ասիւտանտա։

ֆլիրտ (անգլ.), սիրաբանութիւն լուկ հաճոյքի և յաղթանակ տանելու համար։

ֆլիւգէր (գերմ.), հաղմացոյց. ձողի ծայրին հագցրած մի թիթեղ, որ ուղղւում է դէպի այն կողմը, որ կողմը փչում է քամին։ —Բնաւորութիւնից և համոզմունքներից զուրկ, կամ անձնական շահի դիտումներով, մարդ, որը գտնում է այն կողմը, ուր քամին է փչում, հետևում է ազդեցիների ուղղութեան։

ֆլիտ կամ ֆլոտ (գերմ.), նաւերի և այլն ուսոյցք իրրև հետևանք առած նեխման։

ֆլօտ (ֆր.), նաւատորմիղ։ —ֆլօտիլ (ֆր.), փոքրիկ նաւերից նաւատորմիղ։

ֆլօրա (լատ.), բուսական թագաւորութիւն. մի երկրի բոլոր բոյսերի ամբողջութիւնը։ —Բոյսերի ծագման հանգամանորոշ աւանդութիւն հին Հռոմում։

ֆլօրէալ, ծագումն. տես ֆրանսիական տոմար։

ֆլօրին, դրամ Անգլիայում — 2 շիլինգ — մօտաւորապէս մի րուբլի. Աւստրիայում — 75 կոպէկ։

ֆլօրօմանիա (լատ.), ծաղկամոլութիւն. չափազանց մեր դէպի ծաղիկները։

ֆլուգա (իտալ.), բազմաձայն երաժշտական կտոր, որի գլխաւոր նիւթը երբեմն է մի ձայնով, ապա միւս ձայները իրար յետևից կրկնում են նոյն եղանակը։

ֆլուգաս (ֆր.), վառօդի մի քանակութիւն, որը թաղում են հողի մէջ, հողը պայթեցնելու համար։

ֆլուգիէօր (ֆր.), հին պինտորները, որոնք պինւած էին կոշտաքարի հրացաններով։

ֆլուգիօն (ֆր.), միաւորում։

ֆլուկաը (ֆր.), թևթև մետաքսէ կտոր և նրանից թաշկինակ։

ֆլուկտիա, անհեակի մէջ պահուող բոյս է զանգակաձև կախած ծաղիկներով։

ֆոնդամէնտ (լատ.), հիմք։ —ֆոնդամէնտալ, հիմնաւոր։ —ֆոնդատօր, հիմնարկող, հիմնադիր։

ֆոնթիկուլէօր (իտալ.), լեռնային էլեքտրաթաթար, որ երկաթի լարով է ձգւում։

ֆոնկցիա, ֆօնկսիօն (ֆր.), պաշտօն, գործառնութիւն։ Պաշտօնակատարութիւն։ — Գործառնաւոր մարմնի որևէ մասի գործադրութեան հանգամանք։ — Մաթեմատիկայի մէջ, մի փոփոխուող մեծութիւն, որը կախուած է իր հերթին մի այլ փոփոխուող մեծութիւնից։—Ֆունկցիոնէլ, հիմնուած ֆունկցիայի վրա։

ֆունտ կամ գրանտա ծանրութեան չափ Անգլիայում — 32 լօտ — $409^3/_4$ գրամ։

ֆունտ ստէրլինգ տես սօվերէն։

ֆուռա, ֆուռուն, փուռ, հաց թխելու հնոց։ ֆուրնէի, հացթուխ։

ֆուտ (անգլ.), ոտնաչափ — 12 ղիւյմ. — 0,305 մետր

ֆուտբօլ (անգլ.), գնդասկախաղ ոտքով։

ֆուտկաար (գերմ.), ըուն, ուսը, պատեան. արկղ կամ տոպրակ, որի մէջ պահում են մի իր, պատրաստուած այդ իրի մեծութեամբ և ձևով։

ֆուտրա (գերմ.), մեծ երկար սպիտ տպրանքի տեղափոխութեան համար։

ֆուտրաժ (ֆր.), գինեորական լծուած անդի պաշար մարդկանց և մանաւանդ անասունների։ —!Ֆուտրաժիր, ֆուրաժ գնող կամ ճարող։

ֆուրգաժկա (լեհ.). գլխարկ, որ առչից հովանոց ունի։

ֆուրգօն (ֆր), մեծ սայլ, որ վերևից վրանաձև ծածկած է քաթանով։

ֆուրիա, վրէժի աստուածուհիներ, որոնց պատկերացնում են մարակը ձեռքին, իսկ գլխին օձեր մազերի փոխարէն։

ֆուրիէրիզմ, ֆրանսիացի Շառլ Ֆուրիէի (1772—1837) ընկերավարական վարդապետութիւնը։ Ըստ Ֆ-ի մարդկային հասարակութեան դժբաղդութիւնը հետևանք է ներկայ հասարակական անկանոն և պատահական կազմակերպութեան, որի շնորհիւ մարդ անհատի ոգևութիւնը, ցանկութիւնները և իղձերը չըրաւարարուած և անիրագործելի են մնում. այդ ոգևութիւնը, իղձերը և ցանկութիւնները բոլորն էլ լաւ են, հենց այն պատճառով, որ գոյութիւն ունեն և ինչ նրանք ազատ արտայայտելու հնարաւորութիւն ունենան, նրանք բոլորն էլ իրագործելի են։ Հասարակութեան կանոնաւոր կազմակերպութեան համար հարկաւոր է, որ մարդիկ ապրին առանձին համայնքներով. որոնք նրանում Ֆալանգ են կոչւում, 1500-2000 մարդ միասին։ (Տես նաև ֆալանգ.)։

ֆուրիէրիստ, Ֆուրիէի վարդապետութիւնը դաւանող և գործնական քայլերով նրա առաջարկած Ֆալանգները իրագործել ձգտող։

ֆուրիոզօ (իտալ.), երաժշտութեան մէջ կրքոտ, կատաղի, փոթորկալի։

ֆուրման (գերմ.), ֆուրա քշող։

ֆուրօր (լատ.), ծայրայեղ տպաւորիչ նեղգործութիւն. խելառ հրճուանք։

ֆուֆայկա (իտալ. ռուս.), երգե տաք հագուստ, որ յաճախ շապկի տեղ է ծառայում։

Ֆրա կրճատած Ֆրատէր, եղբայր բառն է, որ իտալիայում գրւում է վարդապետների անուան սկիզբը։

ֆրազմէնտ (լատ.), նշխար, բեկոր, հատակտոր. մի հին գրուածքից կամ պեղատեստական գործից ճեպած մի կտոր։

ֆրազա, ֆրազ (յուն.), խօսք, դարձած։ Փքուն, պաճուճած խօսք։—Երգեցողութեան մէջ մի կտոր, որ երգւում է մի շնչում։

ֆրազէօլօգիա (յուն.), մի լեզուի կազմութեան մասին ուսմունք։ ֆրազէօր, դատարկաբան, դատարկախօս. մի մարդ, որ խօսելիս ուշք է դարձնում արտաքին գեղեցկութեան վրա, ներքին իմաստը անուշադրութեան մատնելով։

ֆրախտ (գերմ.), տեղափոխութեան ապրանք։ Ապրանքների տեղափոխութիւն։ Ապրանքների տեղափոխութեան վարձ։

ֆրակ (ֆր), Եւրոպացի տղամարդկանց գործածած պիտակ

հանդիսաւոր օրերին. սև կոտրիչ, առջևը բաց և պոչով. պոչաշղթաներ։

Ֆրայէր տես Ֆրէյէր։

Ֆրակցիա, Ֆրակսիոն, (լատ.), քաղաքական կուսակցութիւն պարլամէնտում։—Որևէ քաղաքական կուսակցութեան մի մասը իր առանձին ուղղութեամբ, որով նա տարբերւում է ամբողջութիւնից կամ միւս մասից։ Օրինակ դեմոկրատիայի լիբերալները զանազան ժամանակ եղել են մէկից մինչև հինգ Ֆրակցիա։

Ֆրանզոլ կոչւում են Ռուսաստանում որոշ տեսակի Ֆրանսիական ձևով պատրաստած 5 կոպէկանոց հացերը։

Ֆրանկ, ֆրանսիական դրամական միութիւն=37 կոպէկի։

Ֆրանկմասոն տես մասոն։

Ֆրանկո (իտալ.), մակագրութիւն նամակի և ծրարի վրա, որով ուզում են ցոյց տալ, որ փոստի ծախսը վճարած է առաքման վայրում։

Ֆրանսիական տոմար, 1793 թւին Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ ընդունած տոմար, որ համապատասխանում էր հին տարեայ եղանակներին. կոչւում է նոյնպէս յեղափոխական տոմար. սկսւում է 1792 թւի սեպտեմբերի 22-ից, այսինքն հանրապետութեան հաստատուած օրւանից։ Ամիսներն են—Վանդէմիէր, Բրիւմէր, ֆրիմէր, Ռիվոզ, Պլիվիոզ, Վանտոզ, ժէրմինալ, ֆլօրէալ, Պրէրիալ, Մէսիդոր, Թէրմիդոր, Ֆրուկտիդոր։

Ֆրանսիական ախտ տես սիֆիլիս։

Ֆրանցիսկեան, անգամ կաթոլիկ ֆրանցիսկեան միաբանութեան, որ հիմնւել է 1208 թւին։

Ֆրանցուզ (ռուս.), Ֆրանսիացի։

Ֆրաու (գերմ.), կին, տիկին։

Ֆրաուէրնիտէ (ֆր.), եղբայրութիւն. մեծ յեղափոխութեան նշանաբաններից մէկը։

Ֆրէզատ (ֆր.), եռակայմ առագաստաւոր պատերազմական նաւ։

Ֆրէյէր, սկանդինաւեան ազգերի դիցաբանութեան մէջ մի աստուած, որը բաշխում է արևի լոյսը և անձրևը, պարգևում է խաղաղութիւն և պտղաբերութիւն։ Սորա քոյրը կոչւում է Ֆրէյա, սիրոյ և պտղաբերութեան աստուածուհին։

Ֆրէյլինա (գերմ.), օրիորդ. պալատում եղած օրիորդների պատուանուն։ (Ուղիղը՝ Ֆրօյլայն)։

Ֆրէնօլօգիա (յուն.), գիտութիւն, որը պնդում է, թէ հոգեկան կարողութիւնների այս կամ այն մասը կենտրոնացած է ուղեղի մի որևէ տեղում և գանգի ձևից և որոշ մասերի զարգացումից կարելի է հետևցնել հոգեկան կարողութիւնների այս կամ այն կողմը. մտաբանութիւն։

Ֆրէնօպաթիա (յուն.), հիւանդութիւն ուղեղի։

Ֆրիակ (իտալ.), որմանկարիչ, որմանկար։ Նկար, որ քաշած է դաճած պատի վրա դաճով պատրաստած ներկերով։

Ֆրիգիական տես փռիւգիական։

Ֆրիդրիխսդոր, պրուսական և դանիական ոսկէ դրամ = 5 ր. 15 կոպ։

Ֆրիզ (ֆր.), ճարտարապետութեան մէջ՝ պսակի տակ զարդարանք բարձրաքանդակ։ Ծոմուր։—Գանգրաւոր մի կտոր։ Գանգրապատառ։

Ֆրիզսր (ֆր.), մազերի սանրըւածք։ Մազերի գանգրուածք։

Ֆրիկասէ (ֆր.), մանր կտրատած տապակած միս թացանով։

Ֆրիմէր. հասունութեան ամիս, տես Ֆրանսիական տոմար։

Ֆրինա, հին Յունաստանի մի պեղեցկուհի, որ ծառայում էր քանդակագործներին իբրև մոդել տաւտածուհիների, մանաւանդ Վէներայի արձանը քանդակելու համար։ Նրան մեղադրեցին անառաւտածութեան մէջ. բայց երբ նա մերկացաւ և ցոյց տւից դատաւորներին իր գեղեցիկ մարմինը, դատաւորները նրան արդարացրին, որպէսզի դրկած չը լինեն քանդակագործներին աստուածուհիների մի այդպիսի գեղեցիկ մոդէլից։

Ֆրիշտիկ (գերմ.), Ֆրիշտիկ նախաճաշիկ։

Ֆրիտրէդէր (անգլ.), ազատ առևտրի կողմնակից. տես մանչէստերեան...

Ֆրիվոլ (ֆր.), թեթևսոլիկ, դայթակղիչ։

Ֆրիվոլիտիզր պաղամիս տես, ֆրանսիական տոմար։

Ֆրուկտ, (լատ.), պտուղ։—Ֆրուկտիֆիկացիա, պտղաբերութիւն։

Ֆրուկտիդոր տես Ֆրիմէր..

Ֆրօշնդա (գերմ.), ձրի աշխատանք, որ գիւղացիները պարտաւոր էին կատարել կալւածատիրոջ և պետութեան կամ համայնքի համար միջին դարերում. պահպանել գերմանիայում դեռ մասամբ պահպանւած է, ինչպէս պարտաւորութիւնը տալիս տալ պատերազմական իրեր փոխադրելու համար։ Համապատասխան է մեր կոմմերի կօռ ու բեզգաարին։

Ֆրօյլայն տես Ֆրէյլինա։

Ֆրօնտ (ֆր.), ճակատ զօրքի կամ շէնքի։

Ֆրօնտօն (Ֆր.), կիսաշրջանաձև կամ եռանկիւնի ճարտարապետական զարդարանք տան վերին մասում, դռների և լուսամուտների գլխին։

Ֆօլիո ինֆօլիո (իտալ.), տպագրութիւն մեծ դիրքով. թերթի մեծութեամբ գիրք։

Ֆօլկատինգ, Դանիայի պատլամէնտի վերին պալատը։

Ֆօխտ (գերմ.), գերմանական կայսրների XI դարում ունեցած սեփական կալւածքների կառավարիչ։

Ֆօկուս (լատ.), կիզման կէտ գոգաւոր ապակիների առանցքի վրա այն կէտը, ուր միանում են բոլոր ճառագայթները։ Հնոյ։—էլիպսիսի մէջ երկու կէտ նոյնպէս կոչւում են այդ անունը։—ճարպիկութեամբ, ձեռնածութեամբ կատարւած մի հերոյթ, որի բացատրութիւնը առաջին հայեացքից չի լինում տալ։

Ֆօկուսնիկ, ձեռնածու, աչքակապ։—Ճարպիկ խաբեբայ.

Ֆօյէ (ֆր.) դահլիճ կամ սրբանիներ թատրոնում, ուր դրսնում են խաղամիջոցներին։

Ֆօն (ֆր.), մակարդակի այն ընդհանուր գոյնը, որի վրա նկարած է պատկերը։

Ֆօն (գերմ.), մանրիկ է, որ դրւում է ազնւական ծագման մարդկանց ազգանունների սկզբից. օր իշխան Ֆօն Բիւլօվ։

Ֆօնար (յուն. թուբք.), լապտեր։

Ֆօնդ (ֆր.), հիմնական դրամագլուխ որևէ ձեռնարկութեան համար—գրական Ֆ, մի գումար, որից օգնութիւն է տրւում կարիքաւոր գրական գործիչներին։—Պետական Ֆօնդեր, պետական տոկոսաբեր թղթեր, որոնք հաւաստում են պետական փոխառութիւնը։

Ֆօնէտիկա (յուն.), ձայնապետութիւն. մարդկային ձայնի հնչիւնների մասին ուսմունքը—իբրև լեզուագիտութեան մի ճիւղ։—Ֆօնէտիկական կամ վանկա-

յին է կոչւում ահագին արձանագրութիւնների երկրորդ շքեղանը։

Փոնտան (ֆր.), աղբիւր։ Շատրուան։

Փոնօգրաֆ (յուն.), էդիսոնի հնարած մի գործիք, որ պէտք է առնում ամեն տեսակ ձայն և նոյնութեամբ արտադրում է. կարող է ձայնը երկար պահպանել. ձայնագիր։

Փոյէ, ղօրքի գունդ։

Փօսիլ (լատ.), լեռներից հանած հանքեր։

Փօսֆօր (յուն.), լուսակիր. պարզ մարմին է, որ հեշտութեամբ բռնկում է և լոյս է տալիս մութ տարածութեան մէջ։

Փոտօզէն (յուն.), լուսածին. տես կէրօսին։

Փոտօգրաւիւրա, լուսատիպ. պատկերների տպագրութեան մի եղանակը, որ կատարւում է մետաղէ կլիշէով, որի վրա հատած լուսազգայուն նիւթից արեւի ազդեցութեամբ պատկեր է դոյացել։ Տես Հէլիօգրաւիւր։

Փոտօգրաֆ (յուն.), լուսանկարիչ։— Փոտօգրաֆիա, լուսանկարչատուն։ Լուսանկար։

Փոտօսֆէրա (յուն.), արեւի արտաքին լուսատու մասը, որ կազմւած է գազացած մետաղներից։

Փոտոտիպիա (յուն.), մեքենայական եղանակով լուսանկարի բազմացումը. լուսատպութիւն։

Փոտօքիմիա, ուսմունք լոյսի հատագայների քիմիական ներգործութեան մասին։

Փօրէլ, ձկան որոշ պինդ տեսակը՝ կարմրախայտ, իշխան, գետաբծունի և այլն։

Փօրմ (լատ.), ձև կազմատար. տարատ։ Կերպարանք։— Ամրագնութիւնը այն յատկութիւններին, որով մի առարկայ արտայայտում է։ — Փորմալ ձևական, անկախ բովանդակութիւնից։ —Փորմալիզմ, ձևականութիւն, ձևապաշտութիւն. բոլոր արտաքին ձևերը խստութեամբ պահպանող ուղղութիւն։—Փորմալիստ, ձևապաշտ. ձևականութեան սիրահար։

Փորմատ (ֆր.), գրադիր. գրքի մեծութիւնը։ Չափ, ծաւալ, մեծութիւն։ Դիրք։

Փորմացիա, ձևաւորումն, ձևակերտումն։

Փորմուլա, ձևան, նշանակ։ Բանաձև։ — Մաթեմատիկայի մէջ՝ մի արտայայտութիւն, ուր փոխանակ թիւերի արւած են ընդհանուր մեծութիւններ։ Քիմիական Փ.. որևէ նիւթի պատկերացումը նրա մէջ պարունակւած ատրերի նշաններով. օր՝ H_2O, նշանակում է ջուր, այսինքն՝ երկու մաս ջրածին (H) և մի մաս թթուածին (O)։

Փորմուլար, ցուցակ ծառայութեան. թուղթ, որի մէջ նշանակւած է պաշտօնեայի անունը, ծագումը, ընտանեկան դրութիւնը, ծառայութիւնը ստացած նշանարանը եղած փոփոխութիւնները և այլն։

Փորշատա (պերս), քաղաքային արուարձան։

Փորտա (լատ.), հին Հռոմում մի հրապարակ, ուր հաւաքւում էին ժողովրդի և պատուիրակութեան համար։

Փորպօտա (գերմ. լատ.), առաջապահիկ պահակախումբ։

Փօրս մաժօր (Ֆր.), մի զօրութիւն, որին դիմադրել անկարելի է։

Փօրտ (Ֆր), փոքրիկ ամրոց։ Ամրոցի տակի տունն պաշտպանելու համար փոքրիկ ամրութիւն։

Փորտէպիանօ (իտալ.), պաշտամունք։ Աւելում է նաև պիտոյքների իր բաշխումները անում էր առանց ընտրութեան կուրբէն. նրան պատկերացնում էին աչքերը կապած, ձեռքին առատութեան եղջիւր, կանգնած անիւ կամ գնաց վրա։

Փօտօշիա (գերմ. ռուս.), օգանգք. լուսամուտների մէջ մի փոքրիկ փակ մի ապակու միջոցով։

Փօտոֆիկսացիա, ամրութիւններ քաղաքում։ Բերդ։

Փօտոնիա (լատ.), բազպ։ Բազպի առաւածուհին հռոմէացիների, որը հակառակ ձակատագրի։

A

Ab ovo (լատ. ար օ՛վօ), ձուից սկսած, սկզբից և կէս։

A conto (իտալ. ակո՛նտօ), ի հաշիւ։

Ad absurdum (լատ. ադ արսուրդում), դէպի անհեթեթութիւն. հակառակորդի տեսակէտը անհեթեթութեան վերածել իրրև բանակռւի միջոց։

Adagio (իտալ.), տես ադաջիօ։

Ad augusta per angusta (լատ. ադ աուգուստա պէր անգուստա), բարձր դիրքի՝ նեղ ճանապարհներով. շատ դժուարութիւններ պիտի յաղթել փառքի հասնելու համար։

Adieu (ֆր. ադիո՛), միտս քեզ։

Ad hoc (լատ.), տես ադ հո՛կ։

Ad hominem տես argumentum.

Ad infinitum (լատ. ադ ինֆինի՛տում), անվերջ։

Ad majorem Dei gloriam (լատ. ադ մայո՛րէմ դէ՛յի գլորիամ), ի մեծ փառս Աստուծոյ։ Լզուիտների նշանաբանն է, որ նրանց շատ գրքերի վրա կրճատ ձևով գրւում է՝ A. M. D. G.

Ad valorem (լատ. ադ վալո՛րէմ) ըստ արժէքի (մաքսային.) ըստ արժանիքի (բարոյական)։

Agent provocateur (ֆր.), տես ագէնտ պրովոկատէօ՛ր։

Ալֆօրակ։

Ֆօրակ (իտալ.), ուժեղ. ֆորտիսիմօ, աւելի ուժեղ. երաժշտական արտայայտութիւններ են։

Ֆորտիֆիկացիա, ամրութիւններ քաղաքում։ Բերդ։

Ֆորտունա (լատ.), բազպ։ Բազպի աստուածուհին հռոմէացիների, որը հակառակ ձակատագրի իր բաշխումները անում էր առանց ընտրութեան կուրբէն. նրան պատկերացնում էին աչքերը կապած, ձեռքին առատութեան եղջիւր, կանգնած անիւ կամ գնաց վրա։

Ֆօտօշիա (գերմ. ռուս.), օգանգք. լուսամուտների մէջ մի փոքրիկ փակ մի ապակու միջոցով։

ագէնտ բաւի տակ ամանի պրովոկատէօ՛ր։

A la (ֆր.) տես ա լա՛։

A la bonne heure (ֆր. ալա բոնէօր), բաւի ժամին. լաւ ժամանակին։

A la carte (ֆր. ալա կարտ), ճաշարանում ըստ ցանկութեան կերակրացուցակից ընտրած, ոչ ընդհանուրի համար պատրաստուրիչ պատրաստած կերակուրներից։

A la guerre comme á la guerre (ֆր. ալա գէռ կօմ ալա գէռ), պատերազմում՝ պատերազմօրէն. ինչպէս հանգամանքները պահանջում են. նպէս եկել է, նպէս էլ թող գնայ։

A la mode (ֆր. ալա մօդ), ըստ մօդայի, նորաձև։

Allez (ֆր. ալէ՛), գնա՛, յառա՛ջ։

Alibi (լատ.) տես ա՛լիբի

Allegró Allegretto (իտալ.) և այլն տես ալլէգրօ և այլն։

Allons! (ֆր. ալօ՛ն), գնանք։

Allons enfants de la patri (ֆր. ալօ՛ն զանֆան դը լա պատրի), ֆրանսական հայրենասիրական երգի սկզբի խօսքերը՝ գնանք, հայրենիքի զաւակներ... տես մարսէլիէզ։

All right (անգլ. օլ ռայթ),

լաւ է. ամէն բան կարգին է, լաւ։

Alma mater (լատ.) տես ալմա մ'ատէր։

Al pari (իտալ.) տես ալպարի։

Alter ego (լատ.), տես ալտէր էգօ։

Amicus Plato sed magis amica veritas (լատ. ամի'կուս Պլա'տօ, սէդ մ'ա'գիս ամի'կա վէ'րիտաս), Պլատօնը թող բարեկամդ լինի, բայց ճշմարտութիւնը պիտի աւելի մեծ բարեկամդ լինի. ճշմարտութիւնը ամէն բանից բարձր է, նրան ոչ մի բանի չըպիտի զոհ բերել։

Amour (ֆր. ամուռ), Amor (լատ. ա'մօռ), տես ամուռ։

Ancien regime (ֆր.) տես անսիէ'ն ռէժի'մ՝։

Anno Domini (լատ. ա'ննօ դօ'մինի), կրճատ՝ a. D., Փրկչի թուականին։

Ante Christum (լատ. ա'նտէ խրիստում), կրճատ a. Chr., Քրիստոսից առաջ։

A pósteriori (լատ.) տես ա պօստէրիօ'րի։

Apres nous le dèluge (ֆր. ապռէ' նու լը դէլիւժ), մեզնից յետոյ թէկուզ ջրհեղեղ։ Լուդովիկոս XV-րդի խօսքը, չընայած ընդհանուր թշուառութեան և սպասուղ յեղափոխութեան, նա ինքը ապրում էր անհոգ և փարթամ կեանքէր վարում։

A priori (լատ.), տես ա պրիօ'րի

A propos (ֆր. ապրօպօ'), ի դէպ։

Argumentum ad hominem (լատ. արգումէ'նտում ադ հօ'մինէմ), ապացուցութիւն, պատճառաբանութիւն, որը ոչ թէ խընդրի էութեան է վերաբերում, այլ յինուում է վիճողի անձնական կարծքի վրա, կամ վերաբերում է անձնական պարագաներին այն մարդի, որի դէմ նա ուղղած է։

Ars longa, vita brevis est (լատ. արս լո'նգա, վի'տա բրէ'վիս էստ), արուեստը (գիտութիւնը) երկար է, իսկ կեանքը կարճ. մեր կեանքը շատ կարճ է ամբողջ գիտութիւնը սովորելու համար։

Asinus asinum fricat (լատ. ազի'նուս ազի'նում ֆրի'կատ), էշը էշին է քորում. մէկը միւսին է գովում, շողոքորթում։

A tout prix (ֆր. ատուպրի'), ինչ էլ որ լինի. ինչ գնով էլ լինի։

Au courant (ֆր.) տես օկուրա'ն։

Audiatur et altera pars (լատ. աուդիա'տուր էտ ա'լտէրա պարս), լսիր և միւս կողմին. վիճաբանութեան և դատաւարութեան ժամանակ, երկու կողմին լսելուց յետոյ պիտի վճռել։

Audi, vide, sile (լատ. ա'ուդի, վի'դէ, սի'լէ), լսիր, տես, լռիր։

Au revoir (ֆր. օ րըվո'ար), ցտեսութիւն։

Aut Caesar, aut nihil (լատ. աուտ Ցէ'զար, աուտ նի'հիլ), կամ Կէսար, կամ ոչինչ, կամ ամէն բան, կամ ոչինչ. ռուսերէն ասում են՝ либо пан, либо препал.

Ave Maria (լատ.) տես աւէ Մարիա։

Ave Caesar, mori turi te salutant (լատ. ա'վէ Ցէզար մո'րիտուրի տէ սալուտանտ), ողջոյն կէսար, մահապարտները քեզ ողջունում են։

B.

Baby (անգլ.), bébé (ֆր.), տես բէբի։

Bal (ֆր. բալ), bal masqué (ֆր. բալ մասկէ՛) տես բալ։

Beati possidentes (լատ. բէա'տի պօսիդէ'նտէս), բազդաւոր են ովքեր ունեն. ով մի անգամ տիրել է, այլևս տէր կըմնայ։

Bellum omnium contra omnes (լատ. բէ'լլում օմ'նիում կօնտրա օմ'նէս), ամենքի պատերազմը ամենքի դէմ։ Այդպէս է բնորոշում անգլիացի փիլիսոփա Հօբբսը մարդկութեան նախնական վիճակը մինչև քաղաքակրթական շրջանը։ Տես Հօբբսիանիզմ։

Bis (լատ.), տես բիս։

Bona tide (լատ. բօ'նա ֆի'դէ), խղճով, բարեխղճօրէն. անկեղծութեամբ։

Bon ton (ֆր.), տես բօն տօն։

Bon vivant (ֆր.) տես բօն վիվան։

Brevi manu (լատ. բրէ'վի մա'նու, կարճ ձեռքով). արագութեամբ. առանց ձեակնութիւնների։

C.

Cafè chantant (Ֆր.) տես կաֆէ՛ շանտան։

Ca ira (ֆր. սա՛ իրա). հակօրինների մի յեղափոխական երգի սկզբի խօսքերը 1789 թուին. կը գնայ. լաւ է գնում. գործերս լաւ կըլինի։

Caeteris .. տես ceteris...

Carte blanche (ֆր.), տես կարտ բլանշ։

Casus belli (լատ), տես կա'զուս բէ'լլի։

Caveant consules (լատ, կա'վէանտ կօնսուլէս), թող աթոռն լինեն կօնսուլները. այն խօսքերը որով Հռոմի սենատը դժուար դէպքերում իշխանութիւնը յանձնում էր կօնսուլների դիկտատուրային։ Ջգուշ, լաւ նայիցէք։

Chargé d'affaires (ֆր.) տես շարժէ դ'աֆէր.

Ceteris paribus (լատ. ցէ'տէրիս պա'րիբուս.), երբ բոլոր ճշտացածը հաւասար է. երբ ճշտացած բաները անփոփոխ են ճնում։

Chef d'euvres (ֆր.) տես շէֆ էօվր։

Cher, cher ami (ֆր.), տես շէր։

Cherchez la femme (ֆր. շէրշէ' լա ֆամ'), փնտռէք կնոջը. երբ մի անհասկանալի բան է տեղի ունեցել, պատճառը փնտրէք մի կնոջ մէջ. կինն է միշտ այդպիսի գործերի դրդապատճառ։

Code civil, code Napolèon (ֆր.) տես կօդ։

Cogito ergo sum (լատ. կո'գիտօ է'րգօ սում'), ես մտածում եմ, ուրեմն ես գոյութիւն ունիմ. փիլիսոփայ Դեկարտի (Վարեկդիուսի) խօսքերը։

Comme il faut (ֆր.), ինչպէս հարկն է. տես կոմիլֆօ։

Comparaison n'est pas

raison (Ֆր. կօմպարէզօն նէ պարէզօն.), համեմատութիւնը հիմք (պատճառաբանութիւն) չէ։

Conditio nine qua non (լատ. կօնդի՛ցիօ նի՛նէ քուա նօն), պայման, առանց որի չի կարելի (համաձայնութիւն տալ.) անխուսափելի, պարտաւորիչ պայման։

Consueduto est altera natura (լատ. կօնսուէդու՛տօ էստ ա՛լտէրա նատու՛րա), սովորութիւնը երկրորդ բնաւորութիւն է։

Contradictio in adjécto (լատ. կօնտրադի՛կցիօ ին ադիէ՛կտօ), հակասութիւն էութեան (ածականի) մէջ. հակասութիւն բառի նշանակութեան և նրան վերագրուած յատկութեան մէջ. օր քառակուսի շրջան, սպիտակ ձիրուն։

Contra social (Ֆր. կօնտրասօսիա՛լ), հասարակական պայմանագիր. ընկերական դաշն. քաղ Ժան Ժակ Ռուսօի այն պայմանագիրը, որ մարդկութիւնը կապել է ընկերական կեանք և պետութիւն ստեղծելու համար։

Corpus juris (լատ.) տես կո՛րպուս իւրիս. Corpus juris civilis (լատ. կո՛րպուս իւրիս ցիվիլիս), քաղաքացիական օրէնսգիրք։

Coup d'etat (Ֆր.) տես կու դէտա։

Crèdo (լատ.) տես կրէ՛դօ։— —Credo, quia absurdum est (լատ. կրէ՛դօ քի՛ա աբսո՛ւրդում է՛ստ), հաւատում եմ, որովհետև անհեթեթ է (որովհետև բանականութեամբ ըմբռնել չի կարելի, ինչ որ կարելի է բանականութեամբ ըմբռնել հարկաւոր չէ այլևս հաւատալ.), մի քանի եկեղեցական հայրերի սկզբունքն էր։

Cujus regio, hujus (ejus) religio (լատ. կո՛ւյուս ռէ՛գիօ, հո՛ւյուս (էյուս) րէլի՛գիօ), ում երկիրը, նրա էլ կրօնը։ Գերմանական կրօնական պատերազմների ժամանակ ասւում էր այս սկզբունքը, որով մարդիկ հարկադրւած էին դաւանել այն կրօնը, որը դաւանում էր երկրի իշխանը։

D.

Da ist der Hund begraben (գերմ. դա իստ դէր հունդ բէգրա՛բէն, այնտեղ է շունը թաղւած. ասւում է, երբ ինչ-որ բանի էութիւնը։

Das ist eine alte Geschichte (գերմ. դաս իստ այնէ ալտէ գէշիխտէ), սա հին պատմութիւն է։

De facto (լատ.), տես դէ֊ֆակտօ։

De jure (լատ.) տես դէ իւրէ։

Delenda Carthago (լատ. դէլէնդա կարթա՛գօ), կարթագէնը պիտի կործանւի. այն խօսքերն են, որոնցով Կատօն Երէցը վերջացնում էր իր բոլոր ճառերը։ Մի չարիք, որը անպայման պիտի արմատախիլ անել։

De mortuis aut bene aut nihil (լատ. դէ մօ՛րտուիս աւ՛ուտ բէ՛նէ աւ՛ուտ նի՛հիլ), մեռածների մասին կամ լաւ, կամ ոչինչ։

De mortuis nil nis bene (լատ. դէ մօ՛րտուիս նիլ նի՛զի բէ՛նէ), մեռածների մասին միայն լաւ (լաւ բան խօսել, լաւը յիշել)։

De profundis (լատ.) դէ պրոֆունդիս, խորքից, սրտի խորքից. առաջին բառերը և անունը մի կաթոլիկական հանրապատեան մեղեդի։

Deus ex machina (լատ.) տես Դէ՛ւս էքս մա՛խինա։

Divide et impera (լատ. դի՛վիդէ էտի՛մպէրա), բաժանիր և տիրէ։ Մակիաւէլիի սկզբունքներից մէկը. տես Մակիաւէլիզմ։

Dr. կրճատ ձևն է Doctor-ի (լատ.), տես դօկտօր։ Dr. phil (Դր. փիլ.), Dr. med (Դր. մէդ.), Dr. jur (Դր. իւր.) և այլն Դոկտոր փիլիսոփայութեան, բժշկականութեան, իրաւաբանութեան և այլն։

Dura lex, sed lex (լատ. դու՛ւրա լէքս, սէդ լէքս), խիստ է օրէնքը, բայց օրէնք է։

Du sublim au ridicule il n'ya qu'un seul pas (Ֆր. դիւ սիբլիմ օ րիդիկիւլ իլ նի ա կ'էօն սէլ պա), վեհագոյնից մինչև ծիծաղելին միայն մի քայլ է։

E.

Ecce homo (լատ.) տես է՛կցէ հօմօ։

Ede, bibi, lude, post mortem nulla voluptas (լատ. է՛դէ, բի՛բի, լո՛ւդէ, պօստ մօռտէ՛մ նուլլա վօլո՛ւպտաս), կեր, խմիր և ուրախ եղիր, մահից յետո հաճոյք չկայ։

Egalite (Ֆր. էգալիտէ՛), հաւասարութիւն։

Ego (լատ. է՛գօ), ես։

Eh bien! (Ֆր. է բիէ՛ն), այդպէս. ուրեմն. յետոյ։

Emancipée (Ֆր. էմանսիպէ՛), ազատագրւած. հեգնօրէն ասւում է այն կանանց մասին, որոնք ազատութիւնը անպարկեշտութիւն և սանձարձակութիւն են հասկանում։

En avant! (Ֆր. ան աւա՛ն), յառա՛ջ։

En bloc (Ֆր. ան բլօկ). բոլոր միասին. մի օրէնք ան բլօկ ընդունել, նշանակում է չը քննարկել առանձին մասերը, այլ ամբողջապէս։

En chef (Ֆր.) տես ան շէֆ։

En face (Ֆր.) տես ան ֆաս։

Enfant ferrible (Ֆր.) տես անֆան տէռռիբլ։

En gros (Ֆր.), տես ան գրօ։

En masse (Ֆր.), տես անմաս։

En suite (Ֆր.), տես ան սիւիտ։

Entente cordiale (Ֆր.), տես անտանդ կօրդիալ։

Entrez! (Ֆր. անտրէ՛, մտէ՛ք։

Eo ipso (լատ.), տես է՛օ ի՛պսօ։

Ergo (լատ. էրգօ), ուրեմն։

Errare humanum est (լատ. էռռա՛րէ հումա՛նում է՛ստ), սխալվելը մարդին յատուկ է։

Et cetera, կրճատ՝ etc (Ֆր. էթսէտէրա), և այլն։

Eureca! (լատ.), տես էւրի՛կա։

Eviva! (իտալ.), կեցցէ՛։

Ex (լատ.) տես էքս մասնիկը։

Ex cathedra (լատ.), տես էքս կաթէ՛դրա։

Ex nihilo nihil (լատ. էքս նի՛հիլօ նի՛հիլ), ոչնչից միայն ոչինչ կատացւի։ Լուկրէցիոսի խօսքը։

Ex officio (լատ. էքս օֆի՛ցիօ), ի պաշտօնէ. պարտաւորաբար։

Extra (լատ.) տես էքստրա։

F.

Facon de parler *(ֆր. ֆասո՚ն դը պարլե)* խօսելու եղանակ. բառեր, որոնք ոչնչի չեն պատասխանում.

Fait accompli *(ֆր. ֆէ տա-կօմպլի)*, կատարած փաստ.

Fi, fi donc *(ֆր. ֆի կամ ֆի դոն)* տես ֆիդոն.

Fiat justitia, pereat mundus *(լատ. ֆի՚ատ իուստի՚ցիա, պէրէատ մո՚ւնդուս)*, թող արդարութիւնը կատարուի, թէկուզ դրա պատճառով աշխարհը կործանուի.

Fin de siecle *(ֆր. ֆէն դը սիէկլ)* տես ֆին դը սիէկլ.

Finis *(լատ. ֆինիս)* վերջ.

Finis Poloniae *(լատ. ֆինիս պօլօնիէ)*, վերջ Լեհաստանին. Կոսցիուշկոյի խօսքերը վերջին ճակատամարտից յետոյ.

Finita la comedia *(իտալ. ֆինիտա լա կոմէդիա)*, կատակերգութիւնը վերջացաւ. Վերջացաւ.

Five o'clock tea *(անգլ. ֆայվ օկլօկ թի)*, թէյ կէսօրից յետոյ ժամը հինգին, որը յատկապէս հիւրասիրութեամբ է լինում.

Folio կամ in folio *(լատ.)* տես ֆոլիո.

Force majeur *(ֆր.)*, տես ֆորս մաժոր.

Forte, fortissimo *(իտալ.)*, տես ֆորտէ, ֆո՚րտիսիմօ.

Fortes fortuna adjuvat *(լատ. ֆո՚րտէ ֆորտո՚ւնա ադիուվատ)*, ուժեղներին բաղդը օգնում է.

Franco *(իտալ.)*, տես ֆրանկո.

Furioso *(իտալ.)*, տես ֆուրիօզո.

G.

Gaudeamus igitur, dum juvenes sumus *(լատ. գաուդէամուս իգիտուր, դում իուվէնէս սո՚ւմուս)*, ուրախանանք ուրեմն, քանի դեռ ջահել ենք. Տես գաուդէամուս.

Gloria mundi *(լատ. գլո՚րիա մո՚ւնդի, աշխարհի փառքը.*

God save the King կամ te Queen *(անգլ. Գօդ սէյվ թը կինգ կամ բրին)*, Աստած, պահիր թագաւորին կամ թագուհուն. Անգլիայի ազգային օրհներգի առաջին խօսքերը, որը յարմարեցւում է, նայած թէ թագաւորը կին է թէ տղայ.

Grand merci *(ֆր. գրան մէրսի)*, շատ շնորհակալ եմ.

H.

Habeas corpus *(լատ.)* տես հաբէաս կո՚րպուս.

Haute finance *(ֆր. հօտ ֆինանս)*, բարձր ֆինանսական (դրամատէր) աշխարհը.

Home rule *(անգլ.)*, տես հո՚մ-

րուլ...

Homo homini lupus *(լատ. հո՚մօ հո՚մինի լո՚պուս)*, մարդը մարդին՝ գայլ.

Homo novus *(լատ. հո՚մօ նո՚վուս)*, նոր մարդ, որ անցեալ չունի, յանկարծ է բարձրացել դէրքի.

Homo sapiens *(լատ. հո՚մօ սա՚պիէնս)*, մտածող մարդ. կենդանաբանական լեզուով՝ մարդ.

Honores mutant mores *(լատ. հոնո՚րէս մո՚ւտանտ մո՚րէս)*, պատիւները (բարձր աստիճանները) փոխում են բարքերը.

Homo sum et nihil humani a me alienum puto *(լատ. հո՚մօ սում էտ նի՚հիլ հուման՚ի ա մէ ալիէ՚նում պո՚ւտօ)*, մարդ եմ, և մարդկային ոչ մի բան ինձ օտար չէ.

I.

Ibidem, կրճատ՝ ib. ibid *(լատ. իբի՚դէմ)*, նոյնը, նոյն տեղում. գործ է ածւում ծանոթութիւնների մէջ, երբ չեն ուզում գրքի վերնագիրը նորից կրկնել.

Idée fix *(ֆր.)* տես իդէ ֆիքս.

Idem *(լատ. ի՚դէմ)*, նոյն բանը.

Idem per idem *(լատ. ի՚դէմ պէր ի՚դէմ)*, միևնոյն, միշտ նոյնը.

Ignoramus et ignorabimus *(լատ. իգնօրա՚մուս էտ իգնօրաբի՚մուս)*, 1872 թուին Բեռլինի պրօֆէսօր Դիւբուա Ռէյմօնդի խօսքերը, որով նա ասարակից իր մի բանախօսութիւնը աշխարհի առեղծուածների մասին. այսինքն՝ մենք չը գիտենք և չենք էլ կարող գիտենալ, ուզելով ասել, որ կան բնութեան որոշ գաղտնիքներ, որոնք մարդին ընդմիշտ անհասանելի կը մնան.

Imperium in imperio *(լատ. իմպէ՚րիում ին իմպէ՚րիո)*, պետութիւն պետութեան մէջ.

Incognito *(լատ. տես ինկո՚գնիտո)*.

In corpore *(լատ., տես ին կո՚րպորէ.*

Index librorum prohibitorum *(լատ.) ին՚դէքս լիբրո՚րում պրոհիբիտո՚րում)*, արգելուած գրացանկ. տես ինդէքս.

In extenso *(լատ.ին էքստէ՚նզօ)*, լրիւ, բառացի.

In folio *(լատ.)* տես ֆոլիո.

In hoc signo vinces *(լատ. ին հօգ սի՚գնօ վի՚նցէս)*, այս նշանով կը յաղթես. սուրբ յաղթեցին Կոստանդիանոս Մեծը Մաքսենտիոսի հետ հակատամարտից առաջ երկնքում մի խաչ տեսաւ այդ խօսքերի մակագրութեամբ. — Միջոց, որով մի արգելքի կարելի է յաղթել.

In infinitum *(լատ. ին ինֆինի՚տում)*, անծայր. գեպի անվերջը. Անվերջ կերպով.

In octavo *(լատ. ին օկտաւո)*, ութածալ գրքի դիրք.

In quarto *(լատ.ին կուարտո)*, քառածալ գրքի դիրք.

In statu quo *(լատ. ին ստատու քուո)*, տես ստատու քուո. Անփոփոխ վիճակում.

Inter arma silent leges *(լատ. ի՚նտէր ա՚րմա սի՚լենտ լէ՚գէս)*, զէնքի առաջ օրէնքները լռում են

Intrensigeant (ֆր. էնտրանզիժան), անհամբերաապար նեղահայեաց. ուրիշի կարծիքը չընդունող։

Italia irredènta (իտալ. իտալիա իռրէդէ՛նտա), դեռ չազատագրված Իտալիա. մի արտայայտութիւն է, որ որոշ թիւով ազգասէր իտալացիների բիրտում նշանակում է, թէ Իտալիան միայն այն ժամանակ կատարեալապէս ազատած կլինի, երբ կրժիացնի իր հետ նաև այն երկիրները, որոնց մէջ իտալերէն է խօսւում, կամ որոնք մի ժամանակ պատկանել են Իտալիային։

J.

Jacques le Bon-homme (ֆր. ժակ լը բոնոմ) տես Ժակ Բոնոմ։

Jeunesse doreé (ֆր. ժէոնէս դօրէ՛), ոսկի երիտասարդութիւն. 1794 թւին Ֆրանսիայում թագաւորի կողմնակից երիտասարդութիւնը։ Այժմ այդպէս կոչւում են հարուստ երիտասարդները, որոնք անհոգ ու շռայլւում են։

Jour fix (ֆր.), տես ժուր ֆիքս։

Judge Lynch (անգլ. ջէօջ լինչ), պատւաւոր Լինչը. ասւում է ժողովրդական դատաստանի մասին։ Տես Լինչի օրէնք։

Jus (լատ. իուս), իրաւունք։

Jus primae noctis (իուս պրի՛մէ նո՛կտիս), առաջի գիշերի իրաւունքը. միջին դարերում աւատատիրոջ իրաւունքը իր հպատակ աղջկայ հետ անցկացնել նրա ամուսնական առաջի գիշերը. յետոյ փոխարինւեց դրամական տուրքով։

K.

Kulturkampf (գերմ.), տես կուլտո՛ւրկամպֆ։

L.

Laissez faire, laissez passer կամ aller (ֆր. լէսէ՛ ֆէռ, լէսէ՛ պասէ՛ կամ ալէ՛), տես ֆիզիոկրատիզմ։

L'appetit vient an mangeant (ֆր. լապետի՛ վիէն տան մանժան), ախորժակը ուտելիս է գալիս։

La propriété s'est le vol (ֆր. լա պրոպրիէտէ՛ սէ լը վոլ), սեփականութիւնը գողութիւն է. նախ Բրիսսօի և ապա Պրուդոնի խօսքերը։

L'art pour l'art (ֆր. լառ պուր լառ), գեղարուեստը գեղարուեստի համար. այն սկզբունքը, որ գեղարուեստը ուրիշ որևէ նպատակի չի կարող ծառայել բացի ինքն իրենից։

Latifundia Italiam perditere (լատ. լատիֆո՛ւնդիա իտալիամ պէրդիտէ՛րէ), լատիֆունդիա-

ները Իտալիան կործանեցին։

Leben und leben lassen (գերմ. լե՛բէն ունդ լեբէն լա՛սէն), ապրել և ուրիշներին էլ ապրեցնել։

Leonina societas տես լեօնինա սոցիէտաս ..

Le roi est mor, vive le roi (ֆր. լը ռուա է մոր, վիվ լը ռուա), թագաւորը մեռաւ, կեցցէ թագաւորը. մի սկզբունքի մշտականութիւնը։

Le roi regne et ne gouverne pas (ֆր. լը ռուա րէնյ է նը գուվէռն պա), թագաւորը թագաւորում է, բայց չի կառավարում. Տիերի արտայայտութիւնը 1830 թւին, որը դարձաւ թագաւորի վիճակի համար բնորոշիչ սահմանադրական պետութիւնն մէջ։

Les extrem se touschent (ֆր. լէ զէքստրէմ սը տուշ), ծայրերը (ծայրայեղութիւնները) իրար շօշափում են։

Le style c'est l'homme (ֆր. լը սթիլ սէ լոմ). ոճը՝ ինքը մարդն է։

L'etat c'est moi (ֆր. լէտա սէ մուա'), պետութիւնը ես ինքս եմ. Լուդովիկոս XIV-րդի խօսքերը, որ հանդիսանում է

ակզբունք ժայրայեղ բացարձակութեան և բռնակալութեան։

Lettres de cachet (ֆր. լէտր դը կաշէ՛). 18 դարի Ֆրանսիական թագաւորների գաղտնի գրութիւն, որը իր մէջ պարունակում էր մի անձի ձերբակալման կամ աքսորի հրաման։ Յաճախ այդպիսի թղթեր թագաւորի առարկարութեամբ. բայց անւան տերը բաց թողած, անցնում էին բարձրաստիճան անձանց ձեռքը, որոնք իրենց մի հակառակորդի անունը գրում էին վրան և նրան աքսորել կամ բանտարկել տալիս։

Lex (լատ. լէքս), օրէնք։

Lex dura, sed lex տես Dura lex...

Liberté, ègalité, fraternité. (ֆր. լիբէրտէ՛, էգալիտէ՛ ֆրատէռնիտէ՛), ազատութիւն, հաւասարութիւն, եղբայրութիւն. Ֆրանսիական հանրապետութեան նշանաբանը մեծ յեղափոխութենից յետոյ։

L. St. կրճատ ձևն է livre Sterling-ի, տես լիվր կամ ֆունտ ստէրլինգ

Lynch law (անգլ. լինչ լաու) տես Լինչի օրէնք։

M.

Ma chère (ֆր. մա շէր պրինցես (ասում են կնոջը)։

Macht geht vor recht (գերմ. մախտ գէ՛տ ֆոռ րէխտ), ոյժը իրաւունքից առաջ է. Բիսմարկի խօսքը։

Madame (ֆր. մադա՛մ), տիկին։

Mademoiselle (ֆր. մադմուազէ՛լ), օրիորդ։

Magister dixit (լատ. մագի՛ստէր դի՛քսիտ), ուսուցիչն ասեց. հեղինակաւոր խօսք է, պիտի հաւատալ։

Magna charta libertatum (լատ. տես մա՛գնա խա՛րտա լիբէրտա՛տում)։

Mala fide (լատ. մա՛լա ֆիդէ). անբարեխիղճ, անհաւատարիմ. Տես հակառակը՝ bona fide։

Manu brevi տես brevi manu

Manus manum lavat (լատ. մանուս մանում լաւաս), ձեռքը ձեռքին է լուանում։

Mater dolorosa (լատ. մա՛տէր դոլորո՛զա), տառապող մայր. կաթոլիկական պատկեր Աստուածամօր։

Mauvais ton (ֆր.), տես մովէ տօն։

Maximum (լատ.) տես մաքսիմում։

Mea culpa. mea maxima culpa (լատ. մէա՛ կո՛ւլպա, մէ՛ա մա՛քսիմա կո՛ւլպա), իմ յանցանքը, իմ ամենամեծ յանցանքը։

Mehr Licht (գէօթէ մէեր լիխտ, աւելի լո՛յս. Գէօթէի վերջին խօսքը։

Memento mori (լատ. մէմէ՛նտո մո՛րի), յիշիր մահուան մասին։ Մահուան խորհրդանշանը՝ գանգ նրա տակը խաչաձև ոսկրներ։

Mens sana in corpore sano (լատ. մէնս սա՛նա ին կո՛րպորէ սա՛նո), առողջ հոգին առողջ մարմնի մէջ։

Mezzo (իտալ. մէջջո), կէս թուլացրած, ցածրացրած, մեղմած (կերաշտութեան մէջ)։ Տես նաև մէջջո ..

Minimum (լատ.) տես մինիմում։

Moderato (իտալ. մոդէրա՛տո), երաժշտութեան մէջ՝ չափաւոր շարժում։

Modus vivendi (լատ.) տես մո՛դուս վիվէնդի։

Mon ami (ֆր. մոն ամի՛), բարեկամ, իմ բնկե՛ր։ Mon amie (ֆր. մոն ամի), բնկերուհի, իմ բարեկամուհի։

Mon cher (ֆր. մոնշէր), սիրելիս։

Mon Dieu (ֆր. մոն Դիէ՛ո), Աստուած իմ։

Monroe doctrine տես Մոնրոէ դոկտրին։

Monseigneur (ֆր.) տես մոնսէնիօր։

Monsieur (ֆր. մոսիէ՛ո), պարոն։

Morituri te salutant (լատ. մօրիտո՛ւրի տէ սալո՛ւտանտ), քեզ ողջունում են մահուան դատապարտեալները. անդնելով Կեսարի օթեակի մօտից այս խօսքերն էին ուղղում նրան զաղիատօրները հին Հռոմի կրկէսում։ Տես Ave Caesar...

Motto մո՛տո, տես էպիգրաֆ։

Mr. լրջատ ձեն է monsieur-ից, պարոն։ Mrs., պրա յոդնակին,

Mutatis mutandis (լատ. մուտա՛տիս մուտա՛նդիս) համապատասխան փոփոխութիւններն անելով։

Mutato nomine de te fabula narratur (լատ. մուտա՛տօ նո՛մինէ դէ տէ՛ ֆա՛բուլա նարրա՛տուր), անունը փոխած (ուրիշ անուան տակ) առակը քո մասին է պատմուած։

N.

N B. տես Nota bene.

Natura non facit saltus (լատ. նատու՛րա նո՛ն ֆա՛կիտ սա՛լտուս). բնութիւնը թռիչքներ չէ անում։

Nec plus ultra տես Non plus...

Netto (իտալ.) տես նէ՛տտո։

Nihil humani a me alienum puto (լատ.) տես Homo sum..

Noblesse oblige (ֆր. նոբլէ՛ս օբլի՛ժ), ազնուութիւնը պարտաւորեցնում է։

Nolens volens (լատ.) տես նո՛լէնս վո՛լէնս։

Nomina sunt odiosa (լատ. նո՛մինա սունտ օդիո՛զա), անունները առելի են. անունները տալ հարկաւոր չէ, եթէ ոչ անախորժութիւն կրծագի։

Non bis in idem (լատ. նոն բիս ին իդէմ), ոչ երկու անգամ միևնոյն բանի համար. հռոմէական իրաւունքի սկզբունքը՝ չի կարելի երկու անգամ պատասխանատուութեան ենթարկել կամ պատժել միևնոյն յանցանքի համար։

Non plus ultra (լատ. նոն պլուս ուլտրա), գրանից ոչ աւելի հեռու։ Անգերազանցելի բան։

Nonsens (լատ.) տես նոնսէնս։

Nota bene (լատ. նո՛տա բէ՛նէ), լաւ նկատիր։ կրճատ՝ NB

Notre Dame (ֆր.) տես նօտր դամ։

O.

Omne vivum ex ovo (լատ. օ՛մնէ վի՛վում է՛քս օ՛վո), բոլոր կենդանի էակները ձուից են առաջ եկել։ Հաբէի կենսաբանական աֆօրիզմը։

Omnia mea mecum porto (լատ. օ՛մնիա մէ՛ա մէ՛կում պօրտո), իմ բոլոր ունեցածս ինձ հետ եմ կրում. հոգեկան կարողութիւնների մասին իբրև ամենամեծ անփականութիւն։

On revien toujour à ces premières amours (ֆր. օն ռիէ՛ն տուժո՛ւր ա սէ պրէմիէ՛ր զամո՛ւր), մարդիկ դառնում են միշտ դէպի իրենց առաջին սէրը։

Orbi et urbi (լատ օ՛րբի է՛տ ո՛ւրբի), բոլորին և իւրաքանչիւրին։ Աշխարհին և Հռոմ քաղաքին. հին հռովմայեցոց խօսքը, որով շնորհում էին իրենց Հռոմի աշխարհին հաւատար լինելը։

O, sancta simlicitas (լատ. օ, սա՛նկտա սիմպլի՛ցիտաս), ով, սուրբ անմեղութիւն են Հուսի խօսքերը, ուղղած դէպի մի պառաւ կին, որը փայտ էր կրում նրան այրելու համար։

O tempora, o mores (լատ. օ տէ՛մպորա, օ մո՛րէս), ով ժամանակներ, ով բարքեր. Ցիցէրոնի խօսքը կատիլինային ուղղած մեղադրական ճառում։

Ou est la femme? (ֆր. ո՞ւ է լա ֆամ), որ է կինը. միևնոյն է թէ Cherchez la femme.

O vita, misero longa, felici brevis (լատ. օ վի՛տա, միզէ՛րօ լո՛նգա, ֆելի՛ցի բրէ՛վիս), ով կեանք, թշուառի համար երկար ես, բաղդաւորի համար կարճ։

P.

Par ci, par là (ֆր. պարսի, պար լա), ի՛ այստեղ և ի՛ այստեղ։

Pardon (ֆր. պարդո՛ն), ներողութիւն։

Par excellence (ֆր.) տես պար էքսէլանս։

Par exemple (ֆր. պար էկ-

զամպի, օբինակի համար, զար օբինակ։

Par force (ֆր.) տես պարֆորս։

Pari (իտալ. պարի տես պարա՛րի։

Parvenue (ֆր.) տես պարվենիւ։

Passiver Widerstand (գերմ. պասի՛վեր վի՛դերշտանդ), կրաւորական դիմադրութիւն. առանց գործօն քայլերի։

Pater familias (լատ. պա՛տէր ֆամի՛լիաս, ընտանիքի հայր։

Pendant (ֆր.) տես պանդա՛ն։

Per fas. per nefas (լատ. պէր ֆաս, պէր նէ՛ֆաս), իրաւ և անիրաւ միջոցներով. ոտնիւ և անոտնիւ եղանակով։

Perpetuum mobile (լատ. պէրպէ՛տուում մո՛բիլէ, անընդհատ, յաւիտենական շարժուն մեքենայապիտութեան միտեղծած՝ մի մեքենայ, ուր մի անգամ շարժման մէջ դրուելով յաւիտեանապէս շարժւի։

Persona grata (լատ) տես պէրսո՛նա գրա՛տա։

Petitio principii (լատ. պէտի՛տիո պրինցի՛պիի), պատճառաբանութիւն այնպիսի հիմքերով, որոնք դեռ ապացուցելու կարօտ են։

Pia desi deria (լատ.), տես պիա՛ դէզիդէ՛րիա։

Pianissimo (իտալ.) տես պիանի՛սիմօ։

Piano (իտալ.) տես պիա՛նօ։

Plus (լատ.) տես պլիւս։

Post mortem nulla voluptas տես Ede..

Poste restante (ֆր.) տես պօստ ռեստա՛նտ։

Post factum (լատ. պօստ ֆա՛կտում), դէպքը(փաստը) կատարեալ եղած։

Post hoc, ergo propter hoc (լատ. պօստ հո՛կ, է՛րգօ պրո՛պտէր. հո՛կ), պատահեց յետոյ, ուրեմն սրա հետևանքով. սրամտաբանական մի սխալ, որ յաճախ տեղի է ունենում, որ ժամանակով յետոյ կատարած մի դէպք տեղաբաշխում են պրպտինք նրանից անմիջապէս առաջ կատարած դէպքի։

Post scriptum, կրճատ՝ P. s. (լատ.) տես պօստ սկրի՛պտում։

Pour la bonn bouche (ֆր.) պուռ լա բո՛ն բուշ), բերանը քաղցրացնելու համար. ամենալաւը։

Pour passer le temps (ֆր. պուռ պասէ՛ լը տան), ժամանակ անցկացնելու համար։

Prima (լատ.) տես պրիմա։

Prix fix (ֆր.) տես պրի ֆիքս։

Pro Armenia (լատ. պրո Արմէ՛նիա), Հայաստանի համար։

Pro domo sumo (լատ. պրո դո՛մօ սո՛ւմօ), ի պաշտպանութիւն իւր. իր անձնական գործի մասին։

Pro et contra (լատ. պրո էտ կո՛նտրա), թէր և դէմ։

Profession de foi (ֆր. պրոֆէսիո՛ն դը ֆուա՛), դաւանական պատկերացումն իր դաւանանքի, համոզմունքի, քաղաքական հայեացքների և այլն։

Pro forma (լատ. պրո ֆո՛րմա), ձևի համար. ի ցոյց։

Prosit! լատ. պրո՛զիտ), բարի վայելում. կենացդ։

Pur sang (ֆր. պիւր սան), զտարիւն. ազնիւ ցեղից։

Post factum (լատ. պօստ ֆակտում), դէպքը(փաստը) կատարեալ եղած։

Post hoc, ergo propter hoc (լատ. պօստ հո՛կ, է՛րգօ պրո՛պտէր հո՛կ), պատահեց յետոյ, ուրեմն սրա հետևանքով. սրամտաբանական մի սխալ, որ յաճախ տեղի է ունենում, որ ժամանակով յետոյ կատարած մի դէպք տեղաբաշխում են պրպտինք նրանից անմիջապէս առաջ կատարած դէպքի։

Post scriptum, կրճատ՝ P. s. (լատ.) տես պօստ սկրի՛պտում։

Pour la bonn bouche (ֆր.) պուռ լա բո՛ն բուշ), բերանը քաղցրացնելու համար. ամենալաւը։

Pour passer le temps (ֆր. պուռ պասէ՛ լը տան), ժամանակ անցկացնելու համար։

Prima (լատ.) տես պրիմա։

Prix fix (ֆր.) տես պրի ֆիքս։

Pro Armenia (լատ. պրո Արմէ՛նիա), Հայաստանի համար։

Pro domo sumo (լատ. պրո դո՛մօ սո՛ւմօ), ի պաշտպանութիւն իւր. իր անձնական գործի մասին։

Pro et contra (լատ. պրո էտ կո՛նտրա), թէր և դէմ։

Profession de foi (ֆր. պրոֆէսիո՛ն դը ֆուա՛), դաւանական պատկերացումն իր դաւանանքի, համոզմունքի, քաղաքական հայեացքների և այլն։

Pro forma (լատ. պրո ֆո՛րմա), ձևի համար. ի ցոյց։

Prosit! լատ. պրո՛զիտ), բարի վայելում. կենացդ։

Pur sang (ֆր. պիւր սան), զտարիւն. ազնիւ ցեղից։

Q.

Quasi (լատ. քուա՛զի), իբր թէ, կեղծ.

Quantité negligeable (ֆր. կանտիտէ՛ նէգլիժաբլ), արհամարհելի մեծութիւն. մի բանակ, մի մեծութիւն, մի պարագայ, որ մարդ կարող է ամենևին հաշւի չառնել, այնքան աննշան է նրա ներգործութիւնը։

Qui proquo (լատ քի պրո քո), մեկը միւսի փոխարէն. սխալմունք, թիւրիմացութիւն։

Qui s'excuse, s'accuse (ֆր. կի սէքսկիւզ, սակիւզ), ով իրեն արդարացնել է ջանում, նա իրեն է մեղադրում։

Quod demonstrandum erat (լատ. քօդ դէմօնստրանդում է՛րատ), ինչ որ տարկաւոր էր ապացուցել։

Quodlibet (լատ.) տես կօդլի՛բէտ։

Quod licet Jovi, non licet bovi (լատ. քօդ լի՛ցէտ յո՛վի, նօն լի՛ցէտ բո՛վի), ինչ որ հնարաւոր է Լպիտէրին, հնարաւոր չէ (թոյլատրելի չէ) եզանը, ինչ որ հնարաւոր է ուժեղին կամ իշխանաւորին, հնարաւոր չէ մանր մուրը մարդկանց։

Quo vadis? — Quo vadis, Domine (լատ. քւօ վա՛դիս — Քւօ վադիս, Դո՛մինէ), յո՞ երթաս։ Յո՞ երթաս, Տէր։ Քան աւանդութիւն Պետրոս Առաքեալի տեսիլը Հռոմի պարիսպներից դուրս. երբ նա տեսաւ Քրիստոսին, հարցրեց, յո՞ երթաս, Տէր. իսկ նա պատասխանեց դնում եմ Հռոմ երկրորդ անգամ խաչելու։ Այդ լսելով Պետրոս Առաքեալը, որ ուզում էր հեռանալ այդ տեղից, յետ դարձաւ կրկին։

R.

Raison d'être (ֆր.) տես րէզօ՛ն դ'էտր։

Reduction ad absurdum (լատ. րէդո՛ւկցիօ ադ արսո՛ւրդում), հակառակորդի տեսակետը անհեթեթութեան վերածելը։

Rendez-vous (ֆր.) տես րանդէվո՛ւ։

Repetitio est mater studiorum (լատ. րէպէտի՛տիօ է՛տ մա՛տէր ստուդի՛օրում), կրկնութիւնը ուսման մայրն է։

Reservatio mentalis (լատ. րէզերվա՛տիօ մէնտա՛լիս) ժամանակաւոր վերապահում կրկման ժամանակ, որպէսզի կարելի չլինի երդմնազրուժ լինել։

Review (անգլ. ռէվիւ), revue (ֆր. ռըվիւ), հանդէս, տեսութիւն. ամսագիր։

Rex (լատ. ռէքս), թագաւոր։

S.

Salto mortale (իտալ.) տես սա՛լտօ մօրտա՛լէ։

Salus publica (populi) suprema lex esto (լատ. սա՛լուս

պո՛ւբլիկա սուպրե՛մա լէքս է՛ստօ), հռոմաբրակական ապահովութիւնը ամենաբարձր օրէնքն է։

Salve! (լատ. սա՛լէ), ողջո՛յն։

Sancta simlicitas տես o, sancta...

Sans façon (ֆր. սանֆասո՛ն) առանց ձևակերի, պարզօրէն։

Sans gêne (ֆր. սան ժէն), առանց քաշուելու։

Sans phrase(ֆր. սան ֆրազ)։ առանց ֆրազների, առանց ճոռոմաբանութեան։

Sapienti sat (լատ. սապիէ՛նտի սատ), իմաստունին բաւական է, խելօք մարդին այգքանն էլ բաւական է, երկար տալու կարիք չկայ։

Sauve qui peut (ֆր. սօվ կի պէօ) թող ազատի ով կարող է։

Selfgovernement(անգլ. սէլֆգո՛վէրնմէնտ), ինքնավարութիւն։

Semper idem (լատ. սէմպէր ի՛դէմ), միշտ միևնոյնը։

Shocking (անգլ. շո՛կին), խայտառակութիւն. բացականչութիւն է, երբ մի անպարկեշտութիւն է կատարւում։

Sic (լատ. սիկ), այսպէս։ Որևէ սխալ, անհամապատասխանութիւն և այլն մատնանշելու համար է գործ ածւում։

Sic transit gloria mundi (լատ. սիկ տրա՛նսիտ գլո՛րիա մո՛ւնդի), այսպէս է անցնում երկրաւոր փառքը։

Silentium (լատ. սիլէ՛նցիում), լռութիւն։

S'il vous plait (ֆր. սիլ վու պլէ՛), եթէ ձեզ հաճելի է։

Sine qua non տես Conditio sine...

Sit tibi terra levis (լատ. սիտ տի՛բի տե՛ռռա լե՛վիս), թող քեզ թեթև լինի հողը, ասւում է մեռածների մասին։

Societas leonina (լատ. սոցի՛էտաս լէօնի՛նա) տես լէօնինական ընկերութիւն։

Soirée (ֆր. սուարէ՛), երեկոյթ։

Statu quo ante (լատ. ստա՛տու քուօ ա՛նտէ) տես ստատուքուօ։

Sui generis (լատ. սո՛ւի գէ՛նէրիս), իւրատեսակ. առանձին տեսակի։

Summa summarum (լատ. սո՛ւմմա սումմա՛րում), գումարների գումար. ամբողջը. ընդհանրապէս։

Summum jus, summa injuria (լատ. սո՛ւմմում յո՛ւս սո՛ւմմա ինիւրի՛ա), ամենաբարձր (առաջի հասկացած) իրաւունքը յաճախ ամենաբարձր անիրաւութիւնն է. շատ դատաստան, շատ անարդարութիւն։

T.

Table--d'hôte (ֆր.) տես տաբլդո՛թ։

Tabula rasa (լատ.) տես տաբուլա րազա։

Tempi passati (իտալ.) տես տէմպի պասսատի։

Tempora mutantur et nos mutamur in illis (լատ. տէ՛մպօրա մուտա՛նտուր էտ նօս մուտա՛մուր ին ի՛լլիս), ժամանակները փոխւում են և մենք փոխւում ենք նրանց մէջ (նրանց հետ.)։

Terra incognita (լատ.) տես տէռռա ինկօգնի՛տա։

Tête â tête (ֆր.) տես տէտա տէտ։

That is the question (անգլ.) տես To be or...

Timeo Danaos et dona ferentes (լատ. տի՛մէօ Դանաո՛ս էտ դօ՛նա ֆէրէ՛նտէս), վախենում եմ Դանայներից (յոյներից), եթէ մինչև անգամ նրանք ընծայ են բերում։ Լաօկօօն քուրմի խօսքերը։ Տես Դանայոսի ընծայ։

To be or not to be, that is the question (անգլ. տու բի օր նօտ տու բի դէտ իս դի կվէ՛սչըն), լինել թէ չը լինել, այս է հարցը։ Շէքսպիրի Համլէտի խօսքերը նրա հռչակաւոր մենախօսութեան սկզբում։

Truck—system (անգլ. տրէք սիստէմ)։ տես տրէօկ սիստէմ։

Tu l'a voulu, Georges Dandin (ֆր.) տես Դանդէն։

Tutti (իտալ. տուտտի), բոլորը միասին (երգել կամ նուագել)։

Tutti quanti (իտալ. տուտտի կուանտի), և բոլոր միւսները, և այլն և այլն։

U.

Ubi bene, ibi patria (լատ. ու՛բի բէ՛նէ, ի՛բի պա՛տրիա), որտեղ լաւ, այնտեղ էլ հայրենիք։

Ultima ratio (լատ. ու՛լտիմա րա՛ցիօ), վերջին պատճառաբանութիւնը. ծայրայեղ միջոց։

Ultra (լատ. ու՛լտրա), յայնկոյս. վերին աստիճանի։

Uncle Sam (անգլ. օնկլ Սէմ), քեռի Սամը, այսպէս են անուանում Հիւսիսային Ամերիկայի միացեալ նահանգները։

Urbi et orbi (լատ.) տես orbi et urbi. Ամեն տեղ։

Ut տես դօ։

V.

Va banque (ֆր. տես վա բանկ։

Vae victis (լատ. վէ վի՛կտիս), վայ յաղթուածներին։

Veder Napoli e poi morire (իտալ. վէ՛դէր նա՛պօլի է պօի մօրի՛րէ), Նէապօլը տեսնել և ապա մեռնել։ Իտալացոց սիրելի խօսքն է, որով ուզում են օրակել Նէապօլի գեղեցկութիւնը։

Veni, vidi, vici տես վէնի, վիդի...

Veritas non quaerit angulos (վէ՛րիտաս նօ կուէ՛րիտ անգուլօս), ճշմարտութիւնը անկիւններ չէ որոնում։

Veto (լատ.) տես վէ՛տօ։

Via (լատ.) տես վիա՛։

Vis-à-vis (ֆր.) տես վիզավի։

Vita brevis, ars longa est տես ars longa...

Vivat (լատ. վիվա՛տ) կեցցէ։

Vive. (ֆր. վիվ), կեցցէ՛։

Volens nolens տես nolens...

Vox populi—vox Dei (լատ. վօքս պօ՛պուլի—վօքս դէ՛ի), ժողովրդի ձայնը Աստուծոյ ձայնն է. ձայն բազմաց, ձայն Աստուծոյ։

W.

Weltpolitik (գերմ. վէլտպօլիտիկ), համաշխարհային քաղաքականութիւն. պետական քաղաքականութեան այն ընթացքը, որը ձգտում է ներգործել ամբողջ աշխարհի կացութեան վրա։

Z.

Zoon polition (յուն. զօ՛օն պօլի՛տիկօն), Արիստոտէլի ո՛րակումը մարդի համար, քաղաքական կենդանի. պետութիւններ կազմող։

Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
*Ս.Ս.Հ.Ա Публичная Библ
7/VI 1922
ՄՈՍԿՎԱ, Москва
Մ. ՄՅԱՍՆԻ ՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՄԻՏՔԸ ԱՂՃԱՏՈՂ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ, ՈՐՈՆՑ, ԽՆԴՐՈՒՄ ԵՄ, ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՒՑ ԱՌԱՋ ՍՐԲԱԳՐԵԼ։

Նախաբանի մէջ։

Երես	*Տող*		*Տպած է*	*Պէտք է լինի*
	վերեւից	*Ներքեւից*		
VI	17		Hüebschmann	Hübschmann
»	»		*որն*	*ուր*
»		11	*լեզուաբաններից*	*լեզուաբաններին*
»		7	*դմեզի*	*դմելի*
VIII		14	*խոստանում*	*խոստանում է*
IX		10	*Բէդրոսբուրգ*	*Բէդրոպաուրկ*
»		9	*Թիւրքիայում*	*Թիւրքիայում*
XI		2	*դրան*	*դրանք*
XIII	8		Bole	Bde

XIII-րդ երեսում դերմաներէն աղբիւրների վերջում պիտի աւելանայ՝ *19* a) Carl Ritter von Sax, Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des *19*. Fahrhunderts und die Phasen der «Orientalischen Frage» bis auf die Gegenwart Wien *1908*.

ԲԱՌԳՐՔՈՒՄ.

(Բացի նրանից, որ տպած է նախաբանի XVI երեսում։)

Երես	*Որ խօսքի բացատրութեան մէջ։*	*Տող*	*Տպած է*	*Պիտի լինի*
81-2	*Դիման*	*7*	*Գարադան*	*Գարաւզան*
83	*Դիֆէրէնցիացիա*	*13-14*	*շեշտաւոր...*	*շեշտաւ...*
89	*Եայլա*	*3*	*տպարակ*	*տպարակ*
92	*Զամի*	*1*	*արդէն*	*արդէն,*
94	*Ինքը բառը*		*Զէլտէբսան*	*Զէլտէբսան*
»	»		*Սէլտէբսան*	*սէլտէբսան*

Երես	Ո՛ր խօսքի բացատրութեան մէջ	Տող	Տպած է	Պիտի ըլլի
96	Զօնտիկ	1	(գերմ.)	(գերմ. ռուս.)
104	ինքը բառը		էշտրֆ	էշրաֆ
113	Թարիֆ անուն	1-2	նշանաստր	նշանաւոր
115	Թէօկրատիա	8	է	էր
116	Թուրչի	2	պրած	պրած
117	Ժակօրի	1	եղուրի	նաղուրի
120	իրէալ	2	բան	բա՛ի
123	ինքը բառը		իկօնագրաֆիա	իկօնօգրաֆիա
127	ինդուստրիա—կան սիստէմ	8 9	ագըի	ագգի
128	ին կօրպօրէ	2	պաշտօնէութեան	պաշտօնէութիւն
139	լէգիօն	3	3	3000
148	խանդրա	2	միլամագձու.	մելաս...
»	խանջի	2	կարաւաննների,	կարաւաններով
»	ինքը բառը		խոսէքի,-Մուլթանէ...	խոսէքի-Մուլթ.
158	կամֆօրկա	3	թէաման	թէյաման
»	»	7-8	գըրձակ	կրակ անուշ
159	կանոն	5	եաասի	էսասի
164	կաստա	20	նէհրներ	նէհրներ
165	կաստօր	1-2	մահուդամնան	մահուդանման
»	կաստակօմբներ	3	օր	ուր
167	ինքը բառը		կարէր	կարիէր
168	Կարտէլ	1-2	սենդիկատ	սինդիկատ
169	ինքը բառը		կաանէատա	կաանկատա
»	կէնգուրու	5	ագնվագ	ագնվագ
»	կէզէրան	8	զար	վայր
171	կլասիկ	7	լեզ.	լեզ.
172	կլիզմա	2-3	յեաանքից	յեաանցքից
173	ինքը բառը		կնեագինա	կնեագինեա
174	կուպճի	1-2	կուպչայակրէ...	կուպչայա կրէ..
175	կուրս	14-15	կուսեր	կուրսեր
176	կրէդիտօր	1-2	փոխադրող	փոխատրող
186	կօմպօզիցիա	2-3	բազակակցութիւն	բազկացութիւն
189	կօնստիտուցիա	21	Մարմնադրամ	Մարմնակրամ
190	ինքը բառը		կօնտրաստարկա	կօնտրամարկա
192	»		կօնֆէսի նէլ	կօնֆէսիօնէլ
»	»		կնֆէսի նալիզմ	կօնֆէսիօնալիզմ

Երես	Ո՛ր խօսքի բացատրութեան մէջ	Տող	Տպած է	Պիտի ըլլի
26	Առգաւիաններ	4	էորբորգ	էրբորգ
195	կօրնէտ	3	կօրնէտաս պիատօն	կօրնէտ ա պիատօն
199	Հարպագօն	4	փոխատէր	փոգատէր
200	ինքը բառը		Էլի ցէնտրիկ	Էլիօցէնտրիկ
201	Էմմիֆէր	2	կիսագունդ,	կիսագունդ.
207	Հուջամթ	1	յամատ	յամատ
213	Մադրիգալ	6	Գնդօնք	Գնդօնք
219	Մանուֆախտուրա	21	Մ.	Մ. ..
225	Մարիուանահան	9-10	Ալիպագր	Ալիագար
226	Մէղալիօն	2	արկղիկ	տիրիկ
231	Մէտէօրօլօգիա	6	որ	ուր
232	Մէտրիքական	6	վկայա-ծննդեան	վկայական ծնն..
»	Մէտօնիմիա	1-2	փոխանակութիւն	փոխանունութիւն
234	Միլիարդ	1-2	միլիօն	միլիօն
237	Միտէրիա	12	Ամարգաուում	Ամարգաուում
237	Միտինգ	1	meeding	meeting
242	Մուտուալիզմ	12	սիտէվը	սիտաէմը.
245	Մօնիզմ	16	հոգնդէնուս...	հոգնդէ...
»	ինքը բառը		Մօնրօէ-ղ կտր...	Մօնրօէ ղօկտ...
246	Մօնօթէիզմ	1	միասուածութիւն	մենասուա...
250	Նաշայ	1	նա շայ կ	նա շայօկ
»	Նատիվիզմ	9	սասցուսմ.	սասցուսմ,
253	ինքը բառը		նաֆ.	նաֆ...
256	Նիմնա	6	Մակարիայի	Մակարիի
259	Սօրմալ բանա...	5	չնդունաած	ընդունաած
260	ինքը բառը		Շամրի զարնի	Շամրը զարնի
262	»		Շէրլնգա	Շէրլնգա
263	Շինկար	1	շինօկ-ի	շինօկ այսինքն
269	Զանա	2	չանաթմակիլ	չանա թմակիլ
271	ինքը բառը		Զիրուխչի	Զիրուխչի
271	Զօլախ	2	Չախլիկ	Չախլիկ
274	պալէօնտօլօգիա	4-5	մասին	մասին.
275	ինքը բառը		Պն. Սրմէնիզմ	Պանսրմէ...
276	Պանտօրա	2	սրի	սրին
»	Պանէնթէիզմ	6	կրատուզէի	կրատուզէի
277	Պաշիմվցի	11-12	հոգևորականութիւնը	հոգևորականութիւնը.

Երես	Որ խօսքի բացատրութեան մէջ	Տող	Տպուած է	Պիտի ըլլի
280	Պարապէլիզմ	16	էին	են
282	Պատնաս	2	Մուսանեն	Մուսանեըն
286	Պէրսէոս	2	Միդուզայի	Մէդուզայի
»	Պէրրօն	3	հարթաբախեն	հարթաբախեն, կա ..
287	Ինքը բառը		Պիզօլօ	Պիկօլօ (պիտի դրուի պիկինիկ բառիս յետոյ)
288	Պեսար	1	պէսիր	պիսիր
»	Ինքը բառը		Պիլնօ	Պիլնօյ
290	Պլուտօն	1	յիցարա...	պիցար...
291	Պլուրալ	1	(լատ.),	(լատ.)
»	Պլուրալիզմ	6	մօնադօլօգնա	մօնադօլօգիա
293	Պրակտիկա	6-7	վարժութիեն	վարժութիեն,
294	Պրէտէնդէնտ	3-4	պահանջող	պահանջող.
296	Պրօզրէս	8-9	բանախօսութեան բարոյականի	
300	Ինքը բառը		Պրօտէսէրէյ	Պրօտօհէրէյ
301	Պօզիտիվիզմ	47	Պ.	Ջնջիլ այդ տողը
303	Պօլիտուր	2	տաւարաթաւղթի տպաւարա...	
305	Զանկամ	1	(արաբ.),	(արաբ.), գրաքառ
307	Նոր տառը		Ռ.	Ռ. և Ր.
»	Ռաբատ		մէջ նրա	մէջ
308	բազնօչինեց	6	օտար	աւտար
313	Ինքը բառը		բէհէյտատ	բէհէա...
315	բէսկրիպտ	7	յայտնուում	յայտնուում
»	բէստաւրա...	11-12	հրկրի	հրկի
316	բէցիտատիվ	1	բէցիտատիվ	բէհա...
318	Ինքը բառը		բիզողազ	բիզաղազ
»	բինզ՝		նպատակով՝	նպատակով՝ Տես կարտէլ
319	բուռնա	4	տեւական	տեսական
320	Ռօբինզօն	1	Դանել	Դանիել
»	Ռօբինզօնադա	3	Հինդական	Հինդական
321	Ինքը բառը		Ռօտմիստ	Ռօտմիստր
»	Սարօտսաժ	2	գործադուլաւորնների	գործադուլաւորների դէմ լաւորնների պայքարի մի հղանակը գործատէրերի դէմ

Երես	Որ խօսքի բացատրութեան մէջ	Տող	Տպուած է	Պիտի լինի
2։3	Սահար	1	ահիբ	ահիր
325	Սանսկրիտ	1	հիդուներէ	հինդուներէ
»	Ինքը բառը		Սանսարար	Սանսիար
227	Սարկազմ	2	ծաղր՝ Հեգնալ...	ծաղը հեգնա...
»	Սաֆօ	4	սերայինն	սերայինն
330	Սէպարատօր	3	Սերզատ	Սերզատ
331	Սրհար			Աւելացնել՝ Սրհարի, խաղողի մի տեսակը։
»	Սրհաձ	ր		Ջնջել՝ «խաղողի մի տեսակը» խօսքերը։
332	Սիլա	1	տես	,
»	Ինքը բառը		Սէլէէտէր սինթէս	Սիլէս... սինթէզ
334	»			
335	Սինօնիմ	4	ամուսին,	ամուսին.
»	Սիրէնա	3	ձիան	ձկան
336	Ինքը բառը		Սալիզմ	Սլաւիզմ
337	Սկաղատինա	1-2	շատախ	շաղախ
340	Ինքը բառը		Սուր-գուչ	Սուրգուչ
342	Սպիրիտիզմ	5	մէդիումների	մէդիումների
»	»	7	միջոցով,	միջոցով.
343	Ինքը բառը		Ստատու քուօ	ստատուս քուօ
348	Սօցիալիստ	2	դաւանող	դաւանող.
»	Սօֆի	1	սօֆրա	սօֆտա
350	Վալկիր	10	էին տպրում էին.	տպրում էին
»	Վալացիա	3	արժէքը	արժէքի
351	վարաղ	3	կմակերպ	կճակերպ
351	Վարիանտ	2	բանուր	բանաւոր
»	»	6		Աւելացնել՝ փոփոխակ, տարբերակ։
352	Վէլտպօլիտիկ	1		Աւելացնել՝ տես
»	Ինքը բառը		Վէլֆէր տես զէլֆեր	Վէլֆեր տես զէլֆեներ

Երես	Ո՛ր խօսքի բացատրութեան մէջ	Տող	Տպւած է	Պիտի լինի
»	Վէնա	1-2	սևերսւկ	սևերակ
353	Վէրգ	1	ռառնաւսր	ռառնաւսր.
354	ինքը բառը		Վէլղէնշաֆտ	վիլղէն...
356	Տաբատիէր	2	պուփ	տուփ.
357	Տաց	1	Ճաղատ	ճազատ
358	ինքը բառը		Տապհօտ	Տապհօր
»	»		Տարտիֆ	Տարտիֆ
360	»		Տէրպսի հօրա	Տէրպսիհօրա
»	Տէրնօ	3	գծով	ուղղութեամբ
364	Տրանպօրտ	3	փոխադրումն	փոխադրումն
366	Տրիգամի	1-2	եռամանութիւն	եռամուսն...
368	Տօլմ	5	ևն	ևն
373	Ցինկ	6	կառնևր	կառնևր
»	ինքը բառը		Ցիւիլիզացիա	Ցիվիլ...
378	Բաւգիլ	1	քաիգիր	քաի
»	Քհապա	4-5	քալագհօզ	քհալագհօզ
380	Քիմիա	15		Քիմիկա բառից յետոյ աւելացնել նաև՝ խիմիկ
318	Քուրսի	6	տակ	տակը
»	Քահնօկրատիա	2	օտարների	օտարների
385	Օտէնիզմ	2	Ռօբէր	Ռօբէրտ
387	Օրանժ	4	որ	ուր
389	Ֆարրիկ	3	որ	ուր
390	Ֆալանգ	32	տեղ	տեղի
390	Ֆալանատէր	3	Շաուլ	Շաուլ
390	Ֆակիր	1	6 ճգնաւոր	ճգնաւոր
»	Ֆակուլտատիվ	2	Ֆակուլտէր	Ֆակուլտէտ
397	Ֆիլադէլֆներ	3	է	էր
398	Ֆիլօսօֆիա	1	Փիլօսոփիա	փիլիսոփայութիւն
399	Ֆիզարմօնիկա	1	Ֆիզարմօն	Ֆիզհարմ...
401	Ֆուտևար	2	տուբ	տուփ
403	Ֆօկուս	1	կետ.	կետ.
405	ինքը բառը		Allegró	Allegro

Երես	Ո՛ր խօսքի բացատրութեան մէջ	Տող	Տպւած է	Պիտի լինի
406	»		Apres nous le dèluge	Apres nous le déluge
»	Aut Caesar...	6	преπал	пропал
»	Ave Caesar...	1	mori turi	morituri
407	ինքը բառը		Cafè	Café
»	»		Ca ira	Ça ira
»	»		Bona tide	Bona fide
408	»		Conditiom nine...	Conditio sine...
»	Conditio...	2	Նինէ	սինէ
»	ինքը բառը		Coup d'etat	Coup d'état
»	»		Crèdo	Credo
»	Du ist der...	4	ինչուհի	ինչուհի է
»	ինքը բառը		De mortuis nil nis	De mortuis nil nisi
408 (9)	Deus ex...	2	Դէուս	Դէուս
»	ինքը բառը		Emancipèe	Emancipée
»	»		Du sublim	Du sublime
»	Du subl...	4	սէլ	սէօլ
»	ինքը բառը		Enfant ferr..	terrible
409 (10)	»		Facon	Façon
»	»		Five òclock	o'clock
»	Fortes...	2	ֆօրտէ	ֆօրտէս
»	God save...	1	te	the
410 (11)	In hoc...	2	հօգ	հօկ
411 (12)	ինքը բառը		Italia irrièn...	irritdena
»	Judge...	2	պաուսւսր	դաուսւսր
»	ինքը բառը		La propriète	La propriété

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0238926

4540